ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1970

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΥΠΟ[illegible] ΝΙΙ[illegible] [illegible]ΗΣΥΕ[illegible]ΜΑΤΩΝ
[illegible]

GRVER01209

Δ Ω Ρ Ε Α

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ
96027
16-11-2000
938.3
Τ.Ι. (Τ)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

99

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

Τοπ. Χάϊτα.
Μὲ εὐχὴν ἀπὸ
13.4.'73

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Γ2

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1970

0140039818

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ . . . . . 1 - 2

ΕΙΣΑΓΩΓΗ . . . . . 3 - 4

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Α. Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΝ 10ον ΑΙΩΝΑ

1. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων Γότθων, τῶν Οὔννων, τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Γετῶν . . . . . 7 - 9

2. Ἡ ἐμφάνισις τῶν Σλάβων καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Δραγουβιτῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεροίας . . . . . 9 - 13

3. Ἡ δῆθεν κατάκτησις τῆς Βεροίας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸν 8ον καὶ 9ον αἰῶνα καὶ ἡ μετονομασία της εἰς Εἰρηνούπολιν . . . . . 13 - 19

4. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν 20

5. Ὁ Σαμουὴλ κυριεύει τὴν Βέροιαν καὶ ὁ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος τὴν ἀνακαταλαμβάνει . . . . . 20 - 23

Β. ΑΠΟ ΤΟΝ 11ον ΑΙΩΝΑ ΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΝ

1. Νέαι ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὔννων, τῶν Κουμάνων καὶ τῶν Πατζινακῶν . . . . . 24 - 25

2. Αἱ κατακτήσεις τῶν Νορμανδῶν . . . . . 24 - 26

3. Ἡ ὑποτιθεμένη κατάληψις τῆς Βεροίας ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους Πέτρον καὶ Ἀσὰν καὶ ἡ ἅλωσίς της ἀπὸ τὸν Σκυλογιάννην . . . . . 27 - 29

4. Ἡ περίοδος τῆς φραγκοκρατίας . . . . . 29 - 32

Γ. 13ος ΚΑΙ 14ος ΑΙΩΝ

1. Ἡ Βέροια ὑπάγεται εἰς τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου . . . . . 33 - 34

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

2. Ἡ ἐπέκτασις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας καὶ ἡ ἀνασύστασις τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας . . . . . 34 - 37

3. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Καταλάνων 37

4. Ἡ Βέροια ἐπὶ τῶν Ἀνδρονίκων Β' καὶ Γ', τῶν Παλαιολόγων . . . . 38 - 39

5. Ἡ Βέροια ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ . . . . . 39 - 46

6. Ἡ Βέροια καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸν κράλην τῶν Σέρβων Στέφανον Δουσὰν . . . . . 46 - 48

7. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀνακαταλαμβάνει τὴν Βέροιαν . . . . . 48 - 53

8. Ἡ Βέροια γίνεται ἕδρα τοῦ Σέρβου ἡγεμόνος Χλαπένου . . . . . 53 - 55

9. Ἡ ἐμφάνισις τῶν Ἀλβανῶν . . . . . 55 - 57

Δ. ΑΙ ΑΛΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

1. Ἡ πρώτη ἅλωσις τῆς Βεροίας . . . . . 58 - 61

2. Ἡ δευτέρα κατάληψις . . . . . 61 - 62

3. Ἡ τρίτη ἅλωσις τῆς Βεροίας . . . . . 62 - 64

4. Ἡ ὁριστικὴ κατάληψις τῆς Βεροίας . . . . . 65 - 66

5. Οἱ Τοῦρκοι ἱστοριογράφοι διὰ τὰς καταλήψεις τῆς Βεροίας καὶ τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν γεγονότα . . . . . 66 - 70

6. Ἡ λαϊκὴ παράδοσις διὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Βεροίας . . . . . 70 - 73

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΒΕΡΟΙΑΣ

Α. Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Τὸ θέμα τῆς Βεροίας . . . . . 77 - 81

2. Τὸ χαρτολουρᾶτον τῆς Δοβροχουβίστης . . . . . 81 - 82

3. Διοικηταὶ τοῦ θέματος τῆς Βεροίας . . . . . 83 - 90

4. Ἡ αὐτοδιοίκησις καὶ ἡ κοινωνικὴ διάρθρωσις τῆς πόλεως . . . . . 90 - 92

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Β. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Σελ.

1. Γενικαὶ παρατηρήσεις 93
2. Ἡ γεωργία. Τὰ ἀγροκτήματα («ζευγηλατεῖα») καὶ τὰ χωρία . . . . 94 - 105
3. Τὰ παραγόμενα προϊόντα καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς Βεροίας . . . . . 106 - 107
4. Ἡ βιοτεχνία . . . . . 107 - 109
5. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ἑβραϊκὴ παροικία . . . . . 109 - 112

Γ. Η ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΑΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ. ΟΙ ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ ΣΕΛΤΖΟΥΚΟΥ ΙΖΖΕΔΙΝ ΚΑΪΚΑΟΥΣ Β'. ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ἡ σύνθεσις καὶ αἱ μετακινήσεις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Βεροίας. . . . . 113 - 115
2. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Καϊκαοὺς Β' . . . . . 115 - 116
3. Συμβολὴ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς Βεροίας . . . . . 117 - 136

Δ. ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Συνοικίαι, τοποθεσίαι καὶ ποταμοὶ τῆς πόλεως . . . . . 137 - 139
2. Τὰ τείχη καὶ αἱ ἀκροπόλεις τῆς Βεροίας . . . . . 139 - 150

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Α. Η ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΚΑΙ Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Βεροίας . . . . . 153 - 156
2. Ἡ προαγωγὴ εἰς μητρόπολιν καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἀρχιερέως . . . . . 156 - 158
3. Αἱ γειτονικαὶ ἐπισκοπαὶ τῆς Δραγουβιτίας, τῆς Καμπανίας καὶ τοῦ Κίτρους. Ἡ περιφέρεια τῆς ἐπισκοπῆς - μητροπόλεως τῆς Βεροίας . . . 158 - 162
4. Ἐπισκοπικὸς κατάλογος . . . . . 162 - 168

Β. ΑΓΙΟΙ ΚΑΙ ΟΣΙΟΙ

(σελ. 169 - 171)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γ. ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Σελ.

1. Γενικαὶ παρατηρήσεις . . . . . 172 - 174
2. Σωζόμεναι ἐντὸς τῆς Βεροίας βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ . . . . 175 - 183
3. Βυζαντιναὶ μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι, καταστραφεῖσαι κυρίως ἐκ πυρκαϊῶν . 183 - 190
4. Ἄλλαι σωζόμεναι ἀξιόλογοι ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ τῆς Βεροίας . . . . 190 - 196
5. Μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι ἐκτὸς τῆς Βεροίας. . . . . 196 - 200

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ, ΙΔΙΩΣ ΤΙΤΛΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ . . . . . 201 - 202

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ . . . . . 203 - 225

ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ . . . . . 227 - 242

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ . . . . . 243 - 244

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πρὸ δεκαετίας εἶχα γράψει τὴν ἱστορίαν τῆς Βεροίας, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1912), μὲ σκοπὸν νὰ τὴν ἐκδώσω εἰς ἕνα ὀγκώδη τόμον. Οἰκονομικοὶ λόγοι μὲ ὑπεχρέωσαν νὰ σταματήσω τὴν ἐκτύπωσιν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχήν, ἔμειναν δὲ ἀνέκδοτα τὰ μέρη τοῦ βιβλίου, εἰς τὰ ὁποῖα διεπραγματευόμην τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τὴν τουρκοκρατίαν.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα συνεπλήρωσα τὴν ἀποδελτίωσιν περιοδικῶν καὶ αὐτοτελῶν μελετῶν, προσεπάθησα δὲ νὰ βελτιώσω τὰς γνώσεις μου διὰ τὸ Βυζάντιον, ὥστε νὰ ἀποφύγω τὰς ἐλλείψεις τοῦ πρώτου τόμου.

Ἡ συγγραφὴ τοῦ παρόντος πονήματος ἦτο δύσκολον ἔργον, διότι ὄχι μόνον δὲν ὑπῆρχε προηγούμενον, ἀλλὰ καὶ αἱ σχετικαὶ μονογραφίαι περὶ Βεροίας ἦσαν ἐλάχισται.

Τελικῶς, δὲν ξεύρω τί ἐπέτυχα. Εὐελπιστῶ, πάντως, ὅτι ὁ ἀναγνώστης θὰ εἶναι ἐπιεικής, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψιν του ὅτι αἱ δυσκολίαι ἐπετείνοντο λόγῳ τῆς παραμονῆς μου εἰς ἐπαρχιακὴν πόλιν, μακρὰν βιβλιοθηκῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων.

Τὸ βιβλίον διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον ἐξετάζονται τὰ πολεμικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα. Εἰς τὸ δεύτερον ἡ διοίκησις, ἡ κοινωνία, ἡ οἰκονομία, ἡ τοπογραφία καὶ ἡ προσωπογραφία τῆς Βεροίας. Εἰς τὸ τρίτον, τέλος, μέρος ἀκολουθεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς πόλεως, δηλαδὴ ἡ ἐπισκοπὴ καὶ ἡ μητρόπολις Βεροίας, ὁ ἐπισκοπικὸς κατάλογος, οἱ ἅγιοι καὶ οἱ ὅσιοι, οἱ ὁποῖοι σχετίζονται μὲ τὴν περιοχήν, ὡς καὶ αἱ μοναὶ καὶ αἱ ἐκκλησίαι αὐτῆς.

Ἐκδίδων ἤδη τὸν δεύτερον τόμον τῆς «Ἱστορίας τῆς Βεροίας» αἰσθάνομαι ἐπιτακτικὸν καθῆκον νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τοὺς ἀγαπητούς μου φίλους, οἱ ὁποῖοι ἐπέδειξαν ἀμέριστον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν προσπάθειάν μου.

Ὁ φίλος συμπολίτης κ. Βασίλειος Ἰωσ. Ἀβραμίδης, κάτοικος ἤδη Ἀθηνῶν, ὑπῆρξε πάντοτε πρόθυμος εἰς τὸ νὰ ἀντιγράφῃ πρὸς χάριν μου ὁλόκληρα δυσεύρετα βιβλία καὶ μελέτας εἰς τὰς βιβλιοθήκας Ἀθηνῶν. Παρομοίας ἐκδουλεύσεις μοῦ ἔκαμαν οἱ ἀείμνηστοι Καλλιόπη Μερκ. Δημητριάδου καὶ Δη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μήτριος Εὐαγγ. Κωφός, μάμμη καὶ πατὴρ τῆς γυναικός μου, καὶ οἱ κ.κ. Συμ. Συμεωνίδης, Παν. Βασιλείου, Ὀρέστης Σιδηρόπουλος, Ἀναστ. Καζεπίδης, Ἀθανάσιος Ἀγγελόπουλος κ.ἄ.

Φωτοαντίγραφα δυσπροσίτων δι' ἐμὲ ἄρθρων καὶ μελετῶν εἶχαν τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἀποστείλουν οἱ κ.κ. Ἰωάννης Καραγιαννόπουλος καὶ Ἀντώνιος - Αἰμίλιος Ταχιάος, καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου - Οἰκονομίδη, Ζαχαρίας Τσιρπανλῆς, Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, Εὐάγγελος Ἀντ. Κωφός, Στέργιος Σάκκος κ.ἄ. Τέλος ἡ ἐξαδέλφη μου κ. Μαρία Redfern εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ μοῦ ἀποστέλλῃ διάφορα βιβλία δωρεὰν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν. Οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ἀπόστολος Βακαλόπουλος καὶ Μαν. Μανούσακας, ὅπως καὶ ὁ κ. Λέανδρος Βρανούσης, διευθυντὴς τοῦ Κέντρου ἐρεύνης τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ νέου ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, προθύμως μὲ ἐβοήθησαν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν λύσιν διαφόρων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπαρουσιάσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συγγραφῆς. Ὁ κ. Θρασύβουλος Ἀντ. Σμυρλῆς μοῦ ἐδώρισε τὸ ἀρχεῖον τοῦ ἀδελφοῦ του Λώλη Σμυρλῆ καὶ τοῦ ἱερομονάχου Ἰωαννικίου (Ἰωάννου) Μηλιοπούλου, ὁ δὲ ἱερομόναχος Ἀρσένιος Μπούγαλης χειρόγραφά του.

Κατὰ τὴν ἀποδελτίωσιν τῶν βιβλίων καὶ μελετῶν ἢ ἀργότερα μὲ ἐβοήθησαν διὰ τὴν μετάφρασιν τῶν ξενογλώσσων κειμένων κυρίως οἱ κ.κ. Εὐστάθιος Ἀθανασάκης, Γ. Χαλόφτης, Ἄννα Χατζοπούλου, Ὄλγα Κουγιουμτζῆ, Γεώργιος Ν. Ζωγράφος, Ἀναστ. Καζεπίδης, Ἀντ. Γῶγος, Τατιάνα Ντίκο, Ἰωάννης Παπαδριανός, Ἀθαν. Ἀγγελόπουλος, Θεοδ. Βλαχοπούλου, Ὀρέστης Χρ. Παπαβασιλείου, Ἰωάνν. Λαμψίδης, Χαρ. Ἀνανιάδης, Ι. Στρούμσας, Ἀλίκη Ζαφειροπούλου - Καλογήρου, Νῖκος Σιδηρόπουλος, Χρυσάνθη Μαρωνίδου, Κ. Ἀρχοντούλης κ.ἄ., καὶ ἰδιαιτέρως ἡ γυναίκα μου Πόπη, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ 1959 ὑπῆρξε πολύτιμος βοηθὸς καὶ συμπαραστάτης εἰς τὸ ἔργον μου.

Πρέπει νὰ εὐχαριστήσω ἀκόμη τοὺς διευθυντὰς καὶ τοὺς ὑπαλλήλους τῶν βιβλιοθηκῶν Ἐθνικῆς, Γενναδείου, Βουλῆς, Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, ὡς καὶ τοῦ Πανεπιστημίου, Δήμου καὶ Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ ΙΜΧΑ Θεσσαλονίκης, τῆς Δημοτικῆς Κοζάνης καὶ τῆς Δημοσίας Βεροίας, διὰ τὰς ἰδιαιτέρας διευκολύνσεις τὰς ὁποίας μοῦ ἔκαμαν.

Τέλος, εὐχαριστῶ τὴν δ. Θεοδώραν Διπτένη, ἡ ὁποία ἐδακτυλογράφησε μὲ φροντίδα τὰ χειρόγραφά μου, τὸν κ. Ντίνον Χριστιανόπουλον, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἔλεγχον τοῦ χειρογράφου καὶ τὴν διόρθωσιν τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων, ὡς καὶ τὸν τυπογράφον κ. Ν. Νικολαΐδην διὰ τὴν ἐπιμελημένην ἐκτύπωσιν τοῦ παρόντος βιβλίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ὑπάρχουν διάφοροι γνῶμαι διὰ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ἄλλοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἐξιστόρησις πρέπει νὰ ἀρχίζῃ ἀπὸ τὸ ἔτος 305, ἕτεροι ἀπὸ τὸ 330, ὅταν δηλαδὴ ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας πρωτευούσης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μερικοὶ ἀπὸ τὸ 395, ὁπότε ἔγινεν ἡ ὁριστικὴ διαίρεσις τοῦ Κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν, καὶ ἄλλοι τέλος ἀπὸ τὸ 476, ὅταν δηλαδὴ διελύθη τὸ Δυτικὸν Κράτος[1].

Διὰ τὸ τέλος τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπεστηρίχθη ὅτι τοῦτο ἐπῆλθε κατὰ τὸ 1204, ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολις κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Φράγκους, ἢ τὸ 1453, ὁπότε ἐκυριεύθη ἡ πρωτεύουσα ἀπὸ τοὺς Τούρκους[2].

Εἰδικώτερα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Βεροίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι αὕτη ἀρχίζει τὴν 15ην Μαΐου τοῦ 392, ὅταν ἀπέθανεν ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Δυτικοῦ Κράτους Οὐαλεντιανὸς Β' καὶ ἡ ἐπαρχία τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ὅπου ἀνῆκε καὶ ἡ Ἑλλάς, προσηρτήθη ὁριστικῶς εἰς τὸ Ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς Αὐτοκρατορίας (Βυζάντιον)[3]. Διὰ τὸ τέλος ὅμως τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας τῆς Βεροίας δὲν ἔχομεν συγκεκριμένην ἡμερομηνίαν, διότι δὲν γνωρίζομεν πότε ἀκριβῶς κατελύθη ὁριστικῶς ἡ βυζαντινὴ κυριαρχία εἰς τὴν πόλιν, ἀφοῦ μάλιστα ἡ κατάστασις εἰς τὴν περιοχὴν ἦτο πολὺ ρευστὴ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 14ου καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 15ου αἰ., ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον.

2. Πηγαὶ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας τῆς Βεροίας εἶναι κυρίως οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοί, ποικίλα σωζόμενα ἔγγραφα καὶ ἐλάχισται ἐπιγραφαὶ καὶ μνημεῖα. Ἰδιαιτέρως πολύτιμοι εἶναι αἱ πληροφορίαι τοῦ αὐτοκράτορος καὶ συγγραφέως Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, ἐκ δὲ τῶν συλλογῶν ἐγγράφων κυρίως ἡ τῶν F. Miklosich - J. Müller καὶ τῶν μονῶν τοῦ Ἁγ.

---

1. *Κ. Ἀμάντου,* Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1953², σελ. 5 κέ., *Δ. Ζακυθηνοῦ,* Βυζαντινὸν Κράτος καὶ κοινωνία, ἱστορικὴ ἐπισκόπησις, Ἀθ. 1951, σελ. 14, *τοῦ ἰδίου,* Ἡ βυζαντινὴ Ἑλλὰς (392 - 1204), Ἀθ. 1965, σελ. 14 κέ.

2. *Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου,* Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. 1ος, Θεσσαλονίκη 1961, σελ. 43 κέ., ὅπου βιβλιογραφία δι' ἀμφοτέρας τὰς ἀπόψεις.

3. *Δ. Ζακυθηνοῦ,* Ἡ βυζαντινὴ Ἑλλάς, σελ. 20. Ἡ Βέροια (ἡ μακεδονική;) ἀναφέρεται κατὰ τὸ 294, ἐπὶ ὑπατείας τῶν Καισάρων, βλ. Βιβλίον Ε, 24 Κώδικος Ἰουστινιανοῦ, τόμ. 1ος, σελ. 725 - 726, ἔκδ. Παντ. Τσιτσεκλῆ, Ἀθ. 1911.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὅρους, πρὸ πάντων δὲ τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δημητρίου Χωματιανοῦ, τῆς συλλογῆς τοῦ J. B. Pitra καὶ τὰ βατοπεδινὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἐδημοσίευσεν ὁ Γ. Ι. Θεοχαρίδης. Ἀπὸ τοὺς περιηγητὰς πολύτιμοι εἶναι αἱ εἰδήσεις τοῦ M. Delacoulonche καὶ δευτερευόντως τῶν Cousinéry, Leake, Pouqueville, Struck καὶ Ewliyā Čelebi.

3. Κατεβλήθη προσπάθεια διὰ τὴν πλήρη ἀξιολόγησιν καὶ κριτικὴν χρησιμοποίησιν τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἄλλων βοηθητικῶν στοιχείων, χωρὶς νὰ παροραθῇ ὁ γενικὸς χαρακτὴρ τοῦ βιβλίου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπέτρεπε πολλάκις προεκτάσεις καὶ τὴν ἔκθεσιν πασῶν τῶν γνωμῶν. Ἐξ ἄλλου, ἡ διαπραγμάτευσις μερικῶν θεμάτων θὰ γίνῃ εἰς τὸν τρίτον τόμον τοῦ παρόντος ἔργου, ὁ ὁποῖος θὰ περιλαμβάνῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Βεροίας ἐπὶ τουρκοκρατίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Α. Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΝ 10ον ΑΙΩΝΑ

1. ΑΙ ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΤΩΝ ΒΑΡΒΑΡΩΝ ΓΟΤΘΩΝ, ΤΩΝ ΟΥΝΝΩΝ, ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΕΤΩΝ

1. Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. οἱ Γότθοι ἐπιέζοντο ἀπὸ τοὺς Οὔννους καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθησαν νὰ ἀφήσουν τὴν περιοχὴν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Δνειστέρου καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν (376 μ.Χ.) εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν (Βουλγαρίαν), κατόπιν ἀδείας τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος, ὡς ὑπόσπονδοι (φοιδερᾶτοι), ἀλλὰ τελικῶς ἐπανεστάτησαν καὶ ἐφονεύθη ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν (9 Αὐγούστου 378).

Μετ' ὀλίγον τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ (Βαλκανικῆς Χερσονήσου καὶ Κρήτης, τότε) ἀνέλαβεν ὁ Θεοδόσιος Α' ὁ Μέγας (379), ὁ ὁποῖος ἐτήρησε φιλογοτθικὴν πολιτικήν, κατορθώσας οὕτω νὰ ἀναχαιτίσῃ τὰς γοτθικὰς ἐπιδρομάς. Τοῦτο ἐφάνη ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατόν του (395 μ.Χ.), ὅταν οἱ Γότθοι μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ἀλάριχον εἰσέβαλαν εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον (395 - 397 μ.Χ.)· τελικῶς ὁ ἱκανὸς στρατηγὸς τῆς Δύσεως Στιλίχων ἠνάγκασε τούτους νὰ στραφοῦν πρὸς ἀνατολάς.

2. Ἐν συνεχείᾳ ἐνεφανίσθησαν οἱ ἀγριώτεροι Οὖννοι (προερχόμενοι ἀπὸ τὰς στέππας τῆς Ἀσίας), οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀναγκάσει τοὺς Γότθους, τοὺς Ἐρούλους καὶ ἄλλους λαοὺς νὰ προχωρήσουν νοτιώτερα[1]. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 430 οἱ Οὖννοι εἶχαν διπλωματικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον. Ἡ δύναμίς των ἔγινε τεραστία, ὅταν ἀνεδείχθη ἡγέτης των ὁ περιβόητος Ἀττίλας (434 - 453), ὁ ὁποῖος ἐπέδραμε κατὰ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (441 καὶ 447).

---

1. *A. M. Thierry*, Ἱστορία τοῦ Ἀττίλα καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐγκαταστάσεως τῶν Οὐγγρων, μετ. Σ. Ι. Βουτυρᾶ, Ἀθ. 1903. Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Οὔννων βλ. *A. A. Vasiliev*, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, μετ. Δημ. Σαβράμη, Ἀθ. 1954, σελ. 114, σημ. 1. Διὰ τὸν Ἀττίλαν βλ. βιβλιογραφίαν εἰς *G. Moravcsik*, Byzantinoturcica, τόμ. 2ος, Budapest 1943, σελ. 81, πρβλ. *Κ. Ἀμάντου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 115 κέ., *Δ. Ζακυθηνοῦ*, Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις), τόμ. 1ος, Ἀθ. 1953 - 1956, σελ. 5 - 7, *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Βούλγαροι καὶ Σλάβοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, Θεσσαλονίκη 1946, σελ. 22 κέ., *Γ. Α. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ*, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. 5ος, Ἀθ. 1855 (φωτοτυπικὴ ἀνατύπωσις 1966), σελ. 219 - 224, σελ. 220, ὅπου δημοσιεύεται χρυσόβουλλον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἐπιδρομάς, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι μεταγενέστερον κατασκεύασμα, ἀμφισβητηθείσης γνησιότητος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀττίλα κατεστράφησαν πόλεις τῆς Θράκης, ἐνῶ κατὰ τὴν δευτέραν οὗτος ἐπροχώρησε μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ κατέστρεψεν 70 ἢ 100 πόλεις, τῶν ὁποίων ὅμως δὲν μνημονεύονται τὰ ὀνόματα.

3. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα (453) ἐπανενεφανίσθησαν οἱ Γότθοι, οἱ Ὀστρογότθοι (προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Παννονίαν, τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν), οἱ ὁποῖοι ὑπηρέτουν εἰς τὸν στρατὸν τῶν Οὔννων. Οὕτω κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (454) ἐνίκησαν τοὺς διαδόχους τοῦ Ἀττίλα καὶ τὸ 459 ἐπέδραμαν εἰς τὸ Ἰλλυρικόν. Τὸ 471 ὁ ἀρχηγός των Θεοδομὶρ κατέλαβε τὴν Ναϊσσὸν (σημερινὸν Μοναστήρι) καὶ ἅπασαν σχεδὸν τὴν Μακεδονίαν (πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης) καὶ τὴν Λάρισαν.

Ὁ Βυζαντινὸς διοικητὴς τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Θεοδομὶρ καὶ τοῦ προσέφερε πλούσια δῶρα καὶ ἐδάφη. Τελικῶς ἔγινεν εἰρήνη. Ὁ Ὀστρογότθος ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ἰορδάνης γράφει ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσουν τὰς Σέρρας ἢ Κύρρον, τὴν Πέλλαν, τὴν Εὔρωπον (περὶ τὴν σημερινὴν Ἀρδέαν ἢ Ἀξιούπολιν), τὴν Πύδναν, τὴν Μεθώνην, τὴν Βέροιαν καὶ τὸ Δῖον τῆς Πιερίας[1]. Τὴν συνθήκην εἰρήνης ὑπέγραψεν ὁ διοικητὴς τοῦ Ἰλλυρικοῦ πατρίκιος Ἱλαρίων καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γότθων Θεοδομίρ. Δὲν γνωρίζομεν τὸ ἔτος τῆς παραχωρήσεως τῶν ὡς ἄνω περιοχῶν, διότι ὁ Ἰορδάνης δὲν ἀναφέρει λεπτομερείας, πλὴν ὅμως τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔλαβε χώραν πιθανὸν κατὰ τὸ ἔτος 473 μ.Χ.[2].

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ μέχρι πότε ἐκράτησεν ἡ κυριαρχία τῶν Γότθων, διότι τὸν ἀποθανόντα κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (474) Θεοδομὶρ διεδέχθη ὁ υἱός του Θευδέριχος ὁ Στράβων, ὁ ὁποῖος διεκρίθη διὰ τὴν ἱκανότητά του καὶ ἐκυριάρχησε μετὰ τοῦ Θευδερίχου τοῦ νεωτέρου ἐπὶ 15 ἔτη. Μόλις κατὰ τὸ 488 ἐστράφη οὗτος πρὸς τὴν Ἰταλίαν κατὰ προτροπὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος καὶ ἔγινεν ἱδρυτὴς μεγάλου βασιλείου.

4. Αἱ καταληφθεῖσαι περιοχαὶ εἶχαν καταστραφῆ ἀπὸ τὴν μανίαν καὶ

---

1. *Iordanis,* Romana et Getica εἰς *Th. Mommsen,* Monumenta Germaniae historica, Berolini 1872, σελ. 131 - 132. Πρβλ. *E. Gibbon,* The history of the Decline and fall of the Roman Empire, ἔκδ. J. B. Bury, London, τόμ. 4ος, σελ. 184 σημ. 1, *Th. Tafel,* De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica, Berolini 1839, σελ. 184 - 186, *M. Delacoulonche,* Missions scientifiques et littéraires, Mémoire adresse... le Berceau de la puissance Macédonienne, Paris 1858, σελ. 163 - 165, *Κ. Παπαρρηγοπούλου,* Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔκδ. 6η (συμπλήρωσις Π. Καρολίδου), τόμ. 2ος, μέρος Βον, Ἀθ. 1930, σελ. 260 - 261, καὶ κυρίως *Γ. Σωτηριάδου,* Τὸ μακεδονικὸν Δῖον καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Γότθων παρὰ τὸν Ὄλυμπον, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τόμ. 1932, σελ. 445 - 471 καὶ τόμ. 1931, σελ. 491 - 513, σελ. 503.

2. *E. de Muralt,* Essai de chronographie byzantine, St. Pétersburg 1855, τόμ. 1ος, σελ. 86.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰς ἁρπαγὰς τῶν Γότθων, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη νέος ἐπιδρομεύς, οἱ Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται ὑπολείμματα τῶν Οὔννων[1].

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος ἡ αὐτοκράτειρα ἐπέλεξεν ὡς σύζυγόν της τὸν ἐκ Δυρραχίου ὑπάλληλον τῆς συγκλήτου Ἀναστάσιον (491 - 518), ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ ἀντιμετωπίση τοὺς Γέτας[2], ἠναγκάσθη νὰ κτίση τὸ «Μακρὸν τεῖχος» εἰς τὴν Θράκην.

Ὁ Ἀναστάσιος ἀπέθανε χωρὶς νὰ ὁρίση διάδοχον, ὡς τοιοῦτος δὲ ἀνεδείχθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ ὁ Ἰουστῖνος Α' (518 - 527), ἰλλυρικῆς ἢ θρακικῆς ἀλλ' ὄχι σλαβικῆς καταγωγῆς, ὅπως ἐνομίζετο παλαιότερα[3].

2. Η ΕΜΦΑΝΙΣΙΣ ΤΩΝ ΣΛΑΒΩΝ ΚΑΙ Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΔΡΑΓΟΥΒΙΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Τὸν Ἰουστῖνον Α' διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἰουστινιανὸς (527 - 565). Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ καὶ πιθανὸν κατὰ τὸ 531 ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀβαροσλάβων, διὰ τοῦτο δὲ ὁ αὐτοκράτωρ κατέστησε τὴν Θεσσαλονίκην ἕδραν τοῦ διοικητοῦ τοῦ Ἰλλυρικοῦ[4].

Τὸ ζήτημα τῶν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπασχολεῖ τοὺς ἐρευνητὰς ἤδη ἀπὸ τοῦ 1830, ὁπότε ὁ Fallmerayer ὑπεστήριξε τὴν παράλογον καὶ ἀναπόδεικτον θεωρίαν ὅτι οἱ τότε Ἕλληνες δὲν ἦσαν γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ κρᾶμα Σλάβων καὶ Ἀλβανῶν. Μὲ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος ἠσχολήθησαν ἱστορικοί, γλωσσολόγοι, ἀρχαιολόγοι καὶ ἀνθρωπολόγοι, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι διετυπώθη ἤδη ἡ τελικὴ καὶ σωστὴ ἄποψις[5].

2. Μὲ τὴν περιοχὴν Βεροίας σχετίζεται τὸ σλαβικὸν φῦλον τῶν Δρουγουβιτῶν ἢ Δρογουβιτῶν ἢ Δραγουβιτῶν. Πράγματι ὁ Θεσσαλονικεὺς συγγραφεὺς τοῦ 10ου αἰ. Ἰωάννης Καμενιάτης γράφει[6] ὅτι εἰς τὴν πεδιάδα τῆς

---

1. *Σ. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 21 κέ., σελ. 33 κέ. Πρβλ. *A. A. Vasiliev*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 142, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι οἱ Βούλγαροι ἦσαν λαὸς οὐννικῆς (τουρκικῆς) προελεύσεως.

2. *A. A. Vasiliev*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 142 - 143 καὶ σημ. 1 σελ. 143. Ὁ ἴδιος γράφει ὅτι οἱ Σλάβοι ἤρχισαν ἤδη τὰς ἐπιδρομάς των κατὰ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ 517, ἀλλὰ ἡ γνώμη αὐτὴ δὲν γίνεται δεκτὴ ἀπὸ πολλούς· βλ. *Δ. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 41 - 42.

3. *Κ. Ἀμάντου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 168 - 169, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

4. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1947, σελ. 30.

5. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. 1ος, Θεσσαλονίκη 1961, σελ. 19 - 20, 24 - 29, 37 - 40 καὶ 43, ὅπου μνημονεύονται ἡ σπουδαιοτέρα βιβλιογραφία καὶ τὰ νεώτερα συμπεράσματα.

6. *Ἰωάννου Καμενιάτου*, Εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, ἐν Θεοφάνους συνέχεια, ἔκδ. Βόννης, σελ. 496 καὶ ἐν P.G. τοῦ *Migne*, τόμ. 109, στήλη 533: «Διήκει δὲ τὴν ἡλίου δύσιν ἀποσκοπῶν, ἕως τινῶν ἄλλων ὀρέων ὑψηλῶν καὶ μεγάλων παρατεινόμενον· ἔνθα καὶ πόλις τις Βέρροια καλουμένη κατῴκισται, καὶ αὐτὴ περιφανεστάτη τοῖς οἰκήτορσί τε καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Θεσσαλονίκης - Βεροίας ὑπῆρχαν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ καθαρῶς ἑλληνικὰ χωρία καὶ μερικά, εἰς τὰ ὁποῖα κατῴκουν καὶ μερικοὶ Δρουγουβῖται καὶ Σαγουδᾶτοι μαζὺ μὲ τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Δρουγουβῖται ἦσαν Σλάβοι ἐκχριστιανισθέντες, διὰ τοῦτο καὶ μία ἐκ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ἐλέγετο τῆς Δρουγουβιτίας[1].

Εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐξιστορεῖται λεπτομερῶς ἡ ἐπιδρομὴ κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ τρίτη πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὰ σλαβικὰ φῦλα, μεταξὺ δὲ τούτων ρητῶς ἀναφέρονται καὶ οἱ Δρογουβῖται[2]. Ὑπάρχουν πολλαὶ ἀντιμαχόμεναι γνῶμαι διὰ τὸν ἀκριβῆ χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον ἔλαβε χώραν ἡ ἐπιδρομή· πάντως αὕτη ἐγένετο

πᾶσι τοῖς ἄλλοις οἷς αὐχεῖ πόλις τὴν σύστασιν. Ἐμπεριέχει δὲ τῷ διὰ μέσου χώρῳ τὸ πεδίον τοῦτο καὶ ἀμφιμείκτους τινὰς κώμας, ὧν αἱ μὲν πρὸς τῇ πόλει τελοῦσι, Δρουγουβῖταί τινες καὶ Σαγουδᾶτοι τὴν κλῆσιν ὀνομαζόμενοι, αἱ δὲ τῷ συνομοροῦντι τῶν Σκυθῶν ἔθνει, οὐ μακρὰν ὄντι, τοὺς φόρους ἀποδιδόασι». Πρβλ. Actes du XIIe congrès international d'études byzantines d'Ochride, τόμ. 1ος, Beograd 1963, σελ. 2 - 44, σελ. 9 - 29, ἰδίως σελ. 9 - 20 (σλαβιστί).

1. *H. Gelzer,* Texte der Notitiae episcopatuum, München 1900, σελ. 551 (ἐπὶ Λέοντος Σοφοῦ, 886 - 907): «Ὅσοι ἑκάστῃ μητροπόλει ὑπόκεινται θρόνοι», σελ. 554:

«† Τῇ Θεσσαλονίκῃ Θεσσαλίας	ις
α ὁ Κίτρους	287
β ὁ Βεροίης	288
γ ὁ Δρουγουβιτίας	289
δ ὁ τῶν Σερβίων	290
ε ὁ Κασσανδρείας	291».

Πρβλ. *Γερασ. Ι. Κονιδάρη,* Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς γενέσεως τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν καὶ τῆς Notitiae No 3 παρὰ Parthey, (Ἀνατύπωσις), Ἀθ. 1968, σελ. 26, 44, 45, *P. Gautier,* Clément d'Ohrid êvêque de Dragvista, R.E.B. 22 (1964) 199 - 214, 204 σημ. 4, ὅπου πλήρης ἀναφορὰ εἰς τὰ πρακτικά, *O. Tafrali,* Thessalonique au XIVe siècle, Paris 1913, σελ. 90 - 93 (δισέλιδος παρένθετος πίναξ), *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου,* Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθ. 1954, σελ. 43. Ὁ *M. Vasmer,* Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, σελ. 177, θεωρεῖ τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς τουρκοταταρικόν.

2. P.G. *Migne,* τόμ. 116, στήλη 1325: «Ἐγένετο τοίνυν, ὡς εἴρηται, ἐπὶ τῆς τοῦ ὁσίᾳ τῇ μνήμῃ ἐπισκοπῆς Ἰωάννου, τὸ τῶν Σκλαβίνων ἐπαρθῆναι ἔθνος, πλῆθος ἄπειρον συναχθὲν ἀπό τε τῶν Δρογουβιτῶν, Σαγουδατῶν, Βελεγεζητῶν, Βαιουνητῶν, Βερζητῶν, καὶ λοιπῶν ἐθνῶν, πρώτως ἐφευρόντων ἐξ ἑνὸς ξύλου γλυπτὰς νῆας κατασκευάσαι, κατὰ θάλασσαν ὁπλισαμένους καὶ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἔτι μὲν καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους καὶ τὴν Ἀχαΐαν πᾶσαν, τήν τε Ἤπειρον καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ μέρος τῆς Ἀσίας...». Ἡ λέξις Δρογουβῖται ἐμφανίζεται καὶ μὲ τοὺς τύπους Δραγουβῖται καὶ Δρουγοβῖται. Πρβλ. *A. Tougard,* De l'histoire profane dans les actes grecs des Bollandistes, Paris 1874, σελ. 118, Acta Sanctorum, τόμ. 4, Oktobris, ἐφ. 158, σ. 162, *Ἀλεξ. Ν. Διομήδη,* Βυζαντιναὶ μελέται, Β'. Αἱ σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου, Ἀθ. 1946, σελ. 64 κέ., *V. Baševliev,* εἰς B.Z. 47 (1954) 117 - 122, 121.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ τὸν 7ον αἰ.[1]. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ εἰσβολὴ ἐπραγματοποιήθη κατὰ τὴν δευτέραν ἢ τρίτην δεκαετίαν τοῦ 7ου αἰ. ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (610 - 641).

Ὁ Ἕλλην ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀχρίδος Δημήτριος Χωματιανὸς (13ος αἰ.) συνταυτίζει τοὺς Δραγουβίτας μὲ τοὺς Βουλγάρους[2]. Διὰ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως διετυπώθη ἡ γνώμη ὅτι αὕτη δηλοῖ τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν συμβίωσιν τούτων[3], ὑπεστηρίχθη δὲ ὅτι ὑπῆρχαν δύο φυλετικοὶ κλάδοι τῶν Δραγουβιτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἦτο ἐγκατεστημένος εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βεροίας - Θεσσαλονίκης καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὴν Θράκην, πλησίον τῆς Φιλιππουπόλεως[4], ἀλλὰ οἱ Σλάβοι συγγραφεῖς δὲν συμφωνοῦν μεταξύ των καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ πότε ἔλαβε τὸ ὄνομά της ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Δραγουβιτίας τῆς Θράκης[5].

Ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ κειμένου τοῦ Καμενιάτου ἀποκλείεται ἡ ἐγκατάστασις Δραγουβιτῶν ἐντὸς τῆς Βεροίας[6], διότι ἀναφέρονται μόνον κῶμαι καὶ μάλιστα εὑρισκόμεναι εἰς τὴν μεταξὺ τῆς Θεσσαλονίκης - Βεροίας περιοχήν· πάντως δὲν ἀποκλείεται ἡ συνοίκησις τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ

---

1. Ὁ *Κ. Παπαρρηγόπουλος*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 3ος, μέρος Αον, σελ. 244, τοποθετεῖ τὴν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ 675, ὁ δὲ *Δ. Ζακυθηνός*, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Ἀθ. 1945, σελ. 30 - 31, εἰς τὸ 617 - 619, ὁ *Σπ. Λάμπρος*, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 3ος, Ἀθ. 1889, σελ. 744, χρονολογεῖ ταύτην κατὰ τὸ ἔτος 678 - 680 καὶ ὁ *Κ. Χόπφ*, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, μετ. Φ. Ζαμβάλδη, Βενετία 1872, σελ. 21, κατὰ τὸ 675. Ὁ *Ο. Tafrali*, Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σελ. 23, γράφει ὅτι τὰ χωρία τῶν Δραγουβιτῶν καὶ Σαγουδατῶν ἱδρύθησαν μετὰ τὰς σλαβικὰς ἐπιδρομὰς τοῦ 6ου καὶ 7ου αἰ., πρβλ. *τοῦ ἰδίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 41 σημ. 1.

2. *Δημητρίου Χωματιανοῦ*, ἔκδ. J. B. Pitra, Analecta sacra et classica spicilegio solesmensi parata, τόμ. IV, Parisiis - Romae 1891, ἐπιστολὴ ΠΑ', στῆλαι 351 - 364, στήλη 355: «...Ἐμφανίζει δὲ καὶ σημείωμα Βουλγάρου τινὸς προστάντος τῆς ἐπισκοπῆς Βερροίας, ἐν τῷ καιρῷ τῆς Δρουγουβιτῶν τυραννίδος». Πρβλ. *Κ. Ἀμάντου*, Τὰ ἐθνολογικὰ ὀνόματα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, Ἑλληνικὰ 2 (1929) 97 - 104, 102.

3. *P. Gautier*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 220 - 221, *F. Miklosich*, Lexicon Palaeo - Slovenico - Graeco - Latinum, Vindoboniae 1862 - 1865, εἰς λέξιν Drougobati, *Δ. Ζακυθηνοῦ*, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι καὶ αἱ σλαβικαὶ τοπωνυμίαι, Ν. Ἑστ. 35 (1944) 485 - 490 καὶ 536 - 542, 538, *Γ. Κορδάτου*, Ἱστορία τῆς ἐπαρχίας Βόλου καὶ Ἀγιᾶς, Ἀθ. 1960, σελ. 150 κέ., σελ. 155 - 156 σημ. 1 - 3.

4. *A. Soloviev*, Autour des Bogomiles, Byzantion 22 (1952) 81 κέ., 84, *Γ. Α. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5ος, σελ. 516.

5. *Κοσμᾶ Μυρτίλου Ἀποστολίδου* (ἐπιμέλεια Γ. Α. Μέγα), Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία, Ἀθ. 1959, σελ. 200 κέ. σημ. 4, *P. Gautier*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 204, ὅπου, μὲ βάσιν τὰ τοπωνύμια, πιθανολογεῖται ἡ διασπορὰ τῶν Δραγουβιτῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Τρικάλων (τῆς Θεσσαλίας) καὶ τῶν Ἰωαννίνων.

6. *Ν. Μουτσοπούλου*, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας, Ἀθ. 1967, σελ. 29 καὶ σημ. 30 (σελ. 30).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στοιχείου, ἀφοῦ μάλιστα ὑπῆρχεν ὁ ἑνωτικὸς κρίκος τῆς Ὀρθοδοξίας[1].

3. Δὲν γνωρίζομεν εἰς ποῖα χωρία εὑρίσκοντο οἱ Δρογουβῖται καὶ μόνον μερικαὶ ἀναπόδεικτοι ὑποθέσεις διετυπώθησαν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Δρογουβιτίας εἶχεν ἕδραν τὸ σημερινὸν Καμποχώρι τῆς Ἡμαθίας, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο (μέχρι τοῦ 1926) Τριχοβίστα[2] καὶ ὅτι ἡ λέξις Τριχοβίστα εἶναι δῆθεν παραφθορὰ τῆς λέξεως Δρογουβιτία[3], ἀλλὰ ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἀσφαλῶς ἐσφαλμένη· οἱ Δρογουβῖται ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὸν δυτικῶς τῆς Θεσσαλονίκης εὑρισκόμενον «κεραμήσιον κάμπον», δηλαδὴ εἰς τὸν κάμπον τῆς Κύρρου - μάνσιο τῶν Ρωμαίων (νῦν Παλαιόκαστρον Γιαννιτσῶν) καὶ συνεπῶς εἰς τὰς νοτίους πλαγιὰς τοῦ ὄρους Πάϊκον καὶ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἀλμωπίας[4].

Οἱ Δρογουβῖται ἦσαν ὁπωσδήποτε ἐγκατεστημένοι πλησίον ποταμοῦ ἢ τῆς πρώην λίμνης Γιαννιτσῶν, διότι εἰς τὸ βιβλίον τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἀναφέρονται ὡς ναυτικοί, γνωρίζοντες καλῶς τὴν τέχνην κατασκευῆς πλοίων. Τοῦτο ἄλλωστε ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι τὰ σλαβόφωνα ἢ σλαβοφανῆ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς Βεροίας συναντῶνται κυρίως εἰς χωρία τὰ ὁποῖα ἐκειντο πλησίον τῆς πρώην λίμνης Γιαννιτσῶν καὶ εἰς τὰ ὀρεινὰ χωρία τῶν Πιερίων καὶ τοῦ Βερμίου, πλησίον τοῦ Ἀλιάκμονος, ὅπου, κατὰ μίαν ἄλλην γνώμην, εἶχαν ἐγκατασταθῆ οἱ Δρογουβῖται[5].

---

1. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Θεσσαλονίκια μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1939, σελ. 8 καὶ 10.

2. Πίναξ μετονομασθεισῶν κοινοτήτων καὶ συνοικισμῶν τοῦ Κράτους, ἔκδ. τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, Ἀθ. 1929, σελ. 8, Λεξικὸν τῶν δήμων, κοινοτήτων καὶ τῶν συνοικισμῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἔτους 1920, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ τυπογραφείου, 1923, σελ. 111, Στοιχεῖα συστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων. 15. Νομὸς Ἡμαθίας, ἔκδ. Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, Ἀθ. 1962, σελ. 159 καὶ 40.

3. *Θ. Παπαθανασίου*, Τὸ μεσαιωνικὸν φρούριον τῶν Σερβίων, Θεσσαλονίκη 1939, σελ. 78 σημ. 1: «...οὐδόλως ἀπίθανον ἡ ἀρχικὴ ὀνομασία τοῦ χωρίου τούτου νὰ ἦτο Δρογουβιτία, παραφθαρεῖσα εἰς τὸ Τριχοβίστα». Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ γνώμη αὐτή, τουλάχιστον ἀπὸ γλωσσολογικῆς ἀπόψεως. Ὁ *Vasmer*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 214, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐτυμολογήσῃ τὸ τοπωνύμιον Τριχοβίστα. Ὁ Παπαθανασίου συγχέει τὰ τοπογραφικὰ δεδομένα, γράφων ἐν συνεχείᾳ ὅτι ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐπισκοπῆς Δρογουβιτίας ἐπεξετείνετο μέχρι τῶν χωρίων Τρίχλοβον (νῦν Τριλοφιὰ Ἀγκαθιᾶς), Ἀλάμπορον, Μυλοβὸν καὶ Λιμπάνοβον (Αἰγίνιον), ἐνῶ ἅπαντα ταῦτα ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Κίτρους, ἤ, ὑστερώτερα, μερικὰ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Καμπανίας.

4. *Σωκρ. Ν. Λιάκου*, Τὰ 150 ὀνόματα τῶν οἰκισμῶν τῆς Λύγκου..., Θεσσαλονίκη 1961, σελ. 33, *τοῦ ἰδίου*, Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 145 - 148, ὅπου (σελ. 148) οὗτος γράφει ὅτι οἱ Δρογουβῖται ἦσαν κρᾶμα Γαλατῶν καὶ Θρακομυσῶν, πρβλ. *Ε. Χρυσανθοπούλου*, Τὰ βιβλία τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, τὸ Χρονικὸν τῆς Μονεμβασίας καὶ αἱ σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἀθ. 1958, σελ. 58 - 60.

5. *P. Gautier*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 203 - 204, ὅπου παραπομπαί. Διὰ τοὺς Σαγουδάτους βλ. καὶ Byzantinoslavica 1 (1929) σελ. 34, ὅπου παραπομπαί.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατ' ἄλλους οὗτοι εὑρίσκοντο μακρὰν εἰς τὰ ὄρη[1], ὅπου ἦτο δυσχερὴς ἡ ἐπίσκεψις τῶν ξένων, ἔζων δὲ κάπως ἀπομονωμένοι ὡς μὴ αὐτόχθονες, καίτοι εἶχαν ἐκχριστιανισθῆ (ἐφ' ὅσον ἐπίσκοπος τούτων μετέσχε τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 873 ἐπὶ Φωτίου[2]) καὶ διετήρουν ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας, ζῶντες ἐν ὁμονοίᾳ, κατὰ τὸν Καμενιάτην[3] καὶ ἔχοντες ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τὰς γειτονικὰς πόλεις, δηλαδὴ τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Βέροιαν κτλ., ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ὁποίων διετέλουν ὁπωσδήποτε, ἐνῶ ἄλλαι φυλαὶ εἶχαν μεγαλυτέραν ἐλευθερίαν[4].

3. Η ΔΗΘΕΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 8ον ΚΑΙ 9ον ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ Η ΜΕΤΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΙΣ ΕΙΡΗΝΟΥΠΟΛΙΝ

1. Οἱ Σλάβοι, κυρίως, ἱστορικοὶ ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ Βέροια κατελήφθη δῆθεν ὑπὸ τοῦ Τέλεριχ ἢ τοῦ Καρδὰμ ἤ, τέλος, ὑπὸ τοῦ περιβοήτου Κρούμου,

---

1. *F. Dvornik,* La vie de Saint Grégoire de Décapolite et les Slaves Macédoniens au IXe siècle, Paris 1926, σελ. 36.

2. *P. Gautier,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 204 - 205 σημ. 29.

3. *Ἰωάννου Καμενιάτου,* ἔνθ' ἀνωτ.: «Πλὴν γειτνιάζουσιν ἀλλήλαις αἱ κῶμαι τὴν οἴκησιν, καὶ ἔστι καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις Θεσσαλονικεῦσιν οὐ μικρῶς συμβαλλόμενοι, τὸ πρὸς τοὺς Σκύθας διὰ τῶν ἐμπορικῶν μεθόδων συναμίγνυσθαι, καὶ μάλιστ' ὅταν ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας καλῶς καὶ μὴ κινῶσιν ὅπλα τὴν μάχην ἐξαγριαίνοντα», πρβλ. *R. A. Nasljedova,* Τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9ου καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10ου αἰῶνος κατὰ τὸν Ἰωάννην Καμενιάτην (ρωσσιστί), Viz. Vrem., 2α σειρά, 8 (1956) 61 - 84. Γενικῶς διὰ τοὺς Δραγουβίτας βλ. *H. Grégoire,* εἰς Byzantion 21 (1951) 247 - 250, 248 καὶ *Th. Tafel,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. LXXVII.

4. *I. Καμενιάτου,* ἔνθ' ἀνωτ., *P. Gautier,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 208, *E. Muralt,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 481, *F. Dvornik,* Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle, Paris 1926, σελ. 235 - 236. Ὁ *Δ. Ζακυθηνός,* Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, σελ. 30 - 31 σημ. 6, γράφει ὅτι Δρουγοβῖται ἀναφέρονται καὶ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ ὅτι δὲν εἶχαν ἐγκατασταθῆ μονίμως εἰς τὴν περιοχήν. Περὶ τῶν Δρογουβιτῶν βλ. καὶ *F. Dölger,* Ein Fall slavischer Einsiedlung im Hinterland von Thessalonike im 10. Jahrhundert, München 1952, σελ. 3, *Peter Charanis,* Ethnic changes in the Byzantine Empire in the seventh century, D.O.P. 13 (1959) 25 - 44, σελ. 38, *J. L. Teall,* The Grain supply of the Byzantine Empire, 330 - 1025, σελ. 89 κέ., σελ. 121 - 122, *Π. Καλλιγᾶ,* Μελέται βυζαντινῆς ἱστορίας, Ἀθ. 1894, σελ. 138, *Δ. Σ. Ἠλιάδου,* Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ Σλάβοι, Πεπραγμένα τοῦ Θ' διεθν. βυζαντινολογ. συνεδρίου, τόμ. 3ος, Ἀθ. 1958, 128 - 140, 131 - 132, *G. Moravcsik,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2, σελ. 113, *Γερ. Ι. Κονιδάρη,* Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1954 - 1960, σελ. 70 καὶ 508, *E. E. Lipšic,* Byzanz und die Slaven, Weimar 1951, σελ. 24, 97 - 98, *J. Ivanov,* Bălgarete v Makedonija, Sofia 1915, σελ. 10. Ὁ *Χρ. Ἀντωνόβσκι,* Αἰγιακὴ Μακεδονία, Σκόπια 1956, σελ. 41 (ἑλλ. δακτυλογρ. μετ. τοῦ ΙΜΧΑ, σελ. 12), τοποθετεῖ τοὺς μὲν Σαγουδάτους δυτικῶς τῆς Θεσσαλονίκης μέχρι τῆς Βεροίας, τοὺς δὲ Δραγουβίτας βορειοδυτικῶς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως καὶ ὁ *Δημήτριος Βλάχωφ,* Μακεδονία, στιγμιότυπα ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, Σκόπια 1950 (δακτυλογρ. μετ. τοῦ ΙΜΧΑ), σελ. 33, 37 καὶ 39.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡγετῶν τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸν 8ον καὶ 9ον αἰ., καὶ ὅτι ἀνηγέρθη ἐκ θεμελίων καὶ μετωνομάσθη εἰς Εἰρηνούπολιν. Τὴν γνώμην αὐτὴν παρεδέχθησαν καὶ ἀσπάζονται καὶ Ἕλληνες συγγραφεῖς, παρασυρόμενοι ἀπὸ λάθος τοῦ Βυζαντινοῦ συγγραφέως Γεωργίου Κεδρηνοῦ.

2. Κατὰ τὸ ἔτος 784 ὁ πατρίκιος Σταυράκιος, ὅταν ἦτο αὐτοκράτειρα ἡ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ' (711 - 797), ἐξεστράτευσε κατὰ μῆνα Ἰανουάριον ἐναντίον τῶν Σλάβων περὶ τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς ἐνίκησε κατὰ κράτος, ἐπιστρέψας θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον τοῦ ἰδίου ἔτους ἡ εἰκονόφιλος Εἰρήνη, μαζὶ μὲ τὸν υἱόν της καὶ πολὺν στρατόν, μετέβη εἰς τὴν Θράκην καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Βερόης, ἡ ὁποία ἦτο κατεστραμμένη καὶ διέταξε νὰ τὴν ἀνοικοδομήσουν. Ἡ νέα πόλις μετωνομάσθη εἰς Εἰρηνούπολιν, ὅπως γράφει ὁ Θεοφάνης[1].

Τὴν ἰδίαν περιγραφὴν δίδουν καὶ ἄλλοι Βυζαντινοὶ χρονογράφοι, ἀναφερόμενοι εἰς τὰ γεγονότα τοῦ 784, δηλαδὴ ὁ Γεώργιος Μοναχός[2], ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς[3] καὶ ὁ Λέων ὁ Γραμματικός[4], ἀλλὰ ὁ Γεώργιος Κεδρηνὸς δι' ὀλίγων

---

1. *Θεοφάνους*, Χρονογραφία, ἔκδ. (Παρισίων), C. de Boor, τόμ. 1ος, σελ. 457: «Τούτῳ τῷ ἔτει μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἰνδικτιῶνος ζ', κατέλαβε Σταυράκιος ὁ προρρηθεὶς ἐκ τῶν Σκλαυινῶν καὶ ἐθριάμβευσε τὰ ἐπινίκια ἐπὶ ἱπποδρομίας. Τῷ δὲ Μαΐῳ μηνὶ τῆς αὐτῆς ἰνδικτιῶνος ἐξῆλθεν ἡ βασίλισσα Εἰρήνη σὺν τῷ υἱῷ αὐτῆς καὶ δυνάμεως πολλῆς ἐπὶ τὴν Θράκην ἐπιφερομένη ὄργανα καὶ μουσικά, καὶ ἀπῆλθεν ἕως Βεροίας, καὶ ταύτην οἰκοδομηθῆναι κελεύσασα ἐπωνόμασεν αὐτὴν Εἰρηνούπολιν. Κατῆλθεν ἕως Φιλιππουπόλεως μετὰ πάσης ἀπαθείας καὶ ὑπέστρεψεν ἐν εἰρήνῃ κτίσασα καὶ τὴν Ἀγχίαλον».

Διὰ τὴν Εἰρήνην βλ. *Ι. Δ. Φοροπούλου*, Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, αὐτοκράτειρα Ρωμαίων, Leipzig 1887, *C. Diehl*, Figures byzantines, première série, 13ème édition, 2ème serie, dixième éd., vol. 2, Paris 1948, τόμ. 1ος, σελ. 77 κέ., *Κ. Ἀμάντου*, ἔνθ' ἀνωτ., I, σελ. 358 - 367 καὶ *W. Slatarsky*, Geschichte der Bulgaren, I (679 - 1396), Leipzig 1918, σελ. 24 κέ.

2. *Γεωργίου Μοναχοῦ*, Χρονικόν, ἔκδ. C. de Boor, τόμ. 2ος, σελ. 767 καὶ P.G. *Migne*, τόμ. 110, στήλη 960: «...καὶ δὴ βαθείας εἰρήνης γενομένης, ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς σὺν τῇ μητρὶ πρὸς τὰ μέρη τῆς Θρᾴκης μετ' ὀργάνων καὶ μουσικῶν καὶ λαοῦ πλείστου· οἳ καὶ τὴν Βερώην καὶ Ἀχελὼν κτίσαντες ὑπέστρεψαν μετὰ πολλῆς χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης». Ὁ Γεώργιος Μοναχὸς γράφει Θράκη καὶ Βερόη.

3. *Ἰωάννου Ζωναρᾶ*, Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν, ἔκδ. Λειψίας, τόμ. ΙΙΙ, βιβλίον XV, κεφ. Χ, σελ. 359: «Τῆς δὲ περὶ τῶν Ἀράβων φροντίδος ἀπαλλαγεῖσα διὰ τὴν εἰρήνην, ἡ βασιλὶς ἐξῆλθε σὺν τῷ υἱῷ κατὰ Θρᾴκην, δύναμίν τε πολλὴν ἐπισυρομένη καὶ ὄργανα μουσικὰ καὶ ἀπελθοῦσα εἰς Βερόην καὶ τὸ ἐν αὐτῇ φρούριον ἀνοικοδομήσασα καὶ Εἰρηνούπολιν αὐτὸ ὀνομάσασα, ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν Ἀγχίαλον δειμαμένη καὶ ἕως Φιλιππουπόλεως προελθοῦσα, ὑπέστρεψε». Καὶ ὁ Ζωναρᾶς γράφει Θράκη καὶ Βερόη.

4. *Λέοντος Γραμματικοῦ*, Χρονογραφία, ἔκδ. Βόννης, σελ. 194: «Ἐξῆλθε δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς σὺν τῇ μητρὶ αὐτοῦ ἐν τῇ Θρᾴκῃ μετ' ὀργάνων μουσικῶν καὶ λαοῦ πλείστου καὶ ἀπῆλθεν ἕως Βεροίας καὶ ταύτην κτίσασα ἡ μήτηρ αὐτοῦ Εἰρηνούπολιν ἐπωνόμασεν· ἔκτισε δὲ καὶ τὴν Ἀγχίαλον, καὶ ὑπέστρεψε μετ' εὐφροσύνης».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνατρέπει τὴν διήγησιν τῶν τεσσάρων προηγουμένων ἱστορικῶν, διευκρινίζων ὅτι ἡ Εἰρήνη ἔκτισε τὴν Βέροιαν (καὶ ὄχι τὴν Βερόην τῆς Θράκης), ἡ ὁποία εὑρίσκεται πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ αὐτὴν μετωνόμασεν εἰς Εἰρηνούπολιν[1]. Τὴν γνώμην τοῦ Κεδρηνοῦ ἐδέχθησαν κατὰ τὸν προηγούμενον αἰῶνα Ἕλληνες καὶ ξένοι συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ σύγχρονοι ἱστορικοί[2], ὑποστηρίζοντες ὅτι πρόκειται περὶ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας καὶ ὄχι τῆς θρακικῆς (Βερόης). Ἐν τούτοις πρόκειται περὶ λάθους τοῦ Κεδρηνοῦ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

3. Πρῶτος ὁ Tafel παρετήρησεν ὅτι δὲν ἐκτίσθη, οὐδὲ μετωνομάσθη ἡ μακεδονικὴ Βέροια, ἀλλὰ ἡ Βερόη τῆς Θράκης[3], τὴν γνώμην δὲ αὐτὴν ἐδέχθησαν οἱ περισσότεροι τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν[4], θεωρήσαντες ἐσφαλμένην

---

1. *Γεωργίου Κεδρηνοῦ*, Σύνοψις ἱστοριῶν, ἔκδ. Βόννης, σελ. 29, P.G. *Migne*, τόμ. 121, στήλη 912: «Αὕτη καὶ τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ Βέρροιαν ἔκτισεν, Εἰρηνούπολιν μετονομάσασα».

2. *C. Estopañan*, Bizancio y España, τόμ. 1ος, Βαρκελώνη 1943, σελ. 122, *V. Beševliev*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 118, *S. Krauss*, εἰς B.N.J. 7 (1930) 57 - 86, 81 - 82, *Ν. Μουτσοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 29 καὶ σημ. 34, *Σπ. Λάμπρου*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 4ος, Ἀθ. 1898, σελ. 10, πρβλ. Ν.Ε. 7 (1910), σελ. 12, *C. Lebeau*, Histoire du Bas - Empire, ἔκδ. S. Martin, Paris, τόμ. 12ος, σελ. 330, *G. Finlay*, History of Greece, ἔκδ. Tozer, τόμ. 2, σελ. 86, *G. Mostras*, Dictionnaire geographique de l'Empire Othoman, Πετρούπολις 1873, σελ. 138, *(Ψευδο-)Δωροθέου Μονεμβασίας*, Βιβλίον ἱστορικόν, Βενετία 1818, σελ. 317, *Νικολάου Λωρέντη*, Λεξικόν, Βιέννη 1837, σελ. 94, Λεξικὸν ἱστορίας καὶ γεωγραφίας *Σ. Ι. Βουτυρᾶ, Ι. Α. Βρετοῦ* καὶ *Γ. Βαφειάδου*, τόμ. 1ος, Κωνσταντινούπολις 1869, σελ. 1119, *Καρπολόγου*, Σημειώσεις περὶ Βεροίας, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον (Ἀθηνῶν) 4 (1911) 278 - 284, 278 κ.ἀ.

3. *Th. Tafel*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. CVI καὶ σημ. 84, σελ. CVII, σελ. 24 σημ. 29 καὶ εἰς τὸ ἄρθρον Beroea, εἰς τὴν α' ἔκδοσιν τῆς R.E. τοῦ *Pauly*, τόμ. 1ος, στῆλαι 1099 - 1101.

4. *Κ. Ἀμάντου*, Παρατηρήσεις τινὲς εἰς τὴν μεσαιωνικὴν γεωγραφίαν, Ε.Ε.Β.Σ. 1 (1924) 41 - 54, 46, ὅπου οὗτος γράφει τὰ ἑξῆς: «ἀφ' ὅτου ἱδρύθησαν τὰ θέματα, πολλαὶ περιφέρειαι ἀπεκλήθησαν ἐξ αὐτῶν, οἷον Στρυμὼν = Ἀν. Μακεδονία, Θεσσαλονίκη = Μακεδονία. Ταύτην τὴν ἔννοιαν ἔχει παρὰ τῷ Κεδρηνῷ (2, 29, 1) τὸ ὄνομα: "Τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ Βέρροιαν ἔκτισεν ἡ Εἰρήνη, Εἰρηνούπολιν μετονομάσασα"», πρβλ. καὶ σημ. 3, *τοῦ ἰδίου*, Οἱ Βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, Ἀθ. 1923, σελ. 25, *τοῦ ἰδίου*, Ἱστορικαὶ σχέσεις Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων, Ἀθ. 1949, σελ. 42, *τοῦ ἰδίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 367, *τοῦ ἰδίου*, Μικρὰ μελετήματα, Ἀθ. 1940, σελ. 70, *Ν. Ι. Κοκκώνη*, Ἱστορία τῶν Βουλγάρων, Ἀθ. 1877, σελ. 44 - 45. Πρβλ. *Δ. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 66 - 67 κέ. καὶ εἰς Ε.Ε.Β.Σ. 18 (1948) σελ. 62, *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Βυζαντιναὶ μελέται. IV. Βολερόν, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ., τόμ. 3ος, τεῦχ. 3ον, Θεσσαλονίκη 1939, σελ. 291 κέ., σελ. 389, *τοῦ ἰδίου*, Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1946, σελ. 22 - 23, *Ἀντ. Κεραμοπούλου*, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες, Ἀθ. 1945, σελ. 79, *Δ. Ξαναλάτου*, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1944, σελ. 20 καὶ 79, *τοῦ ἰδίου*, Τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Βαλκανικήν, Ἀθ. 1945, σελ. 21, *Κ. Μ. Ἀποστολίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 145 καὶ εἰς Α.Θ.Γ.Λ.Θ. 8 (1941 - 42) 69 κέ. καὶ εἰς Θρακικὰ 8 (1937) 69 - 106, 71 - 72, *Ἀχιλ. Θ. Σαμοθράκη*, Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης, Ἀθ. 1963², σελ. 95 -

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὴν πληροφορίαν τοῦ Κεδρηνοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Κ. Ἄμαντος ἀποκαλεῖ «ἀγεωγράφητον». Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος, ἂν καὶ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὰς ὀρθὰς καὶ ἐπιτυχεῖς παρατηρήσεις τοῦ Tafel, ἐφάνη διστακτικός, δώσας σημασίαν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ συσχετισμὸν τῆς Βεροίας πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην[1] καὶ ἡ θέσις τούτου παρέσυρε μερικοὺς συγγραφεῖς· τελικῶς ἐπεκράτησεν ἡ ὀρθὴ ἄποψις τοῦ Tafel καὶ μεταξὺ τῶν ξένων συγγραφέων[2]. Ἀντιθέτως, οἱ Σλάβοι καὶ οἱ σλαβόφιλοι συγγραφεῖς ἐπέμεναν παλαιότερα εἰς τὴν εἴδησιν τοῦ Κεδρηνοῦ, διότι αὕτη ἐστήριζε τὸν ἰσχυρισμόν των ὅτι ἡ Μακεδονία ἦτο δῆθεν βουλγαρικὴ κατὰ τὸν 8ον καὶ 9ον αἰ. [3]. Τελικῶς ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ἤρχισε νὰ ἀποδεικνύεται ἀναληθής, διὰ τοῦτο δὲν προτείνεται πλέον οὔτε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους[4].

4. Ὁ Θεοφάνης εἶναι σαφής, διότι γράφει ὅτι ἡ Εἰρήνη «...ἐξῆλθεν... ἐπὶ τὴν *Θράκην*... καὶ *ἀπῆλθεν* ἕως Βεροίας», ἐν συνεχείᾳ δὲ συμπληρώνει ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα «...*κατῆλθε* (δὲ) ἕως *Φιλιππουπόλεως*... κτίσασα καὶ τὴν Ἀγχίαλον». Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ χάρτου ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ μακεδονικὴ Βέροια εὑρίσκεται νοτίως τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κατέλθῃ ἡ Εἰρήνη ἐκ τῆς Βεροίας εἰς τὴν Φιλιππούπολιν, ἀλλὰ μόνον ἐκ τῆς ὑπερκειμένης Βεροίας (Βερόης) τῆς Θράκης, διότι ἄλλως ἔπρεπεν ὁ Θεοφάνης νὰ γράψῃ «*ἀνῆλθε*» καὶ οὐχὶ «*κατῆλθε*». Ἄλλωστε καὶ ὁ συσχετισμὸς τῆς συγχρόνου ἀνοικοδομήσεως τῆς Εἰρηνουπόλεως καὶ τῆς Ἀγχιάλου, ἡ ὁποία

97, 96 (λῆμμα Βερόη) καὶ εἰς Μ.Ε.Ε., τόμ. 7, σελ. 114, *Α. Διαμαντοπούλου*, Ἡ Ἀγχίαλος, Ἀθ. 1954, σελ. 67 καὶ 79, *Σπ. Σακελλιαριάδου*, Πόλεις καὶ θέσμια Θράκης καὶ Ἰωνίας ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1929, σελ. 164 - 166, 165, *Γερ. Ι. Κονιδάρη*, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, Ἀθ. 1948, σελ. 39, σημ. 1.

1. *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, Ἱστορικαὶ πραγματεῖαι, μέρος 1ον, Ἀθ. 1858, σελ. 312 σημ. 57 (= Νεοελληνικὴ ἱστοριογραφία, 2ος τόμ., ἐπιμέλεια Ε. Φωτιάδου, Βασικὴ Βιβλιοθήκη «Ἀετοῦ», Ἀθ. 1954, σελ. 385).

2. *E. Muralt*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 377, *G. Ostrogorsky*, Byzantine cities in the Early Middle Ages, D.O.P. 13 (1959) 47 κέ., σελ. 63 καὶ σημ. 71, *P. Lemerle*, Philippes et la Macédoine Orientale a l'époque chrétienne et byzantine, Texte, Paris 1945, σελ. 131, *N. Iorga*, Histoire de la vie Byzantine, τόμ. 2os, Bucarest 1934, σελ. 73, *S. Runciman*, A history of the first Bulgarian Empire, London 1930, σελ. 47 κ.ἀ.

3. *Jac. Fallmerayer*, Geschichte der Halbinsel Morea Während des Mittelalters, τόμ. 1ος, 1830, σελ. 214 - 218, 215, *Th. Tafel*, ἔνθ' ἀνωτ. Πρβλ. *Κ. Ἀμάντου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 46 - 47 σημ. 3 : «...Τὸ συμπέρασμα τοῦ σφάλματος τούτου ὑπῆρξεν ὅτι ἐνομίσθη ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐπέδραμον εἰς Μακεδονίαν πρὸ τοῦ 784, πρὸ τῆς ἀνακτίσεως δηλ. τῆς Βερόης, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές». *Τοῦ ἰδίου*, Οἱ Βόρειοι γείτονες, σελ. 25 σημ. 1 : «Πολλοὶ ἱστορικοὶ ἐνόμισαν, κατὰ λάθος, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Βερροίας καὶ ἐξήγαγον διὰ ταῦτα συμπεράσματα περὶ πρωϊμου καταλήψεως μακεδονικῶν πόλεων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων».

4. *Δ. Ξαναλάτου*, Τὰ ὄρια, σελ. 22, ὅπου δημοσιεύεται χάρτης ἐπὶ Κρούμου, συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον μόνον ἡ Βερόη περιελαμβάνετο εἰς τὰς κτήσεις του.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εὑρίσκεται πλησίον τῆς Βερόης, καὶ ὄχι τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, πείθει ὅτι ὁ Θεοφάνης ἀναφέρεται εἰς τὴν Βερόην.

5. Φαίνεται ὅτι ὁ Κεδρηνός, ἀσχέτως τῆς πλάνης καὶ τῆς παρανοήσεως τῶν χρονογράφων τοῦ 8ου αἰ. — διότι οὗτος ἔγραψε 3 - 4 αἰῶνας ἀργότερα [1] —, παρεσύρθη κυρίως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Βέροια κατεστράφη ὁλικῶς ἐκ σεισμοῦ καὶ συνεπῶς ἐχρειάσθη νὰ ἀνοικοδομηθῇ, ἀλλὰ ὁ σεισμὸς αὐτὸς ἔλαβε χώραν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 896 - 904, δηλαδὴ πολὺ ἀργότερα [2]. Περὶ τοῦ σεισμοῦ τούτου ἀναφέρει μόνον ὁ Βυζαντινὸς συγγραφεὺς Ἰωάννης Καμενιάτης [3], ὁ ὁποῖος δὲν γράφει πότε ἀκριβῶς ἔγινεν, ἀλλὰ μᾶλλον πρέπει νὰ μνημονεύῃ γεγονὸς τῆς ἐποχῆς του (10ος αἰ.) καὶ ἐπομένως δὲν ἦτο κατεστραμμένη ἡ μακεδονικὴ Βέροια κατὰ τὸ 784, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 740 ἔλαβε χώραν τρομερὸς σεισμός, ὁ ὁποῖος κατέστρεψε πολλὰς πόλεις τῆς Θράκης, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν Βερόην καὶ τὴν Ἀγχίαλον [4].

6. Ἡ σύγχυσις μεταξὺ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας καὶ τῆς θρακικῆς Βερόης ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ ὅτι πολλοὶ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ὀνομάζουν καὶ τὴν δευτέραν πόλιν Βέροιαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν διαφορετικὴν ἔννοιαν τὴν ὁποίαν εἶχαν αἱ λέξεις Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία (Θετταλία) καὶ Ἑλλὰς κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, ὡς ἀπέδειξαν αἱ παρατηρήσεις τοῦ Tafel, [5] τοῦ Ἀμάντου [6], τοῦ Β. Μυστακίδου [7] κ.ἄ.

---

1. *Κ. Ἀμάντου,* ἔνθ' ἀνωτ., *A. A. Vasiliev,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 617, ὅπου ἐπαινεῖται ὁ Ζωναρᾶς, ὁ ὁποῖος γράφει ρητῶς περὶ τῆς Βερόης τῆς Θράκης, *Σ. Α. Ἀντωνιάδου,* Δοκίμιο γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀποκατάσταση τοῦ Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου, Μακεδονικὰ 3 (1953 - 1955) 241 - 280, 242.

2. *E. Oberhummer,* R.E., τόμ. 3ος, στῆλαι 304 - 305, ὁ ὁποῖος χρονολογεῖ τοῦτον περὶ τὸ 900. Ὁ *Γ. Χέρτσβεργ* (μετ. Π. Καρολίδου), Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1906, σελ. 345 καὶ ὁ *E. Muralt,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 476, τοποθετοῦν τοῦτον εἰς τὸ 896, ἐνῶ ὁ *Μ. Δήμιτσας,* Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις, σελ. 29, γράφει ὅτι οὗτος ἐγένετο κατὰ τὸ 904. Περαιτέρω βιβλιογραφία καταχωρεῖται κατωτέρω, εἰς τὴν παράγραφον διὰ τὰς μετακινήσεις τοῦ πληθυσμοῦ.

3. *Ι. Καμενιάτου,* ἔνθ' ἀνωτ., κεφ. 14, σελ. 506: «Πρῶτον μὲν τὴν ἤδη λεχθεῖσαν γείτονα πόλιν Βέρροιαν λέγω ἐπικατασεισθῆναι πεποίηκε τοῖς περιοίκοις ὡς πολλοὺς τῶν ἐκεῖσε συλληφθέντων ἐξαναλῶσαι, τὶς διοικούμενος ἐκ τούτου;». Πρβλ. *A. Struck,* Makedonische Fahrten, II. Die Makedonischen Niederlande, Sarajevo 1908, σελ. 38, *Th. Tafel,* εἰς R.E., ἔνθ' ἀνωτ., στήλη 1099.

4. *Θεοφάνης,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 412, *Α. Διαμαντοπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 67 καὶ σημ. 2.

5. *Th. Tafel,* ἔνθ' ἀνωτ. Οὕτω καὶ οἱ μητροπολῖται τῆς Μακεδονίας, ὡς τῆς Θεσσαλονίκης, Βεροίας κτλ., φέρουν τὸν τίτλον τοῦ Ἐξάρχου Θετταλίας (Θεσσαλίας), δηλαδὴ τῆς Μακεδονίας. Ὁ ζωγράφος Καλλιέργης αὐτοεπαινεῖται ὡς ὁ καλύτερος ζωγράφος τῆς Θετταλίας, δηλαδὴ τῆς Μακεδονίας, εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τῆς Βεροίας.

6. *Κ. Ἀμάντου,* ἔνθ. ἀνωτ., καὶ ἰδίως εἰς Μακεδονικά, Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν καὶ ἐθνολογίαν τῆς Μακεδονίας, Ἀθ. 1920, σελ. 5, ὅπου οὗτος γράφει ὅτι τὸ ὄνομα Μακεδονία ἀπεδίδετο καὶ εἰς τὴν σημερινὴν Θράκην καὶ τὴν Ἀν. Ρωμυλίαν.

7. *Β. Α. Μυστακίδου,* Θρακικὰ ὅρια, Θρακικὰ 1 (1927) 43 - 47.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

7. Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἀπεδείχθη ὅτι ἡ Βέροια δὲν εἶχε καταληφθῆ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους κατὰ τὸν 8ον αἰ. καὶ ὅτι οὐδέποτε μετωνομάσθη εἰς Εἰρηνούπολιν ἢ Εἰρηνόπολιν. Ἄλλωστε οὐδέποτε ἡ Βέροια ἤλλαξεν ὀνομασίαν[1]. Ἡ σύγχυσις μεταξὺ τῆς Βεροίας, τῆς Βερόης καὶ τῆς Βεροίας τῆς Συρίας (Χαλεπίου) εἶναι συνήθης, κυρίως ὡς πρὸς τοὺς ἐπισκόπους μιᾶς ἑκάστης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους[2] καὶ τὰς ἀβαρικὰς ἐπιδρομάς[3].

8. Ἡ σύγχυσις αὐτὴ ὡδήγησε καὶ εἰς ἄλλην ἐσφαλμένην γνώμην, ὅτι δηλαδὴ ἡ Βέροια κατελήφθη δῆθεν ὑπὸ τοῦ αἱμοβόρου Κρούμου, ὁ ὁποῖος ἤρχισε τὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὅταν ἐκυβέρνα ὁ Νικηφόρος Α', τὸν ὁποῖον κατὰ τὸ 811 ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεδείχθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Α', ὁ ὁποῖος ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Κρούμου, καταλαβόντος τὴν Δεβελτόν. Οἱ κάτοικοι τῶν θρακικῶν πόλεων ἐφοβήθησαν καὶ ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Βερόην, τὴν Ἀγχίαλον καὶ τὴν Φιλιππούπολιν, μετ' ὀλίγον δὲ ἐνεφανίσθη εἰς τὰς περιοχὰς αὐτὰς ὁ Κροῦμος.

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπλάσθη ὁ μῦθος περὶ δῆθεν καταλήψεως τῆς μακεδονικῆς Βεροίας ὑπὸ τοῦ Κρούμου, τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἐδέχθησαν καὶ μερικοὶ Ἕλληνες συγγραφεῖς· τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι πρόκειται διὰ τὴν Βερόην καὶ μάλιστα, κατὰ μίαν ἄποψιν, ὄχι διὰ τὴν πόλιν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὕπαιθρον περιοχήν της[4].

---

1. *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 42.

2. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμ. 1ος, Βέροια 1960, σελ. 212, *τοῦ ἰδίου,* Ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ Βεροίας, Βέροια 1961, σελ. 21 καὶ κυρίως *τοῦ ἰδίου,* Πέντε πόλεις καὶ χωρία μὲ τὸ ὄνομα Βέροια, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, 1968, σελ. 105 - 107.

3. *F. Pouqueville,* Voyage de la Grèce, τόμ. 3ος, σελ. 93, *Π. Ἀραβαντινοῦ,* Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1856, σελ. 17, ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῆς Βερόης τῆς Θράκης, βλ. *Μ. Ἀποστολίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 587, *Κ. Παπαρρηγοπούλου,* Περὶ τῆς ἐποικίσεως σλαβικῶν τινων φυλῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον, Ἀθ. 1843, σελ. 31 - 32.

4. *Θεοφάνης,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 772, *Ζωναρᾶς,* ἔνθ' ἀνωτ., κεφ. XV, *Κεδρηνός,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 483 καὶ 485, *Σπ. Λάμπρος,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 4ος, Ἀθ. 1898, σελ. 69, *Struck,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 38, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ἡ Βέροια ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τὸ 812 μέχρι τὸ 1001, περιπίπτων, ὡς συνήθως, εἰς λάθος· πρβλ. *Ν. Μουτσοπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 30, *C. Nicolaides,* La Macédoine, Berlin 1899, σελ. 37, *τοῦ ἰδίου,* Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ κέντρον καὶ βάσιν τὴν Μακεδονίαν, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1923, σελ. 45, *Γ. Σμυρνάκη,* Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθ. 1903, σελ. 22, *Π. Καλλιγᾶ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 101, *Ν. Θ. Σχινᾶ,* Ὁδοιπορικαὶ σημειώσεις, Ι, σελ. ια'. Ἀντιθέτως, ὁ *Slatarsky,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 25 κέ., 28, δέχεται ὅτι πρόκειται διὰ τὴν Βερόην (Στάραν Ζαγόραν), ὡς καὶ ὁ *G. Finlay,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 110· πρβλ. *P. Lemerle,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 131 σημ. 2, πρβλ. καὶ *A. Ramband,* Études sur l'histoire Byzantine, Paris 1912, σελ. 269, *Δ. Ξαναλάτου,* Οἱ Ἕλληνες κτλ., σελ. 22 καὶ 49, *Ν. Ι. Κοκκώνη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 53 καὶ ἰδίως *Κ. Ἀμάντου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 394, ὁποῖος γράφει (σελ. 396) ὅτι καὶ τμῆμα τῆς Δακίας ὠνομάζετο Μακεδονία «...διότι οἱ ἐξοικισθέντες Ἀδριανουπολῖται καὶ ἄλλοι Θρᾷκες ὑπήγοντο εἰς τὸ θέμα τὸ Μακεδονι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τελικῶς καὶ οἱ Βούλγαροι παρεδέχθησαν τὴν ἀλήθειαν ταύτην καὶ οὕτω δὲν ἐμφανίζουν τὴν Βέροιαν εἰς τοὺς χάρτας τοῦ κράτους τοῦ Κρούμου[1]. Ἄλλωστε ὁ Κροῦμος δὲν ἐπεδίωκε μονίμους ἐδαφικὰς κατακτήσεις, διότι τελικὸς σκοπός του ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως[2].

9. Ὑποστηρίζεται ἀκόμη ἡ γνώμη ὅτι ἡ Βέροια κατελήφθη καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Βουλγάρων Συμεὼν (893 - 927), ὅπως καὶ ἡ λοιπὴ Μακεδονία, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι ὁ Συμεὼν ἐπέδραμε, κατὰ μὲν τὸ 894 κατὰ τῆς Θράκης, κατὰ δὲ τὰ ἔτη 913 - 924 κατὰ ταύτης καὶ τῆς ὑπολοίπου Ἑλλάδος, χωρὶς ὅμως νὰ καταλάβῃ μονίμως τὰς περιοχὰς αὐτάς[3].

κόν», πρβλ. *Δ. Ι. Ζάγκλη*, Ἱστορικὰ σημειώματα. Αἱ δύο Μακεδονίαι, Α.Θ.Λ.Γ.Θ., 22 (1957) 333 - 342, τοῦ *ἰδίου*, Τρία θέματα βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ βουλγαρικὲς ψευδολογίες, Α.Θ.Λ.Γ.Θ. 33 (1967) 1 - 82 καὶ ἀνάτυπον, Ἀθ. 1967, σελ. 5 - 24 καὶ 64 κέ., *Δ. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 68 - 69. Τέλος, ἄλλοι ἐκφράζονται ἀσαφῶς· βλ. *E. Mural*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 398, *K. Χόπφ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 33, *A. Vasiliev*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 349 - 350.

Ὁ *Μ. Ἀποστολίδης*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 144 κέ., δέχεται ὅτι μόνον τὰ περίχωρα καὶ οἱ ἀφρούρητοι συνοικισμοὶ τῆς θρακικῆς Βερόης κατελήφθησαν, πρβλ. καὶ *Α. Διαμαντοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 69 κέ., 70 - 72. Ὁ μητροπολίτης Βεροίας - Ναούσης *Π. Σακελλαρόπουλος* ἔγραψε (Μ.Ε.Ε. τόμ. 7, σελ. 131, στήλη β) ὅτι καὶ ἡ μακεδονικὴ Βέροια κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Κρούμου, ἀναφέρων, περιέργως, τὸν Σλουμπερζέ, τοῦτον δὲ ἀντέγραψεν ὁ *Ἀν. Χριστοδούλου*, Ἱστορία τῆς Βεροίας, Βέροια 1960, σελ. 9.

1. Βλ. χάρτας εἰς *D. Rizoff*, Les Bulgares dans leurs frontières historiques, ethnographiques et politiques, Berlin 1917, σελ. 8, πρβλ. *Διογ. Α. Ξαναλάτου*, Τὰ ὅρια, σελ. 22, ἀλλὰ καὶ *Νικ. Μοσχοπούλου*, Ἱστορία τῆς Βουλγαρίας, Ἀθ. 1929 (ἀνάτυπον ἐκ τῆς Μ.Ε.Ε.), σελ. 18.

2. *Στίλπ. Κυριακίδου*, Βυζαντιναὶ μελέται, IV, Βολερόν, σελ. 376 σημ. 2 καὶ εἰς Μακεδονικὰ 2 (1941 - 1952) σελ. 697 - 714, σελ. 703 (βιβλιοκρισία τοῦ βιβλίου τοῦ P. Lemerle), *Χ. Κορυζῆ*, Μακεδονία, γῆ ἑλληνική, Ἀθ. 1950, σελ. 33.

3. *Α. Α. Vasiliev*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 393 - 394, ἀλλὰ πρβλ. *Κ. Ἀμάντου*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2ος, Ἀθ. 1957, σελ. 55 κέ., *τοῦ ἰδίου*, Μακεδονικά, σελ. 41, *Δ. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 121 κέ., σελ. 122 - 126, *τοῦ ἰδίου*, Ἡ βυζαντινὴ Ἑλλάς, Ἀθ. 1965, σελ. 64, *Ν. Βέη*, Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸν τζάρον Συμεὼν καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ Ἀρέθα Καισαρείας, Ἑλληνικὰ 1 (1928) 337 - 370, σελ. 338 - 355 καὶ 368, *Γ. Τ. Κόλια*, Κεφάλαια ἱστορίας τῶν μέσων χρόνων, Ἀθ. 1958, σελ. 118 κέ., *Δ. Ξαναλάτου*, Οἱ Ἕλληνες κτλ., σελ. 26 κέ., *W. Miller* (μετ. Α. Μ. Καλβοκορέση), Ἱστορία τῆς Βουλγαρίας, Ἀθ. 1920, σελ. 14 κέ., *Γ. Κονιδάρη*, Πότε παρήκμασε καὶ ἐξέλιπε καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἡ Νικόπολις καὶ ἀνεδείχθη ἡ Ναύπακτος, Πεπραγμένα Θ' διεθνοῦς βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου, τόμ. 2ος, Ἀθ. 1956, σελ. 150 - 205, σελ. 151 κέ., σελ. 165 σημ. 1. Ὁ *K. Haucke*, Bulgarien, σελ. 18, παραθέτει χάρτην τοῦ κράτους τοῦ Συμεών, εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνει καὶ τὴν Βέροιαν, ὅπως καὶ ὁ *Rizoff*, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 12, πρβλ. *Δ. Ξαναλάτου*, Τὰ ὅρια κτλ., σελ. 26. Διὰ τὸν βίον τοῦ ὁσίου Λουκᾶ καὶ τὴν μνημόνευσιν τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Συμεὼν παραμένει ἐνδιαφέρουσα ἡ μελέτη τοῦ *Γ. Π. Κρέμου*, Φωκικά, Προσκυνητάριον τῆς ἐν Φωκίδι Μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοὐπίκλην Στειριώτου, τόμ. 1, Ἀθ. 1874, σελ. 148 κέ. Διὰ τὰς μεταβολὰς εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Βουλγάρων ἐπὶ Συμεὼν βλ. περίληψιν (Θ. Βλαχοπούλου) μελέτης τοῦ *M. Voznov*, εἰς Δελτίον σλαβικῆς βιβλιογραφίας, Ἔκδ. ΙΜΧΑ, Ε.Μ.Σ., τεῦχ. 15, Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 22 - 24, πρβλ. καὶ τεῦχ. 14, Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 12 - 13.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΤΩΝ

Μαζὺ μὲ τοὺς Βουλγάρους ἐνεφανίσθησαν καὶ νέοι ἐπιδρομεῖς, οἱ Ἄραβες πειραταί, οἱ γνωστοὶ Σαρακηνοί, οἱ ὁποῖοι κατέστησαν κατὰ τὸ ἔτος 823 τὴν Κρήτην κέντρον τοῦ ἰδιορρύθμου «κράτους» των,[1] τὸ ὁποῖον ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν Σικελίαν (827), ἐνῶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, τῆς Μεσογείου κτλ. ὑπέφεραν ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἐπιδρομάς των, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ ἔτος 880 ἔφθασαν μέχρι τῆς Χαλκίδος τῆς Εὐβοίας καὶ κατὰ τὸ 902 μέχρι τῆς Δημητριάδος.

Τέλος ὁ ἀρχηγός των, ὁ ἐξωμότης Λέων ὁ Τριπολίτης, εἰσέπλευσε τὴν 29ην Ἰουλίου 904 εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης μὲ 54 πλοῖα καὶ 10800 ναύτας. Ἡ πόλις ἔπεσεν εἰς χεῖρας του μετὰ διήμερον πολιορκίαν. Εἶναι τρομακτικαὶ αἱ σκηναί, αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν, ὅπως μᾶς τὰς περιγράφει ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης[2]. Οἱ Ἄραβες πειραταί, ἀφοῦ ἐκόρεσαν τὰς ὀρέξεις των εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἐστράφησαν καὶ κατὰ τῶν γειτονικῶν πόλεων, κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Αὐγούστου τοῦ 904, ὅπως δὲ γράφει ὁ Καμενιάτης, ἐπέδραμαν καὶ κατὰ τῆς δοκιμασθείσης ἐκ σεισμοῦ Βεροίας, τῆς ὁποίας ᾐχμαλώτισαν πολλοὺς κατοίκους[3] καὶ τοὺς μετέφεραν, μαζὺ μὲ τοὺς ἄλλους Μακεδόνας, 22000 ἐν ὅλῳ, εἰς τὸν Χάνδακα (σημερινὸν Ἡράκλειον) τῆς Κρήτης καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Κύπρον, εἰς τὴν Συρίαν κτλ., πρὸς πώλησιν.

5. Ο ΣΑΜΟΥΗΛ ΚΥΡΙΕΥΕΙ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑΝ ΚΑΙ Ο ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Β' Ο ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΕΙ

1. Ἡ πρώτη ἀναμφισβήτητος ἅλωσις τῆς Βεροίας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἔγινε κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 10ου αἰ.

Κατὰ τὸ ἔτος 976 ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῶν Βουλγάρων ὁ Σαμουὴλ ὡς ἐπίτροπος τοῦ διαδόχου καὶ ἀπὸ τοῦ 997 μέχρι τοῦ 1014 ὡς βασιλεὺς τούτων, μὲ κέντρον τὴν Πρέσπαν καὶ ὕστερα τὴν Ἀχρίδα. Ὁ Σαμουὴλ ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 976 τὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς Ἑλλάδος, κατέλαβε δὲ ὡρισμένας πόλεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Βέροιαν, ἐκμεταλλευόμενος τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Βυζάντιον ἦτο ἀπησχολημένον μὲ ἐσωτερικὰς ἀνταρσίας καὶ μὲ ἐπιδρομὰς ἄλλων λαῶν.

---

1. *Ἰωάννου Β. Παπαδοπούλου,* Ἡ Κρήτη ὑπὸ τοὺς Σαρακηνούς, Ἀθ. 1948, σελ. 85 - 89. Νεωτέραν βιβλιογραφίαν βλ. εἰς *Ν. Α. Οἰκονομίδη,* Ὁ βίος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Κυθήρων (10ος αἰών), Πρακτικὰ Γ' πανιονίου συνεδρίου, Ἀθ. 1967, σελ. 264 - 291, σελ. 274 σημ. 1, *G. Rossi Taibbi,* Vitta di Sant'Elia il Giovane, Palermo 1962.

2. *Ι. Καμενιάτου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 487 - 600, σελ. 537 κἑ., *V. Vasiliev,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 379 σημ. 8, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, *A. E. Vacalopoulos,* A history of Thessaloniki, Translation by T. F. Carney, Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 33 - 37, *τοῦ ἰδίου,* Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, σελ. 38 - 44, ὅπου λεπτομερὴς ἀφήγησις.

3. *Ι. Καμενιάτου,* ἔνθ' ἀνωτ., κεφ. 14, σελ. 506, *Ν. Μουτσοπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 30.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ κατάληψις τῆς Βεροίας μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου Λέοντος τοῦ Διακόνου, ὁ ὁποῖος τὴν συνδέει μὲ τὸ βόρειον σέλας[1], ἀλλὰ ὑπάρχουν διάφοροι γνῶμαι περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου τῆς ἐμφανίσεως τούτου καὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως τῆς Χερσῶνος[2].

Ὁ Γάλλος βυζαντινολόγος Γ. Σλουμπερζὲ γράφει λεπτομερῶς διὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Βεροίας καὶ ἀλλοῦ μὲν τοποθετεῖ ταύτην εἰς τὸ ἔτος 986[3], ἀλλοῦ δὲ μεταξὺ τῆς 7ης Ἀπριλίου καὶ τῆς 26ης Ὀκτωβρίου 989[4]. Τὸ ζήτημα στασιάζεται καὶ ὑποστηρίζονται πολλαὶ ἀπόψεις[5]. Πάντως ὅμως, ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς διηγήσεως τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου περὶ τοῦ ἐμφανισθέντος βορείου σέλαος καὶ τοῦ σεισμοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Γεώργιον Κεδρηνὸν ἔγινε κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 985, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Βέροια πρέπει νὰ ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ πρὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 985.

Τέλος, ὑπάρχει καὶ ἑτέρα γνώμη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Βέροια κατελήφθη

---

1. *Λέοντος Διακόνου*, ἔκδ. Βόννης, σελ. 175, P.G. *Migne*, τόμ. 117, στῆλαι 908 - 909 : «Καὶ ἄλλα δὲ παγχάλεπα ἡ τοῦ φανέντος ἀστέρος παρεδήλου ἐπιτολή, καὶ οἱ παραδειχθέντες αὖθις πρὸς τὸ βόρειον μέρος ἀωρὶ τῶν νυκτῶν πύρινοι στύλοι καὶ τοὺς ὁρῶντας ἐκδειματούμενοι· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τήν τε συμβᾶσαν πρὸς τῶν Ταυροσκυθῶν τῆς Χερσῶνος ἅλωσιν παρεδήλουν καὶ τὴν τῆς Βερρόίας κατάσχεσιν παρὰ τῶν Μυσῶν». Περὶ τοῦ Λέοντος Διακόνου βλ. *Ν. Παναγιωτάκη*, Λέων ὁ Διάκονος, Ε.Ε.Β.Σ. 34 (1965) 1 - 138.

2. Βλ. *Π. Καρολίδην*, ἐν *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. 4ος, μέρος Αον, Ἀθ. 1930, σελ. 179 - 185, σελ. 180 - 181, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ τὴν ἅλωσιν τῆς Χερσῶνος εἰς τὸ 988. Ὁ *Στίλπ. Π. Κυριακίδης*, Βυζαντιναὶ Μελέται, IV. Βολερόν, σελ. 418 - 419 καὶ σημ. 6, δέχεται ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Διακόνου μνημονευόμενος σεισμὸς πρέπει νὰ τοποθετηθῇ χρονολογικῶς εἰς τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 985.

3. *G. Schlumberger* (μετ. Σ. Ι. Βουτυρᾶ), Ἡ βυζαντινὴ ἐποποιΐα, μέρος 2ον, Ἀθ. 1905, Βασίλειος Βουλγαροκτόνος, νεανικὰ ἔτη, σελ. 320.

4. *G. Schlumberger* (μετ. Ι. Λαμπρίδου), Ἡ βυζαντινὴ ἐποποιΐα κατὰ τὰ τέλη τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος, Βασίλειος Β', ὁ Βουλγαροκτόνος, τεῦχ. 1ον, Ἀθ. 1906, σελ. 40, 63, 66 - 67, 75, 86 - 88, 269 - 270 καὶ ἔνθ' ἀνωτ. (προηγουμένη σημείωσις), σελ. 461 - 464, ὅπου λεπτομερὴς ἔκθεσις τῶν γεγονότων τῆς ἁλώσεως τῆς Βεροίας καὶ τῆς ἀνακτήσεώς της ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν Βυζαντινῶν καὶ ξένων χρονογράφων καὶ ἱστορικῶν.

5. *Σπ. Λάμπρου*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5ος, Ἀθ. 1902, σελ. 166, ὁ ὁποῖος χρονολογεῖ τὴν ἅλωσιν κατὰ τὸ 986, ἀλλὰ ἐν συνεχείᾳ (σελ. 184) κατὰ τὸ 989. Ὁ *Δ. Ζακυθηνός*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 128, καὶ εἰς Ε.Ε.Β.Σ. 17 (1941) 237, γράφει ὅτι ἡ ἅλωσις ἐγένετο κατὰ τὸ 985, ὡς ἀναγράφεται καὶ εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν. Οἱ πλείονες τῶν συγγραφέων ἀκολουθοῦν τοὺς Ρώσους ἱστορικοὺς Ρόζεν καὶ Βασιλιέβσκι καὶ δέχονται ὡς ἔτος καταλήψεως τὸ 989, βλ. *P. Lemerle*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 144, *Κ. Ἀμάντου*, Μακεδονικά, σελ. 52, *P. Gautier*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 210, *W. Slatarsky*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 74 καὶ *V. Zlatarski*, Istorija, 1/2, Σόφια 1927, σελ. 681, *G. Songeon*, Histoire de la Bulgarie, Philippopoli 1914, σελ. 146, 149 - 150 (986 - 989), *G. Bousquet*, Histoire du peuple bulgare, Paris 1909, σελ. 43, *Α. Ἀδαμαντίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 68, *Νικ. Μοσχοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 32 (989 ἢ 990), *Δ. Ξαναλάτου*, Οἱ Ἕλληνες κτλ., ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 54 καὶ 14 σημ. 29, καὶ τοῦ αὐτοῦ, Τὰ ὅρια, σελ. 29, πρβλ. *Ν. Μουτσοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 30.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ τὸ 991[1] ἢ κατὰ τὸ 996[2], ἢ ὅτι κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸ 989, ἀνακατελήφθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου κατὰ τὸ 991, ἐκυριεύθη ἐν συνεχείᾳ πάλιν ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ καὶ τέλος ἀνακατελήφθη ὁριστικῶς ὑπὸ τοῦ Βασιλείου[3], ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω.

2. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία οὔτε διὰ τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον ἀνακατελήφθη ἡ Βέροια ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Συνήθως ἀναφέρεται ὅτι ὁ Βασίλειος Βουλγαροκτόνος ἀνακατέλαβε τὴν πόλιν εἰς τὰ πλαίσια τῆς μεγάλης ἐκστρατείας του κατὰ τῶν Βουλγάρων, κατὰ τὸ ἔτος 1001. Διὰ τὴν κυρίευσιν τῆς Βεροίας εἶχεν ὁρμητήριον τὴν Θεσσαλονίκην. Δὲν ἐχρειάσθη ἐν τούτοις πολιορκία, διότι ὁ Βούλγαρος διοικητής της Δοβρομὴρ τὴν παρέδωκεν αὐτοβούλως, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Βουλγαροκτόνος τὸν ἐτίμησε μὲ τὸν τίτλον τοῦ ἀνθυπάτου, ὅπως γράφουν ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς[4].

---

1. Ἀκογίγκ, παρὰ *Schlumberger*, Βυζαντινὴ ἐποποιΐα (μετ. Σ. Βουτυρᾶ), Βασίλειος Βουλγαροκτόνος, Νεανικὰ ἔτη, σελ. 464 σημ. 1.

2. *I. Ivanof*, Balgarski starini ij Makedonia, Σόφια 1931, σελ. 57, πρβλ. *Γ. Α. Σωτηρίου*, Ὁ βυζαντινὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀχιλλείου τῆς Πρέσπας καὶ αἱ βουλγαρικαὶ περὶ τῆς ἱδρύσεως τούτου ἀπόψεις, Π.Α.Α. 20 (1945) 8 - 14, σελ. 12, ὅπου καὶ βιβλιογραφία καὶ *S. D. Nersessian*, Remarks on the date of the menologium and the psalter written for Basil, Byzantion 15 (1940 - 1941) 104 - 145, 111.

3. *Steven Runciman*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 226 - 229, ἰδίως 228, *P. Lemerle*, ἔνθ' ἀνωτ., *L. Bréhier*, Le monde byzantin. Vie et mort de Byzance, Paris 1947, σελ. 227, *Δ. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 129, *N. Adontz*, Samuel l'Armenien, roi des Bulgares, Bruxelles 1938, σελ. 16, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται ὅτι, ὅταν ὁ Βασίλειος κατέλαβε τὴν Βέροιαν (991), τὴν κατέστρεψε, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν διαφυλάξῃ.

4. *Γ. Κεδρηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., II, σελ. 452 : «Τῷ δ' ἐπιόντι ἔτει ἄπεισι κατὰ Βουλγάρων ὁ βασιλεὺς διὰ Θεσσαλονίκης καὶ προσερρύη αὐτῷ Δοβρομηρὸς ὁ τῆς Βερροίας κατάρχων παραδοὺς καὶ τὴν πόλιν τῷ βασιλεῖ καὶ ἀνθύπατος τιμηθείς». Κατὰ τὸν Κεδρηνὸν τὰ γεγονότα ἔγιναν «τῷ ἐπιόντι [ἐν σχέσει πρὸς τὸ ,ςφη'] ἔτει», ἄρα κατὰ τὸ ,ςφθ' = 1000 ἢ 1001. Γίνεται δεκτὸν ὅτι κατὰ τὸ 1000 ὁ Βασίλειος ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Βουλγαρίας, βλ. *J. B. Bury*, The Cambridge Medieval History, τόμ. IV, Cambridge 1936, σελ. 241. *I. Ζωναρᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔκδ. Βόννης, κεφ. XVII, σελ. 559, ἔκδ. Λειψίας, IV, σελ. 118 καὶ P. G. *Migne*, τόμ. 135, στήλη 161: «Εἶτα καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν ἐν Σαρδικῇ φρουρίων, καταστρεψάμενος ἔνια, ἐπανῆλθεν εἰς Μοσυνούπολιν· εἶλε δὲ καὶ τὴν μεγάλην Περσθλάβαν καὶ τὴν μικρὰν καὶ τὴν Πλίσκοβαν διὰ στρατηγῶν. Καὶ ἡ Βέρροια (δὲ) παρεδόθη αὐτῷ παρὰ τοῦ Δοβρομηροῦ, προσχωρήσαντος τοῖς Ρωμαίοις».

Ὁ *Κ. Ἄμαντος* δέχεται, ἀλλοῦ μὲν τὸ ἔτος 1002 (Ἱστορία, τόμ. 2ος, σελ. 156, πρβλ. *C. Diehl* et *G. Marçais*, Histoire du Moyen Age, τόμ. III, Paris 1936, σελ. 479, ἀλλὰ καὶ 1001, βλ. *C. Diehl*, Histoire de l'empire Byzantin, Paris 1920, σελ. 105, *Γερ. Κονιδάρη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 161 σημ. 2), ἀλλοῦ δὲ τὸ 1003 (Μακεδονικά, σελ. 53, πρβλ. *G. Schlumberger*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 269, *S. Runciman*, ἔνθ' ἀνωτ., 229, *Ε. Στουγιαννάκη*, Ἔδεσσα ἡ μακεδονικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, Θεσσαλονίκη 1933, σελ. 171). Ὁ *Στ. Κυριακίδης*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 419, δέχεται τὸ ἔτος 1001, ὅπως καὶ ὁ *Κ. Παπαρρηγόπουλος*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 189, καὶ ὁ *G. Ostrogorsky*, Histoire de l'état byzantin, Paris 1956, σελ. 334 καὶ σελ. 274 τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως (Oxford 1956), πρβλ. *C. I. Jirecek*, Geschichte der Bul-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατὰ μίαν ἀμφισβητηθεῖσαν ἄποψιν ὁ Βασίλειος ἵδρυσε τότε καὶ τὸ νέον θέμα τῆς Βεροίας, διότι ἠθέλησε νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ καθεστὼς τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἄρχοντα - στρατηγὸν εἰς τὴν Βέροιαν. Κατὰ τὸν Κεδρηνὸν ὁ Βουλγαροκτόνος ἐπιδιώρθωσε καὶ ἐνίσχυσε τὰ τείχη τῆς Βεροίας κατὰ τὸ ἔτος 1016[1]. Ὁ αὐτοκράτωρ διεχειρίσθη πάντως τὴν ὅλην κατάστασιν μετὰ διπλωματικότητος[2] καὶ δὲν ἀνέτρεψε τὸ ὑπάρξαν στρατιωτικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν καθεστώς, ἀφοῦ καὶ τὴν ἀνέκαθεν ἑλληνικὴν ἐπισκοπὴν τῆς Βεροίας ὑπήγαγεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Ἀχρίδος, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ τρίτον μέρος τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου.

---

garen, Prag 1876, σελ. 194, *Muralt,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 578.

1. *Γ. Κεδρηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 465 : «Ἐν τῷ παριέναι δὲ τότε φρούριον εἶλε τὰ Βοσόγραδα καὶ ἐνέπρησε, καὶ τὴν Βέρροιαν ἐπικτίσας, δηώσας δὲ καὶ κατερειπώσας τὰ πέριξ Ὀστροβοῦ καὶ Μολισκοῦ, ἔστη τοῦ προσωτέρου ἰέναι».

2. Διὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ ἔργον τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου καὶ τὴν μεροληπτικῶς ἐχθρικὴν στάσιν τῶν χρονογράφων καὶ τῶν ἱστορικῶν βλ. *Σ. Α. Ἀντωνιάδου,* ἔνθ' ἀνωτ. Ὁ *Μ. Κανέλλης,* Οἱ Βούλγαροι, ἱστορία μιᾶς ὀρδῆς, Ἀθ. 1948[3], μὲ περισσὴν ἀνιστόρητον φαντασίαν ἀναφέρει (σελ. 57 κέ.) ὅτι τὴν Βέροιαν παρέδωκεν ἡ σύζυγος τοῦ Δοβρομηροῦ, ἀπὸ ἔρωτα πρὸς τὸν Βασίλειον!

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Β. ΑΠΟ ΤΟΝ 11ον ΑΙΩΝΑ ΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΝ

1. ΝΕΑΙ ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ, ΤΩΝ ΟΥΝΝΩΝ, ΤΩΝ ΚΟΥΜΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΤΖΙΝΑΚΩΝ

1. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου (1025) ἐπεκράτησε χάος εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐπὶ αὐτοκρατορίας τοῦ Μιχαὴλ Δ' τοῦ Παφλαγόνος (1034 - 1041) οἱ Βούλγαροι ἐπανεστάτησαν πάλιν κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πέτρου Δελεάνου καὶ διότι κατεπιέζοντο φορολογικῶς, ἐπετέθησαν δὲ μετὰ μανίας κατὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, κατακτήσαντες τὴν περιοχὴν τῆς Θεσσαλονίκης, χωρὶς νὰ κατορθώσουν νὰ κυριεύσουν τὴν Θεσσαλονίκην (1040). Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν (1040 - 1041) ἡ Βέροια ἔπεσε, πιθανόν, καὶ πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων [1].

2. Μετ' ὀλίγον ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Σελτζούκων Τούρκων καὶ δὴ τῶν Ὀγούζων ἢ Οὐγούζων ἢ Οὔζων, τοὺς ὁποίους μερικοὶ συνταυτίζουν μὲ τοὺς Κουμάνους ἢ Κομάνους, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος (μετὰ τὸ 1065) ἐπέδραμαν κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς λοιπῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας [2]. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰ. ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνός, ἀφοῦ τοὺς ἐνίκησε (1091 ἢ 1092), ἐγκατέστησε Κομάνους εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Μογλενῶν [3] τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ προφανῶς καὶ τῆς Βεροίας, ὡς δηλοῖ τὸ τοπωνύμιον Κουμανίτσι (νῦν Κομνήνειον τῆς κοινότητος Κ. Τριποτάμου, πρώην κοινότητος Γεωργιανῶν), ὡς καὶ εἰς ἄλλας περιφερείας [4]. Ἀπὸ τότε ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας κτλ. λαοὶ τουρκικῆς καταγωγῆς.

---

1. *Γ. Κεδρηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 654 - 655, *Κ. Παπαρρηγοπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 4ος, μέρος 1ον, σελ. 222, *Σπ. Λάμπρου,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5ος, σελ. 290 - 292, *Κ. Ἀμάντου,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2ος, σελ. 185 - 186, *Δ. Ζακυθηνοῦ,* Ἱστορία, σελ. 172 - 173, πρβλ. *A. Vasiliev,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 398, ὁ ὁποῖος δέχεται ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπέδρασαν ἐπὶ τῶν Σλάβων.

2. *Βλ. Ἀλεξάνδρας Κραντονέλλη,* Ἡ κατὰ τῶν Λατίνων ἑλληνοβουλγαρικὴ σύμπραξις ἐν Θράκῃ (1204 - 1206), Ἀθ. 1964, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. *Στ. Κυριακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 478 - 479, 519 - 520, *τοῦ ἰδίου,* Τὰ βόρεια κτλ., σελ. 42 καὶ 46 - 47, *Ν. Κοκκώνη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 134, ὅπου οὗτος γράφει ὅτι οἱ Οὔζοι ἐγκατεστάθησαν (1064 - 1065) εἰς Μακεδονίαν, καὶ σημ. 1, ὅπου βιβλιογραφικαὶ παραπομπαί, *V. N. Zlatarski,* Istorija, τόμ. III, Σόφια 1940, σελ. 242 (βουλγαριστί).

4. Πίναξ κτλ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 7, πρβλ. Νομὸς Ἡμαθίας, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 104 - 105 καὶ *Δ. Βλάχωφ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 33 - 37 : «Οὕτω τὸ χωρίον Κουμάνιτς, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου δεικνύει, ὅτι κατῳκεῖτο ἄλλοτε ὑπὸ τοιούτων τουρκοφώνων χριστιανῶν». Συγγενῆ τοπωνύμια ὑπῆρχαν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Καστορίας καὶ Πτολεμαΐδος, βλ. Λεξικὸν κτλ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 178 καὶ *Σ. Ν. Λιάκου,* Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, σελ. 171 - 172. Τὸ ἐθνικὸν Κομάνος ἀναφέρεται εἰς τὴν ΝΒ' ἐπιστολὴν τοῦ *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., στήλη 235.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οἱ Κομάνοι ἐχρησιμοποιήθησαν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον κατὰ τῶν συγγενῶν των Πατσινακῶν, ἀλλὰ ἐν συνεχείᾳ προσεχώρησαν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Καλογιάννη ἢ Σκυλογιάννη.

3. Συγχρόνως σχεδὸν ἐνεφανίσθη καὶ ἄλλο τουρκικὸν φῦλον, οἱ Πατζινάκαι ἢ Πατσινάκαι, συγγενεῖς τῶν Σελτζούκων, οἱ ὁποῖοι ἐταλαιπώρησαν πολὺ τὸ βυζαντινὸν κράτος. Οὗτοι ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου παρὰ τὸ Λεβούνιον τῆς Θράκης (1091), ἀφοῦ προηγουμένως τὸν ἐνίκησαν (1087), ἀναγκάσαντες αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Βερόην τῆς Θράκης[1]. Τελικῶς ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, παρὰ τὴν Βερόην (1122) καὶ ὄχι πλησίον τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, ὡς γράφουν μερικοί[2].

Πατσινάκαι ἐγκατεστάθησαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Μογλενῶν[3].

2. ΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΟΡΜΑΝΔΩΝ

1. Κατὰ τὸ 1081 ἐνεφανίσθησαν οἱ ἐκ τῆς βορείου Γαλλίας καταγόμενοι Νορμανδοὶ ἢ Νορμαννοί. Μετ' ὀλίγον ἡ Ἤπειρος, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θεσσαλία ἐδέχθησαν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν προσκόπων τῶν Σταυροφόρων, οἱ ὁποῖοι ἐταλαιπώρησαν τὰς περιοχὰς αὐτὰς κατὰ τὸν 11ον καὶ 12ον αἰ. Οἱ Νορμανδοὶ κατέλαβαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ πολλὰς προσπαθείας, τὴν 24ην Αὐγούστου τοῦ 1185[4].

---

1. *Ἄννης Κομνηνῆς,* Ἀλεξιάς, ἔκδ. Βόννης, σελ. 350 καὶ 352. Ὁ *Σπ. Λάμπρος,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 456 - 457, γράφει ἐσφαλμένως ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ κατέφυγεν εἰς τὴν μακεδονικὴν Βέροιαν, ἀπὸ ὅπου ἔλαβε προμηθείας.

2. *Κ. Ἀμάντου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 288. Ὁ *Σπ. Λάμπρος,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 518, συγχέει πάλιν τὴν Βέροιαν μὲ τὴν Βερόην. Περὶ τῶν γεγονότων βλ. καὶ *F. Chalandon,* Les Comnènes, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, τόμ. 2ος, Paris 1912, σελ. 15, 48 - 49, 325 - 326, *τοῦ ἰδίου,* Essai sur le règne d'Alexis 1er Comnène, Paris 1900, σελ. 101 κἑ., *E. Muralt,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. II (1057 - 1453), Πετρούπολις 1871, σελ. 63, 123 καὶ 158, πρβλ. *H. Hagenmoyer,* Der Brief des Kaisers Alexis I Komnenos an den Grafen Robert I von Flandern, B.Z. 6 (1897) 1 - 32 καὶ *F. Dölger,* Regesten, τόμ. 2ος, München 1925, σελ. 39, ἀρ. 1152, ἔτους 1088.

3. *Στ. Κυριακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 330, 430, 433, 498, 519, 544 σημ. 2, ἰδίως σελ. 319 - 320 σημ. 2(*), ὅπου παραπομπὴ πρβλ. *τοῦ ἰδίου,* Τὰ βόρεια κτλ., σελ. 42, *Τηλ. Μ. Κατσουγιάννη,* Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, Α', Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 35 - 36 ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ Βλάχοι τῶν Μογλενῶν εἶναι ἀπόγονοι τῶν Πατσινακῶν, πρβλ. καὶ *Μ. Δένδια,* Ἑλένη Ἀγγελῖνα Δούκαινα, βασίλισσα Σικελίας καὶ Νεαπόλεως, Η.Χ. 1 (1926) 219 - 294, 263, *Νικήτα Χωνιάτου,* Χρονικὴ διήγησις, ἔκδ. Βόννης, σελ. 388 καὶ *Ἄννης Κομνηνῆς,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 242 - 243.

4. *Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης,* Συγγραφὴ τῆς εἴθε ὑστέρας κατ' αὐτὴν ἁλώσεως, ἔκδ. Σ. Π. Κυριακίδου, μὲ τίτλον Eustazio di Tessalonica, La espugnazione di Tessalonica, Testo critico, introduzione, annotazioni di Stilpon Kyriakidis, proemio di Bruno Lavagnini, versione Italiana di Vincenzo Rotolo, Palermo 1961. Τὸν πρόλογον τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1081 ὁ Ἀλέξιος ἡττήθη ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τῶν Νορμανδῶν Ροβέρτον Γυισκάρδον πλησίον τοῦ Δυρραχίου καὶ ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, οἱ δὲ Νορμανδοὶ κατέλαβαν τὴν Καστοριάν. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐπέδειξαν διπλωματικότητα, προκαλέσαντες ἐξέγερσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου οἱ Νορμανδοὶ εἶχαν προηγουμένως ἐγκατασταθῆ οἰκογενειακῶς. Ὁ Γυισκάρδος ἠναγκάσθη νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν, κατέλιπε δὲ ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν υἱόν του Βοημοῦνδον (1082), ὁ ὁποῖος ἐπεδίωξε, διὰ στρατηγῶν του, νὰ καταλάβῃ πολλὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Βέροιαν, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσεν, ἂν καὶ μερικοὶ συγγραφεῖς μνημονεύουν καὶ αὐτὴν μεταξὺ τῶν κατακτήσεών του [1].

3. Ἀργότερα ἐπέδραμαν καὶ πάλιν οἱ Νορμανδοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βοημούνδου, κατέλαβαν δὲ τὸ Δυρράχιον μὲ σκοπὸν νὰ ἁλώσουν τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὰς 6 Αὐγούστου 1185 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ριχάρδου καὶ τοῦ Ἀλδονίνου, ἐνῶ ὁ στόλος των κατέπλευσεν εἰς τὰς 15 Αὐγούστου. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, ἐκυριεύθη ἡ πόλις καὶ ἐπηκολούθησαν λεηλασίαι καὶ ἁρπαγαί.

Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ἐν συνεχείᾳ οἱ Νορμανδοὶ κατέλαβαν καὶ τὴν ὑπόλοιπον Μακεδονίαν καὶ συγκεκριμένως τὴν Βέροιαν, ἀλλὰ εἶναι πιθανὸν νὰ ἐλεηλατήθη μόνον ἡ περιοχή της, διότι σκοπὸς τούτων ἦτο ἡ πορεία πρὸς ἀνατολάς, κατὰ τὴν ὁποίαν κατέκτησαν τὰς Σέρρας καὶ κατηυθύνθησαν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τελικῶς ἡττήθησαν κατ' ἐπανάληψιν ἀπὸ τὸν βυζαντινὸν στρατὸν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν χώραν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰδίου ἔτους.

Β. Lavagnini εἰς τὴν ἑλληνικὴν βλ. εἰς Παρνασσόν, περίοδος δευτέρα, 4 (1962) 259 - 263. Περιγραφὴν δίδει καὶ ὁ *Νικήτας Χωνιάτης*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 385 - 401, πρβλ. *Ap. E. Vacalopoulos*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 42 - 46.

1. *Ἄννης Κομνηνῆς*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 242 καὶ P.G. *Migne*, τόμ. 131, στήλη 405 : «Κακεῖθεν [δηλ. ἐκ τοῦ Ὀστρόβου, ὁ Παντέσης, στρατηγὸς τοῦ Βοημούνδου] κενὸς ἀποπεμφθεὶς διῆλθε διὰ τοῦ Σωσκοῦ καὶ διὰ τῶν Σερβίων ἀπῆλθεν ἐς Βέρροιαν. Καὶ προσβαλὼν ἐν πολλοῖς καὶ πολλάκις τόποις καὶ μὴ ἀνύσας, διὰ τῶν Βοδενῶν καταλαμβάνει τὰ Μόγλενα καὶ ἀνεγείρει καστέλλιόν τι πρὸ χρόνου ἐρειπωθέν...». Ὁ *Σπ. Λάμπρος*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 435, ὁ *Δ. Ζακυθηνός*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 13, ὁ *V. N. Zlatarski*, Istorija, τόμ. III, σελ. 175, ὁ *F. Chalandon*, Essai... Alexis, σελ. 87, ὁ *R. Grousset*, Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jérusalem, τόμ. 1ος, σελ. LXI, κ.ἀ., ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Βοημοῦνδος κατέλαβε καὶ τὴν Βέροιαν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν προκύπτει ἐκ τοῦ κειμένου τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, διότι τὸ ρῆμα ἀπέρχομαι εἴς τινα τόπον δὲν σημαίνει καὶ κατάληψιν τούτου· ἀντιθέτως ἡ διατύπωσις «...καὶ μὴ ἀνύσας...» πρέπει νὰ ἑρμηνευθῆ ὅτι ὁ Βοημοῦνδος δὲν κατέλαβε τὰς προσβληθείσας πόλεις, διὰ τοῦ Παντέση, ὁ ὁποῖος ἐλεηλάτησε τὰς ἀφυλάκτους περιοχὰς τῶν πλουσίων χωρίων. Πρβλ. καὶ *Ε. Στουγιαννάκη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 189 - 190 καὶ *Θ. Παπαθανασίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 36.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. Η ΥΠΟΤΙΘΕΜΕΝΗ ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ ΠΕΤΡΟΝ ΚΑΙ ΑΣΑΝ ΚΑΙ Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΚΥΛΟΓΙΑΝΝΗΝ

1. Τὸ Βυζάντιον δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἡσυχάσῃ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων. Πράγματι οὗτοι, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πέτρου καὶ Ἀσάν, ἀμφισβητουμένης βουλγαρικῆς καταγωγῆς[1], καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Βλάχων ἐπανεστάτησαν (1186) κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐπέδραμαν κατὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, νικήσαντες τοὺς Βυζαντινοὺς εἰς τὴν Βερόην τῆς Θράκης (1190) καὶ εἰς τὴν Ἀρκαδιόπολιν (1194).

Πολλοὶ συγγραφεῖς, συγχέοντες τὴν Βερόην μὲ τὴν Βέροιαν, γράφουν[2] ὅτι οἱ Βλαχοβούλγαροι κατέλαβαν (1186) τὴν μακεδονικὴν Βέροιαν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές, οὔτε ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἔλαβε προμηθείας καὶ ἀνασυνέταξε τὸν στρατόν του εἰς ταύτην[3].

Ἡ διπλωματία τοῦ Βυζαντίου ἀνεπλήρωσε τὴν ἔλλειψιν ἱκανοῦ στρατοῦ, διότι προεκάλεσε διαμάχας εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἐφονεύθη ὁ Ἀσὰν (1196) καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Πέτρος (1196), τὴν δὲ ἐξουσίαν ἀνέλαβεν ὁ ἕτερος ἀδελφός των Ἰωάννης ἢ Ἰωαννίτζης, ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων Καλογιάννης καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν Σκυλογιάννης λόγῳ τῶν ἀπανθρώπων πράξεών του.

---

1. *A. Vasiliev*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 542 - 544 καὶ σημ. 188, πρβλ. *Τ. Κατσουγιάννη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 53, ἀλλὰ καὶ *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 4ος, μέρος Βον, σελ. 186 κέ., 199 κέ. Μερικοὶ γράφουν ἁπλῶς Πέτρος καὶ Ἀσάν, ἐνῶ ἄλλοι Πέτρος καὶ Ἰωάννης Ἀσὰν ἢ Πέτρος Ἀσὰν καὶ Ἰωάννης.

2. *N. Iorga*, Histoire de la vie byzantine, τόμ. 3ος, Bucarest 1934, σελ. 82 - 83, *C. Diehl*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 167, *E. Driault* (μετ. Χ. Ἀννίνου), Ἱστορία τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, Ἀθ. 1900, σελ. 39 - 40, *Σπ. Λάμπρου*, ἔνθ' ἀνωτ.

3. *Ἐπηραιμίου (Ἐφραὶμ) μοναχοῦ*, ἔκδ. Βόννης, σελ. 249 - 250, στίχ. 6081 κέ., Ἀνωνύμου (= *Θεοδώρου Σκουταριώτου*), Σύνοψις χρονική, εἰς *Κ. Σάθα*, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, τόμ. 7ος, Βενετία - Παρίσι 1894, σελ. 403 - 407, ὅπου ρητῶς ἀναφέρεται ἡ Βερόη, ὅπως καὶ εἰς σελ. 192, 385 καὶ 515 τοῦ Ἀνωνύμου καὶ εἰς στίχ. 7234, 8593, 9140, 9185, 10365, σελ. 293, 345, 366, 367 καὶ 416 τοῦ πρώτου, ἐνῶ προκειμένου περὶ τῆς μακεδονικῆς πόλεως γράφει ὁ ἀνώνυμος Βέρροια, ὅπως εἰς σελ. 498, 501, 529, 531, 532, οὕτω δὲ πράττουν καὶ ὁ *Νικήτας Χωνιάτης*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 388, ὁ *Γ. Ἀκροπολίτης*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 21 κέ. καὶ ἡ *Ἄννα Κομνηνή*, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 40, 242 - 243, 350, 352.

Πρβλ. *R. Guilland*, Byzance et les Balkans, sous le règne d' Isaac II Ange (1185 - 1195), Actes du XIIe Congrès international d'études Byzantines d'Ochride, 10 - 16 Septembre 1961, τόμ. 2ος, Beograd 1964, σελ. 125 - 137, σελ. 130 - 134, *J. Darrouzès*, Les discours d' Euthyme Tornikés (1200 - 1205), R.E.B. 26 (1968) 49 - 121, 100, 16 καὶ σημ. 9, *Π. Καλλιγᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 22, *Μ. Ἀποστολίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., 37. Τὰ γεγονότα διηγεῖται λεπτομερῶς ὁ *Ν. Χωνιάτης*, τὸν ὁποῖον ὁ *Vasiliev* (ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 543) θεωρεῖ ὡς τὴν καλυτέραν ἑλληνικὴν πηγὴν διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Βλ. καὶ *Ἀλεξ. Κραντονέλλη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 16 - 19. Διὰ τοὺς χάρτας βλ. *Rizoff*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 18, ὅπου ἡ Βέροια εὑρίσκεται ἐκτὸς τῶν συνόρων τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀσὰν Α', πρβλ. *Ν. Μοσχοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 37 καὶ *Δ. Ξαναλάτου*, Οἱ Ἕλληνες, σελ. 61 - 62.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Ὁ Ἰωαννίτζης ἤρχισεν ἀμέσως (1196) τὰς ἐπιδρομάς του κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, προσπαθήσας νὰ καταλάβῃ μακεδονικὰς πόλεις (1203 - 1204), μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Βέροιαν· τοῦτο κατώρθωσε μετὰ 2 - 3 ἔτη, ἐκμεταλλευόμενος τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ βυζαντινὸν κράτος εἶχε καταρρεύσει ἕνεκα τῆς φραγκοκρατίας.

Ὁ Σκυλογιάννης προσεπάθησε νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Σταυροφόρων καὶ νὰ ἐμφανισθῇ ὡς τιμωρὸς τῆς Ὀρθοδοξίας, τρέφων μεγάλην ἐχθρότητα κατὰ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος δὲν τὸν ἀνεγνώριζεν ὡς ἴσον του. Ὁ Ἰωαννίτζης κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τοὺς Φράγκους καὶ μάλιστα νὰ συλλάβῃ τὸν αὐτοκράτορά των πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως, λεηλατήσας ἐν συνεχείᾳ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, καταλαβὼν τὰς Σέρρας καὶ ἀκολούθως τὴν Βέροιαν (1206)[1].

Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα, ἡ περιουσία των ἐλεηλατήθη καὶ πολλοὶ ἐκ τούτων μετεφέρθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δουνάβεως[2], ἀπὸ ὅπου ἐπανῆλθαν ὅταν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (1207) ἐδολοφονήθη ὁ Σκυλογιάννης, ὁ ὁποῖος ἀπεκάλει τὸν ἑαυτόν του «Ρωμαιοκτόνον» (Ἑλληνοκτόνον). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (1206 - 1207) εἰς τὴν Βέροιαν ὑπῆρχε Βούλγαρος ἐπίσκοπος, ὅπως γράφει ὁ Δ. Χωματιανός, ὡς θὰ ἴδωμεν. Ἐκ τῆς τοποθετήσεως Βουλγάρου ἐπισκόπου καὶ ἐκ τῆς μετακινήσεως ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως προφανῶς βουλγαρικοῦ τοιούτου εἰς τὴν περιοχήν, καθίσταται πρόδηλος ἡ προσ-

---

1. *Ν. Χωνιάτου*, ἔνθ' ἀνωτ., κεφ. ΙΙ, σελ. 819 : «Ὁ δὲ Ἰωάννης κατὰ πᾶσαν ἄδειαν ἐς Βέρροιαν ἄπεισι, καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις, ὅσαι μαρκεσίῳ ὑπέκυπτον, ἑαυτῷ προσῳκείωσεν», *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ. (βλ. ἑπομένην σημείωσιν), *Ἀλεξ. Κραντονέλλη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 75 - 78, σελ. 78, *C. Jirecek*, Geschichte der Serben, 1, σελ. 288 - 299, *P. Gautier*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 210 καὶ 215 - 216 σημ. 56, Recueil des historiques des Croisades, τόμ. 1ος, Paris MDCCCLXXV, σελ. 469, κέ. *Zlatarski*, Istorija, τόμ. 3ος, Σόφια 1940, σελ. 172, 232 καὶ 242, *Ν. Μουτσοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 30 - 31 σημειώσεις. Χάρτας βλ. εἰς *Rizoff*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 18, χάρτης 12, *Δ. Ξαναλάτου*, Τὰ ὅρια, σελ. 34 καὶ *Ν. Μοσχοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 40.

2. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἐπιστολὴ ΜΗ', στῆλαι 215 κέ. (ἀναδημοσίευσις εἰς *Zέπων*, J.G.R., τόμ. 7, Ἀθ. 1930, σελ. 518 κέ.), στήλη 216: «...πρὸ τοῦ κάστρου, δηλαδὴ τὴν Βέρροιαν, ὑποταγῆναι τῇ βουλγαρικῇ ἐξουσίᾳ» καὶ «...πολλὰ καὶ τίμια (κινητὰ) ὄντα, δαπανηθῆναι ἐν τῇ τούτων ἀπαγωγῇ, ἣν ἐπὶ τῆς τῶν Βουλγάρων ἐξουσίας ὑπέστησαν, δυστυχῶς ἀποικισθέντες εἰς τοὺς παρὰ τὸν ποταμὸν τὸν Δανούβιον τέρμονας». Ἐπιστολὴ ΝΒ', στῆλαι 235 - 240, στήλη 235: «...ἐπὶ τῆς τῶν Βουλγάρων ἀποστασίας ἅπασαν τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἐξεμέτρησε, παρ' ἐκείνων δηλονότι ἀποκτανθείς, ὅτι δὲ τηνικαῦτα τὰ κοσμικὰ δεινὰ ἐπεκράτησαν καὶ τούτῳ ἕνεκα τῶν οἰκείων πατρίδων οἱ ἰθαγενεῖς ἀπηλλοτριώθησαν, ὅσους δηλαδὴ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας κακὸν οὐκ ἔφθασεν... τῆς ἐξουσίας δὲ τῶν Βουλγάρων τῶν Ρωμαϊκῶν χωρῶν δραξαμένης... καὶ τὴν τοιαύτην οὕτω γεγονυῖαν εὗρε διάπρασιν παρὰ τῷ Βουλγάρων ἀρχηγῷ». Ἔγγραφον ΡΒ', στῆλαι 433 - 438, στήλη 434: «...ἕως οὗ ἡ κοσμικὴ θύελλα καὶ τὰ κατὰ Βέρροιαν, συνένεισέ τε καὶ συνετάραξε».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πάθεια τῶν Βουλγάρων διὰ τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ φρονήματος τῆς περιοχῆς, ὡς ἐγένετο καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Σαμουὴλ καὶ κατὰ τὴν σερβοκρατίαν. Ἡ μόνη ἐνθύμησις τῆς προσπαθείας ταύτης ἦσαν μέχρι πρό τινος τὰ σλαβικὰ καὶ σλαβοφανῆ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς.

3. Ἀργότερα οἱ Βούλγαροι ἀπησχόλησαν καὶ πάλιν τὸ Βυζάντιον καὶ δὴ τὴν Μακεδονίαν, ἐπὶ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Ἀσὰν Β' (1218 - 1241), ὁ ὁποῖος ἐξεμεταλλεύθη τὴν ὕπαρξιν πολλῶν καὶ ἀντιμαχομένων ἑλληνικῶν κρατιδίων καὶ ἐπέδραμε κατὰ τῶν μακεδονικῶν καὶ θρακικῶν πόλεων, ἐκ τῶν ὁποίων κατέλαβε μερικάς, ὅπως τὰς Σέρρας (1230). Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν κατελήφθη καὶ ἡ Βέροια, ἀλλὰ τοῦτο δὲν θεωρεῖται πιθανόν, διότι ἡ κυριαρχία τοῦ Ἀσὰν Β' ἐξετείνετο εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, ὅπως γράφει ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ὁ ὁποῖος δὲν ἀναφέρει τὴν Βέροιαν[1].

4. Διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπέδραμαν οἱ Βούλγαροι κατὰ τῆς Μακεδονίας, ὅταν ἀρχηγός των ἦτο ὁ Μιχαὴλ Α' Ἀσάν, ὁ ὁποῖος προσεπάθησε (1254) νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Κομάνων ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπέτυχε.

4. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

1. Μετὰ τὴν διανομὴν τῶν φραγκικῶν κατακτήσεων τὸ 1204 ὁ ἀρχηγὸς τῆς τετάρτης σταυροφορίας Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς ἔλαβε τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, διότι ὁ οἶκος του εἶχε προηγουμένως σχέσεις μὲ τὴν περιοχήν, καθ' ὅσον ὁ Ρενιέ, μαρκήσιος τοῦ Μορφερράτου, εἶχε νυμφευθῆ (1179) τὴν Μαρίαν, θυγατέρα τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ.

2. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1204 ὁ Βονιφάτιος ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἐγένετο δεκτὸς μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐπηκολούθησεν ἡ στέψις του. Ὕστερα ἐστράφη πρὸς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα, πρὸς ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας του. Μεταξὺ τῶν πρώτων πόλεων κατέλαβε καὶ τὴν Βέροιαν[2], ἡ ὁποία ρητῶς

1. *Γ. Ἀκροπολίτου,* Χρονικὴ συγγραφή, ἔκδ. Heisenberg, σελ. 42 : «...καὶ γίνεται μὲν ὑπ' αὐτὸν ἡ Ἀδριανοῦ, ἐκ τοῦ σχεδὸν δὲ καὶ τὸ Διδυμότειχον, εἶτα Βολερὸν ἅπαν, Σέρραι, Πελαγονία καὶ Πρίλαπος καὶ τὰ πέριξ τούτων...». Εἰς τοὺς χάρτας φέρεται καὶ ἡ Βέροια ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀσὰν Β', βλ. *Rizoff,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 20, χάρτης 13, *Δ. Ξαναλάτου,* Τὰ ὅρια, σελ. 36, *Ν. Μοσχοπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 41 καὶ *Haucke,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 19.

2. *Νικήτα Χωνιάτου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 794 καὶ P.G. *Migne,* τόμ. 139, στῆλαι 987 - 988, στήλη 988: «...Ἐκ δὲ τούτου τὴν σύλλεκτρον Μαρίαν καὶ μοῖραν τῆς στρατιᾶς ἐκεῖσε καταλιπὼν ἔξεισιν αὐτός, καὶ τὰς πόλεις μέτεισιν, ὅσαι τε περὶ Σέρρας καθυπτιάζουσι καὶ τοῖς ὅροις τῆς Βερροίας προσήνωνται, καὶ ὅσαι πρὸς τὰ Τέμπη τῶν Θετταλῶν παρατείνουσι».

Ἐπηραιμίου (Ἐφραίμ) μοναχοῦ, ἔκδ. Βόννης, σελ. 293, στίχ. 7229 - 7235:

Μαρίαν ἀφεὶς τὴν σύνευνον αὐτόθι
τὴν κράτορος πρὶν γαμετὴν Ἰσακίου,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνεφέρετο εἰς τὰς παραχωρηθείσας περιοχὰς εἰς τὸν Βονιφάτιον κατὰ τὴν διανομὴν τῆς κατακτηθείσης χώρας [1].

3. Μετ' ὀλίγον ὅμως (1206) ὁ Βούλγαρος Ἰωαννίτζης κατέλαβε τὴν Βέροιαν, ἡ ὁποία ἔμεινεν εἰς χεῖρας του πιθανὸν μέχρι τοῦ θανάτου του (1207), ὅπως εἴδαμεν. Κατόπιν ἀνακατελήφθη ἡ Βέροια ὑπὸ τῶν Φράγκων, διότι ρητῶς ἀναφέρεται ἡ ἐπισκοπή της, ὡς ὑπαγομένη εἰς τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πάπα τῆς Ρώμης Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' (1212) [2].

4. Κατὰ τὰ ἔτη 1204 - 1206 ὑπῆρχεν εἰς τὴν Βέροιαν Λατῖνος ἐπίσκοπος, ὁ Γουαρῖνος, ὁ ὁποῖος ἀνεδείχθη εἰς ἀρχιεπίσκοπον τῆς Θεσσαλονίκης, ὅταν ἀπέθανεν (1207) ὁ Νευελών, ἀλλὰ λόγῳ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐσωτερικῶν διαφορῶν ἀνεγνωρίσθη μόλις κατὰ τὸ 1212 [3]. Δὲν γνωρίζομεν ποῖος ἦτο ἐπίσκοπος τῆς Βεροίας κατὰ τὸ ἔτος 1207 καὶ ὕστερα, ἀλλὰ ξεύρομεν ὅτι κατὰ τὸ 1213 ὑπῆρχαν Ἕλληνες ἐπίσκοποι εἰς τὴν Ἱερισσόν, τὸ Κίτρος, τὴν Βέροιαν, τὴν Κασσάνδρειαν, τὴν Καμπανίαν καὶ τὸ Ἀρδαμέριον [4].

ἐκεῖθεν ἐξώρμησε τάγμασιν ἅμα
καὶ τὰς πόλεις μέτεισι τὰς πρὸς ἑσπέραν,
Σέρρας παρεστήσατο σὺν τῇ Βερροίᾳ,
κρατεῖ Λαρίσης Ἑλλάδος τε ὅλης.

Πρβλ. *V. N. Zlatarski,* Istorija, τόμ. 3ος, σελ. 20, *Ἐπ. Ι. Σταματιάδου,* Ἱστορία τῆς ἁλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τῆς αὐτόθι ἐξουσίας αὐτῶν (1204 - 1261), Ἀθ. 1865, σελ. 73, *Lebeau,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 17ος, σελ. 191, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, *Du Cange,* Histoire de l'Empire Constantinople sous les Empereurs Français, Paris 1657, τόμ. 1ος, σελ. 30 - 32.

1. *Th. Tafel - G. Thomas,* Urkunden zur älteren Handels und Staatsgeschichte der Republik Venetik, 1 (814 - 1205), Wien 1856, σελ. 484, (ἑλλ. μετ., σελ. 492): «Τὸ θέμα Βαρδαρίου, τὸ Βερροίας σὺν τοῖς Χαρτολουράτοις τῆς τε Δοβροχουβίστας καὶ τῆς Σθλανίτζης. Τὸ θέμα Γυροκωμίου. Ἡ ἐπίσκεψις Πλαταμῶνος. Τὸ θέμα Μολύσκου καὶ Μογλένων».

2. Ἐπιστολὴ Ἰννοκεντίου τοῦ 3ου, ἀρ. XV, 18, ἔκδ. Baluz, P.L. *Migne,* τόμ. 216, στήλη 555 : «Ad haec ipsi Thessalonicensi metropoli suam confirmamus provinciam; in qua subscriptos episcopatus specialibus nominibus duximus exprimendos, videlicet... Beriensem...».

3. *Κ. Παπαρρηγοπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5ος, μέρος Αον, σελ. 30, *Χρυσ. Α. Παπαδοπούλου,* Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθ. 1954², σελ. 65 - 66 καὶ εἰς Μ.Ε.Ε., τόμ. 10ος, σελ. 667, *Τάσου Δ. Νερούτσου,* Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, Δ.Ι.Ε.Ε., πρώτη σειρά, 4 (1892) 51 κέ., σελ. 65 σημ. 1, *Γ. Σμυρνάκη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 70, *Γ. Κονιδάρη,* Ἐπίτομος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἀνάτυπον ἀπὸ τὴν Θρησκευτικὴν καὶ Χριστιανικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν, τόμ. 2ος, Ἀθ. 1938, στήλη 286, πρβλ. Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 6ος, Ἀθ. 1965, στήλη 452.

4. *R. Janin,* L'église latine à Thessalonique de 1204 à la conquête Turque, R.E.B. 16 (1958) 206 - 216, σελ. 208. Διὰ τοὺς καθολικοὺς ἐπισκόπους τῆς Βερόης τῆς Θράκης, βλ. *Μιλτ. Σταμούλη,* Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, Θρακικὰ 14 (1940) 7 - 230, σελ. 216 - 221.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δὲν ἔχομεν πληροφορίας περὶ τῆς τύχης τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως, δηλαδὴ πόσας κατέλαβαν οἱ καθολικοὶ τῆς Βεροίας, ὅπως ἔγινεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἐγένοντο καθολικοὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

5. Τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντεπεξέλθη εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν Βουλγάρων, εἰς τὴν ἐχθρότητα τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ἀδυναμίας του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφατίου οἱ Λομβαρδοὶ φεουδάρχαι ἠθέλησαν νὰ ἀντικαταστήσουν τὸν διάδοχον τοῦ θρόνου καὶ νὰ μὴ καταβάλλουν τὰς ὑποχρεώσεις των εἰς τὸν Γάλλον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἔτσι ἤρχισαν αἱ φιλονεικίαι μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου καὶ τῶν Λομβαρδῶν (Δεκέμβριος 1208), οἱ ὁποῖοι κατώρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν ὡρισμένας ἐδαφικὰς περιοχάς. Εἰς τὸ συνέδριον, τὸ ὁποῖον συνεκλήθη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Λαρίσης, ἐζήτησαν οὗτοι, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὴν περιοχὴν Βεροίας καὶ τοῦ Κίτρους[1], ἀλλὰ ἡ διαμάχη συνεχίσθη καὶ τελικῶς ἐπεκράτησεν ὁ Ἐρρῖκος.

Μετ' ὀλίγα ἔτη (1224) ὁ Ἕλλην Δεσπότης τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος Ἄγγελος κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, καταλύσας τὸ κράτος τῶν Φράγκων καὶ ἐκδιώξας τὸν ἀρχιεπίσκοπόν των Γουαρῖνον.

6. Δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν Βέροιαν κατάλοιπα τῆς φραγκοκρατίας, ὅπως ἄλλωστε καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Μακεδονίαν, πλὴν τοῦ κάστρου τοῦ Πλαταμῶνος[2], οὔτε καὶ τοπωνύμια[3] καὶ ἕτερα μνημεῖα[4]. Αἰτία τῆς μὴ ὑπάρξεως τοιούτων δὲν εἶναι μόνον ἡ πάροδος ἑπτὰ αἰώνων καὶ τὸ ὀλιγόχρονον τῆς φραγκοκρατίας, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἀπέχθεια τὴν ὁποίαν ἠσθάνοντο οἱ ὀρθόδοξοι Μακεδόνες κατὰ τῶν καθολικῶν κατακτητῶν, συνεπείᾳ δὲ τούτου, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς φραγκοκρατίας, ἐξηφανίσθησαν τὰ τυχὸν κατασκευασθέντα μνη-

---

1. Διὰ τὰ διαδραματισθέντα εἰς τὸ συνέδριον τοῦτο βλ. Geoffrey *Villehardouin,* La conquête de Constantinople, ἔκδ. M. N. Wailly, Paris 1872, σελ. 355 παράγρ. 584, σελ. 391 παράγρ. 643 - 644 καὶ Collection des chroniques nationales Françaises écrites en langue vulgaire du XIIIe au XVIe siècle, ἔκδ. Buchon, τόμ. 3ος, Paris 1828, σελ. 226 - 227 καὶ 249 - 250, *O. Tafrali,* Thessalonique des origines au XIV siècle, Paris 1919, σελ. 207 καὶ *Th. Tafel,* Thessalonica, σελ. 59.

2. *Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου,* Τὸ Κάστρο τοῦ Πλαταμώνα, Μακεδονικὰ 1 (1940) 58 - 76.

3. *M. Lascaris,* Survivances dans la toponymie de la Macédoine des «Francs» d'avant et après la IV Croisade, Byzantion 23 (1953) 5 - 10, πρβλ. ὅμως βιβλιοκρισίαν *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* Μακεδονικὰ 3 (1953 - 1955) 450 - 452.

4. *Ἀνδρέα Ξυγγοπούλου,* Οἱ Φράγκοι στὴ Θεσσαλονίκη, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1965, σελ. 37 - 40. Διὰ τὰς ταλαιπωρίας καὶ τὰς διώξεις τῶν ὀρθοδόξων μοναχῶν βλ. *Ι. Ε. Ἀναστασίου,* Ὁ θρυλούμενος διωγμὸς τῶν Ἁγιορειτῶν ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ Ἰωάννου Βέκκου, ἀνάτυπον ἀπὸ τὴν «Ἀθωνικὴν πολιτείαν» κτλ., Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 41 - 42.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μεῖα καὶ ἀπεμακρύνθησαν οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν περιοχὴν Φράγκοι.

Ἡ διαγωγὴ τῶν Φράγκων, ἐξ ἄλλου, δὲν ἐπέτρεπεν ἐπίσης τὴν προσέγγισιν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, διὰ τοῦτο δὲν ὑπῆρξεν ἐπίδρασις τῶν Φράγκων ἐπ' αὐτῶν[1], τοῦτο δὲ ὠφείλετο κυρίως εἰς τὴν ἀπληστίαν τῶν Φράγκων φεουδαρχῶν (γαιοκτημόνων). Τόσον ἦτο τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τούτων, ὥστε ἡ μνήμη τῶν ὅσων ὑπέστησαν ἔμεινεν ἔντονος μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁπότε πολλοὶ διεδήλωναν τὴν ἀπόφασίν των νὰ προτιμήσουν τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἀπὸ τὴν βοήθειαν τῶν καθολικῶν Φράγκων[2].

Ἔτσι ἔληξεν ἡ φραγκοκρατία εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν Βέροιαν οἱ Φράγκοι ἐξεδιώχθησαν ἐνωρίτερα[3], μᾶλλον κατὰ τὰ ἔτη 1220 - 1222.

---

1. *Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου,* Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. 1ος, Θεσσαλονίκη 1961, σελ. 39 κέ., 56 κέ., *Ἀλεξ. Ν. Διομήδη,* Βυζαντιναὶ μελέται, Α', Ἀθ. 1942, σελ. 383 - 402, 395 κέ., *Δημ. Δανιηλίδη,* Ἡ νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία, Ἀθ. 1934, σελ. 52 - 56.

2. *Μ. Δούκα,* Ἱστορία βυζαντινή, ἔκδ. Βόννης, κεφ. 37, σελ. 264, ὅπου ἡ περίφημος ρῆσις τοῦ πρώτου μεσάζοντος (πρωθυπουργοῦ) καὶ μεγάλου δουκὸς Λουκᾶ Νοταρᾶ: «κρειττότερόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν λατινικήν».

3. Τὰ Σέρβια κατελήφθησαν ἀπὸ τὸν Θεόδωρον Ἄγγελον κατὰ τὸ 1216, βλ. *Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου,* Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, Θεσσαλονίκη 1957, σελ. 8, ἡ δὲ Ἔδεσσα κατὰ τὸ 1217, βλ. *Ε. Στουγιαννάκη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 192. Διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης προτείνονται αἱ χρονολογίαι 1222, 1223 καὶ 1224, ἡ τελευταία δὲ θεωρεῖται πιθανωτέρα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γ. 13ος ΚΑΙ 14ος ΑΙΩΝ

1. Η ΒΕΡΟΙΑ ΥΠΑΓΕΤΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

1. Ἡ φραγκοκρατία εἰς τὴν Βέροιαν ἔληξεν ὅταν ὁ Θεόδωρος Ἄγγελος κατέλαβε τὴν πόλιν, ὅπως καὶ τὴν Καστοριὰν καὶ τὰ Γρεβενά, καὶ ἐξεδίωξε τὸν βουλγαρικὸν στρατόν, ἐτοποθέτησε δὲ ὡς δοῦκα της τὸν Κωνσταντῖνον Πηγονίτην[1]. Ἐν συνεχείᾳ κατελήφθη ἡ Θεσσαλονίκη, ὅπου ὁ Θεόδωρος ἠθέλησε νὰ στεφθῇ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ ὁ μητροπολίτης ἠρνήθη, μὲ συνέπειαν νὰ ἐξορισθῇ καὶ νὰ στέψῃ τοῦτον ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Δημήτριος Χωματιανός.

2. Ὁ Θεόδωρος Ἄγγελος συνεκρούσθη ἐπανειλημμένως μὲ τὸν Βούλγαρον ἡγεμόνα Ἰωάννην Ἀσὰν Β', ὁ ὁποῖος τὸν ἐνίκησε τελικῶς (1230), τὸν συνέλαβεν αἰχμάλωτον καὶ τὸν ἐτύφλωσεν. Εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Μανουὴλ Ἄγγελος (1230 - 1240), ὁ ὁποῖος κατέστησε τὴν Θεσσαλονίκην ὁριστικὴν ἕδραν τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, ἐνῶ ὁ Ἀσὰν Β' κατέλαβε περιοχὰς τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου, ὅπως εἴδαμεν ἤδη. Κατὰ τὸ ἔτος 1240 ὁ Ἀσὰν Β' ἐνυμφεύθη τὴν Ἑλληνίδα Εἰρήνην, θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου καὶ ἐβοήθησε τὸν πενθερόν του, διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του, ὅπως καὶ ἔγινεν. Ἔτσι ὁ Μανουὴλ ἀπεμα-

---

1. *D. M. Nicol,* The despotate of Epiros, Oxford 1957, σελ. 59, *Δημ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγραφον Κ', στῆλαι 79 κέ., 79 - 80: «...Τὸ δὲ πάτριον ἔδαφος, τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς ἐλευθερωθὲν ἀπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ ἐν ἡμῖν κρατοῦντος εὐσεβοῦς μεγάλου Κομνηνοῦ γέγονε, καὶ νῦν οἱ ἐκεῖσε κατοικοῦντες ἀνέσεως Θεοῦ χάριτι ὑπολάβουσι, δεῖν ἐννοεῖν παλινδρομῆσαι πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἐνστήσασθαι ἀγωγήν...». Ἡ χρησιμοποιουμένη ἔκφρασις: «τὸ δὲ πάτριον ἔδαφος τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς ἐλευθερωθὲν» ἀφήνει νὰ ἐννοηθῇ ὅτι, ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βέροιαν ὁ Θεόδωρος Ἄγγελος, εὑρῆκε τοὺς Φράγκους ἢ τοὺς Βουλγάρους ὡς κατέχοντας, ἤτοι τὸν Ἀσὰν Β'.

Εἰς τὰς στήλας 185 - 190, ἔνθ' ἀνωτ., καταχωρεῖται τὸ ὑπ' ἀρ. ΜΒ' ἔγγραφον τοῦ Δ. Χωματιανοῦ, ὅπου (στήλη 186) ἀναγράφεται ὅτι ὁ προσεχὴς Αὔγουστος θὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν ι' ἰνδικτιῶνα, ἡ ὁποία συμπίπτει μὲ τὸ ἔτος 1222· βλ. προχείρως *Λίνου Πολίτη,* Ὁδηγὸς καταλόγου χειρογράφου, Ἀθ. 1961, σελ. 22. Ἑπομένως ἡ Βέροια κατελήφθη ἐνωρίτερα τοῦ 1222.

Διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ «δεσπότου» βλ. *B. Ferjancić,* Οἱ δεσπόται εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἰς τὰς νοτιοσλαβικὰς χώρας, Βελιγράδι 1960 (πρβλ. βιβλιοκρισίαν *Ἰωάννου Παπαδριανοῦ,* Μακεδονικὰ 5 (1963) 514 - 519), σελ. 49 κέ., ὅπου ἡ γνώμη ὅτι ὁ Μιχαὴλ Α' Ἄγγελος καὶ ὁ Θεόδωρος Α' Ἄγγελος δὲν ἔφεραν ποτὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κρύνθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου Ἰωάννης Ἄγγελος (1240 - 1244), ἀλλὰ εἰς τὴν πραγματικότητα ἐκυβέρνα ὁ τυφλὸς Θεόδωρος Ἄγγελος. Ὁ Μανουὴλ δὲν ἔμεινεν ἄπρακτος καὶ τελικῶς ἔφθασεν εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀπὸ ὅπου, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Βατάτζη, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν (1241), ὅπου ἐκυρίευσε τὴν Δημητριάδα, τὰ Φάρσαλα, τὴν Λάρισαν, τὸν Πλαταμῶνα κτλ., καὶ κατηυθύνθη πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην. Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου ὁ Θεόδωρος ἐκινήθη διπλωματικῶς καὶ ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν Μανουὴλ καὶ τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β', ἐπιτυχὼν τὴν διανομὴν τῶν ἐδαφῶν. Ὁ Θεόδωρος ἐκράτησε τὴν Ἔδεσσαν, τὰ Σταρίδολα καὶ τὸν Στρόβον (Ἄρνισσαν), ὁ Μανουὴλ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ὁ Μιχαὴλ Β' τὴν Ἤπειρον, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν ὑπόλοιπον Μακεδονίαν. Ὁ Μανουὴλ ἀπέθανε κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος (1241) καὶ ἡ Θεσσαλονίκη περιῆλθεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Β'.

3. Ὁ Βατάτζης, ἀφοῦ διὰ τεχνάσματος ἠχμαλώτισε τὸν Θεόδωρον, ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, μαζὶ μὲ αὐτόν, καὶ ἐπλησίασεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (1242), ὑποχρεώσας τὸν Ἰωάννην Ἄγγελον νὰ παραιτηθῇ τοῦ τίτλου τοῦ βασιλέως, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐπέστρεψεν ἐπειγόντως εἰς τὴν Νίκαιαν (1243) διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς Τατάρους.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀπέθανεν ὁ Ἰωάννης καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Δημήτριος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀνίκανος καὶ διεφθαρμένος. Τοῦτο εἶχεν ὡς συνέπειαν νὰ προκληθοῦν ἐπεισόδια, οἱ δὲ εὐγενεῖς προσεχώρησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Βατάτζη, ὁ ὁποῖος ἐξεμεταλλεύθη τὰ γεγονότα καὶ κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, ὡς καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βέροιαν (1246)[1].

2. Η ΕΠΕΚΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βεροίας, ὑπὸ τὸν Βατάτζην

---

1. *Γ. Ἀκροπολίτου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 84: «Ἐπεὶ δὲ ὑπὸ τὸν βασιλέα ἐγεγόνει Θεσσαλονίκη καὶ Βέρροια, τὰ ἐκεῖθεν αὐτῶν καὶ πρὸς δυσμάς, ἀπὸ τοῦ Πλαταμῶνος ἀρχόμενα ὑπὸ τὸν δεσπότην Μιχαὴλ ἐτέλουνν», *Ἐπηραιμίου (Ἐφραίμ)*, ἔνθ' ἀνωτ., στίχ. 8592 - 8594, *D. M. Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 144 κέ., Ἀνωνύμου *(Θ. Σκουταριώτου)*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 498, *Ἀντ. Μηλιαράκη*, Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου (1204 - 1261), Ἀθ. 1898, σελ. 369, *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5ος, μέρος Αον, σελ. 53 κέ., *Δ. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 161, *Θέμ. Χατζηγεωργίου*, Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου (1204 - 1448 μ.Χ.), Ἀθ. 1962, σελ. 77, *Ἐλ. Ζαχαριάδου*, Οἱ Χριστιανοὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἰζζεδδὶν Καϊκαοὺς Β' στὴ Βέροια, Μακεδονικὰ 6 (1964) σελ. 70 σημ. 1, *Σπ. Λάμπρου*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 6ος, Ἀθ. 1908, σελ. 271, *O. Tafrali*, Thessalonique au XIVe siècle, Paris 1913, σελ. 228, *Στ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 455, *Π. Καλλιγᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 215, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 78. Ὁ *A. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 39, συνεχίζων τὰς ἀνακριβείας του γράφει ὅτι ἡ Βέροια κατέληξεν εἰς τὸν Βατάτζην κατὰ τὸ 1342.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πλέον, ἐτοποθετήθη ὁ μέγας δομέστικος Κομνηνὸς Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος (1246 - 1247) καὶ ἐν συνεχείᾳ (1247) ὁ Θεόδωρος Φιλῆς[1].

Ὁ Βατάτζης ἀπέθανεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν (1254), τὸν διεδέχθη δὲ ὁ υἱός του Θεόδωρος Β' Λάσκαρις (1254 - 1258), ὁ ὁποῖος κατέλαβε τὴν Ἔδεσσαν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Βουλγάρου βασιλέως, τὰ δὲ Σέρβια καὶ τὸ Δυρράχιον ἔλαβεν ὡς γαμήλιον δῶρον τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου, τοῦ ὁποίου ἡ θυγάτηρ Μαρία ὑπανδρεύθη τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδώρου Νικηφόρον Λάσκαριν.

Ὁ Λάσκαρις διώρισε δοῦκα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν δυτικῶν περιοχῶν (Βεροίας κτλ.) τὸν Μιχαὴλ Λάσκαριν, τὸν δὲ ἱστορικὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην ἐπικεφαλῆς τῶν ἐπαρχιῶν, μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ πραίτωρος. Ὁ Ἀκροπολίτης ἐπεσκέφθη τὴν περιοχήν του, ἀφιχθεὶς εἰς τὴν Βέροιαν (τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1257), ὅπου συνήντησε τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Δ', οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἔλθει διὰ νὰ συζητήσουν κατ' ἀρχὴν διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑποθάλψει ὁ Βατάτζης. Ὁ Ἀκροπολίτης ἐφέρθη φιλοφρόνως πρὸς τούτους, ἀλλὰ τελικῶς τοὺς ἔδωσε νὰ κατανοήσουν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἀντικείμενον συζητήσεως[2].

2. Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1258 ὁ Ἀκροπολίτης ἐπληροφορήθη ὅτι

---

1. *Γ. Ἀκροπολίτου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 83 - 84. Περὶ τῆς οἰκογενείας Φιλῆ βλ. *E. Miller*, εἰς *Manuelis Philae*, Carmina, ἔκδοσις τούτου, Parisiis MDCCCLXII, σελ. I - XX (πρόλογος), σελ. IV (Θεόδωρος Φιλῆς).

2. *Γ. Ἀκροπολίτου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 140: «Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς πρὸς ἕω ἀπῄει, ἐγὼ δὲ κατελείμην τῆς ἐν Δυσμῇ. Τῆς γοῦν Θεσσαλονίκης ἐξιὼν ἀφικόμην ἐπὶ τὴν Βέρροιαν. Ἐκεῖσε γὰρ ὑπῆρχον καὶ οἱ τοῦ Πάπα πρέσβεις. Ἐντεῦθεν ἐξιὼν τῆς πρὸς τὸν Ἄλβανον φερόμενος ἡπτόμην».

Ἐπηραιμίου (Ἐφραίμ), ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 366, στίχ. 9140 - 9147:

Πρὸς τοῖς δὲ Γεώργιον Ἀκροπολίτην
ἄρχοντα πάντων καὶ πρόεδρον δεικνῦσι
πρόσθεν τιμήσας τῇ πραίτωρος ἀξίᾳ.
Οὗτος ἀφῖκτο πρὸς πόλιν Βερροιαίων,
κἀκεῖσε πρέσβεις προσμένοντας τοῦ πάπα
εὖ τὰ κατ' αὐτοὺς διαθεὶς ὥσπερ δέον
ὑποστρέφειν δέδρασκε πρὸς τὴν πατρίδα.

Ἀνωνύμου *(Θ. Σκουταριώτου)*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 529: «Ὁ δὲ πραίτωρ καὶ μέγας λογοθέτης τῆς Θεσσαλονίκης ἐξιὼν ἀφίκετο πρὸς τὴν Βέρροιαν, ἀπεκβαλεῖν ἐκεῖθεν τοὺς τοῦ Πάπα Ρώμης πρέσβεις κατὰ τὴν βασιλικὴν προσταγὴν βουλόμενος, οἳ πρὸς τὸν βασιλέα ἦλθον ἔτι ἐν Θεσσαλονίκῃ ποιοῦντα τὰς διατριβάς· οὓς καὶ ἀπεκβαλών, καὶ ἄλλα ἤθελεν ἐκεῖσε διηνυκώς, τῆς πρὸς τὸ Ἄλβανον ἥψατο». Πρβλ. *Γ. Παχυμέρη* (Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος), ἔκδ. Βόννης, τόμ. 1ος, σελ. 20 κέ., *D. Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 160, *Ἀντ. Μηλιαράκη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 459, *Ἰωάννου Β. Παπαδοπούλου*, Θεόδωρος Β' ὁ Λάσκαρις, Ἀθ. 1909, σελ. 63 - 64, *A. Gardner*, The Lascarids of Nicaea, The story of an Empire in exile, London 1922, σελ. 209 καὶ 226. *O. Tafrali*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 236, *Β. Στεφανίδου*, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, Ἀθ. 1948, σελ. 354, 1959², σελ. 385.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁ τοπάρχης τοῦ Ἐλμπασὰν προσεχώρησεν εἰς τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β'. Συνεκάλεσε τοὺς στρατηγούς του καὶ ἐπορεύθη εἰς τὸν Πρίλαπον, ὅπου ὅμως ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ. Αἱ ἐνισχύσεις, αἱ ὁποῖαι ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν Θεόδωρον, μὲ στρατηγὸν τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, δὲν κατώρθωσαν νὰ φθάσουν ἐγκαίρως. Ὁ Παλαιολόγος συνηντήθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην μὲ τὸν διοικητήν της Μιχαὴλ Λάσκαριν καὶ κατηυθύνθησαν πρὸς τὴν Βέροιαν, τὴν ὁποίαν ὅμως εἶχεν ἤδη καταλάβει (1258) ὁ Μιχαὴλ Β', δεσπότης τῆς Ἠπείρου· διὰ τοῦτο ὁ Παλαιολόγος καὶ ὁ Λάσκαρις ἠρκέσθησαν εἰς λεηλασίαν τῶν γειτονικῶν χωρίων, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὴν συγκέντρωσιν ζωοτροφῶν[1], διότι ἡ περιοχὴ τῆς Βεροίας ἦτο καὶ τότε πραγματικὸς σιτοβολὼν καὶ κέντρον παραγωγῆς δημητριακῶν καρπῶν. Ἄλλωστε ἀπὸ αὐτὴν εἶχε προμηθευθῆ παλαιότερα καὶ ὁ Ἰωάννης Βατάτζης τὰ χρειώδη, ὅταν εὑρέθη εἰς δυσχερῆ θέσιν περὶ τὸν Ὄστροβον (Ἄρνισσαν) κατὰ τὸ ἔτος 1252, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος[2].

Κατόπιν ὁ Παλαιολόγος ἐπορεύθη πρὸς τὴν Ἔδεσσαν, στρατοπεδεύσας εἰς τὰ περίχωρά της, ὅπου ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Θεόδωρος παρηνώχλει τοῦτον καὶ δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δρᾶσιν του, παρὰ μόνον εἰς τὴν ὕπαιθρον τῶν περιοχῶν Βεροίας - Ἐδέσσης[3]. Τελικῶς ἐνίκησεν ὁ Παλαιολόγος καὶ ἐφόνευσεν ὁ ἴδιος τὸν Θεόδωρον, πλὴν ὅμως πολλαὶ μακεδονικαὶ πόλεις εὑρίσκοντο εἰσέτι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Μιχαὴλ Β', εἰς τὸν ὁποῖον προσεχώρησαν καὶ ἀρκετοὶ στρατηγοὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας.

3. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου διαδόχου Ἰωάννου Δ' Λασκάρεως ἐχρημάτισεν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος (1258-1259), ὁ ὁποῖος ἔστειλε (1258) τὸν σεβαστοκράτορα Ἰωάννην Παλαιολόγον νὰ καταλάβῃ τὰς μακεδονικὰς πόλεις. Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐσταμάτησε πλησίον τῆς Βεροίας, διότι ἐνεφανίσθη ὁ Ἰωάννης Δούκας, υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Β'. Τελικῶς ὁ Παλαιολόγος κατέλαβε (1259) τὴν Μακεδονίαν[4], καίτοι τὸν Μιχαὴλ προσέτρεξαν νὰ βοηθήσουν οἱ Φράγκοι γαμβροί του καὶ μισθοφόροι ξένοι.

---

1. *Γ. Ἀκροπολίτου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 145 - 146, *Ἐπηραιμίου (Ἐφραίμ)*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 367, στίχ. 9181 κέ., *Γ. Παχυμέρη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 26 - 27, *Ἀνωνύμου (Θ. Σκουταριώτου)*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 531 - 532, *Ι. Παπαδοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 97, *Σπ. Λάμπρου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 282, *Ἀντ. Μηλιαράκη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 467 - 468 καὶ *Ι. Α. Ρωμανοῦ*, Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, Κέρκυρα 1895, σελ. 53 - 54 (τὸ ἔργον τοῦτο ἐπανεξεδόθη εἰς Κέρκυραν τὸ 1959, εἰς τὰ «Ἱστορικὰ ἔργα» του).

2. *Γ. Ἀκροπολίτου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 97, *Ἀνωνύμου (Θ. Σκουταριώτου)*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 501, *D. Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 151.

3. *D. Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 163 - 164.

4. *Γ. Ἀκροπολίτου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 165, *Γ. Παχυμέρη*, ἔνθ' ἀνωτ., I, σελ. 83 καὶ *D. Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 173.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Ἐν συνεχείᾳ κατελύθη τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1261) καὶ ἀνασυνεστήθη ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, μὲ αὐτοκράτορα τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον (1261 - 1282), τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ υἱός του Ἀνδρόνικος Β', ὁ Παλαιολόγος (1282 - 1324), κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ τούτου ἡ ἐπισκοπὴ Βεροίας προήχθη εἰς μητρόπολιν, ὅπως θὰ ἴδωμεν.

3. Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΑΝΩΝ

1. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰ. ἐνεφανίσθη νέος ἐπιδρομεύς, οἱ Ἱσπανοὶ μισθοφόροι, οἱ γνωστοὶ ὡς Καταλάνοι ἢ Καταλανοὶ ἢ Καταλώνιοι ἢ Καταλανικὴ Ἑταιρία, οἱ ὁποῖοι εἶχαν χρησιμοποιηθῆ (1302) ἀπὸ τὸ Βυζάντιον ἐναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Οὗτοι συντόμως ἐστράφησαν κατὰ τοῦ μισθοδότου των καὶ διὰ τοῦτο περιωρίσθησαν εἰς στρατόπεδον τῆς Καλλιπόλεως· ἐν συνεχείᾳ ὅμως ἐστασίασαν καὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των, ἰδιαιτέρως μετὰ τὴν δολοφονίαν (1305) τοῦ ἀρχηγοῦ των Ρογήρου Ντεφλώρ. Οἱ κάτοικοι τῆς Καλλιπόλεως ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα, διότι ὁ βυζαντινὸς στρατὸς ἠττήθη καὶ διελύθη, μὴ δυνηθεὶς νὰ ἀναχαιτίσῃ τούτους καὶ οὕτω οἱ Καταλάνοι ἐλεηλάτησαν τὴν Θράκην, τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ 1307 ἔφθασαν, ὑπὸ τὸν Γάλλον ναύαρχον Σεπόϊγ, εἰς τὴν Κασσάνδρειαν (Κασσάνδραν) τῆς Χαλκιδικῆς, ἀπὸ ὅπου ὁρμηθέντες προσεπάθησαν νὰ καταλάβουν τὴν κεντροδυτικὴν Μακεδονίαν.

Κατὰ τούτων ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέστειλε τὸν ἱκανὸν στρατηγὸν Χανδρηνόν, ὁ ὁποῖος δὲν τοὺς ἐπέτρεψε νὰ κυριεύσουν τὴν Θεσσαλονίκην (1308). Ὁ ἀρχηγὸς των Ροκαφόρτε ἐφονεύθη καὶ οἱ Καταλάνοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κασσάνδραν [1].

2. Κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ ἑπομένου ἔτους (1309) οἱ Καταλάνοι ἐλεηλάτησαν πάλιν τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ γενναίου Χανδρηνοῦ πλησίον τῆς Βεροίας, ἡ ὁποία ἐκινδύνευσε νὰ καταληφθῆ, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν βεβιασμένως τὸ ὁρμητήριόν των καὶ νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἀττικήν, παρακάμψαντες τὰ κάστρα τῶν Τεμπῶν καὶ τοῦ Ὀλύμπου - Κισσάβου. Οὕτως ἀνέπνευσαν ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου οἱ Καταλάνοι εἶχαν λεηλατήσει τὰ πάντα.

Τὴν ἦτταν τῶν Καταλάνων πλησίον τῆς μακεδονικῆς Βεροίας ἀναφέρει καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Σερβίας Δανιὴλ Β' (1324 - 1337) [2].

---

1. *Γ. Παχυμέρη*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. ΙΙ, σελ. 393 κέ., 549 κέ., *Νικ. Γρηγορᾶ*, Βυζαντινὴ ἱστορία, ἔκδ. Βόννης, Ι, σελ. 218 κέ., 229 κέ., ΙΙ, 717 κέ. Ὀλίγα γράφουν καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης καὶ ὁ Σφραντζῆς (Φραντζῆς). Βλ. καὶ τὰς μελέτας τοῦ *A. Rubio y Lluch*, ἐν *Vasiliev*, ἔνθ' ἀνωτ., 982 - 983, ἐκ τῶν ὁποίων μετεφράσθησαν μερικαὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Γ. Ν. Μαυράκη.

2. *Arhiepiskop Danilo*, Žhivoti kraljeva i arhiepiskopa srpskih (ἔκδ. L. Mirković), Beograd 1935 (σερβιστί), σελ. 268 - 269, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι οἱ Καταλάνοι ἔμειναν εἰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΤΩΝ ΑΝΔΡΟΝΙΚΩΝ Β' ΚΑΙ Γ', ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

1. Μέχρι τοῦ 1320 συναυτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἦσαν ὁ Ἀνδρόνικος Β' (1282 - 1328) καὶ ὁ υἱός του Μιχαὴλ Θ', ὁ ὁποῖος ὅμως ἀπεβίωσε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Ὁ ἐγγονὸς τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ἠθέλησε νὰ διεκδικήσῃ τὸν θρόνον, ἀλλὰ ὁ πάππος του δὲν συνεφώνει, συνεπείᾳ δὲ τούτου ἐκηρύχθη ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο Ἀνδρονίκων, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ἀπὸ τὸ 1321 μέχρι τὸ 1328.

Τελικῶς ἐπῆλθε συμβιβασμὸς τῶν δύο Ἀνδρονίκων καὶ ὁ νέος ἀνεγνωρίσθη κυρίαρχος τῆς Θράκης, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1326 ἤρχισε πάλιν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ὁ ἐγγονὸς ἐκίνησε νὰ καταλάβῃ τὴν Μακεδονίαν, διελθὼν δὲ ἐκ τῶν Σερρῶν, κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην χωρὶς κόπον, πλὴν τῆς ἀκροπόλεως. Ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς ἦτο ὁ ἐκ Βεροίας στρατηγὸς Γεώργιος Λυζικός[1], ὁ ὁποῖος τὴν παρέδωσε τὴν ἐπομένην.

2. Κατόπιν ἐγένετο πολεμικὸν συμβούλιον διὰ τὴν πορείαν καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Πάντες ἐπρότειναν ὅπως πορευθοῦν πρὸς τὴν

τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐπὶ τρία ἔτη, σελ. 269: «Καὶ ὅταν ἐρήμωσαν τὰ πάντα, μέχρι σημείου νὰ μὴν εὑρίσκουν τροφὴν οὔτε οἱ ἴδιοι, ἠθέλησαν πάλιν νὰ πορευθοῦν μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπαιρόμενοι ὅτι διὰ τῆς δυνάμεώς των θὰ ἐρημώσουν πολλὰς χώρας. Ὅτε δὲ ἔφθασαν μέχρι τῆς Χριστοπόλεως ἠγέρθησαν πολλὰ κράτη τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ ὕψωσαν εἰς αὐτοὺς μέγα τεῖχος ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, ὥστε νὰ μὴ δυνηθοῦν πλέον νὰ ἐπιστρέψουν ὀπίσω. Καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο καλεῖται Καβάλα. Καὶ οἱ δυστυχεῖς, ὅταν εἶδον ὅτι δὲν ἔχουν ποῦ νὰ στραφοῦν, κατέλαβον τὰς γειτονικὰς χώρας τῶν μερῶν ἐκείνων, ἐπιτεθέντες κατὰ τῆς ἐνδόξου πόλεως Θεσσαλονίκης καὶ Βεροίας, ἐδῶ δὲ ὁ πανάγαθος Θεὸς τοὺς διήρεσε πρὸς ἀπώλειαν αὐτῶν, διὰ νὰ τελειώσῃ ἡ ἀσέβειά των». Ἐν συνεχείᾳ ὁ Δανιὴλ ἀναφέρει ὅτι οὗτοι διῃρέθησαν «εἰς Φράγκους (Φρούζους) καὶ Ρωμαίους, ὀνομαζομένους Καταλάνους καὶ Μογοβάρους, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς θαλάσσης ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πατρίδα των, ἐνῶ ὁ Μελεκὴλ μετὰ τοῦ στρατοῦ του μετέβη εἰς τὸν εὐλαβέστατον κράλην Οὐρός, ὁ Χαλὴκ μὲ πολὺ στρατὸν ἐπέδραμεν εἰς τὴν χώραν τὴν βλαχικὴν» (Μέσην Ἑλλάδα, Θεσσαλίαν). Πρβλ. *Antonio Rubio i Lluch* (γαλλ. μετ. ὑπὸ τοῦ M. C. P. Cicellis), La compagnie Catalane sous le commandement de Thilant de Chepoy (Campagnes de Macédoine et de Thessalie 1307 - 1310), L'Hellenisme Contemporain, 2ème Serie, 8 (1954) 395 - 406, 499 - 521, 9 (1955) 43 - 65, *G. Schlumberger,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 237 κέ., 261 - 262.

Διὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Δανιὴλ βλ. προχείρως *Ἀθ. Ἀγγελοπούλου,* Ἡ Σερβικὴ Ὀρθόδοξος ἐκκλησία. Ὁ κόσμος τῆς Ὀρθοδοξίας, Θεσσαλονίκη 1968, 231 - 295, σελ. 240 - 241.

Εἰς τὸν νομὸν Πιερίας διεσώθη τὸ τοπωνύμιον Καταλώνια. Διὰ τὰ διασωθέντα φρούρια βλ. μελέτην τοῦ *Α. Ρ. Λιούκ,* μετ. Γ. Ν. Μαυράκη, μετὰ προσθηκῶν, Περὶ Καταλανικῶν φρουρίων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, Ἀθ. 1912. Ἀναφέρονται μόνον φρούρια τῆς Θεσσαλίας, Στερεᾶς Ἑλλάδος κτλ., διότι οὗτος δὲν περιηγήθη τὴν Μακεδονίαν. Ἐσφαλμένως ὁ *Α. Vasiliev,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 755, παραπέμπων εἰς τὸ πρωτότυπον τῆς μελέτης τοῦ Λιούκ (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 3 (1908) 362 - 425), γράφει ὅτι οὗτος ἀναφέρει καὶ φρούρια εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα.

1. *Ι. Καντακουζηνοῦ,* Ἱστορία, ἔκδ. Βόννης, Ι, σελ. 269: «Ἦρχε δὲ αὐτῆς [τῆς ἀκροπόλεως] Λυζικὸς Γεώργιος ἐκ Βερροίας», πρβλ. σελ. 270 - 272.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βέροιαν, ἀλλὰ ὁ ἀρχιστράτηγος (μέγας δομέστικος) ἐπέμενεν ὅτι ἔπρεπε νὰ στραφοῦν πρὸς τὴν Ἔδεσσαν, διότι ἐκεῖ εὑρίσκοντο αἱ οἰκογένειαι τῶν στρατηγῶν τοῦ γέροντος Ἀνδρονίκου, ὑποστηρίζων ὅτι, ἐὰν κατελαμβάνετο ἡ ὀχυρὰ Ἔδεσσα, θὰ προσεχώρουν καὶ αἱ γειτονικαὶ πόλεις. Ἐπεκράτησεν ἡ ἄποψις τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ ὁ Ἀνδρόνικος ἀπέστειλε διαταγὰς πρὸς τὴν ἡγεσίαν τῆς πόλεως (Ἐδέσσης), ἡ ὁποία προσεχώρησε μὲ τὴν πρωτοβουλίαν τῶν ἀδελφῶν Ἀγγέλων Ραδινόρων, μὲ συνέπειαν νὰ παραδοθοῦν καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις, ὅπως ἡ Καστοριά, ἡ Βέροια κτλ., ἐνῶ οἱ ἀξιωματοῦχοι τοῦ γέροντος Ἀνδρονίκου κατέφυγαν εἰς τὸν Σέρβον βασιλέα Οὐρός.

Ἔτσι ἔληξε (1328) ὁ πόλεμος τῶν δύο Ἀνδρονίκων μὲ παραίτησιν τοῦ γέροντος, ὁ ὁποῖος ἔγινε μοναχὸς μὲ τὸ ὄνομα Ἀντώνιος καὶ ἀπέθανε μετὰ τέσσαρα ἔτη (1332).

3. Κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ συνέβησαν ἀξιόλογα γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεροίας. Ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β' ἡ ἐπισκοπὴ Βεροίας προήχθη εἰς μητρόπολιν, ἐτοιχογραφήθη δὲ ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκτίσθη ἡ μονὴ τοῦ Προδρόμου, ἐντὸς τῆς πόλεως. Κατὰ τὸν Στίλπ. Κυριακίδην, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ νέου ἡ Βέροια ἀπετέλεσεν ἴδιον θέμα μετὰ τῆς Ἐδέσσης.

5. Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ

1. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' (1341) ἔλαβε χώραν νέος ἐμφύλιος πόλεμος, μεταξὺ τοῦ μεγάλου δομεστίκου (ἀρχιστρατήγου) Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς Ἀλεξίου Ἀποκαύκου, διότι καὶ οἱ δύο ἤθελαν νὰ διευθύνουν τὴν βασίλισσαν Ἄνναν, ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως Ἰωάννου Ε'. Τελικῶς ἐπεκράτησεν ἡ μερὶς τοῦ Ἀποκαύκου, ἐνῶ ὁ Καντακουζηνὸς εὑρίσκετο εἰς τὸ Διδυμότειχον. Ὁ Ἰωάννης ἐπαύθη, ἡ περιουσία του διηρπάγη καὶ οἱ φίλοι του ἐδιώχθησαν. Κατόπιν δὲ τούτου ἐστέφθη οὗτος αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον (26.10.1341) καὶ ἔτσι ὑπῆρχαν πάλιν δύο αὐτοκράτορες. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐκινήθη πρὸς κατάληψιν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ρεντίναν, πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ ἡ ἐπανάστασις τῶν Ζηλωτῶν καὶ ἡ φυγὴ τῶν εὐγενῶν φίλων του ἐκ τῆς πόλεως ἀνέτρεψαν τὰς εὐνοϊκὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχαν διὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως· δι' αὐτό, εἰς τὸ ἐπακολουθῆσαν πολεμικὸν συμβούλιον (1342), ἀπεφάσισε νὰ πορευθοῦν πρὸς τὴν Βέροιαν καὶ τὴν Ἔδεσσαν (αἱ ὁποῖαι διέκειντο φιλικῶς πρὸς τὸν Καντακουζηνόν), καίτοι οἱ σύμβουλοί του διεφώνουν.

2. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐπροχώρησε πρὸς τὸν Γαλλικὸν ποταμόν, μὲ προορισμὸν τὴν Βέροιαν, ἀλλὰ ὁ ποταμὸς εἶχε πλημμυρίσει καὶ ἦτο ἀδιάβατος, ἐνῶ ἤρχισαν νὰ ἐξαντλοῦνται τὰ τρόφιμα καὶ αἱ ζωοτροφαί. Ἔτσι ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ Γυναικόκαστρον (πλησίον τοῦ σημερι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νοῦ Κιλκίς). Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, διὰ θαλάσσης, ὁ Ἀπόκαυκος, ὁπότε οἱ περισσότεροι ἐγκατέλειψαν τὸν Καντακουζηνόν, ὁ ὁποῖος κατέφυγεν εἰς τὸν Σέρβον κράλην Στέφανον Δουσάν, μὲ τὸν ὁποῖον συνεφώνησε τὴν διανομὴν τῆς Μακεδονίας, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν νὰ βοηθηθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα του. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑπομένου ἔτους (1343) εἰσέβαλεν ὁ Ἰωάννης εἰς τὴν Μακεδονίαν μὲ σερβικὸν στρατὸν καὶ κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος τῆς Βεροίας χωρὶς μάχην, μὲ τὸν ἑξῆς τρόπον, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ ἰδίου [1]:

Ὁ Δουσὰν καὶ ὁ Καντακουζηνὸς εὑρίσκοντο εἰς τὴν Ἔδεσσαν, ὅπου ἔφθασε κάποιος Ἀρμπενος, ἐκ Χλερηνῶν (Φλωρίνης), ὁ ὁποῖος προσεφέρθη νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Βέροιαν καὶ νὰ πείσῃ τοὺς διοικοῦντας νὰ ἀποστατήσουν ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀποκαύκου, προθυμοποιηθεὶς νὰ μεταφέρῃ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Καντακουζηνοῦ πρὸς τοὺς φίλους του εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ὑπῆρχε πολὺς στρατὸς καὶ πλῆθος ἀγαθῶν, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς δυσχεροῦς καταστάσεως [2].

Τελικῶς ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ὁ κράλης ἀπηύθυναν ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς Βεροιεῖς. Ὁ Ἀρμπενος ἔδωσε τὰ γράμματα τοῦ κράλη τῶν Σέρβων διὰ νὰ ἀναγνωσθοῦν εἰς τὴν ἐκκλησίαν (τοῦ δήμου), ἐνῶ παρέδωσε κρυφίως τὰ γράμματα τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς τοὺς φίλους του, οἱ ὁποῖοι ἦσαν πολλοί, διότι καὶ παλαιότερα εἶχαν ταχθῇ μὲ τὸ μέρος του. Οἱ εὐγενεῖς, ὁ λαὸς καὶ ὁ δῆμος ὑπέφεραν πολὺ ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σέρβων, οἱ ὁποῖοι πολλάκις προσεπάθησαν νὰ καταλάβουν τὴν Βέροιαν, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπέτυχαν καὶ οὕτω περιωρίζοντο εἰς τὴν λεηλασίαν τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως [3].

3. Μὲ πρωτοβουλίαν τῶν εὐγενῶν ἔγινε ψηφοφορία, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ταύτης ἀπέβη ὑπὲρ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ἐξελέγησαν πρέσβεις, ἀπὸ μὲν τοὺς εὐγενεῖς ὁ Ἀστραπύρης, ἀπὸ τὸν λαὸν ὁ Ἀλληλούϊας καὶ ἀπὸ τὸν κλῆρον ὁ Σύρος, οἱ ὁποῖοι μετέβησαν εἰς τὴν Ἔδεσσαν καὶ συνηντήθησαν μὲ τὸν Καντακουζηνόν, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπενθύμισαν ὅτι οἱ Βεροιεῖς ἐτάχθησαν μὲ τὸ στρατόπεδόν του κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῶν δύο Ἀνδρονίκων καὶ τὸν παρεκάλεσαν νὰ βιασθῇ νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν, διὰ νὰ μὴ τὸν προλάβῃ ὁ Δουσάν.

Ὁ Καντακουζηνὸς ηὐχαρίστησε τοὺς Βεροιεῖς καὶ ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν Δουσὰν τὴν ἐπίσκεψιν τῶν Βεροιέων, ὡς καὶ εἰς τὴν γυναῖκα του Ἑλέ-

---

1. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., Π, σελ. 350 κἑ.

2. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 351: «ἡ [Βέροια] μεγάλη τε οὖσα καὶ πολυάνθρωπος καὶ στρατιᾷ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐρρωμένη οὐ μετρία γένοιτ' ἂν παραψυχὴ πρὸς τὰς περισχούσας δυσπραγίας...».

3. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορικὰ προβλήματα καὶ μνημεῖα ἐκ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, Γρηγόριος Παλαμᾶς Ν (1967) 279 - 291, σελ. 285 - 286 καὶ εἰς ἀνάτυπον, σελ. 9 - 10.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νην, ἡ ὁποία τοῦ ὑπέδειξε νὰ πραγματοποιήση ἀμέσως τὴν κατάληψιν τῆς Βεροίας, προτοῦ φύγη διὰ τὸ Διδυμότειχον, διότι ἡ ἀπόκτησις τῆς Βεροίας θὰ ἦτο πολὺ χρήσιμος. Ἡ βασίλισσα Ἑλένη (Δουσὰν) ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του τοὺς Λατίνους, ὁ δὲ κράλης τοὺς Γερμανοὺς μισθοφόρους του.

Ὁ Καντακουζηνὸς ἐπορεύθη πρὸς τὴν Βέροιαν, συνοδευόμενος καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας του. Οἱ Βεροιεῖς ὑπεδέχθησαν τὸν Καντακουζηνόν, ἀνοίξαντες τὰς πύλας τοῦ τείχους καὶ ἐφρόντισαν διὰ τὴν διανομὴν δωρεὰν ἀγαθῶν εἰς τοὺς στρατιώτας. Μετὰ τὴν Βέροιαν προσεχώρησαν τὰ Σέρβια, ὁ Πλαταμών, ἡ Πέτρα, ἡ Σωσκὸς καὶ τὰ Σταρίδολα καὶ ἔτσι ὁ Καντακουζηνός, ἀφοῦ συνεκέντρωσεν ἐντὸς ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος μεγάλην στρατιὰν καὶ θεσσαλικὸν ἱππικόν, μὲ ἀρχηγὸν τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην Ἄγγελον, ἐκίνησε διὰ νὰ καταλάβη τὴν Θεσσαλονίκην, στρατοπεδεύσας πλησίον τοῦ Γαλλικοῦ ποταμοῦ.

4. Ὁ ἄλλος ὅμως σύγχρονος ἱστορικὸς Νικηφόρος Γρηγορᾶς διηγεῖται διαφορετικῶς τὰ ἀνωτέρω γεγονότα[1]:

Κατὰ τὸ 1343 ἔφθασεν εἰς τὴν Ἔδεσσαν πρεσβεία Βεροιέων, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ μάθη τοὺς ὅρους μὲ τοὺς ὁποίους θὰ ἐδέχετο ὁ κράλης Δουσὰν νὰ καταλάβη τὴν πόλιν, τοποθετῶν φρουρὰν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, διότι ἐφοβοῦντο ὅτι συντόμως θὰ κατελαμβάνετο ἡ Βέροια ἀπὸ τοὺς Σέρβους διὰ πολιορκίας.

Ὁ κράλης ὅμως ὡμίλησε πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Βεροίας μὲ ὑπεροψίαν, δυστροπίαν καὶ ἀποτόμως καὶ ἔτσι οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐπικοινωνήσουν κρυφίως μὲ τὸν Καντακουζηνὸν καὶ διότι εἶχαν τὴν γνώμην ὅτι ὁπωσδήποτε εἶναι προτιμοτέρα ἡ ἡγεμονία ὁμοφύλου ἄρχοντος. Ἐν συνεχείᾳ ἐπέστρεψαν οἱ πρέσβεις εἰς τὴν Βέροιαν, ἀφοῦ εἶπαν ὡρισμένους ἀβεβαίους λόγους εἰς τὸν Δουσάν, διὰ νὰ μὴ κατανοηθῇ ἡ μυστικὴ συμφωνία των μὲ τὸν Καντακουζηνόν, καὶ ἐνημέρωσαν τοὺς συμπολίτας των ἐπὶ τῶν διαδραματισθέντων.

Ὁ Καντακουζηνὸς ἔφυγε μαζὶ μὲ τὸν στρατόν του ἀπὸ τὴν Ἔδεσσαν, προφασισθεὶς ὅτι μετέβαινε διὰ κυνήγι, ἀλλὰ μετὰ τρεῖς ἡμέρας διέταξεν ἀλλαγὴν πορείας καὶ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν Βέροιαν, ὅπου ἔφθασε καὶ ἐγένετο δεκτὸς μὲ τιμὰς καὶ χαράν, διότι οἱ Βεροιεῖς ἐπίστευσαν ὅτι τοιουτοτρόπως θὰ ἀπηλλάσσοντο ἀπὸ τὸν Σέρβον κράλην. Μετ' ὀλίγον ὁ Καντακουζηνός, ἀφοῦ ἐστρατολόγησε κατοίκους ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ τὴν περιοχὴν τῆς Βεροίας, ἐπορεύθη ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης.

5. Δὲν συμφωνοῦν συνεπῶς αἱ διηγήσεις τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ Γρηγορᾶ, φαίνεται δὲ ὅτι πρέπει νὰ πιστεύσωμεν μᾶλλον τὸν Γρηγορᾶν, ὁ ὁποῖος εἶναι πιὸ ἀντικειμενικὸς καὶ ἀξιόπιστος, διότι δὲν ἐξηγεῖται ἄλλως, πῶς ὁ Δουσάν, καίτοι ἐγνώριζε τὸ σχέδιον τοῦ Καντακουζηνοῦ περὶ καταλή-

1. *Νικηφόρου Γρηγορᾶ*, Ρωμαϊκὴ ἱστορία, ἔκδ. Βόννης, II, σελ. 654 κέ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ψεως τῆς Βεροίας, ὠργίσθη ἐναντίον τοῦ Καντακουζηνοῦ ὅταν ἐπληροφορήθη τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος ὁ Καντακουζηνός [1]. Παρὰ ταῦτα γεννῶνται ὡρισμένα ὕλογα ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ κράλης ἐγνώριζεν, ἐνδεχομένως, ὅτι ὁ Καντακουζηνὸς θὰ κατελάμβανε τὴν Βέροιαν, διότι, ἄλλως, πῶς συνεπορεύθησαν μὲ τὸν Καντακουζηνὸν οἱ Γερμανοὶ καὶ Λατῖνοι μισθοφόροι τοῦ Δουσὰν καὶ μάλιστα διατί δὲν ἐστασίασαν κατὰ τούτου, μόλις διεπίστωσαν ὅτι ὁ Καντακουζηνὸς ἤλλαξε πορείαν καὶ ἀντὶ τοῦ κυνηγίου ἤρχιζε στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις; Πιθανὸν νὰ παρεξηγήθη ὁ Δουσάν, διότι προσεχώρησαν εἰς τὸν Καντακουζηνὸν ἡ Καστοριὰ καὶ τὰ Σέρβια, πόλεις τὰς ὁποίας ἤθελεν ἰδιαιτέρως, καὶ ὄχι ἡ Βέροια, τὴν ὁποίαν ἐὰν ἤθελε πράγματι θὰ ὡμίλει διπλωματικώτερα πρὸς τοὺς Βεροιεῖς. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Καντακουζηνὸς παρησπόνδησε μόλις ἀπέκτησε στρατιωτικὴν αὐτάρκειαν καὶ ἐπεξέτεινε τὰς κατακτήσεις του εἰς περιοχάς, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Δουσάν.

6. Ὁ Καντακουζηνὸς κατηυθύνθη ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλὰ ὁ λαός της καὶ κυρίως οἱ Ζηλωταὶ διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτόν, ἐνῶ ὁ κράλης τῶν Σέρβων ἤρχισε πόλεμον νεύρων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀπέστειλεν ἀντιπρόσωπόν του πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς πόλεως Μιχαὴλ Μονομάχον καὶ τὸν συνεβούλευσε νὰ μὴ φοβηθῆ τὴν μικρὰν δύναμιν τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀφοῦ μάλιστα τὸ μεγαλύτερον τμῆμα ταύτης ἀπετελεῖτο ἐκ μισθοφόρων του, τοὺς ὁποίους θὰ ἀνεκάλει εἰς τὴν Ἔδεσσαν. Οἱ Γερμανοὶ στρατιῶται διεδήλωσαν τὴν πίστιν των πρὸς τὸν Καντακουζηνόν, ἀλλὰ τὸν συνεβούλευσαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Βέροιαν διὰ λόγους ἀσφαλείας.

Τότε ὁ Καντακουζηνὸς ἐπληροφορήθη ὅτι κατέπλευσεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ Ἀπόκαυκος μὲ 72 ἑλληνικὰ καὶ 32 περσικὰ (τουρκικὰ) πλοῖα καὶ μὲ ἱππεῖς. Κατόπιν τούτου ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Βέροιαν, ἀλλὰ ὁ Ἄξιὸς ἦτο πλημμυρισμένος καὶ ἀδιάβατος λόγῳ ραγδαίων βροχοπτώσεων, ἐνῶ συγχρόνως ἐνεφανίσθη στρατιωτικὴ δύναμις ἐκ Σέρβων, οἱ ὁποῖοι προσεποιοῦντο ὅτι ἤθελαν νὰ βοηθήσουν δῆθεν τὸν Καντακουζηνόν, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα ἀνέμεναν τὴν σύναψιν μάχης, ὥστε νὰ ταχθοῦν μὲ τὸν νικητὴν καὶ νὰ λεηλατήσουν τὸ στρατόπεδον τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος.

Ἡ κατάστασις ἦτο δυσχερὴς καὶ κατ' ἀρχὴν ἀπεφασίσθη ἡ ἐπὶ τόπου διανυκτέρευσις, ἐν συνεχείᾳ ὅμως ἐπεκράτησεν ἡ ἄποψις νὰ διέλθουν διὰ

1. *Ἰ. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., II, σελ. 355 κέ.: «Κράλης δὲ ἐπεὶ Βέρροιά τε καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις προσεχώρησαν βασιλεῖ καὶ ἤδη ἑαυτῷ ἀμύνειν ἑώρα δυνατὸν ἐξ οὐδεμιᾶς μεταβαλὼν αἰτίας τὴν προτέραν φιλίαν εἰς πικρίαν μεταμείψας, ἑαυτόν τε ἐμέμφετο τοῦ μὴ βασιλέα παρακατέχειν καὶ πάντα τρόπον τὴν δύναμιν ἐπειρᾶτο καταλύειν· καὶ πέμψας ἀνεκαλεῖτο τοὺς ἰδίους μισθοφόρους, οὐ τὴν ἀπέχθειαν ἐμφαίνων, ἀλλ' ἑτέρας τινὰς προφασιζόμενος αἰτίας».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περάσματος τοῦ ποταμοῦ, ὁπότε ἐνεφανίσθη κάτοικος ἐκ τῆς γειτονικῆς κωμοπόλεως Γαυρόβου, ὁ ὁποῖος ἐπληροφόρησε τὸν Καντακουζηνὸν ὅτι οἱ Σέρβοι θὰ ἐπετίθεντο ἐναντίον των, ἐνῶ θὰ διέβαιναν τὸν Ἀξιὸν μὲ ἀκάτια, συγχρόνως δὲ θὰ ἐνεφανίζετο ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Ἀπόκαυκος καὶ θὰ συνεπλήρωνε τὸν ἀποδεκατισμὸν τοῦ στρατοῦ του.

Ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ὁ στρατός του διέβησαν τὸν ποταμόν, καίτοι οἱ Σέρβοι ἔβαλαν κατὰ τούτων, καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Βέροιαν χωρὶς ἀπωλείας, τὸ δὲ ἱππικὸν τοῦ Ἀποκαύκου ἔφθασεν ἀργοπορημένον καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

7. Ὁ Καντακουζηνὸς ἔστειλεν εἰς τὴν Ἔδεσσαν τοὺς μισθοφόρους τοῦ Δουσάν, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς ἔδωσεν ἀμοιβάς, συγχρόνως ὅμως διεβίβασεν εἰς τοῦτον τὰ παράπονά του, διότι παρὰ τὴν συμμαχίαν καὶ τοὺς ὅρκους φιλίας των ἐπετέθη κατὰ τοῦ στρατεύματός του. Ὁ κράλης, μὴ ἐπιθυμῶν ἀκόμη πόλεμον, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Βέροιαν τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ δῆθεν παρεκτραπέντος σερβικοῦ ἀποσπάσματος, τὸν Στέφανον καὶ τὸν Μποζίκην, διὰ νὰ τοὺς τιμωρήσῃ ὁ Καντακουζηνός, ἀλλὰ αὐτός, ἀφοῦ τοὺς ἐπέπληξε, τοὺς ἄφησεν ἐλευθέρους.

Ὁ Ἀπόκαυκος προσεπάθησε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ κράλη, ἔστειλε δὲ εἰς τὴν Βέροιαν τὸν Συναδηνόν, διὰ νὰ πληροφορηθῇ περὶ τῶν προθέσεων τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ Δουσάν, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἔστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Βέροιαν καὶ ἐζήτησεν ὡς ὁμήρους τοὺς υἱοὺς τῶν εὐγενῶν τῆς πόλεως, διὰ νὰ προστατεύσῃ δῆθεν τὴν ζωὴν τοῦ Καντακουζηνοῦ ἀπὸ τὰς δολοφονικὰς διαθέσεις τῶν Βεροιέων. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἐκινδύνευεν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως. Ἐν συνεχείᾳ ὁ κράλης προσεπάθησε νὰ στήσῃ νέαν παγίδα, ζητήσας συνάντησιν μὲ τὸν Καντακουζηνόν, προκειμένου δῆθεν νὰ συσκεφθοῦν διὰ τὸ ζήτημα τῶν Παιόνων, ἀλλὰ ὅλοι κατενόησαν ὅτι σκοπός του ἦτο νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὸν αὐτοκράτορα καὶ διὰ τοῦτο ἀπεστάλησαν ἀντ' αὐτοῦ ὁ υἱὸς καὶ ὁ ἀνεψιός του Μανουὴλ Καντακουζηνὸς καὶ Ἰωάννης Ἄγγελος, μὲ τὴν αἰτιολογίαν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ ὁ ἴδιος τὴν Βέροιαν, διότι εἶχε νὰ ἐπιλύσῃ πολλὰ ζητήματα καὶ ἀνέμενεν ἐπίθεσιν τοῦ Ἀποκαύκου.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Βέροιαν ὁ υἱὸς καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀφοῦ συνεζήτησαν μὲ τὸν κράλην, ὁ ὁποῖος ἐν συνεχείᾳ ἔστειλε πρέσβεις εἰς τὸν Καντακουζηνὸν καὶ ἀνήγγειλε τὴν διάρρηξιν τῆς συμμαχίας, ὅπως γράφει ὁ Καντακουζηνός. Συγχρόνως ὁ Ἀπόκαυκος ἔστειλε κρυφίως γράμματα πρὸς τοὺς Βεροιώτας, καλῶν τούτους νὰ ταχθοῦν μὲ τὸ μέρος του, διότι ἔτσι θὰ ἀπηλλάσσοντο ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦ Δουσὰν καὶ γενικῶς θὰ ὠφελοῦντο. Οἱ Βεροιεῖς ὅμως, κατὰ τὸν Καντακουζηνόν, ἔδειξαν τὰ γράμματα εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἀπήντησαν ὅτι ἦσαν εὐχαριστημένοι καὶ ἀποφασισμένοι νὰ συμπολεμήσουν μὲ τὸν Καντακουζηνόν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

8. Τότε ὁ Ἀπόκαυκος (ὅπως γράφει ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς) ἀπεφάσισε νὰ δολοφονήσῃ τὸν Ἰωάννην. Ἐπλήρωσε λοιπὸν ἕνα αἰχμάλωτόν του, ὀπαδὸν τοῦ Καντακουζηνοῦ, δεινὸν σκοπευτὴν (τοξότην) καὶ κυνηγόν, τὸν Ἀλουσιᾶνον, διὰ νὰ φονεύσῃ τὸν Καντακουζηνὸν μὲ δηλητηριασμένον βέλος, καὶ τοῦτο ἦτο εὔκολον, διότι ὁ αὐτοκράτωρ συνήθιζε νὰ κάμνῃ βραδυνοὺς περιπάτους πλησίον τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας.

Ὁ Ἀλουσιᾶνος, μόλις ἐνύκτωσεν, ἦλθε πλησίον τῆς Βεροίας καὶ κατέληξεν εἰς τὸν συνήθη τόπον, ὅπου ὁ Καντακουζηνὸς ἔκαμνε περίπατον καὶ ἤρχισε νὰ βάλλῃ κατὰ τούτου, εὑρισκόμενος ἐπὶ τοῦ τείχους, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ φύγῃ ἀμέσως μὲ τὸ σχοινί, ἀλλὰ ἀπέτυχε πολλάκις καὶ τὸ βέλος ἔπιπτεν ἐντὸς τοῦ τείχους καὶ ἔτσι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ πάλιν, κινδυνεύων νὰ ἀνακαλυφθῇ. Μόλις ἀπεμακρύνθη ὁ Καντακουζηνός, ὁ Ἀλουσιᾶνος ἔλαβε τὸ βέλος καὶ ἔφυγε, μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν προσπάθειάν του κατὰ τὴν ἐπομένην νύκτα. Κατὰ τὸν Καντακουζηνόν, ὁ τοξότης δὲν κατώρθωσεν οὔτε κατὰ τὴν δευτέραν νύκτα νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπόν του, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴν τρίτην καὶ ἔτσι κατενόησεν ὅτι ἦτο θεία θέλησις νὰ μὴ πεθάνῃ ὁ αὐτοκράτωρ· κατόπιν τούτου ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Καντακουζηνὸν καὶ ἐζήτησε συγγνώμην, τὴν ὁποίαν καὶ ἔλαβε.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς δολοφονικῆς ἀποπείρας ὁ διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης Μονομάχος ἐπρότεινεν εἰς τὸν Ἀπόκαυκον νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ νὰ στρατοπεδεύσουν πλησίον τῆς Βεροίας, τὸ ὁποῖον καὶ ἐγένετο. Πράγματι ἐστρατοπέδευσαν τόσον κοντὰ πρὸς τὰ τείχη, ὥστε μόλις ἦσαν ἐκτὸς βολῆς. Οἱ σύμμαχοι τοῦ Ἀποκαύκου Πέρσαι (Τοῦρκοι) προέβησαν εἰς λεηλασίαν τῆς περιοχῆς τῆς Βεροίας, ἐφόνευσαν πολλοὺς κατοίκους τῶν χωρίων, ἔκλεψαν ἀγέλας ζώων καὶ ἐπυρπόλησαν τὰς οἰκίας, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἐπροκάλεσε τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Καντακουζηνοῦ πρὸς τὸν Μονομάχον, τὸν ὁποῖον ἐκατηγόρει ὅτι ἐχρησιμοποίει βαρβάρους, οἱ ὁποῖοι ἐφόνευαν ἀθῴους Ἕλληνας. Τελικῶς τὸ στράτευμα τοῦ Ἀποκαύκου ἀνεχώρησεν αὐθημερὸν μαζὶ μὲ τοὺς μισθοφόρους καὶ τὴν ἐπομένην κατέλαβε τὸν πύργον τῆς Πύδνης (τῆς Πιερίας), ὁ ὁποῖος εἶχε φρουρὰν τοῦ Καντακουζηνοῦ.

9. Ὁ Καντακουζηνὸς ἠκολούθησε τὸ κακὸν παράδειγμα τῶν ἀντιπάλων του καὶ (ἀφοῦ διὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν μισθοφόρων τῶν Σέρβων κατέλαβε μέρος τῆς Μακεδονίας) ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ φίλου του Ὁμούρ, Τούρκου σατράπου τῆς Λυδίας (Ἀϊδινίου) [1].

Πράγματι ὁ Καντακουζηνὸς διέταξε κάποιον ὀνόματι Πρίγκυπα, νὰ

1. *Ἰ. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., Ι, σελ. 383 κέ., *Νικ. Γρηγορᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 666, *P. Lemerle*, L'émirad d'Aydin, Byzance et l'occident, Paris 1957, σελ. 158 - 172, *D. M. Nicol*, The byzantine family Kantakouzenos (Cantacuzenos), ca 1100 - 1460. A genealogical and prosopographical study, Washington 1968, σελ. 55.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατασκευάση ἀκάτιον, ἐντὸς οἰκίας τῆς Βεροίας, μὲ πᾶσαν μυστικότητα, ὥστε νὰ μὴ γίνη ἀντιληπτὸς καὶ νὰ πλεύση πρὸς τὴν Σμύρνην, διὰ νὰ παραδώση εἰς τὸν Ὀμοὺρ τὰ γράμματά του. Ὁ Πρίγκυψ κατεσκεύασε τὸ πλοιάριον καὶ τὴν νύκτα ἔφθασε δι' ἁμάξης εἰς τὴν θάλασσαν (ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν, ἀπεῖχεν ἐκ τῆς Βεροίας 160 στάδια, δηλαδὴ περὶ τὰ 30 χιλιόμετρα), πλησίον τῶν ἐχθρικῶν πλοίων καὶ κατώρθωσε τελικῶς νὰ φθάση εἰς τὸν προορισμόν του, παραδώσας τὸ γράμμα τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς τὸν Ὀμούρ, ὁ ὁποῖος ἐχάρη, διότι ἔζη ὁ Καντακουζηνός, καθ' ὅσον εἶχε διαδοθῆ ὅτι εἶχε φονευθῆ εἰς τὴν Σερβίαν.

Ὁ Ὀμοὺρ ἐκίνησε μὲ 200 πλοῖα, ἐκδιώξας τοὺς πρέσβεις, τοὺς ὁποίους τοῦ εἶχε στείλει ὁ Ἀπόκαυκος. Ὁ Γρηγορᾶς γράφει ὅτι τὰ πλοῖα ἦσαν ἀρχικῶς 300, ἀλλὰ κατεστράφησαν πολλὰ ἐκ τῶν τρικυμιῶν καὶ ἔμειναν 200 περίπου. Μετὰ πολλὰς περιπετείας ὁ Ὀμοὺρ ἔφθασεν εἰς τὴν Εὔβοιαν καὶ ἀνέμενε κατάλληλον ἄνεμον διὰ νὰ συνεχίση τὸ ταξίδι του, ἐκεῖ δὲ ἐπληροφορήθη ἀπὸ συλληφθέντα αἰχμάλωτον ὅτι ὁ Ἀπόκαυκος εἶχεν ἐκστρατεύσει κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο εἰς τὴν Βέροιαν. Ὁ Ὀμοὺρ ὡμίλησε πρὸς τοὺς ἄνδρας του καὶ ἐζήτησεν ὅπως μὴ περιμένουν τὸν κατάλληλον ἄνεμον, διότι θὰ ἔφθαναν ἀργά, καὶ νὰ κατευθυνθοῦν ἀμέσως εἰς τὴν Βέροιαν διὰ τῆς ξηρᾶς, ἀλλὰ τὴν γνώμην του ἐδέχθησαν μόνον οἱ 60 ἐκ τῶν 200 πλοιάρχων μαζὺ μὲ τὰ πληρώματά των. Ἔλαβαν προμηθείας καὶ ἔνοπλοι ἠθέλησαν νὰ ἐκκινήσουν, τὴν νύκτα ὅμως ἔπαυσαν οἱ ἀντίθετοι ἄνεμοι καὶ ἔτσι ἐπεβιβάσθησαν πάλιν τῶν πλοίων καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Κλωπᾶ εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον (1343). Οἱ Τοῦρκοι ἐλεηλάτησαν τὰ σερβικὰ χωρία καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ στρατεύματος ἔφθασεν εἰς τὴν Βέροιαν.

10. Ὁ Καντακουζηνός, ἀφοῦ ηὐχαρίστησε τοὺς Βεροιεῖς διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀφοσίωσίν των, ἀνεχώρησε διὰ τὴν Θεσσαλονίκην, συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ Ὀμούρ, διορίσας προηγουμένως ἄρχοντα - διοικητὴν τῆς Βεροίας καὶ τῶν περιχώρων τὸν νεώτερον υἱόν του Μανουὴλ μὲ σύμβουλον τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην Ἄγγελον, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει ἄρχων εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Διὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ὑποθέσεών του εἶχε παραμείνει εἰς τὴν Βέροιαν ὁ Καντακουζηνὸς ἐπὶ 15 ἡμέρας. Εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Καντακουζηνοῦ ὑπῆρχεν εἰδικὸν σῶμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ Βεροιεῖς καὶ τῶν ὁποίων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μανουήλ. Ἔτσι ὁ αὐτοκράτωρ ἔφθασε πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης, ἀπὸ ὅπου ὁ Ἀπόκαυκος ἔφυγεν ἐσπευσμένως.

Ὁ Καντακουζηνὸς δὲν ἐδέχθη νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης συγχρόνως μὲ τὸν Ὀμούρ. Κατόπιν τούτου ἡ δύναμις τοῦ στρατεύματός του ἦτο μικρὰ καὶ ἔτσι ἡ Θεσσαλονίκη δὲν παρεδόθη· ἄλλωστε δὲν τὸν ἤθελαν καὶ οἱ Ζηλωταί. Ὁ αὐτοκράτωρ, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, ἐπροτίμησε νὰ προκαλέση τὸν χλευασμὸν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Ὀμούρ, ὁ ὁποῖος ἔφυγεν ἀγανακτισμένος, ἐνῶ ὁ Καντακουζηνὸς ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ἀδριανούπολιν. Οἱ Σέρβοι ἐξεμε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ταλλεύθησαν τὴν περίστασιν καὶ ὁ Δουσὰν ἐπεξέτεινεν τὰς κατακτήσεις του (τέλη τοῦ 1343 ἢ ἀρχαὶ τοῦ 1344).

11. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐκυριάρχουν οἱ Ζηλωταί, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἕνα λαϊκόν, ἐπαναστατικὸν κίνημα, μὲ κοινωνικὰς ἐπιδιώξεις καὶ μεταρρυθμίσεις εἰς βάρος τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν φεουδαρχῶν (γαιοκτημόνων).

Ὁ μέγας δοὺξ Ἀπόκαυκος ἐδολοφονήθη (11.6.1345), ὁ δὲ υἱός του Ἰωάννης καὶ οἱ ἄλλοι εὐγενεῖς προσεχώρησαν εἰς τὸν Καντακουζηνόν, ἀποστείλαντες εἰς τὴν Βέροιαν τὸν Γεώργιον Φαρμάκην καὶ τὸν Νικόλαον Καβάσιλαν, διὰ νὰ καλέσουν τὸν Μανουὴλ νὰ ἔλθῃ καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν Θεσσαλονίκην, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ πατρός του, ἀλλὰ οἱ Ζηλωταὶ ἔκαμαν ἀντικίνημα. Ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καὶ οἱ εὐγενεῖς ἐκλείσθησαν ἔμπροσθεν τῆς ἀκροπόλεως, εἰς τὸ βόρειον τεῖχος, ἀναμένοντες τὰς ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Βέροιαν. Οἱ Ζηλωταὶ τότε ἐπετέθησαν κατὰ τῶν εὐγενῶν, ἐνῶ οἱ στρατιῶται τοῦ Ἀποκαύκου ἠρνοῦντο νὰ πολεμήσουν κατὰ τῶν συγγενῶν των Ζηλωτῶν. Κατόπιν τούτου ὑπεχώρησαν οἱ εὐγενεῖς εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὅπου ὅμως μετ' ὀλίγον ἀνῆλθαν οἱ Ζηλωταὶ καὶ τοὺς ἐφόνευσαν, ῥίψαντες τούτους ἀπὸ τὰ τείχη. Ὅταν πλέον εἶχαν κυριαρχήσει κατὰ κράτος οἱ Ζηλωταὶ ἔφθασε καὶ τὸ ἀπόσπασμα τῶν ἐνισχύσεων ἐκ τῆς Βεροίας, τὸ ὁποῖον ἠναγκάσθη μετὰ ταῦτα νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτον.

Οἱ Ζηλωταὶ ἐκυβέρνησαν εἰς τὴν δευτέραν πόλιν τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τοῦ 1347, καὶ σχετικῶς μέχρι τοῦ 1349, ὁπότε τὸ κίνημά των ἐξεφυλίσθη. Ὑπάρχουν ἀντίθετοι καὶ συγκεχυμέναι πληροφορίαι, γνῶμαι καὶ κρίσεις διὰ τοὺς σκοποὺς καὶ τὴν πολιτείαν τῶν Ζηλωτῶν. Πάντως ἡ ἐπανάστασις τούτων καὶ αἱ ἡσυχαστικαὶ ἔριδες ἦσαν τὰ πλέον ἀξιόλογα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος.

Κατὰ τὸ ἔτος 1347 ὁ Καντακουζηνὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, συνεφιλιώθη μὲ τὴν ἀντίθετον μερίδα τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Ε' καὶ κατὰ τὸ 1349 ἀφίχθησαν μαζὺ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ὁ Καντακουζηνὸς κατηυθύνθη πρὸς τὴν Βέροιαν, τὴν ὁποίαν ἀνακατέλαβεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ κράλη Δουσάν, ὁ ὁποῖος τὴν εἶχε κατακτήσει, ἐκμεταλλευθεὶς τὰς φιλονεικίας τῶν Βυζαντινῶν.

6. Η ΒΕΡΟΙΑ ΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΡΑΛΗΝ ΤΩΝ ΣΕΡΒΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΝ ΔΟΥΣΑΝ

1. Οἱ Βυζαντινοὶ ἡγεμόνες, ὠθούμενοι ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ τυφλωμένοι ἀπὸ τὴν φιλαρχίαν των, ἐχρησιμοποίησαν (κυρίως ὁ Καντακουζηνὸς) τοὺς γείτονας Σέρβους (τοὺς ὁποίους ἐκάλουν καὶ Τριβαλλούς), διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων των. Ἔτσι προητοίμασαν τὸ ἔδαφος διὰ τὴν κυριαρχίαν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν Σέρβων, οἱ ὁποῖοι μάλιστα εἶχαν ἄξιον ἡγέτην, τὸν Στέφανον Δουσὰν (1331 - 1355)[1].

Ὁ Δουσάν, ἐπωφελούμενος τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως, κατέλαβε τὴν Καστοριὰν καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν Βέροιαν[2], κατὰ τὸ ἔτος 1345 ἢ 1346, ὡς γίνεται πλέον δεκτόν.

2. Δὲν συμφωνοῦν πάλιν αἱ διηγήσεις τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ Γρηγορᾶ, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς καταλήψεως τῆς Βεροίας.

Ὁ Καντακουζηνὸς γράφει ὅτι ὁ Δουσὰν κατέλαβε τὴν Βέροιαν διὰ δωροδοκίας τῶν ἀρχόντων, δηλαδή, ἀφοῦ ἔδωσε χρήματα καὶ ὑπεσχέθη πολλά, κατώρθωσε νὰ πείσῃ τούτους νὰ ἐκδιώξουν τὸν ἄρχοντα Μανουήλ. Μετὰ ταῦτα οἱ Βεροιεῖς παρέδωσαν τὴν πόλιν εἰς τὸν κράλην (Καντακουζηνός, τόμ. III, σελ. 31), ὁ ὁποῖος εἶχε στείλει προηγουμένως στρατὸν καὶ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν, ἡ ὁποία παρεδόθη, ὅταν οὗτος ἐξηγόρασε τελικῶς τοὺς εὐγενεῖς (Καντακουζηνός, τόμ. III, σελ. 147).

Ὁ Γρηγορᾶς ὅμως γράφει ὅτι ἡ Βέροια παρεδόθη, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομὰς τῶν Σέρβων καὶ ὅτι προηγήθη ἡ φυγὴ τοῦ Μανουήλ.

3. Δὲν γνωρίζομεν λεπτομερείας διὰ τὴν σερβικὴν κατοχήν, πλὴν τοῦ ὅτι ὁ Δουσὰν κατεσκεύασεν ἀκροπόλεις, πύργους καὶ ἐνίσχυσε τὰ τείχη τῆς πόλεως, προσεπάθησε δὲ νὰ ἀλλοιώσῃ τὸ φρόνημα καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ πληθυσμοῦ, διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν Βέροιαν 30 οἰκογενειῶν Σέρβων εὐγενῶν, στρατιωτικῶν - ἀξιωματούχων, καὶ 1500 στρατιωτῶν, ὡς καὶ Γερμανῶν μισθοφόρων[3]. Προφανῶς καὶ εἰς τὰ χωρία τῆς περιοχῆς Βεροίας ἐγκατεστάθησαν Σέρβοι.

Ὁ Δουσὰν παρέμενε πολλάκις εἰς τὴν Βέροιαν, ὅπου εὑρίσκετο, κατὰ

---

1. Τοῦτον ὀνομάζουν Δουσάν, Δουσιάν, Ντουσὰν καὶ Ντουσιὰν ἢ κράλην τῶν Σέρβων.

2. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙΙ, σελ. 31 κἑ., *Νικ. Γρηγορᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 795 κἑ., *C. Jirecek*, ἔνθ' ἀνωτ., I, 385 καὶ Istorija Srba, I, Beograd 1951 (σερβιστί), σελ. 230. Ἀξιόλογος εἶναι ἡ μελέτη τοῦ *M. Dinić*, Za hronologiju Dušanovog osvajanja grčkih gradova, Z.R.V.I. 4 (1956) 1-10 (σερβιστί), μετὰ γαλλικῆς περιλήψεως (σελ. 10-11). Πρβλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1969, σελ. 11 κἑ., *Ι. Βογιατζίδου*, Τὸ Χρονικὸν τῶν Μετεώρων, Ε.Ε.Β.Σ. 1 (1924) 138 - 175, 166 κἑ., 2 (1925) 149 - 182, *Γ. Χρ. Σούλη*, Ἡ πρώτη περίοδος τῆς Σερβοκρατίας ἐν Θεσσαλίᾳ (1348 - 1356), Ε.Ε.Β.Σ. 20 (1950) 56 - 74. Ἡ ἐργασία *τοῦ αὐτοῦ*, Περὶ Στεφάνου Δουσὰν καὶ τῆς Σερβοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, δὲν ἐδημοσιεύθη εἰσέτι. Ἡ σχετικὴ σλαβικὴ βιβλιογραφία εἶναι πλουσιωτάτη.

Ὁ *M. Dinić*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 1 - 2, ἐξετάζει τὰς διαφόρους ἀπόψεις καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Βέροια κατελήφθη κατὰ τὸ 1345 ἢ κατὰ τὸ 1346, στηριζόμενος εἰς σημείωσιν, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς ψαλτήριον (ἔτους 6854 ἀπὸ κτίσεως κόσμου), ἐν συνδυασμῷ μὲ ἐπιστολὰς τοῦ Δουσάν, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν ὁ Jirecek.

3. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. ΙΙΙ, σελ. 124.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μίαν ἄποψιν[1], καὶ εἰς τὰς 5 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1355, δηλαδὴ 15 ἡμέρας πρὶν ἀποθάνῃ. Ἡ Βέροια ἀναφέρεται καὶ εἰς δύο χρυσόβουλλα (διατάγματα) τοῦ Δουσὰν (1346 καὶ 1348) ὑπὲρ τῆς μονῆς Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους[2]. Ἡ μητρόπολις τῆς Βεροίας ὑπήχθη εἰς τὸν Σέρβον «πατριάρχην»[3].

7. Ο ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ ΑΝΑΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΕΙ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑΝ

1. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1349 καὶ μὲ ὁρμητήριον τὴν Θεσσαλονίκην ἐξεστράτευσε πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν γειτονικῶν πόλεων. Ἔτσι κατέλαβε καὶ τὴν Βέροιαν, κατὰ τὸ ἔτος 1350[4]. Τὸν Καντακουζηνὸν συνώδευαν πάλιν οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι ἐλεηλάτησαν τὴν περιοχὴν τὴν Βεροίας. Ἡ κατάληψις τῆς Βεροίας ἐγένετο εὐκόλως, χάρις εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ ἀρχιτσέλιγκα Μαρζελάτου, ὁ ὁποῖος εἶχε παρουσιασθῆ εἰς τὸν Καντακουζηνόν, ὅταν εὑρίσκετο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας του καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν υἱόν του, τὸν ὁποῖον εἶχαν συλλάβει οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας κατὰ μίαν ἐπιδρομήν των[5]. Ὁ

---

1. *C. Jirecek*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 412 καὶ 236: «Ὑπὸ τὴν Βέροιαν» ἀναγράφεται εἰς χρυσόβουλλον. Ὁ Φρορίνσκι καὶ ὁ Ντονίτσιτς διώρθωσαν εἰς «ὑπὸ τὰς Σέρρας», τὸ ὁποῖον ἀπέκρουσεν ὁ Jirecek.

2. *A. Solovjev - V. Mošin*, Grčke Povelje srpskih Vladara, Beograd 1936, σελ. 76 - 81, σελ. 80 στίχ. 62 καὶ σελ. 138 - 147, σελ. 144 στίχ. 99, πρβλ. *F. Dölger*, Aus den Schazkammern des Heiligen Berges, Μόναχον 1948, No 125, σελ. 337 - 338, *M. Lascaris*, Actes Serbes de Vatopédi, Byzantinoslavica 6 (1935 - 1936) 166 - 185, σελ. 174 - 176, *M. Γούδα*, Βυζαντιακὰ ἔγγραφα τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς μονῆς Βατοπεδίου, Ε.Ε.Β.Σ. 4 (1927) 234 - 237 καὶ Γρηγόριος Παλαμᾶς 3 (1919) 218 - 221.

3. *Ἀθ. Ἀγγελοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 248 - 249.

4. *I. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., III, 119 κἑ. *C. Jirecek*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 400 καὶ 183, *D. Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 73, *Σπ. Λάμπρου*, ἔνθ' ἀνωτ., *O. Tafrali*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 273 - 274, *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 203, ὅπου περιέργως ἀναφέρεται ὅτι ὁ Δουσὰν κατέλαβε δῆθεν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην κατὰ τὸ 1349, *L. Bréhier*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 440, *Π. Καλλιγᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 492 καὶ 507, *H. W. V. Temperley*, History of Servia, London 1917, σελ. 75 - 78, *A. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ἡ ἅλωσις τῆς Βεροίας ἐγένετο κατὰ τὸ 1349, *Π. Ἀραβαντινοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 132, *Ν. Μουτσοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 32, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., 91 - 92, *Ε. Στουγιαννάκη*, ἔνθ' ἀνωτ., 215 κἑ., κ.ἄ.

5. Παρατηρητέον ὅτι εἰς ἔγγραφον τοῦ 1627, τοῦ τουρκικοῦ ἱστορικοῦ ἱεροδικείου Βεροίας (βλ. Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', Ἀρχεῖον Βεροίας - Ναούσης, ἐπιμέλεια *Ι. Κ. Βασδραβέλλη*, Θεσσαλονίκη 1954, ἔγγρ. 16, σελ. 12 - 13) συναντᾶται τὸ παρεμφερὲς ἐπίθετον Μαρτζέλος (= Μαρτζέλ[ατ]ος). Ὁ Σ. Λιάκος, εἰς ἐπιστολήν του, μοῦ γράφει: «Ὡς πρὸς τὸν ἀρχιτσέλιγκα Μαρτζελάτο..., πρέπει νὰ ἦταν ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ ξεχειμώνιαζαν στὰ καμποχώρια τῆς Βέροιας καὶ τὸ καλοκαίρι ἀνέβαιναν στὶς ἀλπικὲς βοσκὲς τοῦ Σκάρδου, ὅπως καὶ μέχρι στὰ 1912 οἱ Γκέγκηδες τοιοῦτοι. Μονάχα ἔτσι δικαιολογεῖται ἄλλωστε ἡ γνωριμία του μὲ τὸν Καντακουζηνὸν ἀπὸ προγενέστερη ἐποχή, ὅπως γράφει. Τὸ ὄνομά του μᾶς τὸν ἀποκαλύπτει γιὰ γόνο τῆς πατριᾶς τῶν Μαρτζέλων ἢ Μαρτζελαίων (ἀπ' ὅπου καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καντακουζηνὸς ἐγνώριζε τὸν ἀρχιβοσκόν, διότι ἦτο ἀρχηγὸς πολλῶν κτηνοτρόφων, οἱ ὁποῖοι ἔβοσκαν τὰς ἀγέλας τῶν Σέρβων, καὶ ὑπεσχέθη νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν υἱόν του, ἐὰν τὸν ἐβοήθει διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Βεροίας, τοποθετῶν κλίμακα (σκάλαν) εἰς τὸ τεῖχος τῆς πόλεως. Ὁ Μαρζελᾶτος ὑπεσχέθη ὅτι εὐχαρίστως θὰ ἔπραττε τοῦτο, διότι δὲν ἦτο δύσκολον.

2. Ὁ ἀρχιτσέλιγκας μαζὶ μὲ τοὺς συμπατριώτας του ἔβοσκε τὰ βόδια τῶν Σέρβων καὶ διενυκτέρευαν μεταξὺ τῶν δύο τειχῶν τῆς Βεροίας, χωρὶς νὰ παρακολουθοῦνται· διὰ τοῦτο ἦτο εὔκολος ἡ τοποθέτησις τῆς σκάλας.

Ὁ Καντακουζηνὸς ἤρχισε τὰς ἑτοιμασίας καὶ διέταξε τοὺς πλοιάρχους νὰ ἑτοιμάσουν τὰ πλοῖα των καὶ μαζὶ μὲ τοὺς Τούρκους νὰ πλεύσουν δι' ἑνὸς πλωτοῦ ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος κυλᾶ πλησίον τῆς Βεροίας, δηλαδὴ διὰ τοῦ Ἀλιάκμονος[1]. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκίνησε μὲ στρατὸν καὶ ἱππικὸν διὰ τὴν Βέροιαν, ὅπου εὑρίσκοντο πολλοὶ Σέρβοι εὐγενεῖς («δυνατοί»), διότι ἡ πόλις ἦτο πλουσία, πολυάνθρωπος καὶ μεγάλη, μάλιστα δὲ εὑρίσκοντο εἰς αὐτὴν πολλοὶ κάτοικοι τῶν γειτονικῶν χωρίων, οἱ ὁποῖοι ἐφοβοῦντο τοὺς Τούρκους.

Ἀπεφασίσθη ἡ κατάληψις τῆς Βεροίας διὰ τεχνάσματος, μὲ τὴν συμπαράστασιν καὶ τῶν Βεροιωτῶν. Τὰ πλοῖα ὅμως (τριήρεις) δὲν θὰ κατώρθωναν νὰ φθάσουν πλησίον τῆς Βεροίας, διότι ἠμποδίζοντο ἀπὸ τὴν ἰλὺν τοῦ ποταμοῦ καὶ παρέμεναν εἰς τὰς ἐκβολάς του. Μετ' ὀλίγον ἔπιασε τρικυμία καὶ τὰ κύματα ἔφεραν τὰ πλοῖα ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ καὶ ἔτσι, τελικῶς, ἔπλευσαν πλησίον τῆς Βεροίας. Ὁ Καντακουζηνός, μαζὶ μὲ τοὺς βαρέως («ὁπλίτας») καὶ ἐλαφρῶς («ψιλοὺς») ὡπλισμένους καὶ τοὺς Τούρκους (οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀποβιβασθῆ ἐκ τῶν πλοίων), ἐπορεύθη ταχέως πρὸς τὴν Βέροιαν.

3. Τότε παρουσιάσθη ὁ ἀρχιτσέλιγκας Μαρζελᾶτος, ὁ ὁποῖος συνέστησε τὴν ἐπίσπευσιν τῆς πορείας, διότι τὰ πάντα ἦσαν ἕτοιμα καὶ οἱ σύντροφοί του εἶχαν τελειώσει τὴν κατασκευὴν τῆς σκάλας. Ἐντὸς ὀλίγου εὑρίσκοντο πλησίον τῆς Βεροίας καὶ ὁ Καντακουζηνὸς ἔστειλε τὸν Μαρζελᾶτον διὰ νὰ ἴδῃ ἐὰν εἶχεν ἑτοιμασθῆ ἡ κλῖμαξ, ἀλλὰ ὁ Μαρζελᾶτος ἐπιστρέψας ἀνεκοίνωσεν ὅτι δὲν ὑπῆρχε, πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τοῦ αὐτοκράτορος. Τότε οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Καντακουζηνοῦ ἔκοψαν ξύλα ἴσα πρὸς τὸ ὕψος τοῦ τείχους ἐκ τῆς λόχμης (πυκνοῦ δάσους ἐκ θάμνων, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε πλησίον τῶν τειχῶν). Ἦσαν δὲ μαζὶ μὲ τὸν αὐτοκράτορα πολλοὶ Βεροιῶται, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐκδιωχθῆ ἀπὸ τὸν κράλην, μὴ ὑστεροῦντες κανενὸς ὡς πρὸς τὸ θάρρος καὶ τὴν τόλμην· οὗτοι

τὸ Μαρτζελᾶτος), οἰκισμοὶ τῆς ὁποίας ἦσαν τὰ ὁμώνυμα χωριὰ τῆς Παλαιᾶς Σερβίας, Ἄνω Ἀλβανίας, Βορείου Ἠπείρου κτλ. Κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ νομαδοκτηνοτρόφοι τῆς Μικρευρώπης ἦσαν ἀποκλειστικὰ Βλάχοι καὶ Ἀρβανίτες».

1. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σχεδίασμα διὰ τὴν ἐτυμολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ποταμοῦ Ἀλιάκμονος, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1965, σελ. 145 - 147 (ὅπου, σελ. 147, ἡ παραπομπὴ εἰς τὸν Καντακουζηνόν, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 119 - 120, δημοσιεύεται ἐσφαλμένως).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπηρέτουν μὲ κάθε τρόπον τὸν Καντακουζηνὸν καὶ ἐνδιεφέροντο πολὺ διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βεροίας. Δὲν ὑπῆρχαν ὅμως καρφιά, διὰ νὰ συνδέσουν τὰ ξύλα, δι' αὐτὸ ἐχρησιμοποίησαν τὰ καλώδια τῆς σκηνῆς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κατεσκεύασαν τέσσαρας κλίμακας ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος, τὰς ὁποίας ὕψωσαν οἱ ὁπλῖται καὶ οἱ ἄλλοι καί, προηγουμένων τῶν Βεροιωτῶν καὶ τοῦ Μαρζελάτου, τὰς ἐναπέθεσαν ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς Βεροίας, χωρὶς ν' ἀντιληφθῇ τίποτε κανεὶς ἐκ τῶν κατοίκων.

Πρῶτοι ἀνέβησαν οἱ Βεροιεῖς, ὕστερα οἱ ἄλλοι, ὁ δὲ Καντακουζηνός, ὅταν ἀντελήφθη ὅτι οἱ πρῶτοι Βεροιεῖς καὶ οἱ λοιποὶ εἶχαν εἰσέλθει εἰς τὴν Βέροιαν, ἐχώρισε τὸ στράτευμα εἰς δύο καὶ τοὺς μὲν Ἕλληνας, τὸ ἱππικὸν καὶ τὸ πεζικόν, ὡδήγησεν ὁ ἴδιος πρὸς τὰς κλίμακας, τοὺς δὲ Τούρκους καὶ τοὺς λοιποὺς διέταξε νὰ κατευθυνθοῦν πρὸς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Βεροίας, ὥστε νὰ προκληθῇ πανικός, λόγῳ τῆς εἰσβολῆς ἐκ πολλῶν σημείων. Οἱ εἰσελθόντες συνέλαβαν τοὺς φύλακας καὶ τοὺς διέταξαν νὰ σιωπήσουν, διότι, ἄλλως, τοὺς ἠπείλουν ὅτι θὰ τοὺς ἐφόνευαν. Ἐν συνεχείᾳ οἱ στρατιῶται τοῦ Καντακουζηνοῦ μετέβησαν εἰς τὴν πύλην, ἡ ὁποία ἐλέγετο Ὀψψικιανή, ὅπου συνήντησαν καὶ ἄλλους πολίτας φύλακας, τοὺς ὁποίους διέταξαν νὰ ἀνοίξουν τὰς πύλας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξετέλεσαν ταχύτατα καὶ εἰσῆλθεν ὁ βασιλεύς. Ὁ Καντακουζηνός, ἀφήσας ὀλίγους ἀλλὰ ἐκλεκτοὺς εἰς τὰς πύλας τοῦ τείχους, διέταξε τοὺς ἄλλους νὰ προχωρήσουν εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ νὰ συμπλακοῦν μὲ τοὺς Σέρβους, τοὺς ὁποίους ὅμως καὶ μόνοι οἱ Βεροιεῖς ἦσαν ἀρκετοὶ διὰ νὰ τοὺς ἐξοντώσουν. Οἱ Βεροιεῖς, μόλις ἀντελήφθησαν ὅτι ὁ βασιλεὺς εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Σέρβων, διήρπασαν ὅ,τι ηὗραν καὶ συνέλαβαν ὅσους συνήντησαν.

4. Οἱ Σέρβοι, ὅταν ἐπληροφορήθησαν ὅτι εἶχε καταληφθῇ ἡ Βέροια, κατ' ἀρχὴν συνεκεντρώθησαν πέριξ τῶν ἀρχόντων των, ὡπλισμένοι διὰ νὰ ἀμυνθοῦν ἢ διὰ νὰ ἀποδράσουν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Βεροίας, ἀλλὰ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν φθάσει ἔξω τῆς Βεροίας καὶ ἐξέβαλλαν ἰαχὰς καὶ ἀλαλαγμούς, ὁπότε οἱ Σέρβοι ἀπώλεσαν πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας καὶ ἀνελθόντες ἐπὶ τῶν ἵππων εἰσῆλθαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἔχοντες μαζύ των τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά των, διὰ δὲ τοὺς ἄλλους (τοὺς Ἕλληνας) δὲν ἐνδιεφέροντο. Ἦσαν πολλοί, ἤτοι τριάκοντα εὐγενεῖς (μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των), οἱ ὁποῖοι προΐσταντο τῶν χιλίων πεντακοσίων στρατιωτῶν, ἐνῶ τὰ τείχη τῆς ἀκροπόλεως καὶ οἱ πύργοι ἦσαν ἀτελεῖς. Δι' αὐτό, οἱ μὲν ἄρχοντες μαζὺ μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά των εἰσῆλθαν εἰς ἕνα πύργον ἀρκετοῦ ὕψους, ἀπὸ δὲ τοὺς στρατιώτας τῶν Σέρβων, ἄλλοι μὲν συνελήφθησαν ἀμέσως, ἄλλοι δὲ ἐκρύβησαν εἰς τὰς οἰκίας τῶν φίλων των. Οἱ Γερμανοὶ (μισθοφόροι) στρατιῶται τῶν Σέρβων κατεῖχαν τὴν δευτέραν ἀκρόπολιν τῆς Βεροίας, ἡ ὁποία εὑρίσκετο πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς «Βασιλικῆς» πύλης τοῦ τείχους τῆς Βεροίας. Πλὴν τῶν Σέρβων καὶ Γερμανῶν (καὶ Ἑλλήνων βεβαίως) ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν καὶ μέγας ἀριθμὸς ἀ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χθοφόρων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν, ὅπως ἐλέγετο, περισσότεροι ἀπὸ δέκα χιλιάδες καὶ τοὺς συνεκέντρωσεν ὁ κράλης τῶν Σέρβων διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Βεροίας. Αὐτοὶ διενυκτέρευαν ἔξωθεν τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας καὶ μόλις ἀντελήφθησαν ὅτι ἤρχοντο οἱ Τοῦρκοι, κατεσκεύασαν σωρὸν ἐκ τῶν λίθων καὶ ἄλλων ὑλῶν καὶ εἰσῆλθαν εἰς τὴν πόλιν, διασωθέντες ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς. Ὁ βασιλεύς, ὅταν διεπίστωσεν ὅτι κατείχετο ὁλόκληρος ἡ πόλις, κατηυθύνθη πρὸς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Βεροίας, ἐπευφημούμενος ὑπὸ τῶν κατοίκων. Μόλις ἔφθασεν ὁ Καντακουζηνὸς εἰς τὴν ἀκρόπολιν διεπίστωσεν ὅτι τὰ πάντα εἶχαν λεηλατηθῆ ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλεν ἐκπρόσωπον πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἐγνωστοποίησεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐπιθυμίαν του, νὰ μὴ εἰσέλθουν εἰς τὴν Βέροιαν, διὰ νὰ μὴ κακοποιηθῆ κανείς.

Κατόπιν διέταξε τοὺς Σέρβους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν κλεισθῆ εἰς τὸν πύργον, νὰ ἐξέλθουν, ὑποσχεθεὶς ὅτι δὲν θὰ πάθουν τίποτε. Οἱ Σέρβοι εὐγενεῖς ἐξῆλθαν καὶ προσεκύνησαν τὸν Καντακουζηνόν, διότι ὅλοι ἦσαν ἐκ τῶν φίλων του καὶ τὸν ἐγνώριζαν ἀπὸ τὸν καιρὸν ποὺ ὁ αὐτοκράτωρ διέμενε πλησίον τοῦ κράλη τῆς Σερβίας. Οἱ μισθοφόροι Γερμανοὶ ἐκράτουν ἀκόμη ἄμυναν, ἀντιμετωπίζοντες τὰς ἐπιθέσεις τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ. Πρὸς αὐτοὺς μετέβη ὁ Καντακουζηνὸς καὶ τοὺς ὑπεσχέθη ἀσφάλειαν, ὁπότε προσεχώρησαν καὶ αὐτοί, ἐγκαταλείψαντες τὴν ἀκρόπολιν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐφέρθη μὲ μεγάλην καλωσύνην πρὸς τοὺς Γερμανούς, διότι αὐτοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι, ποὺ πρὸ 7 - 8 ἐτῶν, ὡς εἴδαμεν, τὸν εἶχαν προστατεύσει, πλησίον τοῦ Ἀξιοῦ καὶ δὲν τὸν ἐγκατέλειψαν, καίτοι διετάχθησαν ὑπὸ τοῦ κράλη, τοῦ ὁποίου καὶ ἦσαν μισθοφόροι, ἀλλὰ συνώδευσαν δι' ἀσφάλειαν τὸν Καντακουζηνὸν μέχρι τῆς Βεροίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ προσέφερε χρήματα εἰς τοὺς Γερμανούς, τοὺς διέταξε νὰ μεταβοῦν εἰς τὸν κράλην, ὁμοίως δὲ ἔστειλε καὶ τοὺς ἄλλους Σέρβους στρατιώτας εἰς τὰς οἰκίας των, ὅπου μετέβησαν πεζῆ, διότι οἱ ἵπποι διηρπάγησαν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Μόνον τοὺς τριάντα ἄρχοντας ἐκράτησεν ὁ Καντακουζηνός. Καὶ τοὺς 10.000 ἀχθοφόρους ἄφησεν ἐλευθέρους ὁ αὐτοκράτωρ.

5. Ὁ Καντακουζηνὸς ἦτο πολὺ εὐχαριστημένος, διότι κατωρθώθη, εἰς διάστημα μιᾶς ἡμέρας, νὰ καταληφθῆ ἡ Βέροια καὶ νὰ συλληφθῆ μέγας ἀριθμὸς αἰχμαλώτων, χωρὶς νὰ φονευθῆ οὐδεὶς Ἕλλην ἢ Σέρβος, παρὰ μόνον εἷς Τοῦρκος, καὶ αὐτὸς μάλιστα, ὡς ἐλέγετο, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ Τοῦρκοι δὲν εἰσῆλθαν εἰς τὴν Βέροιαν, διότι δὲν τὸ ἐπέτρεψεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἦσαν ὅμως δυσαρεστημένοι, διότι δὲν εἶχαν λεηλατήσει, ὡς συνήθιζαν. Ἐζήτησαν, λοιπόν, τὴν ἄδειαν — κατὰ τὸν Καντακουζηνὸν — νὰ λεηλατήσουν τὴν χώραν, ἡ ὁποία ὑπήγετο εἰς τὸν κράλην, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τὸ ἐπέτρεψε καὶ αὐτοὶ διήρπασαν πολλὰ ζῶα καὶ ὀλίγους ἀνθρώπους, διότι τὸ ἔδαφος ἦτο δασῶδες καὶ λοχμῶδες καὶ οἱ κάτοικοι ἐκρύπτοντο.

Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ἐτακτοποίησε τὰ ζητήματα τῆς Βεροίας, ἐξεστρά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τευσε κατὰ τῆς Ἐδέσσης (1350), τὴν ὁποίαν, κατόπιν πολλῶν ἐφόδων, κατέλαβε, ὁπότε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Βέροιαν.

6. Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βεροίας καὶ τῆς Ἐδέσσης πολλαὶ πόλεις καὶ κωμοπόλεις προσεχώρησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ προσεπάθησε νὰ κυριεύσῃ τὰ Σέρβια, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσεν, εἰς ὅλας δὲ τὰς ἐκστρατείας του τὸν συνώδευαν καὶ πολλοὶ Βεροιεῖς. Ἐπέστρεψε, λοιπόν, ἄπρακτος εἰς τὴν Βέροιαν, ἀπὸ ὅπου ἀνεχώρησε διὰ τὴν Θεσσαλονίκην, διορίσας προηγουμένως ἄρχοντα τῆς πόλεως τὸν Διπλοβατάτζην (1350). Ὁ Διπλοβατάτζης ἦτο πρωτοβεστιάριος, εἶχε δηλαδὴ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ βασιλικοῦ βεστιαρίου (ἱματιοθήκης). Τοῦτον ὁ Καντακουζηνὸς ἐξέλεξεν ὡς διοικητήν, ἄρχοντα τῆς Βεροίας, διότι ἦτο γενναῖος καὶ ἐπιτήδειος πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν δυσκολιῶν καὶ τῶν μεταβολῶν, ἤτοι θὰ κατώρθωνε ν' ἀντεπεξέλθῃ εἰς τυχὸν ἐπίθεσιν τοῦ κράλη, ὡς καὶ νὰ ρυθμίσῃ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατὸν νὰ παρουσιασθοῦν κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς Βεροίας.

7. Ὁ κράλης τῆς Σερβίας κατενόησεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν διὰ τῶν ὅπλων νὰ γίνῃ κυρίαρχος καί, ἐπειδὴ ἐκινδύνευε νὰ χάσῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ τὴν λοιπὴν χώραν του, ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Καντακουζηνόν. Μετὰ μεγάλην διαλογικὴν συζήτησιν ὁ Δουσὰν ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὰς προτάσεις τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἡ Ἀκαρνανία, ἡ Θεσσαλία, τὰ Σέρβια, ἡ Βέροια, ἡ Ἔδεσσα, τὸ Γυναικόκαστρον κτλ. θὰ ἀνῆκαν εἰς τὸν Καντακουζηνόν, ἐνῶ ὁ κράλης θὰ κατεῖχε τὰς Σέρρας, τὴν Καστοριὰν κτλ.[1]. Ἀλλὰ ὁ κράλης παρεβίασε τὴν συμφωνίαν, ἐνῶ ὁ Καντακουζηνὸς εἶχεν ἀναχωρήσει διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Ἔδεσσαν, τὴν ὁποίαν καὶ κατέλαβε διὰ προδοσίας τῶν Ἐδεσσαίων σερβιζόντων (Ἰανουάριος 1351), οἱ δὲ εὐγενεῖς, πλούσιοι Ἐδεσσαῖοι, κατέφυγαν εἰς τὴν Βέροιαν, ἐνῶ πρὸ ἔτους (1350) εἰς τὴν Βέροιαν εἶχαν ἐγκατασταθῇ πολλοὶ κάτοικοι ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Σερβίων.

8. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀφήσας τὸν συναυτοκράτορα καὶ γαμβρόν του Ἰωάννην Ε' εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ὁ Ἰωάννης ὅμως κατενόησεν ὅτι παρηγκωνίσθη ἀπὸ τὸν πενθερόν του καὶ ἤρχισε συνεννοήσεις μὲ τοὺς Σέρβους, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν ρυθμισταὶ τῆς καταστάσεως. Ἔτσι κατὰ τὸ 1354 ἔγινε νέος ἐμφύλιος πόλεμος, μεταξὺ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ε', ὁ ὁποῖος κατέληξεν εἰς νίκην τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία, πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Καβάλας, εὑρίσκοντο πλέον εἰς χεῖρας τοῦ Δουσὰν καὶ τῶν διαδόχων του.

9. Ὁ Καντακουζηνὸς παρῃτήθη τοῦ θρόνου (1358), καρεὶς μοναχὸς μὲ τὸ ὄνομα Ἰωάσαφ, ἀφοῦ διεδραμάτισεν ἐνεργὸν ρόλον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ 35 - 40 ἔτη. Ὁπωσδήποτε εἶναι μία ἐνδιαφέρουσα προσωπι-

1. *Ἰ. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., III, 155 - 156.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κότης. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει τὸ ἱστορικὸν ἔργον του, διότι εἶναι πλουσία πηγὴ διὰ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του καὶ μοναδικὸν διὰ εἰδήσεις περὶ τῶν προσώπων καὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Βεροίας εἰδικώτερα.

8. Η ΒΕΡΟΙΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΕΔΡΑ ΤΟΥ ΣΕΡΒΟΥ ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΧΑΑΠΕΝΟΥ

1. Ὁ Δουσὰν ἀπεβίωσε (1355) χωρὶς νὰ ὁρίση τὸν ἀντικαταστάτην του, μὲ συνέπειαν νὰ κατατμηθῇ τὸ κράτος μεταξὺ τῶν διαδόχων του. Ἡ κατάστασις εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους μέχρι καὶ τῆς ὁριστικῆς ἁλώσεως τῶν πόλεών της ἀπὸ τοὺς Τούρκους, δηλαδὴ ἐπὶ 70 - 80 ἔτη, εἶναι πολὺ συγκεχυμένη.

Γνωρίζομεν μόνον ὅτι περὶ τὸ 1358 ὁ Σέρβος εὐγενὴς Ροδοσλάβος Χλάπεν ἢ Χλάπενος ἢ Χλάπαινος κατεῖχε τὴν Βέροιαν, χωρὶς νὰ ξεύρωμεν πότε τὴν κατέλαβε. Εἶναι μᾶλλον βέβαιον ὅτι ἡ πόλις ἀνακατελήφθη ἀπὸ τοὺς Σέρβους τοῦ Δουσάν, διότι διεσώθη σημείωσις εἰς βιβλίον τῆς 5.12.1355, ἡ ὁποία φέρει τὴν ἔνδειξιν «ὑπὸ τὴν Βέροιαν», τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ὑπῆρχε πάλιν σερβοκρατία, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1350 ἢ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1351 μέχρι τοῦ 1355 καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνακατελήφθη ἡ Βέροια ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δουσάν, ἢ ὑπὸ τοῦ Σέρβου Ροδοσλάβου Χλαπένου[1].

2. Περὶ τῆς καταλήψεως τῆς Βεροίας ὑπὸ τοῦ Σέρβου Χλαπένου ἔχομεν τὰς πληροφορίας τῶν «Ἠπειρωτικῶν»[2], δηλαδὴ τὴν διήγησιν τοῦ χρονικοῦ τῶν Ἰωαννίνων, τὸ ὁποῖον ἀπεδίδετο ἄλλοτε εἰς τοὺς ἀνυπάρκτους μοναχοὺς Κομνηνὸν καὶ Πρόκλον[3]. Τὸν Χλάπενον ἀναφέρει καὶ ὁ Καντακου-

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Μία διαθήκη καὶ μία δίκη βυζαντινή, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 29, 38 καὶ 39.

2. Ἠπειρωτικά, ἔκδ. Bikker, Βόννη 1849, σελ. 213: «Οὗτος δὲ ὁ Χλάπενος, εἷς ὢν τῶν Σερβικῶν (sic) σατραπῶν καί τινα φρούρια ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὁρίων εἰληφώς, ἀλλὰ δὴ καὶ τὴν μεγαλόδοξον πόλιν Βέρροιαν, μεγάλως ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἐσεμνύετο, καὶ γυναῖκα λαμβάνει τὴν τοῦ Πρελούμπου ἐκείνου γαμετήν, ἣν ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσε τῆς Βλαχίας προκατάρξαντα».

3. *Λ. Βρανούση*, Χρονικὰ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατουμένης Ἠπείρου. Α'. Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα, Ἰωάννινα 1962, πρβλ. καὶ Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου 12 (1962) 23 - 29, *τοῦ ἰδίου*, Τὸ χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων, κατ' ἀνέκδοτον δημώδη ἐπιτομήν, Ἐπετ. Μεσ. Ἀρχ. 12 (1962), 57 - 115, ὅπου λεπτομερὴς ἔρευνα περὶ τῶν δῆθεν συγγραφέων μοναχῶν καὶ τῆς ἀξίας τοῦ χρονικοῦ. Τοῦτο ἐδημοσιεύθη προηγουμένως ὑπὸ πολλῶν, τὸ δὲ σχετικὸν μὲ τὸ θέμα μας κείμενον εἶναι ἀκριβῶς ὅμοιον μὲ τὰ Ἠπειρωτικὰ (ἔχει τοίνυν, ἀντὶ δέ, ἐσέμνυνεν ἀντὶ ἐσεμνύετο καὶ τὴν λέξιν ὅθεν), κατεχωρήθη εἰς *C. Estopañan*, Bizancio y España, τόμ. 1, Barcelona, 1943, σελ. 35 κέ., σελ. 38, VI, VII, VIII, σελ. 123 - 124, *Γαβριὴλ Δεστούνη*, 1858, σελ. 8, παράγρ. 6 καὶ σημ. 23 καὶ 24, *Α. Μουστοξύδου*, Ἑλληνομνήμων, Ἀθ. 1843, σελ. 489 κέ., σελ. 501 - 502, *F. Pouqueville*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5ος, σελ. 210 κέ., σελ. 218, τόμ. 1ος, σελ. 143, *Πορφ. Οὐσπένσκι*, Χριστιανικὴ Ἀνα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ζηνός, γράφων ὅτι, ὅταν κατέλαβεν οὗτος τὴν Βέροιαν, παρεδόθησαν πολλαὶ γειτονικαὶ πόλεις, πλὴν ὅμως τὰ Σέρβια ἠμύνοντο, μὲ ὑπερασπιστὴν τὸν Σέρβον ἄρχοντα τῆς Θεσσαλίας Γρηγ. Πρεάλιμπον ἢ Πρελοῦμπον. Ἔτσι ἠναγκάσθη ὁ Καντακουζηνὸς νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος εἰς τὴν Βέροιαν, ὅπου τὸν ἐπεσκέφθησαν πολλοὶ εὐγενεῖς Σέρβοι καὶ ἐδήλωσαν ὅτι τάσσονται εἰς τὸ πλευρόν του, ἐγκαταλείποντες τὸν κράλην Δουσάν. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ, συγγενὴς τοῦ Δουσάν, Χλάπενος, ὁ ὁποῖος ἦτο πολὺ πλούσιος καὶ εἶχεν ἰδικόν του στρατόν[1]. Ὁ Χλάπενος, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βεροίας καὶ τὸν θάνατον τοῦ Πρελούμπου (1355 ἢ 1356), ἐνυμφεύθη (1357 ἢ 1358)[2] τὴν χήραν τούτου Εἰρήνην, κατέλαβε τὴν Θεσσαλίαν (1358 ἢ 1359) καὶ τὴν Μ. Βλαχίαν διὰ λογαριασμὸν τῶν κληρονόμων τοῦ Πρελούμπου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχαν παραχωρηθῇ αἱ περιοχαὶ αὐταί.

3. Γίνεται πάντως δεκτὸν ὅτι ὁ Χλάπενος κατέλαβε τὴν Βέροιαν πρὸ τοῦ 1359[3], προσεπάθησε δὲ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν θεσμὸν τῶν πολιτικῶν γάμων διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν του. Ἐπέτυχεν ἔτσι νὰ νυμφεύσῃ τὸν πρόγονόν του Θωμᾶν Πρελοῦμπον μὲ τὴν Μαρίαν, θυγατέρα τοῦ Σέρβου ἡγεμόνος Συμεών, ἀδελφοῦ τοῦ Δουσάν, καὶ τῆς Θωμαΐδος Δουκαίνης Ὀρσίνη, ἀδελφῆς τοῦ Νικηφόρου Β', Δεσπότου τοῦ Αἴνου, υἱοῦ τοῦ Δεσπότου Ἰωάννου Β' Ὀρσίνη καὶ ἐξουσιαστοῦ τῆς Θεσσαλίας, κατὰ τὰ

τολή. Ἀποδημία εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων κατὰ τὸ 1859, Πετρούπολις 1896, σελ. 422 κέ., σελ. 424. Ὁ *Α. Βρανούσης* καταχωρεῖ τοῦτο, ἔνθ' ἀνωτ., εἰς σελ. 77, παράγρ. 6. Τὸ κείμενον τῆς δημώδους ἐπιτομῆς ἔχει εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὡς ἑξῆς: «Αὐτὸς ὁ Χλάπενος, ὡς ᾄδεται, ἦτον ἕνας ἀπὸ τοὺς σατράπας (καὶ καθὼς προείπαμεν) Στεφάνου τοῦ ῥηγός, ὁ ὁποῖος ἐξουσίασε καὶ μερικὰ φρούρια ῥωμαϊκά, πρὸς τούτοις δὲ ἔλαβε καὶ τὴν μεγαλόδοξον καὶ περίφημον Βέῤῥοιαν καὶ ἀπόκτησε μέγα ὄνομα διὰ τὴν ἀξίαν του...».

1. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙΙ, σελ. 135: «Οὐχ αἱ πόλεις δὲ μόνον ἀλλὰ καὶ τῶν Τριβαλλῶν οἱ δυνατώτατοι καὶ πρότερον εὔνως πρὸς βασιλέα διακείμενοι καὶ μᾶλλον ὑπ' ἐκείνου ἠρημένοι βασιλεύεσθαι, τότε καὶ μᾶλλον ὑπὸ δέους κρύφα διελέγοντο καὶ παρώξυνον ἥκειν ἐπὶ σφᾶς, ὡς πάντων τὰ δυνατὰ βουλησομένων συνεργεῖν, ἦκον δὲ καὶ αὐτόμολοι δύο ἐξ αὐτῶν, ὧν ἄτερος τῶν μάλιστα ἦν ἐπιφανῶν, κατὰ γένος προσήκων Κράλῃ, Χλάπαινος ὠνομασμένος, στρατιάν τε ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν οὐκ εὐκαταφρόνητον καὶ πολλὴν περιουσίαν».

2. *S. Estopañan*, ἔνθ' ἀνωτ., 122 - 123.

3. *Muralt*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 682, *S. Estopañan*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 122 - 123, *Ι. Βογιατζίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 172, *Γ. Χρ. Σούλη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 70 - 72, *R. J. Loenertz*, Notes sur le règne de Manuel II au Thessalonique 1381/82 - 1387, B.Z. 50 (1957) 390 - 396, 393 - 394, *C. Jirecek*, ἔνθ' ἀνωτ., 402, 415 καὶ 434, πρβλ. *Στυλ. Μ. Πελεκανίδου*, Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας, Θεσσαλονίκη 1960, σελ. 5 καὶ 126 - 127, *Ν. Βέη*, Μετεώρων πίναξ ἀφιερωθεὶς ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Παλαιολογίνας, Α.Ε. 37 (1911), 177 κέ., 182, καὶ Βυζαντὶς 1 (1909), 191 - 332, σελ. 236 κέ., *N. Iorga*, Histoire des états balcaniques jusqu'a 1921, Paris 1925, σελ. 16, *Π. Ἀραβαντινοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 136, *Σπ. Λάμπρου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 618, 644, *A. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 39, *J. Zinkeizen*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 271, κ.ἄ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔτη 1356 - 1358, ἐνδεχομένως δὲ νὰ ἐνύμφευσε καὶ τὴν θυγατέρα του Μαρίαν Ραδοσλάβαν μὲ τὸν Ἀλέξιον Ἄγγελον, ὁ ὁποῖος ἦτο (1380 - 1381) κυρίαρχος τῆς Θεσσαλίας, ἢ μὲ τὸν Μάρκον Βουλκάσιν, ἀφοῦ ἠναγκάσθη νὰ συμφιλιωθῇ μὲ τὸν Συμεὼν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ Δαμάσιον τῆς Θεσσαλίας, τὸ ὁποῖον εἶχε καταλάβει. Ὁ Χλάπενος ἐγκατέστησεν εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας Σέρβους φεουδάρχας, τὸ ἴδιον δὲ ἔπραξε καὶ εἰς τὴν Βέροιαν[1].

Δὲν εἶναι γνωστὸν μέχρι πότε παρέμεινεν ὁ Χλάπενος κυρίαρχος τῆς Βεροίας. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι ὁ υἱός του Στέφανος Δούκας Χλαπηνὸς ἦτο κύριος τῶν Φαρσάλων καὶ τοῦ Δομοκοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰ.[2]. Πάντως ἡ Βέροια τουλάχιστον κατὰ τὸ 1375 εὑρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ δημοσιευθὲν ἔγγραφον τοῦ ἔτους αὐτοῦ[3]. Κατὰ συνέπειαν, ὅταν οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθαν εἰς τὴν Βέροιαν εὗρῆκαν πιθανώτατα βυζαντινὸν καὶ ὄχι σερβικὸν καθεστώς, ὅπως συνήθως ἐνομίζετο ἐλλείψει ἑτέρων εἰδήσεων.

9. Η ΕΜΦΑΝΙΣΙΣ ΤΩΝ ΑΛΒΑΝΩΝ

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 14ου αἰ. ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος οἱ Ἀλβανοί, πραγματοποιήσαντες πολλὰς ἐπιδρομάς. Φαίνεται ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἦσαν ἄγνωστοι καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, ἀφοῦ ὁ γαμβρὸς τοῦ Χλαπένου ἦτο Ἀλβανός[4].

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ. ἀνωτ. (Ε, 4), σελ. 43 στίχ. 18 - 20: «ἄχρις οὗ ὑπὸ τοὺς Σέρβους γενομένης Βεροίας ἀπεστερήθημεν καὶ ἡμεῖς, ὡς καὶ ἄλλα τῶν μοναστηρίων, πολλῶν καὶ τοῦ τοιούτου μετοχίου ἡμῶν μετὰ τῶν κτημάτων καὶ τῶν πραγμάτων αὐτοῦ, τῶν Σέρβων καὶ τοῦτο διδόντων προνοιαστικῷ τρόπῳ πρὸς διάφορα πρόσωπα». Ἀσφαλῶς πρόκειται διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Χλαπένου, διότι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δουσὰν ἡ μονὴ Βατοπεδίου δὲν ἀπεστερήθη τῶν μετοχίων της, ὅπως εἴδαμεν (*A. Solevjev - V. Mošin,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 80 στίχ. 62, σελ. 144 στίχ. 99), πρβλ. *V. Langlois,* Le mont Athos et ses Monastères, Paris 1867, σελ. 69, ἀριθμ. 20 (Ἁγίου Παύλου), τοῦ 1378.

2. *Τάσου Νερούτσου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 174 καὶ σημ. 3, *Δ. Τσοποτοῦ,* Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ἐπὶ τῇ βάσει ἱστορικῶν πηγῶν, Βόλος 1912, σελ. 21 καὶ *Ἀντωνίου Ρ. ὑ Λιούκ* (μετ. Γ. Ν. Μαυράκη), Περὶ τῶν καταλανικῶν φρουρίων, σελ. 91.

3. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ. (Ε, 4), σελ. 36 - 50, σελ. 43 στίχ. 24 - 26: «...τῆς δὲ τῶν Σέρβων τυραννίδος ἐλευθέρας γενομένης Βεροίας, παραγινόμεθα μὲν πρὸς τὸν κραταιὸν καὶ ἅγιον ἡμῶν αὐθέντην καὶ βασιλέα, ποριζόμεθα δὲ ὁρισμὸν αὐτοῦ, ἀποδιδόντα ἡμῖν τὸ μετόχιον ἡμῶν, ὥστε πάλιν κατασχεῖν αὐτὸ καὶ δεσπόζειν αὐτοῦ, καθὼς καὶ πρότερον»· πρβλ. καὶ σελ. 41 καὶ 45 στίχ. 62 - 66, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ μονὴ εἶχε δοθῇ (1359) εἰς τὸν ἔπαρχον Ἀριανίτην, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ὅτι ἡ Βέροια εὑρίσκετο (1359) εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, διότι ἄλλως δὲν θὰ εἶχεν ἔννοιαν ἡ παραχώρησις. Βλ. καὶ *Α. Ε. Βακαλοπούλου,* Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 40 σημ. 6 καὶ σελ. 11.

4. *C. J. Jirecek,* Geschichte der Burgaren, Prag 1876, σελ. 319 καὶ ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 420, *N. Iorga,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 16, *Ι. Λαμπρίδου,* Ἠπειρωτικὰ μελετήματα, τεῦχ. 1ον,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οἱ Ἀλβανοὶ ἔπαιξαν ὁπωσδήποτε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν Ἤπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὸν 14ον αἰ., δώσαντες διὰ τοῦτο ἀφορμὴν εἰς τὸν Fallmerayer καὶ ἄλλους συγγραφεῖς νὰ ὑποστηρίξουν τὴν θεωρίαν περὶ δῆθεν ἐξαφανίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ὑπὸ τούτων καὶ τῶν Σλάβων[1].

Ἡ ἐμφάνισις, ἡ δρᾶσις καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰ. εἶχαν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τῆς λαϊκῆς φαντασίας καὶ διηγήσεως, διὰ τοῦτο εἶχεν ἐπικρατήσει, μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἡ γνώμη ὅτι ὁ ἥρως τούτων Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκενδέρμπεης (ὁ ὁποῖος τόσον ἐταλαιπώρησε τοὺς Τούρκους) κατήγετο δῆθεν ἐκ τῆς μακεδονικῆς Ἡμαθίας[2].

Ἀθ. 1887, σελ. 34, *Π. Ἀραβαντινοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 144 - 145, ὅπου (σελ. 145 σημ. 1) ἀναγράφεται ὅτι ὁ Ἀλβανὸς Ἰσαὴμ ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη εἰς Βέροιαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰ. Περὶ τοῦ Ἰσαὴμ βλ. *Α. Βρανούση*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 61, 84 κέ., παράγρ. 13 κὲ. σελ. 90 κὲ. παράγρ. 23 κὲ., σελ. 113 καὶ σημ. 2 καὶ 3, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι οὗτος ἦτο Τοῦρκος, *τοῦ ἰδίου*, Ἱστορικὰ καὶ τοπογραφικὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων, Χαριστήριον εἰς Α. Κ. Ὀρλάνδον, Δ', σελ. 439 - 515 καὶ εἰς ἀνάτυπον, Ἀθ. 1968, *G. Schirò*, Τὸ Χρονικὸν τῶν Τόκκων, Ἰωάννινα 1965, σελ. 13 κὲ., πρβλ. *Κ. Παπαγεωργίου*, Οἱ δύο τουρκικὲς κατακτήσεις τοῦ γιαννιώτικου κάστρου, Ἠπειρωτικὴ Ἑστία 4 (1955) 419 - 426. Περὶ τῆς ἐνδεχομένης ἐπιδρομῆς Ἀλβανῶν εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορικὰ προβλήματα, σελ. 285 ἢ 9 σημ. 22, περὶ δὲ τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Καστοριὰν βλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 44 - 45.

1. *A. Vasiliev*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 759 - 764, *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ι, σελ. 26 - 34, ὅπου καὶ βιβλιογραφία· πρβλ. *Εὐλογίου Κουρίλα*, Πανεπιστημιακά, Τὸ κράτος τῆς ἀληθείας... Σλαῦοι καὶ Ἀλβανοὶ ἐν Ἑλλάδι, Ἀθ. 1944, σελ. 275 κέ., *Δ. Ζακυθηνοῦ*, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι καὶ αἱ σλαβικαὶ τοπωνυμίαι, Νέα Ἑστία 18 (1944) 536 - 542, 537. Περὶ τῶν Ἀρβανιτῶν βλ. *Κώστα Η. Μπίρη*, Ἀρβανίτες, οἱ Δωριεῖς τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ (Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων Ἀρβανιτῶν), Ἀθ. 1960. Διὰ τὴν πρώτην περὶ Ἀλβανῶν πληροφορίαν εἰς τὰς ἱστορικὰς πηγὰς βλ. *R. Stoikov*, I.P. 1 (1966) σελ. 60 - 62 (βουλγαριστί), ἑλλ. μετ. Γ. Σαμαρᾶ, Δελτίον σλαβικῆς βιβλιογραφίας ΙΜΧΑ, τεῦχ. 18, Θεσσαλονίκη 1968, σελ. 44 - 48, ὅπου καὶ βιβλιογραφία· πρβλ. *Γερ. Ι. Κονιδάρη*, Περὶ τὴν πρώτην μνείαν τῶν Ἀλβανῶν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς πηγαῖς καὶ τὰ ὄρια τῆς χώρας των ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, Ε.Ε.Β.Σ. 23 (1953) 395 - 414, *Ἰωάννου Χ. Πούλου*, Ἡ ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν εἰς Κορινθίαν, Ἐπετ. Μεσαιων. Ἀρχείου 3 (1950) 30 - 105 (94) σελ. 37 κέ., *Α. Κεραμοπούλου*, Ἰλλυριοὶ - Ἀλβανοὶ καὶ Ἀρβανῖται, Πεπραγμένα Θ' διεθνοῦς βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου, τόμ. 2ος, Ἀθ. 1956, σελ. 470 - 485, *τοῦ ἰδίου*, Ἀλβανοὶ καὶ Ἀρβανῖται, Π.Α.Α. 28 (1953) 160 - 162, *Π. Α. Φουρίκη*, Πόθεν τὸ ἐθνικὸν Ἀρβανίτης, Ἀθηνᾶ ΜΓ (1931) 3 κέ., *Θ. Α. Χαβελλᾶ*, Ἱστορία τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας, Ἀθ. 1909, σελ. κέ., *Ἀντ. Ρ. ὁ Λιούκ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 41, περὶ δὲ τῶν Ἀλβανῶν τῶν Ἰωαννίνων βλ. *Α. Βρανούση*, Ἱστορικά, σελ. 499 κέ. ἢ 67 κέ.

2. *Χαρ. Σ. Καρμίτση*, Μακεδονικά, Χρυσαλλὶς 4 (1866) σελ. 476 : «Ἀναμφισβητήτου δὲ σχεδὸν καθισταμένου σήμερον, ὅτι ὁ νέος ἐκεῖνος Ἀχιλλεὺς τῆς Ἀλβανίας Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκενδέρβεης ἦτο Μακεδὼν καὶ ὄχι Ἀλβανός, ὅπως μέχρις ἐσχάτων κοινῶς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Συνεπῶς, ἡ περιοχὴ τῆς Βεροίας θὰ ἐγνώρισε τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, ὡς μισθοφόρους, κατὰ τὴν σερβοκρατίαν καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ Χλαπένου, ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν κατακτητικῶν προσπαθειῶν τῶν Τούρκων, διὰ τοῦτο εἶναι πιθανὸν ὡρισμένα ξένα τοπωνύμια ταύτης, τὰ ὁποῖα ἐθεωρήθησαν σλαβικὰ ἢ βλάχικα, νὰ μαρτυροῦν τὸ πέρασμα τούτων, ἰδίως δὲ μερικαὶ ὀνομασίαι χωρίων καὶ τοποθεσιῶν τῶν ὀρεινῶν διαμερισμάτων τῶν Πιερίων καὶ τοῦ Βερμίου.

ἐπρεσβεύετο, βεβαιοῦται ὑπὸ τῶν νεωτέρων καὶ ὅτι ἐκ Βερροίας εἶλκε τὴν καταγωγήν», *M. C. Paganel, Histoire de Skanderbeg ou Turcs et chrétiens au XVe siècle,* Paris 1855, σελ. 1 καὶ Ἱστορία Γεωργίου Καστριώτου, τοῦ ἐπιλεγομένου Σκεντέρμπεη, ἐπεξεργασθεῖσα κατὰ Παγανὲλ ὑπὸ *Ν. Δραγούμη,* Ἀθ. 1861 (παράρτημα τόμ. Η - ΙΔ «Πανδώρας»), σελ. 20 καὶ σημ. 1, ἀλλὰ βλ. *Κ. Παπαρρηγοπούλου,* Βιβλιογραφίαι (1400 - 1800), Ἀθ. 1926 (ἀναδημοσίευσις ἀπὸ Ἑστίαν, 1876), σελ. 73, 74 καὶ 76, *τοῦ ἰδίου,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5ος, μέρος Αον, σελ. 293, *Π. Καρολίδου,* Ἐγχειρίδιον βυζαντινῆς ἱστορίας, Ἀθ. 1906, σελ. 282 σημ. 4.

Περὶ τῶν νεωτέρων πορισμάτων βλ. *Γεωργίου Χ. Σούλη,* Αἱ νεώτεραι ἔρευναι περὶ τοῦ Γεωργίου Καστριώτου Σκενδέρμπεη, Ε.Ε.Β.Σ. 28 (1958) 446 - 457 καὶ *G. Senkevist,* Γεώργιος Σκενδέρμπεης, ὁ ἡγέτης τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα (ρωσσιστί), Voprosit Istorii 3 (1968) 71 - 82. Ὁ Καστριώτης ἀπετέλεσε τὸ κύριον θέμα τοῦ Β' ἀλβανολογικοῦ συνεδρίου τῶν Τιράνων (1968), βλ. μελέτην τοῦ *S. Dimitrov,* μετ. Ι. Θ. Λαμψίδη, Τὸ δεύτερον ἀλβανολογικὸν συνέδριον εἰς Τίρανα, εἰς Δελτίον σλαβικῆς βιβλιογραφίας, ΙΜΧΑ, τεῦχ. 21, Θεσσαλονίκη 1969, σελ. 38 - 43, ὅπου περίληψις τῶν μελετῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δ. ΑΙ ΑΛΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

Εἶναι πολὺ συγκεχυμέναι αἱ εἰδήσεις εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὰς τέσσαρας τελευταίας δεκαετίας τοῦ 14ου καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας τοῦ 15ου αἰ., διότι ἡ κατοχὴ τῶν πόλεων ἐνηλλάσσετο συνεχῶς μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν, Σέρβων, Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν. Ἡ ἰδία κατάστασις παρετηρεῖτο καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεροίας, διὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει πλῆθος ἐνθυμήσεων καὶ εἰδήσεων περὶ διαφόρων καταλήψεων. Μέχρι πρό τινος δὲν ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ Βέροια κατελήφθη, ἀπωλέσθη καὶ ἀνακατελήφθη κατ' ἐπανάληψιν ὑπὸ τῶν Τούρκων[1].

Πηγὴ τῶν πληροφοριῶν εἶναι οἱ Βυζαντινοὶ καὶ Τοῦρκοι χρονογράφοι καὶ τὰ «βραχέα χρονικά», τὰ ὁποῖα ἐδημοσιεύθησαν κυρίως κατὰ τὰ τελευταῖα 60 ἔτη.

1. Η ΠΡΩΤΗ ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Οἱ Τοῦρκοι ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Θράκην περὶ τὸ 1353 - 1354, καταλαβόντες τὴν Τζύμπην καὶ τὴν Καλλίπολιν[2] καὶ κατὰ τὸ 1361 τὴν Ἀδριανούπολιν[3]. Δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη, ὅτι δῆθεν κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος (1361) κατελήφθη καὶ ἡ Βέροια, διότι τότε δὲν εἶχαν φθάσει ἀκόμη οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν

---

1. Κατὰ τὸ ἔτος 1960, ἐπεξεργαζόμενος τὸ μέχρι τότε ὑλικόν, ἔγραψα εἰδικὸν κεφάλαιον περὶ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἁλώσεων τῆς Βεροίας, ἐκ 50 χειρογράφων σελίδων, βάσει τοῦ ὁποίου ἔδωσα διάλεξιν, κατὰ τὴν 18.3.1964, εἰς τὰ πλαίσια τῶν μαθημάτων τοῦ «Μορφωτικοῦ Κέντρου Βεροίας», ὁμιλήσας διεξοδικῶς διὰ πρώτην φορὰν περὶ περισσοτέρων καταλήψεων τῆς Βεροίας καὶ συνδυάσας τὰ δεδομένα τῆς ἱστοριογραφίας καὶ τῆς παραδόσεως. Μετὰ ἓν ἔτος ἐδημοσιεύθη ἡ ἐνδιαφέρουσα μελέτη τῆς *Καίτης Σταθοπούλου - Ἀσδραχᾶ*, Οἱ τουρκικὲς καταλήψεις τῆς Βεροίας (14ος, 15ος αἰ.) καὶ τὰ προνόμια μιᾶς χριστιανικῆς οἰκογένειας, Ἐπιθεώρηση Τέχνης, ἀρ. τεύχ. 122 - 123 (Φεβρουάριος - Μάρτιος 1965) 152 - 157.

2. *Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 24 κέ., *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορικὰ προβλήματα, σελ. 282 κέ., ἢ 6 κέ., ὅπου καὶ παραπομπαί.

3. *Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 25, *τοῦ αὐτοῦ*, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. 1ος, σελ. 118, πρβλ. ὅμως *τοῦ ἰδίου*, Ἡ πορεία τοῦ γένους, Ἀθ. 1966, σελ. 44, ὅπου ἀναγράφεται ὅτι ἡ ἅλωσις τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐγένετο κατὰ τὸ 1362, ὡς γράφει καὶ ὁ *Γ. Θεοχαρίδης*, Σύντομη κτλ., σελ. 96, βλ. καὶ *Κ. Ἀμάντου*, Σχέσεις, σελ. 74, *Zinkeizen*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 221, *Ι. Χάμμερ* (μετ. Κ. Σ. Κροκιδᾶ), Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1870, σελ. 198, *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5ος, μέρος Αον, σελ. 208, *Σπ. Λάμπρου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 617.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μακεδονίαν. Περὶ τοῦ ἀντιθέτου δὲν ὑπάρχει ἐπιβεβαίωσις ἐξ οὐδεμιᾶς πηγῆς[1], προφανῶς δὲ θὰ πρόκειται καὶ πάλιν περὶ συγχύσεως τῆς Βεροίας μὲ τὴν Βερόην τῆς Θράκης, ἡ ὁποία κατελήφθη πράγματι ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατ' ἐκεῖνα τὰ ἔτη[2].

2. Διὰ τὴν πρώτην ἅλωσιν τῆς Βεροίας ὑπάρχει ἡ πληροφορία τῶν Τούρκων συγγραφέων Seadeddin καὶ Hadschi Chalfa, οἱ ὁποῖοι γράφουν[3] ὅτι αὕτη ἔλαβε χώραν κατὰ τὸ ὀθωμανικὸν ἔτος 775 ἀπὸ Ἐγείρας, δηλαδὴ κατὰ τὸ χριστιανικὸν ἔτος 1373 ἢ 1374, τούτους δὲ ἀκολουθοῦν πολλοὶ ἱστορικοί, δεχόμενοι ὅτι τότε ἡλώθη ἡ Βέροια ἀπὸ τὸν Τοῦρκον Τσεντερελὴ ἢ Τσανταρλὴ Καρὰ Χαλὴλ πασᾶν (Χαϊρεδδὶν) ἢ ἀπὸ τὸν Τιμουρτὰς μπέην, ἐνῶ ἀναφέρεται καὶ ὁ πολὺς Ἐβρενὸς μπέης. Οὗτοι, κατ' ἐντολὴν τοῦ σουλτάνου Μουρὰτ Α', διέβησαν τὸν ποταμὸν Ἔβρον καὶ κατέλαβαν τὴν Βούρλαν, Ἰσκέτην, Μαρούλαν, Καβάλαν, τὸ Ἀβρὲτ Χισὰρ (Γυναικόκαστρον), τὴν Ζίχναν, τὰς Σέρρας καὶ τὴν Βέροιαν.

---

1. *Πολ. Σακελλαροπούλου*, μητροπολίτου Βεροίας καὶ Ναούσης, ἄρθρον Βέροια, Μ.Ε.Ε. τόμ. 7, σελ. 131, στήλ. γ, *Τάσου Γριτσοπούλου*, Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 3, 1963, ἄρθρον Βέροια, στῆλαι 823 - 826, 824, *Ν. Μουτσοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 33 σημ. 99.

2. *F. Babinger*, Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14 - 15 Jahrhundert), München 1944, σελ. 38, 47, 48, 50 καὶ 56, *V. N. Zlatarski*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 172, *D. Angelov*, Certains aspects de la conquête des peuples balkaniques par les Turcs, Byzantinoslavica 17 (1956) 220 - 275, 233, 244 - 250, *Μ. Ἀποστολίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 194 - 195 καὶ Θρακικὰ 8 (1937) 69 - 106, 105, *Νικ. Μοσχοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 50.

3. *S'addedin* ἢ *Seadeddin*, εἰς *Zinkeisen*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 229 καὶ εἰς *F. Taeschner - P. Wittek*, Die Vezir-familie der Čandarlyzâde (14/15 Jhdt.) und ihre Denkmäler, Der Islam 18 (1929) 60 - 115, 71 - 72, *Mustafa Ben Abdalle Hadschi Chalfa*, ἔκδ. Hammer, Wien 1812, σελ. 86, *Th. Tafel*, De Thessalonica, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 312 καὶ εἰς R.E. *Pauly*, ἔκδ. 1η, τόμ. 1ος, στήλη 1100, πρβλ. καὶ *Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ*, τόμ. 8ος (ἔτος 1372). Ὁ Seadeddin γράφει (σελ. 110) ὅτι ἡ πόλις παρεδόθη καὶ οἱ φιλήσυχοι κάτοικοι τῆς πεδιάδος ἐδέχθησαν μὲ ἐγκαρτέρησιν τοὺς κατακτητάς· βλ. ἀκόμη *Κ. Σταθοπούλου - Ἀσδραχᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 152, *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 40 - 42. *N. Iorga*, Geschichte des Osmanischen Reiches, Gotha 1908, τόμ. 1ος, σελ. 248 - 249, *Νίκου Βέη*, Geschichtliche Forschungsresultate und Mönchs und Volkssagen über die Gründer der Meteorenklöster, B.N.J. 3 (1922) 364 - 403 (πρβλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορικὰ προβλήματα κτλ., σελ. 282 κέ., 6 κέ., σελ. 283 ἢ 7, σημ. 13, ὅπου ἡ παραπομπὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ Βέη γίνεται ἐσφαλμένως εἰς τόμ. 2 (1921), σελ. 159 - 177, 159), *J. H. Kramers*, ἄρθρον Βέροια, Encyclopédie de l'Islam, τόμ. 2, Λειψία 1927, στήλη 783, *Ι. Χάμμερ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 212 - 213, *Σπ. Λάμπρου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 643, *Α. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., *E. Oberhummer*, ἄρθρον Βέροια, εἰς R.E. τῶν *Pauly - Wissowa - Kroll*, τόμ. 3ος, στῆλαι 304 κέ., 305, *Π. Καλλιγᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., 557.

Ὁ *R. J. Loenertz*, Manuel Paléologue et Démétrius Cydonès, Remarques sur leur correspondance, E.O. 36 (1937) 271 - 287 καὶ 474 - 487, 37 (1938) 107 - 124, γράφει (σελ. 479) ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἱστορικοὶ ἔκαμαν σύγχυσιν τῶν γεγονότων τοῦ 1387 καὶ τοῦ 1372.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Φαίνεται ὅτι ἡ τουρκικὴ ἐπίθεσις ἦτο ἀπάντησις εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ διοικητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης Μανουὴλ Β' (υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε'), ὁ ὁποῖος κατέλαβε τὰς Σέρρας (1371), μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Σέρβων πλησίον τοῦ Ἕβρου, εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, διαφωνήσας μὲ τὴν μοιρολατρικὴν πολιτικὴν τοῦ πατρός του, ὁ ὁποῖος ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Τούρκων[1].

Δὲν γνωρίζομεν πόσον ἐκράτησεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις, ἐπρόκειτο ὅμως μᾶλλον περὶ παροδικῆς καὶ ὀλιγοχρόνου κατοχῆς, διότι ξεύρομεν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1375 συνεστήθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον μὲ ὁρισμὸν τοῦ Ἰωάννου Ε' καὶ μὲ ἀντικείμενον τὰ δικαιώματα τῆς βυζαντινῆς ἀρχοντίσσης Ἀριανιτίσσης ἐπὶ τῆς μονῆς Προδρόμου τῆς Βεροίας, ἡ ὁποία ἦτο μετόχιον τῆς μονῆς Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἡ Βέροια ὑπήγετο τότε εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Βυζαντινῶν[2].

3. Ὁ N. A. Βέης ἀνεκάλυψεν εἰς τὴν μονὴν Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων ἐνθύμησιν, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσε, καὶ ἄλλοτε μὲν ἔγραψεν ὅτι ἀνεφέρετο αὕτη εἰς τὸ ἔτος ,ϛωϟα' (1383), ἄλλοτε δὲ εἰς τὸ ἔτος ,ϛωϟδ' (1385/6), ἀλλὰ ἡ δευτέρα ἀνάγνωσις εἶναι ὀρθή, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς δημοσιευθείσης φωτοτυπίας ταύτης[3], καίτοι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι καὶ ἡ

---

1. *A. E. Βακαλοπούλου,* Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 26 - 29, *τοῦ ἰδίου,* Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ι, σελ. 119 κἑ., *τοῦ ἰδίου,* Ἡ πορεία, σελ. 44 - 46, *G. Dennis,* The reign of Manuel II Palaeologus in Thessalonica, 1382 - 1387, Romae 1960, *R. J. Loenertz,* ἔνθ' ἀνωτ., *Κ. Ἀμάντου,* Σχέσεις, σελ. 77 - 79, *Κ. Σταθοπούλου - Ἀσδραχᾶ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 152 - 153, *Κ. Ν. Σάθα,* Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας, τόμ. 4, Παρίσι 1883, σελ. VIII κἑ., XVI - XVII, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Σύντομη, σελ. 96 κἑ.

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 9 σημ. 1, σελ. 37, 39, 42 στίχ. 90 (Ε, 4).

Εἰς σημείωσιν τοῦ ὑπ' ἀρ. 127 κώδικος, φύλλ. 73ν τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (βλ. *Σωφρονίου Εὐστρατιάδου,* Ἁγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα, Γρηγόριος Παλαμᾶς 1 (1917) 374 κἑ., 566) ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς : «,ϛωπγ' (1375) ἐπῆραν τὴν Βέρροιαν καὶ τὰς Σέρρας», πρβλ. καὶ Λεξικὸν τοῦ Meyres, τόμ. 2ος, Βιέννη 1894, σελ. 870 - 871. Ὁ *Π. Ἀραβαντινὸς* γράφει, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 144 - 145, ὅτι κατὰ τὸ 1380 ὑπῆρχαν Ὀθωμανοὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἤπειρον. Οἱ *Α. Βαπορίδης,* Ἐπίτομος βιογραφικὴ ἱστορία τῶν Σουλτάνων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τεῦχ. 1ον, Κωνσταντινούπολις 1887[2], σελ. 37 καὶ *Γεράσιμος Σμυρνάκης,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 100, δέχονται ὅτι κατὰ τὸ 1381 ἐκυριεύθησαν αἱ πόλεις Θεσσαλονίκη, Μοναστήριον (Βιτώλια), Καβάλα, Σέρραι, Δράμα καὶ ἄλλαι, ἐκδιωχθέντων τῶν Σέρβων, πρόκειται ὅμως διὰ γεγονότα τοῦ 1382, βλ. *Κ. Σταθοπούλου - Ἀσδραχᾶ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 152 - 153.

Διὰ τὰς κατακτήσεις τῶν Τούρκων ἔχομεν μνείας καὶ εἰς τοὺς ὑπ' ἀρ. 701 καὶ 798 χειρογράφους κώδικας τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, βλ. *Ἰωάνν. - Ἀλκ. Σακκελίωνος,* Κατάλογος τῶν Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Ἀθ. 1892, σελ. 128 καὶ 144.

3. *Ν. Α. Βέη,* Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων, Βυζαντὶς 1 (1909) 191 - 332, σελ. 236στ-236ζ, ὅπου ἀνεγνώσθη ,ϛωϟδ' (1385), πρβλ. καὶ εἰς B.N.J. 3 (1922) 364 - 403, 373 - 374 καὶ *Κ. Ἀμάντου,* Σχέσεις, σελ. 79 καὶ σημ. 5., ἀλλὰ εἰς τὸ περιοδικὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βέροια πιθανὸν νὰ ἀνακατελήφθη κατὰ τὸ ἔτος 1383, ὅπως συνέβη μὲ τὰς Σέρρας, ἀφοῦ μάλιστα κατὰ τὸ 1383 ἐπωλήθη εἰς τὴν Βενετίαν Βεροιώτισσα, ἡ ὁποία ἦτο προφανῶς μία ἐκ τῶν πολλῶν συλληφθεισῶν καὶ αἰχμαλωτισθεισῶν κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Βεροίας, τοῦ 1373 - 1374 ἤ, ἄλλως, τῶν ἀρχῶν τοῦ 1383, ὅπως θὰ ἴδωμεν.

2. Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ

1. Ἡ Βέροια ὁπωσδήποτε ἀνακατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ ἔτος 1385/1386 (ὀθωμανικὸν ἔτος 787), ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὸ προαναφερθὲν βραχὺ χρονικὸν (βιβλιογραφικὸν σημείωμα) τῶν Μετεώρων, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἑξῆς: «ἡ ἐγράφη ἡ παροῦσα βίβλος τοῦ Μετεώρου, διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου βασιλέως, τοῦ ὡς ἀληθῶς ἐν μοναχοῖς ὁσιωτάτου κυροῦ Ἰωάσαφ, διὰ χειρὸς χαρτοφύλακος τῆς ἁγιωτάτης ἐπισκοπῆς Τρικάλων ἱερέως Θωμᾶ τοῦ Ξηροῦ, ἐπὶ ἔτους ,ϛωϟδ' [6894 = 1385/1386], ἰνδικτιῶνος θ', ὁπόταν τῇ τοῦ Θεοῦ παραχωρήσει καὶ οἱ Ἀγαρηνοὶ οὐ μόνον τῆς πόλεως Βεροίας, ἀλλὰ καὶ παρὰ μικρὸν τῆς ὑφηλίου γεγόνασι κύριοι»[1]. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ

«Εἰκονογραφημένη» (ἔτος 6, τεῦχ. 69, Ἰούλιος 1910, σελ. 131, πρβλ. ἀναδημοσίευσιν εἰς *Χρ. Γ. Γουγούση*, Χρονικὸν Μακεδονίας, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον ὁ Γόρδιος δεσμός, Θεσσαλονίκη 1915, σελ. 120 - 122) ἐδημοσιεύθη μελέτη τοῦ Βέη μὲ τίτλον «Ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁριστικὴ (sic) κατάληψις τῆς Βερροίας καὶ ὁ ὑπ' ἀριθμ. 555 Πραξαπόστολος τοῦ Μετεώρου», ὅπου ἡ χρονολογία ἀνεγνώσθη ,ϛωϟα' (1383). Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ παραναγνώσεως. Πρβλ. *Βασ. Λαούρδα*, Ἰσιδώρου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Ὁμιλίαι εἰς τὰς ἑορτὰς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, παράρτημα 5ον περιοδικοῦ Ἑλληνικά, Θεσσαλονίκη 1954, σελ. 11 καὶ 72, *τοῦ ἰδίου*, Ὁ Συμβουλευτικὸς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου, Μακεδονικὰ 3 (1953 - 1955) 290 - 307, σελ. 304, *Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 34 κέ., 40 κέ.

1. Βλ. Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων, ἐκδιδόμενος ἐκ τῶν καταλοίπων Νίκου Α. Βέη, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1967. Μονὴ Μεταμορφώσεως, ἔκδ. Κέντρου ἐρεύνης τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, εἰσαγωγὴ Λ. Βρανούση, σελ. 568. Ἡ ἐνθύμησις καταχωρεῖται ἀνωτέρω ἄνευ τῶν ἐνδείξεων τῶν συντμήσεων κτλ. Περὶ τοῦ Ξηροῦ βλ. *Ν. Βέη*, Ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων κτλ., ἔνθ' ἀνωτ. Περὶ τῶν ἐνθυμήσεων βλ. *Peter Schreiner* (βλ. *Ἐλισ. Ζαχαριάδου*, βιβλιοκρισίαν, Ἑλληνικὰ 21 (1968) τεῦχ. 2ον, σελ. 420 - 431), Studien zu den Βραχέα χρονικά, Miscellanea Byzantina Monacencia 6, München 1967, σελ. XI + 237 (πολυγραφημένον), *P. Charanis*, Les Βραχέα Χρονικὰ comme source historique, Byzantion 13 (1938) 335 - 362.

Περὶ τῆς ἁλώσεως ταύτης βλ. καὶ *G. T. Dennis*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 5 καὶ 128, *F. Taescher - P. Wittek*, ἔνθ' ἀνωτ., 73 σημ., *P. Wittek*, La descendance chrétienne de la dynastie Seldjouk en Macédoine, E.O. 33 (1934) 409 - 412, 412, *R. J. Loenertz*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 479, *C. Jirecek*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2, σελ. 107 σημ. 4, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ἡ Βέροια ἀνῆκε πρὸ τῆς ἁλώσεως εἰς τοὺς Ἕλληνας (καὶ ὄχι εἰς τοὺς Σέρβους), ὅπως καὶ αἱ Σέρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἰωάσαφ (Καντακουζηνὸς) ἀπέθανε κατὰ τὸ 1383, ἐὰν περὶ τούτου πρόκειται.

2. Ὑπάρχουν καὶ ἕτεραι ἐνθυμήσεις, ἀλλὰ διὰ τὸ ἔτος 1386 - 1387, εἰς τὰς ὁποίας ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς:

α) «Ἐπῆρεν τὴν Βέρροιαν ὁ σουλτὰν Ἀχουμάτης εἰς ἔτος ,στωϟε'» [6895 = 1386/1387][1].

β) «Ἔτους ,ϛτωϟε' [6895 — 5509 = 1387] μηνὶ Ματῳ η' ἐπῆρεν ὁ σουλτὰν Ἀχμάτης τὴν Βέρροιαν»[2].

γ) «Τῷ ,εωϟε' [= ,στωϟε' = 6895 — 5509 = 1387] μηνὶ Ματῳ εἰς τὰς η' ἐπῆρε τὴν Βέρροιαν ὁ σουλτὰν Ἀχουμάτης»[3].

Ἐκ τῶν ἐνθυμήσεων τούτων προκύπτει ὅτι ἡ Βέροια κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ ἔτος 1385 - 1386 ἢ κατὰ τὸ 1386 - 1387. Αἱ τελευταῖαι τρεῖς ἐνθυμήσεις ἔχουν ὑπὲρ αὐτῶν ὅτι ἀναφέρουν (αἱ δύο) τὴν ἡμέραν καὶ τὸν μῆνα τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ ἐγράφησαν ἢ ἀντεγράφησαν μεταγενεστέρως, ἐνῶ ἡ πρώτη ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἔχοντος ὑπ' ὄψιν προσφάτως διαδραματισθέντα γεγονότα, μάλιστα δὲ δὲν πρόκειται περὶ τοῦ τυχόντος, οὔτε περὶ ἀντιγραφέως, ὁ ὁποῖος ἐνδεχομένως νὰ ἔκαμε λάθος.

Συμπεραίνω ὅτι, εἴτε κατὰ τὰ ἔτη 1385 - 1386 καὶ 1387 ἔλαβαν χώραν δύο ἀνακαταλήψεις τῆς Βεροίας, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ πιθανόν, λόγῳ τῆς ρευστότητος τῆς καταστάσεως κατ' ἐκεῖνα τὰ ἔτη, εἴτε, ἄλλως — ἐὰν αἱ ἐνθυμήσεις ἀναφέρωνται εἰς τὸ αὐτὸ γεγονὸς καὶ ὁ ἀντιγραφεὺς ἔγραψε ,στωϟε' ἀντὶ ,στωϟδ' — ὅτι ἡ πρώτη ἐνθύμησις, περὶ τοῦ ἔτους 1385 - 1386, φαίνεται ἀκριβεστέρα καὶ πρέπει νὰ δεχθῶμεν (συνδυάζοντες τὴν χρονολογίαν μὲ τὰ δεδομένα ὡς πρὸς τὸν μῆνα καὶ τὴν ἡμέραν) ὅτι ἡ Βέροια κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὴν 8ην Ματίου τοῦ ἔτους (6894 — 5508) 1386.

3. Η ΤΡΙΤΗ ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Ἡ ἐπικρατοῦσα κατάστασις ἦτο πολὺ ρευστὴ καὶ εὐμετάβλητος. Οἱ Τοῦρκοι ἀπώλεσαν πάλιν τὴν Βέροιαν, ἡ ὁποία περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Μα-

---

ραι, πρβλ. καὶ *Ἀποστ. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ι, σελ. 120, *Κ. Σταθοπούλου - Ἀσδραχᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 152. Ἡ Καστοριὰ κατελήφθη κατὰ τὸ 1386, βλ. *Σ. Πελεκανίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 126, *Π. Τσαμίση*, Ἡ Καστοριὰ καὶ τὰ μνημεῖα της, Ἀθ. 1949, σελ. 27.

1. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, τόμ. 1ος, τεῦχ. Αον, *Σπ. Λάμπρου*, Βραχέα χρονικά, ἐπιμέλεια Κ. Ι. Ἀμάντου, Ἀθ. 1932, σελ. 44 - 45, σελ. 44, ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 240 κώδικος τῆς μονῆς Λειμῶνος.

2. *Σπ. Λάμπρου - Κ. Ἀμάντου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 69, ἐκ κώδικος τοῦ 16ου αἰ.

3. *Σπ. Λάμπρου - Κ. Ἀμάντου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 85 (πρβλ. σελ. 111 - 112), ἐκ κώδικος τοῦ 19ου αἰ.

Διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ διὰ τὰ γεγονότα κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα, βλ. *Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 56 κέ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νουὴλ Β', ἀλλὰ δι' ὀλίγον διότι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1389 - 1391 ἀνακατελήφθη ἀπὸ τὸν σουλτάνον Βαγιαζὶτ Α'. Τοῦτο γνωρίζομεν ἀπὸ μίαν πληροφορίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Μουρὰτ Β' ἐμιμήθη τὸν πάππον του Βαγιαζὶτ καὶ ἀνακατέλαβεν ὅσας πόλεις εἶχε καταλάβει προηγουμένως ἐκεῖνος καὶ εἶχαν χάσει ὕστερα οἱ Τοῦρκοι, ὅπως τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Βέροιαν κτλ.[1]. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Βέροια εἶχε κυριευθῆ καὶ ὑπὸ τοῦ Βαγιαζὶτ Α', ὁ ὁποῖος ἔγινε σουλτάνος κατὰ τὸ 1389.

Ἐξ ἄλλου γνωρίζομεν, ἀπὸ τοὺς Τούρκους συγγραφεῖς, ὅτι ὁ Βαγιαζὶτ Α' εὑρίσκετο εἰς τὴν Βέροιαν κατὰ τὸ ἔτος 1393[2], πρὶν γίνῃ ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Ἐπομένως ἡ νέα κατάληψις τῆς Βεροίας ἔγινε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1389 - 1393, ἴσως δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1391, ὅταν ἀνακατελήφθη πάλιν ἡ Θεσσαλονίκη[3]. Πάντως διοικητὴς τῆς πόλεως Βεροίας ἦτο ὁ σελτζουκικῆς καταγωγῆς Λυζικός[4].

2. Ξεύρομεν ἐπίσης ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1393 - 1394 μητροπολίτης τῆς Βεροίας ἦτο ὁ Δανιήλ, ὁ ὁποῖος ἐστάλη μετὰ τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, τοῦ γνωστοῦ Γαβριήλ, ὡς ἐξαρχικὸς ἀπεσταλμένος εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, λόγῳ τῶν ἐκεῖ ἀναφυεισῶν διαφορῶν, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1395 ἀναφέρεται ἀνωνύμως μητροπολίτης τῆς πόλεως.

Περὶ τὸ ἔτος 1400 ἡ κατάστασις καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας ἦτο ἀνώμαλος, δὲν ὑπῆρχαν δὲ μητροπολῖται εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης διώρισε, κατὰ μὲν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1400 τὸν μητροπολίτην Ἡρακλείας Θεοφάνην ἔξαρχον τῶν χηρευουσῶν μητροπόλεων καὶ

---

1. Ἠπειρωτικά, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 242 : «Τὸν Μωάμεθ διεδέχθη ὁ Μουράτ, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, εἰς τὰ 1422· οὗτος ἐμιμήθη τὸν πάππον αὐτοῦ Βαϊαζίτ καὶ ἀνέλαβε πάλιν ὅσους τόπους εἶχεν ὑποτάξει ἐκεῖνος καὶ ἔπειτα οἱ Τοῦρκοι ἔχασαν, ...ὡς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Βέρροιαν».

Περὶ τῆς προελεύσεως καὶ τῶν ἐκδόσεων τοῦ κειμένου βλ. *Λ. Βρανούση*, Τὸ χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 65, περὶ δὲ τῶν γεγονότων βλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 41, 61 κέ., 63 κέ. καὶ κυρίως *τοῦ ἰδίου*, Zur Frage der zweiten einnahme Thessalonikis durch die Türken 1391 - 1394, B.Z. 61 (1968) 285 - 290.

2. *Κ. Σταθοπούλου* - *Ἀσδραχᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 153, πρβλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 46 - 47.

3. *Α. Βακαλοπούλου*, Zur Frage, ἔνθ' ἀνωτ., *τοῦ ἰδίου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 62 κέ., ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία. Ὁ *Zinkeizen*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 332, γράφει (παραπέμπων εἰς τὸν Seadeddin, σελ. 132) ὅτι ὁ Βαγιαζὶτ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Βέροιαν, διὰ τὴν Θεσσαλίαν, πιθανὸν κατὰ τὸ 1396 (πρβλ. *Δ. Τσοποτοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 144). Εἰς Larousse, XXe siècle, τόμ. 1ος, Paris 1928, σελ. 670, ἀναγράφεται ὅτι ἡ Βέροια κατελήφθη κατὰ τὸ 1397 (διὰ πρώτην καὶ τελευταίαν φοράν), τὸ ἴδιον δὲ γράφεται καὶ εἰς τὰ περισσότερα ἑλληνικὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά. Περὶ τῶν γεγονότων τῶν ἐτῶν τούτων βλ. καὶ *Κ. Σταθοπούλου* - *Ἀσδραχᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 153.

4. Διὰ τὸν Λυζικὸν ἢ Λυζακὸν βλ. *P. Wittek*, La descendance, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 410.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκκλησιῶν[1], κατὰ δὲ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1401 ἀνέθεσε «...τὴν ἐπιμέλειάν τε καὶ πρόνοιαν τῶν ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ καὶ πάσῃ Θετταλίᾳ καὶ ἐν τῇ Βεροίᾳ καὶ ἐν τῇ Λαρίσσῃ καὶ πάσῃ τῇ δευτέρᾳ Θετταλίᾳ πατριαρχικῶν πάντων δικαίων» εἰς τὸν Ἰγνάτιον, ἡγούμενον τῆς μονῆς Φιλοκάλλου(ς) τῆς Θεσσαλονίκης[2].

Κατὰ τὸ ἔτος 1407 εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχε μητροπολίτης Βεροίας, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν[3].

3. Μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Βαγιαζὶτ Α' ἀπὸ τὸν Ταμερλάνον (1402) καὶ τὸν θάνατόν του (1403) ἐπηκολούθησεν ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν τέκνων του, Σουλεϊμάν, Μουσᾶ, Ἴσα καὶ Μωάμεθ, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μανουὴλ ἐπέδειξε διπλωματικότητα, ἔχων φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν Σουλεϊμὰν ἢ τὸν Μωάμεθ, ἀναλόγως, καὶ τοῦτο εἶχεν ὡς συνέπειαν νὰ διατηρήσῃ τὴν κυριαρχίαν του εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ (1402 ἢ 1403 - 1422) ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Μακεδονία γενικώτερα ἐγνώρισαν κάποιαν ὁμαλότητα καὶ ἡσυχίαν, ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνωτέρω διήγησιν, μόνον μετὰ τὸ 1422, ὅταν ἔγινε σουλτάνος ὁ Μουράτ Β', ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Βέροια κατελήφθησαν ἐκ νέου ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Πάντως οὗτοι δὲν ἔπαυσαν ποτὲ νὰ κάμνουν ἐπιδρομὰς καὶ νὰ λεηλατοῦν τὴν περιοχήν, μάλιστα δὲ ἀναφέρονται οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι τῆς Βεροίας ὡς ὑποδεχθέντες τὸν ἐγγονὸν τοῦ Βαγιαζὶτ Α' Ὀρχάν[4], κατὰ δὲ τὸν Χαλκοκονδύλην ἡ Βέροια κατελήφθη προσωρινῶς ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Βαγιαζὶτ Μουσᾶ (περὶ τὸ 1410)[5]. Μόλις μετὰ τὸ 1414 ὁ Μωάμεθ (Μεχμὲτ) Α' ἐπεκράτησεν εἰς τὰς τουρκικὰς κτήσεις καὶ ἐστερεώθη ἡ δύναμίς του.

---

1. *F. Miklosich - J. Müller,* Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, τόμ. 2ος, σελ. 450.

2. *F. Miklosich - J. Müller,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 524, *Κ. Μ. Ράλλη,* Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐξάρχων, Π.Α.Α. 11 (1936) 146 κέ., 148 σημ. 1, *Ἀλεξ. Ν. Διομήδη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 347, πρβλ. *Μ. Θ. Λάσκαρι,* Ναοὶ καὶ μοναὶ τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1405 εἰς τὸ ὁδοιπορικὸν τοῦ ἐκ Σμολένσκ Ἰγνατίου, τόμ. Ἀρμενοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 315 - 344, σελ. 323.

3. P.G. *Migne,* τόμ. 160, στήλη 100 : «...παρόντος καὶ τοῦ ἀοιδίμου καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ματθαίου καὶ τοῦ Σερρῶν καὶ τοῦ Βερροίας καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων».

4. *Γεωργίου Θ. Ζώρα,* Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων Σουλτάνων κατὰ τὸν βαρβερινὸν ἑλληνικὸν κώδικα 111, Ἀθ. 1958, σελ. 48, στίχ. 8 - 9 : «Καὶ ...ἐδιάβησαν εἰς τὴν Βερρόε χώρα, καὶ ἐκεῖ τὸν ἐδέκτησαν οἱ Τοῦρκοι τοῦ τόπου καλά». Περὶ τοῦ χρονικοῦ τούτου βλ. καὶ *Ἐλισάβετ Α. Ζαχαριάδου,* Τὸ Χρονικὸ τῶν Τούρκων Σουλτάνων (τοῦ βαρβερινοῦ ἑλληνικοῦ κώδικα 111) καὶ τὸ ἰταλικό του πρότυπο, 14ο παράρτημα περιοδικοῦ Ἑλληνικά, Θεσσαλονίκη 1960.

5. *Λαονίκου Χαλκοκονδύλη,* Ἀποδείξεις ἱστοριῶν δέκα, ἔκδ. Βόννης, τόμ. 1ος, σελ. 166 - 167 : «...καὶ ἐς τὴν Θέρμην ἀφίκετο, ἐξιὼν δ' ἐντεῦθεν ἦει διὰ τῆς Μακεδονίας ἐπὶ Βέρροιάν τε καὶ τὴν ταύτῃ χώραν καὶ προσχωρούντων αὐτῷ τῶν ταύτῃ ἐπινεμομένων Τούρκων ἤλαυνεν ἐπὶ Θετταλίαν», πρβλ. *Ι. Χάμμερ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 420. Ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ Χαλκοκονδύλη («ἐπινεμομένων Τούρκων») προκύπτει ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατεῖχαν τὴν περιοχὴν Βεροίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Ἐκ τῆς ἀνωτέρω εἰδήσεως τῶν «Ἠπειρωτικῶν» μανθάνομεν ὅτι ἡ Βέροια κατελήφθη ἀπὸ τὸν Μουρὰτ Β', υἱὸν τοῦ Μωάμεθ Α' καὶ ἐγγονὸν τοῦ Βαγιαζὶτ Α'. Περὶ τῆς ὁριστικῆς ἁλώσεως ταύτης ὑπάρχει μεγάλη σύγχυσις, τοποθετεῖται δὲ αὕτη εἰς τὸ ἔτος 1430[1], εἴτε εἰς τὸ 1432[2], εἴτε εἰς τὸ 1434[3], εἴτε εἰς τὸ 1436[4], εἴτε, τέλος, εἰς τὸ 1448/1449[5].

2. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ Βέροια κατελήφθη, ὁριστικῶς, τὸ ἀργότερον

---

1. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κατελήφθη ὁριστικῶς ἡ Θεσσαλονίκη, βλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 85 κέ.

2. *Πολυκάρπου Σακελλαροπούλου*, ἄρθρον Βέροια, Μ.Ε.Ε., τόμ. 7, σελ. 131, στήλη γ καὶ εἰς Θρησκευτικὴν καὶ Χριστιανικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν, τόμ. 2ος, Ἀθ. 1937, στῆλαι 521 - 522, στήλη 522, *Σωφρ. Σταμούλη*, ἄρθρον «Βεροιακός», εἰς ἐφημερίδα «Βέροια», φύλλ. 84/1927, *Ἰωαννικίου (Ἰωάννου) Μηλιοπούλου*, εἰς ἐφημ. «Ἀστὴρ» Βεροίας, τῆς 4.3.1937. Ὁ *Zinkeisen*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 576 - 577, δὲν ἀναφέρει σχετικῶς διὰ τὸ ἔτος 1432.

3. Ἐγκυκλοπαιδεία Πάπυρος - Λαρούς, τόμ. 4, σελ. 257, στήλη γ, ὅπου γράφονται τὰ ἑξῆς ἀκατάληπτα : «περιῆλθε δὲ τελικῶς εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων τὸ 1385/6. Τὸ 1434 ὑπὸ τοὺς Τούρκους».

4. *(Ψευδο-)Δωροθέου Μονεμβασίας*, Βιβλίον ἱστορικόν, περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας... Ἐνετίησιν 1750, σελ. 494 : «Ἐπῆρε δὲ καὶ τὴν Βέργιαν προτήτερα παρὰ νὰ πάρῃ τὴν Θεσσαλονίκην, χρόνοι ἀπὸ Χριστοῦ Γεννήσεως ,αυλς'», ἔκδ. Βενετίας 1805, σελ. 405 : «Ἐπῆρε καὶ τὴν Βέρροιαν πρὶν νὰ πάρῃ τὴν Θεσσαλονίκην ,αυλς' ἀπὸ Χριστοῦ», ἔκδ. Βενετίας 1818, σελ. 492 : «ἐπῆρε δὲ καὶ τὴν Βερρόιαν προτήτερα παρὰ νὰ πάρῃ τὴν Θεσσαλονίκην χρόνοι ἀπὸ γεννήσεως 1536 (sic)». Ὁ Δωρόθεος ἤντλησεν ἀπὸ διαφόρους πηγάς, θεωρεῖται δὲ γενικῶς ἀναξιόπιστος. Τοῦτον ἠκολούθησε κατ' ἀρχὴν ὁ *Ι. Κ. Βασδραβέλλης*, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1939, σελ. 1, Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Βεροίας (ἐκλογαί), Θεσσαλονίκη 1942, ἔγγρ. 3, σελ. 7 - 8, σελ. 7, Ἰωάννης Κωττούνιος, ὁ ἐκ Βεροίας σοφός, Θεσσαλονίκη 1943, σελ. 9, Ἡ Ἔδεσσα, Θεσσαλονίκη 1952, σελ. 10, ὡς καὶ ὁ *Ἀναστ. Ἐμμ. Χριστοδούλου*, Ἱστορία τῆς Βεροίας, Βέροια 1960, σελ. 39, 44, ὁ *Νικ. Μουτσόπουλος*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 35 καὶ ὁ *Ἀπ. Μ. Τζαφερόπουλος*, Ἡμαθία, τουριστικὸς ὁδηγός, Θεσσαλονίκη 1969, σελ. 27. Πλησίον τῆς Παλαιᾶς Μητροπόλεως, εἰς τὸν πλάτανον τῆς παραδόσεως, ἐτοποθετήθη (1959) ἀπὸ τὸν Τουριστικὸν Ὅμιλον Βεροίας μαρμαρίνη πλάξ διὰ τὸν κρεμασθέντα μητροπολίτην καὶ τοὺς σφαγιασθέντας Βεροιεῖς, ὅπου φέρεται ὡς ἔτος ἁλώσεως τὸ 1436.

5. *Ι. Κ. Βασδραβέλλη*, Ἱστορικὸν ἀρχεῖον Βεροίας (ἐκλογαί), σελ. 7 - 8 καὶ Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', Ἀρχεῖον Βεροίας - Ναούσης, Θεσσαλονίκη 1954, σελ. 1 - 2, ἔγγρ. 2, ὅπου παραδίδεται τὸ ὀθωμανικὸν ἔτος 852 ἀπὸ Ἐγείρας διὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Βεροίας. Εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν γίνεται συσχετισμὸς τῆς χρονολογίας αὐτῆς μὲ τὸ ἔτος 1436, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν. Παρετήρησα ὅτι δὲν ἦτο ἀκριβὴς ἡ ἀντιστοιχία. Ὁ συγγραφεύς, ἀπανιῶν εἰς ἐπιστολήν μου, παρεδέχθη (ἐπιστολή του τῆς 3.6.1960), ὅτι τὸ ἔτος 852 ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ χριστιανικὸν 1443, ἐνῶ ὁ Νικηφ. Μοσχόπουλος (ἐπιστολή του τῆς 1.2.1961) ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ 1448/9, ὅπως μοῦ εἶχε γράψει καὶ ὁ Κ. Μέρτζιος (ἐπιστολή του τῆς 8.6.1960), πρβλ. καὶ *Κ. Σταθοπούλου - Ἀσδραχᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 153 - 155.

Ὁ *Α. Ε. Βακαλόπουλος*, A Revolt in Western Macedonia: 1444 - 1449, Balkan Studies, τόμ. 9, τεῦχ. 2 (1968) 375 - 380, καὶ Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 109 - 112, σελ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ τὸν Μάρτιον ἢ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1430 ἀπὸ τὸν Μουρὰτ Β', διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατελήφθησαν ἡ Θεσσαλονίκη, τὰ Ἰωάννινα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι περιοχαί κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, καὶ ἡ Βέροια νὰ παρέμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν.

Ἄλλωστε, αἱ ἀπόψεις περὶ τῆς καταλήψεως τοῦ 1432, ἢ τοῦ 1434, ἀπὸ καμμίαν πηγὴν δὲν ἐπιβεβαιοῦνται, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πληροφορία τοῦ (Ψευδο-) Δωροθέου Μονεμβασίας διὰ τὴν κατάληψιν τοῦ 1436.

3. Διὰ τὴν ἐκδοχὴν περὶ τῆς ὁριστικῆς καταλήψεως τῆς Βεροίας κατὰ τὸ ἔτος 1448/1449, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς ἔγγραφον τοῦ τουρκικοῦ ἱεροδικείου Βεροίας - Ναούσης, κατ' ἀρχὴν διετυπώθη ἡ ἄποψις ὅτι πρόκειται περὶ κακῆς ἀναγνώσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ ἔτους, τοῦ συντάξαντος τοῦτο ἐξ ἄλλου ἐγγράφου ἢ τοῦ μεταφράσαντος αὐτό, ἀλλὰ τελευταίως ὁ Ἀπόστ. Ε. Βακαλόπουλος ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ διδομένη χρονολογία εἶναι ἀκριβής, διότι τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν κρατοῦσαν κατάστασιν, κατ' ἐκεῖνα τὰ ἔτη, εἰς τὴν Βαλκανικήν. Πιθανὸν νὰ εἶναι ἀκριβὴς ἡ ἄποψις αὐτή, ἐκτὸς ἐὰν κατὰ τὸ ὀθωμανικὸν ἔτος 852 δὲν ἐγένετο ἡ ἅλωσις τῆς Βεροίας, ἀλλὰ ἐξεδόθη τὸ διάταγμα περὶ τῶν φορολογικῶν προνομίων τῶν Χαριτοπούλων καὶ ὑπῆρξεν ἀπρόσεκτος ὁ συντάκτης τῆς σχετικῆς πράξεως. Πάντως, διὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς τὴν ἄποψιν ταύτην πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ Βέροια ἀπωλέσθη διὰ τελευταίαν φορὰν ἀπὸ τοὺς Τούρκους μετὰ τὸ 1444, διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν ὁ Τοῦρκος ὕπαρχος Θερίζης ἢ Φερούζ[1]. Συνεπῶς οἱ Τοῦρκοι ἀπώλεσαν τὴν πόλιν μετὰ τὸ 1444 καὶ ἐν συνεχείᾳ κατώρθωσαν νὰ τὴν ἀνακαταλάβουν ὁριστικῶς κατὰ τὸ 1448/1449.

Κατὰ ταῦτα, τὸ ἀργότερον περὶ τὸν Μάρτιον ἢ Ἀπρίλιον τοῦ 1430 ἔλαβε χώραν ἡ τελευταία ἢ προτελευταία ἅλωσις τῆς Βεροίας, ἡ ὁποία πιθανὸν νὰ ἐγένετο καὶ ἐνωρίτερα, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1423 διοικητὴς τῆς τουρκοκρατουμένης Ἐδέσσης ἦτο ὁ Τουραχάν, ὁ ὁποῖος, μὴ δυνάμενος νὰ καταλάβῃ τὴν Θεσσαλονίκην, λόγῳ τῆς παρουσίας ἐκεῖ τῶν Βενετῶν (1423-1430), ἐκυρίευσε τὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Μακεδονίας καὶ δὲν ἀποκλείεται τότε νὰ κατελήφθη καὶ ἡ Βέροια.

5. ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ ΔΙΑ ΤΑΣ ΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

1. Διὰ τὰς καταλήψεις τῆς Βεροίας διεσώθησαν αἱ διηγήσεις καὶ μερικῶν Τούρκων χρονογράφων, ἱστορικῶν καὶ περιηγητῶν, ὡς τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ

114, δέχεται ὅτι ἡ τελευταία ἅλωσις τῆς Βεροίας ἔγινε κατὰ τὸ ἔτος 1448/9, ὅπως μνημονεύεται εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦ τουρκικοῦ ἱεροδικείου Βεροίας, συνδέει δὲ τὸ γεγονὸς τοῦτο μὲ τὴν γενικωτέραν κατάστασιν τῶν χρόνων ἐκείνων.

1. *Χαλκοκονδύλη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 324, ἔκδ. E. Darkó, τόμ. 2, σελ. 96, P.G. *Migne*, τόμ. 159, στήλη 321.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

15ου - 16ου αἰῶνος Ashik Pacha Zade[1], ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὰ γεγονότα τοῦ 1385 - 1386 (787 ὀθωμ. ἔτος), τοῦ Sa'ddedin ἢ Seadeddin[2], ἱστορικοῦ τοῦ 16ου αἰ., ὅστις τοποθετεῖ τὰ γεγονότα τῆς περιοχῆς Σερρῶν - Βεροίας περὶ τὸ 1373/1374 (775 ὀθωμ. ἔτος), γράφων ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς Βεροίας κατελήφθη χωρὶς κόπον καὶ ὅτι τὸ ἔδαφός της διενεμήθη εἰς τοὺς Τούρκους πολεμιστάς, ὁ δὲ χριστιανικὸς λαὸς ἀγογγύστως ὑπετάγη εἰς τὸν σουλτάνον. Τοῦτον ἀκολουθοῦν ὁ Hadschi Chalfa[3] καὶ ὁ Ewliyā Čelebi, περιηγητὴς τοῦ 17ου αἰ., γράφων ἀνάλογα εἰς τὸν ὄγδοον τόμον τοῦ ἔργου του[4].

2. Ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων χρονογράφων μνημονεύεται ἡ περιοχὴ Βεροίας καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βαγιαζὶτ Α', ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο εἰς τὴν πόλιν, ἀπὸ ὅπου ἔστειλε τοὺς στρατηγούς του διὰ τὴν κατάληψιν ἄλλων περιοχῶν, ἐνῶ ὁ ἴδιος παρέμεινεν εἰς αὐτὴν καὶ ἔκτισε τζαμί, τὸ ὁποῖον πιθανὸν εἶναι τὸ σωζόμενον πλησίον τοῦ 3ου - 4ου δημοτικοῦ σχολείου καὶ τοῦ «βήματος» τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

Οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν ἐκκλησίας τῆς Βεροίας καὶ τὰς μετέτρεψαν εἰς τεμένη, ὡς γράφει καὶ ὁ Ewliyā Čelebi, ὅπως π.χ. τὸν ναὸν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (παλαιὰν μητρόπολιν), ὁ ὁποῖος ἦτο γνωστὸς ὡς «Χουνκιὰρ ἢ Οὐνκιὰρ (αὐτοκρατορικόν, σουλτανικὸν) Τζαμί», διότι ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν σουλτάνον Μουράτ, ὡς προκύπτει ἐκ λανθανούσης τουρκικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 1882 εὑρισκομένης εἰς παρακειμένην παλαιὰν βρύσιν, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Γ. Γουδῆ[5]· ἐπομένως τοῦτο δὲν εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Βα-

---

1. *Ashik Pacha Zade,* Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte,... übersetzt von R. F. Kreutel, Wien - Graz 1959, σελ. 92 - 93, 101, κεφ. 55 καὶ 62, ὅπου περιγραφὴ τῆς βάσει σχεδίου καταλήψεως τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Μουράτ Α', Χαϊρεδδίν, Ἐβρενός, Λαλὰ Σαχὶν κ.ἄ., ὡς καὶ πληροφορίαι διὰ τὴν διανομὴν τῶν καταληφθεισῶν γαιῶν καὶ τὴν ἐπιβολὴν φόρων εἰς τὰς καταληφθείσας πόλεις Καβάλαν, Δράμαν, Ζίχνην, Σέρρας καὶ Βέροιαν.

2. Παρὰ *Zinkeisen,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 229 (Seadeddin, I, σελ. 110) καὶ *F. Taeschner - P. Wittek,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 71 - 72, (Sa'ddedin, I, 91).

3. *Hadschi Chalfa,* ἔκδ. Hammer, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 86, ὅπου ἀναγράφεται ὅτι ἡ Βέροια παρεδόθη χωρὶς κόπον, ὅτι κατηδαφίσθη τὸ τεῖχος της καὶ ὅτι εἶναι πλουσία εἰς τὴν παραγωγὴν φρούτων καὶ ὀρύζης.

4. Κατὰ πληροφορίαν τοῦ τουρκολόγου κ. Β. Δημητριάδη, ὁ ὁποῖος ἑτοιμάζει κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου, ὡς πρὸς δέκα πόλεις τῆς Δυτ. Μακεδονίας, πρβλ. καὶ *Α. Ε. Βακαλοπούλου,* Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 240 καὶ σημ. 1.

5. Κατὰ μετάφρασιν τοῦ τουρκομαθοῦς κ. Χαρ. Ἀνανιάδη ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ἡ Ζαριφὲ Χανούμ, θυγάτηρ Ζιά, κατεσκεύασε τὴν παροῦσαν βρύσιν εἰς κατάλληλον ἐθνικὴν ὁδὸν τοῦ Τεμένους Σουλτὰν Μουράτ, ὡς δωρεάν, ἕνα ἔργον ἀφιερώσεως εἰς τὸν λαὸν τῆς πόλεως ταύτης, δι' ἀνάμνησιν τῆς ἥττης. Ἰδιοκτῆτα, Νικητά, Ὕψιστε Θεέ, εὐγνωμονοῦμεν τὸν ζῆλον τοῦ ἀτόμου. Τὸ κόσμημα ἂς εἶναι ἐντοιχισμένον, Σὺ ποὺ ἔχεις ὡς κατοικίαν τὸν Παράδεισον. Βεβαίως ὁ ἄξιος τῆς πατρίδος ἀκουσίως ἐκτιμᾷ τὴν ἀγαθοεργίαν, διότι ἀναμφιβόλως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γιαζίτ Α' ἀνεγερθὲν τέμενος, ἐκτὸς ἐὰν ὁ ἀναφερόμενος Μουρὰτ εἶναι ὁ Α', ὁ πατήρ του, καὶ ὁ Βαγιαζὶτ Α' τοῦ τὸ ἀφιέρωσεν.

Ἐκ τῶν καταληφθεισῶν ἐκκλησιῶν γνωρίζομεν μόνον τὴν ἀνωτέρω καὶ τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν, ἡ ὁποία κατηδαφίσθη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν. Ἀσφαλῶς ὅμως κατελήφθησαν καὶ ἕτεραι ἐκκλησίαι, αἱ ὁποῖαι κατηδαφίσθησαν καὶ ἐπὶ τῶν θεμελίων των ἐκτίσθησαν τεμένη ἢ μετετράπησαν εἰς τζαμιά, τὰ ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ κατέρρευσαν ἐκ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου ὡς καὶ ἐκ πυρκαϊῶν, σεισμῶν κτλ. καὶ ὅταν ἀνηγέρθησαν ἐκ θεμελίων τὰ νέα τεμένη ἐξηφανίσθησαν τὰ τεκμήρια τῶν προϋπαρξάντων ναῶν.

3. Ἐκ δημοσιευθέντων ἀρχείων συμβολαιογράφων τῆς Βενετίας πληροφορούμεθα ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1381 - 1388 ἐπωλήθησαν ἐκεῖ πολλοὶ αἰχμάλωτοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ κάτοικοι Βεροίας, κατὰ τὸ ἔτος 1383 (καὶ συνεπῶς ἐνωρίτερα εἶχε γίνει ἡ πρώτη ἅλωσις τῆς πόλεως) καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1387 (μετὰ τὴν δευτέραν ἅλωσιν τῆς Βεροίας)[1].

Ὁ φόβος τῆς αἰχμαλωσίας, τῆς δολοφονίας καὶ τοῦ ἀτιμασμοῦ ἔτρεψε τοὺς κατοίκους τῆς Βεροίας καὶ κυρίως τῶν χωρίων τῆς περιοχῆς της εἰς τὰ γειτονικὰ ὄρη καὶ εἰς τὰ δάση τῶν βουνῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς πεδιάδος Βεροίας, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχαν μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν[2]. Οἱ Τοῦρκοι μετέφεραν πληθυσμὸν

εἶναι οἶκος προσευχῆς τοῦ πιστοῦ, διὰ τὸν ζῆλον τῆς πλύσεως καὶ καθάρσεως διὰ προσευχήν. Ἀνάγκη πάντοτε ἀπὸ σήμερον καὶ πέρα νὰ διαδοθῇ αὐτὸ διὰ προσκλήσεων. Εὐχαριστῶ, εἶπε, μετὰ πλήρους καυχήσεως. Χρονολογία ἐντομῆς τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ θόλου (ἀψῖδος) 1298. Δόξα τῷ Θεῷ, ὁ χαράξας Χὲζ Ἀπδουλλὰ» (βλ. σχετικὴν φωτογραφίαν εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου). Τὸ ἔτος 1298 ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ 1882, κατὰ τὸν κ. Ἀνανιάδην.

Ἂς σημειωθῇ ὅτι ἄλλο τέμενος τῆς Βεροίας ἐλέγετο τοῦ Σινὰν βέη, ὅπου καὶ ὁμώνυμος συνοικία τῆς Βεροίας, περὶ τὰ τουρκικὰ λουτρά. Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ἡ ὀνομασία ὀφείλεται εἰς τὸν Σινὰν πασᾶν, ὁ ὁποῖος κατέλαβε τὸ 1430 καὶ τὰ Ἰωάννινα (εἶναι δὲ γνωστὸς ἀπὸ τὸν «ὁρισμόν» του) ἢ εἰς τὸν περίφημον Τοῦρκον ἀρχιτέκτονα Σινὰν πασᾶ (15ος - 16ος αἰ.).

1. *F. Pouqueville*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. V, σελ. 274, *D. Angelov*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 220 - 275, σελ. 251, *Iv. Sakazov*, Documents récemment découverts datant de la fin du XIVe siècle et concernant les Bulgares de la Macédoine, Revue Macedonienne VI (1932), Fasc. 2 et 3, 1 - 62, *Κ. Δ. Μέρτζιου*, Μνημεῖα μακεδονικῆς ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, ὅπου γράφονται τὰ ἑξῆς. Σελὶς 12 : «192/1383 Μαρτίου 27 ἐπωλήθη ἡ Καλὴ Βεροιώτισσα ἀντὶ 108 ὑπερπύρων». Σελὶς 14 : «3/1387 Ἰουλίου 24 ὁμ. ἡ Κυριακὴ ἑλληνικοῦ γένους ἀπὸ τὸν τόπον καλούμενον Vergia (Βέροια)». Πρβλ. *Δ. Τσοποτοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 32, *Α. Βαπορίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 35 καὶ κυρίως *Νικ. Β. Τωμαδάκη*, Αἱ περὶ Μακεδόνων σκλάβων ἐν Κρήτῃ εἰδήσεις Ἰωσὴφ Βρυεννίου (1401), Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου, Ἀθῆναι 1953, σελ. 105 - 111, ὅπου καὶ περαιτέρω βιβλιογραφία.

2. *M. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 38, *Cousinéry*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Ι, σελ. 15, 53 καὶ 68, *L. Heuzey*, Le monte Olympe et l'Acarnanie, Paris 1860, σελ. 205 - 206, πρβλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 29 - 30, *τοῦ ἰδίου*, Ἱστορία τοῦ Νέου ἑλληνισμοῦ, τόμ. 2ος, Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 314 κἑ., 318 - 319, *τοῦ ἰδίου*, Ἡ καταγωγὴ καὶ ἡ πνευματικὴ συνέχεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ. 10 (1968) 107 - 133, 115, *τοῦ ἰδίου*, Ἡ πορεία τοῦ γένους, σελ. 55 κἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀπὸ τὰς χώρας τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὸν ἐγκατέστησαν εἰς τὴν περιοχήν, ὁ δὲ Τοῦρκος στρατηγὸς Ἐβρενὸς θεωρεῖται οἰκιστὴς τῶν νεοϊδρυθεισῶν πόλεων εἰς τὴν Μακεδονίαν, δηλαδὴ τῶν Γιαννιτσῶν, τῆς Ναούσης, τῆς Κοζάνης, τῆς Σιατίστης κ.ἄ.[1].

4. Ἡ Βέροια ἀναφέρεται ἐπίσης κατὰ τὸ ἔτος 1444, ὅταν ὁ ὕπαρχος Θερίζης (Φερούζ) ἐνίκησεν τὸν Ἀλβανὸν Ζενεμπίσαν, πλησίον τῆς Καστοριᾶς[2], ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι ἡ πόλις ἦτο ὁρμητήριον διὰ τὰς κατακτητικὰς ἐκστρατείας τῶν Τούρκων.

Ἀργότερα, εἰς τὸν θρῆνον τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μνημονεύεται ὅτι εἰς τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησεν ὁ Μωάμεθ Β' διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν Πόλιν, ἦτο καὶ ἕνα «φοσσᾶτον» ἐκ τῆς Βεροίας[3], μετὰ

---

1. Διὰ τὰ Γιαννιτσὰ βλ. προχείρως *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἡ ἐτυμολογία καὶ ὁ χρόνος κτίσεως τῶν Γενιτζῶν (Γιαννιτσῶν), περιοδικὸν Ἀθηνῶν «Σήμερα», ἔτος Γ', τεῦχ. 52 (1 Νοεμβρίου 1962), σελ. 14 καὶ ἐφημ. «Ἐθνικὴ πνοὴ» Γιαννιτσῶν, 24.11.1962, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

Διὰ τὴν Νάουσαν βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ὁ ὅσιος Θεοφάνης, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

Διὰ τὴν Κοζάνην βλ. *Παναγ. Ν. Λιούφη*, Ἱστορία τῆς Κοζάνης, Ἀθ. 1924, σελ. 20 κέ., 35 κέ., πρβλ. καὶ τὰς μελέτας τῶν Ν. Δελιαλῆ, Μ. Καλινδέρη καὶ Μ. Γ. Παπακωνσταντίνου.

Διὰ τὴν Σιάτισταν βλ. *Ἰωάννου Ἀποστόλου*, Ἱστορία τῆς Σιατίστης, Ἀθ. 1929, σελ. 9 κέ. καὶ κυρίως *Γιάννη Τόζη*, Σιατιστινά, Μακεδονικὰ 2 (1941 - 1952) 311 - 331.

Διὰ τὰς πόλεις αὐτὰς πρβλ. καὶ *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, εἰς τὸν πίνακα λέξεων.

2. *Λ. Χαλκοκονδύλη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 324, ἔκδ. E. Darkó, τόμ. 2, σελ. 96, P.G. *Migne*, τόμ. 159, στήλη 321 : «Ἐνταῦθα δὴ Θερίζης, ὁ Βερροίας ὕπαρχος, ξυναγαγὼν τοὺς παρὰ Ἀζίνη Σκόπας τε ἅμα καὶ Τούρκους τοῦ βασιλέως, ἐπισπομένων αὐτῷ καὶ συχνῶν τῶν ἀπὸ τῆς Θέρμης τε καὶ Λίμνης τῆς Περῤῥαιβῶν, ἐπέλασέ τε ἄφνω καὶ ἀπαρασκεύοις ἐπιπεσών, ἐσκηνωμένοις αὐτοῦ ταύτῃ που περὶ τὴν Καστορίας χώραν, τοὺς πλείστους τε αὐτῶν Ἀλβανῶν διέφθειρε, καὶ αὐτὸν Ζενεμπίσαν τὸν ἡγεμόνα ἀνελών, ἐπὶ πολὺ ἤλασε φόνου, ἐνταῦθα τοὺς ἄλλους καταβαίνων». Πρβλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 44 κέ., *N. Iorga*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1, σελ. 436, *Π. Ἀραβαντινοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 167. Πρόκειται διὰ τὸν Φερούζ, βλ. *G. Moravcsik*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2, σελ. 332 καὶ *Α. Βαπορίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 39 (Φιρούζ βέης), σελ. 43 (Φερούζ βέης).

3. *A. Elissen*, Analekten der mittel und neugriechischen litteratur, Leipzig, τόμ. 3, 1857, σελ. 56, στίχ. 760 - 761, πρβλ. *Γ. Θ. Ζώρα*, Βυζαντινὴ ποίησις, Βασικὴ Βιβλιοθήκη «Ἀετοῦ», ἀρ. 1, Ἀθ. 1956, σελ. 169 - 202, σελ. 192, στίχ. 760 - 761, *τοῦ ἰδίου*, Περὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθ. 1959, σελ. 170 - 171, 171, *Γ. Σλουμπερζὲ* (μετ. Ἐμμ. Γ. Πρωτοψάλτου), Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθ. 1954, σελ. 55, *Σπ. Λάμπρου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 999 - 1000, σελ. 1000 : «Σέρρες, Βεργοία, Σκόπια, μὲ τὴν περιοχήν των, ἔχει καὶ αὐτοῦ ἀληθινὰ χιλιάδες δέκα πέντε», πρβλ. καὶ στίχ. 974 - 975 : «αἱ Σέρρες, τὸ Δεμότειχον, ἡ Βέργοια καὶ τὰ Σέρβια, τὸ νὰ ἰδοῦσι τὸν σταυρόν, ὅλα σᾶς προσκυνοῦσιν». Ἡ λέξις Βέροια παρουσιάζεται εἰς τὸ κείμενον ὡς Βεργία, Βεργοία καὶ τὰ Βέροια, πρβλ. Ἀθηνᾶ, τόμ. 49, σελ. 227. Περὶ τῶν δημοσιευθέντων τύπων τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμ. 1ος, Βέροια 1960, σελ. 65, ὅπου καὶ παραπομπαί.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲ τὴν ἅλωσιν ἀναφέρεται καὶ πάλιν ἡ Βέροια, καθ' ὅσον ὁ μεταφράσας ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν τὴν Ὁμολογίαν πίστεως τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, τῇ ἀπαιτήσει τοῦ Μωάμεθ, Ἀχμὰτ ἢ Ἀχμὲτ Μαχουμὰτ Τζελεμπῆ, ἦτο καδῆς τῆς πόλεως[1].

6. Η ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Ἡ προφορικὴ παράδοσις διέσωσε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας τὸν μῦθον περὶ τῆς «βασιλίσσης Βιργινίας» ἢ «Βεργίνας», ἡ ὁποία ἐπροτίμησε νὰ αὐτοκτονήσῃ, ριφθεῖσα ἀπὸ τὸν «πύργον» της εἰς τὸν διερχόμενον Τριπόταμον («Μπαρμπούταν»), διὰ νὰ μὴ συλληφθῇ καὶ ἀτιμασθῇ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀπὸ τὸ παλάτι της ἤρχιζαν ὑπόγειοι δίοδοι («λαγούμια»), αἱ ὁποῖαι διήρχοντο κάτωθι τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Κηρύκου καὶ κατέληγαν εἰς τὸ θερινὸν παλάτι της, εἰς τὰ Παλατίτσια.

Κατὰ τὴν αὐτὴν διήγησιν ἡ πόλις δὲν παρεδόθη οἰκειοθελῶς, ἀλλὰ ἐκυριεύθη μετὰ πολιορκίαν, κατόπιν προδοσίας ἑνὸς ξυλοκόπου, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ ἐπίθετον Χατζηκατβίας. Αὐτὸς ὡδήγησε τοὺς Τούρκους ἀπὸ μυστικήν, ἀφύλακτον εἴσοδον τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὴν καὶ σήμερα ἀκόμη ὀνομαζομένην συνοικίαν «Γιολὰ Γκελντί» (=δρόμος ἀπ' ὅπου εἰσῆλθαν). Ὁ Χατζηκατβίας ἔλαβε δῶρα καὶ τιμὰς ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ ἀργότερα ἐμαύρισε τὸ σῶμα του καὶ ἔσκασε. Τρεῖς φορὰς τὸν ἔθαψαν οἱ Τοῦρκοι, πλὴν ὅμως ἡ γῆ δὲν ἐδέχετο τὸ σῶμα του καὶ κατόπιν τούτου τὸ ἔρριψαν εἰς ἕνα «λαγούμι» τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ ἐσκέπασαν μὲ βαρὺ καὶ πυκνὸν στρῶμα ἀπὸ πέτρας, χώματα κτλ.

Ὅταν οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθαν εἰς τὴν πόλιν ἀντεμετώπισαν τὴν ἄμυναν τῶν κατοίκων. Οἱ πρόκριτοι εἶχαν κλεισθῇ εἰς τὴν τότε μητρόπολιν (=παλαιὰν μητρόπολιν) καὶ ἠμύνοντο μαζὺ μὲ τὸν μητροπολίτην Καλλίμαχον ἢ Καλλίνικον. Τελικῶς εἰσῆλθαν οἱ Τοῦρκοι ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ συνέλαβαν τοὺς προκρίτους καὶ τὸν μητροπολίτην, τοὺς ὁποίους καὶ ἐκρέμασαν εἰς τὸν πλάτα-

---

1. Διὰ τὸν καδῆν τῆς Βεροίας βλ. Ἱστορία πολιτικὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς *Martinus Crusius*, Turcograecia, Basileae 1584, σελ. 1 κέ., σελ. 16: «...καὶ μετωγλωττίσθη καὶ εἰς τὴν τουρκαραβόγλωσσαν ὑπὸ ἀχουμάτ, καδὴ Βεροήας», πρβλ. σελ. 101 κέ., ὅπου καταχωρεῖται ἡ Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως ἱστορία τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ, σελ. 110 : «Μετεγλωττίσθη δὲ εἰς τὴν τουρκοαραβόγλωσσαν ὑπὸ τοῦ ἀχμέτ, καδδῆ βερροίας, τοῦ πατρὸς μαχουμὰτ Τζελεμπή, τοῦ ἀναγραφέως», πρβλ. καὶ *Σπ. Π. Λάμπρου*, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμ. 2ος, Κανταβριγία 1900, σελ. 58, ἀριθμ. 4325, *Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως*, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, τόμ. 2ος, Πετρούπολις 1894, σελ. 210 - 211, ἀρ. 131 καὶ *Κ. Λαμέρα*, Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας δημογερόντων, Μ.Χ. 3 (1940) 7 - 8 σημ. 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νον, ὁ ὁποῖος διασώζεται μέχρι σήμερα, πλησίον τῆς παλαιᾶς μητροπόλεως[1].

Τρία εἶναι συνεπῶς τὰ κύρια πρόσωπα τῆς διηγήσεως τῆς λαϊκῆς παραδόσεως: Ἡ Βιργινία, ὁ Χατζηκατβίας καὶ ὁ μητροπολίτης Καλλίνικος ἢ Καλλίμαχος.

2. Ἡ διήγησις περὶ τῆς Βιργινίας καὶ τοῦ Χατζηκατβία δὲν εἶναι πρωτότυπος, διότι παρόμοιαι μυθιστορίαι ἀναφέρονται εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Πρόκειται περὶ παραλλαγῆς τοῦ μύθου περὶ τοῦ κάστρου τῆς Ὡριᾶς[2], τοῦ ὁποίου ἡ πρώτη τεκμηρίωσις ἀνάγεται εἰς γεγονότα τοῦ 9ου αἰ.[3]. Εἰς ὅλας τὰς μορφὰς τοῦ μύθου τὰ κεντρικὰ πρόσωπα εἶναι ἡ βασιλοπούλα ἢ ἡ πριγκήπισσα, ἡ παρθένος καὶ ὁ ἐκτουρκέψας πρώην Χριστιανός. Ἄλλωστε ἡ αὐτὴ σχεδὸν διήγησις συναντᾶται καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας, ἤτοι εἰς τὴν Ἔδεσσαν[4], εἰς τὰ Σέρβια[5], εἰς τὴν Καστοριάν[6], εἰς τὰς Σέρρας[7] κτλ.

---

1. *Cousinéry*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 71, *L. Heuzey*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 193 - 195, *M. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 206, *A. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 33, *Γερ. Καψάλη*, Λαογραφικὰ ἐκ Μακεδονίας, Λαογραφία 6 (1917) 452 - 537, 453 - 459, *Καλλιόπης Μερκ. Δημητριάδου*, Ἡ Βασιλοπούλα τῆς Βεροίας, μία ὡραία παράδοσις, ἐφημ. «Ἔδεσσα», 1.9.1919, *Κ. Α. Ρωμαίου*, Τὸ ἀνάκτορον τῆς Παλατίτσας, Α.Ε., Εἰς μνήμην Γ. Οἰκονόμου, τόμ. 1ος, 1955, 141 - 150, σελ. 141 σημ. 1.

Ποιήματα, ὡς τὰ ἔπλασεν ἡ λαϊκὴ μοῦσα καὶ τὰ περιέσωσεν ἡ προφορικὴ παράδοσις, ἐδημοσίευσεν ὁ *Λώλης Σμυρλῆς*, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, 1927, σελ. 246 - 248, Φάρος Βορείου Ἑλλάδος, τόμ. 2 (1940) 214 καὶ 228. Ὁ μῦθος ἐγένετο ὑπόθεσις μυθιστορημάτων, δημοσιευθέντων εἰς τὰς ἐφημερίδας «Ἀστὴρ» Βεροίας καὶ «Φῶς» τῆς Θεσσαλονίκης.

2. *Ν. Γ. Πολίτου*, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις, τόμ. 1ος, σελ. 11, 82, 270, ἀρ. 17, 162 καὶ 485, πρβλ. *τοῦ ἰδίου*, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1966[5], ἀριθμ. 73, σελ. 87 - 89. Περὶ τῆς λέξεως βεργινάδα, ὅπως ὀνομάζεται ἡ Βεργίνα, Βιργινία, εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια βλ. Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς Νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, ἔκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 3ος, Ἀθ. 1942, εἰς λέξιν καὶ *Ν. Π. Ἀνδριώτη*, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967[2], σελ. 50.

3. Βλ. *Γ. Κ. Σπυριδάκη*, Τὸ δημῶδες ἄσμα τοῦ Κάστρου τῆς Ὡριᾶς, Ε.Λ.Α.Α.Α. 13 - 14 (1960 - 1961) 3 - 34, σελ. 7, *τοῦ ἰδίου*, Βυζαντιναὶ παραδόσεις, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α., περίοδος 2α, τόμ. 5 (1954 - 1955) 358 - 369 καὶ *Α. Ε. Bakalopoulos*, Zur Datierung zweier griechischer volkslieder, Zeitschrift für Balkanologie 3 (1965) 4 - 11.

4. *Εὐστ. Στουγιαννάκη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 229 - 231. Ὁ προδότης Ἐδεσσαῖος ἐλέγετο Πέτρος καὶ χλευαστικῶς Κὲλ - Πέτρος, δηλαδὴ Κασιδόπετρος, ἡ δὲ θυσιασθεῖσα, ἁπλῶς Παρθένος, βλ. *καὶ Διονυσίου* μητροπολίτου Ἐδέσσης καὶ Πέλλης, Ἀκολουθία τῆς ἁγίας ἐνδόξου νεομάρτυρος Παρθένας τῆς Ἐδεσσαίας, Ἀθ. 1958, σελ. 24 - 26, πρβλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 42 - 43.

5. *Ν. Γ. Πολίτου*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 11, ἀρ. 17, *Θ. Παπαθανασίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 67 - 68, πρβλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 47 - 49.

6. *Γερ. Καψάλη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 455, *Π. Τσαμίση*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 27, πρβλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 43 κἑ.

7. *Πέτρ. Θ. Πέννα*, Ἱστορία τῶν Σερρῶν, Ἀθ. 1966[2], σελ. 53, πρβλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 39 - 40.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ μῦθος περὶ τῆς Βιργινίας εἶναι ἱστορικῶς ἀναπόδεικτος, τουλάχιστον μέχρι στιγμῆς. Πιθανὸν νὰ εἶναι μεταγενέστερον δημιούργημα τῆς λαϊκῆς φαντασίας, ἡ ὁποία προσήρμοσε καταλλήλως τὴν διήγησιν, ἐπηρεασθεῖσα καὶ ἐκ τοῦ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας ὑπάρχοντος πύργου, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο παραπλεύρως καὶ βορειοδυτικῶς τῶν δικαστηρίων, νοτίως τοῦ κτιρίου τῶν φυλακῶν, νοτιοδυτικῶς τῆς στρατιωτικῆς λέσχης, ὅπου ὑπάρχουν σήμερα μόνον ἐρείπια καὶ ὑπολείμματα, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ γνωστοῦ μακεδονικοῦ ἀνακτόρου τῶν Παλατιτσίων.

Ἐξ ἄλλου ἡ μελέτη τῶν λεπτομερειῶν τῆς διηγήσεως ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ δημιουργήματος τῆς λαϊκῆς φαντασίας, διότι πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ τὸ ὅτι ἡ Βιργινία ἦτο παρθένος ἢ βασίλισσα καὶ ηὐτοκτόνησε μαζὶ μὲ τὸ βρέφος της, ριφθεῖσα ἐκ τοῦ πύργου της εἰς τὸν ποταμὸν (εἰς τὴν θέσιν «Καζάνα»), ὁ ὁποῖος ὅμως ρέει εἰς ἀπόστασιν 30 - 50 μέτρων περίπου; Ἐνδέχεται ὅμως νὰ εἶναι ἀληθές, ὅτι μία ἢ περισσότεραι Βεροιώτισσαι ηὐτοκτόνησαν ἢ ἀκόμη ἡ παράδοσις νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν προηγηθεῖσαν αὐτοκτονίαν τῆς Ἄννης Καϊκαούς, ὅπως θὰ ἴδωμεν.

3. Ἀντιθέτως τὸ τμῆμα τοῦ μύθου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸν Χατζηκατβίαν φαίνεται ὅτι εἶναι ἀληθές, ὡς πρὸς τὴν προδοτικὴν στάσιν τοῦ Βεροιέως Ἰωάννου Χαριτοπούλου (τῆς γνωστῆς βυζαντινῆς οἰκογενείας). Ἐκ δημοσιευθέντων ἐγγράφων τοῦ τουρκικοῦ ἱστορικοῦ ἀρχείου πληροφορούμεθα ὅτι εἰς τὴν Βέροιαν ἡ οἰκογένεια Χαριτοπούλων εἶχε φορολογικὴν ἀτέλειαν, διότι ὁ πρόγονός των ἐβοήθησε τοὺς Τούρκους διὰ νὰ κυριεύσουν τὴν πόλιν[1], διὰ τὴν ὁποίαν τόσον ἐταλαιπωρήθησαν, ὥστε κατὰ μίαν ἄποψιν δι' αὐτὸ τὴν ὠνόμασαν Καραφέροιαν (=μαύρην Βέροιαν).

4. Διὰ τὸν σφαγιαθέντα μητροπολίτην δὲν ἔχομεν ἑτέρας πληροφορίας. Τὸ ὄνομά του Καλλίνικος ἢ Καλλίμαχος συνεπλήρωσεν εἰς τὸν ὑπάρχοντα πίνακα τῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1607 καὶ ἐντεῦθεν ποιμεναρχῶν Βεροίας - Ναούσης ὁ κατὰ τὰ ἔτη 1911 - 1922 μητροπολίτης Βεροίας καὶ Ναούσης Καλλίνικος (καὶ συγγραφεύς, ὁ Δελικάνης), ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἀπήντησεν εἰς ἐπι-

---

1. Ἱστορικὸν ἀρχεῖον Βεροίας (ἐπιμέλεια *Ι. Κ. Βασδραβέλλη*), Ἐκλογαί, σελ. 8 καὶ 52 - 53 καὶ Β', ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 1 - 2, 33 - 34, 57 - 58, 77 - 78 καὶ 170 - 171. Κατὰ μίαν ἄλλην ἄποψιν ἡ Βέροια ὠνομάσθη Καρὰ - φέροια, διότι εἰς τὴν περιοχήν της βρέχει συνεχῶς, αὐτὸ δὲ τὸ γεγονὸς ἔδωσε τὴν ἀφορμὴν εἰς τὸν γνωστὸν Στάμ. Στάμ. νὰ γράψῃ σχετικὸν εὐθυμογράφημα.

Ὁ *Βακαλόπουλος* δέχεται, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 111, τὴν γνώμην τῆς *Κ. Σταθοπούλου* - *Ἀσδραχᾶ* (ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 153 - 154), ὅτι οἱ Χαριτόπουλοι ἦσαν γαιοκτήμονες, ἀλλὰ ἡ παράδοσις θέλει τὸν Χαριτόπουλον - Χατζηκατβίαν ξυλοφόρον. Ὁ Ἰωάννης Χαριτόπουλος εἶναι προφανῶς ὁ Χατζηκατβίας, ἡ δὲ προσωνυμία αὕτη ὀφείλεται ἴσως εἰς τὸ ὅτι οὗτος ἀπεβίωσεν ὡς χατζῆς, δηλαδὴ προσκυνητὴς τῆς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ [= χατζῆς + κάτ(ω) + βαίνω].

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στολὴν τοῦ μετέπειτα μητροπολίτου Βεροίας καὶ Ναούσης Σωφρονίου Σταμούλη, διὰ τῆς ὁποίας τοῦ ἐζήτησεν οὗτος διευκρινίσεις περὶ τῆς χρησιμοποιηθείσης πηγῆς, διὰ τὴν γενομένην προσθήκην εἰς τὸν πίνακα.

Ἐκ δημοσιευθείσης περιγραφῆς κειμένου τοῦ 15ου ἢ 16ου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον καταχωρεῖται εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 269 κώδικα τῆς μονῆς Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων[1], μανθάνομεν, διὰ πρώτην φοράν, ὅτι ἐτιμᾶτο εἰς τὴν Βέροιαν, ὡς ἱερομάρτυς, ὁ πρώην μητροπολίτης της Ἀρσένιος. Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ μητροπολίτου τῆς παραδόσεως, ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὐτὴ θὰ ἐπιβεβαιωθῇ ἢ θὰ διαψευσθῇ τελικῶς, ὅταν θὰ δημοσιευθῇ τὸ σχετικὸν ἀνέκδοτον κείμενον.

1. Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 294 - 295, ὅπου περιγραφὴ τοῦ ὑπ' ἀρ. 269 (παλαιᾶς ἀριθμήσεως Β 353) κώδικος, τοῦ 15ου - 16ου αἰῶνος: «6 (φ. 102α). Ἀκολουθία εἰς τὸν ἅγιον τοῦ Χριστοῦ ἱερομάρτυρα Ἀρσένιον τὸν μητροπολίτην Βερροίας». Ὁ *Ν. Βέης* (Ἔκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ τεχνικῶν ἐρευνῶν ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Μετεώρων κατὰ τὰ ἔτη 1908 καὶ 1909, Ἀθ. 1910, σελ. 39, παράγρ. 4) ἀνάγει τὸν κώδικα εἰς τὸ ἔτος 1551.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Α. Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. ὁ αὐτοκράτωρ Διοκλητιανὸς (284 - 304) ἀναδιωργάνωσε τὸ σύστημα διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας του, διαιρέσας ταύτην εἰς 12 διοικήσεις, μὲ ὑποδιαιρέσεις τὰς ἐπαρχίας. Ἡ Μακεδονία ἀπετέλεσεν ἐπαρχίαν τῆς διοικήσεως τῶν Μυσιῶν (μὲ ἕδραν τὴν Θεσσαλονίκην), ὅπου ὑπήγετο καὶ ἡ Βέροια. Ἀργότερα ἡ Βέροια ἦτο πόλις τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ[1].

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ Συνεκδήμου τοῦ Ἱεροκλέους, τὸ κράτος διηρέθη (535 μ.Χ.) εἰς 64 ἐπαρχίας μὲ 435 πόλεις. Ἡ ἑβδόμη ἐπαρχία τοῦ Ἰλλυρικοῦ εἶχε 32 πόλεις, εἰς δὲ τὴν ὑποδιοίκησιν τούτου, τὴν «Πρώτην Μακεδονίαν», ἀνῆκε καὶ ἡ Βέροια[2].

Ἐν συνεχείᾳ εἰσήχθη ὁ θεσμὸς τῶν θεμάτων, περὶ τῆς προελεύσεως, τῆς ἀρχῆς, τῆς ἐτυμολογίας κτλ. τοῦ ὁποίου ἔχουν διατυπωθῆ πολλαὶ γνῶμαι, φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτος ὑπῆρξε δημιούργημα τοῦ 7ου αἰ., ὡς στρατιωτικὸν τμῆμα καὶ διαίρεσις[3].

Ἡ Βέροια ἀναφέρεται καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (10ος αἰ.), ὡς πόλις τῆς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας[4].

2. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Στίλπ. Κυριακίδου, ἡ Βέροια ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῆς Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ 9ου αἰ., τοῦτο δὲ συμπεραίνεται ἐκ τοῦ βίου τῆς ἁγίας Θεοδώρας τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου ἡ Βέροια ἀναφέρεται ὡς

---

1. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* Θεσσαλονίκια μελετήματα, σελ. 18 κέ., 19 - 21.

2. *Ἱεροκλέους,* Συνέκδημος, ἔκδ. A.Burckhardt, Λειψία 1893, σελ.5 σημ. 6, σελ.XLVIII, σελ. 52, ἔκδ. Βόννης, ἐν συνεχείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περὶ θεμάτων, σελ. 390 κέ., 391, 407 : «ζ' Ἐπαρχία Ἰλλυρικοῦ, ᾱ Μακεδονία, ὑπὸ κονσιλάριον, πόλεις λβ... 6. Βέροια» καὶ «Δεύτερον θέμα Μακεδονίας. Ἐπαρχία Μακεδονίας ὑπὸ κονσιλάριον, πόλεις λβ... Βέρροια». Εἰς τὸ Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας τῶν *Σ. Βουτυρᾶ, Ι. Βρετοῦ, Γ. Βαφειάδου,* τόμ. 1ος, Κωνσταντινούπολις 1869, σελ. 1119, ἄρθρον Βέροια, ὑπάρχει τὸ ἑξῆς ἀνιστόρητον: «Ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ἡ πόλις αὕτη (ἡ Βέροια) ἀπετέλεσεν ἴδιον θέμα διοικητικόν».

3. Τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν, μὲ περιληπτικὴν ἔκθεσιν τῶν ποικίλων γνωμῶν βλ. προχείρως εἰς *Ἀνδρέου Ν. Στράτου,* Τὸ Βυζάντιον στὸν Z' αἰῶνα, τόμ. 2ος, Ἀθ. 1966, σελ. 702 - 726.

4. *A. Pertusi,* Constantino VII Porfirogenito, De thematibus, Città del Vaticano, 1952, σελ. 88, 162 - 166, 165, 168 - 170, ἔκδ. Βόννης, σελ. 49 καὶ 292 : «Ἐπαρχία Μακεδονίας ⟨α⟩ ὑπὸ κονσιλάριον, πόλεις λ[β], Θεσσαλονίκη, Πέλλη, Εὔρωπος, Δίος, Βέρροια...».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κάστρον, ὑπαγόμενον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην[1]. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 10ου ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰ. ἱδρύθη τὸ θέμα τῆς Βεροίας ἀπὸ τὸν Βασίλειον Βουλγαροκτόνον, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ μὴ ἀνατρέψῃ τὸ καθεστώς, τὸ ὁποῖον εὗρῆκεν ὅταν ἠλευθέρωσε τὴν πόλιν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Πάντως, ἡ τελευταία ἄποψις, περὶ διατηρήσεως τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τῶν Βουλγάρων, ἀμφισβητεῖται, καίτοι γίνεται δεκτὸν ὅτι πράγματι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἱδρύθη τὸ θέμα τῆς Βεροίας[2]. Ἡ γνώμη αὐτὴ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς τότε κρατούσας συνθήκας, διότι οἱ Βούλγαροι ἠπείλουν σοβαρῶς πλέον καὶ τὴν ἐπαρχίαν Βεροίας, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Βασίλειος ἐνίσχυσε τὰ τείχη τῆς πόλεως.

3. Τὸ θέμα τῆς Βεροίας ἀναφέρεται ρητῶς εἰς ἐπιστολὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου, ὁ ὁποῖος γράφει: «Τῷ σεβαστῷ καὶ δουκὶ Βερροίας, κυρίῳ Κωνσταντίνῳ, τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκράτορος»[3]. Ἡ τοποθέτησις μέλους τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, καὶ μάλιστα μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ δουκός, εἰς τὸ θέμα τῆς Βεροίας εἶναι ἀπόδειξις τῆς στρατηγικῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀξίας τῆς περιοχῆς.

Συγχρόνως σχεδὸν (1091 ἢ 1106) τὸ θέμα τῆς Βεροίας ἀναφέρεται ρητῶς εἰς τὴν «δέησιν καὶ λύσιν» τοῦ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, ὡς καὶ τὸ θέμα τῶν Μογλενῶν (Μογλένων), μνημονεύονται δὲ οἱ «πράκτορες» τούτων[4].

---

1. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* Βολερόν, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 405, *τοῦ ἰδίου,* Θεσσαλονίκια μελετήματα, σελ. 25. Βλ. *E. Kurtz,* Des klerikers Gregorios bericht über Leben, Wunderthaten und Translation des Hl. Theodora von Thessalonich nebst der Metaphrase des Joannes Stavrakios ... St. Pétersburg 1902, σελ. 43: «Νεᾶνις δέ τις ἐκ Βερροίας τοῦ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν μεγαλόπολιν τελοῦντος ὁρμωμένη κάστρου», πρβλ. καὶ σελ. 68.

2. Βλ. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* Βολερόν, σελ. 418, 422, *τοῦ ἰδίου,* Θεσσαλονίκια μελετήματα, σελ. 26 - 32, ἀλλὰ καὶ *Δ. Ζακυθηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 145.

Ὁ ἀρμενικῆς καταγωγῆς ἱστορικὸς Ἀκογίγκ ὑποστηρίζει (βιβλ. III, κεφ. XXXIII, βλ. *G. Schlumberger,* μετ. Λαμπρίδου, Ἡ βυζαντινὴ ἐποποιΐα, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 87) ὅτι ὁ Βασίλειος Βουλγαροκτόνος ἀνακατέλαβε τὴν Βέροιαν κατὰ τὸ 991, ὅπως εἴδαμεν, καὶ ὅτι κατέλιπεν εἰς τὴν πόλιν τὸν μάγιστρον Γρηγόριον Ταρωνίτην μὲ πολὺν στρατὸν καὶ τὸν Ἀρμένιον ἡγεμόνα Ἰσαάκ, υἱὸν τοῦ Ἄβελ. Ἐκ τούτων συμπεραίνεται ὅτι ἡ Βέροια ἀπετέλει ἰδιαίτερον θέμα.

3. P.G. *Migne,* τόμ. 126, στήλη 488. Τὸ κείμενον καὶ τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις βλ. κατωτέρω, περὶ τῶν θεματικῶν ἀρχόντων (Κωνσταντῖνος Κομνηνός). Ὁ *Zlatarski,* Istorija, τόμ. 2, σελ. 15, 261 καὶ 315, ἰσχυρίζεται (σελ. 261), ἐσφαλμένως, ὅτι ἡ Βέροια δὲν ἦτο οὔτε κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, οὔτε κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους κέντρον οἱασδήποτε μεμονωμένης περιοχῆς ἢ θέματος, πρβλ. μελέτην *τοῦ ἰδίου* εἰς Byzantinoslavica 4 (1932) 139 - 158 κέ. καὶ 370 - 396 (βουλγαριστί).

4. Actes de Lavra, τόμ. 1ος (897 - 1178), ἔκδ. G. Rouillard P. - Collomp, Paris 1937, σελ. 121 - 123, σελ. 122 (45), 3: «ὅτι ἐν τῷ θέματι Βερροίας καὶ Μογλένων», στίχ. 14 - 15: «...τῷ τε πράκτορι Βερροίας, τῷ πράκτορι Μογλένων», στίχ. 24: «ἔν τε τῷ θέματι Βερροίας καὶ ἐν τῷ θέματι Μογλένων». Πρβλ. *G. Ostrogorskij,* La pronoia, Byzantion 22 (1952) 437 κέ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατόπιν (1149) γίνεται μνεία τοῦ χωρίου τῆς Δοβροχουβίστης, ὡς ἀνήκοντος εἰς τὸ θέμα τῆς Βεροίας[1], ὡς θὰ ἴδωμεν. Ὀλίγον ἀργότερα (1199) εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐχορηγήθησαν προνόμια εἰς τοὺς Βενετούς, ἀναφέρεται ρητῶς καὶ τὸ θέμα τῆς Βεροίας μετὰ τοῦ χαρτολουράτου τῆς Δοβροχουβίστης καὶ τοῦ κατεπανικίου τοῦ Κίτρους[2]. Συνεπῶς εἰς τὰ ὅρια τοῦ θέματος τῆς Βεροίας συμπεριελαμβάνετο καὶ ἡ περιοχὴ Κίτρους (Κατερίνης), ἂν καὶ διετυπώθη καὶ ἡ γνώμη ὅτι τὸ κατεπανίκιον τοῦ Κίτρους ἦτο ἀνεξάρτητος διοικητικὴ μονάς[3].

Κατὰ τὴν φραγκοκρατίαν ἡ περιοχὴ Βεροίας ἀναφέρεται (1204) ὡς θέμα μετὰ τῶν χαρτολουράτων τῆς Δοβροχουβίστης καὶ τῆς Σλανίτζης[4], ὡς θὰ ἴδωμεν. Τὸ θέμα τῆς Βεροίας μνημονεύεται ρητῶς καὶ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ 13ου αἰ., ὀλίγον μετὰ τὴν λῆξιν τῆς δευτέρας βουλγαροκρατίας, περὶ τὸ 1220 - 1230, εἰς ἔγγραφα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Δημητρίου Χωματιανοῦ, ἀναφέρονται δὲ καὶ δοῦκες - διοικηταὶ τούτου[5]. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἰδίου αἰῶνος τὸ θέμα τῆς Βεροίας ἀναγράφεται εἰς τὸ πρακτικὸν τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἐδεσσηνοῦ περὶ τῶν κτημάτων τῆς μονῆς Ἰβήρων. Τοῦτο ἐγράφη πιθανὸν περὶ τὸ 1246, κατὰ τὸν Στίλπ. Κυριακίδην[6], ὁ ὁποῖος δέχεται

---

1. *Παπαδοπούλου - Κεραμέως*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 4, σελ. 241: «Ἀλλ' ἐν χωρίῳ τοῦ θέματος Βερροίας, οὕτω πως λεγομένῳ Δοβροχουβίσται».

2. *Th. Tafel - G. Thomas*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 264, 278: «Ἐπαρχία Βεροίας σὺν τῷ κατεπανικίῳ Κίτρους», πρβλ. *Zachariae von Lingenthal*, Jus Graecoromanum, τόμ. 3ος, σελ. 553 - 565, *Ἰωάννου καὶ Παν. Ζέπων*, Jus Graecoromanum, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1931, σελ. 469 - 480.

3. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Κατεπανίκια τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1954, σελ. 69 - 71· ὁ συγγραφεὺς ἐκφέρει τὴν γνώμην ὅτι τὸ κατεπανίκιον τοῦ Κίτρους ἦτο ἀνεξάρτητον, φέρων ὡς παράδειγμα τὸ κατεπανίκιον Ἀβύδου, διαφωνῶν μὲ τὸν *Δ. Ζακυθηνόν* (Ε.Ε.Β.Σ. 17 (1941), σελ. 238, 19 (1949), σελ. 3 - 25), ἀλλὰ ἡ γνώμη αὕτη δὲν φαίνεται πειστική. *Ὁ Στ. Κυριακίδης*, ἔνθ' ἀνωτ. (εἰς τοὺς ὑπ' ἀρ. 4 - 5 χάρτας, μετὰ τὴν σελίδα 586), ἀπεικονίζει τὴν περιοχὴν τοῦ κατεπανικίου Κίτρους ἐντὸς τῆς περιφερείας τοῦ θέματος τῆς Βεροίας, πρβλ. καὶ *Ο. Tafrali*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 55.

4. *Tafel - Thomas*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 485 : «Provincia Verye cum cartularatis tam Dobrochubisti, quam et Sthlaniza».

5. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔκδ. Pitra, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΚΕ', στῆλαι 105 - 110, στήλη 105: «τῷ δουκὶ Βερροίας κυρῷ Βάλῳ τῷ Τζαμᾷ», ἔγγρ. ΛΘ', στῆλαι 171 - 174, στήλη 171: «Τὸ μέρος τοῦ ἀπὸ τοῦ θέματος Βερροίας», ἔγγρ. ΠΘ', στῆλαι 393 - 396, στήλη 395: «δουκὸς Βερροίας», ἔγγρ. ΡΕ', στῆλαι 445 - 448, στήλη 445: «...Ἰωάννου τοῦ Πλούτου... Θεοδώρου τοῦ βεστάρχου ὡς ἀμφοτέρων ἐν ἰδίοις καιροῖς τὴν δουκικὴν τῆς Βερροίας ἐνεργησάντων ἐπιτροπήν». Ἀξιοπαρατήρητος ἡ ἔκφρασις «δουκικὴ ἐπιτροπή».

6. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 336: «Θείῳ καὶ προσκυνητῷ προστάγματι τὴν ἀπογραφικὴν ἐξίσωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τῆς χώρας καὶ τῶν κάστρων Βολεροῦ, τῆς πόλεως Σερρῶν, Μελενίκου καὶ Στρυμόνος ἔτι τε τοῦ θέματος τῆς θεοσώστου πόλεως Θεσσαλονίκης καὶ Βερροίας ποιήσασθαι προσταχθείς», καὶ σελ. 479 - 480, πρβλ. *R. Guilland*,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅτι ἡ Βέροια ἀπετέλει ἓν θέμα μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἤ, μᾶλλον, κατεπανίνικιον τοῦ θέματος ταύτης [1].

Ἀργότερα ὅμως, περὶ τὸ 1338, ἡ Βέροια ἀπετέλει ἴδιον θέμα [2], ὅπως καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος, ὁπότε ὁ Μανουὴλ Καντακουζηνὸς ἔγινε διοικητὴς τῆς περιοχῆς, μὲ εὐρυτάτην περιφέρειαν [3]. Ἄλλωστε, ἡ Θεσσαλονίκη διέκειτο τότε ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνὸν καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐξαρτήσεως ἐκ ταύτης τῆς περιοχῆς Βεροίας. Μετὰ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς Βεροίας (1350) ἀπὸ τὸν Καντακουζηνόν, διοικητὴς τῆς πόλεως ἐτοποθετήθη ὁ πρωτοβεστιάριος Διπλοβατάτζης [4].

Κατὰ τὴν σερβοκρατίαν ἡ Βέροια εἶχε προφανῶς ἰδικόν της στρατηγὸν - διοικητήν, ἀφοῦ ὁ κράλης Δουσὰν ἐγκατέστησεν εἰς τὴν πόλιν πολλοὺς Σέρβους εὐγενεῖς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, ὕστερα δὲ ἀπετέλεσε τὴν ἕδραν τοῦ Σέρβου ἡγεμονίσκου Χλαπένου, ὅπως εἴδαμεν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς τουρκοκρατίας (1444) γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὴν Βέροιαν ἤδρευεν ὁ ὕπαρχος Θερίζης (Φερούζ), τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι διετηρήθη ἡ διοικητικὴ ἀνεξαρτησία τῆς περιοχῆς Βεροίας, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐσεβάσθησαν κατ' ἀρχὴν τὸ εὑρεθὲν καθεστώς, ἄλλωστε δὲ εἰς τοῦτο συνηγόρουν καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς ἀβεβαίας ἐκείνης περιόδου.

4. Δὲν γνωρίζομεν τὰ ἀκριβῆ ὅρια τοῦ θέματος τῆς Βεροίας, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε δὲν ἦσαν πάντοτε τὰ αὐτά, πλὴν τῶν πρὸς ἀνατολάς, διότι ἡ Ἄννα

Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin. L'Orphanotrofe, R.E.B. 23 (1965) 205 - 221, 214, ὅπου καὶ βιβλιογραφία καὶ *P. Lemerle,* Philippes..., σελ. 223.

1. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 455 κέ., 474, *τοῦ ἰδίου,* Θεσσαλονίκια μελετήματα, σελ. 35, πρβλ. καὶ *Ἐπηρεμίου (Ἐφραίμ),* ἔνθ' ἀνωτ., ἔκδ. Βόννης, σελ. 345, P. G. *Migne,* τόμ. 143, στήλη 316, στίχ. 8592 - 8593: «Θεσσαλονίκη καὶ Βέρροια μὲν πόλεις τὸν Αὐσονάρχην δεσπότην εἶχον τότε». Αὐσόνες καὶ Αὐσονάρχαι ἦτο συνήθης ἔκφρασις διὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, βλ. *Manuelis Philae,* ἔνθ' ἀνωτ., πολλαχοῦ, ὡς τόμ. 1ος, σελ. 97 στίχ. 1, σελ. 105 στίχ. 3, σελ. 232 στίχ. 5 κέ.

2. *Γ. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 31 στίχ. 24 (Ε3): «ὁμοίως εὗρον τὴν αὐτὴν μονὴν ἔχουσαν ἐν τῷ θέματι τῆς αὐτῆς πόλεως Βερροίας...».

3. *Ι. Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙ, 391: «...καὶ Μανουὴλ τὸν νεώτερον τῶν υἱῶν Βερροίας καὶ τῶν ἄλλων πολιχνίων, ἃ προσεχώρησαν αὐτῷ, ἀποδείξας ἄρχοντα, συστήσαντα δ' αὐτῷ Ἄγγελον τὸν ἀνεψιόν, ὃς Θετταλίας πρότερον ἐνεχειρίσθη τὴν ἀρχὴν καὶ κελεύσας ἤν τι δέωνται, ἑκάτεροι ἀλλήλοις ἐπιμαχεῖν...», ΙΙ, 394: «...Μανουὴλ μὲν τὸν υἱὸν καὶ Ἄγγελον τὸν ἀνεψιὸν τήν τε ἐκ Θετταλίας καὶ Βερροίας ἔχοντα στρατιάν, ἐκέλευεν εἰς τὰς ἰδίας ἀρχὰς ἀποχωρεῖν», ΙΙ, 499: «Ὑπὸ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ Μανουὴλ ὁ νεώτερος τῶν βασιλέως υἱῶν Βερροίᾳ ἐνδιατρίβων ὅναρ ἔγραφεν ἰδεῖν τοιοῦτον», πρβλ. *Γ. Γρηγορᾶ,* ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙ, 673: «...καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκ Βερροίας, τῶν ἐκεῖ πραγμάτων ἐπίτροπον, τὸν υἱὸν καταλελοιπὼς Μανουήλ...».

4. *Ι. Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙΙ, σελ. 135: «Τότε δὲ ἄρχοντα ἐν Βερροίᾳ Διπλοβατάτζην, τὸν πρωτοβεστιαρίτην καταλιπών, πραγμάτων τε δυσκολίαις καὶ μεταβολαῖς εἰδότα χρῆσθαι καὶ πρὸς μάχας τολμητήν».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κομνηνὴ[1] καὶ ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος[2] γράφουν ὅτι ὁ Ἀξιὸς (Βαρδάριος) ποταμὸς ἐχώριζε τὰ θέματα Βεροίας καὶ Θεσσαλονίκης. Νοτίως θὰ ἐξετείνοντο μέχρι καὶ τοῦ Κίτρους, πρὸς βορρᾶν μέχρι καὶ τῆς Πέλλης, ὅπου ἔκειτο ἡ Σλάνιτζα, πρὸς τὴν δύσιν θὰ ἔφθαναν μέχρι τοῦ σημερινοῦ νομοῦ Κοζάνης, συναντώμενα μὲ τὰ ὅρια τοῦ θέματος τῶν Σερβίων.

2. ΤΟ ΧΑΡΤΟΛΟΥΡΑΤΟΝ ΤΗΣ ΔΟΒΡΟΧΟΥΒΙΣΤΗΣ

1. Εἴδαμεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ θέμα τῆς Βεροίας ἀναφέρεται κατὰ τὸ 1199 καὶ κατὰ τὸ 1204 μετὰ τοῦ χαρτολουράτου τῆς Δοβροχουβίστης.

Ἡ Δοβροχουβίστα ἀναφέρεται εἰς τρία ἔγγραφα, ἤτοι ὡς χωρίον κατὰ τὸ ἔτος 1149 καὶ ὡς χαρτολουρᾶτον (δηλαδὴ μικροτέρα τοῦ θέματος στρατιωτικὴ ἀλλὰ καὶ διοικητικὴ καὶ οἰκονομικὴ διαίρεσις) κατὰ τὰ ἔτη 1199 καὶ 1204.

2. Εἰς διήγησιν ἀνωνύμου μοναχοῦ (1149) ἀναγράφεται ὅτι ὁ ἡγούμενος βασιλικῆς μονῆς Ἰωσὴφ συνήντησε κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνὸν «...οὐκ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὡς κατὰ νοῦν εἶχεν, ἀλλ' ἐν χωρίῳ τοῦ θέματος Βερροίας, οὕτω πως λεγομένου Δοβροχουβίστα, ἀπέχοντι, τῆς μὲν Θεσσαλονίκης ἱππικὰ δρόμου ἡμερήσια δύο, τοῦ δὲ κάστρου Βερροίας στάδια ὡσεὶ μιλίων δύο...»[3]. Συνεπῶς ἡ Δοβροχουβίστα ἀπεῖχεν, ἀπὸ μὲν τὴν Θεσσαλονίκην δύο ἡμερῶν πορείαν μὲ τὸ ἄλογον, ἀπὸ δὲ τὴν Βέροιαν 1,5 - 3 σημερινὰ χιλιόμετρα.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ ποῖον εἶναι τὸ χωρίον τοῦτο. Τὸ μόνον τοπωνύμιον, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὁπωσδήποτε συγγενὲς μὲ αὐτό, εἶναι τὸ Δοβρά, χωρίον ἀπὸ τὸ ὁποῖον κατήγετο ὁ Μακεδὼν ἀρχιστράτηγος Γέρος Καρατάσος καὶ τὸ ὁποῖον ἀπεῖχεν ἐκ τῆς Βεροίας 5 - 7 χιλιόμετρα, κείμενον βορειοδυτικῶς ταύτης. Ἡ ἀπόστασις ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔγγραφον εἶναι συνεπῶς ἐσφαλμένη, ἐὰν ἡ Δοβροχουβίστα συνταυτισθῇ μὲ τὸ χωρίον Δοβρά.

Τὸ χωρίον Δοβρὰ ἦτο πολυπληθὲς καὶ ἐδέσποζε δεκάδος καὶ πλέον μεγά-

---

1. *Ἄννης Κομνηνῆς*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 40: «...καὶ διορίζων [ὁ Βαρδάριος] πρός τε τὴν ἕω καὶ τὴν ἑσπέραν τά τε Βερροίᾳ καὶ Θεσσαλονίκῃ προσήκοντα...».

2. *Νικηφόρου Βρυεννίου*, Ἱστορίαι, ἔκδ. Βόννης, σελ. 148: «Ὁ δὲ Βαρδάριος... ἐκεῖθεν προϊὼν διίστησιν ἀλλήλων τά τε Βερροίας καὶ Θεσσαλονίκης χωρία δι' αὐτῶν ῥέων πρὸς τὴν θάλασσαν δίεισι». Πρβλ. καὶ *Στ. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 332, 361 καὶ 455.

3. *Α. Π. Κεραμέως - Παπαδοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 238 - 246, 240 - 241, 240, πρβλ. Viz. Vrem., 1η σειρά, τόμ. 1 (1894), σελ. 97 καὶ σημ. 1, *Δ. Ζακυθηνοῦ*, Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει, Ε.Ε.Β.Σ. 18 (1948) 42 - 62, σελ. 48, τόμ. 21 (1951) 179 - 209, σελ. 209, πρβλ. καὶ 17 (1941), 208 κέ., σελ. 237, *F. Dölger*, Regesten, 1376 (τόμ. 2ος, 1925, σελ. 68) καὶ *Μ. Ι. Γεδεών*, Ἑορτολόγιον Κωνσταντινουπολίτου προσκυνητοῦ (ἱερῶν πανηγύρεων ὁδηγός), τόμ. 1ος, Κωνσταντινούπολις 1904, σελ. 40 καὶ 121.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λων καὶ ἀκμαζόντων ὀρεινῶν συνοικισμῶν, κειμένων ἐπὶ τοῦ Βερμίου ὄρους, οἱ ὁποῖοι κατεστράφησαν, ὡς καὶ ἡ Δοβρά, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1822 [1]. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ χωρίου Δοβρὰ ἦτο στρατιωτικὸν κέντρον καὶ ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκεῖ διέπρεψαν οἱ κλέφτες καὶ οἱ ἁρματολοὶ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν.

3. Τὸ χαρτολουρᾶτον Δοβροχουβίστα εἶναι γνωστὸν καὶ ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1198 ἢ 1199), διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωρήθησαν προνόμια εἰς τοὺς Βενετούς. Εἰς τὸ ἔγγραφον αὐτὸ ἀναφέρεται τὸ χαρτολουρᾶτον Δοβροχουβίστης, μαζὺ μὲ τὸ κατεπανίκιον τοῦ Κίτρους καὶ μὲ τὸ χαρτολουρᾶτον τοῦ Ἐζεροῦ [2].

4. Τὸ χαρτολουρᾶτον τῆς Δοβροχουβίστης ἀναγράφεται ἐπίσης εἰς τὸ ἔγγραφον τῆς διανομῆς (1204) τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μεταξὺ τῶν σταυροφόρων, μαζὺ μὲ τὸ χαρτολουρᾶτον τῆς Σθλανίτζης [3]. Ἀλλὰ καὶ τὸ χαρτολουρᾶτον τῆς Σθλανίτζης ἢ Σθλανίτσης δὲν εἶναι γνωστὸν ποῦ ἔκειτο, ὑπεστηρίχθη ὅμως ἡ γνώμη ὅτι πρέπει νὰ ταυτισθῇ μὲ τὴν Πέλλαν [4]. Τὸ τοπωνύμιον εἶναι σλαβικῆς προελεύσεως [5].

Ἡ δυσχέρεια ἐντοπισμοῦ τοῦ χαρτολουράτου τῆς Δοβροχουβίστης ὡδήγησε τὸν Tafel εἰς τὴν διόρθωσιν τῆς λέξεως Δοβροχουβίστα εἰς Ραδοβίστιον ἢ Δρογουβιτία, ταύτην δὲ ἀπεδέχθησαν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς [6].

Ὁ συσχετισμὸς τῶν χαρτολουράτων τῆς Δοβροχουβίστης καὶ τῆς Σθλανίτζης δεικνύει ὅτι ταῦτα εὑρίσκοντο εἰς τὴν αὐτὴν περιοχήν. Τὸ τοπωνύμιον Σθλάνιτζα καὶ τὸ ὁμώνυμον χαρτολουρᾶτον ἔκειντο ἐνδεχομένως ὅπου σήμερα τὸ χωρίον Χρυσῆ τῆς Ἀλμωπίας (Ἀρδέας), τοῦ νομοῦ Πέλλης, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο, μέχρι τοῦ 1926, Σλάτινα. Προφανῶς ἐγένετο ἀποβολὴ καὶ ἀντιμεταχώρησις τῶν συμφώνων ν καὶ τ (= Σθλάνιτζα, Σλάνιτζα, Σλάνιτσα, Σλάνιτα, Σλάτινα). Ἄλλωστε εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ εὑρέθησαν ἐρείπια κτισμάτων κτλ. τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἐκεῖ δὲ τοποθετεῖται καὶ ἡ ἀρχαία πόλις Εὔρωπος [7].

---

1. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης - Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822, προβλήματα κατὰ τὴν χρονολόγησίν των, Μακεδονικὰ 8 (1968) 211 - 220.

2. *Ι. καὶ Π. Ζέπων*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 469 - 480, 476 : «Provincia Verias cum Catepanikio Cetri. Episkepsis Domuch et Vesenis, Chartularata Ezeros, Dobrochuvysta», πρβλ. *Tafel - Thomas*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 246 - 280, 264, *Δ. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48 - 49, *Δ. Κ. Τσοποτοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 2.

3. *Tafel - Thomas*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 485 καὶ (ἑλληνιστὶ) σελ. 493: «Τὸ θέμα Βαρδαρίου. Τὸ θέμα Βερροίας σὺν τοῖς χαρτολουράτοις τῆς τε Δοβρουχουβίστας καὶ τῆς Σθλανίτζης».

4. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Κατεπανίκια, σελ. 31 - 32 σημ. 1 (σελ. 32).

5. *Δ. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48.

6. Ὁ *Th. Tafel* διορθώνει εἰς Δρογουβιτίας ἀντὶ Δοβρουχουβίστας καὶ Σκλαβίτζης ἀντὶ Σθλανίτζης, τὰς δὲ διορθώσεις του ἐδέχθη καὶ ὁ *Στίλπ. Π. Κυριακίδης*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 334, πρβλ. ὅμως *Δ. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 208 - 209 καὶ Byzantion 13 (1938) σελ. 471.

7. Πίναξ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 29, ὁμοίως σελ. 40· διὰ τὴν Σλάτιναν - Χρυσῆν τοῦ νομοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. ΔΙΟΙΚΗΤΑΙ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων ἐγγράφων προκύπτει ὁ ἑξῆς χρονολογικὸς κατάλογος διοικητῶν τοῦ θέματος Βεροίας, ἐκτὸς τοῦ κόμητος Φαταλίου, ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν εἰς τὴν Βέροιαν πρὸ τοῦ 491, ἐπὶ ὑπατείας τοῦ μετέπειτα αὐτοκράτορος Ἀναστασίου, διότι δὲν γνωρίζομεν ποία ἦτο ἡ θέσις τούτου εἰς τὴν Βέροιαν καὶ ποῖος ὁ δεσμός του μὲ ταύτην[1].

1. Κωνσταντῖνος Κομνηνός, δοὺξ

Εἴδαμεν ὅτι πρὸς τοῦτον ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀχρίδος Θεοφύλακτος καὶ τὸν ὀνομάζει «σεβαστὸν δοῦκα τῆς Βερροίας καὶ υἱὸν τοῦ σεβαστοκράτορος»[2]. Περὶ τῆς ἀκριβοῦς χρονολογίας τῆς ἐπιστολῆς δὲν γνωρίζομεν, ἀλλ' αὕτη ἐγράφη μᾶλλον κατὰ τὸ ἔτος 1107[3]. Δὲν εἶναι γνωστὸν πόσον καιρὸν ἐχρημάτισε δούξ τῆς Βεροίας, ἀλλὰ ἡ τοποθέτησις τούτου, δη-

---

Φλωρίνης, πρβλ. *Β. Κ. Κολοκοτρώνη*, Μελέτη περὶ ἐξελληνισμοῦ τῶν ξένων τοπωνυμίων τῆς Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1925, σελ. 15. Εἰς τὴν Χρυσῆν - Σλάτιναν τοποθετοῦν τὴν ἀρχαίαν Εὔρωπον οἱ H. καὶ R. Kiepert, συμφωνεῖ δὲ μὲ τούτους καὶ ὁ Μ. Δήμιτσας. Ὁ *M. Φιλῆς* ἀναφέρει τὸ τοπωνύμιον Σθλάβιτζα, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 254 στίχ. 306 - 307, στίχ. 307: «Εὐτζάπολιν δὲ συλλαβὼν Μοροβίσδου Σκόπιά τε Σθλάβιτζαν ἐξ εὐανδρίας».

1. *Μ. Γεδεών*, Βεροίας ἐπιγραφὴ χριστιανική, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 19 (1899) 173 - 174: «Μνῆμα τοῦ λαμπροτάτου κόμητος Φαταλίου καὶ τῆς λαμπροτάτης συμβίου αὐτοῦ Κελερίνας καὶ τοῦ ἐγγονὸς αὐτῶν λαμπροτάτου Σιλβανοῦ, ὅστις ἐτάφη ἐνταῦθα καλανδῶν Σεπτεμβρίων ς[;] καὶ ἐπὶ ὑπατείας τοῦ δεσπότου ἡμῶν Ἀναστασίου τὸ Α' καὶ Ρούφου λαμπροτάτου †». Ταύτην εἶχε δημοσιεύσει πρῶτος ὁ *Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., ἀρ. 86 καὶ ἀνεδημοσίευσεν ὁ *Μ. Δήμιτσας*, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Ι, σελ. 86, ἀρ. 108. Εἰς τὸν Γεδεὼν ἀπέστειλε σχετικὸν σημείωμα ὁ τότε μητροπολίτης Βεροίας καὶ Ναούσης Κοσμᾶς Εὐμορφόπουλος. Ἡ ἐπιγραφὴ εὑρίσκετο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, πρβλ. B.Z. 9 (1900) 715 καὶ Viz. Vrem. 7 (1900) 266.

2. P.G. *Migne*, τόμ. 126, στῆλαι 488 - 489, ὅπου καταχωρεῖται ἡ 75η ἐπιστολὴ τοῦ Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου τῆς Βουλγαρίας, μὲ τὴν ἑξῆς ἐπικεφαλίδα : «Τῷ σεβαστῷ καὶ δουκὶ Βερροίας κυρίῳ Κωνσταντίνῳ τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκράτορος», πρβλ. *C. Du Cange*, Familiae byzantinae, Paris 1680, σελ. 171 - 174, σελ. 174, ὅπου καὶ παραπομπὴ εἰς τὸν Λέοντα Ἀλλάτιον, *Th. Tafel*, De Thessalonica, σελ. 58, *Δ. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., Ε.Ε.Β.Σ. 17 (1941), 237, *Στ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 419 καὶ 493 (ὅπου ἡ διοίκησις τούτου τοποθετεῖται «μεταξὺ 1081 καὶ 1111») καὶ κυρίως *N. A. Bees* (Βέη), Kunstgeschichtliche Untersuchungen über die Eulalios- frage und den Mosaikschmuck der Apostelkirche zu Konstantinopel, Repertorium für Kunstwissenschaft XXXIX und XL, Berlin 1917, σελ. 11 κέ., σελ. 42, ὅπου καὶ παραπομπαί, *E. Oberhummer*, ἔνθ' ἀνωτ., (ἡ ἐπιστολὴ χρονολογεῖται ὑπὸ τούτου «περὶ τὸ 1100 μ.Χρ.»).

Περὶ τοῦ Θεοφυλάκτου βλ. *R. Katičić*, Βιογραφικὰ περὶ τοῦ Θεοφυλάκτου, Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἀχρίδος, Ε.Ε.Β.Σ. 30 (1960 - 1961) 364 - 385, 381 - 382.

3. *L. Stiernon*, Notes de titulature et de prosopographie byzantines, R.E.B. 21 (1963) 179 - 198, σελ. 192, *P. Gautier*, Theophylacte Héphaistos de Bulgarie, R.E.B. 21 (1963) 159 - 178, σελ. 168.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαδὴ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Βεροίας εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς σημασίας, ἡ ὁποία ἐδίδετο εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἀξίαν τῆς περιοχῆς. Διὰ τοῦτο ὑπεστηρίχθη ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Κομνηνὸς δὲν ἦτο ἁπλοῦς δούξ τῆς Βεροίας, ἀλλὰ διοικητὴς (τοποτηρητὴς) τῆς Βουλγαρίας (1105-1106) καὶ εἶχε τὸν τίτλον τοῦ δουκὸς τῆς Βεροίας (ἡ ὁποία εὑρίσκετο δῆθεν εἰς βουλγαρικὴν περιοχήν), διότι διέμενεν εἰς τὴν Βέροιαν, ἀντὶ τῶν Σκοπίων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἕδραν του ὁ προηγούμενος διοικητὴς τῆς Βουλγαρίας Ἰωάννης Ταρωνίτης καὶ ὅτι δὲν ἦτο δῆθεν ἄλλως δυνατόν, νὰ προΐσταται τοῦ ἀμφισβητηθέντος θέματος Βεροίας δούξ [1]. Πάντως ἡ διαπίστωσις ὅτι καὶ κατὰ τοὺς ἀμέσως ἑπομένους χρόνους ἡ Βέροια ἀπετέλει ἕδραν ἰδίου θέματος καὶ ὅτι διετέλεσαν διοικηταὶ ταύτης καὶ ἄλλοι δοῦκες ἀποδεικνύει ὅτι ἡ γνώμη αὐτὴ δὲν εἶναι ἀκριβής.

Ὁ Κομνηνὸς ἔγινεν ἀργότερα μέγας διερμηνεὺς τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου ὑπῆρχαν καὶ ὑφίστανται ἀκόμη ἀμφισβητήσεις [2].

2. Γεώργιος Πακουριανὸς

Ὑπῆρξεν «ἄρχων» τῆς Βεροίας, πρὶν καταληφθῇ ἡ πόλις ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204), ὅπως συνάγεται ἀπὸ ἔγγραφον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκτίθεται τὸ προκῦψαν νομικὸν θέμα, περὶ τῆς τύχης τῆς προικὸς τῆς θυγατρός του Ἑλένης, συζύγου τοῦ Νικηφόρου Κουνάλη, μετὰ τὸν θάνατον ταύτης [3].

Πρόκειται προφανῶς περὶ γόνου τῆς γνωστῆς οἰκογενείας τοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ, φίλου τοῦ Ἀλεξίου Α', μεγάλου δομεστίκου τῆς Δύσεως,

---

1. *V. Zlatarski,* Οἱ κυβερνῆται καὶ διοικηταὶ τῆς Βουλγαρίας ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, Byzantinoslavica 4 (1932) 139 - 158, σελ. 153 καὶ 370 - 396 (βουλγαριστί, μετὰ περιλήψεως, σελ. 396 - 398, εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν), σελ. 371, 384 καὶ 397, *τοῦ ἰδίου,* Istorija, τόμ. Π, σελ. 15, 261 καὶ 315, ὅπου (σελ. 261) δέχεται ὅτι οὗτος ὑπῆρξε διοικητὴς τῆς Βουλγαρίας κατὰ τὰ ἔτη 1105 - 1106 καὶ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη (σελ. 315) κατὰ τὸ 1105.

2. *L. Stiernon,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 192 - 198, ὁ ὁποῖος διαφωνεῖ μὲ τὴν γνώμην τῶν V. Laurent καὶ C. Du Cange.

3. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγραφον ΜΗ', στῆλαι 215 - 222 (*Ζέπων,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 7, σελ. 518 - 521), στῆλαι 215 - 216: «...Κατὰ δευτέραν, φησί, γάμου συναρμογὴν συνήφθη [ὁ Νικηφόρος Κουνάλης] νομίμως Ἑλένῃ τῇ γνησίᾳ θυγατρὶ τοῦ ἀποιχομένου Βερροιαίου ἄρχοντος Γεωργίου τοῦ Πακουριάνου πρὸ τοῦ τὸ κάστρον δηλαδὴ τὴν Βέρροιαν ὑποταγῆναι τῇ Βουλγαρικῇ ἐξουσίᾳ...

Τῇ προικὶ δὲ τῆς συναφθείσης αὐτῷ Ἑλένης συμπεριελαμβάνοντο καὶ οἰκήματα ἐκ γονικοῦ κλήρου αὐτῇ διαφέροντα καὶ ναὸς δὲ εἰς ὄνομα τῆς ὑπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης τιμώμενος...».

Περὶ τῆς νομικῆς ἀξίας τῶν ἐπιστολῶν, τῶν ἀποφάσεων καὶ τῶν γνωμοδοτήσεων τοῦ Χωματιανοῦ βλ. καὶ *Ν. Μάτση,* Νομικὰ ζητήματα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Δ. Χωματιανοῦ, Ἀθ. 1961.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁ ὁποῖος ἦτο ἰδιοκτήτης πολλῶν ἀγροκτημάτων εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως εἰς τὸ θέμα τοῦ Βολεροῦ, τοῦ Στρυμόνος, τῆς Θεσσαλονίκης κτλ., πιθανὸν δὲ καὶ τῆς Βεροίας. Ὁ Γρηγόριος (συνεπῶς καὶ ὁ ἄρχων Γεώργιος) ἦτο Γεωργιανὸς τὴν καταγωγήν, ἵδρυσε τὴν μονὴν Πετριτζίου (Μπιτσκόβου) τῆς Βουλγαρίας[1], ἦτο ἄριστος στρατηγός, πολεμήσας ἐναντίον τῶν Βουλγάρων καὶ ἐφονεύθη (1086) πολεμῶν κατὰ τῶν Πατσινακῶν.

Ὁ Γεώργιος Πακουριανὸς ἢ Πακουριάνος, ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τοῦ Γρηγορίου καὶ ἄλλων συγγενῶν του, οἱ ὁποῖοι διεκρίθησαν διὰ τὴν θρησκευτικότητά των, εἶχεν ἰδιόκτητον ναὸν εἰς τὴν Βέροιαν, τῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης, τὸν ὁποῖον ἔδωσεν εἰς τὴν θυγατέρα του ὡς προῖκα.

3. Κωνσταντῖνος Πηγονίτης

Ἦτο δοὺξ τῆς Βεροίας, πρῶτος διοικητὴς αὐτῆς μόλις συμπεριελήφθη ἡ πόλις εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου[2], πρόκειται δὲ περὶ γόνου βυζαντινῆς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας ἄλλος ἀπόγονος ὑπῆρξεν ἀνώτατος οἰκονομικὸς ὑπάλληλος[3], ἐνῶ ἕτερος, σύγχρονος τοῦ Κωνσταντίνου, δοὺξ τῆς Θεσσαλονίκης[4]. Κατὰ τὸν 14ον αἰ., εἰς χρυσόβουλλον (1349) τοῦ Σέρβου βα-

---

1. Τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς ἐδημοσίευσεν ὁ *L. Petit* εἰς Viz. Vrem. 11 (1904), παράρτημα 1ης σειρᾶς, βλ. καὶ *R. Janin*, Le monachisme byzantin au Moyen Age. Commende et typica (Xe - XIVe siècle), R.E.B. 22 (1964), 5 - 44, σελ. 15 - 21, ὅπου (σελ. 18 - 21) κατάλογος τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων 32 τυπικῶν, σελ. 18, ἀρ. 9, *R. Katičić*, Al πρὸς Πακουριανὸν ἐπιστολαὶ τοῦ Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 386 - 397.

2. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΠΘ', στῆλαι 393 - 396, στήλη 395: «...τὸ ἐν παρὰ τοῦ μεγαλοδοξοτάτου δουκὸς Βερροίας κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πηγονίτου», ἔγγρ. ΡΚΖ', στῆλαι 525 - 528, στήλη 525: «Ὁ ἀπὸ τοῦ κάστρου Βερροίας ὁρμώμενος Μιχαὴλ ὁ Γουναρόπουλος, τῷ δεσποτικῷ βήματι παραστάς, μοιχείας ἔγκλημα κατὰ τοῦ μεγαλοδοξοτάτου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πηγονίτου τὴν σήμερον ἐνεστήσατο. Εἶπε γάρ, ὡς ὁ τοιοῦτος Πηγονίτης πρὸ ὀλίγου τὰ ἐν Βερροίᾳ, ὁρισμῷ δεσποτικῷ, διεξαγαγών, ἐν τῷ τὴν δουκικὴν ἐκεῖσε διεζῶσθαι ἀρχήν, τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ διὰ πονηρῶν ἐρώτων ἐπαφῆκε κατὰ τῆς αὐτοῦ γυναικός, καὶ τὰ τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ ἐξετέλεσε μοιχεύσας αὐτήν.

Ἐπεὶ γοῦν παρῆν καὶ ὁ ἐγκαλούμενος Πηγονίτης, μηδ' ὅλως εἰδέναι τὰ παρὰ τοῦ Γουναροπούλου κατ' αὐτοῦ εἰσαγόμενα, διενίστατο· καὶ ἐξ ὧν ἔλεγε πανταχόθεν ἑαυτοῦ εἰς τὸ ἀνεύθυνον ἠσφαλίζετο· συνεδριάδην δὲ ὁ ἱερώτατος ἐπίσκοπος Βερροίας γράμμα τοῦ αὐταδέλφου, τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου, τοῦ πανευτυχεστάτου κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Δούκα τῷ κραταιῷ Κομνηνῷ ἐνεχείρισεν, ὅ, καὶ ἀναγνωσθέν, παρεδήλου ὡς ἐν τόπῳ φᾶναι τῷ κράτει αὐτοῦ, ὅτι τε κατὰ πρόσταξιν αὐτοῦ ἐν Βερροίᾳ γενόμενος τὰ τῆς αὐτῆς ἐτήρησεν ὑποθέσεως, ἀπόντος οὕτω συμβὰν τοῦ Πηγονίτου...».

3. *Μιχαὴλ Ἀκομινάτου*, Τὰ σωζόμενα, ἔκδ. Σπ. Λάμπρου, τόμ. 2ος, Ἀθ. 1880, σελ. 3, πρβλ. *Miklosich - Müller*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 6ος, ἀρ. 28, σελ. 110 - 113.

4. *D. M. Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 67 - 68 καὶ 111 (ἔτ. 1230), *Στ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 331, 479 καὶ 490, ὅπου (σελ. 479) μνημονεύεται ὁ Νικήτας Πηγονίτης, στρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σιλέως Συμεών, μνημονεύεται ἡ «στάσις τοῦ Πηγονίτου» εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Τρικάλων τῆς Θεσσαλίας[1].

4. Ἰωάννης Πλῦτος ἢ Πλυτὸς

Ἦτο συγγενὴς τῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν, διατελέσας διοικητὴς ἢ δούξ τῆς Ἀχρίδος, τῆς Βεροίας καὶ τῆς Κροΐας[2]. Ἀνῆλθεν εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα, γενόμενος ὑπουργός, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν σήμερα, φέρων τὸν τίτλον τοῦ σεβαστοῦ[3]. Παρέμεινεν ὡς εἷς ἐκ τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματούχων τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, διατηρήσας ἐγκαρδίους σχέσεις μὲ τὸν Δημήτριον Χωματιανόν[4], ὁ ὁποῖος ἐπαινεῖ τοῦτον[5].

5. Βάλος Τζαμᾶς

Ἦτο δούξ τῆς Βεροίας καὶ συγγενὴς ἐξ ἀγχιστείας (γαμβρὸς) τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Θεοδώρου Ἀγγέλου, ἀναφέρεται δὲ εἰς ἔγγραφον τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 13ου αἰ., συνεπείᾳ ἀναφυείσης διαφορᾶς, τὴν ὁποίαν ἐξεδίκασεν εἰς τὴν Βέροιαν (ὅπου παρευρίσκετο) ὁ Δημήτριος Χωματιανός[6].

τηγὸς τοῦ Δυρραχίου κατὰ τὸ 1018 (πρβλ. *Γ. Κεδρηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., II, 467). Ὁ Κυριακίδης γράφει ὅτι ὁ Ἀλέξιος Πηγονίτης ἦτο δούξ κατὰ τὸ 1180.

1. *A. Solovjev - V. Mošin*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. 31, σελ. 216 - 228, 222, στίχ. 85 καὶ 108, σελ. 226 στίχ. 160, 164 καὶ 166.

2. *D. M. Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48 - 49, 67 καὶ σημ. 51 (σελ. 74), ὅπου βιβλιογραφία.

3. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΜΕ', στῆλαι 197 - 204, στήλη 199: «...φέρων ὑποσήμανσιν μὲν τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ οἰκείου μεσάζοντος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ, τοῦ Πλυτοῦ κυροῦ Ἰωάννου».

4. *M. Drinov*, Περὶ τινων συγγραμμάτων τοῦ Χωματιανοῦ ἐξ ἱστορικῆς ἀπόψεως (ρωσσιστί), Viz. Vrem. 1 (1894), 1ης σειρᾶς, 319 - 340, σελ. 322 κέ., 325 - 326 καὶ 2 (1895) 1 - 33 καὶ *τοῦ ἰδίου*, Ἔργα, τόμ. 1ος, Sofia 1909, *P. Jetrov*, Διὰ τοὺς τίτλους Σεβαστὸς καὶ Πρωτοσεβαστὸς (ρωσσιστί), Viz. Vrem., 16 (1959), 2ας σειρᾶς, 52 - 64, σελ. 59, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

5. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΚΕ', στῆλαι 105 - 110 καὶ ἰδίως βλ. ἔγγραφον ΚΘ', στῆλαι 125 - 132, στῆλαι 125 - 127: «Πανσέβαστε σεβαστὲ ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὸν ἡμῖν τέκνον κῦρε Ἰωάννη Πλυτέ, ὁ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν τοῦ κοινοῦ πραγμάτων κεχειρισμένος, φύλαξ ἐστι (sic) προστάτης, ἀντιλήπτωρ, κηδεμών, καταφυγή, ζυγός, ἀποτροπή, τιμωρία, φόβος, ἔπαινος καὶ ὅσα τούτοις σύστοιχα καὶ ὁμότιμα· φύλαξ τῶν πατρίων ἐθῶν καὶ τοῦ πολιτευομένου νόμου προστάτης τῶν ἀδικουμένων, ἀντιλήπτωρ καταπονουμένων καὶ δεομένων χειραγωγίας, κηδεμὼν ὀρφανῶν καὶ χηρῶν... Θέλει μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποίει καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. Τούτων οὕτω προτεθειμένων, ἐπειδὴ περ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ κραταιοῦ Κομνηνοῦ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν κατὰ Βέρροιαν πραγμάτων σε περιέζωσεν, ὡς βεβηκὸς Θεός, χάριτι τὸ φρόνημα κεκτομένος (sic), καὶ πάσης συνέσεως ἱκανώσει (sic) καὶ εὐσεβείᾳ κοσμούμενον...», πρβλ. ἔγγρ. ΡΕ', στῆλαι 445 - 448, στήλη 445: «...καὶ ἦ ἡ μὲν τοῦ πανυπερσεβάστου καὶ οἰκείου τῷ Κραταιῷ καὶ ἁγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ τοῦ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Πλύτου» καὶ ἔγγρ. Β', στῆλαι 11 - 12: «...Ἰωάννη Πλυτὲ» (πρβλ. στήλ. 785).

6. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΚΕ', στῆλαι 105 - 110 (*Ζέπων*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

6. Θεόδωρος βεστιάρχης

Ὑπῆρξε δοὺξ τῆς Βεροίας, πιθανὸν μετὰ τὸν Ἰωάννην Πλυτόν[1].

Δὲν ἔχομεν ἑτέρας εἰδήσεις περὶ τῶν ἑπομένων διοικητῶν τῆς Βεροίας, γνωρίζομεν ὅμως ὅτι ὁ μέγας δομέστικος Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς Παλαιολόγος ἔγινεν ἄρχων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βεροίας (1246), ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀντικατεστάθη οὗτος ἀπὸ τὸν Θεόδωρον Φιλῆν (1247)[2]. Κατόπιν διοικητὴς τούτων ἐτέθη ὁ Αὐσονάρχης[3].

7. Μανουὴλ Καντακουζηνὸς

Ἦτο ἄρχων τῆς Βεροίας, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1343 μέχρι τοῦ 1347, διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρός του Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, ὡς «ἐπίτροπός» του, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ διοικῇ τὴν πόλιν καὶ νὰ καταλαμβάνῃ τὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι προσεχώρουν εἰς τοῦτον. Κατὰ τὸν συγγραφέα Καντακουζηνὸν ἀλλὰ καὶ τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν, οὗτος διεκρίνετο διὰ τὴν εὐψυχίαν, τὴν σύνεσιν καὶ τὴν μόρ-

---

509 - 512), στήλη 105: «Παρεγένετο τὴν σήμερον, προΐας (sic) ἔτι οὔσης, πρὸς ἡμᾶς ἐπιδημοῦντας ἐν τῇ θεοσώστῳ Βερροίᾳ, ὅ τε πανσέβαστος σεβαστὸς κυρὸς Γεώργιος ὁ Πεδιαδίτης, καὶ οἱ μεγαλοδοξώτατοι (sic) ἄρχοντες, ὁ Πλοῦτος κυρὸς Ἰωάννης, ὁ Σκουταριώτης κυρὸς Βάλος· συνῆν δὲ τούτοις καὶ ὁ λογαριατεύων τῷ περιποθήτῳ γαμβρῷ τοῦ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, τῷ δουκὶ Βερροίας Βάλῳ τῷ Τζαμᾷ.

Οὗτος δὲ τοῦ πρὸς ἡμᾶς λόγου ἀρξάμενος ἀρίστου εἶπε δόξαι τῷ κυρίῳ αὐτοῦ τῷ εἰρημένῳ δουκὶ Βερροίας, ἐξ αἰτήσεως τῶν παρόντων προσώπων, τηρηθῆναι παρ' ἡμῶν καὶ ἐκβιβασθῆναι κατὰ τὸ ἔννομόν τε καὶ δίκαιον τὴν μέσον αὐτῶν ἀνακύψασαν ὑπόθεσιν, οἷα τοῦ τοιοῦτον δουκὸς δικάσας ταύτην ἐκεχειρίαν οὐκ ἄγοντος, καὶ ὅτι τοῦτο δοκεῖ, καὶ ὡς παραχωρεῖ τοῦ δικαστικοῦ αὐτοῦ δικαίου ἡμῖν τὸ οὕτω δεδεγμένον αὐτῷ ἐξαπέστειλε, καὶ τὸ ψηφισθησόμενον νομίμως παρ' ἡμῶν δεκτὸν ἔσεσθαι καὶ κυρωμένον ἀποφαινόμενον». Πρβλ. *D. M. Nicol,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 67, *Β. Στεφανίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., 1η ἔκδ., σελ. 188 σημ. Πλησίον τοῦ δουκὸς Τζαμᾶ Βάλου εὑρίσκετο καὶ ὁ συγγενής του Εὐριπιώτης κυρὸς Βάλος. Τὸ Βάλος ἦτο, συνεπῶς, τὸ ἐπίθετον καὶ τὸ Τζαμᾶς τὸ (περίεργον) ὄνομα τοῦ δουκός. Προφανῶς ἦτο ξενικῆς καταγωγῆς· βλ. *Ν. Τωμαδάκη,* Κλεὶς τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας, ἤτοι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν φιλολογίαν, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1965[3], σελ. 54, ὅπου τὸ ὄνομα Τζακᾶς θεωρεῖται μογγολικὸν καὶ τὸ Τζαχᾶς σελτζουκικὸν (τουρκικόν).

Ἄξια παρατηρήσεως εἶναι τὰ ὅσα γράφονται διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης.

1. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΡΕ', στῆλαι 445 - 448, στήλη 445, ὅπου ἀναφέρονται δύο ἀποφάσεις τοῦ Ἰωάννου Πλυτοῦ καὶ γράφονται: «...ἡ δὲ ἑτέρα τοῦ μεγαλοδοξοτάτου κυροῦ Θεοδώρου τοῦ βεστάρχου· ὡς ἀμφοτέρων ἐν ἰδίοις καιροῖς τὴν δουκικὴν τῆς Βερροίας ἐνεργησάντων ἐπιτροπήν». Περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων ἐπίτροπος, ἐπιτροπὴ βλ. προχείρως *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 550 - 552 καὶ σημειώσεις 7 καὶ 1 - 3, σελίδων 550 καὶ 551.

2. *D. M. Nicol,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 138, 145, 148 καὶ 177, σημ. 12 σελ. 184, πρβλ. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 455 - 456, σελ. 490.

3. *Ἐπηραιμίου (Ἐφραίμ),* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 345 καὶ P.G. *Migne,* τόμ. 143, στήλη 316, στίχ. 8592 - 8593.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φωσίν του — καίτοι μόλις εἶχεν ἐνηλικιωθῆ — διότι διεπαιδαγωγήθη καταλλήλως, παρακολουθήσας τὸν πατέρα του εἰς ἐκστρατείας του, ὅπως εἰς τὴν κατὰ τῆς Βεροίας[1]. Ὁ Μανουὴλ εἶχε σταλῆ ὅμηρος εἰς τὸν κράλην τῶν Σέρβων Δουσάν, ἦτο δὲ ὁ νεώτερος ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ αὐτοκράτορος[2].

Ὁ Μανουὴλ παρέμεινεν ἄρχων τῆς Βεροίας ἐπὶ πέντε ἔτη, καταλαβὼν πολλὰς πόλεις καὶ κώμας, ἠθέλησε δὲ νὰ βοηθήσῃ τοὺς εὐγενεῖς τῆς Θεσσαλονίκης ἐναντίον τῶν Ζηλωτῶν, ἀλλὰ αἱ ἐνισχύσεις του ἔφθασαν ἀργά, ὅπως εἴδαμεν. Πλησίον τούτου παρέμεινεν ὁ συγγραφεὺς Δημήτριος Κυδώνης, ὁ ὁποῖος ἀπηύθυνε πρὸς τοῦτον πλῆθος ἐπιστολῶν[3]. Ἡ κατάληψις τῆς Βεροίας ἀπὸ τὸν κράλην ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν παραμονήν του εἰς αὐτήν[4]. Ὁ Κυδώνης εἰς

---

1. *Νικηφόρου Γρηγορᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., II, σελ. 673: «Τῷ γε μὴν ναυάρχῳ τοῦ στόλου κατὰ χώραν μείναντι ἦκε μετὰ βραχὺ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκ Βερροίας τῶν ἐκεῖ πραγμάτων ἐπίτροπον τὸν υἱὸν καταλελοιπὼς Μανουήλ, ὃς ἄρτι καθ' ἡλικίαν τὸν ἔφηβον παραλλάττων καὶ μήπω μηδὲ τὸν πρῶτον ἀνθήσας ἴουλον ἐν ταῖς παρειαῖς, πρεσβυτικὴν ἐν τῇ ψυχῇ τὴν σύνεσιν ἔβοσκε καὶ ἅμα τῷ πατρὶ πρὸς ταῖς ὑπερορίοις καὶ ὑπαίθροις στρατοπεδίαις μακρὰ συγκαταπαθήσας πρὸς λαμπρὰν τῆς στρατηγικῆς ἐμπειρίας γεγύμνασται ἄσκησιν καὶ δι' αὐτό γε τοι τουτὶ τὴν τῆς τοιαύτης πόλεως ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ ἐπεπιστεύκει ἐπιτροπήν, ἣ κρηπὶς καὶ ῥίζα τέως αὐτῷ τῆς ἐκ τῶν χειρόνων εἰς τὰς βελτίας τύχας κατέστη μεταβολῆς». Πρβλ. *I. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., II, 359: «...ἦσαν γὰρ [ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μανουὴλ] οὐδενὸς λειπόμενοι πρὸς σύνεσιν καὶ εὐβουλίαν, καίτοι μήπω τὴν μειρακικὴν ὑπερβάντες ἡλικίαν, διὰ φύσεως μέγεθος καὶ εὐφυΐαν τὴν πρὸς τὰ καλά, ἄλλως δ' ὅτι καὶ βασιλεῖ τῷ πατρὶ πολὺν ἤδη συστρατευόμενοι χρόνον, οὐ περὶ τὰ πολέμια μόνον ἀγαθοὶ καὶ εὐψυχίας καὶ τόλμης καὶ καρτερίας τῆς πρὸς τὰ δεινὰ οὐδὲν ἐλλείποντες, ἀλλὰ καὶ νοῆσαι τὰ δέοντα καὶ καταπράξασθαι ἐν καιρῷ κινδύνων ὀξεῖς καὶ βουλεύσασθαι ἑτέροις ἦσαν ἱκανοί· δι' ἃ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῖς πρὸς τῶν βουλευμάτων τὰ μάλιστα σπουδῆς δεόμενα ἐχρῆτο καὶ ἐπείθετο οὐκ ὀλιγάκις οὐ χαριζόμενος· οὐ γὰρ εἴα τῶν πραγμάτων ἡ ἀνάγκη ἀλλὰ νομίζων μάλιστα λυσιτελεῖν». Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω καταχωρηθέντα ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ *Καντακουζηνοῦ* (II, 391 καὶ II, 394) καὶ *C. Du Cange*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 258 - 264, σελ. 260 - 261, IV.

2. *I. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., II, 499 καὶ II, 391.

3. *R. J. Loenertz*, Démétrius Cydonès, Correspondance, τόμ. 1 - 2, Città del Vaticano 1956, 1960, ἐπιστολαὶ 6 καὶ 7 (1345), σελ. 31 - 32 καὶ 32 - 34, ἐπιστολὴ 17 (1343 - 1345) σελ. 46 - 47, ἐπιστολαὶ 18 καὶ 19 (1346), σελ. 47 - 48, *τοῦ ἰδίου*, Note sur une lettre de Démétrius Cydonès à Jean Cantacuzène, B.Z. 44 (1951) 405 - 408, *G. Cammelli*, Démétrius Cydonès, Correspondance, Paris 1930, σελ. 134 - 135, καὶ 143, *R. Guilland*, Correspondance de Nicéphore Grégoras, Paris 1927, σελ. 311 - 313 καὶ 231, πρβλ. *G. Dennis*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 18 - 19 καὶ *D. Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 53.

4. *I. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., III, 147: «...Καὶ Μανουὴλ δεσπότην τὸν υἱὸν ἐπὶ τῆς Βερροίας τὴν ἀρχὴν καὶ τῶν ἄλλων πολιχνίων καταλελειμμένον ὑπ' ἐμοῦ, φανερῶς ἐπολιόρκεις, πέμπων στρατιάν, καὶ τοῖς ἔνδον οὐκ ἠμέλεις διαφθείρων χρήμασι, ἄχρις οὗ πείσας ἐκείνῳ δυσνοεῖν, ἐκεῖνον μὲν ἐξήλασαν εἰς Θετταλίαν, αὐτὸς δὲ τὴν πόλιν εἶχες». Πρβλ. *N. Γρηγορᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., II, 795: «Ἐν δὲ Μακεδονίᾳ τῶν ἄλλων ὑπηκουσῶν τῷ τῶν Τριβαλλῶν ἡγεμόνι, Βέρροια μὲν καὶ αὐτὴ μετ' ὀλίγον τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ ἐγεγόνει, συμμαχίας ἄνευ ἐπὶ μακρὸν ἀντέχειν οὐ δυναμένη πρὸς βαρβαρικὴν καὶ ἐπίμονον μάχην, φυγάδα ἐκεῖθεν μεταξὺ γενομένου τοῦ τηνικαῦτα ἐπιτροπεύοντος Μανουήλ, τοῦ τοῦ βασιλέως υἱοῦ»,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπιστολὴν ἐκ Θεσσαλονίκης (1345) ἐπαινεῖ κατ' ἀρχὴν τὸν Μανουὴλ διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀνδρείαν του, διότι δὲν ἠρκέσθη οὗτος εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐξουσίας εἰς ὅσας πόλεις τοῦ ἄφησεν ὁ πατήρ του, ἀλλὰ ἐπολέμησε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ κατέλαβε καὶ ἄλλας[1], ἐν συνεχείᾳ ὅμως, ὅταν ὁ Μανουὴλ ἔγινε δεσπότης εἰς Πελοπόννησον (1348 - 1355), τὸν κατηγορεῖ δι' ἀγνωμοσύνην καὶ ἀδιαφορίαν διὰ τοῦτον, καίτοι τοῦ εἶχε φανῆ (ὁ Κυδώνης) χρήσιμος εἰς τὰς δυσκόλους στιγμάς, τὰς ὁποίας ἔζησαν ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν Βέροιαν[2].

Ὁ Μανουὴλ κατέφυγεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἀπὸ ὅπου ἀνεχώρησε διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐκεῖ δὲ ἐτιμήθη (1347) μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότου[3]. Τελικῶς κατῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, γενόμενος δεσπότης της[4].

8. Διπλοβατάτζης, πρωτοβεστιαρίτης

Ὁ Καντακουζηνὸς διώρισε τοῦτον ἄρχοντα τῆς Βεροίας ὅταν ἀνακατέλαβε (1350) τὴν πόλιν, διότι, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, ἦτο γενναῖος καὶ ἔμπειρος, δυνάμενος νὰ ἀντεπεξέλθη εἰς οἱανδήποτε δύσκολον κατάστασιν[5].

Οἱ Διπλοβατάτζαι προῆλθαν ἐξ ἐπιμειξίας διαφόρων κλάδων τῆς οἰκογενείας τῶν Βατατζῶν, ὠνομάσθησαν δὲ ἔτσι διότι κατήγοντο ἐκ μητρὸς καὶ

D. Nicol, The byzantine family, σελ. 53, 54, 67, 68, 108 καὶ 122 - 128, *O. Tafrali,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 22, *Π. Καλλιγᾶ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 492 καὶ Viz. Vrem., 2ας σειρᾶς, 15 (1959) 70 - 99, 93.

1. *R. J. Loenertz,* ἔνθ' ἀνωτ., ἐπιστολὴ 17, σελ. 46 - 47, κυρίως στίχ. 14 - 35.

2. *R. J. Loenertz,* ἔνθ' ἀνωτ., ἐπιστολὴ 20, σελ. 49 - 50 (1349), ἰδίως στίχ. 26 - 32, πρβλ. *G. Cammelli,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 143.

3. *I. Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙΙ, 33, *Ν. Γρηγορᾶ,* ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙ, 795, *D. Nicol,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 67 - 68, *R. Guilland,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 312, *E. Muralt,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 612, ἀρ. 38, πρβλ. ὅμως *R. J. Loenertz,* ἔνθ' ἀνωτ., ἐπιστολὰς 18 καὶ 19, σελ. 47 - 48, ὅπου καταχωροῦνται ἐπιστολαὶ τοῦ Δ. Κυδώνη, σταλεῖσαι ἐκ τῆς Θράκης κατὰ τὸ 1346, ὅπου ἀναγράφεται: «τῷ δεσπότῃ».

4. *R. J. Loenertz,* ἔνθ' ἀνωτ., ἐπιστολὴ 20 (1349), σελ. 49 - 50, *G. Cammelli,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 7 - 9, *R. Guilland,* ἔνθ' ἀνωτ., ἐπιστολαὶ 153 - 154, σελ. 231, *Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου,* Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ι, σελ. 277.

Περὶ τοῦ δεσποτάτου βλ. *Δ. Ζακυθηνοῦ,* Le despotat grec de Morée, τόμ. 1 - 2, Paris 1932, Ἀθ. 1953.

5. *I. Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙΙ, 136, *C. Du Cange,* Familiae, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 222 - 224, σελ. 224, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. *Α. Μουστοξύδου,* Ἑλληνομνήμων ἢ Σύμμεικτα ἑλληνικὰ κτλ., Ἀθ. 1843, τόμ. 1ος, φύλλ. 2, σελ. 96 κέ., σελ. 97, *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* Τὰ χρυσόβουλλα τῆς παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Προδρόμου, Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου, Ἀθ. 1935, σελ. 529 - 544, σελ. 534 σημ. 5, *V. Laurent,* Ε.Ο. 35 (1936) 244 (βιβλιοκρισία), *D. Nicol,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 74, *Γ. Χ. Σούλη,* ἔνθ' ἀνωτ., Ε.Ε.Β.Σ. 20 (1950), σελ. 70 καὶ σημ. 6, *Π. Καλλιγᾶ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 508, *Lebeau,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 20ός, σελ. 268.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πατρὸς καταγομένων ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχικῆς οἰκογενείας [1], τὰ δὲ μέλη τῆς νέας οἰκογενείας ἦσαν πλούσιοι γαιοκτήμονες [2].

Διπλοβατάτζας συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν Κέρκυραν, ἐκ τούτων δὲ ὁ Θωμᾶς Διπλοβατάτζης διεκρίθη ὡς νομικός, σπουδάσας εἰς τὴν Πάδουαν τῆς Ἰταλίας [3].

4. Η ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Δὲν ἔχομεν ἐπαρκεῖς εἰδήσεις διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Βεροίας κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ διὰ τὰ ὄργανα τῆς αὐτοδιοικήσεως, ὁπωσδήποτε δὲ θὰ ἐπῆλθαν μεγάλαι διαφοροποιήσεις ἐν σχέσει μὲ τὴν μακεδονικὴν καὶ ρωμαϊκὴν ἐποχήν [4].

Ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς γράφει ὅτι ὑπῆρχαν τρία ὄργανα τῆς αὐτοδιοικήσεως, κυρίως δὲ «οἱ ἄριστοι» καὶ «ὁ δῆμος» ἢ «ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου», μὲ τὰ ὁποῖα συνέπραττε καὶ «ὁ κλῆρος» εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις [5]. Ἄρι-

---

1. *Κ. Ἀμάντου,* Ἡ οἰκογένεια Βατάτζη, Ε.Ε.Β.Σ. 21 (1951) 174 - 178, σελ. 176, ὅπου καὶ βιβλιογραφία (τὸ ἐπώνυμον, κατὰ τὸν Ἄμαντον, εἶναι ὑποκοριστικὸν τῆς λέξεως βάτος), πρβλ. *Π. Ἀραβαντινοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 133.

2. Διὰ τὸν προνοιάριον - κριτὴν Ἀλέξιον Διπλοβατάτζην βλ. *G. Ostrogorskij,* Pour l'histoire de la féodalité byzantine, Bruxelles 1954, σελ. 111 - 112 καὶ 132, *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 534 - 535, διὰ δὲ τὰ τέκνα αὐτοῦ βλ. *A. Solovjev - V. Mošin,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 74 στίχ. 17 - 18 (1346), πρβλ. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 541. Διὰ τὸν πρωτοκυνηγὸν Μανουὴλ Διπλοβατάτζην καὶ τὴν σύζυγόν του βλ. Actes de Zographou, ἔκδ. W. Regel - E. Kurtz - B. Korablev, παράρτημα 1ον τοῦ τόμ. 13 (1906), τῆς πρώτης σειρᾶς, Viz. Vrem., σελ. 65 (1330), πρβλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 52 καὶ 54, διὰ δὲ τὸν Ἀνδρόνικον Διπλοβατάτζην βλ. *V. Laurent,* εἰς B.Z. 49 (1956) 348 - 368, σελ. 366.

3. *Κ. Γιαννακοπούλου* (μετ. Χ. Γ. Πατρινέλη), Ἕλληνες λόγιοι εἰς τὴν Βενετίαν, Ἀθ. 1965, σημ. 42, σελ. 33 - 34, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, *Γεωργίου Σ. Μαριδάκη,* Ὁ Ἀρμενόπουλος καὶ ἡ τεχνικὴ τοῦ δικαίου, εἰς τόμον Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου (Ε.Ε.Σ.Ν.Ο.Ε. Π.Θ., τόμ. 6ος), Θεσσαλονίκη 1952, σελ. 89 - 109, σημ. 19 σελ. 96, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. καὶ *Α. Μουστοξύδου,* ἔνθ' ἀνωτ., καὶ *Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 277 - 278.

4. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμ. 1ος, σελ. 151 - 154 καὶ 191 - 211, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

5. *Ι. Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., Π, σελ. 351: «...τοὺς ἀρίστους δ' ἐκλεξαμένων», σελ. 352 - 353: «Ἄρμπενος δὲ εἰς Βέρροιαν ἐλθὼν τά τε Κράλη γράμματα παρείχετο ἀναγιγνώσκεσθαι ἐπ' ἐκκλησίας καὶ τὰ βασιλέως τοῖς ἐπιτηδείοις κρύφα διεδίδου. Βερροιῶται δὲ καὶ πρότερον μὲν τὰ βασιλέως ᾐρημένοι, οἵ τε ἄριστοι, ὁμοίως καὶ ὁ δῆμος ἦσαν καὶ τότε δὲ ὑπὸ τοῦ Τριβαλλῶν πολέμου πιεζόμενοι (πολλὰς γὰρ αὐτοῖς καὶ συνεχεῖς ἐποιοῦντο τὰς ἐφόδους καὶ κακῶς ἐποίουν τὴν χώραν λῃζόμενοι) καὶ συνορῶντες ἤδη, ὡς ἐν χρῷ κινδύνου καθεστᾶσι δουλεύειν Τριβαλλοῖς ἀναγκαζόμενοι, ἄλλως τε καὶ ὑπὸ τῶν ἀρίστων ἐναγόμενοι (πλὴν γὰρ ὀλίγων τὰ βασιλέως ἦσαν πάντες ᾐρημένοι) ἐψηφίσαντο τὴν βασιλέως κάθοδον· αὐτίκα τε ἠροῦντο πρέσβεις, ἐκ μὲν τῶν ἀρίστων Ἀστραπήρην, τοῦ δήμου δὲ Ἀλ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στοι ἦσαν οἱ οἰκονομικῶς ἰσχυροί, κυρίως δὲ οἱ γαιοκτήμονες, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο καὶ «δυνατοί»[1]. Τὸν δῆμον ἢ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἀπετέλει ἡ κατωτέρα, ἀλλὰ προφανῶς καὶ ἡ μεσαία τάξις. Εἰς τὴν πραγματικότητα διηύθυναν οἱ ἄριστοι, οἱ ὁποῖοι εἰσηγοῦντο («ἐναγόμενοι»), ἀλλὰ τελικῶς ἐπηκολούθει ψηφοφορία («ἐπ' ἐκκλησίας»), κατὰ τὴν ὁποίαν συμμετεῖχε καὶ ὁ κλῆρος, λαμβάνων μέρος κατὰ τὰς κρισίμους περιστάσεις.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, εἶναι γνωσταὶ καὶ «αἱ κεφαλαὶ» τῆς πόλεως, αἱ ὁποῖαι διωρίζοντο, μᾶλλον, παρὰ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας[2], ἦσαν δὲ πιθανὸν τὰ ἐκτελεστικὰ ὄργανα τῶν ἀρίστων καὶ τοῦ δήμου, οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως[3]. Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ὑπῆρχεν εἰς τὴν Βέροιαν σύγκλητος ἢ βουλή, ὅπως συνέβαινεν εἰς ἄλλας πόλεις[4].

ληλούϊαν, ἐκ τῶν κατελεγμένων δὲ τῷ κλήρῳ τῆς ἐκκλησίας Σύρον ὠνομασμένον καὶ ἔπεμπον πρὸς βασιλέα, τάχιστα δεόμενοι ἥκειν πρὸς αὐτούς», σελ. 375: «...ἄριστοι βουλεύεσθαι ὑπὲρ ὑμῶν αὐτῶν», II, 373: «καὶ πρῶτον μὲν πρέσβεις πέμψας [ὁ κράλης] εἰς Βέρροιαν ὁμήρους ἤτει τοὺς παῖδας τῶν ἀρίστων», III, 31 «...Μὴ μόνον τὰς Φεράς τε καὶ τὰς ἄλλας τῆς Μακεδονίας πόλεις καὶ τὰ φρούρια πλὴν Θεσσαλονίκης εἶλεν [ὁ κράλης], ἀλλὰ καὶ Βέρροια, τῶν τοὺς δυνατοτάτους χρήμασι καὶ μεγάλαις ἐπαγγελίαις διαφθείρας, τὸν βασιλέως ἔπεισεν υἱὸν ἐξελάσαι, τὸν Μανουήλ, κἀκείνῳ τὴν πόλιν παραδοῦναι...», III, 123: «...ὁ δὲ [Καντακουζηνὸς] τῶν ἀρίστων ὀλίγοις πρὸς ταῖς πύλαις κατασχὼν περὶ αὐτόν, τοὺς ἄλλους ἔνδον ἐκέλευε χωρεῖν καὶ συμπλέκεσθαι τοῖς πολεμίοις».

1. *Ο. Tafrali*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 19 κέ., 27 κέ., 31 κέ., 35 κέ., *Στ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 464, *Α. Δ. Σίδερι*, Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ βίου, Ἀθ. 1950³, τόμ. 1ος, σελ. 235 κέ., *Α. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ι, 87 κέ., *τοῦ ἰδίου*, A history of Thessaloniki, σελ. 51 - 56 καὶ Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, σελ. 62 - 67, *A. Vasiliev*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 428 κέ., 857 κέ., *Δημ. Δανιηλίδη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 59 καὶ κυρίως *Ἀλεξ. Ν. Διομήδη*, Βυζαντιναὶ μελέται, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1951², πολλαχοῦ (βλ. πίνακα λέξεων, σελ. 339).

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Μία διαθήκη, σελ. 39, 47 στίχ. 88 - 89: «...καὶ ἕτερα δὲ θεῖα προστάγματα πρὸς διαφόρους κεφαλὰς τῆς πόλεως Βερροίας», πρβλ. *Στ. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 341 - 343, 534, 550 σημ. 5, 558 - 560.

3. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΚΕ', στῆλαι 105 - 110, στήλη 105 (τὸ ὁποῖον κατεχωρήθη ἀνωτέρω), ὅπου ἀναφέρονται οἱ μεγαλοδοξότατοι ἄρχοντες Ἰωάννης Πλοῦτος, Ἀνδρόνικος Σκουταριώτης καὶ ὁ Εὐριπιώτης Βάλος, πρβλ. *Α. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, σελ. 65.

4. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 42 (Ε3) στίχ. 6: «...παρόντων καὶ πολλῶν συγκλητικῶν ἀρχόντων, οὐκ ὀλίγων δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς πολιτείας». Βλ. διὰ τὴν σύγκλητον τῆς Θεσσαλονίκης, προχείρως, εἰς *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, A history, σελ. 54, *Α. Ἀδαμαντίου*, Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη, Ἀθ. 1914, σελ. 90. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ ἐπίθετον Πρωτόγηρως, σχετιζόμενον προφανῶς μὲ τὸν θεσμὸν τῶν πρωτογερόντων (δημογερόντων), ὁ ὁποῖος παρατηρεῖται κυρίως κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, βλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 32 (Ε3) στίχ. 43: «...Νικόλαος ὁ Πρωτόγηρως», πρβλ. σελ. 60, ὅπου γράφεται Πρωτόγηρως Μιχαήλ, ἀλλὰ πρόκειται περὶ τοῦ Πρωτοζευγῆ Μιχαήλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ τάξεις ἦσαν τρεῖς[1], δηλαδή : α) οἱ ἄριστοι, δυνατοί, οἱ εὐγενεῖς, β) ἡ μεσαία τάξις καὶ γ) ὁ λαός. Ὑπῆρχαν ἀκόμη οἱ δουλοπάροικοι, ἐργαζόμενοι εἰς τὰ ἀγροκτήματα («ζευγηλατεῖα») τῶν γαιοκτημόνων[2].

1. *Διον. Α. Ζακυθηνοῦ,* Βυζάντιον. Κράτος καὶ κοινωνία. Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις, Ἀθ. 1951, σελ. 53 - 62, 54 - 56. Περὶ τῶν τάξεων καὶ τῶν δούλων βλ. καὶ *Στῆβεν Ράνσιμαν* (μετ. Δέσ. Δετζώρτζη), Βυζαντινὸς πολιτισμός, ἔκδ. «Γαλαξία», Ἀθ. 1969, σελ. 217 - 229 καὶ *A. E. Vacalopoulos,* A history, σελ. 52 - 53.

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 25 στίχ. 153 - 160 (Ε2), σελ. 32 - 33 στίχ. 42 - 48 (Ε3), *Α. Δ. Σίδερι,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 231 κέ., *Δ. Διομήδη,* ἔνθ' ἀνωτ., πολλαχοῦ (βλ. πίνακα λέξεων 1ης ἐκδόσεως 1942, σελ. 425, καὶ 2ας ἐκδόσεως 1951, σελ. 339), *Ο. Tafrali,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 35.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Β. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

1. ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ ἐδαφολογικὴ διαμόρφωσις τῆς περιοχῆς Βεροίας, κειμένης πλησιέστατα πλουσίας πεδιάδος καὶ πολλῶν δασῶν - βοσκοτόπων, ἀλλὰ καὶ ὁ γενικώτερος χαρακτὴρ τῆς βυζαντινῆς οἰκονομίας, συνηγοροῦν εἰς τὸ νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ οἰκονομία της ὡς γεωργοκτηνοτροφικῆς κατευθύνσεως, χωρὶς νὰ παραγνωρίζεται ἡ σημασία τῆς βιοτεχνίας καὶ τῆς ἐμπορίας τῶν ἀγροτικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ὅμως πλήρως τὴν τότε ὑπάρχουσαν μορφὴν τῆς οἰκονομίας θὰ πρέπῃ νὰ ἀποβάλωμεν τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν σχηματίζομεν ἀπὸ τὴν σημερινὴν μορφολογικὴν σύνθεσιν τῆς πεδιάδος τῆς Ἡμαθίας, ἡ ὁποία εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος, διότι δὲν ὑπάρχει πλέον ἡ λίμνη Γιαννιτσῶν καὶ τὸ δάσος, τὸ ὁποῖον ὑφίστατο εἰς ἀπόστασιν ἐλαχίστων χιλιομέτρων ἐκ τῆς Βεροίας. Ἡ λίμνη καὶ αἱ ἑλώδεις ἐκτάσεις κατελάμβαναν τὰ ἐδάφη, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται σήμερα «Βάλτος» Ζερβοχωρίου, Κοπανοῦ, Χαριέσσης, Ἁγίου Γεωργίου, Μονοσπίτων, Ἁγίας Μαρίνης, Λυκογιάννης, Τουρκοχωρίου, Βεροίας, Ταγαροχωρίου, Νέας Νικομηδείας, Μακροχωρίου, Διαβατοῦ, Σταυροῦ, Ξεχασμένης, Καβασίλων, Σκυλιτσίου, Ἐπισκοπῆς Βεροίας, Καμποχωρίου, Βρυσακίου, Νησίου, Ἀλεξανδρείας, Σχοινᾶ, Παλαιοχωρίου, Νεοχωρίου κτλ.

Δάσος ὑπῆρχεν ἄλλοτε καὶ εἰς τὴν περιοχήν, ἡ ὁποία περικλείεται μεταξὺ τῶν χωρίων Μακροχωρίου, Νέας Νικομηδείας, Σταυροῦ, Σκυλιτσίου, Καμποχωρίου, Ἐπισκοπῆς Βεροίας, Καβασίλων, Ξεχασμένης, Διαβατοῦ, Μακροχωρίου.

Συνεπῶς, ἡ καλλιεργήσιμος ἔκτασις ἦτο μικροτέρα τῆς σημερινῆς καὶ δὲν ὑδρεύετο, ὅπως σήμερα. Ἡ ὕπαρξις τῆς λίμνης εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπασχόλησιν τῶν κατοίκων καὶ μὲ τὴν ἁλιείαν καὶ τὴν ὀρυζοκαλλιέργειαν, ἐνῶ ἡ διακίνησις τῶν γεωργικῶν προϊόντων ἐγίνετο καὶ διὰ τῆς λίμνης.

Ἡ γῆ δὲν ἀνῆκε πολλάκις εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Βεροίας καὶ τῶν γειτονικῶν πρὸς αὐτὴν χωρίων, ἀλλὰ εἰς πλουσίους γαιοκτήμονας, προνοιαρίους, εἰς τὰς μονὰς καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Η ΓΕΩΡΓΙΑ. ΤΑ ΑΓΡΟΚΤΗΜΑΤΑ ("ΖΕΥΓΗΛΑΤΕΙΑ") ΚΑΙ ΤΑ ΧΩΡΙΑ

1. Μὲ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἠσχολοῦντο οἱ μὲν μικροϊδιοκτῆται τῆς Βεροίας καὶ τῶν χωρίων αὐτοπροσώπως, οἱ δὲ πλούσιοι ἐδαφοκτῆται, χρησιμοποιοῦντες πρὸς τοῦτο εἴτε ἐλευθέρους γεωργοὺς (μισθωτούς, coloni liberi), εἴτε παροίκους (κολώνους, ἐναπογράφους, adscriptitii).

Ὑπῆρχαν, ἐξ ἄλλου, δύο εἴδη χωρίων, τὰ «ἐλευθερικὰ» ἢ «κεφαλοχώρια», ὅπου ἡ γῆ ἀνῆκεν εἰς τοὺς καλλιεργητάς (οἱ ὁποῖοι ἐπλήρωναν φόρον, εὐθυνόμενοι ἀλληλεγγύως), καὶ τὰ «ζευγηλατεῖα», τὰ ἀγροκτήματα, τὰ ὁποῖα ἀνῆκαν εἰς τοὺς δυνατούς, τοὺς εὐγενεῖς γαιοκτήμονας, ἐκ διαφόρων αἰτιῶν.

2. Εἰς τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, συναντᾶται συχνὰ ὁ θεσμὸς τῶν «ζευγηλατείων», δηλαδὴ ἀγροκτημάτων ἢ καὶ ὁλοκλήρων χωρίων, τὰ ὁποῖα ἀνῆκαν εἰς πλούσιον γαιοκτήμονα.

Εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας γνωρίζομεν ὅτι ὑπῆρχαν καὶ τὰ ἑξῆς χωρία καὶ ζευγηλατεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα ρητῶς ἀναφέρονται, τῶν δὲ ὑπολοίπων ἡ ὕπαρξις συμπεραίνεται ἐμμέσως.

Ι. ΤΑ ΓΝΩΣΤΑ ΖΕΥΓΗΛΑΤΕΙΑ

1. Βανίανες καὶ Κολάνιτζα (Στλάνιστα)

Μνημονεύεται εἰς ἔγγραφον τοῦ 13ου αἰ. ὡς ἀνῆκον κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τὸν Ἰωάννην Πεπαγωμένον, ἐκ συσταθείσης προικὸς παρὰ τοῦ πενθεροῦ του Μιχαὴλ Συροπούλου. Ὑπῆρχε καὶ ὁμώνυμον χωρίον[1].

2. Κομανίτζη

Εὑρίσκετο πλησίον τοῦ σημερινοῦ χωρίου Κομνηνείου (ἄλλοτε Κουμανίτσι). Τὸ ὄνομά του ὠφείλετο προφανῶς εἰς τὴν ἐγκατάστασιν εἰς τὴν περιοχήν του Κομάνων, ὅπως ἐσημειώθη ἤδη.

Τὸ ζευγηλατεῖον αὐτὸ ἀναφέρεται ὅτι ἀνῆκεν (13ος αἰ.) εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Σελτζούκου Ἰζζεδδὶν Καϊκαοὺς Β', ὕστερα δὲ (14ος αἰ.) εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου, ἡ ὁποία ἦτο ἄλλοτε *ἐντὸς* τῆς πόλεως τῆς Βεροίας[2].

---

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΡΒ', στῆλαι 433 - 438, 433: «...καὶ τὰ ἥμισυ τῶν ζευγηλατείων αὐτῶν, τοῦ τε κατὰ Κολάνιτζαν (in marg. Στλάνισταν) ὄντος ἐν τῇ Νεμελτζίστῃ καὶ τοῦ ἐν τῷ χωρίῳ Βανίανες μετὰ διαφερόντων αὐτοῖς οἰκημάτων, χωραφίων, ἀμπελίων...», ἐν συνεχείᾳ δὲ γράφεται ὅτι παρελήφθη καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ζευγηλατείου «... τῆς Βανίανες, παρουσίᾳ καὶ αὐτῶν τῶν δημοσιακῶν ἐφόρων τοῦ εἰρημένου χωρίου». Πρβλ. καὶ στήλας 434 - 435, ὅπου ἐπίσης ἀναφέρεται τὸ χωρίον Βανίανες καὶ ἡ Νεμέλτζιστα. Τὸ ὄνομα τοῦ ζευγηλατείου Στλανίστης θυμίζει τὴν Σθλάνιτζαν, Σλάνιτζα κτλ. (δηλαδὴ τὴν Πέλλαν), ἡ ὁποία ἀναφέρεται, ὡς εἴδαμεν, ὡς χαρτολουρᾶτον μαζὺ μὲ τὴν Δοβροχουβίσταν. Ἡ λέξις «ἐφόρων» εἰς τὸ κείμενον γράφεται «ἐπόμων».

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 14, 15, 20 - 26 στίχ. 63 - 67, 81, 99, 130 καὶ 161 (Ε2), σελ. 30, 31 - 33 στίχ. 9, 41 καὶ 53 (Ε3), σελ. 48 στίχ. 101 (Ε4), σελ. 65, 67 καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ ὁμώνυμον χωρίον ὑπῆρχε μέχρι τοῦ 1822, ὁπότε ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ κατῳκήθη ἐκ νέου πρὸ 50 ἐτῶν, ἀπὸ Ποντίους πρόσφυγας.

3. Κριτζίστα

Ἀναφέρεται εἰς ἔγγραφα τοῦ 14ου αἰ.[1] καὶ ἐλέγετο καὶ χωρίον «τῶν

69, πρβλ. *W. Regel,* Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω Ἱερᾶς καὶ Σεβασμίας Μεγίστης Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, Πετρούπολις 1898, ἔγγρ. IV, σελ. 14 - 19, σελ. 18 στίχ. 13, *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σελ. 50. Ὁ *Γ. Θεοχαρίδης* τοποθετεῖ (σελ. 67 καὶ 69) τοῦτο περὶ τὸ σημερινὸν Ταγαροχῶρι, ἐνῶ ἡ *Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου* (Οἱ Χριστιανοὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἰζζεδδὶν Καϊκαοὺς Β' στὴ Βέροια, Μακεδονικὰ 6 (1964) 62 - 74, σελ. 70 σημ. 1) συνταυτίζει τοῦτο μὲ τὸ χωρίον Κουμανίτσι. Ἀμφότεραι αἱ ἀπόψεις ἔχουν ἐπιχειρήματα.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ζευγηλατείου ὀφείλεται εἰς τὴν ἐγκατάστασιν Κομάνων καὶ ὅτι γλωσσικῶς εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸ τοπωνύμιον Κουμανίτσι, ὅπως δηλαδὴ ὠνομάζετο μέχρι πρὸ 40 περίπου ἐτῶν τὸ σημερινὸν χωρίον Κομνήνειον (Κομανίτζη, Κομανίτση, Κουμανίτσι) καὶ ἐπομένως πρέπει ἐκεῖ νὰ τοποθετηθῇ τὸ ἀγρόκτημα τοῦ Κομανίτζη. Παρὰ ταῦτα θὰ ἠδύνατο νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ περιγραφὴ τῶν συνόρων τοῦ ἀγροκτήματος εὑνοεῖ κατ' ἀρχὴν τὴν τοποθέτησιν τοῦ ζευγηλατείου εἰς τὴν περιοχὴν τῶν σημερινῶν χωρίων Λαζοχωρίου - Ταγαροχωρίου - Κυδωνοχωρίου (Μουσταλῆ) - Μαυροδενδρίου ἢ Κρεβατᾶ - Ἐργοχωρίου, διότι εἰς τὰ ἔγγραφα ἀναφέρεται ὅτι *κατήρχετο* ὁδὸς ἐκ τῆς Βεροίας πρὸς τὸ ζευγηλατεῖον, ἀλλὰ τὸ Κομνήνειον εὑρίσκεται ὑψηλότερα τῆς Βεροίας, μνημονεύεται δὲ καὶ λόγγος πλησίον τοῦ Κομανίτζη. Ἀντιθέτως ὅμως εἰς τὸ ἔγγραφον 3, στίχ. 20, ἀναφέρεται ἡ τοποθεσία Ἀσημούτζη, ἡ ὁποία τοποθετεῖται πλησίον τῶν δικαίων τοῦ Ἀριανίτου, τὰ ὁποῖα πάλιν εὑρίσκοντο πλησίον τοῦ Κομανίτζη, ἀλλὰ ἡ τοποθεσία Ἀσημούτζη εὑρίσκεται πλησίον καὶ νοτιοδυτικῶς τοῦ χωρίου Ράχη, τὸ ὁποῖον κεῖται πλησίον τοῦ Κομνηνείου. Ἄλλωστε ἡ λέξις «λόγγος» τῶν ἐγγράφων δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς δρυμὸς ἢ λόχμη, βλ. *C. Du Cange,* Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, Lyon 1688, τόμ. 1ος, στήλη 820, πρβλ. *Ν. Ἀνδριώτη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 187.

Ἡ περιοχὴ τοῦ σημερινοῦ Κομνηνείου κατῳκεῖτο καὶ πρὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, διότι εὑρέθησαν εἰς αὐτὴν ἀνάγλυφα καὶ ἐνεπίγραφα ἐπιτύμβια, βλ. *Φωτίου Πέτσα,* Ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, Α.Δ. 20 (1955), μέρος 2ον (χρονικά), τεῦχ. 3ον, Ἀθ. 1968, σελ. 423 - 440, σελ. 435.

Τὸ χωρίον μνημονεύεται καὶ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, βλ. *Π. Ν. Παπαγεωργίου,* Ἐκδρομὴ εἰς τὴν βασιλικὴν καὶ πατριαρχικὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας ἐν τῇ Χαλκιδικῇ, B.Z. 7 (1898), 57 - 82, σελ. 69 - 71, σελ. 70: «Κουμανίτζι».

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 10, 13 στίχ. 52, σελ. 14, 21 στίχ. 79, σελ. 31 στίχ. 25, σελ. 35 στίχ. 89, 91, 98 καὶ 103, σελ. 36 στίχ. 111 καὶ 112, σελ. 48 στίχ. 99, σελ. 65 καὶ 69, *W. Regel,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. III, σελ. 10 - 13, σελ. 12 στίχ. 6, ἔγγρ. IV, σελ. 14 - 19 σελ. 18 στίχ. 7, *F. Dölger,* Regesten, der Kaiserurkunden des oströmischen reiches von 565 - 1453, Teil 4 (1282 - 1341), München 1960, σελ. 142 (2746), πρβλ. καὶ *A. Solovjev - V. Mošin,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. 18, σελ. 138 - 147, σελ. 144 στίχ. 99: «...Τῇ Κριτζίστῃ τῇ Βερροίᾳ...» (ἔτος 1348, ἐπὶ Δουσάν\.

Τὸ χωρίον (Γριτζάλη - Ἀγκαθιὰ) ἦτο καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας τσιφλίκι, βλ. *Γ. Φιλαρέτου - Δ. Βασιλειάδου,* Ἐθνικὸς ὁδηγὸς τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1919, σελ. 74 - 75. Εἰς ἔγγραφον τοῦ 1415, τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, φέρεται τὸ σι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στρατιωτῶν». Ἔκειτο νοτιοανατολικῶς τοῦ Βρυσακίου (Ρέσαινης, Ρέσιανης), μὲ τὸ ὁποῖον συνώρευεν. Ἦτο πεδινόν, διότι ἡ γῆ του χαρακτηρίζεται ὡς «βαλτώδης» καὶ «νομαδιαία». Πλησίον τοῦ χωρίου ἔρρεεν ὁ παραπόταμος (τοῦ Στήκοντος ποταμοῦ) Ἰωαννάκος. Ὁ Στήκων θὰ ἦτο παραπόταμος τοῦ Ἀλιάκμονος ἢ τοῦ Λουδία ἢ καὶ τοπικὴ ὀνομασία τούτων. Ἐγγὺς τοῦ χωρίου καὶ τοῦ ζευγηλατείου διήρχετο «ἡ μεγάλη, καθολική, ὁδός», δηλαδὴ ἡ σημερινὴ ἐθνικὴ ὁδὸς Θεσσαλονίκης - Ἀλεξανδρείας - Βεροίας ἢ Θεσσαλονίκης - Ἀλεξανδρείας - Ἀθηνῶν. Ἐκ τῶν διδομένων ὑπὸ τῶν ἐγγράφων περιγραφικῶν τοπογραφικῶν στοιχείων εἶναι γνωστὸν μόνον τὸ χωρίον Ρέσιανη ἢ Ρέσαινα (Βρυσάκι), γνωρίζομεν ὅμως ἀκόμη ὅτι πλησίον τοῦ ζευγηλατείου ὑπῆρχαν «τὰ δίκαια» τοῦ Ἀστραπύρη Μελίκη, δηλαδὴ ἡ σημερινὴ Μελίκη.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦ ἔτους 1926 ὑπαρχόντων τοπωνυμίων τοῦ νομοῦ Ἡμαθίας, μόνον συγγενὲς εἶναι τὸ τοπωνύμιον Γκριτζάλη ἢ Κριτζάλη, τὸ ὁποῖον ἔχει τὸ αὐτὸ θέμα (κριτζ-), καὶ εἶναι τοῦ ἰδίου γένους, ἀλλὰ διάφορον κατάληξιν (-άλη ἀντὶ -ίστα), ἦτο δὲ τὸ ὄνομα τοῦ ὁμωνύμου χωρίου, τῆς σημερινῆς Ἀγκαθιᾶς [1]. Πιθανὸν νὰ πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ χωρίου, ὅπου σήμερα ὑπάρχει ὁμώνυμον τριγωνομετρικόν. Τὸ τοπωνύμιον θεωρεῖται ξενικόν [2].

γνον τοῦ Δημητρίου Κριτζιανίτου, βλ. Actes de Dionysiou, ἔκδ. Nicolas Oikonomidès, Paris 1968, ἔγγρ. 14ον, σελ. 95 - 97, σελ. 96 στίχ. 25 : «σίγνον Δημητρίου τοῦ Κριτζιανήτου» (sic), πρβλ. καὶ *Εὐθυμίου Διονυσιάτου - Στ. Κυριακίδου,* Ἔγγραφα τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ἀφορῶντα εἰς ἀγνώστους ναοὺς τῆς Θεσσαλονίκης, Μακεδονικὰ 3 (1953 - 1955) 362 - 376, σελ. 365. Εἰς χειρόγραφον τοῦ Θεοφίλου Καμπανίας ἀναφέρεται τὸ χωρίον μὲ τὸ ὄνομα Γκριτζάλοβον, βλ. *Β. Α. Μυστακίδου,* Διάφορα περὶ Θεσσαλονίκης σημειώματα, Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος, ΚΖ (1898/9) 369 - 388, σελ. 388.

1. Βλ. Νομὸς Ἡμαθίας, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 20 - 21 καὶ 154, Πίναξ μετονομασθεισῶν κοινοτήτων, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 3. Ὁ *Κωνσταντῖνος Δ. Στεργιόπουλος,* Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων, Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 8 (1933) 99 κέ., 130, 132 καὶ 137, γράφει ὅτι Γκριντζιάλη λέγεται ἡ ἀραιῶς ἀναδασωμένη τοποθεσία, γρίντζος σημαίνει ἀραιός, γκριζάλης εἶναι τοποθεσία κρημνώδης καὶ γριντζιλιὲς λέγονται τὰ ἄγρια σταφύλια, πρβλ. *Κ. Δ. Μέρτζιου,* Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ξενικῶν ἠπειρωτικῶν τοπωνυμιῶν, Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 9 (1934) 182 κέ., 198 - 200, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ἡ λέξις Γκριντζιλὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀλβανικὸν grizhel, ὅπερ σημαίνει κυκλάμινον ἢ φιλύρα, πρβλ. καὶ *M. Vasmer,* Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, σελ. 203, ἀρ. 21.

Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ ὀνομασία τοῦ τοπωνυμίου ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους, διότι πράγματι ἡ πέριξ περιοχὴ ἦτο ἀραιῶς δασωμένη (δάσος τῆς μονῆς Ἁγίου Ἀθανασίου Σφηνίτσης).

2. *D. Georgakas,* Place and other names in Greece of various Balkan origins, Zeitschrift für Balkanologie 4 (1966) 26 - 56, σελ. 26 - 27, ὅπου ἀναφέρονται αἱ συγγενεῖς λέξεις Γρίζη, Γρίζος, γκρίζος, Κρίτση, Γκρίτζης καὶ τὸ ἰταλικὸ grigio. Ὁ *Ν. Π. Ἀνδριώτης,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 65, γράφει: «γκρίζος ἐπίθ., μεσν. γρίζος ‹ἰταλ. grigio». Ὁ *Κ. Ι. Τσιούλ-*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Μακροχωρίου

Εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Μακροχωρίου, εἰς ἀπόστασιν 4 - 5 χιλιομέτρων ἐκ τῆς Βεροίας. Ἀνῆκεν εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας (κατὰ τὸν 14ον αἰ.), ἡ ὁποία εἶχε κατασκευάσει ἐκεῖ πύργον. Ἀναφέρονται τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν δουλοπαροίκων τοῦ ζευγηλατείου[1].

κας, Συμβολαὶ εἰς τὴν διγλωσσίαν τῶν Μακεδόνων, ἐκ συγκρίσεως τῆς σλαβοφανοῦς μακεδονικῆς γλώσσης πρὸς τὴν ἑλληνικήν, τεῦχ. 1, Ἀθ. 1907, σελ. 245, γράφει: «κρίκος, καρκέλι, κάρκελ, gresch = κόμβος, greschvῆτσα, Grèschvῆτσα, τοπώνυμον, νομίζω, ἐν Μακεδονίᾳ». Συγγενῆ τοπωνύμια ὑπῆρχαν εἰς τὴν Χαλκιδικὴν («Κριτζιανά», βλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Κατεπανίκια, σελ. 73), εἰς τὴν περιοχὴν Λαρίσης (;), βλ. *Πορφυρίου Οὐσπένσκι*, Ἀποδημία, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 358 - 359 ὡς καὶ πλησίον τῆς Καλαμάτας, βλ. *Οὐίλ. Μίλλερ* (μετ. Ἀγ. Φουριώτη), Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας, Ἀθ. 1960, σελ. 95 καὶ 199.

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Μία διαθήκη, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 30, 31 στίχ. 9, σελ. 32 στίχ. 41, σελ. 48 στίχ. 100, σελ. 65, 67 καὶ 69, πρβλ. *W. Regel*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. IV, σελ. 14 - 19, σελ. 18 στίχ. 11, *F. Dölger*, Regesten 2746, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 142.

Εἰς τὴν ἐφημ. «Ἀστὴρ» Βεροίας τῆς 24.12.1930 ἐδημοσιεύθη τὸ ἑξῆς σημείωμα, μὲ τίτλον «Ἀρχαιολογικὰ» καὶ ὑπὸ τὰ ἀρχικὰ Ν. Χ.(ατζῖκος;): «Εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Ἔξω Παναγίας ἀνεγείρεται νέον διδακτήριον τὸ Ε' Δημοτικὸν τοιοῦτο. Κτίζεται ἀκριβῶς ἐντὸς τοῦ αὐλογύρου παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς παλαιᾶς Βυζαντινῆς Μονῆς τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τιμίου Προφήτου Προδρόμου. Ἡ ἐκκλησία εἶναι σχῆμα σταυροῦ καὶ εἶναι σύγχρονος μὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ [καὶ] ἐκτίσθη κατὰ [τὸ] 1296, ἀνάσσοντος τοῦ Εὐσεβεστάτου καὶ Θεοφυλάκτου αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου τοῦ καὶ Γέροντος ἢ Πρεσβυτέρου ἐπικαλουμένου. Ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὁ Γέρων ἐπροίκισε τὴν ἐκκλησίαν μὲ τὰ εἰσοδήματα τῶν τιμαρίων τοῦ Ταραμόνι ἢ Ταγαροχῶρι, τοῦ μύλου τοῦ εὑρισκομένου εἰς τὴν θέσιν Πύργου τοῦ Μακροχωρίου (Μικρογοῦζι) καὶ μὲ τὰ εἰσοδήματα τοῦ κτήματος Μουσταλῆ.

Χρυσόβουλ[λ]ον εὑρισκόμενον εἰς Ἅγιον Ὄρος ἀναφέρει λεπτομερέστατα τὴν ἀνέγερσιν τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ τὴν προικοδότησιν, διὰ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἀνωτέρω κτημάτων πρὸς συντήρησιν τῆς Μονῆς, τὰ δὲ σύνορα καὶ αἱ τοποθεσίαι, περιγράφόμεναι διὰ τοῦ Χρυσοβούλ[λ]ου εἶναι τὰ ἴδια τὰ σημερινὰ μὲ ἐλαχιστάτην διαφοράν. Ἐπειδὴ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχον πυροβόλα ὅπλα διὰ τὸ κυνήγιον τῶν πουλιῶν εἶχον ἐξημερώσει καὶ ἐξασκήσει γέρακας, τοὺς ὁποίους ἀπέλυον καὶ ἔφερον τὸ θήρευμα. Ὁ Ἀρχικυνηγὸς ἐλέγετο καὶ πρωτοϊερακάριος καὶ ἐκεῖθεν Ἱερακοχῶρι καὶ διὰ τῆς συμπτύξεως τῶν γραμμάτων γίνεται τὸ Ἱερακοχῶρι - Ταγαροχῶρι, ὁ πύργος τοῦ Πρωτοϊερακαρίου ὀνομαζομένου Ἀριάνη, ὑπὸ τὴν ἄκραν τοῦ Ἱερακοχωρίου καὶ ὅταν παρεδόθη ἀργότερον τὸ Ἱερακοχῶρι εἰς τὸν νέον ἰδιοκτήτην καὶ τὸν Πύργον τοῦ Ἀριάνη ὁμοῦ καὶ ἐκεῖθεν Τ(οῦ) Ἀριὰν - ὁμοῦ= Ζαραμὸν τότε καὶ σήμερον τὸ Ταραμόνι - Ζαγαροχῶρι εἶναι [ἓν] καὶ τὸ αὐτὸ κτῆμα.

Τὸ Μικρογκοῦζι ἐπωνομάσθη σήμερον Μακροχώριον μὲ τὴν βυζαντινήν του ὀνομασίαν. Τὸ Μουσταλῆ εἶναι σενσελὲ - βακοὺφ (οἰκογενειακὸν βακούφιον)· φαίνεται κανεὶς πυργοδεσπότης ἐξώμοσε καὶ ἔκτοτε ἔμεινε σενσελὲ - βακούφ, διότι τὰ εἰσοδήματα ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν συντήρησιν τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ὡς ἐρρέθη.

Φαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι τὰ πέριξ τῶν πόλεων κτήματα ἦσαν ἢ Φέουδα (τσιφλίκια) ἢ Μοναστηριακὰ ἢ Ἐκκλησιαστικά. Ἡ σκαπάνη τῶν ἀρχαιολόγων θὰ φέρῃ εἰς φῶς καὶ ἄλλα ἀρχαιολογικὰ κειμήλια». Τὸ κείμενον γέμει ἀσυνταξιῶν.

Εὐχαριστῶ τὸν κ. Ἀναστάσιον Γούναρην, διότι ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν μου πλήρη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καὶ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν τὸ χωρίον ἦτο τσιφλίκι, δηλαδὴ ἀνῆκεν εἰς γαιοκτήμονας καὶ ὄχι εἰς τοὺς κατοίκους του.

5. Νεοχωρίου

Δὲν γνωρίζομεν ποῦ εὑρίσκετο, διότι ἡ ὀνομασία νέον χωρίον εἶναι συνήθης. Ἀναφέρεται εἰς ἔγγραφα τοῦ 14ου αἰ. καὶ ἀνῆκεν εἰς ἀπογόνους καὶ συγγενεῖς τοῦ Σελτζούκου Ἰζζεδδὶν Καϊκαοὺς Β', ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀφιερώθη εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου[1]. Τὰ ὅριά του ἐξετείνοντο μᾶλλον εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας - Ἐργοχωρίου - Κρεβατᾶ - Λαζοχωρίου - Ταγαροχωρίου - Μακροχωρίου, Μαυροδενδρίου κτλ.

6. Παραδεισίου

Προῆλθεν ἐκ τῆς διαιρέσεως εἰς δύο τοῦ ζευγηλατείου τοῦ Κομανίτζη[2]. Ἐκ δημοσιευθέντων ἐγγράφων προκύπτει ὅτι τοῦτο εὑρίσκετο εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας - Ἐργοχωρίου - Δοβρᾶς - Κομνηνείου - Βεροίας.

7. Σκοτεινοῦ

Ἀνῆκεν εἰς διαφόρους, κατὰ δὲ τὸν 14ον αἰ. μέρος τούτου ἀφιερώθη εἰς

σειρὰν τῆς ἐφημερίδος, τὴν ὁποίαν ἐξέδιδε μὲ τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνακριβειῶν καὶ τῶν ἀφελῶν ἐτυμολογιῶν τοῦ κειμένου ὑπάρχει καὶ ἡ σημείωσις τοῦ σχετικοῦ σχολείου ὡς Εου, ἐνῶ πρόκειται περὶ τοῦ ΣΤου, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς μνημονευομένης συνοικίας (Ἔξω Παναγιᾶς). Ὁ συνταξιοῦχος δημοδιδάσκαλος κ. Κωνσταντῖνος Κώνστας μοῦ εἶπεν ὅτι κατὰ τὸ 1930 ἐλειτούργει τὸ Εον, ἐνῶ τὸ ΣΤον δημοτικὸν σχολεῖον ἐλειτούργησε κατὰ τὸ 1934. Τὸ δημοσιευθὲν κείμενον εἶναι τοῦ 1930. Ὁ διευθυντὴς τοῦ ΣΤ' δημοτικοῦ σχολείου κ. Ἰωάννης Φωτιάδης, ἐλέγξας τὰ σχέδια τοῦ σχολείου, μὲ ἐπληροφόρησεν, ὅτι εἶναι μεταγενέστερα τοῦ 1930, ὡς δὲ ἐνθυμεῖται, ἐκ διηγήσεως τρίτων, τὸ σχολεῖον αὐτὸ εἶναι κτισμένον εἰς τὸν χῶρον ἐκκλησίας. Χρειάζεται λοιπὸν νὰ διορθώσωμεν τὸ ἀνωτέρω κείμενον καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτό. Ἄρα ἡ μονὴ Τιμίου Προδρόμου τῆς Πέτρας εὑρίσκετο, ὅπου τὸ σημερινὸν ΣΤ' σχολεῖον, ὅπου ἦτο καὶ ἡ συνοικία τοῦ Σκωρονύχου, ὅπως θὰ ἴδωμεν. Πρέπει νὰ γίνῃ συνεπῶς ἡ σχετικὴ διόρθωσις καὶ εἰς *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη κτλ., σελ. 46, πρβλ. καὶ *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Μία διαθήκη, σελ. 70 καὶ σημ. 1.

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 21 στίχ. 69, σελ. 48 στίχ. 100, σελ. 65, 67 σημ. 8, σελ. 69 καὶ σημ. 2, πρβλ. *W. Regel*, ἔνθ' ἀνωτ. καὶ *F. Dölger*, ἔνθ' ἀνωτ. Καὶ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ὑπῆρχε χωρίον μὲ ὅμοιον ὄνομα, βλ. *Π. Παπαγεωργίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 70. Τὸ τοπωνύμιον εἶναι σύνηθες εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα.

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 30, 34 στίχ. 72, σελ. 48 στίχ. 100, σελ. 65, 67 καὶ σημ. 8, σελ. 69, πρβλ. *W. Regel*, ἔνθ' ἀνωτ., *F. Dölger*, ἔνθ' ἀνωτ.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους τῆς πόλεως, παραπλεύρως τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὑπῆρχε μέχρι πρὸ 6 - 8 ἐτῶν τὸ ἐξοχικὸν κέντρον «Παράδεισος» (ὅπου ὑπάρχει τώρα ἡ παιδικὴ χαρὰ τῶν τέκνων τῶν στρατιωτικῶν). Τὸ τοπωνύμιον δὲν εἶναι ἄγνωστον καὶ ἀλλοῦ, βλ. *A. Solovjev - V. Mošin*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. 32 (1361), σελ. 229 - 235, 234 στίχ. 27 - 28.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας - Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Εὑρίσκετο πλησίον τοῦ «βασιλικοῦ ποταμοῦ» (Τριποτάμου), ὁ ὁποῖος μάλιστα συμπεριελαμβάνετο ἐντὸς τῶν ὁρίων του, ὑπῆρχαν δὲ εἰς αὐτὸ τρεῖς ὑδρόμυλοι[1].

8. Ἡ «πρόνοια» τοῦ Νησίου - Ρέσιανης (Βρυσακίου)

Ἀπὸ χρυσόβουλλον (διάταγμα) τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου (1344) μανθάνομεν ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Νησίου καὶ τῆς Ρέσιανης (Βρυσακίου) ἀπετέλει «πρόνοιαν» τοῦ Ἀλεξίου Σουλτάνου Παλαιολόγου, ἐν συνεχείᾳ δὲ τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς συζύγου του, τῆς μοναχῆς Ξένης[2]. Μάλιστα ἡ πρόνοια αὐτὴ ἐμφανίζει ὡρισμένην ἰδιομορφίαν, διότι, κατ' ἐξαίρεσιν, ἡ Ξένη Σουλτανῖνα εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτῃ ταύτην ὅπως ἤθελεν. Ἡ πρόνοια συνίστατο εἰς εἴσπραξιν ἐσόδων ἐκ 380 ὑπερπύρων ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον Σουλτάνον τὸν Παλαιολόγον (ἀπόγονον τοῦ Σελτζούκου Ἰζζεδδὶν Καϊκαοὺς Β') καὶ 100 ὑπερπύρων ὑπὸ τῆς συζύγου του Ξένης[3].

Εἰς τὸ χωρίον Νησὶ ἀπεκαλύφθη πρὸ ἐτῶν (1966) ρωμαϊκὸς λουτρὼν τοῦ 3ου - 4ου αἰ. μ.Χ.[4], ἡ δὲ Ρέσιανη (Βρυσάκι) μνημονεύεται ὡς συνορεύουσα μὲ τὸ ζευγηλατεῖον τῆς Κριτζίστης[5].

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 15, 16, 21 στίχ. 69, 75 καὶ 82, σελ. 22 στίχ. 84, 86, 88 καὶ 100, σελ. 24 στίχ. 134, σελ. 30, 31 στίχ. 13, σελ. 34 στίχ. 81, σελ. 48 στίχ. 100, σελ. 65, 67 καὶ 69, πρβλ. *W. Regel,* ἔνθ' ἀνωτ., *F. Dölger,* ἔνθ' ἀνωτ.

Διὰ τὸ τοπωνύμιον Σκοτίνα, Σκοτεινόν, βλ. *D. Georgakas,* Beiträge zur Deutung als slavisch erklärter Ortsnamen, B.Z. 41 (1941) 351 - 381, σελ. 376.

2. *W. Regel,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. V, σελ. 20 - 21. Διὰ τὸν θεσμὸν τῆς «προνοίας» βλ. *A. Hohlweg,* Zur Frage der pronoia in Byzanz, B.Z. 60 (1967) 288 - 308, *N. Oikonomidès,* Contribution à l'étude de la pronoia au XIIIe siècle, R.E.B. 22 (1964) 158 - 175, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. *G. Ostrogorskij,* Pour l'histoire, σελ. 130 - 131, *F. Dölger,* Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden, München 1931, ἀρ. 30, πρβλ. *Ε. Α. Ζαχαριάδου,* Οἱ Χριστιανοὶ ἀπόγονοι, σελ. 66 καὶ 70.

4. *Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου,* Ἀνασκαφὴ παρὰ τὸ Νησὶ Ἀλεξανδρείας κατὰ τὸ ἔτος 1966, Π.Α.Ε. 1966, σελ. 24 - 29. Βλ. καὶ ὅσα γράφονται κατωτέρω διὰ τὴν μονὴν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων Νησίου.

5. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 35 στίχ. 102 - 103, σελ. 65, 69 καὶ σημ. 1. Τὸ χωρίον Ρέσιανη μετωνομάσθη (1926) εἰς Βρυσάκι, βλ. Πίναξ μετονομασθεισῶν κοινοτήτων, σελ. 15 καὶ Νομὸς Ἡμαθίας, σελ. 26 - 27 καὶ σελ. 158. Πρβλ. καὶ *Β. Μυστακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 388. Κατὰ τὸν *M. Vasmer,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 211, ἀρ. 116, τὸ τοπωνύμιον εἶναι σλαβικῆς προελεύσεως.

Ἐκ τῆς Ρέσιανης (Βρυσακίου) κατήγετο ὁ Γεώργιος Σκαρλάτος (18ος αἰ.), μεταφραστὴς ἐκ τῆς ἰταλικῆς εἰς τὴν ἑλληνικήν, βλ. *Γεωργίου Ζαβίρα,* ἔκδ. Γ. Π. Κρέμου, Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν θέατρον, Ἀθ. 1872, σελ. 237, *Κ. Σάθα,* Νεοελληνικὴ φιλολογία, Ἀθ. 1867, σελ. 612.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας μνημονεύεται καὶ μία «ἐπίσκεψις» κατὰ τὸ 1136, πλὴν ὅμως δὲν γνωρίζομεν τὰ ὅρια ταύτης[1]. Ἀναφέρονται ἐπίσης καὶ οἱ «Πουζούχιοι τόποι» τῆς Βεροίας καὶ τῶν Μογλενῶν[2].

II. ΑΛΛΑ ΤΕΚΜΑΙΡΟΜΕΝΑ ΖΕΥΓΗΛΑΤΕΙΑ ΚΑΙ ΧΩΡΙΑ

Δὲν μνημονεύονται ἕτερα ζευγηλατεῖα, ἀλλὰ ἐμμέσως προκύπτει ὅτι ὑπῆρχαν καὶ τὰ ἑξῆς χωρία, χωρὶς νὰ ξεύρωμεν πάντοτε ἐὰν ἦσαν ἐλεύθερα ἢ ζευγηλατεῖα.

1. Γιδᾶ

Ἡ σημερινὴ Ἀλεξάνδρεια ὠνομάζετο μέχρι τοῦ 1953 Γιδᾶ. Ὑπεστήριξα ἄλλοτε διαφόρους ἀπόψεις διὰ τὴν ἐτυμολογίαν της[3], ἀλλὰ ὀρθοτέρα, ἐκ τούτων, φαίνεται ἡ γνώμη ὅτι τὸ τοπωνύμιον συνδέεται μὲ τὴν βυζαντινὴν οἰκογένειαν τῶν Γίδων, ἐκ τῆς ὁποίας εἶναι κυρίως γνωστοὶ ὁ δομέστικος τῆς Δύσεως Ἀλέξιος Γίδος, ὁ στρατηγὸς Ἀνδρόνικος Γίδος, αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος, ὁ ἀποκρισσάριος Γίδος Σπίνουλας κ.ἄ.[4].

Προφανῶς ἡ περιοχὴ ἦτο ἀγρόκτημα (ζευγηλατεῖον) τῆς οἰκογενείας αὐ-

---

1. *A. Dmitrievskij,* Τυπικά, τόμ. 1ος, Κίεβον 1895, σελ. 697 - 698, ὅπου καταχωρεῖται τὸ κτητορικὸν τυπικὸν τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρονται τὰ ἀφιερώματα εἰς τὴν μονὴν καὶ ἀναγράφονται (σελ. 698) καὶ τὰ ἑξῆς : «...ἡ ἐν Βερροίᾳ περιελθοῦσα ἐπίσκεψις τῇ βασιλείᾳ μου ἀπὸ δωρεᾶς τοῦ σεβαστοῦ κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Βοτανειάτου, μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ πλανητῶν καὶ λοιπῶν δικαίων», πρβλ. καὶ Manuscrit grec (τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Παρισίων) κ. 389, f. 56^{v} : «...ἡ ἐν Βεροίᾳ περιελθοῦσα ἐπίσκεψις τῇ βασιλείᾳ μου», *O. Tafrali,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 57 σημ. 5. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὴν Βέροιαν ὑπάρχει βυζαντινὸς ναὸς τοῦ Παντοκράτορος.

Περὶ τῆς οἰκογενείας Βοτανειάτου βλ. *N. A. Βέη,* Ἀναγνώσεις κτλ., Δ.Ε.Ν.Α. 10 (1907), 335 - 366, σελ. 340 κέ. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς «ἐπισκέψεως» βλ. *Μαρίας Γ. Νυσταζοπούλου,* Ὁ ἐπὶ τοῦ Κανικλείου καὶ ἡ ἐφορεία τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς, Σύμμεικτα 1 (1966), 76 - 96, 87 κέ., 89.

2. *G. Ostrogorskij,* La pronoia, Byzantion 22 (1952) 437 κέ., 479.

3. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Διατί ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐλέγετο «ὁ Γιδᾶς» ἢ «τὸ Γιδᾶ», ἐφημ. «Ἀλεξάνδρεια» τῆς 10.9.1961, ὅπου ἐκτίθενται διάφοροι ὑποθετικαὶ ἐτυμολογίαι.

4. Διὰ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Ἀλέξιον Γίδον βλ. *Κ. Παπαρρηγοπούλου,* τόμ. 4, μέρος Βον, σελ. 194. Διὰ τὸν Ἀνδρόνικον Γίδον, αὐτοκράτορα τῆς Τραπεζοῦντος (1222 - 1235) βλ. *Ὀδ. Λαμψίδου,* Μιχαὴλ τοῦ Παναρέτου, περὶ τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν, Ἀρχεῖον Πόντου 22 (1958) 5 - 128, σελ. 61 κέ., σελ. 61 στίχ. 7, σελ. 81 στίχ. 22, σελ. 114 - 115, πρβλ. *Χρυσάνθου,* Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος, Ἡ ἐκκλησία Τραπεζοῦντος (ἀνατύπωσις ἐκ τῶν τόμ. 4 καὶ 5 τοῦ Ἀρχείου τοῦ Πόντου), Ἀθ. 1933, σελ. 393, 399 καὶ 409. Περὶ τοῦ ἀποκρισσαρίου Γίδου τοῦ Σπίνουλα (1192) βλ. *Miklosich - Müller,* Acta, τόμ. 3, σελ. 24 κέ. Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νορμανδοῦ ἡγεμόνος Βοημούνδου ἐλέγετο Γίδος ἢ Γίδας (1081). Διὰ τὴν λέξιν γίδα, γίδιον, αἶξ κτλ. κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. *C. Du Cange,* Glossarium, τόμ. 1ος, στήλη 250, πρβλ. *Ν. Π. Ἀνδριώτη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 63.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς. Ἄλλωστε καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας τὸ Γιδᾶ ἦτο τσιφλίκι[1]. Ἐξ ἄλλου καὶ ἄλλη οἰκογένεια, ἡ τῶν Γαβρᾶ, ἡ ὁποία ἔζη καὶ εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, εἶχεν ἀπογόνους της εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, ὅπως θὰ ἴδωμεν.

Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξη ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν Ἀλεξανδρείας ὑπῆρχε χωρίον ἀνέκαθεν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, διότι αὕτη κεῖται ἐπὶ στρατηγικῆς θέσεως, ἀφοῦ ἀπὸ ἐκεῖ διήρχετο ἡ κεντρικὴ ὁδὸς Θεσσαλονίκης - Βεροίας καὶ Θεσσαλονίκης - Ἀθηνῶν, τὸ δὲ ἔδαφος εἶναι εὔφορον. Τελευταίως ἀνακαλυφθέντα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα (1962) πιστοποιοῦν ὅτι ἡ περιοχὴ κατῳκεῖτο καὶ κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους[2].

2. Καβάσιλα

Ἡ ὀνομασία τοῦ χωρίου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἐλέγετο ἔτσι, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἦτο ζευγηλατεῖον τῆς γνωστῆς οἰκογενείας τῶν Καβάσιλα. Δὲν εἶναι τυχαῖον, ὡς φαίνεται, τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1345 ἐστάλη εἰς τὴν Βέροιαν, ἐκ μέρους τῶν Θεσσαλονικέων, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν κατὰ τῶν Ζηλωτῶν ἀπὸ τὸν διοικητήν της Μανουὴλ Καντακουζηνόν, καὶ ὁ Νικόλαος Καβάσιλας[3]. Πιθανώτατα ἡ οἰκογένεια εἶχε κτήματα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ σημερινοῦ ὁμωνύμου χωρίου, ὅπως εἶχεν ἄλλωστε καὶ εἰς ἑτέρας περιοχάς.

3. Κρεβατᾶ

Μνημονεύεται εἰς χρυσόβουλλον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου (1346), διὰ τοῦ ὁποίου ὁρίζεται ὅτι ὁ Ἀνδρέας Παλαιολόγος δικαιοῦται νὰ εἶναι κύριος τῆς γῆς, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὸ χωρίον Κρεβατᾶ καὶ δύο ζευγηλατῶν. Ὁ Ἀνδρέας Παλαιολόγος ἀφιέρωσε τοῦτο εἰς τὴν Μεγίστην Λαύραν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἄθωνος[4].

Πιθανώτατα πρόκειται περὶ τοῦ σημερινοῦ συνοικισμοῦ τοῦ δήμου Βεροίας.

---

1. *Γ. Φιλαρέτου - Δ. Βασιλειάδου,* Ἐθνικὸς ὁδηγός, σελ. 350.

2. *Φ. Πέτσα,* Ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα Δυτικῆς Μακεδονίας, Α.Δ. 19 (1964), Χρονικά, 350 - 366, σελ. 359, σχέδια 10 (σελ. 359) καὶ 11 (360).

Ὁ *Β. Α. Μυστακίδης,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 388, δίδει τὸν τύπον Γηδᾶς. Εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας συναντᾶται (14ος αἰ.) καὶ τὸ τοπωνύμιον Προβατιανή, βλ. *Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 25 στίχ. 148.

3. *Ι. Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙ, σελ. 574, πρβλ. *Παναγιώτου Νέλλα,* Προλεγόμενα εἰς τὴν μελέτην τοῦ Νικολάου Καβάσιλα, Ἀθ. 1968, σελ. 67 (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ 12ου τόμου τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, συμπλήρωμα), ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Μελέτην περὶ τῶν Καβάσιλα πρόκειται νὰ ἐκδώσῃ καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ ΙΜΧΑ κ. Ἀθανάσιος Ἀγγελόπουλος.

Κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν τὸ χωρίον ἦτο τσιφλίκι, εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὑπῆρχαν ἀρχαιότητες· «...εἰς τὴν αὐλὴν δὲ πλῆθος κεράμων βυζαντινῆς ἐποχῆς», βλ. *Γ. Φιλαρέτου - Δ. Βασιλειάδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 111 - 117, σελ. 117.

4. *Σ. Λαυριώτου,* Ἀναγραφαὶ ἐγγράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Λοζίτζα

Εἰς ἔγγραφον τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ ἀναφέρεται ἡ τοποθεσία Λοζίτσα[1]. Πρόκειται προφανῶς διὰ τὸν συνοικισμὸν Λουζίτσι, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄλλοτε γνωστὸς ὡς Ἄνω καὶ Κάτω Λοζίτζα, Λουζίτσα καὶ Λοζίτσι, ἔκειτο δὲ ὅπου σήμερα (2 χιλιόμετρα δυτικώτερα) τὸ χωρίον Τριπόταμος καὶ ἦτο πολυπληθὲς χωρίον.

Πιθανὸν νὰ ἦτο ζευγηλατεῖον τῆς ἐκχριστιανισθείσης οἰκογενείας (ἀπογόνων Σελτζούκων) τῶν Λυζικῶν - Λυζακῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται ἴσως καὶ ἡ (κατὰ παραφθορὰν) ὀνομασία τοῦ χωρίου, ἂν καὶ φαίνεται ὅτι εἶναι μᾶλλον λέξις σλαβική. Γνωρίζομεν, ἄλλωστε, ὅτι ὁ Μιχαὴλ Λυζικὸς ἦτο γαιοκτήμων[2]. Τὸ χωρίον κατεστράφη ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822[3].

5. Λουκοβιτζίστα ἢ Λυκοβιτζίστα

Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ σημερινοῦ χωρίου Λυκογιάννη, τὸ ὁποῖον

τοῦ Ἄθω, B.-N.J. 7 (1928/9) 388 - 428, σελ. 393.

Τὸ χωρίον ἀναφέρεται καὶ εἰς ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1640 - 1641, τοῦ τουρκικοῦ ἱεροδικείου Βεροίας, βλ. Χ. Ἀραπίδου, Μετάφρασις (ἐν περιλήψει) τῶν κωδίκων τῶν τουρκικῶν ἱστορικῶν ἀρχείων (τουρκικοῦ) ἱεροδικείου Βεροίας, τόμων ἀραβικῶν ἐτῶν 1049 - 1050, δακτυλογραφημένη, ἔγγρ. 187 σελ. 109, 293 σελ. 150 καὶ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', ἔγγρ. 390 σελ. 368.

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΠΘ', στῆλαι 393 - 396, στήλη 393 : «...τὸν ἀμπελῶνα τοῦ διαληφθέντος Κορυφηνοῦ, τὸν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῇ Λοζίτζῃ διακείμενον...». Πρβλ. Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', ἔγγρ. 62 (1670) σελ. 51 - 52, ἔγγρ. 75 (1671) σελ. 60 - 61, ἔγγρ. 104 (1685) σελ. 87 - 88 καὶ Χαρ. Ἀραπίδου, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. 271 σελ. 139, ἔγγρ. 353 σελ. 180, Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', ἔγγρ. 325 σελ. 298. Ὁ *Κ. Τσιούλκας*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 246, γράφει ὅτι Λοschwῆτσα σημαίνει λόχμη καὶ ὅτι εἶναι κώμη ἐν Μακεδονίᾳ, διὰ τὰς πολλὰς λόχμας. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ παλαιοῦ χωρίου ὑπάρχουν ἐρειπωμέναι δύο βασιλικαί, τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, αἱ ὁποῖαι φέρουν τοιχογραφίας τοῦ 17ου - 18ου αἰ., ὡς διεπίστωσα κατὰ μετάβασιν ἐπὶ τόπου, βλ. καὶ *Στυλ. Πελεκανίδου*, Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας, Α.Δ. 16 (1960), μέρος Β (Χρονικά) 222 κέ., σελ. 226, πρβλ. καὶ σημείωμα εἰς ἐφημ. «Νίκη» Βεροίας, τῆς 25.2.1962, μὲ τίτλον «Ἱστορικὰ μνημεῖα, ποὺ χάνονται», ὅπου δημοσιεύεται ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἡ ὁποία χρονολογεῖται μετ' ἐπιφυλάξεως κατὰ τὸ 1436.

Τὸ τοπωνύμιον συναντᾶται καὶ εἰς τὴν Ρεντίναν Χαλκιδικῆς, πλησίον τοῦ χωρίου Ρεάχοβα (βλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Κατεπανίκια, σελ. 85), εἰς τὴν περιοχὴν Λαρίσης (βλ. *Δ. Κ. Τσοποτοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 13 - 14), ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν Κατερίνης (βλ. *M. Vasmer*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 206 - 207, ὁ ὁποῖος πιθανολογεῖ τὴν ἐνδεχομένην σλαβικὴν προέλευσιν ἐκ τῆς λέξεως Lozica).

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 34 στίχ. 66 - 67.

3. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Τὰ γεγονότα, σελ. 220 σημ. 1.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐλέγετο κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν Λυκοβίστα. Εἰς τοῦτο («Παλιὰ Λυκογιάννη») εἶχε κτήματα ἡ μητρόπολις Βεροίας[1].

6. Μελίκη

Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου προέρχεται πιθανώτατα ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτην τοῦ ἀγροκτήματος Κωνσταντίνον Μελὴκ, τὸν γνωστὸν ἐκχριστιανισθέντα υἱὸν τοῦ Σελτζουκου Ἰζζεδδὶν Καϊκαοὺς Β΄, ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη[2], καθ' ὅσον εἰς ἔγγραφα τοῦ 14ου αἰ. ἀναφέρονται «τὰ δίκαια» (δικαιώματα ἰδιοκτησίας) τοῦ Ἀστραπύρη Μελίκη[3].

Προφανῶς ἡ περιοχὴ ἐδόθη, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ὡς ἰδιοκτησία εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μελὴκ (Μελίκην, ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον) καὶ ἐν συνεχείᾳ μετεβιβάζετο εἰς τοὺς κληρονόμους του. Τὸ χωρίον ἦτο τσιφλίκι καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας, πλησίον δὲ τούτου ἀνεκαλύφθησαν ἀρχαιότητες[4].

---

1. Πίναξ, σελ. 7, Νομὸς Ἡμαθίας, σελ. 156, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 26 στίχ. 161 («Λουκοβιτζίστα»), σελ. 33 στίχ. 63 («Λυκοβιτζίστα»), σελ. 34 στίχ. 73 («Λουκοβιτζίστα»), σελ. 67 καὶ σημ. 9, σελ. 69 καὶ σημ. 3. Ὁ *Φ. Κουκουλές*, Περὶ τῆς ὑποκοριστικῆς καταλήξεως -ιτσα, Ἑλληνικὰ 4 (1931) 361 - 375, σελ. 372 καὶ 376 γράφει (σελ. 375) ὅτι ἡ κατάληξις δὲν εἶναι σλαβική, σχηματισθεῖσα τουλάχιστον κατὰ τὸν Θ΄ αἰῶνα.

2. *Ἐλισάβετ Α. Ζαχαριάδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 64 καὶ σημ. 2, σελ. 66 καὶ σημ. 1, σελ. 72 - 73 καὶ σημ. 1 - 2.

3. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 34 στίχ. 66, σελ. 35 στίχ. 94, 96 καὶ 99, σελ. 65, ὅπου γράφεται Μελίηκ, ἐκ λάθους προφανῶς. Περὶ τοῦ Μελίκη βλ. *Ἐλ. Ζαχαριάδου*, ἔνθ' ἀνωτ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία, καὶ κυρίως *P. Wittek*, Yazijioghlu 'Ali on the Christian Turks of the Dobruja, B.S.O.A.S. 14/3 (1952) 639 - 668, σελ. 660, 664 - 667. (Εὐχαριστῶ τὴν κ. Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου - Οἰκονομίδου, διότι μοῦ ἔστειλε φωτοτυπίαν τῆς μελέτης).

4. Ὁ *Στυλ. Πελεκανίδης*, Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας, Α.Δ. 17 (1961/62), μέρος Β (Χρονικά), σελ. 252 - 258, σελ. 257 - 258, γράφει ὅτι εἰς τὴν περιφέρειαν Μελίκης καὶ βορείως τοῦ Νεοκάστρου, εἰς τὴν θέσιν «Ἁγία Τριάς», εὑρίσκονται πολλαὶ κέραμοι («μανταλένια»). Ἀξιόλογος εἶναι καὶ ἡ τοποθεσία «Πλοχώρι», εἰς τὸ δασόκτημα Φυλλουριᾶς, Ἅγιος Νικόλαος, Προφήτης Ἠλίας, ἡ κορυφὴ λόφου Ν.Δ. τοῦ χωρίου, ὁ μύλος τοῦ Καραγκιοζοπούλου καὶ οἱ ἀγροὶ ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου, ὅπου ἀνευρέθη καὶ ἡ ἐπιγραφή.

Διὰ τὸ τσιφλίκι τῆς Μελίκης βλ. *Παρθενίου Κ. Βαρδάκα*, ἐπισκόπου Κίτρους, Περιγραφὴ κυρίως ἐννέα ἐτῶν τουρκοκρατίας τῆς περιφερείας Ἐπισκοπῆς Κίτρους ἀπὸ τοῦ 1903 - 1912, τοπογραφικὴ καὶ ἠθικοθρησκευτικὴ μετὰ ἱστορικογεωγραφικῶν παρατηρήσεων, Ἀθ. 1918, σελ. 75 - 77 καὶ *Γ. Φιλαρέτου - Δ. Βασιλειάδου*, Ἐθνικὸς ὁδηγός, σελ. 70 - 72.

Ἀξιόλογος εἶναι καὶ ἡ περιοχὴ Νεοκάστρου, ἡ δὲ ὀνομασία τοῦ χωρίου (νέον - κάστρον) ἀφήνει νὰ ἐννοηθῇ ὅτι συνῳκίσθη τοῦτο κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, πλησίον παλαιοτέρου ὀχυροῦ (κάστρου) οἰκισμοῦ. Ἄλλωστε, κατὰ τὴν ἀνέγερσιν νέου ναοῦ διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις παλαιᾶς τρικλίτου βασιλικῆς μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, βλ. *Στυλ. Πελεκανίδου*, Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας, Α.Δ. 17 (1961/62), μέρος Β' (Χρονικὰ) 252 - 258, σελ. 257, παρ. 6. Εἰς ἔγγραφον τοῦ τουρκικοῦ ἱεροδικείου, βλ. Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', ἔγγρ. 73 σελ. 59, ἀναφέρεται ὅτι ἐδόθη ἄδεια (1671) πρὸς ἐπισκευὴν τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

7. *Παλατίτσια*

Εὑρίσκετο ἐκεῖ ὅπου κεῖται σήμερα τὸ ὁμώνυμον χωρίον. Εἰς τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα ἀναφέρεται μὲ τὸν τύπον Παλατίτζια, κατὰ τὴν συνήθειαν νὰ χρησιμοποιῆται ἡ κατάληξις -τζια ἀντὶ -τσια καὶ -τζα ἀντὶ -τσα[1].

Τὸ ὄνομα τούτου ὀφείλεται ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ὕπαρξιν (πλησίον τοῦ χωρίου) τῶν γνωστῶν ἐρειπίων τῶν ἀνακτόρων τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων[2].

Ἡ ὕπαρξις συνοικισμοῦ εἰς τὰ Παλατίτσια καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους συνεπεραίνετο ἄλλοτε ἐκ τῶν ἀνευρισκομένων βυζαντινῶν νομισμάτων, ὅπως γράφει ὁ L. Heuzey[3], ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνευρεθέντος μολυβδοβούλλου τοῦ 8ου - 9ου αἰ.[4].

Ἡ ἀκμὴ καὶ τὸ πολυάριθμον τοῦ συνοικισμοῦ καὶ τῆς περιοχῆς, καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, πιστοποιεῖται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὑπαρχουσῶν ἄλλοτε ἐκκλησιῶν, ἤτοι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς Ἁγίας Τριάδος, τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς κτλ.[5].

8. *Πλατὺ*

Μνημονεύεται ἡ τοποθεσία Πλατὺ εἰς ἔγγραφα τοῦ 14ου αἰ., δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἐὰν ἐπρόκειτο διὰ τὸ σημερινὸν χωρίον, διότι δὲν προσδιορίζεται αὕτη τοπογραφικῶς· πάντως τοῦτο εἶναι λίαν πιθανόν[6].

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 15 στίχ. 22 καὶ 86, σελ. 31 στίχ. 32, σελ. 66 καὶ 69, βλ. καὶ *Π. Παπαγεωργίου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 71 («Παλατίτζια»).

2. Βλ. βιβλιογραφίαν εἰς *Φ. Πέτσα,* Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, Μακεδονικὰ 7 (1966 - 67) 277 - 368, σελ. 324 - 325. Διὰ τὴν περιοχὴν Βεργίνας βλ. *Μ. Ἀνδρονίκου,* Βεργίνα, τόμ. 1ος, Νεκροταφεῖο τῶν τύμβων, Ἀθ. 1969, σελ. 279 - 286 (συμπεράσματα), πρβλ. καὶ σελ. 274 - 279 (χρονολόγησις), ὅπου ἀναδημοσιεύεται καὶ ὁ χάρτης τῆς περιοχῆς κατὰ τὸν L. Heuzey.

3. *L. Heuzey,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 189 κἑ., σελ. 201.

4. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου,* Σισίνιος, στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος, Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσούντα, ἐπίμετρον τοῦ 6ου τόμου τοῦ Α.Θ.Λ.Γ.Θ., σελ. 680 - 683, σελ. 681 - 682.

5. *Μ. Ἀνδρονίκου,* Κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Παλατίτσας, Μακεδονικὰ 1 (1940) 190 - 194, *L. Heuzey,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 193, *Σ. Πελεκανίδου,* Ἔρευναι ἐν Ἄνω Μακεδονίᾳ, Μακεδονικὰ 5 (1961 - 1963) 362 - 414, σελ. 411 σημ. 3, *Φ. Πέτσα,* Ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα Δυτ. Μακεδονίας, Α.Δ. 19 (1964), μέρος Β' (Χρονικά), τεῦχ. 3ον, σελ. 350 - 366, σελ. 355, *Στ. Κυριακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 681.

6. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 22 στίχ. 102, σελ. 25 στίχ. 143, σελ. 31 στίχ. 19, σελ. 66 καὶ 69. Εἰς τὴν θέσιν «Πλατέος» μνημονεύεται ἀμπελών. Ὁ Γ. Ι. Θεοχαρίδης γράφει (σελ. 69) ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνταυτισθοῦν ἡ ὡς ἄνω τοποθεσία καὶ τὸ σημερινὸν χωρίον, διότι ἡ πρώτη εὑρίσκετο πλησίον τοῦ ἀγροκτήματος τοῦ Μαγκλαβίτου, τὸ ὁποῖον συνώρευε μὲ τὰ ἀγροκτήματα τοῦ Σαραντηνοῦ, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν γνώμην του, ἔφθαναν μόνον μέχρι τῆς Ρέσιανης (Βρυσακίου). Πάντως, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, τὸ ζευγηλατεῖον Κρίτσιστα εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Ἀγκαθιᾶς. Συνεπῶς δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐξε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

9. Σκυλίτση

Ἡ ὀνομασία τοῦ χωρίου ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὸ ὅτι τὸ χωρίον ἦτο ἀγρόκτημα (ζευγηλατεῖον) τῆς οἰκογενείας Σκυλίτζη - Σκυλίτση. Ἄλλωστε καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας τὸ χωρίον ἦτο τσιφλίκι, ἐπὶ δὲ τοῦ τοίχου τῆς ἐμπροσθίας πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας του εὑρέθη (1919) ἐπιγραφὴ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων[1].

Τὸ χωρίον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν τοῦ Παλαιοῦ Σκυλιτσίου.

Δὲν ἔχομεν πληροφορίας διὰ τὰς ὀνομασίας ἄλλων χωρίων. Πάντως, ὑπῆρχαν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἅπαντα σχεδὸν τὰ σημερινὰ χωρία, διότι δὲν ἐξηγεῖται ἄλλως τὸ γεγονός, ὅτι πολλὰ ἐκ τούτων εἶχαν σλαβικὴν ἢ σλαβοφανῆ ὀνομασίαν, δεδομένου ὅτι αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ αἱ ἐγκαταστάσεις σλαβικῶν φύλων ἔλαβαν χώραν μόνον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς. Κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἐγένοντο μόνον μετακινήσεις τουρκικοῦ, ἀλβανικοῦ καὶ βλαχικοῦ πληθυσμοῦ. Οὕτω, χωρίον Βόσσοβα (Σφηκιὰ) μνημονεύεται καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (1336), ὡς Βήσσοβον, ἀσχέτως τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ σχετικὸν χρυσόβουλλον θεωρεῖται πλαστὸν[2] καὶ ἀμφισβητεῖται διὰ ποίας περιοχῆς χωρίον πρόκειται[3]. Ἄλλωστε πλησίον τοῦ χωρίου Κλειδὶ ὑφίσταται καὶ σήμερα γέφυρα τῶν ρωμαϊκῶν (;) χρόνων[4], ἐνῶ ἀρχαιότητες καὶ βυζαντινοὶ ναοὶ εὑρέθησαν καὶ εἰς τὰ χωρία Νεόκαστρον, Ριζώματα, Κοπανὸς κτλ., ὅπως θὰ ἴδωμεν.

Ἐξ ἄλλου, τὰ χωρία Σταυρός, Ξεχασμένη, Κουλούρα καὶ Διαβατὸς σχετίζονται ὑπὸ τῆς γραπτῆς ἤδη παραδόσεως μὲ τὴν μεταφορὰν τοῦ σκηνώματος τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου, τοῦ Βεροιέως, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ὁπωσδήποτε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ συνεπῶς ὑπῆρχαν τὰ χωρία αὐτὰ καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν[5].

τείνοντο καὶ ἀνατολικώτερα τὰ ἀγροκτήματα τοῦ Σαραντηνοῦ, μέχρι τοῦ Πλατέος, ἀφοῦ μάλιστα ὁ πλησίον τούτων ρέων ποταμὸς Πότοκος εὑρίσκετο εἰς τὴν σημερινὴν Πιερίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Τὸ τοπωνύμιον Πλατὺ ἀναφέρεται εἰς χρυσόβουλλον τοῦ 1284, ὡς μετόχιον τῆς μονῆς τῶν Λέμβων· βλ. *Miklosich - Müller*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 4, σελ. 28 - 32, σελ. 31 καὶ ὡς χωρίον τῆς Θεσσαλονίκης, βλ. Actes de Chilandar, ἔκδ. L. Petit - B. Korablev, 1ον παράρτημα 17ου τόμ. (1911) τῶν Viz. Vrem., 1ης σειρᾶς, σελ. 50 - 51.

1. *Γ. Φιλαρέτου - Δ. Βασιλειάδου*, Ἐθνικὸς ὁδηγός, σελ. 116.

2. *Εὐαγγέλου Α. Σκουβαρᾶ*, Ὀλυμπιώτισσα, Ἀθ. 1967 (1969), σελ. 252 καὶ 300, πρβλ. καὶ 493 - 494.

3. *Εὐαγγ. Σκουβαρᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 496, *Π. Ν. Λιούφη*, Ἱστορία τῆς Κοζάνης, Ἀθ. 1924, σελ. 22 σημ. 2, Πίναξ σελ. 19, Νομὸς Ἡμαθίας, σελ. 98 - 99 καὶ 154.

4. *Ἀπ. Μ. Τζαφεροπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 140 - 141, ὅπου καὶ φωτογραφία τῆς γεφύρας.

5. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος ὁ νέος, ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. ΤΑ ΠΑΡΑΓΟΜΕΝΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΚΑΙ Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους παρήγοντο εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας τὰ αὐτὰ σχεδὸν ὡς καὶ σήμερα προϊόντα, ἀλλὰ καὶ ἡ ὄρυζα, λόγῳ τῆς φύσεως τῶν ἐδαφῶν τῆς λίμνης. Ἐπίσης ἐξήγοντο δασικὰ προϊόντα, ὑπῆρχε δὲ καὶ ἀνεπτυγμένη κτηνοτροφία. Ὁ Καντακουζηνὸς γράφει, ὅπως εἴδαμεν, ὅτι ὁ ἀρχιβουκόλος Μαρζελᾶτος ἔβοσκε τὰ ζῶα τῶν Σέρβων καὶ διενυκτέρευε μεταξὺ τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας. Ἐκ τῶν διασωθέντων ἐγγράφων πληροφορούμεθα ὅτι ἦτο ἀνεπτυγμένη ἡ δενδροκομία, ἡ λαχανοκηπουρικὴ καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἀμπελοκαλλιέργεια. Ἡ μηλοκαλλιέργεια ἦτο διαδεδομένη, διεσώθη δὲ καὶ συνταγὴ παρασκευῆς ὑδρομήλου, ὅπως ἐγίνετο εἰς τὴν Βέροιαν[1]. Ἐπίσης ἦτο ἀνεπτυγμένη ἡ μεταξουργία, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας πόλεις[2].

Ὁ Τοῦρκος περιηγητὴς τοῦ 17ου αἰ. Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ γράφει ὅτι ἡ περιοχὴ Βεροίας παρῆγεν ἑβδομῆντα ἑπτὰ (77) εἴδη προϊόντων καὶ ὅτι ἡ Βέροια μόνη εἶχε τὸν πρωτοφανῆ ἀριθμὸν τῶν τριακοσίων ὑδρομύλων («ὑδρομυλώνων»), προφανῶς διὰ τὴν ἄλεσιν τῶν δημητριακῶν, τοῦ σησαμίου διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ σησαμελαίου κτλ. Τοῦτο εἶναι μία ἔνδειξις τοῦ πλούτου τῶν ὑδάτων. Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκ τῆς περιοχῆς Βεροίας ἐπρομηθεύοντο οἱ στρατοὶ τὰς ἀναγκαίας τροφὰς καὶ ζωοτροφάς, ὡς γράφουν κατ' ἐπανάληψιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς.

2. Ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης (συγγραφεὺς τοῦ 10ου αἰ.) περιγράφει, ὅπως εἴδαμεν, τὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης - Βεροίας γράφων, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη πεδιάς, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ τεῖχος τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχουσα ἀνέκφραστον ὡραιότητα, διότι διαβρέχεται ἀπὸ πολλὰ ὕδατα καὶ ἔχει τὸ προνόμιον νὰ γειτνιάζῃ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν θάλασσαν καθ' ὅλον τὸ μῆκος, στολίζεται δὲ μὲ ἀμπέλους, δένδρα πολύφυλλα καὶ κήπους εὐφορωτάτους, μὲ κατοικίας καὶ μὲ πολλοὺς περιφραγμένους ἱεροὺς χώρους, ἐκ τῶν ὁποίων τοὺς περισσοτέρους διακατεῖχαν ὁμάδες μοναχῶν.

Ἐν συνεχείᾳ περιγράφει τὴν πεδιάδα, ἡ ὁποία εὑρίσκεται δυτικῶς τῆς προηγουμένης, δηλαδὴ τὴν πεδιάδα τῆς Ἡμαθίας, γράφων ὅτι αὕτη ἀκολουθεῖ πλέον τὴν κατεύθυνσιν τῆς ξηρᾶς, εἶναι δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνευ δένδρων, ἀλλὰ κατάλληλος δι' οἱανδήποτε γεωργικὴν καλλιέργειαν. Ἐκτείνεται δυτι-

---

δότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965, σελ. 27 - 28 σημ. 28.

1. Τὰ «Γεωπονικὰ» τοῦ Κασσιανοῦ Βάσσου, μετ. Ἐπ. Μαλαίνου, ἔκδ. Ὑπουργείου Γεωργίας (Γεωργικὸν Δελτίον, τεῦχ. Βον, Ἀθ. Ἰούνιος 1930), Ἀθ. 1930, σελ. 137 - 138, παράγρ. 27 σελ. 138. Τὸ βιβλίον εἶναι γραμμένον μὲ πολλὴν ἀφέλειαν καὶ δίδονται διὰ τούτου πολλαί, λεπτομερεῖς, πληροφορίαι, διὰ κάθε εἶδος καλλιεργείας, κυρίως τῶν δημητριακῶν, τῶν ἀμπελώνων, ὡς καὶ διὰ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν πτηνοτροφίαν. (Εὐχαριστῶ τὸν κ. Ἀντώνιον Μπαλτατζίδην, διότι ἔθεσεν εἰς διάθεσίν μου τὸ ἀπρόσιτον δι' ἐμέ, ἄλλως, ὡς ἄνω βιβλίον).

2. *Α. Δ. Σίδερι*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 262 σημ. 4, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κῶς καὶ καταλήγει εἰς ἄλλα ὑψηλὰ καὶ μεγάλα ὄρη (προφανῶς ἐννοεῖται τὸ Βέρμιον), ὅπου ἔχει κτισθῆ κάποια πόλις Βέροια, ἡ ὁποία εἶναι καὶ αὐτὴ (ὡς ἡ Θεσσαλονίκη) πολὺ γνωστὴ εἰς ὅλους, ἐπίσημος, περιφανὴς καὶ εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἄλλων πόλεων, πρὸς τοὺς ὁποίους καυχᾶται διὰ τὴν ἴδρυσίν της[1].

3. Ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς (14ος αἰ.) δίδει μερικὴν εἰκόνα τῆς ἀκμῆς τῆς Βεροίας, γράφων ὅτι ἦτο μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος, διέμενε δὲ εἰς ταύτην πολὺς στρατὸς καὶ εἶχεν ὅ,τι ἐχρειάζετο μία πόλις διὰ νὰ εἶναι εὐτυχής, ἤτοι πλοῦτον καὶ πανάκειαν προϊόντων τῆς γῆς[2].

Ὁ ἴδιος ἀναγράφει, ὅπως καὶ ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ὅτι οἱ Τοῦρκοι, οἱ Σέρβοι, οἱ Βυζαντινοὶ καὶ ἄλλοι λαοὶ ἐλεηλάτησαν τὰ πέριξ χωρία καὶ συνέλεξαν πλουσίαν λείαν, εἰς τροφάς, ζωοτροφὰς καὶ ζῶα.

Τὸ κυνήγι, ἐξ ἄλλου, ἀπετέλει μίαν ἀπὸ τὰς πλέον ἀγαπητὰς ἀπασχολήσεις τῶν Βυζαντινῶν, ἦτο δὲ ἄφθονον εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως περισσοτέρων δασῶν· διὰ τοῦτο συναντᾶται συχνὰ καὶ ἡ λέξις κυνηγὸς καὶ πρωτοκυνηγός[3]. Δὲν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖον τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ σκήνωμα τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου, τοῦ Βεροιέως, ἀνεκαλύφθη ὑπὸ κυνηγῶν[4].

4. Η ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ

Ἡ βιοτεχνία ἦτο ἀνεπτυγμένη εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Βεβαίως δὲν ἔχομεν εἰδήσεις διὰ τὴν βιοτεχνίαν τῶν βελεντζῶν καὶ προσοψίων («χαβλιῶν») κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὑποστηρίζεται δὲ ἡ γνώμη ὅτι αὕτη ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας[5]. Τὰ ὕδατα τῶν ὑδρομύλων ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν λεύκανσιν τῶν ὑφαντῶν[6],

---

1. *Ι. Καμενιάτου,* ἔνθ' ἀνωτ., κεφ. 4, σελ. 494.

2. *Ι. Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙ, σελ. 351, 354, τόμ. ΙΙΙ, 120.

Ὁ *Μ. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 42 - 43 καὶ 206 ἐπαινεῖ τὴν πόλιν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὑποστηρίζει ὅτι, πλὴν τῶν πεδινῶν ἐκτάσεων, αἱ ὁποῖαι ἐκτείνονται ἀνατολικῶς τῆς Βεροίας, καὶ αἱ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται βορειοδυτικῶς τῆς πόλεως, ἐπὶ ὀρεινῆς περιοχῆς, ἐκαλλιεργοῦντο κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ μεσαιωνικοὺς χρόνους, χάρις εἰς τὸν πλοῦτον τῶν ὑδάτων.

3. *Ι. Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙ, 377, πρβλ. *R. Guilland,* Sur quelques grands dignitaires byzantin du XIVe siècle, εἰς τόμον Ἀρμενοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 179 - 198, σελ. 192 - 195.

4. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σελ. 47 κέ.

5. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἡ ἐκ Βεροίας καταγομένη οἰκογένεια Βικέλα, Μακεδονικὰ 7 (1966) 210 - 217, 210 σημ. 2, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

6. *W. M. Leake,* Travels in Northern Greece, τόμ. 3, London 1835, σελ. 291, ὅπου καὶ περιγραφὴ τοῦ τρόπου χρήσεως τῶν προσοψίων, *M. Lascaris,* Salonique à la fin du XVIII siècle, Athènes 1939, σελ. 27 - 28, *Κ. Μέρτζιου,* Μνημεῖα, σελ. 219, 229 καὶ 232 (ὅπου ἀναφέρεται καὶ ἡ ἀξία, τὴν ὁποίαν εἶχαν αἱ «βεργιώτικες βιλέντζες»), *A. Struck,* ἔνθ' ἀνωτ., *Χαρ. Σ. Καρμίτση,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 476.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν ὁποίων ἡ παραγωγὴ ηὐξήθη μᾶλλον καὶ δὲν εἰσήχθη, ὡς γίνεται κοινῶς δεκτόν, κατὰ τὸν 15ον - 16ον αἰ., ἤτοι μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης, Βεροίας κτλ. ἐξ Ἱσπανίας[1]. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς λευκάνσεως τῶν ὑφαντῶν ἐχρησίμευαν διάφοροι τοποθεσίαι τῆς πόλεως, ὡς «οἱ Σαραντόβρυσες», νοτιοανατολικῶς τῆς Βεροίας, ἐνῶ διὰ τὴν λεύκανσιν τῶν ἐκ λίνου (λιναρίου) ὑφαντῶν ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ἡ κειμένη δυτικῶς τῆς πόλεως τοποθεσία ροῆς τοῦ Τριποτάμου Λι(α)νοβρόχι, τὸ τοπωνύμιον δὲ τοῦτο συναντᾶται συχνὰ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους[2]. Εἰς τὴν Βέροιαν ὑπῆρχε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ τὸ ἐπίθετον Ὀξυβάφης, δηλωτικὸν τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ φέροντος τοῦτο ἢ προγόνου αὐτοῦ[3].

Ἐξ ἄλλου, εἰς βυζαντινὰ ἔγγραφα τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰ., ἀφορῶντα τὴν περιοχὴν Βεροίας, ὑπάρχουν τὰ ἐπίθετα Χαλκωματᾶς, Μαρμαρᾶς, Καραβᾶς κτλ., τὰ ὁποῖα ὀφείλονται ἐπίσης εἰς τὸ ἐπάγγελμα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν τοιουτοτρόπως. Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ περιοχὴ Βεροίας εἶχε πάντοτε, ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα, φημισμένα λατομεῖα μαρμάρου[4] (ἐκ τῶν ὁποίων ἐξήχθη ἡ ἀπαιτηθεῖσα ποσότης διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀνακτόρων τῶν Παλατιτσίων, τῆς Πέλλης κτλ.), ὡς καὶ μεταλλεῖα χρυ-

---

1. Διὰ τοὺς Ἑβραίους τῆς Θεσσαλονίκης βλ. *Jos. Nehama,* Histoire des Israélites de Salonique, Salonique - Paris, 1 - 5, 1935 - 1959, *J. S. Emmanuel,* Histoire de l' industrie des tissus des Israélites de Salonique, Lausanne 1935, *Μπαρούχ Σιμπῆ,* Ἡ Θεσσαλονίκη μικρὸ Μάντσεστερ, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1968, 55 - 56. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἀνέπτυξαν τὴν ἤδη ὑπάρχουσαν ὑφαντουργίαν καὶ μεταξουργίαν, βλ. *Διον. Α. Ζακυθηνοῦ,* Ἡ βυζαντινὴ Ἑλλὰς (392 - 1204), Ἀθ. 1965, σελ. 69 καὶ 91 - 94, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου,* Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 133 καὶ 469 - 471.

2. *Ἰωάννου Καλλέρη,* Αἱ πρῶται ὕλαι τῆς ὑφαντουργίας εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν Αἴγυπτον, Ε.Λ.Α.Α.Α. 6 (1950 - 1951) 78 - 230, 188 - 189 σημ. 5, ὅπου μνημόνευσις τῶν σωζομένων τοπωνυμίων τῆς χώρας, πρβλ. *R. Guilland* εἰς Byzantion 12 (1937) 105 κέ., 111 - 112 (Λινοβρόχειον), *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Κατεπανίκια, σελ. 80 (Λινοβρόχειον, ποταμός). Εἰς τὴν Βέροιαν λέγεται Διανοβρόχι. Ὁ *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 50 - 51, Β.Δ. τῆς πόλεως τοποθετεῖ τὸ ὑδραγωγικὸν καὶ ὑδρευτικὸν δίκτυον, ὡς καὶ καταρράκτας.

Εἰς τὸ βυζαντινὸν γλωσσάριον συναντῶνται αἱ λέξεις λινάρη, λινάρι, λινάριον, λίνον, λιναράς, λιναροπωλητής, λινοπώλης· βλ. *C. Du Cange,* Glossarium, στήλη 815, *Ν. Π. Ἀνδριώτη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 186.

3. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 31 στίχ. 14 - 16.

4. *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48, 49 καὶ 93, *Th. Desdevises - du Dezert,* Geographie ancienne de la Macedoine, Paris 1862, σελ. 330 - 331, *Μαργ. Δήμιτσα,* Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, Ἀθ. 1874, τόμ. 2ος, σελ. 40, ὅπου καὶ παραπομπαί, πρβλ. *A. Struck,* ἔνθ' ἀνωτ., *Τ. Εὐαγγελίδου,* Νέα Ἑλλάς, Ἀθ. 1913, σελ. 40, *Ι. Σ. Παπαδάκη,* Αἱ πλουτοπαραγωγικαὶ δυνάμεις τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1920, σελ. 83, *Καρπολόγου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48 - 49. Διὰ τὰ μάρμαρα τῆς περιοχῆς Καστανιᾶς γράφει καὶ ὁ Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σοῦ καὶ ἄλλων μετάλλων[1]. Μεταλλεύματα ὑπάρχουν καὶ σήμερα εἰς τὰς ὀρεινὰς περιοχὰς τοῦ Βερμίου καὶ τῶν Πιερίων, μὲ σαφῆ ἴχνη τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἐκμεταλλεύσεώς των. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως, ἐὰν εἰς τὴν πόλιν ἐκόπτοντο νομίσματα, ὅπως ἐγίνετο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην[2] (ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Βέροιαν κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους[3]).

Ὑπῆρχαν ἐξ ἄλλου βιοτεχνίαι ἐπεξεργασίας τῶν γεωργικῶν προϊόντων καὶ πολλοὶ ὑδρόμυλοι («ὑδρομύλωνες»), ὅπως ἐσημειώθη ἤδη.

5. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΚΑΙ Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ

1. Ἡ περιοχὴ Βεροίας, ἔχουσα ἀνεπτυγμένην γεωργίαν, κτηνοτροφίαν καὶ βιοτεχνίαν, ἦτο ἐπόμενον νὰ εἶναι κέντρον ἐμπορίου, ἔχον σχέσιν κυρίως μὲ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν ὁποίαν διὰ νὰ φθάσῃ κανεὶς ἐχρειάζετο ταξίδι δέκα ἡμερῶν[4].

Αἱ ἐμποροπανηγύρεις ἦσαν μία εὐκαιρία διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου[5], ὅ-

---

1. *Desdevises,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 330, *Μ. Δήμιτσα,* ἔνθ' ἀνωτ., *Ἀθανασίου Σ. Γεωργιάδου,* Χρυσεῖα, ἀργυρεῖα... μεταλλεῖα ἐν Μακεδονίᾳ, Ἠπείρῳ καὶ ἐν ταῖς νήσοις ὑπὸ ἀρχαίων ἐκμεταλλευθέντα, Α.Ε. 1915, 88 - 94, *Α. Μ. Ἀνδρεάδου,* Περὶ νομίσματος καὶ τῆς κτητικῆς δυνάμεως τῶν πολυτίμων μετάλλων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, Δ.Ι.Ε.Ε., 1ης σειρᾶς, 13 (1916 - 1917) 219 - 253, 226 καὶ σημ. 1 (= Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, Ἀθ. 1918, σελ. 404 κέ., σελ. 411 σημ. 2), *Γεωργίου Χατζηκυριακοῦ,* Δύο μελέται φυσιογνωστικαὶ τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1929, σελ. 8, 18, 22 καὶ 33 (διὰ τὰ μάρμαρα), Π.Ε., περίοδος 2α, 2 (1945) 373 καὶ κυρίως, *Α Ἀρβανιτοπούλου,* Περὶ τοῦ χρυσοῦ τῆς Μακεδονίας, Πολέμων, τόμ. 5ος τεῦχ. 5ον Ἀθ. 1954, σελ. 83 - 119.

Ὁ *Ἰωάννης Πετρὼφ* εἰς τὰ χειρόγραφά του, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς (294Β), ἀναδημοσιεύει χάρτην τῶν μεταλλείων τῆς Μακεδονίας (ὑπ' ἀρ. 47). Εἰς τὰς σελ. 228 (τετράδιον 2) καὶ σελ. 229 (τετράδιον 3) μνημονεύει μεταλλεῖον χρωμίου εἰς τὸ κτῆμα Παπαγεωργίου (Παλατίτσια), εἰς τὸ Αὐγότσι καὶ εἰς τὸ Ἀρκοχώρι.

2. *D. M. Metcalf,* Ἡ ἱστορικὴ τοποθέτησις βυζαντινῶν νομισμάτων [τῆς] Θεσσαλονίκης (829 - 1204), Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1964, 258 - 260. Περὶ τῶν χρησιμοποιηθέντων νομισμάτων κατὰ τὰς συναλλαγὰς εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἰδίως περὶ τῶν ὑπερπύρων, βλ. *Α. Ἀνδρεάδου,* ἔνθ' ἀνωτ., *Κ. Μέρτζιου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 5, 11, 12, 14, 17, 19, 20, 22, 23, 57 σημ. 1, 58, 59, 81 καὶ 284.

3. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορία, τόμ. 1ος, σελ. 133, 185, 222 καὶ ἰδίως 228 - 230.

4. *Κ. Μέρτζιου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 105 : «Ὁμοίως ἀναφέρεται (1501), ὅτι ἡ Βέροια εἶναι μακρὰν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν 15 ἡμέρας δρόμου καὶ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν δέκα ἡμέρας», πρβλ. *Σ. Ράνσιμαν,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 236 - 237 καὶ 230 - 232, διὰ δὲ τὸ ἐμπόριον γενικῶς σελ. 183 - 200.

5. *Φαίδωνος Κουκουλέ,* Αἱ ἐμπορικαὶ πανηγύρεις κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, Π.Ε., 2α περίοδος, 2 (1946) 509 - 518, πρβλ. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορία, σελ. 183 - 185, *M. Delacouloniche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 50, ὁ ὁποῖος πιθανολογεῖ ὅτι ἡ ἀγορὰ τῶν ζώων καὶ τῶν δούλων ἐγίνετο εἰς τὴν θέσιν «Παλαιόφορος» (κάτωθι, νοτίως, τῆς Ἐλιᾶς), καὶ *Καρπολόγου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 281.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πως τὰ διεθνῆ «Δημήτρια» τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸν σωζόμενον «Τιμαρίωνα»[1].

Ἡ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων ἐγίνετο διὰ ξηρᾶς, ἐνδεχομένως δὲ καὶ διὰ τῶν πλωτῶν ποταμῶν, κυρίως τοῦ Ἁλιάκμονος καὶ διὰ τῆς λίμνης. Ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης δίδει ὡρισμένα στοιχεῖα διὰ τὸ ἐμπόριον τοῦ 10ου αἰ.[2]. Τὸ ἐμπόριον ἦτο ὑπερκρατικόν, διότι ἐκ διασωθέντων ἐγγράφων μανθάνομεν ὅτι εἰς τὴν Βέροιαν π.χ. ὑπῆρχαν ὑφάσματα προερχόμενα ἐξ ἄλλων χωρῶν[3].

2. Ἡ ὕπαρξις ἀξιολόγου παραγωγῆς καὶ βιοτεχνίας εἰς τὴν Βέροιαν προσήλκυσεν ἀνέκαθεν τὸ ἑβραϊκὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους[4]. Ἀσφαλῶς ἡ ἑβραϊκὴ παροικία ἦτο μεγάλη καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους[5], ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, ὡς π.χ. εἰς τὴν Ζίχναν.

Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει πλέον εἰς τὴν Βέροιαν ὁ ἀρχαιότατος κύλινδρος τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ., ὁ ὁποῖος περιεῖχε πλουσιώτατον ὑλικὸν διὰ τὴν ἰσραηλιτικὴν κοινότητα τῆς πόλεως, μεταφερθεὶς εἰς τὸ Ἄουσβιτς καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ Γκρὰτς τῆς Αὐστρίας κατὰ τὴν γερμανικὴν κατοχήν[6].

---

1. *A. Ellissen,* Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur, τόμ. 4ος Leipzig 1860.

2. *R. A. Nasljedova,* ἔνθ' ἀνωτ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔγγρ. ΠΔ', στῆλαι 369 - 378, στήλη 371: «... βς' πανὶν αἰγυπτιακὸν πάχ. η'...», ὅπου ἀπαρίθμησις καὶ ἄλλων ὑφασμάτων, πρβλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 20 στίχ. 47 κέ., ὅπου ἀναφέρονται πολλὰ ἀντικείμενα, καὶ σελ. 25 στίχ. 144 κέ., σελ. 23 στίχ. 106 κέ., ὅπου μνημόνευσις οἰκιακῶν σκευῶν. Ὡς μονὰς μετρήσεως τῶν ἐπιφανειῶν, ἀγρῶν κτλ., ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ «μόδιον» καὶ τῆς χωρητικότητος κτλ. τὸ λίτρον, τὸ ὁποῖον ἀντεστοίχει πρὸς τὸ 1/12 τοῦ μοδίου. Περὶ τοῦ μοδίου βλ. *C. Du Cange,* Glossarium στήλ. 942, *Ν. Π. Ἀνδριώτη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 210. Ἡ ἔκτασις δυτικῶς καὶ βορείως τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεροίας λέγεται «Μόδια». Ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ χρησιμοποιουμένη λέξις «αὐτοκίνητον», βλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 24 στίχ. 125, σελ. 43 στήλ. 13, πρβλ. καὶ *Μ. Philae,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 220, στίχ. 81 καὶ σημ. 1.

4. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορία, σελ. 124 - 125, 154, 169, 172 - 176, 181, 211 - 212, 212, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. *Ο. Tafrali,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 17 - 19 καὶ 39 κέ. καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 85 ἐπιγραφὴν τοῦ *Μ. Delacoulonche.*

5. Διὰ τοὺς Ἑβραίους εἰς τὸ Βυζάντιον, βλ. *R. Janin,* Les Juifs dans l'empire byzantine, E. O. 15 (1912) 126 κέ., *Ἀνδρ. Ἀνδρεάδου,* Ἔργα, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1938, σελ. 609 - 627 καὶ 629 κέ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία, διὰ δὲ τὸν 7ον αἰ. βλ. *Ἀνδρ. Στράτου,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2ος, σελ. 731 κέ., 771 κέ.

6. Βλ. «Σημειώσεις ἑνὸς Ἀθηναίου» ἐφημερίδος «Καθημερινὴ» Ἀθηνῶν, τῆς 13.5. 1951: «Εἶναι ἐνδιαφέροντα πράγματα αὐτὰ ποὺ μοῦ γράφει ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐπικειμένων ἑορτῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὁ κ. Ἰσὰκ Καμπελῆς, σχετικῶς μὲ τὴν διέλευσιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἀπὸ τὴν Βέροιαν. Κατὰ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου τοῦ 1940 ὁ κ. Καμπελῆς, ὡς γενικὸς διευθυντὴς τῆς Μεγάλης Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης, εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν Βέροιαν, ὅπου ὑπῆρχε παλαιοτάτη συναγωγή. Ὑπῆρχον ἐκεῖ παλαιότατοι κύλινδροι τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, ὁ δὲ γέρων ραββῖνος τῆς πόλεως ὑπέδειξεν εἰς τὸν κ. Καμπελῆν μεταξὺ αὐτῶν ἕνα ἐκ περγαμηνῆς ἀρχαιότατον. Ἀλλὰ τὸ χειρόγραφον αὐτό, τοῦ εἶπεν ὁ ραββῖνος,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατὰ τὸν 14ον αἰ. συναντᾶται, εἰς βυζαντινὰ ἔγγραφα, ἀφορῶντα τὴν Βέ-

---

δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὰς λειτουργίας ὡς "ἀκατανόητον" - πασσοὺλ εἰς τὴν ἑβραϊκήν. Εἰς τὰ περιθώρια τοῦ χειρογράφου εἶναι γραμμέναι — πρᾶγμα ποὺ ρητῶς ἀπαγορεύεται — φράσεις ποὺ ἐξιστόρουν τὴν ἐπίσκεψιν ἑνὸς "Σιαλὰχ" (δηλ. Ἀποστόλου) ὀνόματι Σαοὺλ (ἔτσι λέγεται ἑβραϊστὶ ὁ Παῦλος) καὶ κηρύσσοντος τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου εἰς γλῶσσαν ἑλληνικήν. Εἰς ἄλλο σημεῖον τοῦ χειρογράφου ἀνεφέρετο καὶ ἡ χρονολογία τῆς ὁμιλίας τοῦ "Σιαλὰχ" εἰς τὴν συναγωγὴν τῆς Βεροίας. Προφανῶς δὲ ἡ γραφὴ αὐτὴ ἀνήγετο εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους, ὅτε οἱ Ἑβραῖοι ἐχρησιμοποίουν πολλὰ ἀραμαϊκὰ γράμματα.

Ἐπανελθὼν εἰς Θεσσαλονίκην ὁ κ. Καμπελῆς ἀνέφερε τὰ πάντα εἰς τὸν ἀρχιρραβῖνον δόκτορα Κόρετς καὶ τὸ ραββινικὸν σχολεῖον τῆς Κοινότητος, τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ εἰς τὴν Βέροιαν εἰδικὸν μελετητὴν τῶν ἑβραϊκῶν κυλίνδρων, τὸν σοφὸν Ἰσραηλίτην Μπαρούχ Μπὲν Ἰακώβ, ἀξιόλογον συγγραφέα πολλῶν ἱστορικῶν ἔργων ἀφορώντων τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑβραϊσμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ὅστις καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὴν Κοινότητα ἐμπεριστατωμένον ὑπόμνημα, τόσον ὅσον ἀφορᾶ τὴν χρονολογίαν τῆς συγγραφῆς τοῦ κυλίνδρου, τὴν ὁποίαν καθώριζεν εἰς τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα — ἐκ τῆς ποιότητος τῆς περγαμηνῆς, τοῦ τρόπου καὶ τοῦ εἴδους τῆς γραφῆς, τῆς διατάξεως τῶν κεφαλαίων, τῶν στιγμῶν καὶ τῶν τονισμῶν, καθορίζεται σχεδὸν ἐπακριβῶς ἡ χρονολογία αὐτὴ — ὅσον καὶ περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τῶν ἐν τοῖς περιθωρίοις σημειωμάτων. Ἀπεφασίσθη τότε, κατόπιν συσκέψεως τοῦ Ἀρχιρραββίνου Κόρετς μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γενναδίου, ὅπως προσκομισθῇ ὁ κύλινδρος εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐξετασθῇ παρὰ ξένων εἰδικῶν. Ἀτυχῶς ὅμως ἡ παρεμπεσοῦσα ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἄδικος ἐπίθεσις τῶν φασιστικῶν χωρῶν καὶ αἱ μετέπειτα περιπέτειαι, δὲν κατέστησαν δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ σχέδιον τοῦτο.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου — συνεχίζει ὁ ἐπιστολογράφος μου — οἱ Γερμανοὶ ἐλεηλάτησαν ὅλας τὰς συναγωγὰς τῆς Ἑλλάδος ὅπως καὶ ὅλης τῆς Εὐρώπης. Συνεκέντρωσαν δὲ εἰς Ἄουσβιτς ἐντὸς τετραορόφου κτιρίου — εἰς τὸ ὁποῖον ἔδωσαν τὸ ὄνομα "Ἑβραϊκὸν Μουσεῖον" — ὅλα τὰ πολύτιμα σκεύη, βιβλία καὶ κυλίνδρους τῶν συναγωγῶν ὅλων τῶν κατεχομένων χωρῶν. "Εἶδα μὲ τὰ μάτια μου — γράφει ὁ κ. Καμπελῆς — τὸν ἀφάνταστον καλλιτεχνικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν θησαυρόν, τὸν συγκεντρωθέντα ἐκεῖ, καὶ παρέστην ἀτυχῶς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν εἰς τὴν ἁρπαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς Ρώσους στρατιώτας καὶ τοὺς Πολωνοὺς ἀτάκτους ποὺ εἰσῆλθον πρῶτοι εἰς Ἄουσβιτς". Μεταξὺ ὅμως τῶν κυλίνδρων τοῦ "Μουσείου" ὑπῆρχε καὶ ὁ πολύτιμος κύλινδρος τῆς Βεροίας, ὁ ὁποῖος εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ στερούμενος τῆς βαρείας ξυλίνης θήκης του, παρελήφθη ἀπὸ ὁμάδα Οὔγγρων Ἑβραίων, οἱ ὁποῖοι, μολονότι τὸν ἐθεώρησαν καὶ αὐτοὶ "πασσούλ", τὸν ἐχρησιμοποίησαν ἐν τούτοις διὰ τὰς λειτουργικάς των ἀνάγκας, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος. Οἱ Ἕλληνες Ἑβραῖοι κατέβαλον — μοῦ γράφει ὁ κ. Καμπελῆς — πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως περιέλθῃ εἰς τὴν κατοχήν των ὁ κύλινδρος οὗτος, ἀλλ' ἡ συμπάθεια τοῦ Ρώσου διοικητοῦ τοῦ Ἄουσβιτς ἔκλινε πρὸς τὸ μέρος τῶν Οὔγγρων, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ τὸν παρέδωσε. Παρὰ τὰς διαμαρτυρίας των δὲ κατέστη ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἑλλήνων Ἑβραίων ὁ πολύτιμος κύλινδρος. Ἀργότερον ἐγνώσθη ὅτι τὸν κύλινδρον αὐτὸν παρέλαβεν ὁ ἐκ Βουδαπέστης μεγαλέμπορος Ἔρνεστ Κλάιν, συγκρατούμενός μου εἰς Ἄουσβιτς, ὁ ὁποῖος εἶναι ἤδη ἐγκατεστημένος εἰς τὸ Γκράτς τῆς Αὐστρίας. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τώρα μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ ἑορτασμοῦ πρέπει νὰ καταβληθῇ κάθε φροντὶς ὥστε τὸ πολύτιμον τοῦτο ἱστορικὸν κειμήλιον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χώραν μας. Τὸ Γκράτς τῆς Αὐστρίας εὑρίσκεται, νομίζω, ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν δυτικῶν καὶ ὄχι τῶν Ρώσων καὶ ἑπομένως αἱ ἐνέργειαι διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ πολυτιμοτάτου κυλίνδρου θὰ εἶναι εὔκολοι». Πρβλ. *Νικίου Θεοφίλου*, Ἀλέξανδρος Δηλανᾶς, Ἀθ. 1953, σελ. 92-93 καὶ 121. Ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἰσραηλιτικῆς κοι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ροιαν, τὸ ἑβραϊκὸν ὄνομα 'Αρὼν ('Ααρών)[1]. Πάντως ἡ ἔκδοσις τῆς ἀναγγελθείσης πρὸ ἐτῶν (1963) ἱστορίας τοῦ ἑβραϊσμοῦ τῆς Μακεδονίας θὰ διαφωτίση τὸ ὅλον ζήτημα[2].

3. Σχετικὸν μὲ τὸ ἐμπόριον, τὴν γεωργίαν, κτηνοτροφίαν καὶ τοὺς 'Εβραίους εἶναι καὶ τὸ φορολογικὸν σύστημα τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' ἡ ἐξέτασις τοῦ θέματος τούτου ἐκφεύγει τοῦ σκοποῦ τοῦ παρόντος βιβλίου. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὑπῆρχε πλῆθος φόρων καὶ ἡ φορολογία ἦτο κατὰ κανόνα καταθλιπτική, διότι τελικὸς σκοπὸς τοῦ κράτους ἦτο ἡ ἀντιμετώπισις τῶν τεραστίων δαπανῶν του[3].

Διὰ τὴν περιοχὴν Βεροίας γνωρίζομεν ὅτι αὕτη εἶχε φορολογικὴν ἀτέλειαν κατὰ τὸν 13ον αἰ.[4], οἱ δὲ 'Εβραῖοι ὑπήγοντο εἰς ἰδιαιτέραν φορολογίαν[5].

νότητος Βεροίας κ. Μ. Στρούμσα θεωρεῖ ἀνακριβῆ τὰ ἀνωτέρω, ἰσχυριζόμενος ὅτι δώδεκα (12) ἦσαν οἱ ὅλοι κώδικες τῆς κοινότητος, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ὀκτὼ μετεφέρθησαν εἰς τὸ 'Ισραὴλ καὶ οἱ τέσσαρες ὑπάρχουν εἰς τὴν συναγωγὴν τῆς Βεροίας, ἐφυλάχθησαν δὲ ὅλοι, κατὰ τὴν γερμανικὴν κατοχήν, εἰς τὴν μητρόπολιν Βεροίας - Ναούσης.

Τὸ σημείωμα τῆς «Καθημερινῆς» μοῦ παρεχώρησεν ὁ τ. δήμαρχος τῆς Βεροίας κ. 'Αντώνιος Κεμιντζές, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ, διότι πολλάκις μοῦ παρέσχε διὰ τὰς μελέτας μου στοιχεῖα, σφραγῖδας, ἔγγραφα κτλ. καὶ γενικώτερα διότι ἐπιδεικνύει συγκινητικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως.

Διὰ τὴν συναγωγὴν τῆς Βεροίας βλ. καὶ *P. Lemerle,* Philippes, σελ. 24.

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 25 στίχ. 156 - 157 : «...Τὸν (sic) 'Αρὼν ἀφίημ' ἄλογον». Τὸ 'Αρὼν ἐτέθη προφανῶς ἀντὶ τοῦ 'Ααρών, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀναμφισβητήτως ἑβραϊκῆς προελεύσεως, βλ. *Ν. Τωμαδάκη,* Κλείς, σελ. 42.

2. Βλ. ἀναγγελίαν εἰς τὴν ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης «'Ελληνικὸς Βορρᾶς», τῆς 20. 3.1963, σελ. 1. 'Ο τόμος, ὡς ἐγράφη, θὰ ἔχῃ 700 περίπου σελίδας καὶ 90 εἰκόνας, γράφεται εἰς Τὲλ 'Αβίβ, συντάσσεται δὲ ὑπὸ ὁμάδος 'Ισραηλινῶν, εἰς τὴν ὁποίαν μετέχουν καὶ 'Εβραῖοι ἐξ 'Ελλάδος, διότι θὰ ἀσχολῆται μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐξ 'Ισπανίας («Σεφαραντὶμ») ἑβραϊκοῦ στοιχείου τῆς Θεσσαλονίκης, ἀπὸ τῆς πρώτης ἐγκαταστάσεώς του μέχρι τῆς ἐξοντώσεώς του κατὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον. Ἐξ ὅσων γνωρίζω δὲν ἔχει κυκλοφορήσει μέχρι στιγμῆς τὸ ὡς ἄνω ἐνδιαφέρον βιβλίον, εἰ μὴ μόνον ἡ Jewish Encyclopedia.

3. *F. Dölger,* Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finauzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts, Leipzig 1927, ὅπου, σελ. 47 - 91, τὰ εἴδη τῶν φόρων, πρβλ. *Ἀνδρ. Μ. Ἀνδρεάδου,* 'Ιστορία τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομίας, 'Αθ. 1918, σελ. 337 κέ., ἰδίως σελ. 417 κέ., *Α. Δ. Σίδερι,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 281 κέ., 285 - 293, *Ἀλεξ. Ν. Διομήδη,* 1η ἔκδ. (1942), σελ. 431 (πίναξ) καὶ κυρίως 2α ἔκδ. (1951), σελ. 346 (πίναξ). Μεταξὺ τῶν δαπανῶν ἦσαν καὶ αἱ δαπάναι διὰ φιλανθρωπικοὺς σκοπούς, ὅπου καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία δὲν ἀπουσίαζε, βλ. διὰ διανομὰς εἰς πτωχοὺς κατὰ τὴν Μεγάλην 'Εβδομάδα, εἰς τὴν Βέροιαν, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 16 στίχ. 24.

4. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 10, 11, 13 στίχ. 60 - 61 καὶ 72 - 74, πρβλ. *W. Regel,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΙΙΙ, σελ. 12 στίχ. 27 - 28, *F. Dölger,* Regesten 2521, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι εἶναι ἄγνωστον ἐὰν τὰ προνόμια πρὸς τοὺς Βεροιεῖς ἐδόθησαν τὸ πρῶτον ἀπὸ τὸν 'Ανδρόνικον τὸν Β' (1324) ἢ εἶχαν δοθῆ ἐνωρίτερα καὶ ἐγένετο ἁπλῶς ἀνανέωσίς των.

5. *C. Cirkovic,* 'Η φορολογία τῶν 'Εβραίων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (σερβιστί), Z.R.V.I. 4 (1956) 141 - 146.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γ. ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ. ΟΙ ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ ΣΕΛΤΖΟΥΚΟΥ ΙΖΖΕΔΔΙΝ ΚΑΪΚΑΟΥΣ Β'. ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Ἡ ἐθνολογικὴ σύνθεσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιοχῆς τῆς Βεροίας ἀποτελεῖ πρόβλημα δυσχερές, διότι, ὅπως εἴδαμεν, ἡ πόλις ἐγνώρισε πολλοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ κατακτητάς, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε κατ' ἀρχὴν οὐσιώδης. Πάντως, καίτοι ἐγκατεστάθησαν πολλὰ ξένα φῦλα εἰς τὰ ἐδάφη τῆς περιφερείας τῆς Βεροίας, ὡς κατακτηταὶ ἢ κατόπιν ἀδείας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ταῦτα δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπικρατήσουν, λόγῳ τῆς ἀνωτερότητος τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ταῦτα ἀπετέλουν μειονότητα. Ἡ κοινὴ θρησκεία τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Σλάβων καὶ ἡ διπλωματικότης τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον κατώρθωνε διὰ τῆς ἐκκλησίας νὰ ἐκχριστιανίζῃ τὰ τουρκικὰ κτλ. φῦλα, συνετέλεσαν, ὥστε νὰ ὑποχωρήσουν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ξένων λαῶν καὶ νὰ ἀφομοιωθοῦν οὗτοι εἰρηνικῶς ἐντὸς τῆς χοάνης τοῦ ἑλληνισμοῦ, μὲ μόνα κατάλοιπα τὰ ξένα τοπωνύμια καὶ τὰς ξένας γλώσσας ἢ ἰδιώματα.

Αἱ ἐπιμειξίαι δὲν ἦσαν ἄγνωστοι, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν διασωθέντων βυζαντινῶν ἐγγράφων. Ἔτσι ἐξηφανίσθησαν οἱ Δραγουβῖται, διάφορα παλαιὰ βουλγαρικὰ φῦλα, οἱ Βαρδαριῶται Τοῦρκοι, οἱ Κουμάνοι, οἱ Πατζινάκαι, οἱ Φράγκοι, οἱ Καταλάνοι καὶ ἀφωμοιώθησαν ἀρκετοὶ Σέρβοι, Ἀλβανοί, Ἀθίγγανοι κτλ., οἱ ὁποῖοι ὑπῆρχαν ἄλλοτε εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας[1].

2. Ἐκ διασωθεισῶν πληροφοριῶν μανθάνομεν ὅτι συχνὰ παρετηροῦντο μετακινήσεις πληθυσμῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεροίας, πολλάκις δὲ ἐχρησιμοποιοῦντο ξένοι ὡς δουλοπάροικοι εἰς τὰ ζευγηλατεῖα.

Κατὰ τὸν 10ον αἰ. ἐγκατεστάθησαν πλησίον τοῦ Ἀξιοῦ, οὐχὶ μακρὰν τοῦ κάμπου τῆς Ἡμαθίας, οἱ Βαρδαριῶται Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται οὐγγρικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τουρκικὰ φῦλα[2]. Γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὴν

---

1. Ὁ *Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχαν εἰς τὴν Βέροιαν συνοικίαι Ἑλλήνων, Σέρβων, Βουλγάρων, Λατίνων (Βλάχων) καὶ Ἑβραίων, πρβλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 240 καὶ *A. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 38.

2. *F. Pouqueville*, Voyage de la Grèce, τόμ. III, ἔκδ. 2α, σελ. 74 - 75, *Th. Tafel*,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πόλιν τῆς Βεροίας ὑπῆρχαν Τοῦρκοι τὸ ἀργότερον κατὰ τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ 13ου αἰ., γεγονὸς τὸ ὁποῖον δεικνύει τὴν εὐκολίαν μὲ τὴν ὁποίαν ἐδέχετο τὸ Βυζάντιον ξένους λαούς [1].

Ὁ Καντακουζηνός, ἐξ ἄλλου, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ κράλης τῆς Σερβίας Δουσὰν ἐγκατέστησεν εἰς τὴν Βέροιαν πολλοὺς ἐπισήμους Σέρβους καὶ ὅτι ὅταν κατέλαβε τὴν Ἔδεσσαν (Ἰανουάριος τοῦ 1351) ἐξεδίωξε τοὺς σπουδαιοτέρους κατοίκους της, οἱ ὁποῖοι, γυμνοὶ καὶ ρακένδυτοι, κατέφυγαν εἰς τὴν Βέροιαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας γειτονικὰς πόλεις [2], ὅπως ἔπραξαν ἐνωρίτερα οἱ κάτοικοι τῶν Σερβίων [3], οἱ ὁποῖοι μετεκινήθησαν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου [4].

Εἰς τὰς μετακινήσεις τοῦ πληθυσμοῦ συνετέλουν καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν ξένων λαῶν, κυρίως τῶν Σαρακηνῶν, τῶν Βουλγάρων, τῶν Φράγκων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι προσεπάθησαν νὰ ἀλλοιώσουν τὴν σύνθεσιν καὶ τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, ὅπως ἐσημειώθη ἤδη, δι' αἰχμαλωσιῶν καὶ ἐξορίας τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ ἐγκαταστάσεως ἰδικοῦ των.

3. Ἀλλὰ καὶ φυσικὰ φαινόμενα, ὡς σεισμοί, λιμοί, λοιμοὶ καὶ πλημμύ-

---

ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 56, 79 καὶ 80 - 83, *Ο. Tafrali*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 43 σημ. 6, *Μ. Δήμιτσα*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 141, ἀλλὰ πρβλ. *R. Janin*, Turcs Vardariotes, E.O. 29 (1930) 437 - 449, σελ. 445, *Στίλπ. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 520, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Κατεπανίκια, σελ. 34 - 37, *G. Moravcsik*, Byzantinoturcica, τόμ. 1ος, σελ. 43 - 44 καὶ 2, σελ. 270 - 271, ὅπου βιβλιογραφία, *Δ. Α. Ζακυθηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., Ε.Ε.Β.Σ. 21 (1951) 207 - 208.

Διὰ τὴν ἐπισκοπὴν τῶν Βαρδαριωτῶν βλ. *Γερασίμου Ι. Κονιδάρη*, Περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν μητροπόλεων Βορ. Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν κατὰ τὸν Θ', Ι' καὶ ΙΑ' αἰῶνα, α'. Μακεδονία. Ι. Ἡ πρώτη μνεία τῆς ἐπισκοπῆς «Βαρδαριωτῶν Τούρκων», Θεολογία ΚΓ (1952) 87 - 94 καὶ 236 - 237, καὶ εἰς ἀνάτυπον, Ἀθ. 1952, ὅπου καὶ περαιτέρω βιβλιογραφία. Ὁ *Στίλπ. Π. Κυριακίδης*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 519 - 520, δέχεται ὅτι οἱ Βαρδαριῶται ἦσαν οὐγγρικῆς καταγωγῆς καὶ ὅτι κατὰ τοὺς 10ον - 12ον αἰῶνας εἶχαν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν τουρκικὰ φῦλα.

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΞΝ', στῆλαι 295 - 298, στήλη 295: «...Ἀδελφὴν εἶχον καλουμένην Μαρίαν. Ταύτην ὁ κοινὸς πατὴρ ἡμῶν, παρθένον οὖσαν, ἀνδρὶ συνήρμοσε κατὰ γαμικὴν ἀκολουθίαν τῷ τουρκογενεῖ Θεοδώρῳ, τῷ ἐπονομαζομένῳ Σαφᾶ...». Ὁ Σαφᾶς ἐνυμφεύθη διὰ τετάρτην φοράν, ἀπέκτησε δὲ τρία ἀγόρια ἀπὸ τὸν τρίτον γάμον του, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἐλέγετο Θεόδωρος· «...μετὰ ταῦτα τέθνηκεν ὁ Σαφᾶς ἐν (στήλη 296) πολέμῳ ληφθείς. Διαλιπόντος δὲ χρόνου ὀλίγου καὶ ὁ Θεόδωρος τὸν βίον ἐξέλιπε, ληστρικαῖς χερσὶ συλληφθείς».

2. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙΙ, 162, *Ε. Στουγιαννάκη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 224, *Δημ. Γεωργιάδου*, Περιληπτικὴ ἱστορία καὶ ἀρχαιολογία τῆς μακεδονικῆς πόλεως Ἐδέσσης (Βοδενῶν), Ἔδεσσα 1919, σελ. 10, *Σ. Πελεκίδου*, Ἀνασκαφὴ Ἐδέσσης, Α.Δ. 8 (1925), σελ. 259 κἑ., 265, *Χριστοδ. Κωφοῦ*, Ἱστορικὰ σημειώματα, Ἔδεσσα, Ἡμερολόγιον Θεσσαλονίκης Μερόπης Τσιώμου - Βασιλικοῦ, Θεσσαλονίκη 1926, σελ. 180 - 182, σελ. 181.

3. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. ΙΙΙ, σελ. 133, *Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου*, Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, Ἀθ. 1957, σελ. 12, *Θ. Παπαθανασίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 55.

4. *Θ. Παπαθανασίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 61.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ραι, εἶχαν σοβαρὰν ἐπίδρασιν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος πολλάκις ἀπεδεκατίζετο, συνεπείᾳ δὲ τούτου, εἴτε μέρος τῶν κατοίκων μετέβαινεν εἰς ἄλλας περιοχὰς πρὸς ἐγκατάστασιν, εἴτε ἤρχετο νέος πληθυσμὸς ἐξ ἄλλων περιοχῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχαν πληγῆ ἔκ τινος αἰτίας [1].

2. ΟΙ ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ ΚΑΪΚΑΟΥΣ Β'

1. Γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὴν Βέροιαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ζίχνην, ἦσαν ἐγκατεστημένοι, κατὰ τὸ 14ον αἰ., γαιοκτήμονες, οἱ ὁποῖοι ἔφεραν τὸ ἐπίθετον Σουλτάνοι Παλαιολόγοι. Τούτους ἀναφέρουν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, κυρίως ὅμως ὁ Τοῦρκος ἱστορικὸς τοῦ 15ου αἰ. Γιαζιτζήογλου, εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ ὁποίου ἐβασίσθησαν κυρίως νεώτεροι συγγραφεῖς, ἰδίως μετὰ τὴν δημοσίευσιν βυζαντινῶν ἐγγράφων τοῦ 14ου αἰ., ἀφορώντων τὴν περιοχὴν Βεροίας [2].

2. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰ. βασιλεὺς (σουλτάνος) τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ σουλτανάτου τοῦ Ἰκονίου ἦτο ὁ Σελτζοῦκος Ἰζζεδδὶν Καϊκαοὺς Β', ὁ ὁποῖος ὅμως ἐξηναγκάσθη (1259) ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του Ρουκνεδδὶν Κιλὶτς Ἀρσλάν, βασιλέα (σουλτάνον) τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος, νὰ ἐγκαταλείψη τὴν ἐξουσίαν του. Οὗτος μετέβη οἰκογενειακῶς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ συγγενοῦς του Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου, ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ πέντε ἔτη. Ἐν συνεχείᾳ κατέφυγεν εἰς τὴν Κριμαίαν, ὅπου εὑρίσκετο ὁ χὰν τῶν Μογγόλων Μπερκέ, δὲν τὸν ἠκολούθησαν ὅμως ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, διότι ἔμειναν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Καϊκαοὺς ἀπέθανε κατὰ τὸ 1280.

---

1. Ὁ Θεοφάνης ἀναφέρει διὰ τὸν 8ον αἰ. τοὺς λοιμοὺς τῶν ἐτῶν 700, 726, 733 καὶ 747 - 748. Κατὰ τὸν 11ον αἰ. ἡ Μακεδονία ὑπέφερεν ἀπὸ ἔλλειψιν τῶν χρειωδῶν καὶ παρετηρήθη μέγας λιμός, συνεπείᾳ μεγάλων ἐπιδρομῶν ἀκρίδων (1037 - 1038). Κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη ἐνέσκηψε καταστρεπτικὸς λοιμὸς εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁ ὁποῖος ἐπεξετάθη μέχρι τῶν Ἀθηνῶν, βλ. *Κ. Κωνσταντοπούλου*, Ἄγνωστος λοιμὸς ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, Ἁρμονία 1 (1895) 110 κέ. Λιμὸς παρετηρήθη εἰς τὴν Βέροιαν καὶ κατὰ τὸν 13ον αἰ., βλ. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. 92, στῆλαι 403 - 408, στήλη 405 : «Ἐπέστη λοιπὸν ὁ προσδοκούμενος τοῦ θέρους καιρός· εὑρέθη κατησχομένη ἡ ἐλπὶς τῶν καρπῶν· ἐγγίζοντος γάρ, φησίν, τηνικαῦτα τοῦ καιροῦ τοῦ λιμοῦ, δέδωκεν οὐδαμῶς ἡ γῆ τὸν ἑαυτῆς καρπὸν τοῖς προσδοκοῦσιν αὐτόν».

Περὶ τοῦ κλίματος, τῆς ἐλονοσίας, τῶν πλημμυρῶν κτλ. τῆς περιοχῆς Βεροίας, βλ. *Βασ. Δ. Κυριαζοπούλου*, Τὸ κλῖμα τῆς Ἑλληνικῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, Ἀθ. 1939, σελ. 35, 38, 336 - 338, 341 κέ.

2. *Ἐλισάβετ Α. Ζαχαριάδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 62 - 74, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία (σελ. 62 σημ. 1 μνημόνευσις τῶν τριῶν μελετῶν τοῦ P. Wittek), *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 41, *Ἀθαν. Μάνωφ*, Ποῖοι εἶναι οἱ Γκαγκαοῦζοι, Ε.Ε.Β.Σ. 10 (1933) 383 - 400, 388 - 389. Πρβλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 2, σελ. 13 στίχ. 72, σελ. 21 στίχ. 64, σελ. 27 στίχ. 184 - 185, σελ. 55 σημ. 6, σελ. 60 καὶ σελ. 33 στίχ. 47, ὅπου ἀναφέρεται ὁ «Νικόλαος ὁ Τοῦρκος...» καὶ *F. Dölger*, Regesten, 2082, 2353.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ μητέρα (κατ' ἄλλους ἡ σύζυγος) τοῦ Καϊκαοὺς ἦτο χριστιανὴ καί, κατὰ τὸν Γιαζιτζήογλου, ἦτο ἀδελφὴ τοῦ Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλὰ ἡ ἀκρίβεια τῆς εἰδήσεως ταύτης ἀμφισβητεῖται. Λέγεται ἀκόμη ὅτι ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Καϊκαοὺς Β' ἦτο χριστιανή, ὠνομάζετο δὲ Ἄννα καὶ διὰ τοῦτο μία πύλη τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας ἐκαλεῖτο «Ἄννα καπουσῆ», διότι ἐκεῖ ηὐτοκτόνησεν (1268) ἡ Ἄννα, ὅταν διεδόθη ὅτι ἀπέθανεν ὁ σύζυγός της· τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ ὀνομασία τῆς πύλης ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκεῖ κατεβάλλετο ὁ φόρος εἰς τὸν γαιοκτήμονα, ἢ μᾶλλον εἰς τὸν ἐπιφορτισμένον μὲ τὴν συλλογήν του ἀπὸ τοὺς καλλιεργητὰς παροίκους[1].

3. Ἀπὸ τοὺς υἱοὺς καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπογόνους τοῦ Καϊκαοὺς γνωστότεροι εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Μελήκ, ὁ Ἀστραπύρης ἢ Ἀστραπήρης Μελίκης, ὁ ὁποῖος ἦτο γαιοκτήμων, μέλος τῆς πρεσβείας τῶν Βεροιωτῶν πρὸς τὸν Καντακουζηνόν, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν εὐγενῶν (1343), ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Μιχαὴλ Λυζικὸς ἢ Λυζακὸς καὶ ὁ Θεόδωρος Σαραντηνὸς (γαμβρὸς τῆς οἰκογενείας), ὅπως θὰ ἴδωμεν.

Πάντως, ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Γιαζιτζήογλου ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα, πληροφορούμεθα ὅτι ἕτεροι υἱοὶ τοῦ Ἰζζεδδὶν Καϊκαούς, ὅπως ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Ἀλέξιος, ὁ Δημήτριος Σουλτάνος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μελήκ, εἶχαν ἐγκατασταθῆ ἢ ὁπωσδήποτε συνδεθῆ μὲ τὴν βυζαντινὴν Βέροιαν, ὡς γαιοκτήμονες, προνοιάριοι, ἐκχριστιανισθέντες, ὅπως καὶ οἱ ἀκόλουθοί των, γεγονὸς τὸ ὁποῖον συνετέλεσεν εἰς τὴν πλήρη ἀφομοίωσίν των ἀπὸ τὸ πολυπληθέστερον ἑλληνικὸν στοιχεῖον, κατόπιν ἐπιμειξιῶν, ὅπως συνέβη ἄλλωστε καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον χώραν[2].

---

1. Περὶ τῆς πύλης ταύτης βλ. *N. A. Bees (Βέη)*, Die Inschriftenaufzeichnung des Kodex Sinaiticus Graecus 508 (976) und die Maria - Spiläotissa - Klösterkirche bei sille (Lykaonien), texte B.N.J., Berlin 1922, σελ. 45 - 46, ὅπου (σελ. 46 σημ. 1) καὶ βιβλιογραφία, ἀλλὰ οἱ Χάμμερ, Σμυρνάκης κ.ἄ., οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται καὶ ἀπὸ τὸν Βέην, γράφουν περὶ τῆς παρὰ τὸν Αἶνον Καραφερολας (τῶν Φερρῶν), πρβλ. καὶ *Ἀχιλ. Θ. Σαμοθράκη*, Α.Θ.Λ.Γ.Θ. 2 (1935 - 1936) 49.

Ἡ πύλη ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ, τὸν A. Struck κ.ἄ., ὡς «πύλη τοῦ νεροῦ» ἢ ὡς «πύλη τῆς μητρὸς» ἢ «τῆς Ἄννης», ὡς ὀνομάζουν ταύτην ὁ Γιαζιτζήογλου, ὁ Χάμμερ κ.ἄ., ἢ ἀκόμη ὡς πύλη τῆς ἀνακάμψεως, δηλαδὴ τῆς καταβολῆς τοῦ σχετικοῦ φόρου, βλ. *Wittek*, ἔνθ' ἀνωτ., *Yazijioghlu*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 655 - 656 κέ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία (σελ. 656 σημ. 1). Περὶ τῆς λέξεως «ἀνάκαμψις» βλ. τελευταίως καὶ *N. Milson - J. Darrouzés*, Restes du cartulaire de Hiéra - Xerochoraphion, R.E.B. 26 (1968) 5 - 47, σελ. 23 σημ. 22, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. καὶ *D. A. Zakythinos*, Le despotat de Morée, τόμ. 2ος, Ἀθ. 1953, σελ. 185 - 187.

2. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ι, σελ. 39. Διὰ τὰς σχέσεις καὶ ἀλληλεπιδράσεις τῶν Ἑλλήνων καὶ Τούρκων κατὰ τὸν Μεσαίωνα βλ. *Ι. Κ. Βογιατζίδου*, Ἱστορικαὶ Μελέται, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ. 2 (1932) 97 - 152.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑΝ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Διεσώθησαν ἐλάχιστα ὀνοματεπώνυμα Βεροιέων τῶν βυζαντινῶν χρόνων, καίτοι εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ πόλις ἀνέδειξε πολλοὺς ἐπισήμους ἄνδρας, ὅπως γράφουν ὁ Καμενιάτης[1], ὁ Καντακουζηνός[2], ὁ βιογράφος τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου, τοῦ Βεροιέως[3] καὶ ἄλλοι.

Δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸν ποῖοι, ἐξ ὅσων γνωρίζομεν, ἦσαν πράγματι Βεροιεῖς, ἢ ἁπλῶς διέμεναν εἰς τὴν πόλιν προσωρινῶς ἐκ διαφόρων αἰτίων.

Ἐνταῦθα θὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ βιογράφησις τῶν γνωστῶν Βεροιέων ἢ ἄλλων προσώπων, πρέπει ὅμως νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ὅσα ἐγράφησαν διὰ τοὺς ἄρχοντας τοῦ θέματος Βεροίας καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα θὰ ἐκτεθοῦν διὰ τοὺς κτίτορας καὶ κτήτορας μοναστηριῶν καὶ ἐκκλησιῶν, διὰ τοὺς ὁσίους, ἁγίους, τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς μητροπολίτας τῆς Βεροίας.

1. Ἀθηνόδωρος

Ἦτο (1358 ἢ 1359) ἀναγνώστης καὶ γραφεὺς (τοῦ ὑπ' ἀρ. 16/2500/1960) κώδικος, εὑρισκομένου εἰς τὴν δημοσίαν βιβλιοθήκην Βεροίας, περιέχοντος βίους ἁγίων καὶ ἀνήκοντος εἰς τὴν ἄλλοτε ἐκκλησίαν τῆς Μακαριωτίσσης Βεροίας[4].

2. Ἀλληλούϊας

Μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ (1343) ὡς εἷς ἐκ τῶν τριῶν πρεσβευτῶν τῆς Βεροίας πρὸς τὸν κράλην τῆς Σερβίας καὶ τὸν ἴδιον. Οὗτος ἐξεπροσώπει τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τῆς πόλεως[5].

---

1. *Ι. Καμενιάτου*, ἔνθ' ἀνωτ., κεφ. 6, σελ. 494 κἑ.

2. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙ, 351.

3. Βλ. ἀνώνυμον βιογράφον ἢ συντάκτην λόγου πρὸς τὸν ὅσιον Ἀντώνιον, 83ος κῶδιξ μονῆς Φιλοθέου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, φύλλ. 2^{v} (στήλη α) στίχ. 23 - 31 : «ὡς μηδένα τόπον τοῖς/^{22} βουλομένοις εὐφημεῖν ἀργὸν/^{23} παρηκεῖαν, ἀλλ' ὅτι καὶ φορὰν/^{24} ἐξήνεγκε πλείστων ἀγαθῶν καὶ/^{25} θείων ἀνδρῶν καὶ βίῳ καὶ λόγῳ/^{26} καὶ πᾶσιν ἅμα κεκοσμημένην τοῖς/^{27} ἀγαθοῖς· ὧν οἱ μὲν ἔσχον γέρα/^{28} καὶ κράτος ἐν βασιλείοις, οἱ δὲ καὶ/^{29} πρὸς θεοῦ προστατεῖν ἄνωθεν ἠξι/^{30}ώθησαν τῆς μεγάλης τῶν πιστῶν/^{31} ἐκκλησίας». Περὶ τοῦ κώδικος κτλ. τούτου βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σελ. 40 κἑ., 52 - 53.

4. Βλ. βιβλιογραφικὸν σημείωμα εἰς φύλλ. 156^{r} - 156^{v} τοῦ ὑπ' ἀρ. 16/2500/1960 (β4) χειρογράφου κώδικος τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης τῆς Βεροίας, ὁ ὁποῖος ἐδωρήθη ἀπὸ τὸν διευθυντὴν ταύτης κ. Δημήτρ. Παπαδόπουλον, γυμνασιάρχην. Εἰς φύλλ. 156^{r} - 156^{v} στίχ. 26 γράφονται τὰ ἑξῆς : «ἐγράφη ἐπὶ ἔτει ,ϛωξϛ'. Διὰ χειρὸς ἐμοῦ/... ἀναγνώστου τοῦ ἀθηναδώρου †», εἰς δὲ τὸ ἄνω μέρος τοῦ φύλλ. 155^{v} διαβάζονται τὰ ἑξῆς : «Τὸ παρὸν βηβλήον ὑπάρχη τῆς μακαριότης». Ὁ βιβλιογράφος αὐτὸς εἶναι ἄγνωστος ἄλλοθεν, βλ. *M. Vogel - V. Gardthausen*, Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance, Λειψία 1909, πρβλ. *Χ. Γ. Πατρινέλη*, Ἕλληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως, Ε.Μ.Α. 8/9 (1958/9) 63 - 124.

5. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙ, 352.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. Ἀλωποφόνου Μαρία

Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ, ὡς κάτοικος τοῦ «κάστρου» τῆς Βεροίας, κατὰ τὴν τρίτην δεκαετίαν τοῦ 13ου αἰ. Ἦτο πενθερὰ τοῦ Γεωργίου τοῦ Ζάδου[1].

4. Ἀνδριανὴ Εὐδοκία

Ὁ Δημήτριος Χωματιανὸς ὀνομάζει ταύτην εὐγενεστάτην, πρῶτος δὲ συζυγός της ἦτο ὁ Μιχαὴλ Ἀταλιώτης. Μετέβη (περὶ τὸ 1220) εἰς τὴν Ὀχρίδα, προκειμένου νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς προικός της, κατεχομένης παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ πρώτου ἀνδρός της[2].

5. Ἀραβαντηνὸς

Γνωρίζομεν ὅτι ἦτο γαιοκτήμων, κατέχων μέρος τοῦ ἀγροκτήματος Σκοτεινοῦ Βεροίας κατὰ τὸν 13ον ἢ 14ον αἰ.[3]. Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀραβαντηνῶν ἦτο συγγενὴς μὲ τὴν οἰκογένειαν τῶν Καντακουζηνῶν, ὁ δὲ Ἰωάννης Ἀραβαντηνὸς (12ος αἰ.) ἦτο γαμβρὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἀνδρονίκου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ[4].

6. Ἀρμενόπουλος

Ἦτο ἰδιοκτήτης γῆς εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, κατὰ τὸν 13ον ἢ 14ον αἰ.[5]. Εἶναι ἄγνωστον ἐὰν ἡ οἰκογένειά του ἦτο συγγενὴς πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ κριτοῦ τῆς Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου, ὁ ὁποῖος ἦτο συγγενὴς μὲ τοὺς Καντακουζηνοὺς καὶ δισέγγονος τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ἀτταλειάτου[6].

---

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΜΖ', στῆλαι 211 - 216, στήλη 211: «Ἡ ἐν τῷ κάστρῳ Βερροίας οἰκοῦσα Μαρία ἡ τοῦ Ἀλωποφόνου, ἐρώτησιν ἔθετο πρὸς ἡμᾶς διὰ τοῦ εὐλαβεστάτου ἀναγνώστου Γεωργίου τοῦ Ζάδου». Ἦτο συνήθης ἡ μετάβασις Βεροιέων εἰς τὴν Ἀχρίδα (Ὀχρίδα), πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἀπασχολούντων αὐτοὺς νομικῶν ζητημάτων, μάλιστα δὲ οἱ Βεροιεῖς ἀποτελοῦν τὴν πλειοψηφίαν τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Χωματιανόν, βλ. *Νικ. Π. Μάτση*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 9 σημ. 2. Τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι ἡ Βέροια ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος.

2. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. Κ', στῆλαι 79 - 80, καὶ στήλη 791, πρβλ. *Ζέπων*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 507 - 509.

3. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 21 στίχ. 75 - 76, σελ. 24 στίχ. 134, σελ. 60.

4. *L. Stiernon*, Notes de titulature et de prosopographie Byzantines. Sebaste et gambros, R.E.B. 23 (1965) 222 - 243, σελ. 239 - 240 (ἀρ. 5), ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

5. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 21 στίχ. 73, σελ. 60.

6. *Σπήλιου Χ. Σακελλαριάδου*, Περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου, Α.Ι.Δ. 12 (1945) 191 - 212, σελ. 191.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

7. Ἀρτινὴ Μαρία

Φέρεται ὡς σύζυγος τοῦ Γεωργίου Σκουταριώτου καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Τζιμπίνου, κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 13ου αἰ.[1].

8. Ἀταλιώτης Μιχαὴλ

Ἦτο ὁ πρῶτος σύζυγος τῆς εὐγενεστάτης Ἀνδριανῆς Εὐδοκίας καὶ κάτοικος Βεροίας κατὰ τοὺς 12ον - 13ον αἰῶνας[2]. Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν τὸ ἐπώνυμον τοῦτο πρέπῃ νὰ συσχετισθῇ μὲ τὸ ὁπωσδήποτε συγγενὲς βυζαντινὸν ἐπώνυμον Ἀτταλειάτης, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ ἐξ Ἀτταλείας τῆς Μ. Ἀσίας Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης, γνωστὸς νομικὸς καὶ ἱδρυτὴς πτωχοκομείου καὶ μοναστηρίου[3], τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ἀπίθανον, διότι κατὰ τὸν 13ον - 14ον αἰ. ὑπῆρχαν ἀπόγονοι τούτου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Συμεὼν Ἀτταλειάτης ἐχρημάτισε διδάσκαλος τοῦ κριτοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου[4].

9. Ἀχυραΐτης, Ἰωαννάκος, Νικήτας, Κωνσταντῖνος, Λέων καὶ Μαρία

Ἀναφέρονται εἰς ἔγγραφον τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 13ου αἰ. ὡς κάτοικοι τῆς Βεροίας, οἱ ὁποῖοι εἶχαν κτήματα εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἀσημούτζι τοῦ σημερινοῦ χωρίου Ράχη καὶ εἰς τὸ Δρακοντοσπήλαιον, τὰ ὁποῖα κατεῖχεν ὁ γαμβρός των Βασίλειος Καρσινός[5].

10. Βερροιώτης Γεώργιος

Εἶναι γνωστὸς ἐκ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἦτο δὲ ἱερεὺς καὶ κατέβαλε τὰ ἔξοδα γραφῆς κώδικος τοῦ 1359. Προφανῶς ἦτο γόνος οἰκογενείας καταγομένης ἐκ τῆς Βεροίας[6].

---

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΛΘ', στῆλαι 171 - 174.

2. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. Κ', στῆλαι 79 - 80 καὶ 791, *Ζέπων*, ἔνθ' ἀνωτ.

3. *Κ. Κρουμβάχερ* (μετ. Γ. Σωτηριάδου), Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς λογοτεχνίας, παράγρ. 119, *Ἰωάννου Μουντζούρη*, Τὰ χαριστικὰ καὶ ἐλευθέρια μοναστήρια, Θεολογία 25 (1964) 87 - 123, 103 - 104, πρβλ. *J. Patinot*, ἄρθρον εἰς Θ.Η.Ε. 12 (συμπλήρωμα), Ἀθ. 1968, στῆλαι 782 - 783.

4. *Σπήλιου Χ. Σακελλαριάδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 191, *Νίκου Α. Βέη (Bees)*, Ἀρμενοπουλικὰ ἀνάλεκτα, Τόμος Κ. Ἀρμενοπούλου (= 6ος τόμ. Ε.Ε.Σ.Ν.Ο.Ε.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1952), σελ. 345 κέ., σελ. 355.

Τὰ ἐπίθετα Ἀταλιώτης καὶ Ἀτταλειάτης εἶναι ὁπωσδήποτε συγγενῆ.

5. *Δημ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΠΔ', στῆλαι 369 - 378, στῆλαι 369 - 372. Ἰωαννάκος ἐλέγετο καὶ ποταμὸς τῆς περιοχῆς Βεροίας, βλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 35 στίχ. 100, σελ. 66.

6. *Λίνου Πολίτη*, Ὁδηγὸς Καταλόγου χειρογράφου, Ἀθ. 1961, σελ. 23, *τοῦ ἰδίου*, Σημείωμα περὶ τοῦ βιβλιογράφου Ἰωάννου Δούκα τοῦ Νεοκαισαρείτου, «Εἰς Μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου», Ἀθ. 1935, σελ. 587 - 595, σελ. 585 - 586, σελ. 589 (φωτογραφία) καὶ σελ. 592.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

11. Βερροιώτης, μέγας διερμηνευτὴς

Ἦτο μέλος τῆς πενταμελοῦς πρεσβείας τοῦ Μιχαὴλ Η' πρὸς τὸν πάπαν Γρηγόριον τὸν 10ον, διὰ νὰ μετάσχῃ τῆς σχετικῆς συνόδου (1274)[1], πλὴν ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ φθάσῃ, διότι ἐναυάγησε μετὰ τοῦ συνταξιδιώτου του Παναρέτου περὶ τὸν Μαλέαν[2].

12. Βέρρης ἢ Βερροιώτης Ἰωάννης

Γνωρίζομεν ἐκ βυζαντινῶν ἐγγράφων ὅτι ἦτο (1079) βασιλικὸς νοτάριος τῶν οἰκειακῶν στρατευμάτων καὶ ἀναγραφεύς. Ἐσώθη σφραγὶς τούτου, εἰς τὴν ὁποίαν γράφεται «Βηρηώτης, Πρωτοπρόεδρος καὶ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν»[3].

13. Βερροιώτης Μιχαὴλ

Ἦτο (1314) ἀνεψιὸς τοῦ Θεοδώρου Καραβᾶ[4].

14. Γαβρᾶς Ἴχυς

Ἀναφέρεται ὡς ἰδιοκτήτης γῆς εἰς τὸ ἀγρόκτημα τοῦ Σκοτεινοῦ Βεροίας, τὴν ὁποίαν ἠγόρασεν ὕστερα ὁ Θεόδωρος Σαραντηνός[5]. Ἔζησεν εἰς τὴν Βέ-

---

1. *Γεωργίου Παχυμέρους*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 384 : «Ἐξελέγοντο μὲν οἱ πρέσβεις, οἱ δ' ἦσαν ὁ προπατριαρχεύσας Γερμανὸς καὶ ὁ Νικαίας Θεοφάνης καὶ τῶν συγκλητικῶν ὁ μέγας λογοθέτης Ἀκροπολίτης, ὁ προκαθήμενος τοῦ βεστιαρίου Πανάρετος καὶ ὁ μέγας διερμηνευτὴς Βερροιώτης».

2. *Π. Καλλιγᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 268 - 271, *R. Guilland*, ...Le Grand Interprète, ὁ μέγας διερμηνευτής, Ε.Ε.Β.Σ. 36 (1968) 17 - 25, 23 καὶ 25 (=Γεώργιος Τσιμισκῆς).

3. Βλ. Viz. Vrem. 9 (1902), 1ης σειρᾶς, σελ. 125 - 126 καὶ *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 318 - 321, 314, 316, 351, 482 καὶ σημ. 1, ὅπου διορθοῦται εἰς βέστης.

4. Actes de Chilandar, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 59 - 64, σελ. 61 στίχ. 52. Πιθανὸν ἡ οἰκογένεια τῶν «Βερροιωτῶν» νὰ ἔκτισε τὴν μονὴν τοῦ «Βερροιώτου» τοῦ Ἁγίου Ὄρους, περὶ τῆς ὁποίας βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σελ. 28 - 30, ὅπου καὶ βιβλιογραφία (σημ. 30 - 32, σελ. 28 - 29), πρβλ. ἀκόμη Viz. Vrem. 6 (1899), 1ης σειρᾶς, σελ. 452 - 453 (ἔτους 999), Actes de Xénophon, ἔκδ. *L. Petit*, παράρτημα 10ου τόμ. (1903) Viz. Vrem., σελ. 18 - 29 (ἔτους 1083), σελ. 28, Actes d'Esphigmenou, ἔκδ. *L. Petit - W. Regel*, παράρτημα 1ον τοῦ 12ου τόμ. Viz. Vrem. (1906), σελ. 1 - 3, σελ. 2 - 3 (ἔγγρ. τοῦ 1034) καὶ σελ. 3 - 4, σελ. 4 (ἔγγρ. τοῦ 1051), σελ. 14 - 22, σελ. 21 (ἔγγρ. τοῦ 1316), Actes de Philothée, ἔκδ. *W. Regel, E. Kurtz* καὶ *B. Korablev*, παράρτημα 20οῦ τόμ. Viz. Vrem., σελ. 1 - 7, σελ. 7 (ἔγγρ. τοῦ 1087), *F. Dölger*, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948, ἔγγρ. 104, σελ. 277 κέ. (ἔτους 1080), ὅπου (σελ. 279) καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. καὶ *Ν. Μ. Παναγιωτάκη*, Ἱστορία Ἄθωνος, Θ.Η.Ε., τόμ. 1ος, Ἀθ. 1962, στῆλαι 859 κέ., στήλη 870, *Χ. Γ. Πατρινέλη*, Βατοπεδίονος μονή, Θ.Η.Ε, τόμ. 3, Ἀθ. 1963, στῆλαι 762 - 764, στήλη 762 καὶ ἰδίως *Νικ. Ε. Τζιράκη*, Παντελεήμονος μονή, Θ.Η.Ε., τόμ. 9, Ἀθ. 1966, στήλη 1128.

5. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 21 στίχ. 74, σελ. 60.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ροιαν κατὰ τοὺς 13ον - 14ον αἰῶνας, ἦτο δὲ προφανῶς συγγενὴς τοῦ ἑπομένου Ἰωάννου Γαβρᾶ, γόνου καὶ αὐτοῦ τῆς γνωστῆς οἰκογενείας Γαβρᾶ, ἡ ὁποία ἀνέδειξε πολλοὺς καὶ σπουδαίους ἄνδρας. Ἦτο συγγενὴς μὲ τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν καὶ μέλη αὐτῆς ἐγένοντο αὐτοκράτορες τῆς Τραπεζοῦντος τοῦ Πόντου[1].

15. Γαβρᾶς Ἰωάννης

Ἦτο κρατικὸς ὑπάλληλος, γαμβρὸς (ἐκ θυγατρὸς) τοῦ ἐπάρχου Ἀριανίτου, διεκδικήσας (1375) ἀπὸ τὴν μονὴν Βατοπεδίου τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας. Ἦτο συγγενὴς τοῦ Θεοδώρου Σαραντηνοῦ[2].

16. Γουναρόπουλος Μιχαὴλ

Γνωρίζομεν ὅτι μετέβη εἰς τὴν Ἀχρίδα κατὰ τὴν τρίτην δεκαετίαν τοῦ 13ου αἰ., διὰ νὰ κατηγορήσῃ τὸν πρώην δοῦκα τῆς Βεροίας Κωνσταντῖνον Πηγονίτην διὰ μοιχείαν μετὰ τῆς συζύγου του[3]. Τὸ σύνηθες τοῦτο βυζαντινὸν ἐπίθετον συναντᾶται εἰς τὴν Βέροιαν καὶ κατὰ τὸν 14ον αἰ.[4].

17. Ἰαγατικὸς Ἰωάννης

Ἦτο γαμβρὸς τοῦ δομεστίκου τῆς ἐπισκοπῆς Βεροίας Μανουὴλ Ὀρυξειάτου καὶ τῆς Ζωῆς, σύζυγος τῆς θυγατρός των Ἀρετῆς, κατὰ τὸν 13ον αἰ.[5].

---

1. *G. Moravcsik,* Byzantinoturcica, 2, σελ. 103. Διὰ τὸν Μιχαὴλ Γαβρᾶν (12ος αἰ.), γαμβρὸν τοῦ σεβαστοκράτορος Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, βλ. *L. Stiernon,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 235, σελ. 240, *Στεργίου Ν. Σάκκου,* Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος τοῦ 1170, Θεολογικὸν συμπόσιον, χαριστήριον εἰς τὸν καθηγητὴν Παναγιώτην Κ. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 313 - 350, σελ. 327 καὶ 341 καὶ εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος μὲ τίτλον, Ὁ πατήρ μου μείζων μου ἔστιν, Β'. Ἔριδες καὶ σύνοδοι κατὰ τὸν ΙΒον αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1968, σελ. 104, πίναξ 14.

Διὰ τὸν Ἰωάννην καὶ Μιχαὴλ Γαβρᾶν, τοῦ ὁποίου διεσώθησαν ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Δημήτριον Κανίσκην Καβάσιλαν, πρὸς τὸν Ἰωάννην Φιλῆν κ.ἄ. βλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Δημήτριος Δούκας Καβάσιλας καὶ ἄλλα προσωπογραφικὰ ἐξ ἀνεκδότου χρυσοβούλλου τοῦ Καντακουζηνοῦ, Ἑλληνικὰ 17 (1962) 1 - 23, σελ. 3, 5, 8 καὶ σημ. 2, σελ. 9, σελ. 18 - 19, *M. Philae,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2ος, σελ. IV, *Γρηγορίου Παλαμᾶ,* Συγγράμματα, τόμ. 2ος, ἔκδ. Γ. Μαντζαρίδου, Ν. Ματσούκα καὶ Β. Ψευτογκᾶ, Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 324 - 362.

Διὰ τοὺς Γαβράδες τῆς Τραπεζοῦντος βλ. Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος *Χρυσάνθου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 54 κέ., 455 κέ., *Ο. Λαμψίδου,* Ἡ Χρονικὴ σύνοψις τοῦ Μανασσῆ καὶ τὸ ἄσμα τοῦ Γαβρᾶ, ΑΠ 22 (1958) 199 - 219, σελ. 207.

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 39, σελ. 42 στίχ. 3 καὶ 5, σελ. 51 στίχ. 3 καὶ 8, σελ. 58 καὶ σημ. 3, σελ. 59.

3. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΡΚΖ', στῆλαι 525 - 528.

4. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 33 στίχ. 63, σελ. 66.

5. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΜΕ', στῆλαι 197 - 204.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

18. Καλογνώμων Βασίλειος

Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Χωματιανοῦ ὡς χαρτοφύλαξ τῆς ἐπισκοπῆς Βεροίας[1]. Τὸ ἐπίθετον Καλογνώμων ἢ Καλόγνωμος ἦτο σύνηθες κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους[2].

19. Καλόθετος Ἰγνάτιος

Ἦτο μοναχός, γόνος τῆς γνωστῆς οἰκογενείας τῆς Χίου τῶν Καλοθετῶν, καὶ ἔλαβε χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Β' Παλαιολόγου (1314) καὶ γράμματα τῶν πατριαρχῶν, ὡς τοῦ Ἡσαΐα, διὰ τῶν ὁποίων ἐδίδετο εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ κατέχῃ κτλ. τὴν μονὴν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τῆς Βεροίας, μετὰ τοῦ πατρός του, ἐπίσης μοναχοῦ, Ἀνδρέου Καλοθέτου. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἰγνάτιος ἔφυγεν εἰς Ἅγιον Ὄρος, εἰς τὴν μονὴν τῆς Μ. Λαύρας, ἀφήσας εἰς τὴν Βέροιαν τὸν πατέρα του, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀπέθανε μετ' ὀλίγον, ὁπότε ὁ Ἰγνάτιος, παραμείνας εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, κατέστησε τὴν μονὴν (ἐκκλησίαν) τοῦ Χριστοῦ μετόχιον τῆς Μ. Λαύρας[3].

20. Καλλοβελώνης Κωνσταντῖνος

Ἦτο ἱερεὺς εἰς τὴν Βέροιαν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 13ου αἰ.[4].

21. Καλοκρατᾶς (Κομνηνὸς)

Μνημονεύονται κατὰ τὸν 14ον αἰ. τὰ τέκνα τοῦ Καλοκρατᾶ[5], ἀλλὰ γνωρίζομεν ὅτι καὶ κατὰ τὸν 16ον αἰ. συναντᾶται τὸ ἐπίθετον Καλοκρατᾶς ὁ Κο-

---

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΚΕ', στῆλαι 107 - 108, πρβλ. *Ζέπων*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 509 - 512, σελ. 511, ἔγγρ. VI.

2. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἐπιστολὴ ΛΖ', στῆλαι 159 κέ., *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Κατεπανίκια, σελ. 35 σημ. 2, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. *Στίλπ. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., 340, 341, 475 καὶ 491, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, *Ν. Βέη*, Ἀρμενοπουλικὰ Ἀνάλεκτα, σελ. 349 - 358.

3. *F. Dölger*, Regesten, 2352 - 2353 (ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 4ος, σελ. 61 - 62), *τοῦ ἰδίου*, Aus den Schatzkammern, σελ. 250 - 251 (ἀρ. 94), ὅπου καὶ βιβλιογραφία· βλ. κυρίως *Ἀλεξάνδρου Ε. Λαυριώτου*, Περὶ τῆς χιακῆς οἰκογενείας Καλοθέτου, Ἑβδομαδιαία Ἐπιθεώρησις Νεολόγου Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. 2 (1893) 401 - 403, σελ. 402 - 403.

Διὰ τὸν Ἰωσὴφ Καλόθετον (14ος αἰ.) βλ. *Νικ. Λ. Φοροπούλου*, Θ.Η.Ε., τόμ. 7, Ἀθ. 1965, στήλη 116, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. Ἀρχιμ. *Ἀθανασίου Παντοκρατορινοῦ*, εἰς Θρακικὰ 13 (1940) 56 - 107, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 4 (1883/4) 221 - 223, διὰ δὲ τὸν Μανουὴλ Καλόθετον βλ. *Ν. Βέη*, Ἀνέκδοτα βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα, Δ.Ε.Ν.Α. 9 (1906) 49 κέ., σελ. 51, Ἑλληνικὰ 6 (1938) σελ. 92.

4. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. 92, στῆλαι 403 - 408. Εἰς τὴν Βέροιαν ὑπάρχει σήμερα τὸ ἐπίθετον Ἐξηνταβελώνης, τὸ ὁποῖον ἔχει τὸ αὐτὸ δεύτερον συνθετικὸν (-βελώνης).

5. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 22 στίχ. 98.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μνηνός, ὁ φέρων δὲ τοῦτο λέγεται «ἄρχων», ὁ ὁποῖος ἀνήγειρε (1566) τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Βεροίας[1] καὶ κατέβαλε τὰ ἔξοδα διακοσμήσεως εὐαγγελίου τῆς ἰδίας ἐκκλησίας[2]. Πρόκειται προφανῶς περὶ ἀρχοντικῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία ἦτο συγγενὴς τῶν Κομνηνῶν, ἐγκατεστάθη δὲ ἐνδεχομένως εἰς τὴν πόλιν, ὅταν δοὺξ τῆς Βεροίας ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος Κομνηνὸς (12ος αἰ.), ὅπως εἴδαμεν[3].

22. Καμπίτης Δημήτριος Βενετικός. Καμπίτης ἱερεύς

Ὁ πρῶτος ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Δ. Χωματιανὸν ὡς Δημήτριος Βενετικὸς ὁ Καμπίτης ἢ Καμπέτης. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ πρῶτον ἐπίθετον Βενετικός[4].

Ὁ δεύτερος ἦτο ἱερεὺς εἰς τὸ ἀγρόκτημα Μακροχωρίου ἢ Κομανίτζη Βεροίας κατὰ τὸ ἔτος 1338. Ἡ σύζυγός του ἐλέγετο Μαρία, ἦτο δὲ ἰδιοκτήτης ζεύγους ζώων[5].

Τὸ ἐπίθετον τοῦτο φέρουν καὶ σήμερα οἰκογένειαι τῆς Ναούσης, αἱ ὁποῖαι ἀνέδειξαν ἀγωνιστὴν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἱερεῖς[6].

23. Κανδίδης Λέων

Ἐφονεύθη κατὰ τὴν δευτέραν βουλγαρικὴν κατοχὴν τῆς Βεροίας (1206 - 1207), καίτοι, ὡς φαίνεται, ἦτο σλαβικῆς καταγωγῆς, ἀφοῦ ὁ πατήρ του ἐλέγετο Ραδομηρὸς καὶ ἡ θυγάτηρ του Βολεσλάβα[7].

---

1. *Σωφρονίου Σταμούλη*, Βεροιακὰ σημειώματα, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν 6 (1913) 136 - 140, σελ. 137, *τοῦ ἰδίου*, Συμβολὴ εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐπισκόπων Βεροίας καὶ Ναούσης, Ε.Μ.Α. 12 (1962) 46 - 56, σελ. 49 - 50. Ὁ ἀναφερόμενος μητροπολίτης Θεοφάνης εἶναι ὁ Μαλάκης, βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ Βεροίας, Βέροια 1961, σελ. 26.

2. Βλ. τρεῖς κτητορικὰς σημειώσεις εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 2059/1960 χειρόγραφον κώδικα τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης Βεροίας, εἰς παράφυλλα α^{v} καὶ β^{v} (ἀρχῆς) καὶ εἰς παράφυλλον γ^{v} (τέλους), ὡς καὶ βιβλιογραφικὸν σημείωμα ὄπισθεν τοῦ τελευταίου φύλλου (12 Δεκεμβρίου 1511, ἡμέρα Παρασκευή, Ἰνδικτιῶνος ιε'). Αἱ ἀνορθόγραφοι σημειώσεις τῶν παραφύλλων εἶναι μεταγενέστεραι, διότι ὁ Καλοκρατᾶς Κομνηνὸς ἀνήγειρε τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὸ 1566, ἐφ' ὅσον ἡ χρονολογία τῆς ἐπιγραφῆς ἀνεγνώσθη καλῶς.

3. Περὶ τοῦ δουκὸς Κωνσταντίνου Κομνηνοῦ βλ. ἀνωτέρω. Περὶ τοῦ Καλοκρατᾶ πρβλ. καὶ *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σελ. 129.

4. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΚΣ', στῆλαι 109 - 118, στήλη 109: «...ἐξ ἀναφορᾶς τοῦ ἐν Βερροίᾳ οἰκοῦντος Δημητρίου τοῦ Βενετικοῦ, τοῦ καὶ Καμπίτου ἐπονομαζομένου» ἔγγρ. ΞΑ', στῆλαι 273 - 278, στήλη 273: «Ὁ ἐν Βερροίᾳ τὰς οἰκήσεις ποιούμενος Δημήτριος ᾧ ἡ ἐπίκλησις Βενετικὸς ὁ Καμπέτης». Οὗτος ἔπασχεν ἐκ «ποδάγρας».

5. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 32 στίχ. 42, σελ. 60.

6. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ὁ ὅσιος Θεοφάνης, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 224 σημ. 1, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. *E. Legrand*, Bibliograpie Hellénique, XVIII siècle, vol. 2, 1928, σελ. 352.

7. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΝΒ', στῆλαι 235 - 240.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

24. Καπανδρίτης Γεώργιος, Θεόδωρος καὶ Νίκων

Μνημονεύονται εἰς βυζαντινὰ ἔγγραφα τοῦ 14ου αἰ., ὡς ἀνεψιοὶ τοῦ Θεοδώρου Σαραντηνοῦ[1].

Ἐκ τούτων οἱ Γεώργιος καὶ Νίκων εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῶν εὑρεθεισῶν σαρκοφάγων τῆς μονῆς Βλαττάδων καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ὀρφανοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς ὁποίας ἱδρυτὴς θεωρεῖται ὁ Νίκων. Πιθανὸν ἡ οἰκογένεια αὕτη νὰ κατήγετο, ἐκ μητρός, ἐκ τῆς Βεροίας[2].

25. Καππαδόκης ἢ Καππάδοκας Λέων, Στέφανος, Μανουὴλ καὶ Ἀλέξιος

Γνωρίζομεν ὅτι ἦσαν κάτοικοι τῆς Βεροίας, ὁ δὲ ἐκ τούτων Στέφανος ἦτο διάκονος[3]. Τὸ ἐπίθετον συναντᾶται εἰς τὴν Βέροιαν καὶ κατὰ τὸν 14ον αἰ., ὁπότε ἀναφέρονται οἱ ἀδελφοὶ Μανουὴλ καὶ Ἀλέξιος, ὡς ὑπάλληλοι τοῦ Θεοδώρου Σαραντηνοῦ[4].

Ὁ Μανουὴλ Φιλῆς ἀφιερώνει στίχους εἰς τὸν μέγαν σακελλάριον, εἰς τὸν μέγαν οἰκονόμον, τὸν Καππάδοκα καὶ εἰς τὸν μέγαν ἀρχιδιάκονον Ἀλέξιον Καππάδοκα[5]. Ἐπρόκειτο συνεπῶς περὶ διαδεδομένου βυζαντινοῦ ἐπιθέτου, σχετιζομένου ἀσφαλῶς μὲ τὴν ἐκ Καππαδοκίας καταγωγὴν καὶ προέλευσιν τοῦ ἀρχικοῦ γεννήτορος.

26. Κατάψυχος Μιχαὴλ

Ἦτο βιβλιογράφος, γνωστὸς ἀπὸ τὴν γραφὴν συναξαρίων (1398), ἀναφέρεται δὲ ὅτι κατήγετο «ἐκ τοῦ μέρους τῆς Βερίας» (sic)[6].

27. Κόμητος Ἄννα

Κατήγετο ἐξ ἀρχοντικῆς οἰκογενείας καὶ ἦτο σύζυγος τοῦ ἀναγνώστου Ἰωάννου Κουκούμη, κάτοικος Βεροίας κατὰ τοὺς 12ον - 13ον αἰῶνας[7].

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 17, σελ. 27 στίχ. 184, σελ. 56 καὶ σημ. 7, σελ. 57, 62, 63 καὶ σημ. 1.

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., 62 - 64 καὶ σημ. 1 - 4 (σελ. 63), ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ὁ *Θεοχαρίδης*, σελ. 57, πιθανολογεῖ ὅτι οὗτοι ἦσαν ἔγγονοι τοῦ Ἀθανασίου Σουλτάνου, πρβλ. καὶ *Ἐλισ. Ζαχαριάδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 69 καὶ σημ. 3.

3. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΞΔ', στῆλαι 281 - 284 («Καππαδόκης»), ἔγγρ. ΠΑ', στῆλαι 351 - 364 («Καππαδούκας»), ἔγγρ. ΠΘ', στῆλαι 393 - 396 («Καππαδόκης»).

4. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 25 στίχ. 155, σελ. 60.

5. *M. Philae*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 436 - 437 («Καππάδοκας»), σελ. 442 («Καππαδόκης») καὶ τόμ. 2, σελ. 372 («Καππαδόκην»).

6. *Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως*, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, τόμ. 2, Πετρούπολις 1894, σελ. 330, ἀρ. 220, πρβλ. *M. Vogel - V. Gardthausen*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 313. Εἰς ἔγγραφον τοῦ 1415 φέρεται τὸ σίγνον τοῦ Γεωργίου Καταψιχοῦ, βλ. Actes de Dionysiou, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 96 στίχ. 21, πρβλ. *Εὐθυμίου Διονυσιάτου - Στ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 364.

7. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΡΕ', στῆλαι 445 - 448.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

28. Κορυφηνὸς

Ἦτο «Βερροιαῖος», ἰδιοκτήτης ἀμπελῶνος εἰς τὸ χωρίον Λοζίτσι, κατὰ τὸν 13ον αἰ. [1].

29. Κοστομίρης Κωνσταντῖνος

Εἶχε χρηματικὰς διαφορὰς μὲ τὸν ἱερέα Κωνσταντῖνον Καλλοβελώνην, λόγῳ δανείου, κατὰ τὸν 13ον αἰ. [2].

30. Κουνάλης Νικηφόρος

Ἐνυμφεύθη, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰ., τὴν θυγατέρα τοῦ ἄρχοντος τῆς Βεροίας Γεωργίου τοῦ Πακουριάνου, λαβὼν ὡς προῖκα μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν ἐν Βεροίᾳ ναὸν τῆς Παναγίας, τῆς Θεοτόκου, τῆς Ἐλεούσης [3].

Τὸ ἐπίθετον Κουνάλης ἦτο κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους σύνηθες, ἡ δὲ οἰκογένεια αὕτη ἦτο συγγενὴς τῆς τῶν Κριτοπούλων, διότι κατὰ τὸ 1495 ὁ παραφράσας τὸ Συνταγμάτιον τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως ἀναφέρεται ὡς «ἄρχων Κουνάλης ὁ Κριτόπουλος» [4] ἢ «Νικόλαος Κουνάλης Κριτόπουλος» [5]. Κατὰ τὸν 13ον αἰ. εἶναι γνωστὸς ὁ ἀπογραφεὺς Κωνσταντῖνος Κουνάλης [6], ὅπως καὶ ὁ Συμεὼν Κουνάλης [7] καὶ κατὰ τὸν 14ον αἰ. ὁ Γεώργιος Κουνάλης [8].

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Κουνάλη ἦτο συγγενὴς καὶ μὲ ἑτέραν γνωστὴν οἰκογένειαν τῆς Βεροίας, τῶν Κωττουνίων, διότι ἀναφέρεται ὁ Ἰωάννης Κουνά-

---

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΠΘ', στῆλαι 393 - 396.

2. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ϟΒ', στῆλαι 403 - 408.

3. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΜΗ', στῆλαι 215 - 222, πρβλ. *Ζέπων*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 518 - 521.

4. *Νικολάου Π. Μάτση*, Περὶ τὴν παράφρασιν τοῦ Συντάγματος τοῦ Ματθαίου Βλάσταρη ὑπὸ τοῦ Κουνάλη Κριτοπούλου, Ε.Ε.Β.Σ. 34 (1965) 175 - 201, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, σελ. 175 - 176, *τοῦ ἰδίου*, Τὸ Νομοκριτήριον ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 2764 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Ε.Ε.Β.Σ. 35 (1966/7) 202 - 209.

5. *Γ. Α. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ*, Σύνταγμα, τόμ. 1, σελ. ζ' - η' : «Νικόλαος Κουνάλης ἢ Κριτόπουλος», *Σπήλ. Χ. Σακελλαριάδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 202: «Νικόλαος Ἀκριτόπουλος», *Κ. Κρουμβάχερ - Γ. Σωτηριάδου*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2ος, σελ. 398: «Κριτόπουλος Ρόδιος Κουνάλης». Τὸ ὀρθὸν εἶναι Νικόλαος Κουνάλης ὁ Κριτόπουλος, βλ. *Κ. Ι. Δυοβουνιώτου*, Ἀλέξιος Σπανός, Η.Χ. 1 (1926) 206 - 218, σελ. 209 - 210 καὶ σημ. 1 - 3 σελ. 209, σημ. 1 σελ. 210, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. *Λ. Πολίτη*, Ὁδηγός, σελ. 85.

6. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Κατεπανίκια, σελ. 35 σημ. 2, πρβλ. *Στ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 340 - 341, 475 καὶ 491, *Ν. Βέη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 350, 371 καὶ σημ. 2.

7. *D. M. Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 31 καὶ σημ. 18 σελ. 44. Ὁ υἱὸς τοῦ Νικηφόρου Κουνάλη ἐλέγετο ἐπίσης Συμεὼν καὶ ἦτο σύγχρονος τοῦ ἀνωτέρω, βλ. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ.

8. *F. Miklosich - I. Müller*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2, σελ. 414 - 415.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λης ὡς ἀνεψιὸς τοῦ γνωστοῦ Ἰωάννου Κωττουνίου, λαμβάνων χορηγίαν κατὰ τὸν 17ον αἰ.[1].

31. Κρητικὸς Κωνσταντῖνος

Ἦτο γαμβρὸς τοῦ Δημητρίου Βενετικοῦ, τοῦ Καμπίτη[2]. Προφανῶς ἡ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας του ἦτο ἐκ τῆς νήσου Κρήτης.

32. Κριτόπουλοι

Ἦτο γνωστὴ οἰκογένεια καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἀναδείξασα πολλοὺς ἀξιολόγους ἄνδρας, ὡς τὸν Μανουὴλ Κριτόπουλον, δοῦκα τῆς Χίου κατὰ τὸ 1293[3], τὸν Δανιὴλ Κριτόπουλον, ὁ ὁποῖος, μὲ τὸ ὄνομα Ἄνθιμος, ἐγένετο (14ος αἰ.) μητροπολίτης μέρους τῆς Οὐγγροβλαχίας[4]. Ἐσώθησαν, ἐξ ἄλλου, μολυβδόβουλλα τοῦ Ἰωάννου Κριτοπούλου[5] καὶ τοῦ Θεοδώρου Κριτοπούλου[6].

Ἡ οἰκογένεια τῶν Κριτοπούλων ἦτο συγγενὴς μὲ τὰς οἰκογενείας τῶν Κουνάλη, Κωττουνίου, ὡς καὶ τοῦ Περδικάρη[7]. Πάντως δὲν ἔχομεν μέχρι στιγμῆς στοιχεῖα διὰ τοὺς Κριτοπούλους τῆς Βεροίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἀσφαλῶς ὅμως ὑπῆρχεν ἡ οἰκογένεια αὐτὴ εἰς τὴν πόλιν, ἀφοῦ ὁ Κουνάλης Κριτόπουλος ὑπογράφεται ὡς Βεροιεὺς καὶ ἔζησε κατὰ τὸν 15ον αἰ., ἀναφέρεται δὲ οὗτος μὲ εὐχέρειαν εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς Βεροίας, χρησιμοποιῶν σχετικὰ παραδείγματα διὰ παρεμβολὰς εἰς τὰς παραφράσεις του. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἡ οἰκογένεια ἀνέδειξε τὸν πολὺν Μη-

---

1. *Κωνσταντίνου Δ. Μέρτζιου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 479 καὶ σημ. 1. Πρβλ. *Α. Στεργελλῆ*, Νέα βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο, Θησαυρίσματα 5 (1968) 249 - 254.

2. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΞΑ', στῆλαι 273 - 278, στήλη 274.

3. *Miklosich - Müller*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 4, σελ. 229 - 231, πρβλ. *Κ. Ἀμάντου*, Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Χίου, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α. 5 (1954 - 1955) 153 - 164, σελ. 155.

4. *Miklosich - Müller*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1, σελ. 535 - 536, Actes de Kutlumus, ἐκδ. *P. Lemerle*, ἔγγρ. 26, σελ. 102 - 105 (ἔτους 1369), σελ. 103 στίχ. 28, ἔγγρ. 29 (ἔτους 1370), σελ. 110 - 116, σελ. 111 στίχ. 31 - 32, ἔγγρ. 30 (ἔτους 1370), σελ. 116 - 121, σελ. 119 στίχ. 66 - 67, πρβλ. καὶ σελ. 11 - 13.

5. *Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου*, Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα ἐν τῷ ἐθνικῷ νομισματικῷ μουσείῳ Ἀθηνῶν, συμπληρωματικὸς κατάλογος, Δ.Ε.Ν.Α. 9 (1906) 61 κέ., σελ. 138 σημ.

6. Βλ. Ἑλληνικὰ 8 (1935) σελ. 60. Ἐπιστολὴν τοῦ Βησσαρίωνος ἐκ Ρώμης (1465), ὅπου ἀναφέρεται ὁ ἄρχων ἰατρὸς Κριτόπουλος, βλ. εἰς *Γεωργίου Σφραντζῆ*, ἔκδ. V. Grecu, σελ. 556 - 562, σελ. 556 στίχ. 28 - 29.

7. Διὰ τὴν συγγένειαν μὲ τὴν οἰκογένειαν Κουνάλη, συγγενοῦς τῆς οἰκογενείας τῶν Κωττουνίων, βλ. ἀνωτέρω εἰς τὴν λέξιν Κουνάλης. Διὰ τὴν συγγένειαν μὲ τὴν οἰκογένειαν Περδικάρη κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν βλ. *Γεωργίου Γ. Λαδᾶ - Ἀθανασίου Δ. Χατζηδήμου*, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. Συμβολὴ στὸ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα, Ἀθ. 1964, σελ. 187, ἀρ. 173, ὅπου ἀναφέρεται ὁ Ἀντώνιος Χατζῆ Κριτόπουλος, ἀνεψιὸς τοῦ Ἀναστασίου Περδικάρη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τροφάνην Κριτόπουλον, ἀξιόλογον θεολόγον καὶ πατριάρχην Ἀλεξανδρείας[1].

33. Κωμανίτζης

Ἐσημειώθη ἤδη ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας ὑπῆρχε τὸ ἀγρόκτημα Κομανίτζη. Ὑπῆρχε καὶ οἰκογένεια Κωμανίτζη. Πράγματι, ἐξ ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων γνωρίζομεν ὅτι ὁ σακελλίων τῆς Βεροίας Κωμανίτζης ἔγραψε λόγον πρὸς τιμὴν τῆς μνήμης τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, τοῦ νέου, τοῦ Βεροιέως[2]. Δὲν ξεύρομεν πότε ἀκριβῶς ἔζησεν οὗτος καὶ ἐὰν πρέπη ἢ ὄχι νὰ συνταυτισθῇ μὲ τὸν Μανουὴλ Κωμανίτζην, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 16/2500/1960 κώδικα τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης Βεροίας, ὁ ὁποῖος ἐγράφη κατὰ τὸ ἔτος 1358 ἢ 1359 καὶ περιέχει βίους ἁγίων[3].

34. Λυζικὸς Γεώργιος

Ἦτο γόνος γνωστῆς οἰκογενείας τῆς βυζαντινῆς Βεροίας, ἡ ὁποία ἀνέδειξεν ἱκανοὺς καὶ γενναίους στρατιωτικοὺς καὶ ἦτο συγγενὴς μὲ τοὺς Σουλτάνους Παλαιολόγους, διότι ὁ ἀρχικὸς ἀρχηγός της ἦτο ἀπόγονος τοῦ Σελτζούκου Ἰζζεδδὶν Καϊκαοὺς Β'[4]. Ὁ Γεώργιος Λυζικὸς ἦτο ἐξαίρετος πολεμιστής, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ[5]. Συναντᾶται τὸ πρῶτον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (1328) ὡς διοικητὴς τῆς ἀκροπόλεως[6], πιστὸς εἰς τὸν

---

1. *Ἰωάννου Ν. Καρμίρη,* Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος καὶ ἡ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία αὐτοῦ, Ἀθ. 1937, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. μελέτην τοῦ *Colin Daney* εἰς Θεολογίαν ΛΗ (1967) 459 - 486 καὶ ἀνάτυπον. Οὗτος ἑτοιμάζει διεξοδικωτέραν μελέτην.

Μερικοὶ ἀντιγραφεῖς χειρογράφων κτλ. ὀνομάζουν Κριτόπουλον τὸν Μιχαὴλ Κριτόβουλον, τὸν Ἴμβριον.

2. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σελ. 13 κέ., 48 κέ.

3. Βλ. ὑπ' ἀρ. 16/2500/1960 χειρόγραφον κώδικα τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης Βεροίας, περιέχοντα βίους ἁγίων τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου, φύλλ. 26^{v}, ἄνωθεν: « † Μανουὴλ τοῦ Κουμανίτζη»· εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ διαβασθῇ καὶ Κωμανίτζη.

4. *P. Wittek,* Yazijioghlu, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 661 - 662 καὶ 650 - 651, *τοῦ ἰδίου,* La desscendance, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 410 καὶ 412, πρβλ. *Ε. Α. Ζαχαριάδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 73 καὶ *Κ. Σταθοπούλου - Ἀσδραχᾶ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 153.

5. *Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., III, 129 - 130 : «...φρουράν τε πρὸς τὴν ἄκραν διακοσίους ὁπλίτας καὶ ψιλοὺς καταλιπὼν καὶ ἡγεμόνα τῇ πόλει Λυζικὸν Γεώργιον, κράτιστον δοκοῦντα τὰ πολέμια καὶ συνετόν...».

6. *Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., I, 269: «...ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ τὴν ἀκρόπολιν [τῆς Θεσσαλονίκης] κατέσχον, ἐλθόντες ὡς ἀμυνόμενοι ἐκεῖθεν. Ἦρχε δὲ αὐτῶν Λυζικὸς Γεώργιος ἐκ Βερροίας», σελ. 272: «Καὶ Λυζικῷ μὲν τῷ τῆς ἀκροπόλεως ἄρχοντι οὐκ ἔφασαν περὶ τῆς σφετέρας πατρίδος βουλεύειν συγχωρήσειν, ἑτέρας ὄντα πόλεως πολίτην, ὅν, βασιλεῖ προσχωρησάσης Βερροίας, οἱ συγγενεῖς, ἄν τι καὶ προσκρούσῃ ἐξαιτήσονται... Λυζικὸς δὲ καὶ ὅσοι ἦσαν τῷ πρεσβυτέρῳ προσκείμενοι βασιλεῖ, οὐκ ἔχοντες ὅ,τι δράσαιεν, ἅμα τοῖς ἄλλοις ἀμνηστίαν αἰτήσαντες ἔτι προσκεκρούκασι πρὸς βασιλέα, καὶ τυχόντες παρέδωσαν τὴν ἀκρόπολιν...».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

'Ανδρόνικον τὸν Β'. 'Επολιορκήθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ 'Ανδρονίκου τοῦ Γ', ἀλλὰ τότε μόνον παρέδωσε τὴν ἀκρόπολιν, ὅταν ἐπίστευσεν ὅτι τοῦτο ἦτο θέλημα τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ "Αγιος Δημήτριος ἐθεράπευσε τὸν πόδα τοῦ 'Ανδρονίκου τοῦ νέου, δείξας τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιάν του. Πρὸ τοῦ 1341 ἀναφέρεται ὁ Λυζικὸς ὡς φρούραρχος - διοικητὴς εἰς τὸ θέμα τῆς Καστοριᾶς[1].

'Ο Γεώργιος Λυζικὸς συναντᾶται ἀργότερα (1350) ὡς φρούραρχος τῆς 'Εδέσσης, διορισθεὶς ἀπὸ τὸν Καντακουζηνόν. Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ('Ιανουάριος 1351) ὁ κράλης τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσὰν κατέλαβε τὴν "Εδεσσαν, διὰ προδοσίας, ὁ δὲ Λυζικὸς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὅπου ἐπολέμησε γενναίως, ἀλλὰ ἐτραυματίσθη εἰς τὸν μηρὸν ἀπὸ βέλος, ἡ δὲ φρουρὰ παρεδόθη, ὅταν ἀντελήφθη τοῦτο.

'Ο Δουσὰν διέταξε νὰ ἐκριζώσουν τὸ γένειον τοῦ Λυζικοῦ, διότι ἐπολέμησε μετὰ πείσματος κατὰ τούτου εἰς τὴν Καστοριὰν καὶ εἰς τὴν "Εδεσσαν. 'Εν συνεχείᾳ ἔδεσαν τὸν Λυζικὸν καὶ ἠθέλησαν νὰ τὸν μεταφέρουν εἰς τὰ Σκόπια, διὰ νὰ «δικασθῇ» διὰ τὴν ἰδιαιτέρως ἐχθρικὴν στάσιν του κατὰ τῶν Σέρβων, ἀλλὰ ἀπεβίωσεν οὗτος καθ' ὁδόν, λόγῳ τοῦ ἀπεριποιήτου τραύματός του καὶ τῶν βασάνων[2].

35. Λυζικὸς Μιχαὴλ

"Ητο προφανῶς συγγενὴς τοῦ Γεωργίου, ἀδελφὸς ἢ υἱός του, γαιοκτήμων εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας (1328), πιθανὸν δὲ τοῦ σημερινοῦ χωρίου Τριποτάμου, πλησίον τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο ἄλλοτε τὸ Λοζίτσι, ὅπως εἴδαμεν. Υἱὸς τούτου θὰ ἦτο ἐνδεχομένως ὁ Λυζικός, ὁ ὁποῖος παρέδωσε τὴν Βέροιαν εἰς τὸν Βαγιαζὶτ Α', κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Γιαζιτζήογλου[3] καὶ ἐγκατεστάθη ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν Ζίχνην Σερρῶν, ὡς προνοιάριος, ἀπόγονοι δὲ τούτου, πιθανὸν υἱοὶ ἢ ἐγγονοί του, ἦσαν οἱ Μιχαὴλ καὶ Δημήτριος Λυζικοὶ - Σουλτάνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπέτυχαν τὴν ἀνανέωσιν τῶν προνομίων ἀπὸ τὸν σουλτάνον Μουρὰτ Β'.

36. Μακρογένης 'Αλέξιος

"Ητο ἱερεὺς τῆς μητροπόλεως Βεροίας καὶ βιβλιογράφος κατὰ τὸν 14ον αἰ., γράψας κώδικα, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται εἰς τὴν μονὴν τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ 'Αγίου "Ορους[4].

---

1. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ΙΙΙ, 130, πρβλ. *Στ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 493.

2. *'Ιωάννου Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 160 - 163, πρβλ. *Nicol*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 73, *P. Wittek*, Yazijioghlu, σελ. 660- 662, *Ε. Στουγιαννάκη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 217 καὶ 223 - 224, *Σ. Πελεκίδου*, σελ. 265.

3. *P. Wittek*, La Descendance, σελ. 460, *τοῦ ἰδίου*, Yazijioghlu, σελ. 650. Περὶ τὸ 1415 ἀναφέρονται ὁ Λῃζικὸς καὶ ὁ Χρυσοκέφαλος, βλ. Μακεδονικὰ 4 (1955 - 1960) σελ. 496.

4. *Σ. Εὐστρατιάδου - Σπ. Λαυριώτου*, Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

37. Μαλάκης, Ἀντώνιος, Εὐθύμιος καὶ Θεοφάνης

Ὁ πρῶτος ἐμφανίζεται κατὰ τὸ 1244 ὡς μοναχός, κατὰ δὲ τὸ 1285 - 1287 ὡς ἀρχιεπίσκοπος τῆς Βεροίας[1]. Ἦτο γόνος τῆς γνωστῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία ἀνέδειξε πολλοὺς διασήμους ἐκκλησιαστικούς ἄνδρας, ὅπως τὸν μητροπολίτην Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης) Εὐθύμιον (16ος αἰ.)[2] καὶ τὸν μητροπολίτην Βεροίας Θεοφάνην (1567 - 1570), ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μονὴν Βλαττάδων τῆς Θεσσαλονίκης τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, τὸν ὁποῖον ἠγόρασεν ἀπὸ τὴν μονὴν Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους[3].

Εἶναι ἀξιοσημείωτον καὶ μοναδικὸν γεγονός, ἐξ ὅσων εἶναι γνωστά, ὅτι διετέλεσαν ἀρχιερεῖς τῆς Βεροίας δύο γόνοι τῆς ἰδίας οἰκογενείας. Τοῦτο ἴσως εἶναι ἀκόμη ἓν ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ὑποτεθείσης μακεδονικῆς καταγωγῆς τῆς οἰκογενείας τῶν Μαλάκη[4].

ρας, Παρίσι 1925, ἀρ. 1913: «Ἐτελειώθη ἡ πανίερος αὕτη βίβλος, ἡ ὀνομαζομένη Κλίμαξ, διὰ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ Ἀλεξίου, ἀναξίου ἱερέως καὶ κληρικοῦ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Βερροίας, τοῦ Μακρογένους· οἱ ἐντυγχάνοντες οὖν εὔχεσθε καὶ ἀμφοτέρους, τῷ τε γραφεῖ καὶ τῷ κτησαμένῳ».

1. *Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου*, Τὸ ἱστορημένον Εὐαγγέλιον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἱνστιτούτου Βενετίας, Θησαυρίσματα 1 (1962) 63 - 88, σελ. 86 - 87, πρβλ. *S. G. Mercati*, εἰς Byzantion 29 - 30 (1959 - 1960) 175 κέ., σελ. 180, *M. Vogel - V. Gardthausen*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 38 σημ. 3, σελ. 379 καὶ Ὁδηγὸς Μουσείου Μπενάκη, Ἀθ. 1935, σελ. 36, ἀρ. 4. Ὁ Ἀντώνιος ἦτο ἀνθενωτικός, βλ. *V. Laurent*, Les signataires du second synode des Blachernes, EO 16 (1927) σελ. 148 καὶ σημ.

2. *J. Darrouzès*, Notes sur Euthyme Tornikés, Euthyme Malakés et George Tornikés, R.E.B. 23 (1965) 142 - 167, σελ. 152, 155 - 163, *Κ. Μπόνη*, Εὐθυμίου τοῦ Μαλάκη τὰ σωζόμενα, τεύχη Α' - Β', Ἀθ. 1937 καὶ 1937.

3. *Β. Α. Μυστακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 374, 376 - 377, 382 καὶ 388, πρβλ. *Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 337 - 338, σελ. 338, *Σπ. Λάμπρου*, Οἱ κώδικες τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Τεργέστῃ ἑλληνικῆς κοινότητος, Ν.Ε. 6 (1909) 71, *Δ. Ζακυθηνοῦ*, Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, Ἑλληνικὰ 5 (1932) 199 - 204, σελ. 201, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Οἱ ἱδρυταὶ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ μονῆς τῶν Βλατταίων, Τιμητικὸς (πανηγυρικὸς) τόμ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Θεσσαλονίκη 1959, σελ. 49 - 70, σελ. 66, πρβλ. καὶ Θ.Η.Ε. τόμ. 3, Ἀθ. 1960, στήλη 933.

Βλ. τὰ τουρκικὰ φιρμάνια διὰ τὸν ναὸν τοῦτον εἰς Ἱστορικὰ ἀρχεῖα τῆς Μακεδονίας, Γ', Ἀρχεῖον Μονῆς Βλαττάδων (1466 - 1839), Θεσσαλονίκη 1955, ἐπιμέλεια *Ι. Κ. Βασδραβέλλη*, σελ. 17 - 18 (ἔτους 1570), σελ. 38 (ἔτους 1720). Ὁ μητροπολίτης αὐτὸς ἀναφέρεται καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Βεροίας, βλ. *Σ. Σταμούλη*, ἔνθ' ἀνωτ. Ὁ Σταμούλης γράφει, ὅτι εἶναι ἄγνωστος ὁ Θεοφάνης, βλ. ὅμως *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη κτλ., σελ. 26.

4. *Ε. Διονυσιάτου - Στ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 363 - 378, σελ. 375, ὅπου ἀναγράφονται: «...τὸ δὲ ὄνομα Μαλάκης, καὶ αὐτὸ ἐπίσης βυζαντινόν, εὑρίσκομεν βραδύτερον εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς Βλαττάδων ὡς ἐπώνυμον μητροπολίτου τῆς Βεροίας, ὅστις ἦτο ἀσφαλῶς Θεσσαλονικεύς, ἀφ' οὗ δωρεῖται τὰ κτήματα αὐτοῦ εἰς μονὴν τῆς Θεσσαλονίκης...».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

38. Ματθαῖος

Ἦτο βιβλιογράφος τοῦ 15ου αἰ., γράψας τετραβάγγελα εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναγράφεται ὅτι κατήγετο «ἐκ Βερροίας»[1].

39. Μελέτιος, μοναχὸς

Ἀναφέρεται, κατὰ τὸ 1275, ὡς «ὁρμώμενος ἐκ Βερροίας», ἦτο δὲ μοναχός[2].

40. Νίφων ἢ Νήφων Α', πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως

Κατήγετο ὁπωσδήποτε ἐκ τῆς Βεροίας, ὡς γράφει ὁ Ἐφραίμ[3]. Ἐγένετο κατ' ἀρχὴν μοναχὸς εἰς τὴν Μ. Λαύραν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ἐν συνεχείᾳ μητροπολίτης τῆς Κυζίκου, ἐκλεγεὶς τέλος (1311 - 1314) οἰκουμενικὸς πατριάρχης[4]. Ἦτο δραστήριος καὶ φίλεργος, ἀλλὰ φιλάργυρος καὶ ἀμόρφωτος. Ὁ Μανουὴλ Φιλῆς ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Νίφωνα πολλοὺς ἐπαινετικοὺς στίχους[5].

---

1. *Herm. Freiherr von Soden,* Die Schrieften des Neuen Testaments, τόμ. I, 1, Göttingen 1911², σελ. 211: «ε581 (—)Athos, Lauwra 773 (ω118) - 22×14, 251, f. Pap. Schreiber: Matthaeos von Beroia für das Kloster Zographu. Augehäugt ein Apostololsectionar mit der Bemerkung : εβουλομεν γραψε τον ολον πραξαποστολον και ουκ ειχον χαρτην αλλα και δια τον ογκον δεξασθαι τοιγαρουν ταυτα και συγχωρησατε (fol. 207)», πρβλ. *M. Vogel - V. Gardthausen,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 294.

2. *M. Vogel - V. Gardthausen,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 300.

3. *Ἐπηραιμίου (Ἐφραίμ),* ἔκδ. Βόννης, σελ. 416, P.G. *Migne,* τόμ. 143, στήλη 380, στίχ. 10365 - 10376:

Τούτου δ' ἑκόντος ἀπολιπόντος θρόνου
πάλιν Ἀθανάσιος ἔσχε τὸν θρόνον
καὶ τόν δε λοιπὸν αὖθις ἀπειπαμένου
μεταθέσει δέδεικτο Κυζίκου Νίφων
τῆς βασιλίδος ἀστέων ἀρχιθύτης,
ἀνὴρ μοναχός, ἀγχίνους ἐν πρακτέοις,
παιδεύσεως μὲν ἀδαὴς ἐγκυκλίου,
ἐπήβολος δὲ καὶ φρενῶν πεπλησμένος
Βέρροιαν αὐχῶν τὴν δυτικὴν πατρίδα,
λαύρας ὑπάρξας προστάτης τῆς καθ' Ἄθω,
εἶτα κατέστη ποιμενάρχης Κυζίκου
καὶ πατριάρχης τῆς δὲ Κωνσταντίνου.

4. Πρβλ. καὶ *Μ. Ι. Γεδεών,* Πατριαρχικοὶ πίνακες, Κωνσταντινούπολις 1891, σελ. 411 - 412, *(Ψευδο-)Δωροθέου,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔκδ. Βενετίας 1818, σελ. 138, *V. Grumel,* La date d'avénement du Patriarche de Constantinople Niphon 1er, R.E.B. 13 (1955) 138 - 139, σελ. 138, ἄρθρον τοῦ *Τάσου Γριτσοπούλου,* Θ.Η.Ε., τόμ. 9, Ἀθ. 1966, στήλη 453.

5. *M. Philae,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 130 (ἀρ. CCLVI), 216 - 220 (XLIII), 231 (LX), τόμ. 2ος, σελ. 21 - 25 (X), 86 - 87 (XLVI), 98 - 103 (LXI), 117 - 118 (LX), 140 - 141 (LXXXI), 168 - 169 (CXXXIII), 255 - 257 (CCXXXVIII). Ὁ Φιλῆς γράφει Νίφων καὶ ὄχι Νήφων. Διὰ ἐπιστολὰς τοῦ Νικηφόρου Χούμνου πρὸς αὐτὸν βλ. *J. Boissonade,* Anecdota Graeca, τόμ. 5, σελ. 255 - 283.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Παρευρίσκετο εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τῆς Βεροίας[1], θεωρεῖται δὲ ὡς κτίτωρ τοῦ ναοῦ τῶν (Δώδεκα) Ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης[2]. Τελικῶς παρητήθη τοῦ θρόνου καὶ ἀπέθανεν ὡς μοναχός[3].

41. Ὀρυξειάτης Μανουὴλ

Διετέλεσε δομέστικος τῆς ἐπισκοπῆς Βεροίας κατὰ τὸν 12ον αἰ. Ἡ γυναῖκα του ἐλέγετο Ζωὴ καὶ ἦτο πενθερὰ τοῦ Ἰαγατικοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου Πυρροῦ[4].

42. Παδοκομήτης Βασίλειος

Ἦτο κουνιάδος τοῦ τουρκικῆς καταγωγῆς κατοίκου τῆς Βεροίας Θεοδώρου Σαφᾶ, ζήσας κατὰ τοὺς 12ον καὶ 13ον αἰῶνας[5].

43. Παυλοπουλίνα Μαρία

Πενθερὰ τοῦ Ἰωάννου Πεπαγωμένου, ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ Μιχαὴλ Συροπούλου, ἔζησε δὲ κατὰ τοὺς 12ον καὶ 13ον αἰῶνας[6].

44. Πεπαγωμένος Ἰωάννης

Γαμβρὸς τῆς προηγουμένης καὶ πιθανὸν γόνος τῆς γνωστῆς βυζαντινῆς οἰκογενείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν Πεπαγωμένων, ἡ ὁποία συναντᾶται καὶ εἰς ἄλλας πόλεις[7].

---

1. *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 206 - 207 (ἀρ. 90), ὁ ὁποῖος διερωτᾶται, ἐὰν οὗτος ἦτο (1325) σύμβουλος τοῦ Ἀνδρονίκου Β', μὲ τὸν τίτλον τοῦ μητροπολίτου Μογλενῶν (*Καντακουζηνοῦ,* 140, Β), *Σ. Β. Κουγέα,* Ἡ ἐκ Βεροίας βυζαντινὴ ἐπιγραφή, Ἑλληνικὰ 9 (1936) 167 - 170, *τοῦ ἰδίου,* Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Βεροίας, Ἑλληνικὰ 7 (1934) σελ. 104.

2. *Π. Ν. Παπαγεωργίου,* Θεσσαλονίκης βυζαντιακοὶ ναοὶ καὶ ἐπιγράμματα αὐτῶν, Β.Ζ. 10 (1901) 23 - 39, σελ. 23, 26 κέ., 29 - 30 καὶ 31 - 36, *Κ. Γ. Ζησίου,* Μακεδονικὰ χριστιανικὰ μνημεῖα, Ἀθ. 1914, σελ. 36, *τοῦ ἰδίου,* Ἔρευναι καὶ μελέται τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Χριστιανικῶν μνημείων, Π.Α.Ε., τόμ. 1913, σελ. 119 - 251, σελ. 151 - 152, *Νικολ. Κ. Μουτσοπούλου,* Πίνακες κεραμοπλαστικῶν διακοσμήσεων. Α', τῶν ναῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ἀνάτυπον ἐκ τῶν Τεχνικῶν Χρονικῶν, τόμ. 1, Ἀθ. 1962, σελ. 3 - 4 σημ. 4, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. *Α. Ξυγγοπούλου,* Τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης, Α.Ε., τόμ. 1932, σελ. 133 κέ., σελ. 155 - 156.

3. Ὑπάρχει τὸ κείμενον τῆς παραιτήσεώς του, βλ. *Σωφρονίου Εὐστρατιάδου - Σπυρ. Λαυριώτου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 89.

4. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΜΕ', στῆλαι 197 - 204, ΞΗ', στῆλαι 299 - 302.

5. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΞΖ', στῆλαι 295 - 298.

6. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔγγρ. ΡΒ', στῆλαι 433 - 458, στήλη 443.

7. *M. Philae,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 357 (ἀρ. CXCI): «εἰς τὸν μέγαν ἐκκλησιάρχην τὸν Πεπαγωμένον», τόμ. 2ος, σελ. 139 (ἀρ. LXXVIII) καὶ 142 - 143 (LXXXIV - XC):

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

45. Πετζῆς Θεόδωρος

Ἦτο ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ Μανουὴλ Ὀρυξειάτου, ζήσας κατὰ τοὺς 12ον καὶ 13ον αἰῶνας[1].

46. Προκοπῆς Δημήτριος

Ἦτο κάτοικος τῆς Βεροίας κατὰ τὸν 13ον αἰ.[2].

47. Πυρρὸς Ἰωάννης

Γαμβρὸς τῆς Ζωῆς Ὀρυξειάτου, σύζυγος τῆς Εἰρήνης, κατὰ τὸν 13ον αἰ.[3].

48. Ραδομηρὸς

Ἦτο κάτοικος τῆς Βεροίας (12ος - 13ος αἰ.), προφανῶς ξενικῆς καταγωγῆς[4].

49. Σαραντηνὸς Θεόδωρος

Γόνος τῆς οἰκογενείας τῶν Σαραντηνῶν, γαμβρὸς τοῦ Ἀθανασίου Σουλτάνου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔλαβε (κατὰ τὸν 13ον αἰ.) ὡς προῖκα τὸ ἀγρόκτημα τοῦ Κομανίτζη. Ἠγόρασε καὶ ἄλλα κτήματα καὶ ἀγροὺς καὶ ἵδρυσε τὴν μονὴν τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἐντὸς τῆς Βεροίας, τὴν ὁποίαν ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μονὴν Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους[5].

«εἰς ἰατρὸν τὸν Πεπαγωμένον», *Μ. Ι. Γεδεών*, Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ ναοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 4 (1883/4) 531 - 539, σελ. 532, Actes du Dionysiou, ἔνθ' ἀνωτ., *Ε. Διονυσιάτου - Στ. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 364 καὶ *Ν. Π. Ἀνδριώτη*, Τὰ βυζαντινὰ καὶ νεοελληνικὰ ἐπώνυμα, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1965, σελ. 162 - 166, σελ. 166.

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΞΗ', στῆλαι 299 - 302.

2. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΝΕ', στῆλαι 249 - 254.

3. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΜΕ', στῆλαι 197 - 204.

4. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΝΒ', στῆλαι 235 - 240.

5. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., Μία διαθήκη, σελ. 51 κέ., 54 - 60 καὶ 90 - 91 (πίναξ λέξεων), *τοῦ ἰδίου*, Οἱ Τζαμπλάκωνες, Συμβολὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν μακεδονικὴν προσωπογραφίαν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, Μακεδονικὰ 5 (1961 - 1963) 125 - 183, σελ. 150, 152 καὶ 180, πρβλ. *W. Regel*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΙΙΙ σελ. 10 - 13, ἔγγρ. IV, σελ. 14 - 19, *F. Dölger*, Regesten, 2511 - 2512 καὶ 2746 (τόμ. 4ος, σελ. 99 - 100 καὶ 142), *V. Langlois*, Le mont Athos et ses monastères, Paris 1867, σελ. 41, *Z. A. Lingenthal*, J.G.R., τόμ. 3, σελ. XXI (προλεγόμενα).

Περὶ τῆς συγγενείας τούτων μετὰ τῶν Σουλτάνων βλ. *Ε. Α. Ζαχαριάδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 66 κέ., 69 κέ. Περὶ τῶν Σαραντηνῶν βλ. καὶ *Dmitrievskij*, Τυπικά, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 699, *P. S. Nasturel*, Sur quelques Boyards Roumains d'origine Grecque aux XIVe et XVe siècles, R.E.B. 25/II (1967), σελ. 107 - 111, σελ. 108 καὶ σημ. 6, ὅπου βιβλιογραφία, Actes de Zographou, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 200 (πίναξ λέξεων).

Εἰς τὸν Ἄγγελον Δούκαν τὸν Σαραντηνὸν ὁ Μανουὴλ Φιλῆς ἀφιερώνει στίχους, ἔνθ'

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

50. Σβηνίλος Καναστρίσιος Λέων

Ἦτο διάκονος εἰς τὴν Βέροιαν κατὰ τὸν 12ον αἰ. Ὁ υἱός του ἐλέγετο Μανουήλ[1].

51. Σιλιγνᾶ Καλὴ

Σύζυγος τοῦ Ἰωάννου Ταντούρη, ἔχουσα τέκνον ἐκ τοῦ πρώτου γάμου της, τὸν Μιχαὴλ (12ος - 13ος αἰ.)[2].

52. Σουλτάνοι Παλαιολόγοι

Ἦσαν ἐκχριστιανισθέντες Τοῦρκοι, σελτζουκικῆς καταγωγῆς, τῶν ὁποίων γεννήτωρ ἦτο ὁ Ἰζζεδδὶν Καϊκαοὺς Β'[3]. Ὁ ἐκ τούτων Ἀθανάσιος ἦτο ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροκτήματος Κομανίτζη, ἡ δὲ Ξένη μοναχὴ Σουλτανῖνα Παλαιολογῖνα γαιοκτήμων εἰς τὸ Νησὶ Βεροίας[4].

53. Συρόπουλοι

Γνωρίζομεν ὅτι ἦτο συνηθισμένον ἐπίθετον, τουλάχιστον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς βυζαντινῆς Βεροίας. Μνημονεύονται κατὰ τὸν 13ον αἰ. ὁ Θεόδωρος, ὁ ὁποῖος ἦτο γραμματικός, ἡ σύζυγός του Ἄννα Χρυσοβαλαντίτου, ἡ θυγάτηρ των Θεοδώρα καὶ οἱ ἔγγονοί του (ἐκ τοῦ υἱοῦ του Νικηφόρου) Ἰωσὴφ καὶ Νικηφόρος[5].

Ἄλλος Συρόπουλος τῆς Βεροίας ἦτο ὁ Μιχαὴλ (12ος - 13ος αἰ.), πενθερὸς τοῦ Ἰωάννου Πεπαγωμένου καὶ σύζυγος τῆς Μαρίας Παυλοπουλίνας. Ἦτο ἰδιοκτήτης ἢ συνιδιοκτήτης τοῦ ἀγροκτήματος τῆς Κολανίτζης (Νεμελτζίστης, Βανιανῶν)[6].

ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 247 - 249 (ἀρ. LXXV), σελ. 247 στίχ. 4 - 5: «Κομνηνοφυὴς Ἀγγελώνυμος Δούκας Σαραντηνός». Μολυβδόβουλλον τοῦ Νικηφόρου κουροπαλάτου τοῦ Σαραντηνοῦ βλ. εἰς *Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου*, Δ.Ε.Ν.Α. 6 (1903) σελ. 343.

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΠΑ', στῆλαι 351 - 364. Ὁ ἐξάδελφός του ἐλέγετο Σφηνίλος Θεόδωρος.

2. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΞΔ', στῆλαι 281 - 284.

3. *P. Wittek*, Yazijioghlu, ἔνθ' ἀνωτ., *τοῦ ἰδίου*, La Descendance, ἔνθ' ἀνωτ., *Ἐλισ. Ζαχαριάδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 63 - 64, 66 - 67, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 90 (πίναξ λέξεων), *W. Regel*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 20 - 21, ἔγγρ. V.

4. *W. Regel*, ἔνθ' ἀνωτ., *G. Ostrogorskij*, Pour l'histoire, σελ. 130 - 131, ὅπου τονίζεται ἡ ἐξαίρεσις, ἡ γενομένη εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ξένης, ἡ ὁποία ἐκληρονόμησε τὴν παλαιὰν πρόνοιαν μὲ πλήρη δικαιώματα, μεταβιβάσεως κτλ., πρβλ. *Ε. Ζαχαριάδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 66 σημ. 4, σελ. 67 καὶ 70, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 57 σημ. 4. Τὸ ὄνομα Ξένη συνηθίζετο διὰ τὰς μοναχάς, βλ. καὶ *L. Stiernon*, Notes de titulature et de prosopographie Byzantines, R.E.B. 21 (1963) 179 - 198, σελ. 180.

5. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΛΘ', στῆλαι 419 - 424.

6. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΡΒ', στῆλαι 433 - 438.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατὰ τὸν 14ον αἰ. (1343) ἔζη εἰς τὴν Βέροιαν ὁ ἱερωμένος Σύρος, ἀγνώστου ὀνόματος, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ εἷς ἐκ τῆς τριμελοῦς πρεσβείας τῶν Βεροιέων πρὸς τὸν κράλην τῆς Σερβίας Δουσὰν καὶ τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνόν[1]. Προφανῶς πρόκειται περὶ μέλους τῆς αὐτῆς οἰκογενείας τῶν Συροπούλων ἢ Σύρων, διότι καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας οἱ ἀπόγονοι ταύτης ὠνομάζοντο Σύροι καὶ Συρόπουλοι, ὅπως οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ 1822 Ἰωάννης καὶ Γεώργιος Σύροι ἢ Συρόπουλοι[2]. Εἶναι ἄγνωστον, ἐὰν ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας κατήγοντο καὶ ὁ μέγας σκευοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Ἰωάννης Συρόπουλος[3] καὶ ὁ κληρικὸς Σίλβεστρος Συρόπουλος, συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου (1439), διότι τὸ ἐπίθετον συναντᾶται τόσον εἰς τὴν Σμύρνην, ὅσον καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κ.ἀ.[4].

54. Ταντούρης Ἰωάννης

Ἦτο σύζυγος, ἐκ δευτέρου γάμου, τῆς Σιλιγνᾶ Καλῆς, κατὰ τὸν 13ον αἰ.[5].

---

1. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., Ι, 352.

2. *Ι. Κ. Βασδραβέλλη*, Οἱ Μακεδόνες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, Θεσσαλονίκη 1967², σελ. 43 - 44, 48, 50, 172, 191, 209, 220 - 221 (Γεώργιος Συρόπουλος ἢ Σύρος), *τοῦ ἰδίου*, Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', σελ. 324 - 325 ἔγγρ. 354, σελ. 333 ἔγγρ. 363 (Ἀθανάσιος Συρόπουλος). Οὗτοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ ψυχογιοῦ τοῦ Ζήδρου, βλ. *Ν. Κασομούλη*, Ἐνθυμήματα στρατιωτικά, ἐπιμέλεια Ι. Βλαχογιάννη, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1939, σελ. 10 - 11, σελ. 11, σελ. 65. Πρβλ. περὶ τούτων καὶ *Στεφάνου Ι. Παπαδοπούλου*, Μακεδονικὰ σύμμεικτα, Μακεδονικὰ 6 (1964/5) 152 - 172, σελ. 157 - 167 («σύρου» καὶ «συρόπουλος»). Σήμερα τὸ ἐπίθετον εἶναι διαδεδομένον κυρίως εἰς τὰ χωρία τῶν Πιερίων (Ριζώματα κτλ.) μὲ τὸν τύπον Συρόπουλος, ἀλλὰ οἱ συγχωριανοί των τοὺς ἀποκαλοῦν καὶ Σύρους.

3. *Miklosich - Müller*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2ος, σελ. 424, πρβλ. *P. Lemerle*, Recherches sur les institutions judiciaires à l'époque de Paléologues, Παγκάρπεια, Mélanges H. Grégoire, Bruxelles 1949, σελ. 369 - 384, σελ. 382.

4. *V. Laurent*, A propos, des mémoires du grand ecclésiarque Sylvestre Syropoulos, R.E.B. 23 (1965) 140 - 147. Οὗτος ἑτοιμάζει νέαν, κριτικήν, ἔκδοσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Συροπούλου, βλ. *Κ. Γιαννακοπούλου* (μετ. Χ. Γ. Πατρινέλη), ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 141 σημ. 75. Περὶ τούτου πρβλ. καὶ τὴν χρήσιμον πάντοτε μελέτην τοῦ *Α. Ν. Διαμαντοπούλου*, Σίλβεστρος Συρόπουλος καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου, Ν.Σ. 18 (1923) 241 κέ. καὶ εἰς ἀνάτυπον, Ἱεροσόλυμα 1923, ὅπου (σελ. 23 τοῦ ἀνατύπου) καὶ βιβλιογραφία. Περὶ τῆς καταγωγῆς του βλ. σελ. 26 κέ. (ἀρ. 14) τοῦ ἀνατύπου. Ὁ Διαμαντόπουλος γράφει ὅτι τὸ ἐπίθετον συναντᾶται εἰς Σμύρνην ἀπὸ τὸ 1231 καὶ ὕστερα (βλ. σελ. 27 σημ. τοῦ ἀνατύπου) καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τοῦ 14ου αἰ. Ἐὰν ἡ διαπίστωσις αὐτὴ εἶναι ἀκριβὴς τότε οἱ Συρόπουλοι τῆς Βεροίας εἶναι προγενέστεροι καὶ ἐνδεχομένως ἐκ ταύτης νὰ κατήγετο ἡ οἰκογένεια.

Περὶ τοῦ Σιλβέστρου ὡς κωδικογράφου βλ. *Χ. Γ. Πατρινέλη*, Ἕλληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς ἀναγεννήσεως, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 111, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. σελ. 111 - 112 (Φραγκῖσκος Συρόπουλος).

5. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΞΑ', στῆλαι 281 - 284.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

55. Τζαμπλάκων Καβαλλάριος 'Αλέξιος

Εἶχε (1376) κῆπον καὶ οἰκίαν εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Σκωρονύχου τῆς Βεροίας, ἐκ κληρονομίας τοῦ πατρός του Μιχαήλ, ὁ ὁποῖος ἐκληρονόμησε ταῦτα ἀπὸ τὸν πατέρα του 'Αρσένιον, μέγαν παπίαν ἐπὶ Καντακουζηνοῦ. Κατόπιν δίκης μεταξὺ τούτου καὶ τῆς μονῆς Προδρόμου Βεροίας, μετοχίου τῆς μονῆς Βατοπεδίου, ὁ 'Αλέξιος ἠναγκάσθη νὰ καταβάλλῃ μίσθωμα. Κατὰ τὸν 'Οκτώβριον τοῦ ἔτους 1397 ἀναφέρεται ὡς συγκλητικὸς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ οἰκογένεια τῶν Καβαλλαρίων ἦτο γενουατικῆς καταγωγῆς[1].

56. Τζιμπῖνος Κωνσταντῖνος

Ἦτο Βεροιεύς, σύζυγος τῆς Μαρίας 'Αρτινῆς (13ος αἰ.)[2].

57. Τζυμισχῆς ἢ Τζυμισκῆς Μανουὴλ

'Αναφέρεται κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 14ου αἰ., ὡς Βεροιεὺς μαθητὴς τοῦ ἀντησυχαστοῦ 'Ακινδύνου εἰς τὴν Βέροιαν καὶ ὀπαδός του, συγγραφεὺς βιβλίων κατὰ τοῦ ἡσυχασμοῦ, ἀλλὰ ἀσθένεια τοῦ υἱοῦ του καὶ τρία θαύματα ἔφεραν τοῦτον εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἡσυχαστῶν[3].

Γνωρίζομεν ὅτι ὀλίγον ἐνωρίτερα ἔζη καὶ ὁ πανσέβαστος σεβαστὸς Μανουὴλ Τζυμισκῆς[4], πλὴν ὅμως δὲν πρόκειται διὰ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ὁ Μανουὴλ Φιλῆς ἀφιερώνει τετράστιχον εἰς ἀνώνυμον Τζιμισχῆν[5].

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι εἰς τὴν Βέροιαν ἐδίδαξεν ὁ 'Ακίνδυνος, ὅταν εὑρίσκετο εἰς τὴν περιοχὴν καὶ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς[6], ὀλίγον δὲ ἀργότερα ὁ Δημήτριος (ἴσως καὶ ὁ Πρόχωρος) Κυδώνης, ὅπως εἴδαμεν ἤδη, καὶ πιθανὸν ὁ Μανουὴλ Φιλῆς. Τοῦτο εἶναι μία ἀπόδειξις τῆς ἀξιολόγου πνευμα-

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Οἱ Τζαμπλάκωνες, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 150 - 152, 157 κέ., 176 κέ., 177 καὶ 180, *Lebeau,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 19, σελ. 365 καὶ 425 καὶ σημ. 1, ὅπου βιβλιογραφία διὰ τὴν λέξιν παπίας.

2. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΛΘ', στῆλαι 171 - 174.

3. *Φιλοθέου (τοῦ Κοκκίνου),* Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ἐγκώμιον εἰς Γρηγόριον Παλαμᾶν, P.G. *Migne,* τόμ. 151, στῆλαι 650 - 652, πρβλ. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορικὰ προβλήματα, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 289 - 290 ἢ 13 - 14.

4. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 10, 11 καὶ 13 στίχ. 51, πρβλ. *W. Regel,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΙΙΙ σελ. 10 - 13.

5. *M. Philae,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 111 (ἀρ. CCXX): «Εἰς τρεῖς μάρτυρας ἐκ προσώπου τινὸς Τζιμισχῆ».

6. *Γ. Χ. Χιονίδη,* ἔνθ' ἀνωτ. Περὶ τοῦ 'Ακινδύνου καὶ τῶν συγγραμμάτων του βλ. *Γρηγορίου Παλαμᾶ,* Συγγράμματα, τόμ. 2ος, σελ. 695 (εὑρετήριον), περὶ δὲ τῶν σχολείων βλ. *Ε. Κριαρᾶ,* Ἡ παιδεία στὸ Βυζάντιο, Παιδεία 5 (1951) 259 - 268 καὶ 335 - 343, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. *Μ. Ι. Γεδεών,* Σχολεῖα μέσου αἰῶνος, ἰδιαίτατα δὲ τὰ βυζαντινά, Ε.Α. 22 (1902) 188 - 190, 201 - 203, 288 - 292, 297 - 301 καὶ 312 - 313 (διὰ τὴν Θεσσαλονίκην βλ. σελ. 190 καὶ 203).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τικῆς ζωῆς τῆς Βεροίας κατὰ τὸν 14ον αἰ. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι τυχαῖον, ὅτι εἰς τὴν πόλιν ὑπῆρχαν γόνοι σπουδαίων οἰκογενειῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ συγγενεῖς τῶν αὐτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν τῶν Κομνηνῶν, Τζιμισκῆ κ.ἄ. καὶ ὅτι οἱ διοικηταὶ τοῦ θέματος Βεροίας ἔφεραν πολλάκις τὸν τίτλον τοῦ δουκός, ἦσαν δὲ διάσημοι στρατιωτικοί.

58. Φραντζῆς (Σφραντζῆς) Γεώργιος

Ὁ ἴδιος ὁ Βυζαντινὸς συγγραφεὺς Φραντζῆς (ἢ ὀρθότερα Σφραντζῆς) γράφει ὅτι ὁ ἐκ μητρός του πάππος εἶχεν ἀνεγείρει εἰς τὴν Βέροιαν ἐκ βάθρων ὡραιοτάτην μονήν, ἡ ὁποία ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον[1]. Ἐνδεχομένως ἡ οἰκογένεια τῆς μητρός του νὰ κατήγετο ἐκ Βεροίας.

59. Χαλκωματᾶς Νικηφόρος

Ἦτο κατὰ τὸν 13ον αἰ. ἰδιοκτήτης ἀμπελῶνος εἰς τὸ Λοζίτζι[2]. Τὸ ἐπίθετόν του δηλοῖ προφανῶς ὅτι ὁ ἴδιος, ἢ ὁ ἀρχικὸς γεννήτωρ, ἦτο χαλκουργός.

60. Χρυσοβαλαντίτου Ἄννα

Ἦτο μητέρα τοῦ Νικηφόρου Συροπούλου, προφανῶς δὲ τὸ ἐπίθετόν της, Χρυσοβαλαντίτου, ἦτο τὸ πατρικόν[3].

Γνωρίζομεν καὶ ἄλλους Βεροιεῖς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν ὀνοματεπωνύμων των οὐδὲν ἄλλο ξεύρομεν[4].

---

1. *Γεωργίου Σφραντζῆ,* Χρονικόν, ἔκδ. V. Grecu, σελ. 122 παράγρ. 13 (μέγα χρονικὸν) καὶ 546 (μικρὸν χρονικόν), ἔκδ. Βόννης, σελ. 408 καὶ P. G. *Migne,* τόμ. 156, στῆλαι 984 καὶ 1070, πρβλ. *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 211. Τὴν μονὴν μνημονεύει καὶ ὁ Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ, βλέπε δὲ περὶ ταύτης κατωτέρω. Περὶ τοῦ τύπου τοῦ ἐπιθέτου βλ. *V. Laurent,* Σφραντζῆς, et non Φραντζῆς, B.Z. 44 (1951) 374 - 376 καὶ R.E.B. 9 (1951) 170 κέ. Διὰ τὴν γνησιότητα τοῦ χρονικοῦ βλ. εἰς εἰσαγωγὴν τῆς ἐκδόσεως τοῦ V. Grecu καὶ *Ι. Κ. Χασιώτη,* Μακάριος, Θεόδωρος καὶ Νικηφόρος οἱ Μελισσηνοὶ (Μελισσουργοί), Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 171 - 182.

2. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΠΘ', στῆλαι 393 - 396, στήλη 394 («Χαλκωματᾶς»), πρβλ. *Ν. Π. Ἀνδριώτη,* Ἐτυμολογικὸ λεξικό, σελ. 419 καὶ *N. Wilson - J. Darrouzès,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 8 καὶ 13.

3. *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΛΘ', στῆλαι 419 - 424, στήλη 420.

4. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 60, πρβλ. καὶ σελ. 27 στίχ. 194 - 196, σελ. 28 στίχ. 200 - 201 καὶ 9α, 10α - 16α κτλ. καὶ πίνακα λέξεων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δ. ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. ΣΥΝΟΙΚΙΑΙ, ΤΟΠΟΘΕΣΙΑΙ ΚΑΙ ΠΟΤΑΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

1. Ἐλάχιστα γνωρίζομεν διὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς βυζαντινῆς Βεροίας, διότι εἰς πολὺ ὀλίγα ἔγγραφα διεσώθησαν στοιχεῖα, ἐνῶ ἡ κατ' ἐπανάληψιν μετονομασία τῶν τοπωνυμίων καὶ ἡ ἐξαφάνισις τῶν μνημείων κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν καθιστοῦν δυσχερῆ, ἂν μὴ ἀδύνατον, τὴν ἀξιοποίησιν τῶν διαφόρων πληροφοριῶν.

Εἰδικώτερα διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς πόλεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι τὰ διασωθέντα ὑπολείμματα τοῦ τείχους καὶ οἱ ναοὶ μᾶς παρέχουν μίαν πρώτην εἰκόνα.

2. Διὰ τὰς συνοικίας τῆς πόλεως δὲν ἔχομεν ἄλλας εἰδήσεις, πλὴν τοῦ ὅτι μία ἐλέγετο τοῦ Σκωρονύχου καὶ εὑρίσκετο εἰς ἄκρον τῆς πόλεως, ὅπου ὁ Ἀλέξιος Τζαμπλάκων εἶχεν ἔπαυλιν καὶ κῆπον μὲ ὀπωροφόρα δένδρα· ἐπίσης ἐκεῖ ἦτο καὶ ἡ οἰκία τοῦ Θεοδώρου Σαραντηνοῦ, πλησίον δὲ εἶχεν ἀνεγερθῆ ἡ μονὴ Τιμίου Προδρόμου[1], δεδομένου ὅτι αἱ μοναὶ ἐκτίζοντο συνήθως εἰς τὰς ἀκραίας συνοικίας τῶν πόλεων.

Ἡ συνοικία αὐτὴ ὀνομάζεται σήμερα Ἔξω Παναγιά, ἐὰν δεχθῶμεν διατυπωθεῖσαν γνώμην, ὅπως θὰ ἴδωμεν.

Πιθανὸν ἡ ὀνομασία τῶν ἄλλων συνοικιῶν νὰ ἐσχετίζετο μὲ ὑπάρχοντας τότε ναούς, ὅπως συνέβαινεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην — ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Βέροιαν — πλὴν ὅμως τοῦτο εἶναι γνωστὸν μόνον διὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, ὁπότε ὑπῆρχαν 15 - 16 συνοικίαι τῶν Ἑλλήνων, Σέρβων, Βουλγάρων, Βλάχων καὶ Ἑβραίων, συμφώνως πρὸς τὸν Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ καὶ τὰ διασωθέντα ἔγγραφα, κυρίως τοῦ ἱστορικοῦ τουρκικοῦ ἱεροδικείου.

3. Εἰς βυζαντινὸν ἔγγραφον τοῦ 14ου αἰ. μνημονεύεται ἡ τοποθεσία

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 22 στίχ. 89, σελ. 54 καὶ σημ. 1, σελ. 67 καὶ 70, *τοῦ ἰδίου,* Τζαμπλάκωνες, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 150 - 151. Πρβλ. ὅσα ἐγράφησαν ἀνωτέρω διὰ τὸ ζευγηλατεῖον Μακροχωρίου.

Μὲ τὴν τοπογραφίαν τῆς Βεροίας ἠσχολήθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ἰωάννης Φαφούτης, ὁ σχεδιαστὴς τῶν ἀρχαιολογικῶν ὑπηρεσιῶν κ. Ἀργύριος Κούντουρας καὶ καὶ τέλος ἡ δ. Μητσοπούλου καὶ ὁ κ. Παναγιωτάκης, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβαν τὴν ἐκπόνησιν τῆς μελέτης τοῦ νέου ρυμοτομικοῦ σχεδίου τῆς πόλεως, μὲ ἔξοδα τοῦ δήμου Βεροίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐλιά, δηλαδὴ ἡ περιοχὴ τῆς γνωστῆς ἐξοχικῆς θέσεως Ἐληᾶς ἢ Ἐλιᾶς, ὅπου μέχρι πρὸ δεκαετίας ὑπῆρχεν ἐλαιόδενδρον [1].

Διὰ τὰς λοιπὰς ἀναφερομένας τοποθεσίας καὶ τὰ «δίκαια» τῆς περιοχῆς Βεροίας (ἐκτὸς τῶν ὅσων ἐγράφησαν διὰ τὰ ἀγροκτήματα) δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα πρὸς ἐντοπισμόν, πλὴν τῆς θέσεως «Ἀσημούτζη», ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς ἔγγραφα τοῦ 13ου καὶ τοῦ 14ου αἰ. καὶ ἡ ὁποία εἶναι κορυφὴ βουνοῦ, τὸ ὁποῖον κεῖται νοτιοδυτικῶς τοῦ χωρίου Ράχη καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 - 2 χιλιομέτρων ἐκ τούτου, ἔχει ὑψόμετρον 598 μ., ἐκεῖ δὲ ὑπάρχει τριγωνομετρικόν. Πλησίον καὶ πρὸ τούτου ἀνευρέθη τελευταίως ἐλλιπὴς ἐπιγραφὴ καὶ κτίσματα ἀνήκοντα εἰς μονήν, πιθανὸν τῶν βυζαντινῶν χρόνων [2].

Μεταξὺ τῆς Ράχης καὶ Βεροίας ὑπάρχει τοποθεσία, ἡ ὁποία σήμερα λέγεται «Βάτα», ὡς θὰ ἐλέγετο πιθανὸν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἐξ ἄλλου, ὄπισθεν τοῦ σημερινοῦ νεκροταφείου τῆς Βεροίας ἐκτείνεται κτηματικὴ περιοχή, ἡ ὁποία ὀνομάζεται καὶ σήμερα «Μόδια» — λέξις ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὴν ὁμώνυμον βυζαντινὴν μονάδα μετρήσεως. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν ὑδρόμυλος, κινούμενος μὲ τὰ ὕδατα τοῦ Τριποτάμου (νῦν μύλος Ντουφοπούλου).

4. Ἐκ τῶν ἀναφερομένων ποταμῶν εἰς βυζαντινὰ ἔγγραφα εἶναι δυνατὸν νὰ ἐντοπίσωμεν μόνον τὸν «Βασιλικόν», ὅπως ἐλέγετο ὁ Τριπόταμος, ὁ ὁποῖος καὶ σήμερα φέρει διαφόρους ὀνομασίας ἀναλόγως τῆς τοποθεσίας, ὡς Λι(α)νοβρόχι, Μπαρμπούτα, Καραχμέτ, Γύφτικο, Ἰορδάνης κτλ., διότι ἔχομεν ὡς δεδομένον ὅτι πλησίον τούτου ὑπῆρχαν ἀνέκαθεν ὑδρόμυλοι («ὑδρομύλωνες»), ἐκεῖ δὲ ἔκειτο καὶ ἡ «βασιλικὴ πύλη» [3].

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Μία διαθήκη, σελ. 22 στίχ. 101 - 102, σελ. 66 καὶ 69. Ὁ Γ. Θεοχαρίδης ὑποστηρίζει ὅτι δὲν πρόκειται διὰ τὴν περιοχὴν Ἐλιᾶς, διότι εἰς τὸ ἔγγραφον ἀναφέρεται ἀγρὸς ἐκ τεσσάρων μοδίων, ἀλλὰ Ἐλιὰ ὀνομάζεται καὶ ἡ γύρω περιοχή, ὅπου ἀρχίζουν οἱ λαχανόκηποι τῆς Βεροίας, ὅπως καὶ ἡ γειτονικὴ συνοικία.

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 22 στίχ. 101, σελ. 31 στίχ. 20, σελ. 66 καὶ 69, *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΠΔ'., στῆλαι 369 - 378, στήλη 370: «...Καὶ μετὰ τῶν ἄλλων πραγμάτων ἀποκληροῖ ἡμῖν κἂν τῇ τοποθεσίᾳ τῇ ἐγχωρίως ὀνομαζομένῃ τοῦ Ἀσημούτζη ἀμπελῶνας ὡσεὶ μοδ(ίων) ξ' πρὸς τοῖς δ'» καὶ στήλη 372: «Παραλαβὼν δὲ τὰ ἀμπέλια ὅλα τὰ εἰς τὴν Ἀσιμούτζα, ἅτινα ἦσαν πρωτόχερσα» καὶ «...Ἀσημούτζη, ἀμπελῶνες...». Οἱ κάτοικοι τῆς Ράχης ὀνομάζουν καὶ σήμερον τὸ βουνὸν αὐτὸ «Ἀζμοῦτζι», κατὰ πληροφορίαν τοῦ τ. προέδρου τῆς κοινότητος κ. Ἰωάννου Ἀκριβοπούλου.

Δὲν γνωρίζομεν, ποῦ ἔκειντο τὰ ἕτερα «δίκαια», δηλαδὴ τὰ ἀγροκτήματα, ὡς τοῦ Μαγκλαβίτου, τοῦ Πόθου κτλ. Πάντως τὸ ἐπίθετον Μαγκλαβίτης εἶναι γνωστὸν καὶ ἀπὸ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ 15ου αἰ., βλ. Actes Dionysiou, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 96 στίχ. 21, πρβλ. *Ε. Διονυσιάτου - Στ. Π. Κυριακίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 364.

Ὁ *Μ. Φιλῆς* ἀφιερώνει, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1, σελ. 278 - 279, 20 στίχους (ἀρ. XCVI): «Πρός τινα Πόθον λεγόμενον», πρβλ. καὶ σημ. 1 τοῦ ἐκδότου του E. Miller.

3. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 31 στίχ. 12, σελ. 33 στίχ. 58, σελ. 34 στίχ. 67, σελ. 66, 67 καὶ 70.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ ἕτερος φερόμενος ὡς ποταμὸς τῆς Βεροίας «Πότοκος» δὲν γνωρίζομεν ποῦ ἔρρεε, διότι δὲν συναντᾶται τέτοιο ὄνομα σήμερα, οὔτε ἄλλο παραπλήσιον, ὡς «Ποτόκι», ὅπως ἐγράφη [1], τουλάχιστον εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, εἰ μὴ μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Πιερίας (Κατερίνης) [2].

2. ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΚΑΙ ΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Περὶ τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας δὲν ὑπάρχουν πολλαὶ εἰδήσεις. Ὅ,τι γνωρίζομεν τὸ ὀφείλομεν εἰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας παρέχουν παρεμπιπτόντως μερικοὶ συγγραφεῖς καὶ εἰς τὰ σωζόμενα ἢ ἀνακαλυπτόμενα ὑπολείμματα τούτων. Διὰ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Βεροίας, ἐξ ἄλλου, πληροφορούμεθα, ὅσα, ἐλάχιστα, γράφει ὁ Καντακουζηνός, δὲν εἶναι δὲ γνωστὴ οὔτε ἡ θέσις ταύτης. Παρὰ ταῦτα ἡ Βέροια ἦτο ἀνέκαθεν καλῶς ὠχυρωμένη πόλις, διότι ὑπῆρξε πάντοτε πλουσία καὶ εὐδαίμων, λόγῳ τῆς φυσικῆς θέσεώς της καὶ τῆς εὐφορίας τῆς εἰς τοὺς πόδας ταύτης ἐκτεινομένης πεδιάδος. Συνεπείᾳ τῶν ἀνωτέρω πάντες οἱ κατὰ καιροὺς ἐμφανισθέντες ἐπιδρομεῖς ἐπεδίωξαν νὰ γίνουν κύριοι τοῦ πλούτου τῆς περιοχῆς, ὅστις συνεκεντροῦτο εἰς τὴν Βέροιαν. Λόγοι, λοιπόν, ἀσφαλείας τοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων, ἐπέβαλαν τὴν ἐπιμελῆ ὀχύρωσίν της.

Ἡ Βέροια περιβάλλεται δυτικῶς, νοτιοδυτικῶς καὶ βορειοδυτικῶς ὑπὸ τῶν διακλαδώσεων τοῦ Βερμίου ὄρους, νοτίως δὲ ἀρχίζουν τὰ Πιέρια ὄρη. Οὕτω, ναὶ μὲν ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν ἓν φυσικὸν ἐμπόδιον καὶ ἐκ τῶν πλευρῶν τούτων, πλὴν ὅμως συγχρόνως ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους καθίστα εὐχερῆ τὴν προσέγγισιν τῶν ἐχθρῶν, χωρὶς νὰ δύνανται οἱ Βεροιεῖς νὰ πληροφορηθοῦν τοῦτο ἐγκαίρως, ὡς ἐγίνετο μὲ τοὺς ἐξ ἀνατολῶν ἐπιδρομεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀνέλισκαν πολὺν χρόνον μὲ τὴν δήωσιν τῶν κωμοπόλεων, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχαν εἰς τὸν κάμπον καὶ οὕτω παρεῖχαν τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως νὰ λάβουν τὰ μέτρα των. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἦτο ἀπαραίτητος ἡ ἀρίστη ὀχύρωσις τῆς πόλεως καὶ ἡ δημιουργία ἀκροπόλεως, ὅπου ἐφυλάσσοντο τὰ πλούτη καὶ

---

1. Δὲν γνωρίζω, ἀπὸ ποῦ ἔλαβε τὴν πληροφορίαν ὁ κ. *Γ. Θεοχαρίδης*, ὅτι ὁ ποταμὸς λέγεται τώρα «Βασιλικιώτικος» καὶ ὅτι «Πότοκος εἶναι ροὴ ὕδατος, λεγομένη καὶ σήμερον ὑπὸ τῶν Βεροιέων Ποτόκι», διότι δὲν κατώρθωσα νὰ ἐπιβεβαιώσω τὰς πληροφορίας αὐτάς, καίτοι ἠρώτησα πολλοὺς ἐπαΐοντας, ὁ δὲ ἔφορος ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Πέτσας, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν κ. Θεοχαρίδην, ὑπῆρξεν ὁ πληροφοριοδότης του, μοῦ ἐδήλωσεν ἄγνοιαν.

2. Ροὴ ὕδατος μὲ τὸ ὄνομα «Ποτόκι» συναντᾶται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Πιερίας, βλ. *Ἀνδρ. Ι. Ἀρβανίτου*, Ἡ Μακεδονία εἰκονογραφημένη, Ἀθ. 1909, σελ. 78: «Τὴν Πιερίαν διαρρέουσιν οἱ ἑξῆς μικροὶ ποταμοί... ὁ Ἑλικὼν (Ποτόκι)...» καὶ κυρίως *D. Georgakas*, εἰς Zeitschrift für Balkanologie, τόμ. II, σελ. 38 - 76, σελ. 46 καὶ τόμ. III, σελ. 77 - 100, σελ. 86 - 87. Ἐὰν περὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου πρόκειται, τότε καὶ ἄλλα τοπογραφικὰ δεδομένα τῶν ὡς ἄνω ἐγγράφων πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὸν νομὸν Πιερίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὠχυροῦντο οἱ προύχοντες τῆς πόλεως, μέχρις οὗ φθάσουν αἱ ἐνισχύσεις ἢ κορέσουν οἱ ἐπιδρομεῖς τὰς ὀρέξεις των.

Κατὰ τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐπιλογὴν τῆς θέσεως τῆς ἀκροπόλεως ἐλήφθη σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους. Πράγματι, τὰ ὑπάρχοντα ὑπολείμματα τῶν τειχῶν πείθουν περὶ τούτου, ὅτι δηλαδὴ τὰ τείχη τῆς Βεροίας εὑρίσκοντο κατὰ μῆκος τοῦ ὑψιπέδου, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται ἀνατολικῶς, βορείως, δυτικῶς καὶ νοτιοδυτικῶς τῆς πόλεως καὶ χωρίζει τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν ἀνατολικῶς καὶ βορείως κειμένην πεδιάδα τῆς Ἡμαθίας, ἤτοι — ὡς ἦτο φυσικὸν — ἐγένετο ἀρίστη ἐκμετάλλευσις τῆς αἰσθητῆς ὑψομετρικῆς διαφορᾶς, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὰς ὡς ἄνω διευθύνσεις [1], πρὸς τούτοις δὲ καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι δυτικῶς καὶ βορείως τῆς πόλεως παραρρέει ὁ ποταμὸς Τριπόταμος, ὅστις ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐκαλεῖτο «Βασιλικός», ὡς ἐσημειώθη ἤδη.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἡ ἱστορία τῶν τειχῶν τῆς πόλεως κεχωρισμένως διὰ τοὺς μακεδονικούς, ρωμαϊκοὺς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, διὰ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔχομεν δι' ὅλας τὰς περιόδους.

2. Δὲν γνωρίζομεν πότε ἐπακριβῶς ἐκτίσθη ἡ Βέροια. Πρῶτοι κάτοικοι ταύτης φέρονται οἱ Φρύγες - Βρίγες [2]. Τελευταίως ἀνεκαλύφθη ὁ ἀρχαῖος συνοικισμὸς τῆς (εἰς ἀπόστασιν 13 χιλιομέτρων ἐκ τῆς Βεροίας κειμένης) Νέας Νικομηδείας (ἄλλοτε Μπρανιάτας), ὅστις ἤκμασε περὶ τὸ ἔτος 6230 π.Χ. [3].

Ἡ Βέροια ἀναφέρεται ὡς δευτέρα πόλις τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους καὶ ὡς εἶναι φυσικὸν θὰ ἦτο, τουλάχιστον ἔκτοτε, καλῶς ὠχυρωμένη, πλὴν ὅμως δὲν ἔχομεν συγκεκριμένας πληροφορίας διὰ τὴν ὀχύρωσίν της μέχρι τοῦ 432 π.Χ., ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι προσεπάθησαν ἀνεπιτυχῶς νὰ καταλάβουν τὴν πόλιν, ἡ δὲ ἀποτυχία των ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν ὕπαρξιν ἰσχυρῶν τειχῶν, διότι τὸ ἐκστρατευτικὸν σῶμα των δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητον καὶ θὰ ἔδει ἄλλως νὰ εἶχε καταλάβει τὴν πόλιν [4]. Φαίνεται μάλιστα

---

1. *Φ. Πέτσα*, εἰς Α.Δ. τόμ. 17 (1961/2), μέρος Β' (Χρονικά), Ἀθ. 1963, σελ. 218 - 219 καὶ πίνακες 260 καὶ 261 καὶ εἰς Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale, τόμ. 7ος, Romae 1966, σ. 1135 - 1136 καὶ εἰς Ἐγκυκλοπαιδείαν Παπύρου - Λαρούς, τόμ. 4ος, σ. 257. Πρβλ. καὶ chron. εἰς B.C.H. 1956, σελ. 598, 1959, σ. 778 καὶ 1960, σελ. 794 κέ., *Μ. Παρασκευαΐδην*, εἰς ἐφημ. «Καθημερινὴ» τῆς 9.4.1961, σελ. 10η (ἀνακοινώσεις Φ. Πέτσα), *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμ. 1ος, σελ. 227 - 228, ἔνθα μνημόνευσις τῶν ὑπαρχόντων ὑπολειμμάτων τῶν τειχῶν, ὡς καὶ *Ν. Μουτσοπούλου*, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας, σελ. 27, 28, 32, 33 καὶ 43.

2. *Γ. Χ. Χιονίδη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 67 - 78, σελ. 49 κέ.

3. *Φ. Πέτσα*, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, Μακεδονικὰ 7 (1966/7) 277 - 369, σελ. 341, σημ. 3 - 5, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

4. *Γ. Χ. Χιονίδη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 115 κέ. Πρβλ. *Φ. Πέτσα*, ἄρθρον Βέροια, εἰς Ε.Α.Α. C.O., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 1136 καὶ *Δ. Κανατσούλη*, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελάου, Ι, Ἐξωτερικὴ πολιτική, Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 35 σημ. 4, σελ. 36.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅτι τὰ πρῶτα ἰσχυρὰ καὶ ἀξιόλογα τείχη τῆς Βεροίας ἀνηγέρθησαν ἐνωρίτερα, ἐπὶ βασιλέως Ἀργαίου Α' (652 - 621 π.Χ.), ὁ ὁποῖος φέρεται ὡς φροντίσας τὸ πρῶτον διὰ τὴν κατασκευὴν τειχῶν ἐν Μακεδονίᾳ, διὰ νὰ τὴν προστατεύσῃ ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἰλλυριῶν[1]. Ὕστερα γνωρίζομεν ὅτι ὁ Ἀρχέλαος Α' (413 - 399 π.Χ.) ἐφρόντισε διὰ τὴν κτίσιν φρουρίων, πόλεων καὶ τὴν διάνοιξιν ὁδῶν[2].

Ἐκ τοῦ Πλουτάρχου μανθάνομεν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου Πύρρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὸ ἔτος 389 π.Χ. καὶ κατέλαβε τὴν Ἔδεσσαν, ἐν συνεχείᾳ δὲ τὴν Βέροιαν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος[3]. Ὁ συγγραφεὺς τῶν «Παραλλήλων βίων» μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Πύρρος ἐστρατοπέδευσε πλησίον τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ ὅτι ἡ Βέροια παρεδόθη, διότι οἱ κάτοικοί της ἦσαν δυσαρεστημένοι κατὰ τοῦ Δημητρίου Πολιορκητοῦ. Ὁ Δημήτριος, ὅταν ἐπληροφορήθη ὅτι ἀπώλεσε τὴν Βέροιαν, ἐθλίβη πολὺ καὶ ἐπανικοβλήθη. Ἦλθε καὶ ἐστρατοπέδευσε πλησίον τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας, μὴ τολμῶν τὴν ἀνακατάληψιν ταύτης, διότι ἐθεώρει τοῦτο ἀδύνατον, προφανῶς λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς ὀχυρώσεώς της.

Δὲν ἔχομεν πληροφορίας διὰ τὴν περίμετρον τῶν τειχῶν. Ὁ Delacoulonche ὅμως γράφει[4] ὅτι ἡ Βέροια κατὰ τὸν 19ον αἰ. δὲν κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὸ ὑψίπεδον, ὅπως ἄλλοτε ὅταν εὑρίσκετο αὕτη ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας ἢ κατὰ τὴν σερβικὴν κατοχήν, διότι ναὶ μὲν ἐπεξετάθη ὕστερα ἡ πόλις πρὸς δυσμάς, ἀλλὰ ἐσμικρύνθη πρὸς νότον καὶ ἰδίως βορειοανατολικῶς. Οὗτος ἠρεύνησε τὰ τότε ὑπάρχοντα ὑπολείμματα τῶν τειχῶν καὶ διηρωτήθη, εἰς ποίαν χρονικὴν περίοδον ἀνήκουν αἱ σωζόμεναι ὀχυρώσεις, ἀποφανθεὶς ὅτι ἡ Βέροια θὰ πρέπῃ νὰ ἦτο περιτριγυρισμένη ἀπὸ τείχη καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς, ἀλλὰ ταῦτα κατεστράφησαν πολλάκις καὶ πάλιν ἀνηγέρθησαν. Τέλος παρετήρησεν ὅτι εἰς πολλὰ μέρη τὸ ὑπόβαθρον τῶν τειχῶν φαίνεται παλαιότερον, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄνωθεν προεξοχάς, ἐξ οὗ συμπεραίνει, ὀρθῶς, ὅτι ἐπανειλημμένως ἐγένετο προσπάθεια νὰ ἐπισκευασθοῦν τὰ τείχη, τὰ ὁποῖα προϋπῆρχαν.

Ὁ Φ. Πέτσας, γνώστης τῆς τοπογραφίας τῆς περιοχῆς καὶ τῶν τειχῶν

---

1. *O. Abel*, Ἀρχαία ἱστορία τῆς Μακεδονίας, μετ. Μ. Δήμιτσα, Λειψία 1860, σελ. 163 - 164, ὅπου παραπομπὴ εἰς Σύγκελλον, σελ. 212. Περὶ Ἰλλυριῶν βλ. καὶ *Δ. Κανατσούλη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 84 - 88, ὡς καὶ *Γ. Χ. Χιονίδη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 58 - 64 κέ.

2. *Θουκυδίδου*, Β', 100, 2. Πρβλ. καὶ *Δ. Κανατσούλη*, Ὁ Ἀρχέλαος καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις του ἐν Μακεδονίᾳ, Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 59, *τοῦ ἰδίου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἔκδ. Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 20 - 24 καὶ *Γ. Χ. Χιονίδη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 131 - 132.

3. *Δ. Κανατσούλη*, Ἱστορία κτλ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 44 κέ. καὶ *Γ. Χ. Χιονίδη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 143 - 149, ἔνθα (σελ. 143, σημ. 299) καὶ βιβλιογραφία.

4. *M. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 43 - 44.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λόγῳ πολλῶν ἀνασκαφῶν τὰς ὁποίας διενήργησεν ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων τῆς περιφερείας ταύτης, χρονολογεῖ δύο τμήματα τῶν τειχῶν, εὑρισκόμενα ἔναντι τοῦ σημερινοῦ νεκροταφείου τῆς πόλεως ὡς ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἂν μὴ εἰς ἀρχαιοτέρους. Εἰς ταῦτα περιλαμβάνονται ἡμικυκλικοὶ πύργοι ἐξ ἐντοπίου πωρολίθου, ἐκ τοῦ ὁποίου εἶναι κατεσκευασμένον καὶ τὸ κάτω μέρος τῶν τειχῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Γαλατῶν κατὰ τῆς Μακεδονίας ἐπεσκευάσθησαν ἐνδεχομένως τὰ τείχη τῆς πόλεως, ἡ ὁποία εἶναι ἄγνωστον ἐὰν ἡλώθη ἢ ὄχι ὑπὸ τούτων [1].

3. Περὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους γνωρίζομεν σχεδὸν μόνον ἐκ τῶν σωζομένων ὑπολειμμάτων τούτων.

Ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (κεφ. ιζ', 10 - 15) πληροφορούμεθα ἁπλῶς ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος καὶ οἱ συνοδοί του, διωχθέντες ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τῆς Θεσσαλονίκης, ἦλθαν εἰς τὴν Βέροιαν καὶ «...εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων *ἀπῆεσαν*...». Ἐκ τοῦ χρησιμοποιουμένου ρήματος δύναται νὰ συναχθῇ ὅτι ἡ συναγωγὴ ἔκειτο ἐκτὸς τῆς πόλεως καὶ τῶν τειχῶν, ὅπερ, συνδυαζόμενον μὲ τὴν κατὰ τὴν παράδοσιν θέσιν τοῦ «Βήματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», μᾶς παρέχει στοιχεῖα διὰ τὸ σημεῖον, ὅπου κατέληγε τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας [2].

Ἀνασκαφαὶ καὶ εὑρήματα προσδιορίζουν ἤδη κατὰ προσέγγισιν τὴν περίμετρον τῶν τειχῶν τῆς πόλεως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους [3].

Τὰ τείχη ἐπεσκευάσθησαν ἐπειγόντως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς καὶ ὑστερορωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἐκτίσθησαν ἔξωθι τῶν τειχῶν ὀρθογώνιοι πύργοι, χρησιμοποιηθέντων πρὸς τοῦτο μαρμαρίνων τεμαχίων, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν ἐξ ἐπιτυμβίων κτλ., διὰ νὰ καλυφθοῦν τὰ ἄνω καὶ ἐξωτερικὰ μέρη τούτων ἢ τῶν τειχῶν, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος εἰς μερικὰ σημεῖα εἶναι 4,5 - 5 μέτρα. Οἱ ὀγκόλιθοι τῶν τειχῶν ἔχουν πολλάκις πλάτος 0,45 - 0,95 μ. περίπου.

Γενικῶς δὲν φαίνεται νὰ ὑπέστησαν τὰ τείχη οὐσιώδεις ἀλλαγὰς κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, πλὴν τῆς ἐπισκευῆς τούτων καὶ τῆς δημιουργίας προστατευτικῶν πύργων, διότι ἴσως, κατὰ τὸν Delacoulonche, ἡ περίμετρος τῆς πόλεως νὰ ἐσμικρύνθη εἰς μερικὰς πλευρὰς ἢ νὰ ἐπεξετάθη, ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο χωρὶς νὰ μεταβληθῇ ἡ περίμετρος τῶν τειχῶν, ἐντὸς τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος περιβόλου τῆς Βεροίας [4].

---

1. *Γ. Χ. Χιονίδη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 150 - 151.

2. *Γ. Χ. Χιονίδη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 169 - 180, *τοῦ ἰδίου*, Σύντομη ἱστορία, σελ. 13 - 15.

3. *Μ. Ἀνδρονίκου*, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Βεροίας, Θεσσαλονίκη 1950, σελ. 26 (σημ. 54), *Χ. Μακαρόνα*, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, Μακεδονικὰ 1 (1940), σελ. 481, 2 (1941 - 1952), σελ. 627 - 630, *Β. Γ. Καλλιπολίτου*, Στήλη μετ' ἀναγραφῆς δωρεᾶς καὶ καταλόγου ἐφήβων ἐκ Βεροίας, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου, Ἀθ. 1953, σελ. 303 - 309, σελ. 304. Πρβλ. καὶ *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία κτλ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 227 - 230, ἔνθα καὶ φωτογραφίαι τῶν τειχῶν.

4. *M. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 44.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Διὰ τὰ τείχη τῆς Βεροίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους δὲν ἔχομεν ἰδιαίτερα εὑρήματα καὶ ὑπολείμματα. Πληροφορούμεθα ἁπλῶς ἐκ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἄλλων κειμένων ὅτι ἡ πόλις ἦτο ἔνδοξος, μεγάλη καὶ ἰσχυρὸν κάστρον, φρούριον.

Μόνον ὁ Καντακουζηνὸς μᾶς παρέχει ὡρισμένα στοιχεῖα διὰ τὰ τείχη, τὰς πύλας, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις τῆς Βεροίας. Πρὸς τούτοις ἔχομεν δύο σημειώματα, ἓν τοῦ 9ου καὶ ἓν τοῦ 14ου αἰ. διὰ τὴν περίμετρον τῶν τειχῶν. Ἐξ ἄλλου, ἐκ τῶν σωζομένων καὶ σήμερα εἰσέτι βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν κάποιαν εἰκόνα διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς πόλεως, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀσφαλὲς κριτήριον, καθ' ὅσον πολλαὶ ἐκκλησίαι τῆς βυζαντινῆς Βεροίας κατελήφθησαν καὶ μετεβλήθησαν εἰς τζαμία ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ κατεστράφησαν ἐκ πυρκαϊῶν, σεισμῶν ἢ καὶ ἐκ τοῦ χρόνου, διότι οἱ κατακτηταὶ δὲν ἐπέτρεπαν πολλάκις οὔτε τὴν ἐπιδιόρθωσιν τῶν ἤδη ὑφισταμένων ναῶν.

Δὲν γνωρίζομεν τίποτε διὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς χρόνους, πλὴν τοῦ ὅτι ἡ περιοχή, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ Μακεδονία, ὑπέφεραν ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Γότθων, οἱ ὁποῖοι τελικῶς κατέλαβαν καὶ τὴν Βέροιαν κατὰ παραχώρησιν τῶν Βυζαντινῶν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ., διότι αἱ ἐπιθέσεις τούτων κατὰ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν συνεχεῖς. Τοῦτο ἠνάγκασε τὰς μακεδονικὰς πόλεις νὰ ἐνισχύσουν τὰ τείχη των, διὰ τῆς δευτέρας χρήσεως μαρμαρίνων μνημείων, τῶν ρωμαϊκῶν ἰδίως χρόνων. Τότε φαίνεται ὅτι κατεστράφη καὶ ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Πιερίας Δῖον, ὅπως εἴδαμεν.

Δὲν ἔχομεν εἰδήσεις, ἐὰν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, τοῦ Ἀναστασίου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διηυρύνθησαν ἢ ἐνισχύθησαν τὰ τείχη τῆς Βεροίας εἰς τὰ πλαίσια τῶν γνωστῶν προσπαθειῶν τῶν Βυζαντινῶν τούτων αὐτοκρατόρων διὰ τὴν ὀχύρωσιν τῶν πόλεων τῆς κυριαρχίας των. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων (Δραγουβιτῶν) θὰ συνετέλεσαν ἀσφαλῶς εἰς τὴν λῆψιν μέτρων καὶ διὰ τὴν ὀχύρωσιν τῆς Βεροίας.

Πάντως, ὅπως εἴδαμεν ἤδη, δὲν εἶναι ἀκριβῆ τὰ γραφόμενα, ὅτι ὁ Κροῦμος κατέλαβε δῆθεν τὴν μακεδονικὴν Βέροιαν, ὅτι ἡ πόλις κατεστράφη ὑπὸ σεισμοῦ καὶ ὅτι ἀνηγέρθη ἐκ νέου, ὡς καὶ τὰ τείχη της, ὑπὸ τῆς εἰκονοφίλου βασιλίσσης Εἰρήνης, ὀνομασθεῖσα δῆθεν Εἰρηνούπολις. Ὅλα αὐτὰ ἀφοροῦν τὴν Βερόην - Βέροιαν τῆς Θράκης, τὴν σημερινὴν Στάραν Ζαγόραν.

Ἡ Βέροια κατεστράφη πράγματι ἐκ σεισμοῦ περὶ τὸ 900, ἤτοι κατὰ τὸ 896 ἢ κατὰ τὸ 904, ὡς ἀναφέρει ὁ Ι. Καμενιάτης.

Πάντως ἡ Βέροια εἶχεν ἰσχυρὰν ὀχύρωσιν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, διὰ τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὰ ἁγιολογικὰ κτλ. κείμενα ὡς κάστρον καὶ ἦτο ἀπὸ τοῦ 10ου - 11ου αἰ. ἕδρα ἰδίου Θέματος, ἤτοι διέθετεν εἰδικοὺς ἀξιωματούχους καὶ στρατιώτας διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ἐπιμέλειαν τῶν τειχῶν αὐτῆς καὶ τῆς περιοχῆς της.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Διὰ τοὺς χρόνους τῆς φραγκοκρατίας δὲν ἔχομεν εἰδήσεις, πλὴν τοῦ ὅτι οἱ Βούλγαροι ἠπείλουν ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν, ὅπως ἀργότερα καὶ οἱ Καταλάνοι, ἀγνοοῦμεν ὅμως ἐὰν κατεσκεύασαν φρούρια εἰς τὴν περιοχήν, ὡς ἔπραξαν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Ἀξιολόγους εἰδήσεις ἔχομεν κατὰ τὸν 14ον αἰ., χάρις εἰς τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας δίδει ὁ Καντακουζηνός, περιγράφων λεπτομερῶς τοὺς ἀγῶνας του κατὰ τοῦ Σέρβου κράλη Στεφάνου Δουσάν.

Οὕτω πληροφορούμεθα ὅτι ὑπῆρχαν δύο σειραὶ τειχῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ηὐλίζοντο τὰ ζῶα κατὰ τὴν νύκτα. Φαίνεται, συνεπῶς, ὅτι, πέραν τοῦ κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους ὑφισταμένου τείχους, ὁ Δουσὰν κατεσκεύασε καὶ ἄλλο, δεύτερον τεῖχος, κατεδαφίσας μέρος τῆς πόλεως καὶ τοῦ προηγουμένου. Τὸ νέον τεῖχος ἦτο ἐνισχυμένον μὲ μεγάλους καὶ μικροὺς πύργους καὶ μὲ μεσοπύργια, αἱ δὲ ἐπάλξεις ἦσαν διπλαί, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἄμυνα τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως στρατιωτῶν ἀπὸ ἀμφοτέρας τὰς πλευράς καὶ ἐὰν ἐκυριεύετο ἡ ἀκρόπολις τῆς πόλεως [1].

Περὶ τοῦ ὕψους τῶν τειχῶν δὲν ἔχομεν εἰδήσεις, πλὴν ὅμως ὁ Καντακουζηνός, περιγράφων τὴν ὑπὸ τούτου ἀνακατάληψιν τῆς Βεροίας, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι οἱ στρατιῶται του ἔκοψαν ξύλα ἐκ τῆς παρακειμένης λόχμης, ἴσα πρὸς τὸ ὕψος τῶν τειχῶν («...τῷ τείχει ἰσομήκη») καὶ κατεσκεύασαν κλίμακας, διὰ τῶν ὁποίων ἀνῆλθαν ἐπὶ τῶν τειχῶν. Ἐκ τούτου πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ ὕψος τῶν ἐξωτερικῶν τειχῶν δὲν ἦτο ὁπωσδήποτε ὑψηλότερον τῶν 5 - 6 μέτρων. Ὁ Delacoulonche γράφει ὅτι ὡρισμένα μέρη τοῦ τείχους εἶχαν (πρὸ τοῦ 1856) ὕψος 5,64 μ. καὶ πλάτος 3,2 μ. [2].

5. Γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα τριῶν πυλῶν τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας, τουλάχιστον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἤτοι τῆς Βασιλικῆς, τῆς Ὀψικιανῆς καὶ τῆς Ἄννα - Καπουσί.

Ἐκ τούτων, ἡ μὲν Βασιλικὴ εὑρίσκετο ἀσφαλῶς ἀνατολικῶς ἢ βορειοανατολικῶς τῆς πόλεως, παρὰ τὴν σημερινὴν ἔξοδον τῆς Βεροίας πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Νάουσαν, ἔναντι τοῦ σημερινοῦ νεκροταφείου, ὁπωσδήποτε ὅμως πλησίον τοῦ βορειοδυτικῶς καὶ βορείως ρέοντος ποταμοῦ Τριποτάμου, διότι οὗτος, εἰς τελευταίως δημοσιευθέντα ἔγγραφα τοῦ 14ου αἰ. ἐξ Ἁγίου Ὄρους, ὀνομάζεται «βασιλικὸς» καὶ παρακειμένη πύλη «Βασιλικὴ Πόρτα»,

---

1. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. ΙΙΙ, σελ. 120 - 121: «...μέρος γὰρ οὐκ ὀλίγον τοῦ περιβόλου τῆς πρώτης πόλεως ἀποτεμόμενος, διετείχιζεν ἐπὶ τὰ ἔνδον τὰς οἰκίας καθαιρῶν, καὶ πύργους ἀνίστη ἐφ' ἑνὶ τῷ μεγίστῳ τρεῖς ἐλάσσονας, καὶ τῶν κατὰ τὰ μεσοπύργια τειχῶν πάχος σύμμετρον ἐχόντων, διπλᾶς ἐποιει τὰς ἐπάλξεις, ἵν' εἰ δέοιτο ἀφ' ἑτέρου ἰέναι, ἐξ ἑτέρου ῥαδία εἴη ἡ διεξαγωγὴ κἂν εἰ συμβείη τὴν ἀκρόπολιν ἁλῶναι, μηδὲν παραβλάπτοιντο οἱ φύλακες ὁμοίως ἀπό τε τῶν ἔξω καὶ τῶν ἔνδον πολεμίων...».

2. *Μ. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 43. Τοῦτον ἀκολουθοῦν καὶ ἀντιγράφουν ὁ Ζῶτος - Μολοσσός, ὁ Ν. Σχινᾶς, ὁ A. Struck κ.ἄ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀφοῦ μάλιστα πλησίον τῆς πύλης ταύτης ἐλειτούργει ὑδρόμυλος, ὅπερ προϋπέθετε τὴν ὕπαρξιν ὕδατος [1]. Ἡ πύλη αὕτη εὑρίσκετο πλησίον τῆς μιᾶς ἀκροπόλεως τῆς Βεροίας καὶ δὴ τῆς παλαιᾶς τοιαύτης, τὴν ὁποίαν ἀνακατεσκεύασεν ὁ Δουσάν.

Ἡ Ὀψικιανὴ πύλη δὲν γνωρίζομεν ποῦ ἔκειτο [2]. Τέλος, κατὰ μίαν ἄποψιν ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα γνωστὴ πύλη τῆς Βεροίας, ἡ ὁποία ἐλέγετο «Ἄννα Καπουσῆ», σχετιζομένη μὲ τὴν πρώτην γυναῖκα τοῦ σουλτάνου Ἰζζεδδὶν Καϊκαούς, μᾶλλον ὅμως μὲ τὴν εἴσπραξιν σχετικοῦ φόρου [3].

Βεβαίως αἱ πύλαι αὐταὶ δὲν ἦσαν αἱ μόναι, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχαν, διότι ἡ Βέροια εἶχε περισσοτέρας τῶν δύο - τριῶν ἐξόδους καὶ ἐπεκοινώνει ἀνέκαθεν μετὰ τῶν γειτονικῶν πόλεων διὰ τριῶν τουλάχιστον κυρίων ὁδῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία σήμερα κατευθύνεται πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Νάουσαν, ἡ ἄλλη διευθύνεται πρὸς τὴν Κοζάνην καὶ ἡ τρίτη πρὸς τὰ Πιέρια καὶ τὴν Πιερίαν, διὰ τοῦ Ἁλιάκμονος, τοῦτο δὲ συνέβαινε καὶ κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους [4]. Πλὴν αὐτῶν ὅμως ὑπῆρχαν καὶ ἕτεραι ἔξοδοι πρὸς τοὺς ἀνατολικῶς, βορείως καὶ νοτίως, ἀλλὰ καὶ δυτικῶς, κειμένους ἀγρούς, ἤτοι ὁδοὶ δευτερευούσης σημασίας.

Μέχρι τοῦ 1864, ὅταν ἔλαβε χώραν ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ τῆς Βεροίας [5], διεσώζετο ἡ σκεπαστὴ ἀγορὰ τῆς πόλεως (περὶ ἧς, ὡς καὶ διὰ τὰ τείχη τῆς

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 31 στίχ. 12, σελ. 33 στίχ. 58, σελ. 34 στίχ. 65, σελ. 66 καὶ 67, σελ. 70 καὶ σελ. 15 καὶ 22 στίχ. 86. Ὑδρόμυλος (ἰδιοκτησίας τῆς Ο. Ε.Ε. Γ. Ντουφόπουλος καὶ Σία) ὑπάρχει ὄπισθεν τοῦ ἐργοστασίου (ἐκκοκκιστηρίου - ψυγείων) Καζαντζίδη, παρὰ τὴν γέφυραν, ὅπου ἐρρίπτετο ἀνέκαθεν ὁ σταυρὸς κατὰ τὰ Θεοφάνεια (βλ. φωτογραφίαν του εἰς Μ.Ε.Ε., τόμ. 7, σελ. 133).

Διὰ τὴν βασιλικὴν πύλην ὁ *Καντακουζηνός,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. ΙΙΙ, σελ. 120, γράφει: «...ἀκροπόλεις δὲ οἰκοδομήσας δύο, τὴν μὲν ἀπηρτισμένην πάντῃ φρουρὰ κατέσχε Γερμανῶν, τὴν πρὸς τῇ βασιλικῇ καλουμένη πύλῃ...». Καὶ εἰς τὰς Σέρρας ὑπῆρχε «βασιλικὴ πύλη» κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

2. Διὰ τὴν Ὀψικιανὴν (ὀψικιανὴν) Πύλην, ὁ *Καντακουζηνὸς* γράφει, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 123: «...ἔπειτα ἐλθόντες ἐπὶ πύλην τὴν Ὀψικιανὴν προσαγορευομένην...». Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχε τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νίκαιαν εἰς Μ. Ἀσίαν. Ἀκόμη ὑφίσταται καὶ ἡ λέξις ὀψίκιον, σημαίνουσα τὴν τιμητικὴν φρουρὰν τοῦ βασιλέως, πρβλ. *Du Cange,* Glossarium, στῆλαι 1071 - 1072. Ἐνδεχομένως λοιπὸν νὰ εἰσήρχετο ἡ βασιλικὴ φρουρὰ ἐκ τῆς πύλης ταύτης.

3. Βλ. τὴν ἀνωτέρω παρατεθεῖσαν βιβλιογραφίαν, σελ. 116 σημ. 1.

4. *Φ. Πέτσα,* ἔνθ' ἀνωτ. καὶ εἰς Α.Δ., τόμ. 20 (1965), Ἀθ. 1967, Β', Χρονικά, σελ. 430 - 433, ὡς καὶ εἰς ἐφημ. «Καθημερινὴ» τῆς 7.2.1965, σελ. 7 καὶ 8, πρβλ. καὶ *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορία κτλ., σελ. 225 - 226, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

5. *Λ. Σμυρλῆ,* Ἡ πυρκαϊὰ τῆς Βεροίας στὴ λαϊκὴ παράδοση, Μακεδονικὰ 1 (1940), σελ. 518 - 519 (σύμμεικτα), πρβλ. καὶ *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ πρώτου «Μελετείου» παρθεναγωγείου Βεροίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1966, σελ. 153 - 155, σελ. 155.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βεροίας, ὁμιλεῖ μετὰ θαυμασμοῦ ὁ Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ), τῆς ὁποίας ὑπῆρχαν 3 - 4 μεγάλαι θύραι, ἀντίστοιχοι κάπως πρὸς τὰς κυρίας, ἀρχαίας πύλας.

Ἰδοὺ λανθάνουσα περιγραφὴ τῆς ἀγορᾶς μετὰ τῶν πυλῶν - θυρῶν, κατὰ τὴν διασωθεῖσαν ἀφήγησιν τοῦ ἀποθανόντος πρὸ ἐτῶν δημάρχου τῆς πόλεως Ἀντωνίου Λ. Σμυρλῆ : «Κατὰ τὴν πρώτην (sic) πυρκαϊάν, τὴν μεγάλην, διότι κατόπιν ἐπισυνέβησαν καὶ ἄλλαι μικρότεραι, κατεστράφη ὅλη ἡ ἀγορά, ἥτις ἦτο ἰδιόρρυθμος, σκεπαστή, μὲ 3 - 4 μεγάλας θύρας, διὰ τῶν ὁποίων, ὅταν ἦσαν κλεισταὶ τὴν νύκτα, καὶ τὰς ὁποίας ἔκλειον νυκτοφύλακες, δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσέλθουν ξένοι χωρικοί. Ἐξ αὐτῶν, μία θύρα ἦταν ἔξω σχεδόν, εἰς τὰ λεγόμενα "Γύφτικα", δευτέρα ἦταν παρὰ τὴν νῦν οἰκίαν τοῦ ἰατροῦ Ν. Ἀντωνιάδου, τρίτη ἦτο ὅπου εὑρίσκετο τὸ χάνι τοῦ Καρατζόγλου καὶ ἡ οἰκία τῆς Ζαχαρῶς καὶ ἡ τετάρτη πρὸς τὴν θέσιν Γιολανγκελδί, ἥτις καὶ ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1875, ἄνωθεν τῆς ὁποίας ἦτο μικρὸν δωμάτιον μὲ μικρὸν παράθυρον διὰ τὸν φύλακα, ὁ ὁποῖος ἐφύλαττεν, ἤνοιγεν αὐτὴν καὶ ἔκλειε καθ' ὡρισμένην ὥραν τῆς νυκτός...» [1].

6. Διὰ τὴν περίμετρον τῶν τειχῶν δὲν ἔχομεν ἀκριβεῖς μετρήσεις, οὕτω δὲ οἱ γενόμενοι ὑπολογισμοὶ βασίζονται εἰς τὰ ὑπάρχοντα ὑπολείμματα τούτων καὶ εἰς ἀβέβαια συμπεράσματα.

Ὁ Κ. Σάθας ὅμως ἐδημοσίευσε σημείωσιν, ἐκ κώδικος τῆς Φλωρεντίας τοῦ 9ου αἰ., εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς ἐνδιαφέροντα [2]: «Σημείωσαι (sic) ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἐστὶν ὀργυιῶν ,αε'· τὸ δ' αὐτό ἐστι καὶ ἀπὸ Ἡλίου Βωμῶν εἰς Πυροῦτον. Ἡ Θεσσαλονίκη ὀργυιῶν δ' ἄνευ τῆς ἀκροπόλεως, αὕτη δὲ μόνη ὀργυιῶν ἔστω 920. Ἡ Βέρροια ὀργυιῶν 1.900· ἡ Ἀχρὶς ὀργυιῶν ,αψ'· αἱ Σέρραι ὀργυιῶν ,αυ'... Εἰκάσθη δὲ ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει τὸ ἐμβαδὸν ἓν ὅσον ἐστὶν ἡ Ἀδριανούπολις, δύο δὲ ὅσον ἡ Βέρροια».

Ὁ Σπ. Λάμπρος ἀνεκάλυψεν ἑτέραν σημείωσιν, εἰς κώδικα τοῦ Βατικανοῦ, τοῦ 14ου αἰ., ἥτις ἔχει, ὡς κάτωθι [3]: «Εὑρέθη ἡ περίμετρος τοῦ περιπάτου τοῦ τείχους τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων οὐργυιαὶ ἀνδρικαὶ δεκαοκτὼ χιλιάδες· τῆς δὲ Θεσσαλονίκης ἑξακισχίλιαι· τῆς Βερροίας, ,βρν' καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως ,αχ'· ὥστε εἶποι τις εἶναι κατὰ λόγον γεωμετρικόν, τὴν μὲν Κωνσταντινούπολιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐννεαπλασίαν, ταύτην δὲ τῆς Βερροίας ὀκταπλασίονα ἔγγιστα· ἐκείνην δὲ τῆς Ἀδριανουπόλεως δεκαπλασίονα ἔγγιστα». Ὁ Σπ. Λάμπρος παρετήρησεν, ὀρθῶς, ὅτι αἱ διδόμεναι ἀναλογίαι ὑπὸ τοῦ γραφέως

---

1. *Ἀντωνίου Σμυρλῆ*, Τοπογραφικὰ Βεροίας, «Παληόφορος», εἰς περιοδικὸν «Μακεδονικὰ Χρονικά», Θεσσαλονίκη 1934, σελ. 4, πρβλ. *Τρ. Εὐαγγελίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 40.

2. *Κ. Ν. Σάθα*, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. 4ος, Παρίσι 1883, σελ. ΧΧ, σημ. 2.

3. *Σπ. Λάμπρος*, εἰς Ν.Ε. 1 (1904), σελ. 243 (σύμμεικτα), πρβλ. καὶ Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον (Ἀθηνῶν), τόμ. ΣΤ (1913), σελ. 128, σημείωμα τοῦ Π, ὅστις ὑποθέτει ὅτι ἡ καταμέτρησις θὰ ἐγένετο διὰ τὴν ἐπιδιόρθωσιν τῶν τειχῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἢ ἀντιγραφέως εἶναι ἐσφαλμέναι, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ἢ ὄχι τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῶν διδομένων ἀριθμῶν εἰς ὀργυιὰς διὰ τὴν περίμετρον, μὲ τοῦτον δὲ συμφωνεῖ καὶ ὁ O. Tafrali[1].

Ἔχομεν, συνεπῶς, ὡς δεδομένον, ὅτι ἡ περίμετρος τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας ἦτο, κατὰ μὲν τὸν 9ον αἰ. 1900 ὀργυιαὶ ἢ 3517 μέτρα, κατὰ δὲ τὸν 14ον αἰ. 2150 ὀργυιαὶ ἢ 3980 μέτρα, ὡς ἔγγιστα, ἐὰν ὑπολογίσωμεν τὴν ὀργυιὰν ὡς ἀττικήν, ἤτοι ἑκάστην εἰς 1,851 μέτρα. Ἐὰν λοιπὸν οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ εἶναι ἀκριβεῖς παρατηροῦμεν ὅτι ἡ περίμετρος τῶν τειχῶν ηὐξήθη κατὰ τὸν 14ον αἰ. κατὰ ἥμισυ περίπου χιλιόμετρον.

7. Γνωρίζομεν ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Καντακουζηνοῦ ὅτι ὑπῆρχαν πολλοὶ πύργοι τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὅπως εἴδαμεν ὅμως τοιοῦτοι ὑφίσταντο καὶ κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ὁ κράλης τῆς Σερβίας Δουσὰν ἀνήγειρε πολλοὺς πύργους εἰς τὰ τείχη, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀκρόπολιν, πλὴν ὅμως τοὺς τελευταίους δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποπερατώσῃ. Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Δουσὰν κατασκευασθέντων πύργων διεσώζοντο μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰ. δύο, ὁ εἷς γνωστὸς κατὰ τὴν παράδοσιν ὡς «Παλάτι τῆς Βιργινίας», ὁ δὲ ἕτερος ὡς «Ρολόγι» ἢ «Ἡ Ὥρα». Περιγραφὴν τούτων δίδουν ἀρκετοί, ξένοι καὶ Ἕλληνες, περιηγηταί, ὡς ὁ Delacoulonche, τὸν ὁποῖον ἀντιγράφουν οἱ περισσότεροι. Οὗτος γράφει[2]: «Ἡ δυτικὴ πλευρὰ (τῆς Βεροίας) εἶναι ἡ πλέον περίεργος καὶ ἡ πλέον σημαντικὴ πρὸς ἐξέτασιν. Δύο σημεῖα προσελκύουν τὴν προσοχήν, δύο πύργοι. Ἀνήκουν καὶ οἱ δύο εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ πρῶτος, συμπεριλαμβανόμενος σήμερον εἰς τὸ τουρκικὸν φρούριον, ὑπέστη πρόσφατον ἐπισκευήν. Ὁ δεύτερος, ἐρειπωθεὶς ἀπὸ καιρόν, ἐχρησιμοποιήθη ἐν μέρει διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ὡρολογίου. Αἱ ἀναλογίαι του εἶναι ἀξιοσημείωτοι καὶ σημαντικαί. Ἡ ἐξωτερικὴ πρόσοψις ἔχει 17,53 μ. μήκους, τὰ δὲ πλευρά, κάμνοντας μίαν προβολήν, 10,94 μ. Τὸ πάχος τοῦ τοίχου εἶναι 3,6 μ. Τὸ σημερινὸν ὕψος 5,45 μ. Ἡ κατασκευὴ εἶναι πολὺ στερεά. Τὰ θεμέλια ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὑπερμεγέθεις λίθους. Βλέπει κανεὶς θραύσματα παντὸς εἴδους, στήλας ἐκ μαρμάρων, σπονδύλους κιόνων, τεμάχια ἐπιστυλίων, δωρικῶν καὶ ἰωνικῶν. Αὐτὸς ὁ πύργος, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ προφυλάξῃ καὶ νὰ δεχθῇ ἀρκετὰ πολυάριθμον φρουράν, συνεδέετο μὲ τὸ παρακείμενον τεῖχος, ὅπερ διατηρεῖται καὶ καλύτερον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο». Πράγματι ὁ πύργος οὗτος ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν Σέρβων εὐγενῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν, ὅταν ὁ Καντακουζηνὸς κατέλαβε τὴν πόλιν[3].

---

1. *O. Tafrali*, Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σελ. 67.

2. *M. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 43. Ὁ Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ γράφει ὅτι ὁ πύργος, προφανῶς τοῦ Ὡρολογίου, εἶχεν ὕψος ὅσον δύο μιναρέδες.

3. *Ι. Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. ΙΙΙ, σελ. 124.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐκ τῶν πύργων τούτων, ὁ μὲν πρῶτος (ὢν τετράγωνος, μετὰ ἐπάλξεων, ὕψους 11 ἕως 14 μέτρων, περιβαλλόμενος δὲ ὑπὸ τείχους καὶ χάνδακος καὶ κείμενος ὄπισθεν καὶ βορειοδυτικῶς τοῦ σημερινοῦ κτιρίου τῶν Δικαστηρίων, πλησίον τῶν πρώην ἐπανορθωτικῶν φυλακῶν καὶ τῆς λέσχης ἀξιωματικῶν Βεροίας, ἔνθα ὑφίστατο μέχρι πρὸ ὀλίγου τὸ καφενεῖον Μιχαηλίδη) κατηδαφίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ ἔτος 1909 καὶ τὸ ὑλικόν του ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ 3ου - 4ου δημοτικοῦ σχολείου Βεροίας, παρὰ τὴν πλατεῖαν Ὡρολογίου - Δικαστηρίου, πλησιέστατα εἰς τὸ «Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου» (βλ. εἰκόνας). Ἐκ τούτου σώζεται σήμερα μόνον ἡ βάσις τῆς κλίμακος καὶ μέρος τοῦ κατωτέρου τμήματος τοῦ νοτίου τείχους, ὁ δὲ ἕτερος πύργος (ὢν ἐπίσης τετράγωνος) εὑρίσκετο εἰς ἀπόστασιν 5 - 10 μ. καὶ ἀνατολικῶς τοῦ καὶ σήμερα ὑφισταμένου πλατάνου τῆς πλατείας Δικαστηρίων - Ὡρολογίου, κατηδαφίσθη δέ, κακῶς, κατὰ τὸ 1930 (βλ. εἰκόνας).

Τρίτος πύργος κατηδαφίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1723 καὶ εἰς τὴν θέσιν του ἀνηγέρθη οἰκία, ὑπό τινος Λαμπάογλου. Ἄλλος, τέλος, πύργος μνημονεύεται κατὰ τὸν 14ον αἰ. παρὰ τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας, ἐντὸς τῆς πόλεως, δὲν γνωρίζομεν ὅμως τὸν προορισμόν του [1].

8. Ἀγνοοῦμεν τὴν θέσιν τῆς ἀκροπόλεως ἢ τῶν ἀκροπόλεων τῆς Βεροίας, διότι δὲν ἔχομεν μέχρι στιγμῆς εὑρήματα ἐκ τῆς περιοχῆς τούτων.

Ὁ W. Leake σημειώνει [2] ὅτι, ἐρχόμενος κανεὶς ἐκ Ναούσης, συναντᾶ μίαν γέφυραν καὶ «ἀπὸ ἐκεῖ μία ἀνάβασις ἐπὶ δέκα λεπτὰ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν νέαν εἴσοδον τῆς Βεροίας, μετὰ τὴν δίοδον ἐκ τοῦ τουρκικοῦ νεκροταφείου, τὸ ὁποῖον περιέχει πολλὰ τεμάχια ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ ὀλίγον μακρύτερον ἐξ αὐτῶν ἕνα μέγα μέρος τοῦ τείχους τῆς ἀρχαίας Βεροίας, ἐκτισμένον ἐπὶ τῆς βραχώδους ὄχθης τοῦ ποταμοῦ καὶ φαινομενικῶς ἐπὶ τῆς χαμηλοτέρας γωνίας τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως». Συνεχίζων οὗτος γράφει: «...ἐγὼ ἐσημείωσα αὐτό, ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τῶν τειχῶν ἢ ἴσως τῆς ἀκροπόλεως», ἐνῶ ὁ Delacoulonche σημειώνει ἁπλῶς ὅτι ἀνεῦρεν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως.

Ὁ Καντακουζηνός, ὡς εἴδαμεν, γράφει ὅτι ὁ Δουσὰν κατεσκεύασε δύο ἀκροπόλεις, ἡ δὲ μία ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε εἰς τὴν πραγματικότητα ἐπρό-

---

1. Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', ἔγγραφον 159, σελ. 135, ἔνθα διατάσσονται ἀνακρίσεις, διότι, κατὰ τὰς φήμας, κατὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ πύργου εὑρέθη θησαυρός, μὴ δηλωθείς. Διὰ τὸν πύργον τῆς μονῆς Προδρόμου βλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 31 στίχ. 14 καὶ 33 στίχ. 60 (ἔγγρ. 3).

2. *W. Leake*, Travels in Northern Greece, τόμ. III, London 1835, σελ. 290 - 292. Διὰ τὰς περιηγήσεις καὶ τὸ ἔργον τούτου βλ. *Γ. Π. Σαββίδη*, Προσεγγίσεις στὸν W. M. Leake, εἰς περιοδικὸν «Ἐποχές», τεῦχ. 43 (Νοέμβριος 1966), σελ. 480 - 500 καὶ ἀνάτυπον. Εἰς τὴν Νάουσαν ἔμεινεν ὁ Λὴκ μίαν ἡμέραν, εἰς δὲ τὴν Βέροιαν δύο (1 - 3 Δεκεμβρίου 1806).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κειτο περὶ μικρᾶς πόλεως, ἐντὸς μιᾶς μεγαλυτέρας πόλεως. Ἐκ τούτων, ἡ μία ἦτο ἑτοίμη καὶ ἐκεῖ εἶχαν συγκεντρωθῆ 30 Σέρβοι εὐγενεῖς ἀξιωματικοὶ μὲ 1500 στρατιώτας, οἱ δὲ πύργοι ἦσαν ἡμιτελεῖς πλὴν ἑνός, ὅπου εὑρίσκοντο οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ αἱ οἰκογένειαί των. Τὴν ἄλλην ἀκρόπολιν, τὴν εὑρισκομένην μακρύτερα, εἶχαν καταλάβει οἱ Γερμανοὶ μισθοφόροι, ἐνῶ οἱ 10.000 ἐργάται, οἱ ὁποῖοι ἠργάζοντο διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, τῶν πύργων καὶ τῶν ἀκροπόλεων, εὑρίσκοντο ἐκτὸς τῶν τειχῶν. Αἱ ἀκροπόλεις ἐπεκοινώνουν μὲ τὴν πόλιν δι' εἰδικῶν πυλῶν.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὡς ἄνω κειμένων, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν τοπογραφίαν τῆς Βεροίας, καταλήγω εἰς τὸ νὰ τοποθετήσω, τὴν μὲν μίαν ἀκρόπολιν, τὴν μικράν, εἰς τὴν περὶ τὴν πλατεῖαν Δικαστηρίων - Ὡρολογίου περιοχήν, ὅπου ἦσαν καὶ οἱ δύο πύργοι, τὴν δὲ ἑτέραν, τὴν μεγαλυτέραν καὶ παλαιοτέραν, ἀρχαίαν, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ δυτικῶς καὶ ἄνωθεν τοῦ ὑψιπέδου τῆς Βεροίας κειμένου λόφου, ὁ ὁποῖος φέρει πολλὰς κορυφάς, εἰς μίαν δὲ τούτων ἀνηγέρθη προσφάτως τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ Προφήτου Ἠλία, ἤτοι ἄνωθεν τῆς κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν ἀνεγερθείσης συνοικίας «Προμηθεύς», ἄνωθεν τοῦ ἑβραϊκοῦ νεκροταφείου (βλ. εἰκόνα). Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῆς θέσεως ταύτης ποταμὸς Τριπόταμος - Βασιλικὸς καὶ ἡ φύσει ὀχυρὰ θέσις καθιστοῦν ταύτην ἀπροσπέλαστον καὶ τὴν ὀχύρωσίν της εὐχερῆ.

Ἄλλωστε, τὰ τελευταίως εὑρεθέντα λείψανα ἀρχαίας ὀχυρώσεως δεικνύουν ὅτι ἀπὸ ἐκεῖ (ἐπὶ τουρκοκρατίας «Καρσὶ μαχαλᾶς») πράγματι διήρχετο τὸ ἀρχαῖον τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως, ἢ τὸ τεῖχος τὸ ὁποῖον συνέδεε τὴν ἀκρόπολιν μὲ τὴν πόλιν, διότι εἶναι μᾶλλον ἀπίθανον νὰ ἐξετείνετο μέχρις ἐκεῖ ἡ κυρίως πόλις. Τέλος εἰς τὴν ὁδὸν Βερόης εὑρέθησαν βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι ἐντὸς λαξευτοῦ τάφου, κείμεναι προφανῶς μεταξὺ τῶν τειχῶν καὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Βεροίας[1]. Αἱ ἀνασκαφαὶ θὰ ἀποδείξουν τὸ ἀληθὲς ἢ μὴ τῶν ὡς ἄνω σκέψεων. Αὗται πρέπει νὰ γίνουν πρὶν ἢ καταστραφῆ ὑπὸ ἀσυνειδήτων ἰδιοκτητῶν οἰκοπέδων ὅ,τι ἀπομένει ἀκόμη.

---

1. *Φ. Πέτσα*, εἰς Α.Δ., τόμ. 20 (1965), Ἀθ. 1967, Β', Χρονικά, σελ. 433. Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἀβάσιμοι αἱ φῆμαι ὅτι πολλὰ εὑρήματα ἦλθαν εἰς τὸ φῶς εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Προμηθέως, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων τῶν ἐκεῖ οἰκοδομῶν, πλὴν ὅμως, κακῶς, δὲν ἀνηγγέλθη τοῦτο εἰς τὴν Ἐφορίαν Ἀρχαιοτήτων, ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν οἰκοπέδων, κειμένων, μέχρι στιγμῆς, ἐκτὸς τοῦ σχεδίου πόλεως.

Διὰ τὰς βυζαντινὰς εἰκόνας αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν εἰς λαξευτὸν τάφον τῆς ὁδοῦ Βερόης βλ. *Φ. Δροσογιάννη*, Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι ἐντὸς λαξευτοῦ τάφου ἐν Βεροίᾳ, Χαριστήριον Ἀναστ. Ὀρλάνδου, τόμ. 2ος, Ἀθ. 1966, σελ. 392 - 420. Ἡ Δροσογιάννη γράφει (σελ. 392) ὅτι οἱ ναοὶ οὗτοι εὑρίσκοντο ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας. Δι' ἀνακαλυφθέντα τάφον πλησίον τοῦ Τριποτάμου, περὶ τὰ τείχη τῆς Βεροίας, βλ. *Φ. Πέτσα*, εἰς Α.Δ. 18 (1963), Β', Χρονικά, σελ. 212 - 213. Κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν περιοίκων ὁ λαξευτὸς τάφος ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ἁγίαν Θέκλαν, τὸ δὲ ἐντὸς τοῦ σπηλαίου παρεκκλήσιον εἰς τὴν Ἁγίαν Κυριακήν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἄλλαι πιθαναὶ θέσεις τῆς Βεροίας, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὑπῆρχαν αἱ ἀκροπόλεις ἢ ἄλλαι ὀχυρώσεις, εἶναι ὁ λόφος Βικέλα καὶ ὁ λόφος τοῦ γηροκομείου - στρατώνων, πλὴν ὅμως δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ἀνευρέθησαν ἐκεῖ λείψανα τειχῶν κτλ., ἀφοῦ μάλιστα εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ τείχη, αἱ ἀκροπόλεις καὶ τὰ λοιπὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς πόλεως κατηδαφίσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Βεροίας ὑπὸ τούτων, συμφώνως πρὸς πληροφορίαν τοῦ Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ, ἐὰν αὕτη εἶναι ἀκριβής. Διὰ τοῦτο, κατ' αὐτόν, δὲν ὑπῆρχε φρούραρχος εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Βέροιαν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Α. Η ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΚΑΙ Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΒΕ

1. Η ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Ἡ Βέροια καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀπετέλει
χὴν ἐπισκοπῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ μητροπόλεως.

Ὡς ἐπισκοπὴ ὑπήγετο εἰς τὴν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης
τὰς τύχας ταύτης. Εἰς τὸ «Τακτικὸν» τοῦ Λέοντος Σοφοῦ (88
ρεται ὡς δευτέρα ἐπισκοπὴ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης[1].
ροφορίας διὰ τὸν προγενέστερον χρόνον. Ἐνδεχομένως ἡ ἐπισκ
ἦτο πρώτη κατὰ τάξιν ἐπισκοπὴ τῆς Θεσσαλονίκης, διότι ἱδρύ
των εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ ὕστερα ὑπεβιβάσθη εἰς τὴν δευτ
τοῦ περιορισμοῦ τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς περιφερείας της, συ
σεως τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Δρογουβιτίας καὶ τῆς Καμπανίας, α
ριέλαβαν κωμοπόλεις καὶ χωρία, τὰ ὁποῖα ἀνῆκαν προηγουμέ
σκοπὴν Βεροίας.

2. Ἡ ἐπισκοπὴ διετέλεσεν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Θεσ
τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνος, ὁπότε προήχθη εἰς μητρόπολιν.
τὰ πρακτικὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἰκουμενικῆς Συνόδ
ρεται τέταρτος ὁ Τιμόθεος, ὡς μητροπολίτης (ὄχι ἐπίσκοπος)
ὁποῖον εἶναι ἀνεξήγητον, διότι δὲν ὑπάρχει ἑτέρα εἴδησις περὶ ἐ

---

1. *H. Gelzer,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 550 - 554, 550 καὶ 554, πρβλ. *Γεωρ*
Gelzer, σελ. 67, *P. Gautier,* Clément d'Ohrid êvêque de Dragvista, RE
214, σελ. 204 σημ. 4, ὅπου ἀναφορὰ τῶν διασωθέντων τακτικῶν, *O. T*
σελ. 90 - 93, ὅπου παρένθετος πίναξ, *Γεωρ. Κονιδάρη,* Περὶ τοῦ ζητήμ
44, 45, 69 (πίναξ), *Th. Tafel,* De Thessalonica, σελ. 56 - 57, ὅπου
Leunclavii, J.G.R. τόμ. 1, σελ. 92 κέ., *Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ,* Σύνταγ
455 κέ., 474 κέ., 478, *J. Darrouzés,* Les manuscrits du monastèr
Pharmacolytria de Chalcidique, REB 12 (1954) 45 - 57, σελ. 53, *B.*
menta vaticana ad ius canonicium pertinentia, Publicationi del
Europa Orientale», Studi Bizantini, τόμ. 2ος, σελ. 127 - 191, 135

Περὶ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Θεσσαλονίκης, βλ. καὶ *Ἀθανασίου Γρ*
ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΜΔ
περιοδικοῦ «Γρηγόριος Παλαμᾶς»), Θεσσαλονίκη 1961, σελ. 32 κέ.

2. *D. J. Mansi,* Sacrorum Conciliorum nova et amplissima co
σίων, τόμ. 8, στῆλαι 878, 927, 935, 938 καὶ 971.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αγωγῆς τῆς ἐπισκοπῆς Βεροίας εἰς μητρόπολιν, ὅπως δέχονται μερικοί[1], ἐνῶ ἄλλοι θεωροῦν τὰ πρακτικὰ μεταγενέστερα καὶ πλαστά[2].

Ὁ ἐπίσκοπος Βεροίας ἦτο ἐξηρτημένος ἐκ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, πλὴν ὅμως εἶχεν ὡρισμένην αὐτοτέλειαν καί τινα δικαιώματα, ὅπως, π.χ. νὰ συγκαλῇ ἐπαρχιακὰς συνόδους[3].

3. Κατὰ τὴν πρώτην βουλγαροκρατίαν τῆς Βεροίας, ἡ πόλις ὑπήχθη εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Ἀχρίδος ἢ Ὀχρίδος, τὸ καθεστὼς δὲ τοῦτο διετήρησεν ὕστερα ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος Βουλγαροκτόνος διὰ τοῦ τρίτου σιγιλλίου του (1020), σεβασθεὶς τοῦτο λόγῳ σκοπιμότητος καὶ ὁρίσας ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Βεροίας (μεταξὺ τῶν ἄλλων) ἐδικαιοῦτο νὰ ἔχῃ 30 ἱερεῖς καὶ 30 παροίκους[4]. Δὲν γνωρίζομεν μέχρι πότε διήρκεσεν ἡ ἐξάρτησις τοῦ ἐπισκόπου Βεροίας ἐκ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Ἀχρίδος, ἀλλὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος ταύτης Πρόχωρος (1523 - 1537) προσεπάθησε νὰ λάβῃ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Βεροίας καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προσέφερεν εἰς τοὺς Τούρκους 100 φλωρία, πλὴν ὅμως ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατώρθωσε νὰ ἐκδοθῇ φετῖφάς, συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διεκδικῇ ἄλλος μίαν περιφέρειαν, ἐφ' ὅσον αὕτη ὑπήγετο ἐπὶ 100 ἔτη εἰς ἄλλην, ἀπέδειξε δὲ ὕστερα ὅτι ἡ Βέροια ὑπήγετο εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον ἐπὶ τριακόσια ἔτη, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν τρίτην δεκαετίαν τοῦ 13ου αἰῶνος. Ἐκ τούτου συμπεραίνεται ὅτι ἡ Βέροια ἔπαυσε τότε, τὸ ἀργότερον, νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος[5].

---

1. *Μ. Δήμιτσα,* Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, μέρος δεύτερον, Τοπογραφία, Ἀθ. 1874, σελ. 38 - 39. Εἰς τὸ ἄρθρον Βέροια τοῦ Ἐγκυκλοπαιδικοῦ Λεξικοῦ Ἐλευθερουδάκη, τόμ. 3ος, σελ. 194 ἀναγράφεται ὅτι ἡ Βέροια προήχθη εἰς μητρόπολιν κατὰ τὸν 7ον αἰ.

2. *M. Le Quien,* Oriens Christianus, Parisiis 1740, τόμ. II, σελ. 71 - 72. (Τὴν μετάφρασιν, ἐκ τῆς λατινικῆς, τοῦ ἀφορῶντος τὴν βυζαντινὴν Βέροιαν κειμένου ὀφείλω εἰς τὸν φιλόλογον κ. Ἀπ. Μ. Τζαφερόπουλον, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστῶ).

3. *Ἀθαν. Γ. Γερομιχαλοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 33.

4. *H. Gelzer,* Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche, B.Z. 2 (1893) 22 - 72, σελ. 42 - 46, σελ. 46, πρβλ. *I. Ivanof,* Balgarski Starini ij Makedonia, Sofia 1931, σελ. 561 - 568, σελ. 562: «Τῇ ἁγιωτάτῃ ἀρχιεπισκοπῇ Βουλγαρίας τὸ παρὸν σιγίλλιον ἐδόθη τῆς βασιλείας ἡμῶν, ὡς ἂν ἀκολούθως κατέχῃ τὰς ἐπισκοπὰς ταύτας, τῶν τε Σερβίων καὶ Σταγῶν καὶ Βερροίας· τοῖς Βουλγαρικοῖς γὰρ ὅροις καὶ ταύτας διακειμένας διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν σιγιλλίου ταῖς λοιπαῖς συνετάξαμεν ἐπισκοπαῖς καὶ τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Βουλγαρίας ἐκυρώσαμεν καὶ ταύταις δὲ κληρικοὺς καὶ παροίκους δωρήσασθαι διενοησάμεθα· τῷ μὲν Σταγῶν παροίκους ιβ' καὶ κληρικοὺς ιβ', τῷ δὲ Βερροίας κληρικοὺς λ' καὶ παροίκους λ', τῇ δὲ ἐπισκοπῇ Σερβίων τῷ πρώτῳ σιγιλλίῳ ἐδόθη αὐτοῖς καὶ μὴ κωλύηται». Πρβλ. *Γ. Ι. Κονιδάρη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 16, 20, 26, 44, 45 καὶ 69.

5. *Μ. Μαλαξοῦ,* Ἱστορία πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως, ἐκδ. Βόννης, σελ. 170 καὶ εἰς *M. Crusius,* Turcograecia, Basileae 1584, σελ. 163 - 164, *M. Le Quien,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 71.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατὰ τὴν δευτέραν βουλγαροκρατίαν (1206 - 1207) τῆς Βεροίας ὁ ἐπίσκοπος ἦτο Βούλγαρος, ὡς ἀναγράφεται εἰς ἔγγραφον τοῦ Δ. Χωματιανοῦ[1], πιθανὸν δὲ τότε νὰ μετεφέρθη ἡ κάρα τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος, ἀρχιεπισκόπου τῆς Βουλγαρίας, εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας, ὅπου σώζεται μέχρι σήμερα[2].

4. Κατὰ τὴν φραγκοκρατίαν ἡ ἐπισκοπὴ Βεροίας εἶχε Λατῖνον ἐπίσκοπον, τὸν Γουαρῖνον, ὁ ὁποῖος ἔγινε κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης. Μὲ τὴν μικρὰν διακοπὴν τῶν ἐτῶν 1206 - 1207 ἡ φραγκοκρατία διήρκεσεν εἰς τὴν Βέροιαν μέχρι τῶν ἐτῶν 1220 - 1222.

5. Ἐν συνεχείᾳ, ὅταν τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου συμπεριέλαβεν εἰς τὰς νέας κτήσεις του καὶ τὴν Βέροιαν (1220 - 1222), ἡ ἐπισκοπὴ ὑπήχθη εἰς

---

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΠΑ', στῆλαι 351 - 364, στήλη 355: «...ἐμφανίζει δὲ σημείωμα Βουλγάρου τινός, προστάντος τῆς ἐπισκοπῆς Βερροίας, ἐν τῷ καιρῷ τῆς Δρουγουβιτῶν τυραννίδος», στήλη 361: «...καὶ αὐτὸ δὲ τὸ παρὰ τοῦ προστάντος τῆς ἐν τῇ Βερροίᾳ ἐκκλησίας Βουλγάρων γεγονὸς σημείωμα». Τὰ βασιλικὰ χρυσόβουλλα, τὰ ὁποῖα ἔδειξεν ὁ Πρόχωρος, ἦσαν ἀσφαλῶς τὸ 3ον σιγίλλιον τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου καὶ τὰ ἔγγραφα τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου, πιθανώτατα τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δ. Χωματιανοῦ. Μερικοὶ συγγραφεῖς, ἀγνοοῦντες τὴν δευτέραν βουλγαροκρατίαν τῆς Βεροίας, παρασυρόμενοι δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ἔκφρασιν «*Τὰ* Βέροια» (ἡ ὁποία δὲν εἶναι πρωτοφανής), κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Σερβίων, βλ. *Μ. Ι. Γεδεών*, Πατριαρχικοὶ πίνακες, σελ. 503 σημ.

2. Βλ. περὶ τούτου *Α. Milev*, Οἱ ἑλληνικοὶ βίοι τοῦ Κλήμεντος Ἀχρίδος (βουλγαριστί), Sofia 1966. Περὶ τῆς κάρας του βλ. Ἀκολουθία... Κλήμεντος, συντεθεῖσα παρά. . *Δημητρίου Χωματιανοῦ*, Ἐνετίησιν 1784 (παράφρασις Ἀθανασίου Παρίου), σελ. 59: «Τούτου τοῦ ἁγίου Κλήμεντος τὴν Ἁγίαν Κάραν, Χριστιανοί, ἔφθασε νὰ ἀποκτήσῃ, πλοῦτον ἄσυλον καὶ θησαυρὸν πολύτιμον, τὸ Ἱερὸν καὶ Σεβάσμιον Μοναστήριον τοῦ Προδρόμου τῆς σκήτεως τῆς ἐν Βερροίᾳ, κείμενον πέραν τοῦ νῦν λεγομένου ποταμοῦ Βίστριτζας...». Πρβλ. καὶ Κώδικα λογαριασμῶν τῆς Μονῆς Προδρόμου (περὶ τοῦ ὁποίου βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία, σελ. 42), ὅπου, σελ. 9ʳ καὶ 62ʳ, μνημονεύεται καὶ ἡ κάρα (πρβλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη, σελ. 62): «Ἓν κουτεῖον ἀργυροῦν («ἀργύρειον»), περιέχον τὴν πανέντιμον Κάραν τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν»· πρβλ. *Ἰωαννικίου (Ἰωάννου) Μηλιοπούλου*, (Ἱστορία τῆς Βεροίας), τετράδιον 2, σελ. 35 - 36: «Τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ ὅλων τῶν ἱερῶν λειψάνων, λόγῳ ἀξίας, κατέχει τὸ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν μεγαλοπρεπέστατον μέγα κυτίον, τὸ τὴν ἁγίαν Κάραν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ὀχριδῶν Κλήμεντος τοῦ Θαυματουργοῦ περιέχον, καὶ τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν διασωθεῖσαν παράδοσιν διάκονος τῆς ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ναούμ κλοπιμαίως πως ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Τιμίου Προδρόμου "Σκήτης Βερροίας" μετέφερε, παραμείνας τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς του καὶ οὗτος ἐν αὐτῇ, πρᾶγμα ὅπερ Κύριος γιγνώσκει, ἐὰν δὲν ἔλαβε χώραν τῇ σχετικῇ πάντοτε ὑποδείξει καὶ βασιλικῇ Διαταγῇ τῆς Αἰκατερίνης διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἔργου αὐτῆς» καὶ τετράδιον 4, σελ. 29: «Ἐπ' ἐσχάτων δὲ χρόνων ἐν Βερροίᾳ τὴν ἁγίαν Κάραν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ὀχριδῶν Κλήμεντος μετεκαλοῦντο ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου "Σκήτης Βερροίας" πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς πόλεως ἐκ τῆς μαστιζούσης αὐτὴν κατὰ καιρὸν δεινῆς νόσου, ὡς φέρ' εἰπεῖν τῆς εὐλογίας καὶ τῆς ἀνομβρίας καὶ τῆς νέας νόσου ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν γρίππη» (περὶ τῶν τετραδίων τούτων βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία, σελ. 42, βιβλιογραφία)· βλ. ἐπίσης *Σ. Σταμούλη*, Δοκίμιον μακεδονικοῦ ἁγιολογίου, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν 5 (1912) 19 - 29, σελ. 28 - 29.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν Ἕλληνα ἀρχιεπίσκοπον Ἀχρίδος Δημήτριον Χωματιανόν, εἰς τὸν ὁποῖον κατέφευγαν μὲ μεγάλην εὐκολίαν οἱ Βεροιεῖς διὰ τὴν ἐπίλυσιν νομικῶν προβλημάτων των, κυρίως περιουσιακῆς φύσεως (κληρονομικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ δικαίου). Εἰς τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ἀναφέρεται κατ' ἐπανάληψιν ἡ Βέροια ὡς ἕδρα ἐπισκοπῆς, ὄχι μητροπόλεως [1].

Ὀλίγα ὅμως ἔτη ἀργότερα ἡ ἐπισκοπὴ Βεροίας φέρεται ὡς αὐτοκέφαλος ἀρχιεπισκοπή [2], δὲν γνωρίζομεν ὅμως, ἐὰν καὶ ποῖαι ἐπισκοπαὶ ὑπήγοντο εἰς ταύτην ἢ ἐὰν ἐπρόκειτο ἁπλῶς περὶ τιμητικοῦ τίτλου καὶ διακρίσεως, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ πιθανώτερον, ἀφοῦ καὶ ὀλίγον ὕστερα, ὅταν ἡ Βέροια προήχθη εἰς μητρόπολιν, δὲν γνωρίζομεν ἐὰν εἶχεν ἐπισκοπὰς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν της.

2. Η ΠΡΟΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΝ ΚΑΙ Ο ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ

1. Δὲν ξεύρομεν πότε ἀκριβῶς ἡ (ἀρχι-)ἐπισκοπὴ Βεροίας προήχθη εἰς μητρόπολιν, πάντως εἶναι γνωστὸν ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον τὸν Β', τὸν γέροντα [3], ἀλλὰ οὗτος διετέλεσεν αὐτοκράτωρ ἢ συν-

---

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΚΣΤ', στῆλαι 109 - 118, στῆλαι 107 - 108, ἔγγρ. ΜΕ', στῆλαι 197 - 204, στήλη 198, ἔγγρ. ΝΕ', στῆλαι 249 - 254, στήλη 250, ἔγγρ. ΞΗ', στῆλαι 299 - 302, ἔγγρ. ΠΑ', στῆλαι 355, 361, ἔγγρ. ΡΣ', στῆλαι 447 - 462, στήλη 454, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι σύνεδροι ἦσαν οἱ ἀρχιερεῖς Κίτρους, Βερροίας καὶ Καμπανείας (sic), ἔγγρ. ΡΗ', στῆλαι 465 - 468, στήλη 465, ἔγγρ. ΡΚΖ', στῆλαι 525 - 528, στήλη 525.

2. *B. Benešević*, ἔνθ' ἀνωτ., *V. Laurent*, Le corpus des sceaux de l'empire byzantin, τόμ. V. L'église. 1er partie. I. L'église de Constantinople. A. La Hiérarhie. Paris 1963, σελ. 342 - 343, σελ. 342, *R. Janin*, ἄρθρον Βέροια εἰς D.H.G.E., τόμ. 8ος, Παρίσι 1935, στῆλαι 885 - 887, στήλη 886. Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Βεροίας Ἀντώνιος Μαλάκης ἀναφέρεται ὡς ἀρχιεπίσκοπος, βλ. *Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 86 - 87, σελ. 87 καὶ τὴν ἀνωτέρω παρατεθεῖσαν βιβλιογραφίαν. Πρβλ. *E. Oberhummer*, ἄρθρον Βέροια εἰς R.E., τόμ. 3, στήλη 305.

3. *H. Gelzer*, Ungedruckte, σελ. 595 κέ., σελ. 597 - 598, σελ. 598: «$\overline{\lambda}$ ὁ Βερροίας· καὶ αὕτη ἐπισκοπὴ οὖσα τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Θεσσαλονίκης εἰς $\overline{\lambda}$ θρόνον προήχθη», πρβλ. σελ. 604, *O. Tafrali*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 93, *Κ. Γ. Ζησίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 243 κέ., 245 - 249, 246 καὶ 129 - 133, 130, *(Ψευδο-)Δωροθέου Μονεμβασίας*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 397 - 399, σελ. 397, *Μαν. Μαλαξοῦ*, Νομοκάνων, Ms gr. Paris, Suppl. 67, ff 185 καὶ 208, *τοῦ ἰδίου*, Χρονικά, Ms gr. Paris 1790, f. 764. Βλ. ὅμως *Le Quien*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 71, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι εἰς τὸ τακτικὸν τοῦ Γεωργίου Κωδινοῦ ἡ Βέροια φέρεται ἀπεσπασμένη καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης καὶ ὅτι (σελ. 72) ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Βεροίας Λέων ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ὑπέγραψεν εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πάπαν Γρηγόριον τὸν 10ον ὡς μητροπολίτης (καὶ ὄχι ὡς ἐπίσκοπος) Βεροίας καὶ ὡς τοιοῦτος ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα εἰς τὴν ἀπάντησίν του· πρβλ. *G. Parthey*, Hieroclis Synecdemus et Notiae graecae episcopatum, Berolini 1866, σελ. 119 : «Τῷ Βερροίας θρόνος ὑποκείμενος οὐκ ἔστιν», ὅπου ἐμφανίζεται ὁ Βεροίας ὡς μητροπολίτης, καὶ *Γ. Κονιδάρη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 16, 20 - 21, 26, 44, 45, 53 καὶ 69.

Κατ' ἄλλας ὅμως ἐκθέσεις ἡ Βέροια φέρεται ὡς ἐπισκοπὴ τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τῆς Ἀχρί-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αυτοκράτωρ ἐπὶ σαράντα ἓξ ἔτη (1282 - 1328). Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ προαγωγὴ θὰ ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 13ου αἰ. καὶ συγκεκριμένως κατὰ τὸ ἔτος 1298 ἢ 1299, ὁπότε ἔλαβε χώραν ἡ νέα τάξις τῶν μητροπόλεων[1]. Πάντως κατὰ τὸ ἔτος 1316 ὁ ἀρχιερεὺς Βεροίας ὑπογράφει μαζὶ μὲ τὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης ὡς συνοδικός[2], κατὰ δὲ τὸ 1324 εἰς συνοδικὴν πρᾶξιν, διὰ τῆς ὁποίας ὁρίζονται τὰ ποσὰ τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ συνεισφέρη ἑκάστη περιφέρεια πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν πατριαρχικῶν ἐξόδων, ρητῶς ἀναφέρεται ὅτι ἡ μητρόπολις Βεροίας ὑπεχρεοῦτο νὰ καταβάλλη ἐτησίως ἑκατὸν ὑπέρπυρα[3].

Ἐκ δημοσιευθέντων τελευταίως ἐγγράφων πληροφορούμεθα ὅτι ἡ Βέροια ἦτο μητρόπολις κατὰ τὸ ἔτος 1326 καὶ ὅτι εἶχε κτήματα εἰς τὸ σημερινὸν χωρίον (Παλαιὰ) Λυκογιάννη[4].

2. Κατὰ τὴν σερβοκρατίαν ἡ μητρόπολις Βεροίας ὑπήχθη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Σέρβου πατριάρχου Ἰωαννικίου[5].

3. Ὁ μητροπολίτης τῆς Βεροίας ἔφερε κατ' ἀρχὴν τὸν τίτλον «Ὁ μητροπολίτης Βερροίας καὶ ὑπέρτιμος»[6], ὕστερα δὲ ἐλέγετο «Ὁ Βερροίας, Ὑπέρτι-

---

δος, βλ. *Th. Tafel,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 58, *τοῦ ἰδίου,* De via militari romanorum Egnatia qua Illyricum, Macedonia et Thracia jungebantur. Dissertatio geographica. Tübingen 1842, σελ. 45 κέ., 51 κέ., σελ. 52 : «30. Ὁ Βερροίας. Καὶ αὐτὴ ἐπισκοπὴ τοῦ Θεσσαλονίκης ἤ, ὡς τινές, τοῦ Ἀχρίδος, εἰς 30 θρόνον ἐτιμήθη», *Ράλλη - Ποτλῆ,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5, σελ. 490 - 496, σελ. 492 : «λ ὁ Βερροίας καὶ αὐτὴ ἐπισκοπὴ τοῦ Θεσσαλονίκης, ἤ, ὡς τινές, τοῦ Ἀχρίδος, ἐτιμήθη λ» καὶ σημ. 1 : «Ἡ Βέρροια ἐπισκοπὴ οὖσα τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος εἰς λ' θρόνον κατήχθη».

1. *R. Janin,* ἔνθ' ἀνωτ., στήλη 886, *V. Laurent,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 342 (κατὰ τὸ 1300), πρβλ. καὶ Ε.Ο. 35 (1936) 115 σημ. 2 (V. Laurent).

2. *F. Miklosich - J. Müller,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 64 - 67, 67 καὶ 68 - 69, 71 - 75.

3. *F. Miklosish - J. Müller,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 126 - 129, σελ. 127 : «...μέντοι καὶ κοινῇ ψήφῳ τάττομεν ἔχειν τὴν αὐτὴν ἁγιωτάτην μεγάλην τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν ἑκάστου ἔτους ἀπαραλείπτως ἀπὸ... δὲ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Βερροίας ὑπέρπυρα ἑκατόν». Σημειωτέον ὅτι διὰ τὴν μητρόπολιν Ἡρακλείας καὶ τὰς ἐπισκοπάς της ὁρίζεται τὸ ποσὸν τῶν 200 ὑπερπύρων, Θεσσαλονίκης 200, Ἀδριανουπόλεως 150, Τραϊανουπόλεως 70, Σερρῶν 150, Φιλίππων 100, Μυτιλήνης 100, Διδυμοτείχου 100 κτλ., πρβλ. *Ράλλη - Ποτλῆ,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5, σελ. 134 - 137, σελ. 135 - 136, Ε.Α. 4 (1883/4) 554 - 555, Θεολογία 8 (1930) 233, *R. Janin,* ἔνθ' ἀνωτ., στήλη 886.

4. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 14, σελ. 26 στίχ. 161 - 167, σελ. 27 στίχ. 194 - 196, σελ. 28 στίχ. 200, 201, 9α - 12α, σελ. 34 στίχ. 65 καὶ σελ. 69 σημ. 3 (ἔνθα ἡ παραπομπὴ πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς Ε 2, 161 - 162).

5. *Ἀθ. Ἀγγελοπούλου,* Ἡ Σερβικὴ Ὀρθόδοξος ἐκκλησία, σελ. 248, ὅπου καὶ παραπομπαί.

6. *F. Miklosich - J. Müller,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 296 - 300, σελ. 300, *Κ. Ράλλη,* Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τίτλων τῶν ὑπερτίμων καὶ ἐξάρχων, Π.Α.Α. 13 (1938) 155 κέ., 159.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μος καὶ Ἔξαρχος Θετταλίας»[1]. Ἐν συνεχείᾳ προσετέθη τὸ «...καὶ Ναούσης». Ὁ σημερινὸς πλήρης τίτλος εἶναι: «Ὁ Βεροίας καὶ Ναούσης, Ὑπέρτιμος καὶ Ἔξαρχος Θετταλίας»[2]. Ἡ λέξις Θετταλίας ἐτέθη ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Μακεδονίας, δεδομένου ὅτι ἡ Μακεδονία ἐκαλεῖτο ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ Θετταλία - Θεσσαλία καὶ Θράκη[3].

3. ΑΙ ΓΕΙΤΟΝΙΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΑΙ ΤΗΣ ΔΡΟΥΓΟΥΒΙΤΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΙΤΡΟΥΣ Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ - ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὰ «τακτικὰ» τοῦ 9ου καὶ 11ου αἰ. μεταξὺ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως τῆς Θεσσαλονίκης ἀναφέρεται καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Δρουγουβιτίας ἢ Δουργουβιτίου ἢ Δουργουβιτίας ἢ Δρουγουβιτίων ἢ Δρουγουβιτείων ἢ Δρογουβιτίας, ὁ δὲ ἐπίσκοπος ταύτης μετέσχε τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 873 ἐπὶ Φωτίου. Ἐξ ἄλλου ἀναφέρεται καὶ ἄλλη ὁμώνυμος ἐπισκοπὴ εἰς τὴν Θράκην.

Γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας ὑπάρχουν καὶ σήμερα δύο χωρία, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται Ἐπισκοπή, δηλαδὴ ἡ Ἐπισκοπὴ Ναούσης, ἀπέχουσα 20 - 21 χιλιόμετρα ἐκ τῆς Βεροίας, καὶ ἡ Ἐπισκοπὴ Βεροίας, ἀπέχουσα ἐκ τῆς Βεροίας ἐπίσης 20 χιλιόμετρα περίπου. Τὰ ὀνόματα ἀμφοτέρων τῶν χωρίων δηλοῦν προφανῶς ὅτι ὑπῆρξαν ἕδραι ἐπισκοπῶν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ὠνομάζοντο οὕτως, ἐνῶ τὰ πέριξ χωρία ἔφεραν ξενικὰς ὀνομασίας.

---

1. *Χρυσάνθου,* Συνταγμάτιον, Ἐνετήσιν 1778, σελ. 72, ἀρ. 16, πρβλ. *G. Mostras,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 139.

2. *Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5ος, σελ. 515, πρβλ. *Κ. Ράλλη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 156, *R. Janin,* ἔνθ' ἀνωτ. Ὁ μητροπολίτης τῆς Θεσσαλονίκης φέρει τὸν αὐτὸν τίτλον μὲ τὴν προσθήκην «πάσης» (Θετταλίας).

Ὁ *Β. Δ. Ζῶτος Μολοσσός,* Ἠπειρωτικαὶ καὶ Μακεδονικαὶ μελέται, τόμ. Δ, τεῦχ. Γ', Ἀθ. 1887, σελ. 247, γράφει τὰ ἑξῆς (ὡς συνήθως ἀβάσιμα) : «Τὸ 1500 μ.Χ. οἱ Βυζαντινοὶ τὴν ἔγραφον Βερώην καὶ νῦν Βέρροιαν, εἰς τὸν τίτλον τοῦ μητροπολίτου Βερροίας καὶ Νιαούσης ἀντὶ Φεροίας καὶ Κητίου, ὑπέρτιμον καὶ ἔξαρχον Ἄνω Θετταλίας, ἀντὶ πάσης Ἡμαθείας, κατέχει τὸν ιη' βαθμὸν τῆς ἱεραρχίας...».

Δὲν γνωρίζομεν πότε ἀκριβῶς προσετέθη τὸ «καὶ Ναούσης» εἰς τὸν τίτλον τοῦ Βεροίας. Βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ περιοχὴ Ναούσης (προελθοῦσα πιθανὸν ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς Δρουγουβιτίας) ὑπήγετο εἰς τὴν ἐπισκοπὴν - μητρόπολιν τῆς Βεροίας πρὶν νὰ ἱδρυθῇ ἡ Νάουσα, ἀλλὰ τὸ «καὶ Ναούσης» προσετέθη ἀργότερα, βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Σύντομη, σελ. 27 καὶ 26, *τοῦ ἰδίου,* Ὁ ὅσιος Θεοφάνης, σελ. 236 - 238 καὶ σημ. 1 σελ. 236 - 237.

3. *Th. Tafel,* De Thessalonica, σελ. 31 καὶ 40 - 41, *Δημητρίου Ζάγκλη,* Αἱ δύο Μακεδονίαι, σελ. 333 - 342, *Εὐλογίου Κουρίλα,* Βιογραφικὸς κατάλογος μητροπολιτῶν Ἡρακλείας, Θρακικὰ 28 (1958) 3 - 5. Ἄλλωστε καὶ ὁ ζωγράφος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Βεροίας, αὐτοεπαινεῖται ὡς ὁ καλύτερος τῆς Θετταλίας, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι εἰς ἓν ἐκ τῶν δύο τούτων χωρίων ἵδρυεν ὁ ἐπίσκοπος τῆς Δρουγουβιτίας καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν τῆς Ναούσης. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο καταλήγω ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι τὰ περισσότερα τῶν χωρίων ἀπὸ Βεροίας μέχρι τῆς Ἐπισκοπῆς Ναούσης καὶ εἰς μεγάλην ἀκτῖνα πέριξ ταύτης ἔφεραν μέχρι πρὸ τεσσαρακονταετίας σλαβικὰς ἢ σλαβοφανεῖς ὀνομασίας, ὅπως Βέστιτσα (νῦν Πολυπλάτανος), Γκολέσιανη (νῦν Λευκάδια), Γιάντσιστα (νῦν Ἅγιος Γεώργιος), Λυκοβίστα (νῦν Λυκογιάννη), Γκολέμα ρέκα (νῦν Ροδοχώρι), Δροζίλοβον (νῦν Μεταμόρφωσις), Ἄρσεν (νῦν Ἀρσένιον), Κουτσούφλιανη (νῦν Ἅγιος Παῦλος), Βέτιστα (νῦν Ἀγγελοχώρι), Γιαννάκοβον (νῦν Γιανναχοχώρι), Διαβόρνιτσα (νῦν Τρίλοφος), Κοπανὸς κτλ. Ἅπαντα τὰ χωρία αὐτὰ ἔκειντο πλησίον τῆς λίμνης Γιαννιτσῶν καὶ οἱ κάτοικοί των ἦσαν καὶ ἁλιεῖς, ὅπως οἱ Δρουγουβῖται.

Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν τοῦ χωρίου Ἐπισκοπὴ Ναούσης ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν ἀνθρώπινος οἰκισμός, κατὰ δὲ τοὺς μακεδονικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Ἡμαθίας Σκύδρα, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν[1]. Ὅτι εἶναι πολὺ πιθανὸν ἡ Ἐπισκοπὴ Ναούσης νὰ ἦτο ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς τῆς Δρουγουβιτίας συμπεραίνω καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὕστερα μητροπολίτης Βεροίας μόλις περὶ τὸ 1744 ἢ 1745 ἔλαβεν, ἐξ ὅσων γνωρίζω, τὸν τίτλον καὶ τοῦ Ναούσης, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς περιοχῆς Ναούσης περὶ τὸ 1690 ἀπεσπάσθησαν πραξικοπηματικῶς ἐκ τῆς μητροπόλεως Βεροίας καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος[2] καὶ τοῦτο ἐγένετο, διότι ναὶ μὲν ὑπῆρχαν καὶ ἄλλαι ἀφορμαί, ἀλλὰ πιθανὸν καὶ ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς δὲν ἠσθάνοντο ἱστορικῶς συνδεδεμένοι μὲ τὴν ἐπισκοπὴν - μητρόπολιν τῆς Βεροίας, ὡς ὑπαγόμενοι προηγουμένως εἰς ἰδικήν των ἐπισκοπήν, τῆς Δρουγουβιτίας, ἡ ὁποία ἴσως κατηργήθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, ἢ, ἄλλως, ὅταν ἡ ἐπισκοπὴ Βεροίας προήχθη εἰς μητρόπολιν.

Εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Βεροίας θὰ ἵδρυεν ἄλλη ἐπισκοπή, προφανῶς ἡ τῆς Καμπανίας, τῆς ὁποίας ἡ ἕδρα μετετέθη ἀργότερα εἰς τὴν Καψόχωραν καὶ Κουλακιὰν (Χαλάστραν), ὅταν ἡ Βέροια προήχθη εἰς μητρόπολιν. Πέριξ τοῦ χωρίου αὐτοῦ ὑπῆρχαν μόνον τρία χωρία μὲ σλαβικὰς ἢ σλαβοφανεῖς ὀνομασίας, ἡ Τριχοβίστα (νῦν Καμποχώρι), Ποζαρίτες (νῦν Κεφαλοχώρι) καὶ ἡ Ρέσιανη (νῦν Βρυσάκι), ἐκ τούτου δὲ δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἵδρυεν

---

1. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία, σελ. 101 - 102, 226 καὶ 47, 94 - 95 καὶ 128.

2. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη, σελ. 28 καὶ 27· βλ. περὶ τούτων *I. Snegarov*, Ἱστορία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τοῦ Πατριαρχείου Ἀχρίδος. Ἀπὸ τὴν ὑποταγήν της εἰς τοὺς Τούρκους ἕως τὴν κατάργησίν της (1394 - 1767), Σόφια 1932, σελ. 10 καὶ 68. Ὁ *Pouqueville*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. II, σελ. 495, ὑποθέτει ὅτι ἡ Δρογουβιτία ἔκειτο ὅπου ἄλλοτε ἡ ἀρχαία πόλις Εὔρωπος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκεῖ ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Δρουγουβιτίας. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο εὑρέθησαν ἀρχαιότητες καὶ κέραμοι τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς [1].

2. Ἡ ἐπισκοπὴ Καμπανίας ἤδρευεν, ὡς ἐσημειώθη, εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Βεροίας καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν Καψόχωραν καὶ εἰς τὴν Κουλακιὰν (Χαλάστραν) [2].

---

1. *Γ. Φιλαρέτου - Δημ. Βασιλειάδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 115. Ὁ *M. Cousinéry,* Voyage dans la Macédoine, τόμ. 1, σελ. 68, γράφει διὰ τὴν περιοχὴν Σταυροῦ κτλ., ὅπου ὑπῆρχε δάσος, τὰ ἑξῆς : «Εἶναι παρατηρημένον ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν ἔχουν περάσει ποτὲ ἀπ' αὐτὰ τὰ δάση. Ὁ λαὸς εἶναι ὅλος ἑλληνικός. Ἔτσι καὶ εἰς τὴν Πιερίαν ἕως τὴν Βέροιαν καὶ εἰς τὴν Νάουσαν. Φαίνεται ὅτι μέσα εἰς τὴν πυκνότητα αὐτῶν τῶν φυσικῶν τειχῶν οἱ Ἕλληνες εὗρισκαν ἕνα ἄσυλον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν». Ὁ *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 38 - 39, θεωρεῖ ὡρισμένα τοπωνύμια τῆς περιοχῆς Ναούσης σλαβικά (Κουτίχας, Μπαλτανέτο, Γύμνοβο, Ἰσβόρια, Γιαννάκοβον).

2. *Δημητρίου Σ. Γκίνη,* Νομικόν... Θεοφίλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, παράρτημα Ε.Ε.Σ.Ν. Ο.Ε., Θεσσαλονίκη 1960, σελ. ισ' - ιη', ἔνθα καὶ βιβλιογραφία, *τοῦ ἰδίου,* Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Θεοφίλου Καμπανίας (Ὁ πνευματικὸς κόσμος ἑνὸς φιλελευθέρου Δεσπότη), Ἐρανιστὴς 1 (1963) 33 - 40. Οὗτος, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. ισ' καὶ σημ. 44, γράφει ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ προήχθη εἰς ἀρχιεπισκοπὴν κατὰ τὸ 1923 καὶ κατηργήθη κατὰ τὸ 1931.

Ὅτι ἡ Καψόχωρα ἦτο ἕδρα τοῦ ἐπισκόπου Καμπανίας, βλ. *Leake,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 3, σελ. 259 καὶ 436 (ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ἐκεῖ εὑρίσκετο ἡ ἀρχαία πόλις Ἄλωρος), *M. Cousinéry,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48, 49 καὶ 67 καὶ *Pouqueville,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. III, Paris 1826, σελ. 114 σημ. 2. Τοῦτο διασώζει καὶ ἡ προφορικὴ παράδοσις, ἀλλὰ καὶ εὑρήματα. Ὁ φίλος δημοδιδάσκαλος κ. Γεράσιμος Τοκατλίδης, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησεν εἰς τὴν Καψόχωραν, συνέλεξε (1960) κατόπιν παρακλήσεώς μου τὰ κάτωθι στοιχεῖα : «Καψόχωρα - Καψοχώριον εἶναι ἡ ὀνομασία, ποὺ ἐδόθη στὸ χωριὸ μετὰ τὴν πυρκαϊάν, ποὺ ἔγινε, ἄγνωστον πότε καὶ ἀπὸ ποία αἰτία καὶ ἡ ὁποία κατέστρεψε ὁλόκληρο τὸ χωριό. Ἄρα πρόκειται περὶ μετονομασίας. Τὸ πρῶτο ὄνομα τοῦ χωρίου, ἀπὸ ὅσα τουλάχιστον λέγονται ἀπὸ τοὺς γέροντας κατοίκους καὶ ἀπὸ ὅ,τι ἐγκύρως ἀποδεικνύεται, ἦτο "Ἐπισκοπή", ἦτο δὲ κτισμένο τὸ χωριὸ περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα νοτιοανατολικώτερον τῆς σημερινῆς θέσεώς του. Ἐλέγετο δὲ Ἐπισκοπή, διότι, ὡς συνάγεται ἐξ ἐμπείρου καὶ ἀξιοπίστου πηγῆς, ἦτο ἕδρα ἐπισκόπου, ὁ δὲ σωζόμενος ἀκόμη μέχρι σήμερον Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἦτο Μητρόπολις. Εἰς τὸν ναὸν τοῦτον ὑπάρχουν καὶ σήμερον ἀκόμη κρανία καὶ ὀστᾶ ἐπισκόπων, ταφέντων εἰς τὸν τόπον τοῦτον, ὡς καὶ ἱερὰ ἄμφια ἐπισκόπων. Ἄλλο χαρακτηριστικὸν τοῦ ναοῦ τούτου εἶναι ὅτι ἔχει καὶ σώζεται ἀκόμη εἰς καλὴν κατάστασιν μικρὰ μαρμαρίνη λάρνακα, ἐντὸς τῆς ὁποίας, ὡς λέγει ἡ προφορικὴ παράδοσις, ἐτελεῖτο ὁ ἁγιασμός, ὁ μέγας, κατὰ δὲ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς δουλείας ἐφυλάσσετο ἐκεῖ τὸ Ἅγιον Μύρον, διὰ νὰ χρησιμοποιῆται, ὅταν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τὸ προμηθεύωνται ἀπὸ τὴν ἕδραν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἀποτελεῖ καὶ ἡ θέσις ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν "Τσαΐρ - Χάν" ἢ "Χὰν - τσαΐρ", ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῆς ἐπισκοπῆς ὡς πανδοχεῖον (χάνι), διὰ τοὺς ταξιδιώτας τῶν καραβανίων. Ὁ δρόμος αὐτὸς ὑπάρχει καὶ σήμερα ἀκόμη καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς ἀγροτικός, τμῆμα δὲ τῆς ὁδοῦ, ποὺ ὡδήγει ἀπὸ τὸν κεντρικὸν δρόμον πρὸς τὸ Ἐπισκοπεῖον, ὅπου διέμενεν ὁ Ἐπίσκοπος, ἦτο στρωμένον μὲ πέτρες (γκαλντερίμι), ποὺ ἐνθυμοῦνται ἀκόμη ζωηρὰ οἱ γέροντες, ἡλικίας 90 ἐτῶν καὶ ἄνω. Ὀνόματα ἐπισκόπων δὲν ἐνθυμοῦνται. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς κυκλοφορούσης μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ σημερινοῦ χωρίου Καψοχώρας φήμης ὅτι ἀπὸ τὸν ἀναφερόμενον καὶ σωζόμενον μέχρι σήμερον δρόμον ἐπέρασε καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, κατευθυνόμενος ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην εἰς τὴν Βέροιαν».

Ὁ ἱερεὺς τοῦ συνοικισμοῦ Νικόλαος Παπαδόπουλος μοῦ γράφει (1968) τὰ ἴδια σχεδόν :

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ ἐπισκοπὴ Καμπανίας ἀναφέρεται εἰς τὰ «τακτικά», τοῦ 10ου αἰ. καὶ ὕστερα, ἔκτη κατὰ σειρὰν ἐπισκοπὴ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης: «Ὁ Καμπανίας (ἢ Καμπανείας ἢ Καμπανείων), ἤτοι Καστρίου»[1].

Ἐκ τῶν χωρίων τῆς σημερινῆς περιφερείας τῆς μητροπόλεως Βεροίας καὶ Ναούσης ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Καμπανίας τὰ χωρία Σταυρός, Σκυλίτσι, Καμποχώρι, Ραψωμανίκι, Κεφαλοχώρι, Βρυσάκι, Ἐπισκοπὴ Βεροίας, Κουλούρα, Διαβατός, Λουτρός, Ἀλεξάνδρεια, Καψόχωρα, Νησί, Νησέλι, Νεοχώρι, Ἀγκαθιά, Ἀλάμπορον, Πλατύ, Λιανοβέργι, Παλαιοχώρι, Βαλμάδα κτλ.[2], δηλαδὴ ἅπαντα τὰ χωρία ἀπὸ τὸν Σταυρὸν καὶ ἐκεῖθεν.

3. Ἐξ ἄλλου τὰ χωρία Μελίκη, Νεόκαστρον, Σφήνιτσα καὶ Πρόδρομος ὑπήγοντο μέχρι τοῦ 1924 εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Κίτρους[3] (Κατερίνης).

4. Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ περιφέρεια τοῦ ἐπισκόπου Βεροίας ἐξετείνετο κατ' ἀρχὴν μέν, ὅταν ἱδρύθη τὸ πρῶτον, εἰς τὰ σημερινὰ περίπου ὅριά της, ἐν συνεχείᾳ ὅμως περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὰ χωρία τὰ ὁποῖα εὑρίσκοντο ἐπὶ τῶν Πιερίων καὶ τοῦ Βερμίου ὄρους, ἐνῶ ἐκ τῶν χωρίων τοῦ κάμπου ὑπήγοντο εἰς αὐτὴν μόνον τὰ εὑρισκόμενα πλησιέστατα τῆς πόλεως (Μακροχώρι, Βαρβάρες, Κρεβατᾶ, Λαζοχώρι κτλ.). Κατόπιν, μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς ἐπισκοπῆς Δρουγουβιτίας, ὑπήχθησαν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ χωρία τῆς περιοχῆς Ναούσης. Ἡ κατάργησις τῆς ἐπισκοπῆς Καμπανίας εἶχεν

«Ἡ ὀνομασία Καψόχωρα εἶναι νέα ὀνομασία, διότι ἐκάη τὸ χωρίον ἐδῶ καὶ 300 χρόνια, ὁπότε εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν "Ἐξωκκλήσιον Ἅγιος Δημήτριος", ὅπου εἶναι τὸ νεκροταφεῖον. Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ὑπῆρχε μητρόπολις, ἀλλὰ ἐκάη καὶ αὐτή. Ὑφίστανται μεγάλοι λίθοι, θαμμένοι ἐντὸς ἀγροῦ. Εἰς ἀπόστασιν 150 μέτρων ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτὴν ὑπῆρχε δρόμος, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο "δρόμος Βεροίας". Πλησίον τῆς αὐτῆς θέσεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 150 μέτρων ἦταν ὑδρόμυλος, ποὺ δὲν σώζεται σήμερα, διότι ἰσοπεδώθηκε καὶ ἡ ἔκτασις ἐκαλλιεργήθη».

1. *Th. Tafel,* De Thessalonica, σελ. 56 - 57 καὶ 85, *τοῦ ἰδίου,* De via... Egnatia, σελ. 45 κέ., 47 κέ., *Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5, σελ. 455 κέ., 474 κέ., 478 κέ., *Γ. Κονιδάρη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 26 καὶ 45, *E. Honigmann,* Die Unterschriften des tomos de Jahres 1351, B.Z. 47 (1954) 104 - 115, 107 καὶ 111 - 112, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 49 καὶ 51 - 56, *Δ. Χωματιανοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΡΣ', στῆλαι 447 - 462, στήλη 454.

Μνείαν τῆς ἐπισκοπῆς κατὰ τὸ 1363 βλ. εἰς *F. Miklosich - J. Müller,* τόμ. 1, σελ. 446. *Ὁ Μιχαὴλ Χατζῆ Ἰωάννου,* Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, ἤτοι τοπογραφικὴ περιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1881, σελ. 109 γράφει ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Καμπανίας συνεχωνεύθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν (μητρόπολιν) Θεσσαλονίκης, τῆς συγχωνεύσεως «ἀποφασισθείσης διὰ τοπικῆς συνόδου».

2. Κατάλογον τῶν χωρίων βλ. εἰς *Β. Α. Μυστακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 387 - 388, *Π. Παπαγεωργίου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 69 - 71, *Δ. Σ. Γκίνη,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. ιζ' σημ. 48.

3. *Παρθενίου Βαρδάκα,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 5, 73, 75 καὶ 78, πρβλ. *Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα,* Ἐκκλησιαστικαὶ σελίδες διὰ τὴν Πιερίαν καὶ τὴν Κατερίνην, Λεύκωμα Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κίτρους, ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κατερίνης, σελ. 51 - 64, σελ. 53.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὡς συνέπειαν νὰ περιέλθουν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου Βεροίας - Ναούσης τὰ χωρία ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ μέχρι τῆς Βαλμάδος καὶ τῆς Ἀγκαθιᾶς, κατὰ δὲ τὸ 1924 τέσσαρα χωρία ἀπεσπάσθησαν ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς Κίτρους (Κατερίνης), διότι διοικητικῶς ὑπήγοντο εἰς τὴν Βέροιαν.

4. ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα διὰ τοὺς περισσοτέρους τῶν διατελεσάντων ἀρχιερέων, οὔτε τῶν σπουδαιοτέρων ἐπισκοπῶν καὶ μητροπόλεων, παρ' ὅλον ὅτι συνεχῶς ἀποκτῶνται νέαι πληροφορίαι ἐκ τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων.

Εἰδικώτερα ὁ ἐπισκοπικὸς κατάλογος τῆς Βεροίας εἶναι ἐλλιπής, κυρίως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Θὰ προσπαθήσω νὰ παρουσιάσω ὅσα γνωρίζομεν διὰ τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Βεροίας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐπισκοπῆς της μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς τουρκοκρατίας.

1. Ὀνήσιμος (61 - 106)

Ἦτο ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Βεροίας, δεδομένου ὅτι ὁ, φερόμενος ὑπὸ μερικῶν ὡς πρῶτος, Κάρπος ἦτο ἐπίσκοπος τῆς Βερόης τῆς Θράκης[1]. Ὁ Ὀνήσιμος εἶναι γνωστὸς ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸς τοὺς Κολοσσαεῖς (4, 9 : «Σὺν Ὀνησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὅς ἔστιν ἐξ ὑμῶν· πάντων ὑμῖν γνωριοῦσι τὰ ὧδε») καὶ ἐκ τῶν ἀποστολικῶν κανόνων (βλ. 7, κεφ. 46 : «Βερροίας δὲ τῆς κατὰ Μακεδονίαν, Ὀνήσιμος ὁ Φιλήμονος»), ἦτο δὲ προηγουμένως δοῦλος τοῦ Φιλήμονος[2].

Ἐν συνεχείᾳ φέρεται ὡς ἐπίσκοπος τῆς Βεροίας ὁ Ἀντώνιος, μετασχὼν τῆς Ἁγ. Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325), πλὴν ὅμως τοῦτο ἀμφισβητεῖται[3].

2. Γερόντιος (347)

Μετέσχεν ἀσφαλῶς τῆς Συνόδου τῆς Σαρδικῆς, διότι ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐπιστολάς, αἱ ὁποῖαι ἐστάλησαν πρὸς τὰς ἐκκλησίας, ὡς Γερόντιος ἀπὸ τὴν μα-

---

1. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία, σελ. 171 - 172, *τοῦ ἰδίου*, Σύντομη, σελ. 17.

2. *Le Quien*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 71, *R. Janin*, ἔνθ' ἀνωτ., στήλη 886, *Ἀνθίμου Ἀλεξούδη*, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι... ΙΖ'. Βερροίας καὶ Ναούσης, «Νεολόγος» Κωνσταντινουπόλεως, τῆς 13.2.1891 (πρβλ. ἀναδημοσίευσιν - συμπλήρωσιν ὑπὸ *Μ. Γεδεών*, εἰς *Ι. Χατζηιωάννου*, Πανελλήνιον λεύκωμα, τόμ. 4ος, Ἀθ. 1927, σελ. 215), *Μ. Δήμιτσα*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 38 - 39, *Πολυκάρπου Σακελλαροπούλου*, ἄρθρον Βέροια, Μ.Ε.Ε., τόμ. 7ος, σελ. 132 καὶ εἰς Θ.Χ.Ε., τόμ. 2, Ἀθ. 1937, στῆλαι 521 - 522, *Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου*, ἄρθρον Βέροια, Θ.Η.Ε., τόμ. 3ος, Ἀθ. 1963, στῆλαι 823 - 826, στήλη 825, πρβλ. Ε.Α., τόμ. 1, σελ. 315.

3. *Ἀ. Ἀλεξούδη*, ἔνθ' ἀνωτ., *Πολ. Σακελλαροπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., *Τ. Γριτσοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δονικὴν Brebi ἢ Brevi, δηλαδὴ τὴν Βέροιαν καὶ ὄχι τὴν θρακικὴν Βερόην, ὡς νομίζεται ἀπὸ μερικούς, ὑπογράφει δὲ οὗτος μαζὶ μὲ ἄλλους ἐπισκόπους τοῦ 'Ιλλυρικοῦ[1].

Διὰ τὸ ἔτος 369 ἀναφέρεται ὡς ἐπίσκοπος τῆς μακεδονικῆς Βεροίας καὶ ὁ Δημόφιλος[2], ἀλλὰ πρόκειται δι' ἀρχιερέα τῆς θρακικῆς Βερόης, ὡς ρητῶς γράφουν Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς[3].

3. Λουκᾶς (431 ἢ 441)

Ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Ἐφέσου, ἡ ὁποία ἐπωνομάσθη ληστρική, καὶ διεκρίθη κατὰ τὰς συνεδριάσεις της, ὑπογράψας ὡς : «Λουκᾶς, ἐπίσκοπος Βερροίας Μακεδονίας πρώτης»[4].

Ἀπὸ μερικοὺς ἀναφέρεται ὡς ἐπίσκοπος τῆς μακεδονικῆς Βεροίας καὶ ἕτερος Λουκᾶς, κατὰ τὸ ἔτος 451, ὡς μετασχὼν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου[5], ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, διότι κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος (451) μνημονεύεται καὶ ὁ Σεβαστιανός.

---

1. *Mansi,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 3ος, στήλη 39 : «Gerontius a Macedonia, de Brebi», καὶ 42: «Brevi», πρβλ. *Le Quien,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 71, *R. Janin,* ἔνθ' ἀνωτ., *Α. Ἀλεξούδη,* ἔνθ' ἀνωτ., *Μ. Δήμιτσα,* ἔνθ' ἀνωτ., *Π. Σακελλαροπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., *Τ. Γριτσοπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ. Οἱ ὡς ἄνω πέντε τελευταῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ἑπομένους ἀρχιερεῖς καὶ συνεπῶς εἶναι περιττὴ ἡ περαιτέρω συνεχὴς μνημόνευσίς των.

2. Βλ. Θ.Η.Ε., τόμ. 4ος, Ἀθ. 1964, στήλη 1107, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, *Παρ. Κ. Πολάκη,* Ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τοῦ Πρωτείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Θεολογία 24 (1953) 374 κέ., σελ. 378 - 379 καὶ 383 - 384.

3. *Νικηφόρου* ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Χρονογραφικὸν σύντομον, ἔκδ. de Boor, Λειψία 1880, σελ. 115 : «Δημόφιλος ἔτη ιβ μῆνας ε' κθ. Δημόφιλος ἀρειανός, πρότερον Βεροίης τῆς Θράκης ἔτη ια μῆνας ε'».

Πρβλ. *Ἐπηραιμίου (Ἐφραίμ),* ἔνθ' ἀνωτ., στίχ. 9645 - 9647:

Πρὸς τοῖσδε Δημόφιλος μύστης Ἀρείου
Ἐπίσκοπος τῆς Βερρόης τῆς ἐν Θράκῃ
Μετατεθεὶς ἴσχυνε τὴν προεδρίαν.

Ὁ Ἐφραὶμ ὅταν ἀναφέρεται εἰς τὴν μακεδονικὴν Βέροιαν γράφει Βέρροια, π.χ. εἰς τοὺς στίχους 7234, 8592, 9143 καὶ 10373, ὅταν ὅμως μνημονεύῃ τὴν Βερόην τῆς Θράκης γράφει Βερρόη, π.χ. εἰς τοὺς στίχους 6085, 7770 καὶ 8976.

4. *J. D. Mansi,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 6ος, σελ. 847, ὅπου καὶ σημ., καὶ 930, *Le Quien,* ἔνθ' ἀνωτ., *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 449, *Χρυσ. Παπαδοπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 27, *E. Honigmann,* The original list of the fathers of Nicaea, Byzantion 16 (1942 - 1943) σελ. 20 κέ., σελ. 35, *Μ. Ι. Γεδεών,* Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν μητροπόλεων καὶ τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, Ε.Α. 26 (1905) σελ. 405, πρβλ. Μ.Ε.Ε., τόμ. 10ος (Ἑλλάς), σελ. 660.

5. *Θ. Ἀθανασίου,* Περὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ἐν Ρουμανίᾳ, Ἀθ. 1898, σελ. 15, πρβλ. *Ἀνθ. Ἀλεξούδη,* ἔνθ' ἀνωτ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Σεβαστιανὸς (451)

Ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος (451) καὶ ὑπέγραψεν εἰς τὰς Β', Γ' κτλ. πράξεις ταύτης, ὡς: «Σεβαστιανὸς Βερροίας Μακεδονίας», ἀλλὰ καί: «Σεβαστιανὸς Βερρόης»[1], διὰ τοῦτο θεωρεῖται πολλάκις ἀρχιερεὺς τῆς Βερόης τῆς Θράκης, ἡ δὲ λέξις Μακεδονία ἐκλαμβάνεται ὅτι ἐτέθη ἀντὶ Θράκη, ὅπως συνηθίζετο πολλάκις κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Εἰς τὴν αὐτὴν Σύνοδον ὑπογράφει καὶ τρίτος ἐπίσκοπος, ὁ Θεόκτιστος «Βερροίας»[2]. Πρόκειται προφανῶς περὶ τριῶν ἐπισκόπων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ δεύτερος εἶναι τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, ὁ πρῶτος τῆς Βερόης τῆς Θράκης καὶ ὁ τρίτος τῆς Βεροίας τῆς Συρίας (τοῦ Χαλεπίου), τῆς ὁποίας ἦτο ἀρχιερεὺς καὶ ὁ πολὺς Ἀκάκιος.

5. Τιμόθεος (536)

Μετέσχε τῆς Ἑνης Συνόδου, ἡ ὁποία συνεκλήθη ἐπὶ Πατριάρχου Μηνᾶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατ' ἄλλους κατὰ τὸ ἔτος 536[3] καὶ κατ' ἄλλους, ἐσφαλμένως, κατὰ τὸ ἔτος 553[4].

Περὶ τούτου προέκυψε ζήτημα, διότι ὑπέγραψεν ὡς μητροπολίτης (καὶ ὄχι ὡς ἐπίσκοπος) Βεροίας[5].

6. Ἰωσὴφ (879)

Ἐτάχθη κατὰ τοῦ περιφήμου Φωτίου καὶ τὸν κατεδίκασε. Ὑπογράφει εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ 879 ὡς: «Ἰωσήφ, ἐλέῳ Θεοῦ, ἐπίσκοπος Βερροίας»[6].

7. Βασίλειος (11ος αἰών)

Ἔγινε γνωστὸς τελευταίως ἐκ δημοσιευθείσης σφραγῖδος, κατεστραμμένου μερικῶς μολυβδοβούλλου, ὅπου ἀναγράφονται: «Σφραγὶς Βασιλείῳ συγ-

---

1. *Mansi*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 6, στῆλαι 941 - 942: «Σεβαστιανοῦ Βερρόίας Μακεδονίας», 977: «Σεβαστιανοῦ Βερρόης», 1070: «Σεβαστιανὸς Βερροίας», 1083: «Σεβαστιανὸς Βερρόης», τόμ. 7, στήλη 20: «Σεβαστιανὸς ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος Βερροίας...», στήλη 140: «Σεβαστιανὸς ἐπίσκοπος Βερόης, ὁρίσας ὑπέγραψα» καὶ στήλη 141.

2. *Mansi*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 6ος, στῆλαι 979 - 980: «Θεοκτίστου Βερροίας», στήλη 1084: «Θεόκτιστος Βερροίας», τόμ. 7ος, στήλη 140: «Θεόκτιστος ἐπίσκοπος Βερροίας, ὁρίσας ὑπέγραψα», στήλη 401, ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῆς Βεροίας τῆς Συρίας (Χαλεπίου), βλ. *Mansi*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 6ος, στήλη 941: «Θεοκτίστου Βερροίας Συρίας».

3. *R. Janin*, ἔνθ' ἀνωτ., *Χρυσ. Παπαδοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 26 καὶ εἰς Θεολογίαν 22 (1951) 337 - 368, σελ. 343, Μ.Ε.Ε., τόμ. 10ος, σελ. 661.

4. *Γερ. Ι. Κονιδάρη*, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1954 - 1960, σελ. 510, *Τ. Γριτσοπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., *Α. Ἀλεξούδη*, ἔνθ' ἀνωτ.

5. *Mansi*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 8ος, στήλη 878: «Τιμοθέου τῆς μητροπόλεως Βερόης».

6. *Mansi*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 16ος, στήλη 194, *Le Quien*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 72.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κέλλῳ καὶ ἐπισκόπῳ τῆς Βεροίας». Ὁ V. Laurent χρονολογεῖ ταύτην εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 11ου αἰ. [1].

8. Γουαρῖνος (1204 - 1206)

Ἦτο Λατῖνος ἐπίσκοπος τῆς φραγκοκρατουμένης Βεροίας, γενόμενος ὕστερα ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης. Δὲν γνωρίζομεν ποῖος ὑπῆρξεν ὁ διάδοχός του, πάντως εἶναι πιθανὸν νὰ παρέμεινεν ἐπίσκοπος τῆς Βεροίας μέχρι τοῦ 1212, διότι μόλις τότε ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐκλογή του ὡς ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης.

9. Λέων (1260 - 1280)

Ἦτο ἑνωτικός, συνταχθεὶς μὲ τὸν πατριάρχην Βέκκον, λαβὼν μέρος εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ 1280 [2] καὶ ὑπογράψας εἰς τὰς ἀποσταλείσας ἐπιστολὰς πρὸς τὸν πάπαν Γρηγόριον 10ον καὶ εἰς ἄλλας πράξεις, ὡς μητροπολίτης [3], ὡς ἀρχιεπίσκοπος [4] ἢ ἁπλῶς ὡς «ὁ Βερροίας» [5].

10. Ἀντώνιος Μαλάκης (1285)

Ἦτο ἀνθενωτικός, ἐχθρὸς τοῦ ἑνωτικοῦ πατριάρχου Βέκκου, μετασχὼν τῆς Συνόδου τῶν Βλαχερνῶν (1285), ὅπως δὲ εἴδαμεν ἦτο γόνος (μακεδονικῆς πιθανὸν) οἰκογενείας, ἡ ὁποία ἀνέδειξε πολλοὺς κληρικούς.

11. Ἀνώνυμος (1306)

Ἀναφέρεται (1306) εἰς νεαρὰν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀθανασίου μετὰ ἄλλων ἀρχιερέων ὡς «ὁ βερροίας» [6].

12. Ἀνώνυμος (1316 - 1317)

Ἦτο συνοδικὸς κατὰ τὰ ἔτη 1316 - 1317, ἀναφέρεται ὅμως χωρὶς τὴν μνημόνευσιν τοῦ ὀνόματός του [7].

---

1. *V. Laurent,* Le corpus, σελ. 342 - 343, σελ. 343.

2. *Mansi,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 24, στήλη 365 : «...καὶ τοῦ Βερροίας Λέοντος».

3. *Le Quien,* ἔνθ' ἀνωτ.

4. *Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 4ος, σελ. 382, παράγρ. 59, *Μ. Ι. Γεδεών,* Α.Ε.Ι. 1 (1911) 48 - 50, σελ. 50, *τοῦ ἰδίου,* Νέα βιβλιοθήκη ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἰδίᾳ τῶν καθ' ἡμᾶς, τόμ. 1ος, τεῦχ. Αον, Κωνσταντινούπολις 1903, σελ. 106 - 107, σελ. 107 : «Ὁ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Βερροίας Λέων ὁρίσας ὑπέγραψα» (1278).

5. *F. Miklosich - J. Müller,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 4ος, σελ. 379 - 382 : «...καὶ τοῦ Βερροίας Λέοντος» (1272). Ὁ *Ἀνθ. Ἀλεξούδης,* ἔνθ' ἀνωτ., γράφει : «1260 Λέοντος», ὁ δὲ *Τ. Γριτσόπουλος,* ἔνθ' ἀνωτ. : «Λέων ἢ Λεόντιος ἐπίσκοπος περὶ τὸ 1260».

6. *Zachar. A. Lingenthal,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 3ος, σελ. 628 κέ., σελ. 628, *Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 5ος, σελ. 121 - 126, σελ. 122, *Ζέπων,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 6ος, σελ. 533 - 536, σελ. 533.

7. *F. Miklosich - J. Müller,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 66 - 67, σελ. 67 : «...τοῦ Βερροίας», σελ. 68 - 69, σελ. 68 καὶ σελ. 71 - 73.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

13. Μάξιμος (1326)

Ἐγνώσθη τελευταίως τὸ ὄνομά του, εἶναι δὲ ὁ πρῶτος γνωστὸς καὶ ἀναμφισβήτητος μητροπολίτης τῆς Βεροίας, ὑπογράψας εἰς τὴν διαθήκην τοῦ Θεοδώρου Σαραντηνοῦ [1].

14. Διονύσιος (1330 - 1364)

Γνωρίζομεν ὅτι ἦτο μητροπολίτης Βεροίας κατὰ τὰ ἔτη 1330 - 1364, διότι ὑπογράφει εἰς πράξεις τοῦ ἔτους 1330 ἐπὶ πατριάρχου Ἡσαΐα [2], τοῦ 1342 εἰς πρακτικὰ Συνόδου ἐπὶ πατριάρχου Καλλίστου, κατὰ τὴν ὁποίαν κατεδικάσθησαν οἱ ἀντιπαλαμισταὶ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνος [3], κατὰ τὸ 1350 εἰς τὸν τόμον ἐναντίον τοῦ Βαρλαὰμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου ἐπὶ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ [4] καὶ τέλος εἰς πρᾶξιν διὰ τὴν ἀθώωσιν τοῦ μοναχοῦ Νίφωνος [5], μετετέθη δὲ ἐκ τῆς Βεροίας κατὰ τὸ ἔτος 1364.

15. Δανιὴλ (1393 - 1394)

Ἐγένετο γνωστὸς κυρίως διότι μετέβη μετὰ τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γαβριὴλ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος (1393) ὡς Ἔξαρχος ἐπὶ Μανουὴλ Β' τοῦ Παλαιολόγου καὶ συνέταξαν (1394) τὸ Γ' τυπικὸν τούτου [6].

Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀναφέρεται «ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Βερροίας» χωρὶς νὰ κατονομάζεται. Πιθανὸν νὰ ἦτο ὁ Δανιήλ.

16. Ἀνώνυμος (14ος αἰ.)

Εἰς κώδικα (τοῦ 14ου αἰ.) τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Γρηγορίου τοῦ Ἁγί-

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 14 κέ., σελ. 28 στίχ. 9α.

2. *F. Miklosich - J. Müller,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 155 - 156, σελ. 155, σελ. 156 - 158, σελ. 157.

3. *Le Quien,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 72 : «Διονύσιος Βεροιαῖος μητροπολίτης».

4. *Mansi,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 26, στήλη 195: «Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Βερροίας ὑπέρτιμος καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τῶν Τυάνων Διονύσιος», P.G. *Migne,* τόμ. 151, στῆλαι 761 - 762, στήλη 762 : «Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Βερροίας, ὑπέρτιμος...».

5. *F. Miklosich - J. Müller,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 296 - 300, σελ. 300 : «† Ὁ μητροπολίτης Βερροίας καὶ ὑπέρτιμος Διονύσιος», πρβλ. σελ. 454.

6. *Ph. Meyer,* Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894, σελ. 195 - 197, σελ. 196 στίχ. 2 - 16, *R. J. Loenertz,* Isidore Glabas, métropolite de Thessalonique (1380 - 1396), R.E.B. 6 (1948) 181 - 187, σελ. 184 - 185, *V. Laurent,* Note additionnelle, R.E.B. 6 (1948) 187 - 190, σελ. 187 - 189, *Γ. Σμυρνάκη,* Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθ. 1903, σελ. 101, *Κοσμᾶ Βλάχου,* διακόνου, Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Βόλος 1903, σελ. 72 καὶ 308 - 309, σελ. 309, *Μ. Ι. Γεδεών,* Ὁ Ἄθως. Ἀναμνήσεις - ἔγγραφα - σημειώσεις, Κωνσταντινούπολις 1885, σελ. 115, *Διονυσίου Πίστη,* πρ. Ξάνθης, Περιγραφικὴ ἱστορία τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Θεσσαλονίκη 1870, σελ. 86 - 87, *Β. Α. Μυστακίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 378 καὶ *Ν. Μ. Παναγιωτάκη,* Ἱστορία τοῦ Ἄθωνος, Θ.Η.Ε., τόμ. 1ος, Ἀθ. 1962, στῆλαι 859 κέ., στῆλαι 877 καὶ 892.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ου Ὄρους καταχωροῦνται σαράντα ὁμιλίαι μητροπολίτου τῆς Βεροίας, μὴ κατονομαζομένου [1].

17. Ἀρσένιος (1397 - 1400;)

Ὁ Ἀρσένιος ὑπῆρξε μητροπολίτης τῆς Βεροίας, ὡς ἐγνώσθη τελευταίως, ἐμαρτύρησε δὲ εἰς τὴν Βέροιαν, τιμώμενος ὡς ἅγιος. Διεσώθη ἡ ἀκολουθία του ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς ἕτερον μητροπολίτην τῆς Βεροίας, τὸν Ἰωάννην [2]. Δὲν γνωρίζομεν ἐξ ἄλλης πηγῆς τὸν νεομάρτυρα μητροπολίτην τῆς Βεροίας [3].

Ὑπῆρξεν ἀρχιερεὺς μᾶλλον περὶ τὸ ἔτος 1400, διότι ἐκ δημοσιευθέντων ἐγγράφων γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1400 - 1401 δὲν ὑπῆρχε μητροπολίτης εἰς τὴν Βέροιαν, διὰ τοῦτο καὶ διωρίσθη (1400), ὅπως εἴδαμεν, ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ματθαίου ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Θεοφάνης ὡς ἔξαρχος τῶν χηρευουσῶν μητροπόλεων τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Μαύρης Θαλάσσης [4], κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀνετέθη εἰς τὸν μοναχὸν Ἰγνάτιον, ἡγούμενον τῆς μονῆς τοῦ Φιλοκάλλου, ἡ πρόνοια καὶ ἡ ἐπιμέλεια «...τῶν ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ καὶ πάσῃ Θετταλίᾳ καὶ ἐν τῇ Βερροίᾳ καὶ ἐν τῇ Λαρίσσῃ καὶ πάσῃ τῇ δευτέρᾳ Θετταλίᾳ πατριαρχικῶν δικαίων» [5].

Παρὰ ταῦτα, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν τουρκικὴν ἐπιγραφήν, ἡ ὁποία διασώζεται κάτωθι τοῦ ἱστορικοῦ πλατάνου τῆς Βεροίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ὅτι ἡ παλαιὰ μητρόπολις ἦτο τέμενος ἀφιερωμένον εἰς τὸν σουλτάνον Μουράτ, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ κατάληψις ταύτης καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Ἀρσενίου (τοῦ Καλλινίκου ἢ Καλλιμάχου τῆς παραδόσεως) ἔλαβε χώραν ἐπὶ Μουρὰτ Α' (1362 - 1389) καὶ πιθανώτερα κατὰ τὴν δευτέραν ἅλωσιν, ὁπότε καὶ ἀπηγχονίσθη ὁ Ἀρσένιος.

18. Εὐστάθιος (1403 - 1410)

Ἦτο μητροπολίτης τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, παρευρεθεὶς εἰς τὸν ἐντα-

---

1. *Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου,* Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, Κανταβριγία 1895, τόμ. 1ος, σελ. 50, ἀρ. 586, πρβλ. *τοῦ ἰδίου,* Κατάλογος, ἔκδ. Ἀθηνῶν (1888), τόμ. 1ος, μέρος Αον, σελ. 128 - 129, ἀρ. 586, 39.

2. *Νίκου Βέη,* Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων, σελ. 294 - 295, ἀρ. 269.

3. Περὶ τῶν νεομαρτύρων βλ. *Κ. Ἀμάντου,* Νεομάρτυρες, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α., περίοδος 2α, τόμ. 4 (1953 - 54) 161 - 167, ὅπου (σελ. 162 σημ. 1) καὶ βιβλιογραφία.

4. *F. Miklosich - J. Müller,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2ος, σελ. 449, *Κωνσταντίνου Μ. Ράλλη,* Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθ. 1907, σελ. 332 σημ. 66, *Ἀλεξ. Ν. Διομήδη,* Βυζαντιναὶ μελέται, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1942, σελ. 345 κέ., σελ. 347.

5. *F. Miklosich - J. Müller,* ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2ος, σελ. 524, *Κ. Μ. Ράλλη,* Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐξάρχων, Π.Α.Α. 11 (1936) 146 κέ., σελ. 148 σημ. 1, *Μ. Ι. Γεδεών,* Πατριαρχικοὶ πίνακες, σελ. 460, πρβλ. *Μ. Θ. Λάσκαριν,* Ναοὶ καὶ μοναὶ τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1405 εἰς τὸ ὁδοιπορικὸν τοῦ ἐκ Σμόλενσκ Ἰγνατίου, τόμος Κ. Ἀρμενοπούλου, σελ. 315 - 344, σελ. 323 - 324.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φιασμὸν τοῦ μητροπολίτου τῆς Γοτθίας Ἰωάννου (1403 ἢ 1410), ὑπογράφει δὲ καὶ εἰς ἔγγραφον τοῦ 1407 περὶ τοῦ μετοχίου τῆς Λαύρας τοῦ μοναστηρίου τοῦ Μιχαὴλ εἰς τὰ Καλάμια[1], ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Τόμον τῆς Ἀγκύρας (1409)[2].

Εἶναι ἄγνωστον, ἐὰν ὁ μητροπολίτης τῆς Βεροίας Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος συνέταξε τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὁσιομάρτυρος μητροπολίτου Βεροίας Ἀρσενίου, ἔζησε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἢ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς τουρκοκρατίας, δεδομένου ὅτι δὲν γνωρίζομεν τοῦτον ἐξ ἄλλων πηγῶν καὶ ὁ κῶδιξ, ὅπου καταχωρεῖται τὸ ὡς ἄνω κείμενόν του, εἶναι τοῦ 15ου ἢ τοῦ 16ου αἰῶνος (1552).

Ἐπίσης δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ὁ ἀναφερόμενος ὡς «Μιχαὴλ Θύτης» εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τῆς Βεροίας ἦτο μητροπολίτης τῆς Βεροίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους[3].

Δὲν ξεύρομεν ἀκόμη, πότε ἔζησεν ὁ ἐπίσκοπος Μακάριος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Μακάριος ἦτο ἀρχιερεὺς τῆς Βεροίας τὸ ἀργότερον κατὰ τὸν 12ον ἢ 13ον αἰ., ὁπότε ἐκτίσθη ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἡ ὁποία πάντως ἀναφέρεται τὸ πρῶτον εἰς δημοσιευθὲν ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1395 ὡς μονύδριον[4], ἐκτὸς ἐὰν ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸς δὲν ἦτο ἀρχιερεὺς τῆς Βεροίας, ἀλλὰ ἄλλης περιοχῆς καὶ ἦτο Βεροιεὺς τὴν καταγωγήν.

---

1. *Σωφρονίου Εὐστρατιάδου*, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἄθω, Ἑλληνικὰ 2 (1929) 342 - 384, σελ. 381.

2. Βλ. P.G. *Migne*, τόμ. 160, στῆλαι 100 κέ., *V. Laurent*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 189. Ὁ *Le Quien*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 73 - 74, γράφει ὅτι τὸ γεγονὸς ἔλαβε χώραν κατὰ τὸ 1410, πρβλ. καὶ *Μ. Δήμιτσαν*, ἔνθ' ἀνωτ., *Τ. Γριτσόπουλον*, ἔνθ' ἀνωτ.

3. *Σωφρονίου Σταμούλη*, Βεροιακός, ἐφημ. «Βέροια», τῆς 3.4.1927.

4. Βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη, σελ. 23 καὶ 66. Μητροπολίτην Βεροίας μὲ τὸ ὄνομα Μακάριος γνωρίζομεν κατὰ τὸ 1692, βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη, σελ. 27.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Β. ΑΓΙΟΙ ΚΑΙ ΟΣΙΟΙ

Γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας ἔζησαν ἡ Ἁγία Ἱερουσαλήμ, ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ὁ ἐκ Βεροίας, ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος, ὁ νέος, τῶν Μετεώρων, καὶ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς. Ἐπίσης ἐτιμῶντο ἰδιαιτέρως ἡ Ἁγία Σολομονή, ἡ Ἁγία Παρασκευή, ἡ ὁσία Θεοδώρα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὁ Ἅγιος Κλήμης, ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀχρίδος.

Πάντως ἡ ἀνεύρεσις καὶ ἀνατύπωσις τοῦ ἑορτολογίου τῆς πόλεως (τὸ ὁποῖον ἐτυπώθη διὰ πρώτην φορὰν μὲ ἔξοδα τοῦ Θ. Κωττουνίου κατὰ τὸν 18ον αἰ. καὶ θὰ περιεῖχε πολλὰς καὶ χρησίμους πληροφορίας διὰ τὸ τοπικὸν ἁγιολόγιον) θὰ ἔλυεν ὁπωσδήποτε μερικὰ προβλήματα περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς λατρείας ἁγίων καὶ ὁσίων εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας[1].

1. Διὰ τὴν Ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ γνωρίζομεν ὅτι ἔζησε καὶ ἐμαρτύρησεν εἰς τὴν Βέροιαν μαζὶ μὲ τὰ τέκνα της κατὰ τὸν 3ον μ.Χ. αἰ., ἐτιμᾶτο δὲ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Βέροιαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, διότι φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πολιοῦχος τῆς πόλεως. Ὑπῆρχεν ἐν Βεροίᾳ ναὸς ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων της[2]. Ἑωρτάζετο ἡ μνήμη ταύτης, ὡς καὶ τῆς Ἁγίας Σολομονῆς, πρὸς τιμὴν δὲ τῆς τελευταίας καὶ τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου ἐγίνετο μεγάλη πανήγυρις κατὰ τὴν 1ην Αὐγούστου[3].

2. Εἴδαμεν, ἐξ ἄλλου, ὅτι κάτοικος τῆς Βεροίας μετέβη κατὰ τὸν 9ον αἰ.

---

1. *Σωφρ. Σταμούλη,* ἔνθ' ἀνωτ. : «4. Θεοδόσιος Κωττούνιος, ἰατρὸς κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα ἐκδοὺς "ἑορτολόγιον διὰ τὴν Βέροιαν τῆς Μακεδονίας", ἐσχάτως ἀποκαλυφθὲν ὑπὸ τοῦ Μ. Ι. Γεδεών». Δὲν κατώρθωσα, μέχρι στιγμῆς, νὰ ἀποκτήσω περισσοτέρας πληροφορίας παρὰ τὰς προσπαθείας μου καὶ εἰς τὴν Βιέννην διὰ τῆς κ. Γιούλης Σμυρλῆ - Τρούσα καὶ εἰς τὴν Βενετίαν διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Μ. Μανούσακα (βλ. Θησαυρίσματα 4 (1967) σελ. 238)· πρβλ. καὶ *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σημ. 1 σελ. 7 - 8.

Ὁ Θεοδόσιος Κωττούνιος ἐχρηματοδότησεν, ὡς γνωστόν, τὴν ἔκδοσιν τῶν συλλογικῶν κεφαλαίων τοῦ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ (Βιέννη 1784), περὶ τοῦ ὁποίου βλ. *Κυρ. Μαμώνη,* Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, βίος καὶ ἔργον, Ἀθ. 1954 (ἀνάτυπον). Περὶ τῶν Κωττουνίων βλ. *Ἀριστ. Στεργελλῆ,* Νέα βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο, Θησαυρίσματα 5 (1968) 249 - 254, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

2. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορία, σελ. 185 - 189, *τοῦ ἰδίου,* Σύντομη, σελ. 16 - 17 καὶ 18 - 19.

3. *Μητροπολίτου Βεροίας καὶ Ναούσης Πολυκάρπου* (Σακελλαροπούλου), Ἀκολουθία καὶ βίος τῆς ἁγίας ὁσιομάρτυρος Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς Σεκένδου, Σεκενδίκου καὶ Κηγόρου τῶν ἐν Βερροίᾳ τῇ πόλει ἐπὶ Πρόβου αὐτοκράτορος Ρώμης μαρτυρησάντων, Ἀθ. 1935, σελ. 5, *B. Nicolaidy,* Les Turcs et la Turquie contemporaine, τόμ. 1ος, Paris 1859, σελ. 275 - 279, σελ. 276 - 277, πρβλ. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σελ. 80.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὴν Θεσσαλονίκην διὰ νὰ θεραπευθῇ ἀπὸ τὴν ὁσίαν Θεοδώραν (812 - 892), ἐνῶ ἡ κάρα τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος τῆς Ἀχρίδος ἦτο τὸ καταφύγιον τῶν Βεροιέων κατὰ τὰς δυσχερεῖς στιγμάς.

3. Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ὁ ἐκ τῆς Βεροίας, ἔζησε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (μεταξὺ τοῦ 9ου καὶ τοῦ 15ου αἰ.) εἰς τὴν περιοχὴν τῆς μονῆς Προδρόμου τοῦ Ἀλιάκμονος [1], γενόμενος πολιοῦχος τῆς γενετείρας του καὶ τιμώμενος εἰς ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν ὡς θεραπευτὴς τῶν ψυχοπαθῶν [2].

4. Κατὰ τὰ ἔτη 1326 - 1331 ἢ 1336 ἔζησεν εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας καὶ ὁ ἀπολογητὴς τοῦ ἡσυχασμοῦ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὁ ὕστερα μητροπολίτης τῆς Θεσσαλονίκης, παραμείνας ἐπὶ 5 ἢ 10 ἔτη εἰς τὴν Σκήτην τῆς Βεροίας, ὅπου σώζονται ἀκόμη τὸ ἡσυχαστήριον («ἀσκηταριό»), ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ ἁγίασμά του [3].

Ἡ Βέροια ἀπετέλεσε πεδίον τοῦ ἀγῶνος τῆς ἡσυχαστικῆς καὶ ἀντησυχαστικῆς κινήσεως, ἀφοῦ εἰς τὴν πόλιν ἐδίδαξεν ὁ ἀντησυχαστὴς Ἀκίνδυνος, ἔχων μαθητὰς καὶ ὀπαδούς, ὅπως τὸν Μανουὴλ Τζυμισχῆν, ὅπως εἴδαμεν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἡσυχαστὴς Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἐνῶ παλαιότερα ἀπησχόλησε καὶ τὴν περιοχὴν Βεροίας ἡ διαμάχη μεταξὺ τῶν εἰκονοφίλων καὶ τῶν εἰκονομάχων, διότι αὕτη ἦτο μοναστικὸν κέντρον.

5. Ἔτσι ἐξηγεῖται, διατί καὶ ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος, ὁ νέος, ὁ ἱδρυτὴς τῶν Μετεώρων, φεύγων ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἦλθεν εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας περὶ τὸ 1340 - 1350 καὶ ἐν συνεχείᾳ, καίτοι παρεκλήθη νὰ μείνῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ τοῦ ἀπεδόθησαν πολλαὶ τιμαί, μετέβη εἰς τοὺς Σταγούς, διότι ἤθελε νὰ ζήσῃ εἰς ἀπομακρυσμένον καὶ πλέον ἥσυχον μέρος [4]. Ἄλλωστε ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἦτο

---

1. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965, ἰδίως σελ. 39 - 40, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, πρβλ. *M. Delacoulonche*, σελ. 211 καὶ *Σωφρ. Σταμούλη*, Συμβολή, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 52.

2. *Γ. Χ. Χιονίδη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 70 - 72.

3. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορικὰ προβλήματα καὶ μνημεῖα ἐκ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, Γρηγόριος Παλαμᾶς Ν (1967) σελ. 279 - 291 καὶ εἰς ἀνάτυπον, ὅπου βιβλιογραφία καὶ φωτογραφίαι.

4. Περὶ τοῦ Ἀθανασίου καὶ τῶν Μετεώρων βλ. *D. M. Nicol*, Meteora, the rock monasteries of Thessalie, London 1963.

Διὰ τὸν ὅσιον Ἀθανάσιον εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας βλ. *L. M. Heuzey*, Discours historique, Annuaire de l'Association pour l'Encouragement des Etudes Grecques en France, 9 (1875) 232 - 251, σελ. 240 : «Ἀλλὰ διέλθωμεν, εἰ δοκεῖ, κατ' ἀρχὰς αὐτῶν τῶν ἐν τῷ Μετεώρῳ, πῶς ἐκεῖσε εὑρέθησαν ὁ κῦρ Γρηγόριος ὁ Πολίτης, τίμιος γέρων καὶ πνευματικὸς ὢν πατήρ, ἔχων καὶ μαθητὴν κῦρ Ἀθανάσιον, ἐκατώκουν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθωνος· κακεῖσε ταραχῆς γενομένης ἐξ ἐπιδρομῆς κουρσάρων, ἀνεχώρησαν ἀπὸ τοῦ Ὄρους περὶ τὸ ἐν τῇ Σκήτει τῆς Βερρόιας ἀπελθεῖν. Ἀλλὰ ἀκούοντες τὰς ἀνδραγαθίας τῶν ἐν τῇ Σκήτει τῶν Σταγῶν καὶ τὴν ἐνάρετον αὐτῶν διαγωγήν, πρὸς δὲ καὶ τὴν τῶν Μετεώρων λίθων χαροποιὸν ἐπισημότητα, ἔκριναν διελθεῖν ἐκεῖθεν ἐν τῇ Σκήτει τῶν Σταγῶν» (= Σύγγραμμα ἱστορικόν... Δούπιανης). Πρβλ. *P. Uspensky*, Ἀποδημία εἰς τὰς μονὰς τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁ πρῶτος μοναχὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὁ ὁποῖος ἦρχετο εἰς τὴν Βέροιαν[1], ὅπου προφανῶς ὑπῆρχαν κατάλληλοι συνθῆκαι διὰ τὸν μοναχισμόν, ἤτοι τὸ ἀπαιτούμενον φυσικὸν περιβάλλον καὶ ἡ ἀνέκαθεν ἔντονος θρησκευτικότης τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία ἀνάγεται εἰς τοὺς μακεδονικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὅπως δεικνύει τὸ πλῆθος τῶν ἀνευρισκομένων βωμῶν, τῶν λατρευτικῶν ἐπιγραφῶν κτλ.

Μετεώρων τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ 1859 (ρωσσιστί), Πετρούπολις 1896, σελ. 146, ὅπου δημοσιεύονται καὶ τὰ ἑξῆς : Εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Ἕλληνος Βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Β' ἦλθαν Καταλανοὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τὸ ἐλεηλάτησαν καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἤθελε νὰ φύγῃ ἕξω ἕνας γέρων πνευματικός, μὲ τὸ ὄνομα Γρηγόριος, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς ἀσφαλὲς μέρος. Ἐπῆρε τὸν μαθητήν του Ἀθανάσιον καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Σκήτην τῆς Βεροίας, πού εἶναι εἰς τὴν Μακεδονίαν, κοντὰ εἰς τὴν πόλιν τῆς Βεροίας καὶ ἐκεῖ ἄκουσεν, ὅτι ὑπάρχει θεοσεβὴς ζωὴ εἰς τὴν Σκήτην τῶν Σταγῶν. Πρβλ. καὶ σελ. 410, ὅπου καταχωρεῖται τὸ κείμενον τοῦ Heuzey. Βλ. ἐπίσης *Ν. Α. Βέη,* Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων Βυζαντὶς 1 (1909), σελ. 191 - 332, σελ. 236ιβ κέ., σελ. 244, ὅπου καταχωροῦνται τὰ ἑξῆς (ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 404 κώδικος τῆς Μεταμορφώσεως, τῆς ἀριθμήσεως τοῦ Βέη) : «Διαζευχθείσης οὖν τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης ξυνωρίδος, ὁ μέν..., ὁ δέ γε θεῖος Γρηγόριος, τὸν Ἀθανάσιον λαβὼν καὶ τὸν Γαβριήλ, τὰ ἑσπέρια δεῖν ἔγνω καταλαβεῖν. Διελθὼν γοῦν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βέῤῥοιαν, πλεῖστοι τῶν ἐπιφανῶν ἐβούλοντο ὑποδέξασθαι αὐτοὺς καὶ ἀναπαῦσαι, ἀλλ' οὐκ ἐπένευσεν ὁ γέρων· ἐώρα γὰρ τὸν Ἀθανάσιον ἀηδῶς ἔχοντα τὰς ἐν τῇ πόλει διατριβάς, ὡς ἡσυχίας ἐρῶντα. Ἐντυχὼν δὲ τῷ προέδρῳ Σερβίων Ἰακώβῳ, μανθάνει παρ' αὐτοῦ περὶ τῶν Σταγῶν αὐτωσί», πρβλ. καὶ σελ. 265 κέ., σελ. 267.

Διὰ τὸν βίον τοῦ Ἀθανασίου βλ. ἀκόμη, Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν Μετεώρῳ ἀσκήσαντος, ψαλλομένη τῇ κ'. Ἀπριλλίου, Παρὰ τοῦ Λογιωτάτου Κυρίου *Ἰωάννου τοῦ Δεκαδύο.* Νῦν δὲ τύποις ἐκδοθεῖσα πρῶτον, δι' ἐξόδων καὶ φιλοτίμου δαπάνης τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος Κυρίου κὺρ Δημάκη, υἱοῦ Χατζηαναγνώστου τοῦ οἰκονόμου, ἐκ κώμης Μαβρήλου, Ἐνετίησιν 1788, σελ. 30 - 39, σελ. 33 - 34, *Β. Ματθαίου,* Ὁ Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τόμ. 4ος, Κερατέα Ἀττικῆς, σελ. 328 - 333, Συναξαριστὴς Νικοδήμου, τόμ. 2ος, Βενετία 1829, σελ. 295, *Ν. Ι. Γιαννοπούλου,* Τὰ Μετέωρα, Βόλος 1926, σελ. 38 κέ., σελ. 40.

1. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορικὰ προβλήματα, σελ. 282 - 284 ἢ 6 - 8 τοῦ ἀνατύπου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γ. ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Σήμερα ἡ Βέροια ἔχει 50 περίπου ἐκκλησίας, παλαιότερα ὅμως ὁ ἀριθμός των ἦτο ἀνώτερος τῶν 72[1]. Ἡ παράδοσις ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ πλῆθος τῶν ἐκκλησιῶν ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ πόλις ἦτο τόπος ἐξορίας ἐπισήμων ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀνήγειραν ταύτας[2], ὅπως λέγεται καὶ διὰ τὴν Καστοριάν, ἀλλὰ

---

1. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐντύπου : «Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Βεροίας», Θεσσαλονίκη 1912, καταχωρεῖται ὁ ἑξῆς πίναξ τῶν ἐκκλησιῶν :

«Παράρτημα

Ἐκκλησίαι καὶ παρεκκλήσια τῆς πόλεως Βερροίας.

Τῆς Ἐνορίας Μητροπόλεως : 1) Ἅγιοι Ἀπόστολοι Μητροπόλεως, 2) Παντοκράτωρ, 3) Ἁγία Ἄννα, 4) Ἀντιφωνητής. *Τῆς Ἐνορίας Κυριωτίσσης :* 5) Κυριώτισσα, 6) Παναγούδα, 7) Ἅγιος Ἀνδρέας, 8) Γοργοεπήκοος. *Τῆς Ἐνορίας Φανερωμένης :* 9) Φανερωμένη, 10) Βαλτεσινή, 11) Ἅγιοι Ἀνάργυροι, 12) Ἅγιος Βλάσιος. *Τῆς Ἐνορίας Ἁγ. Δημητρίου :* 13) Ἅγιος Δημήτριος, 14) Ἅγιοι Θεόδωροι, 15) Παναγία Παλαιοφορίτσα. *Τῆς Ἐνορίας Μακαριωτίσσης :* 16) Ἅγιος Στέφανος, 17) Ἅγιος Νικόλαος, 18) Εὐαγγελίστρια, 19) Ἅγιος Γεώργιος, 20) Ἁγία Παρασκευή, 21) Ἅγιος Κηρύκος. *Τῆς Ἐνορίας προφ. Ἠλιοῦ :* 22) Προφήτης Ἠλίας, 23) Ἁγία Ἄννα. *Τῆς Ἐνορίας Ἁγ. Ἰωάννου :* 24) Ἅγιος Ἰωάννης, 25) Χριστός, 26) Ἁγία Φωτίδα, 27) Ἅγιος Νικόλαος Γοῦρνες, 28) Ἁγ. Νικόλαος Ξυλοτραφτής. *Τῆς Ἐνορίας Χρυσοπολιτίσσης :* 29) Χρυσοπολίτισσα. *Τῆς Ἐνορίας Ἁγ. Πατα-πίου :* 30) Ἅγιος Πατάπιος, 31) Ἅγιος Σωτήριος, 32) Ἅγιος Νικόλαος Ψαρρᾶς. *Τῆς Ἐνορίας Ἁγ. Ἀναργύρων :* 33) Ἅγιοι Ἀνάργυροι, 34) Ἅγιος Βασίλειος, 35) Κυριώτισσα, 36) Περίβλεπτος, 37) Ἁγία Ἄννα, 38) Ἁγία Βαρβάρα. *Τῆς Ἐνορίας Ἁγ. Ἀντωνίου :* 39) Ἅγιος Ἀντώνιος, 40) Ἅγιος Βασίλειος, 41) Μέγας Θεολόγος. *Τῆς Ἐνορίας Ἁγ. Γεωργίου :* 42) Ἅγιος Γεώργιος, 43) Ἅγιος Νικόλαος, 44) Ἅγιος Σπυρίδων, 45) Ἅγιος Ἀνδρέας. *Τῆς Ἐνορίας Δεξιᾶς :* 46) Δεξιά, 47) Ἅγιος Νικόλαος, 48) Ἁγία Παρασκευή. *Τῆς Ἐνορίας Ταξιαρχῶν :* 49) Ἅγιος Γεώργιος, 50) Ἅγιος Νικόλαος, 51) Παναγία Χαυγιαρᾶ, 52) Ἅγιος Προκόπιος, 53) Ἔξω Παναγία. *Ἐκκλησίαι ἠρειπωμέναι ἐκ πυρκαϊῶν :* 54) Ἅγιος Νικόλαος, 55) Ἅγιος Σωτήρ, 56) Ἅγιος Κωνσταντῖνος, 57) Ἅγιος Δημήτριος, 58) Χρυσοβενετίκισσα, 59) Ἅγιος Σπυρίδων, 60) Δεξιά, 61) Ἅγιος Σωτήρ, 62) Φανερωμένη, 63) Θεολόγος, 64) Ἅγιος Γεώργιος, 65) Πανύμνητος, 66) Ἁγία Τριάς, 67) Ἁγ. Νικόλ. Ἀκαταμάχητος, 68) Ἁγ. Ἱερουσαλήμ, 69) Πρόδρομος, 70) Ἁγ. Καλλίπετρα, 71) Ταξιάρχης, 72) Ἅγιος Μούκιος». Πρβλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη, σελ. 65 - 68, *A. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 31 - 32, *Ἀν. Ἐμμ. Χριστοδούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 30 - 31 καὶ *Ἀπ. Μ. Τζαφεροπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 46 - 58.

2. *M. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 206, ὅπου γράφει ὅτι ἡ παράδοσις ἀποδίδει εἰς προσωπικότητας τῆς Βεροίας τὴν θεμελίωσιν ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ ἐκκλησιῶν. Προσθέτει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡ γνώμη αὐτὴ μένει ἀναπόδεικτος· ὁπωσδήποτε εἶναι γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν Βέροιαν συναντῶνται ξένοι, ὅπως ἦτο ὁ Ψαλιδᾶς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, διότι ἀλλοιῶς δὲν ἐξηγεῖται ἡ πρωτοφανὴς διαπίστωσις ὅτι ἐντὸς τῆς Βεροίας μόνον ὑπῆρχαν ἄλλοτε ἐννέα (9) τουλάχιστον ἐκκλησίαι, σήμερα δὲ ἑπτὰ (7), ἀφιερωμέναι εἰς τὸν Ἅγιον τῶν ναυτικῶν Νικόλαον, καίτοι ἡ πόλις δὲν εἶναι παράλιος. Ἡ μόνη εὔλογος ἐξήγησις εἶναι ὅτι αἱ ἐκκλησίαι αὐταὶ ἀνηγέρθησαν ἀπὸ ξένους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τὴν κατοικίαν ἢ τὴν διαμονήν των εἰς τὴν Βέροιαν καὶ κατήγοντο ἀπὸ παραθαλασσίους περιοχὰς ἢ ἦσαν πρώην ναυτικοὶ καὶ ἠθέλησαν νὰ τερματίσουν τὴν ζωήν των πολλάκις ὡς μοναχοὶ ἢ ὡς κτίτορες οἴκων τοῦ Θεοῦ, μιμούμενοι τοὺς αὐτοκράτοράς των, ὅπως τὸν Ἀνδρόνικον Β' τὸν Παλαιολόγον, τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνὸν κ.ἄ., οἱ ὁποῖοι ἀπέθαναν ὡς μοναχοί.

2. Διεσώθησαν ἐπιγραφαὶ καὶ ἔγγραφα τῶν βυζαντινῶν χρόνων τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς ὑπαρχούσας, κατὰ κανόνα, ἐκκλησίας. Οὕτω εἶναι δυνατόν, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν τεχνοτροπίαν τούτων, νὰ καταλήξωμεν εἰς συμπεράσματα διὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνεγέρσεώς των. Νομίζω ὅμως ὅτι πᾶσαι αἱ σημεριναὶ μεταβυζαντιναὶ ἐκκλησίαι ὑπῆρχαν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὁπότε ἀνηγέρθησαν διὰ πρώτην φοράν, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐπέτρεπαν μόνον ἐπισκευὰς ἢ ἐπανέγερσιν τῶν καταστραφέντων ναῶν ἐκ πυρκαϊῶν, τῆς παρόδου τοῦ χρόνου, σεισμῶν κτλ. καὶ ὄχι τὴν ἀνέγερσιν νέων καὶ ἀνυπάρκτων προηγουμένως ἐκκλησιῶν[1]· ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ ἦτο ἀνεδαφικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἀνηγέρθησαν διὰ πρώτην φορὰν 50 καὶ πλέον ἐκκλησίαι ἐντὸς μιᾶς ὁπωδήποτε μικρᾶς πόλεως. Ὅταν λοιπὸν κατεστρέφετο καὶ κατέρρεεν ὁλικῶς ἢ μερικῶς μία ἐκκλησία, ἐλαμβάνετο ἡ ἄδεια τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ ἀνεγείρετο ἐκ νέου, πολλάκις «ἐκ βάθρων», ὅπως συνέβη μὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, ἡ ὁποία ἐκάη, ἀλλὰ ἡ ἀνέγερσις ἐγίνετο πάντοτε ἐπὶ τῶν θεμελίων τοῦ προηγουμένου οἰκοδομήματος. Συνεπῶς κάτωθι τῶν ὑπαρχόντων σήμερα μεταβυζαντινῶν ναῶν ὑπάρχουν θεμέλια ἢ ἐνδείξεις τῶν παλαιοτέρων κτισμάτων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὅπως π.χ. θὰ συμβαίνῃ ὁπωσδήποτε μὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Κηρύκου καὶ τῆς Ἰουλίττης.

3. Ἔχω ἐπίσης τὴν γνώμην ὅτι οἱ κτίτορες ἠγόραζαν οἰκόπεδον, ὅπου ὑπῆρχεν, ἢ ἔκτιζαν οἰκίαν καὶ παραπλεύρως ναὸν μὲ τὰ σχετικὰ παρακολουθήματα, δηλαδὴ ἵδρυαν μοναστήρια, ὅπου ἐμόναζαν οἱ ἴδιοι καὶ ἄλλοι μοναχοί.

αὐτὴ (ἡ παράδοσις) ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἐξόριστοι εἰς τὴν Βέροιαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας. Ἐξόριστος ἦτο κατὰ τοῦτον καὶ ὁ ξένος Ψαλιδᾶς, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Πρβλ. *Μ. Γ. Γεδεών*, Βερροίας ἐπιγραφὴ χριστιανική, Ε.Α. 19 (1899) 173 - 174, σελ. 173, *Σ. Κουγέα*, Ἡ ἐκ Βεροίας βυζαντινὴ ἐπιγραφή, Ἑλληνικὰ 9 (1936) 167 - 170 (Σύμμεικτα), σελ. 168.

1. Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', σελ. 132, 137 - 138. Αἱ ἐπεκτάσεις κατηδαφίζοντο καὶ ἐτιμωροῦντο οἱ ὑπεύθυνοι, βλ. ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 217 καὶ 239 - 240.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Συχνὰ αἱ μοναὶ αὐταὶ ἢ καὶ αἱ ἐκκλησίαι ἦσαν ἰδιωτικαὶ καὶ μετεβιβάζοντο, διὰ διαθήκης, λόγῳ προικὸς κτλ. Διὰ τοῦτο αἱ ὑπάρχουσαι ἐκκλησίαι εἶναι κτισμέναι πλησιέστατα οἰκίας ἢ οἰκιῶν, μὴ γινόμεναι εὐκόλως ἀντιληπταὶ καὶ εὑρίσκονται ἡ μία ὄχι μακρὰν τῆς ἄλλης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει προκειμένου περὶ ἐνοριακῶν ναῶν, εἶναι δὲ κατὰ κανόνα μικραὶ ἀλλὰ μὲ ἀξιολόγους τοιχογραφίας, διὰ τὰς ὁποίας οἱ πλούσιοι κτίτορές των κατέβαλλον τὰς ἀπαιτουμένας ἀμοιβάς. Εἶναι ἤδη δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται περὶ τὴν λεωφόρον Ἀνοίξεως (Περιφερειακὸν) καὶ τὴν περιοχὴν Ἐλιᾶς, εἰς τὸ ἀνατολικὸν καὶ νότιον ἄκρον τῆς πόλεως, ἀπετέλουν πιθανὸν μίαν σκήτην μονῶν ἢ ἰδιοκτήτων ναῶν.

Αἱ περισσότεραι συνεπῶς ἐκκλησίαι τῆς Βεροίας ἦσαν μοναὶ καὶ κατέληξαν εἰς ναοὺς κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ὅπως θὰ ἴδωμεν διὰ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ἁγίου Κηρύκου καὶ τῆς Ἰουλίττης, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς ἐνορίας τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου κτλ.

4. Αἱ διασωθεῖσαι ἐκκλησίαι δύνανται νὰ χρησιμεύσουν κατ' ἀρχὴν διὰ τὴν τοπογραφικὴν μελέτην τῆς βυζαντινῆς Βεροίας καὶ κυρίως διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐκτάσεώς της, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πάντοτε κριτήριον ἀπολύτως ἀσφαλές, διότι οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν τὸ ἄνω τμῆμα τῆς πόλεως καὶ συγκεκριμένως τὸ δυτικόν, τὸ νότιον καὶ τὸ βορειοδυτικὸν μέρος ταύτης, ἀνήγειραν κτίρια καὶ τεμένη ἢ μετέτρεψαν ἐκκλησίας εἰς τεμένη, ὅταν δὲ ταῦτα κατέρρεαν λόγῳ πυρκαϊῶν, σεισμῶν, τῆς παρόδου τοῦ χρόνου, ἀνήγειραν νέα, ἀφοῦ ἐξηφάνιζαν τὰ θεμέλια τὰ ὁποῖα ὑπῆρχαν. Ἐπομένως ἐξέλιπαν ἐκκλησίαι τῆς βυζαντινῆς Βεροίας καὶ συνεπῶς δὲν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ὀρθὴν ἀντίληψιν διὰ τὴν ὁλικὴν καὶ ἀκριβῆ ἔκτασίν της.

5. Διὰ τὰς μονὰς καὶ τοὺς ναοὺς τῆς Βεροίας δὲν ἐξεδόθη μέχρι σήμερα εἰδικὴ μελέτη ἀλλὰ οὔτε ἐγράφη ἀξιόλογον ἄρθρον ἐκ μέρους τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὰς βυζαντινὰς ἐκκλησίας τῆς Μακεδονίας (Κ. Ζησίου, Γ. Λαμπάκης, Γ. Σωτηρίου, Α. Ὀρλάνδος, Α. Ξυγγόπουλος, Στ. Πελεκανίδης, Ν. Μουτσόπουλος, Μ. Μιχαηλίδης κ.ἄ.).

Ὁ Γ. Λαμπάκης προανήγγειλε τὴν ἔκδοσιν μελέτης δι' ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς Βεροίας τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰ. ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἀλλὰ ἡ ὑπόσχεσίς του δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἐξ ὅσων γνωρίζω. Ἐξ ἄλλου ὁ Στ. Πελεκανίδης πρόκειται νὰ ἐκδώσῃ μελέτην διὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ Μ. Μιχαηλίδης διὰ τὸν Θεολόγον, ὁ δὲ Ν. Μουτσόπουλος ἑτοιμάζει ἐκτενῆ ἐργασίαν διὰ τὸ σύνολον τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν τῆς Βεροίας.

Εἰς τὰς ἑπομένας σελίδας θὰ ἐπιχειρήσω νὰ δώσω ὡρισμένα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνέλεξα, ἁπλῶς διὰ νὰ βοηθηθῇ ὁ εἰδικός, ὁ ὁποῖος θὰ ἤθελε νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὸ μέλλον διεξοδικῶς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. ΣΩΖΟΜΕΝΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΚΑΙ ΜΟΝΑΙ

Ἐκ τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν τῆς Βεροίας ἐκρίθησαν κατ' ἀρχὴν (1924) ὡς προέχοντα διατηρητέα βυζαντινὰ μνημεῖα (εἰσηγήσει τοῦ τότε ἐφόρου τῶν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Γ. Σωτηρίου) αἱ ἑξῆς : 1) ἡ Παλαιὰ Μητρόπολις (Χουνκιὰρ τζαμί), 2) Ἅγιος Κηρύκος, 3) Χριστός, 4) Ἁγία Φωτεινὴ (κοινῶς Ἁγία Φωτίδα), 5) Ἅγιος Νικόλαος τῆς Γούρνας, 6) Ἁγία Παρασκευή, 7) Ἅγιος Γεώργιος, 8) Περίβλεπτος, 9) Εὐαγγελίστρια, 10) Ἅγιος Νικόλαος (Μακαριωτίσσης), 11) Παναγία Παληοφορίτισσα καὶ 12) Παντοκράτωρ[1].

Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἡ Ἁγία Φωτεινὴ (Φωτίδα) κατηδαφίσθη (1939), ὁ δὲ χῶρος ὅπου ἦτο κτισμένη κατελήφθη ἀπὸ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Βεροίας - Ἐλιᾶς - Φράγματος Ἀλιάκμονος, ὅπως κατηδαφίσθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, ἡ ὁποία ἔκειτο παραπλεύρως τοῦ ξενοδοχείου «Βεργῖνα». Ἀντιθέτως ἐκρίθη διατηρητέος ὁ ναὸς τοῦ (Μεγάλου) Ἰωάννου Θεολόγου, ὅπως καὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι.

Ἀναλυτικώτερα διὰ τὰς ἐκκλησίας αὐτὰς γνωρίζομεν τὰ ἑξῆς:

1. Παλαιᾶς Μητροπόλεως

Εἶναι παλαιὰ βασιλική, κτισμένη ἐπὶ ἐρειπίων παλαιοχριστιανικοῦ ἢ καὶ προχριστιανικοῦ ναοῦ[2]. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἦτο ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Βεροίας, ἀφιερωμένος εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον, ἀλλὰ κατὰ μίαν τῶν ἁλώσεων τῆς Βεροίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους μετετράπη εἰς τζαμί, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε ἦτο γνωστὸν ὡς Οὐνκιὰρ ἢ Χουνκιὰρ (τοῦ νικητοῦ σουλτάνου). Τὸ τζαμὶ αὐτὸ εἶχε τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον νὰ ὑψώνῃ τὴν σημαίαν

---

1. Βλ. Ν.Ε. 18 (1924) 454 - 455.

2. *Φανῆς Α. Δροσογιάννη,* Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας, Α.Δ. 18 (1963), Β, Χρονικά, σελ. 235 - 254, σελ. 249 - 250 καὶ πίνακες 279, α, β, γ καὶ 280 α, β, γ, *Γ. Σωτηρίου,* Βυζαντιναὶ βασιλικαὶ Μακεδονίας καὶ Παλαιᾶς Ἑλλάδος, Β.Ζ. 30 (1929 - 1930) 568 - 569 καὶ πίναξ, *τοῦ ἰδίου,* Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1942, σελ. 292, *τοῦ ἰδίου,* Ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀχιλλείου τῆς Πρέσπας καὶ αἱ βουλγαρικαὶ περὶ τῆς ἱδρύσεως τούτου ἀπόψεις, Π.Α.Α. 20 (1945) 8 - 14, σελ. 14, *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 156, *A. Struck,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 32 - 33, *Ν. Μουτσοπούλου,* Ἡ βασιλικὴ τοῦ ἁγίου Ἀχιλλείου στὴ Μικρὴ Πρέσπα, Δ.Χ.Α.Ε., περίοδος Δ, τόμ. 4 (1964) 163 - 203, σελ. 174, 175, 182 - 185, 188, 191 - 193 καὶ 203, *Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου,* Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, σελ. 48 καὶ 64, *Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου,* Α.Β.Μ.Ε., τόμ. 2ος, Ἀθ. 1936, σελ. 61 - 62, *Ἀπ. Τζαφεροπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 52 - 54, *Γ. Χ. Χιονίδη,* Σύντομη, σελ. 65 - 66. Ὁ *Α. Χριστοδούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 24, γράφει ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐτιμᾶτο εἰς τὴν μνήμην τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Φωτογραφίας βλ. εἰς *Φ. Δροσογιάννη,* ἔνθ' ἀνωτ., πρβλ. καὶ Δ.Χ.Α.Ε. 9 (1910) σελ. 11, ἀριθμ. 3148.

Ὁ τουρκομαθὴς κ. Χαρ. Ἀνανιάδης ἐξηγεῖ τὸ Χιουνκιὰρ ἢ Χιουνκιὰρ ὡς ἑξῆς : «Λέξις ἀραβοπερσική, σημαίνουσα τὸ φέρον εὐτυχίαν, συνήθως λέγεται ἐπὶ σουλτάνου, βασιλέως, μονάρχου».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς ἡμισελήνου. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐπεστράφη ὁ ναὸς ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ παρεχωρήθη τελικῶς διὰ χρῆσιν εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἕνωσιν καὶ εἰς τὴν Ἐφορίαν Προσκόπων πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν των. Κατὰ τὴν γερμανικὴν κατοχὴν μετετράπη εἰς σταῦλον, διεσκορπίσθησαν δὲ καὶ κατεστράφησαν αἱ φυλασσόμεναι ἐντὸς τούτου ἀρχαιότητες[1]. Δὲν διασώζεται ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ ναοῦ, αἱ δὲ ἐνδιαφέρουσαι εἰκόνες του ἔχουν καλυφθῆ δι' ἀσβέστου.

2. Ἁγίου Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης

Μνημονεύεται ρητῶς εἰς πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἔτους 1395, ὁπότε ἀνώνυμος πνευματικὸς ἐνεφανίσθη εἰς τὸν πατριάρχην, ὑποστηρίξας ὅτι τὸ «μονύδριον» τοῦτο ἦτο πατριαρχικόν. Ὁ μητροπολίτης Βεροίας ἐδέχθη ὅπως τὸ ὅλον ζήτημα ἐξετασθῆ ἐπιτοπίως ἀπὸ τριμελῆ ἐξαρχιακὴν ἐπιτροπήν[2]. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι μία ἀπόδειξις, ὅτι ἡ Βέροια κατὰ τὸ 1395 ἦτο ἀκόμη εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν.

Εἰς τὸν σημερινὸν ναὸν σώζεται ἀνορθόγραφος ἐπιγραφὴ τοῦ ἔτους 1582, ἐκ τῆς ὁποίας προκύπτει ὅτι ἀνηγέρθη (προφανῶς ἐκ νέου) «δι' ἐξόδων τῶν τιμιωτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἀρχόντων Καιρήκου καὶ Στουσεγάκη - Καστουσειτάκη...»[3]. Ἀσφαλῶς ὁ δεύτερος ἐξ αὐτῶν ἦτο κρητικῆς καταγωγῆς.

---

1. Βλ. Ὑπουργεῖον Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας (Δ/νσις ἀρχαιολ. ἱστορ. μνημείων), Ζημίαι τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς, Ἀθ. 1946, σελ. 57 καὶ 119, πρβλ. *Χ. Μακαρόνα*, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, Μακεδονικὰ 2 (1941 - 1952) 590 - 672, σελ. 626.

2. *E. Miklosich - J. Müller*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2ος, σελ. 234, ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1395 : «† Μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἰνδ. γ' τοῦ ἀπὸ τῆς Βερροίας πνευματικοῦ... ἀναδραμόντος εἰς τὸν παναγιώτατον ἡμῶν δεσπότην, τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, περὶ τοῦ ἐκεῖσε μονυδρίου τοῦ ἁγίου Κυρίκου (sic) καὶ διατεινομένου, πατριαρχικὸν αὐτὸ εἶναι, τιμία πατριαρχικὴ γραφὴ ἀπελύθη πρὸς τὸν τιμιώτατον ἔξαρχον τῶν πατριαρχικῶν δικαίων, κῦρ Ναθαναήλ, ὅπως ἐξετάσας τὸ περὶ τούτου, εἴπερ εὕροι αὐτὸ πατριαρχικόν, ἀποδῶ τοῦτο ὡς πατριαρχικὸς ἔξαρχος πρὸς τὸν πνευματικόν· μετὰ δέ τινας ἡμέρας πρὸ τοῦ ἀποσωθῆναι τὰ γράμματα ἐκεῖσε, ἔγραψεν ἐνταῦθα ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Βερροίας, ὅπως ἢ ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τις ἢ ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ Χαλκηδόνος, ἀπέλθῃ ἐκεῖσε καὶ ἐξετάσῃ τὰ περὶ τούτου καὶ στέρξῃ πᾶν τὸ παρ' αὐτῶν εὑρεθέν· οὗτινος δικαίου διακριθέντος συνοδικῶς τίμια πατριαρχικὰ γράμματα ἐκεῖσε ἐπέμφθησαν πρὸς τοὺς δηλωθέντας ἱερωτάτους μητροπολίτας καὶ πρὸς τὸν ρηθέντα πατριαρχικὸν ἔξαρχον, ὅπως ἅμα οἱ τρεῖς ἐξετάσωσι τοπικῶς τὰ περὶ τούτου καὶ πᾶν τὸ εὑρεθὲν γράψαντες, ὑπογράψωσι καὶ πέμψωσιν ἐνταῦθα, ὡς ἂν συνοδικῶς ἐπενεχθῇ ἡ περὶ τούτου ἀπόφασις, οὗ χάριν ἐγένετο ἡ παροῦσα παρασημείωσις †».

3. Izvestia, Bulletin de l'Institut archéologique Russe à Constantinople, IV (1899), τεῦχ. 2ον, σελ. 129, *Ι. Σοκολώφ*, Ἐργασίαι τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσσικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, Viz. Vrem., 1ης σειρᾶς, τόμ. 7 (1900) 574 - 588, σελ. 581 : «† ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τοῦ ἁγίου καὶ μεγαλομάρτυρος Καιρήκου καὶ Ἰουλήτας καὶ διὰ συνδρομῆς κόπου τε καὶ ἐξόδου τῶν Τιμιωτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἀρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Εἰς ἀψῖδα τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἄλλη (ἐκ κεράμων ἐντὸς ρόμβου) ἐπιγραφὴ τοῦ (ἀρχικοῦ προφανῶς) κτίτορος τοῦ ναοῦ, δηλαδὴ τοῦ «ἐπισκόπου Μακαρίου»[1], ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἔζησε τὸ ἀργότερον κατὰ τὸν 13ον αἰ. καὶ κατὰ συνέπειαν τότε πρέπει νὰ ἀνηγέρθη ἡ μονὴ - ναός, διὰ πρώτην φοράν. Φαίνεται ὅτι ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ἐπανετοποθετήθη εἰς τὸ νέον κτίσμα κατὰ τὴν ἐπανέγερσιν τοῦ ναοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας.

Τελευταίως ἐπεσκευάσθη ἡ στέγη τούτου[2], ἀλλὰ ἀπαιτεῖται ριζικὴ συντήρησίς του.

Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ὑπῆρχαν εἰς τὸν ναὸν ὀστᾶ τοῦ Ἁγίου Κηρύκου καὶ τῆς Ἰουλίττης, τοῦτο ὅμως εἶναι πολὺ πιθανόν, φαίνεται δὲ ὅτι ἐκ τούτου μετεφέρθησαν εἰς τὴν Μονὴν Προδρόμου, ὅπου φυλάσσονται μέχρι σήμερα[3].

3. *Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ*

Πρόκειται διὰ τὴν ἐκκλησίαν ἡ ὁποία εἶναι κοινῶς γνωστὴ ὡς τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεσκευάσθη τελευταίως καὶ ἡ θέα της εἶναι ὁρατὴ πλέον ἐξ ἀποστάσεως, ἕνεκα ἀπαλλοτριώσεως τοῦ βορείως ταύτης κειμένου οἰκοπέδου.

χόντων Καίρηκός τε καὶ Στουσεγάκης [Καστουσειτάκης] χιλιοστῷ ἐνενικοστῷ // ξ», πρβλ. *M. Chatzidakis*, Contribution à l'étude de la peinture postbyzantine, Hellenisme Contemporain, ἀναμνηστικὸς τόμος 1453 - 1953, Ἀθ. 1953, σελ. 193 - 216, σελ. 211. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπάρχει (1963) εὐαγγέλιον τοῦ 16ου αἰῶνος.

1. *Γ. Σωτηρίου*, Χριστιανική, σελ. 462 - 463, σελ. 463, *Στυλ. Μ. Πελεκανίδου*, Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας, Θεσσαλονίκη 1960, σελ. 100 (= 110) σημ. 289, *τοῦ ἰδίου*, Ἔρευναι ἐν τῇ Ἄνω Μακεδονίᾳ, Μακεδονικὰ 5 (1963) 362 - 414, σελ. 411, σημ. 3. Ὁ καθηγητὴς Ν. Μουτσόπουλος (ἐπιστολή του 12.12.1960) ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ὁ ναὸς ἐκτίσθη «περὶ τὸ 1370 - 1390». Ὁ ἀναφερόμενος «ἐπίσκοπος» Μακάριος εἶναι ἄγνωστος ἄλλοθεν, ἴσως ὅμως εἶναι ὁ μητροπολίτης Βεροίας τοῦ 1692, διότι δὲν εἶναι ἀσυνήθεις τοιαῦται ἀνακρίβειαι (βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη, σελ. 23, 26 καὶ 66, *τοῦ ἰδίου*, Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σημ. 9, σελ. 14), ὁπότε ὁ ναὸς θὰ ἀνεκαινίσθη ἁπλῶς περὶ τὸ ἔτος τοῦτο.

2. *Χ. Μακαρόνα*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 631, παράγρ. 74 καὶ *Φωτ. Πέτσα*, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, Μακεδονικὰ 7 (1966 - 1967) 277 - 368, σελ. 322. Διὰ τὰς ζημίας τοῦ ναοῦ λόγῳ κακῆς συντηρήσεως βλ. *Μιχ. Μαρμαρᾶ*, Ἀπειλοῦνται μὲ ἀφανισμὸν τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Βεροίας, ἐφημ. «Ἑλληνικὸς Βορρᾶς» τῆς 6.5.1962.

3. *Σωφρονίου Εὐστρατιάδου*, Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Καμπανίας Θεοφίλου, Η.Χ. 2 (1927) 245 - 268, 263 - 264, ἐπιστολαὶ 73 (1792), 76 (1792) καὶ 88, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχεν ἡ κάρα τοῦ ἁγίου Κηρύκου, πρβλ. Κώδικα Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, φύλλ. 36^{β} καὶ 62^{α} καὶ *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη, σελ. 52.

Διὰ τὴν κάραν καὶ ὀστᾶ τοῦ Ἁγίου Κηρύκου εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, βλ. *Εὐδοκίμου Ξηροποταμηνοῦ*, τοῦ Κρητός, Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθωνος μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου, Θεσσαλονίκη 1926, σελ. 137, *Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ*, Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοῦ Ἄθωνος, Βενετία 1864^{2}, σελ. 57 καὶ 78, *Γερ. Σάλτη*, Ναξίου, Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθωνος, Καρυαὶ 1923, σελ. 56, 62, 64, 68, 80, 86, 92, 127 (κάρα) καὶ 140, πρβλ. καὶ *Νεοφύτου* δεσπότου Οὐγγροβλαχίας, Δοχειαρίου Προσκυνητάριον, Βουκουρέστι 1843, σελ. 33.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἦτο κατ' ἀρχὴν πατριαρχικὴ μονή, ἡ ὁποία ἀναφέρεται ὡς ἀνήκουσα (1314) εἰς τοὺς μοναχοὺς Καλοθέτους[1], ὅπως εἴδαμεν. Κατὰ τὸ 1315 ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῶν τοιχογραφιῶν της, αἱ ὁποῖαι ἐζωγραφίσθησαν μὲ ἔξοδα κάποιου ξένου Ψαλιδᾶ ἀπὸ τὸν ζωγράφον Καλλιέργην, ὅπως προκύπτει ἐκ τῆς σωζομένης ἐπιγραφῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἀξιόλογος καὶ διότι μνημονεύεται εἰς ταύτην ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὡς Κομνηνός[2].

---

1. *F. Dölger,* Regesten, 2352 - 2353 (τόμ. 4, Μόναχον 1960), *τοῦ ἰδίου,* Aus den Schatzkammern, ἀρ. 94, σελ. 250 - 251 (ὅπου βιβλιογραφία), στίχ. 5 - 7 : «...ἐν κατοχῇ τοῦ ἐντὸς τῆς θεοσώστου πόλεως Βερροίας διακειμένου πατριαρχικοῦ μοναστηρίου τοῦ εἰς τὸ ὄνομα τιμωμένου τοῦ δεσπότου Σωτῆρος Χριστοῦ» (ἐπὶ πατριάρχου Ἡσαΐα, κατὰ τὸ 1330), πρβλ. *Ἀλεξάνδρου Ε. Λαυριώτου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 401 - 403 (ὅπου, σελ. 402, καταχωρεῖται χρυσόβουλλον (1314) τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου) : «...τὴν ἐντὸς Βερροίας σεβασμίαν μονὴν τὴν εἰς ὄνομα τιμωμένην τοῦ Δεσπότου μου καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ... τῆς δηλωθείσης σεβασμίας μονῆς τῆς εἰς ὄνομα τιμωμένης τοῦ Δεσπότου μου Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ».

2. *M. Delacoulonche,* Annales des Missions scientifiques et litteraires, τόμ. 2, σελ. 76, ἀρ. 90 καὶ ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 206 - 207, Izvestia 5 (1899) σελ. 129, *I. Σοκολώφ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 581, *Μ. Δήμιτσα,* Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις, τόμ. Ι, σελ. 88, ἀρ. 112, *Σπυρ. Λάμπρου,* Ἕλληνες ζωγράφοι πρὸ τῆς ἁλώσεως, Ν.Ε. 5 (1908) 279, ἀρ. 32, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἔμμετρος καὶ ὅτι δῆθεν πρόκειται περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Περιβλέπτου, *Σωκρ. Β. Κουγέα,* Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Βεροίας, Ἑλληνικὰ 7 (1934) 104, *τοῦ ἰδίου,* Ἡ ἐκ Βεροίας βυζαντινὴ ἐπιγραφή, Ἑλληνικὰ 9 (1936) 167 - 170 (Σύμμεικτα), *F. D[ölger],* βιβλιοκρισία, B.Z. 35 (1935) 258, *Αἰκατ. Χριστοφιλοπούλου,* Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἀναδείξεως τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α., περίοδος Βα, 12 (1961-1962), σελ. 458 κἑ., 487 καὶ τελευταίως *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Ὁ ζωγράφος Γεώργιος Καλλιέργης, Μακεδονικὰ 4 (1957) 541 - 543 (Σύμμεικτα).

Ὑπάρχουν διάφοροι ἐκδόσεις τοῦ ἀνορθογράφου κειμένου, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἑξῆς : «† Ξένος Ψαλιδᾶς ναὸν Θ(εο)ῦ ἐγείρη, ἄφεσιν ζητῶν τῶν πολλῶν [ἐ]γκλημάτων, τῆς ἀναστάσεος Χ(ριστ)οῦ ὄνομα θέμενο(ς) / Ε[ὐ]φ[ρ]οσύνη σύνεβνος τοῦτον ἐκπληρεῖ. Ἱστοριογράφος ὄνομα Καλ[λ]ιέργης τοὺς καλοὺς καὶ κοσμίους αὐταδέλφους μου ὅλης Θετ[τ]αλίας ἄριστος ζογράφος. Πατριαρχικὴ χεὶρ καθιστᾶ τὸν Ναὸν ἐπὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ τοῦ Παλεολόγου, ἐν ἔ[τει] [,ς]ωκγ».

Περὶ τῆς ἐξηγήσεως τῆς ἐκφράσεως «πατριαρχικὴ χεὶρ» διετυπώθησαν διάφοροι ἀπόψεις. Ὁ M. Delacoulonche παρετήρησεν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ φέρει τὴν διατύπωσιν αὐτήν, διότι πιθανὸν παρέστη εἰς τὰ ἐγκαίνια ὁ Βεροιεὺς πρώην οἰκουμενικὸς πατριάρχης Νίφων ἢ Νήφων Α', ἐνῶ ὁ Dölger ὑπεστήριξεν ὅτι τοιουτοτρόπως γίνεται μνεία, ὅτι ἡ μονὴ ἦτο πατριαρχική, τὴν δὲ γνώμην του ἐδέχθη καὶ ὁ Κουγέας. Ὁ Dölger ἐσημείωσε τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐπιγραφῆς, διότι αὕτη μνημονεύει — κατὰ τὸν 14ον ἤδη αἰῶνα — ὅτι ὁ Παλαιολόγος ἔφερε καὶ τὸ ἐπίθετον Κομνηνὸς καὶ ἐπειδὴ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις «μέγας» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ κυρίως αὐτοκράτορος ἐπὶ συναυτοκρατόρων· εἰς τοῦτο διαφωνεῖ ἡ Αἰκατ. Χριστοφιλοπούλου, ἐπικαλουμένη ἑτέρας ἐπιγραφάς, ὅπου χρησιμοποιεῖται ἡ αὐτὴ λέξις χωρὶς νὰ ὑπῆρχε συναυτοκράτωρ.

Ὁ Delacoulonche συνδέει τὸν Ψαλιδᾶν μὲ τὴν γνωστὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰωαννίνων ἀλλὰ ὁ Κουγέας διαφωνεῖ ὅπως καὶ διὰ τὸν σύνδεσμον τοῦ Καλλιέργη μὲ τὴν γνωστὴν Κρη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὀλίγον ἀργότερα (1329) ἡ μονὴ ἔγινε μετόχιον τῆς μονῆς τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους, εἶχε δὲ καὶ κτήματα[1].

Ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Καλλιέργη θεωρεῖται ὡς ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς ὀνομασθείσης μακεδονικῆς σχολῆς[2].

τικοζακυνθινὴν οἰκογένειαν τῶν Καλλιέργηδων. Ὁ Θεοχαρίδης ἀπέδειξεν ὅτι ὁ Καλλιέργης ἦτο Θεσσαλονικεύς, ἀλλά, πάντως, τὸ ἐπίθετον συναντᾶται κυρίως εἰς τὴν Κρήτην ὑπὸ τὸν τύπον Καλλέργης, βλ. *Νικολ. Π. Παναγιωτάκη*, Ἔρευναι ἐν Βενετίᾳ, Θησαυρίσματα 5 (1968) 45 - 118, 45 - 58, ὅπου καὶ βιβλιογραφία καὶ σελ. 265, πρβλ. *Μητροπολίτου Γενναδίου Ἡλιουπόλεως*, Μία ἐνθύμησις ἑνὸς χειρογράφου, φυλασσομένου εἰς τὴν γυναικείαν μονὴν Ζωοδόχου Πηγῆς Πάτμου, Ὀρθοδοξία Λ (1955) 172 - 174, σελ. 173 - 174, *Κ. Γιαννακοπούλου* (μετ. Χ. Γ. Πατρινέλη), Ἕλληνες λόγιοι, σελ. 179, *Ἑλένης Ε. Κούκκου*, Ἡ Ὀρθόδοξος μονὴ εὐγενῶν Ἑλληνίδων Βενετίας (1599 - 1829), Ἀθ. 1965, σελ. 61 σημ. 14, πρβλ. καὶ Ε.Ε.Κ.Σ. 1 (1938), πίνακα λέξεων.

Ὁ *M. Φιλῆς*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 2ος, σελ. 25 - 26 (ἀρ. XI) ἀφιεροῖ 30 στίχους μὲ τίτλον: «Εἰς εἰκόνα τοῦ Καλλιέργη, ὅς, ὢν λελωβημένος, ὑγιάσθη παρὰ τῆς θεοτόκου τῆς Πηγῆς», πρβλ. *L. Previale*, Duo monodie inedite di Matteo de Ephese, B.Z. 41 (1941) 4 - 39, σελ. 21 - 26: «Μονῳδία ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ φιλτάτου μοι Καλλιέργη».

1. *Σωφρ. Εὐστρατιάδου*, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἄθω, Ἑλληνικὰ 2 (1929) 333 - 384, 353 - 356, σελ. 356: «...ὡσαύτως κατέχειν καὶ τὸ μετόχιον, τὸ εὑρισκόμενον ἐντὸς Βερροίας, εἰς τὸ ὄνομα τιμώμενον τοῦ Δεσπότου μου καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν».

Περὶ τῶν κτημάτων τῆς μονῆς τοῦ Χριστοῦ βλ. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Μία διαθήκη, σελ. 33 στίχ. 54 - 57: «...τοῦ διαιροῦντος τὰ δίκαια τῆς ἑτέρας σεβασμίας μονῆς τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς τοῦ Καλοθέτου...», σελ. 66.

2. *Gabriel Millet*, Recherches sur l'iconographie de l'Evangile, Paris 1916, σελ. 630 κἑ., σελ. 632, *C. Diehl*, Manuel d'art byzantin, ἔκδ. 2α, τόμ. 2ος, Paris 1926, σελ. 755 καὶ 818 - 819, εἰκὼν 407, *Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου*, Thessaloniki et la peinture Macédoniénne, Ἀθ. 1955, σελ. 9 καὶ 27 - 29, *τοῦ ἰδίου*, Ἡ παλαιολόγειος παράδοσις εἰς τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν ζωγραφικήν, Δ.Χ.Α.Ε., περίοδος Δ', 2 (1960 - 1961) σελ. 8, *τοῦ ἰδίου*, Ἡ ψηφιδωτὴ διακόσμησις τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 32 (Α.Ε. 1932, σελ. 133 κἑ., σελὶς 138), *τοῦ ἰδίου*, Βυζαντινὴ ζωγραφική, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1951, 49 - 55, *Β. Ν. Λαζάρεφ*, Θεοφάνης ὁ Ἕλλην καὶ ἡ σχολή του (ρωσσιστί), Μόσχα 1961, σελ. 33, *Vojislav J. Djurić*, Fresques médievales à Chilandar, ἀνάτυπον ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τοῦ XII Διεθνοῦς βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου, τόμ. III, Beograd 1964, σελ. 59 - 98, σελ. 79 - 81, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, *Γ. Α. Σωτηρίου*, Ἡ ἀναγέννησις τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων καὶ ἡ ὑστάτη φάσις αὐτῆς εἰς τὸν Μυστρᾶν, Π.Α.Α. 28 (1953), 234 - 237, ὅπου ἀπορρίπτονται οἱ ὅροι «Μακεδονικὴ» καὶ «Κρητικὴ» Σχολή, πρβλ. καὶ *Κωνσταντίνου Δ. Καλοκύρη*, Αἱ βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, Ἀθ. 1967, σελ. 160 - 161, 167 κἑ., *τοῦ ἰδίου*, Παλαιολόγειος ζωγραφική, Θ.Η.Ε., τόμ. 9ος, Ἀθ. 1966, στῆλαι 1075 κἑ., στήλη 1080. Διὰ τὸν Καλλιέργην καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ βλ. καὶ *Στυλ. Πελεκανίδου*, Α.Δ. 16 (1960), μέρος Β', Χρονικά, σελ. 225 καὶ εἰς Balkan Studies, τόμ. 3ος, τεῦχ. Βον (1962) 459 κἑ., 464.

Πρβλ. ἀκόμη, *Δ. Ι. Πάλλα*, Αἱ αἰσθητικαὶ ἰδέαι τῶν Βυζαντινῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Ἁγίας Φωτεινῆς (Φωτίδας)

Εὑρίσκετο νοτίως τοῦ πρώην Γενικοῦ Κρατικοῦ Νοσοκομείου Βεροίας καὶ εἰς ἀπόστασιν 15 μέτρων ἐκ τούτου, ἔμπροσθεν καὶ βορειοδυτικῶς τῆς οἰκίας Καραλῆ (Ἐλιᾶς 10). Ἦτο σχεδὸν ἑτοιμόρροπος καὶ κατηδαφίσθη διὰ νὰ διανοιγῇ ἡ ὁδός, κριθεῖσα ὄχι ἰδιαιτέρας σημασίας [1].

Εἶχεν ἀξιολόγους τοιχογραφίας τοῦ 16ου αἰ., αἱ ὁποῖαι (Εὐαγγελισμοῦ, Σταυρώσεως, Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῶν Βαΐων) φυλάσσονται εἰς τὸν ναὸν τοῦ Προφήτου Ἠλία. Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς (ὅπως καὶ αἱ φορηταὶ εἰκόνες τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ) εἶναι ἔργον Βεροιέων μᾶλλον καλλιτεχνῶν καὶ τελευταίως ἐγένετο καθαρισμός των [2].

5. Ἁγίου Νικολάου Γούρνας

Ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἐννέα τουλάχιστον ὁμωνύμων ναῶν καὶ εὑρίσκεται εἰς τὴν περιοχὴν Ἐλιᾶς, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁδοῦ Παστέρ, ἀριστερά, μεταξὺ τῶν οἰκιῶν Ἄλκη Μανωλίδη καὶ Γρηγ. Βλαχογιάννη. Πρόκειται διὰ μικρὰν βασιλικήν, ἡ ὁποία ἐπεσκευάσθη τελευταίως [3].

Χρονολογεῖται κατὰ τὸ ἔτος 1571 ἀπὸ τὸν Μ. Χατζηδάκην [4] καὶ κατὰ τὸ 1639 ἀπὸ τὸν Γ. Σωτηρίου [5]. Ἡ θέσις τῆς ἐκκλησίας εἰς ἀπόστασιν 30 - 40 μέτρων ἐκ τῶν ἄλλοτε διερχομένων τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τὸ πολὺ μικρὸν σχῆμα της μᾶς πείθουν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἰδιοκτήτου μονυδρίου, ἢ ἐκκλησίας, ἡ ὁποία

Ε.Ε.Β.Σ. 34 (1965) 313 - 331, σελ. 315 - 316, *Φωτίου Κόντογλου,* Ἔκφρασις τῆς Ὀρθοδόξου εἰκονογραφίας, τόμ. 1ος, Ἀθ. 1960, σελ. 421.

Τέσσαρες βυζαντιναὶ εἰκόνες τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ φυλάσσονται εἰς τὴν πλησίον της κειμένην ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ καὶ ἐξετέθησαν εἰς τὴν διεθνῆ ἔκθεσιν ζωγραφικῆς Ἀθηνῶν (1964).

1. *Χ. Μακαρόνα,* Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, Μακεδονικὰ 1 (1940) 463 - 496, σελ. 483 - 484. Τὰ τείχη τῆς πόλεως διήρχοντο πλησίον τῆς ἐκκλησίας, ὡς γράφει ὁ *Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 43.

Ὁ *Τ. Γριτσόπουλος,* ἔνθ' ἀνωτ., στήλη 824, ἀπαριθμεῖ καὶ τὴν Ἁγίαν Φωτίδα μεταξὺ τῶν σήμερα σωζομένων ἐκκλησιῶν.

2. *Μ. Χατζηδάκη,* Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο, Α.Δ. 20 (1965), μέρος Β, Χρονικά, 11 - 15, σελ. 12, ἀρ. 1, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. *Χ. Μακαρόνα,* Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, Μακεδονικὰ 2 (1941 - 1952) 590 - 672, σελ. 631, παράγρ. 74. Παρὰ ταῦτα ἡ φθορὰ τῆς ἐκκλησίας εἶναι μεγάλη καὶ προσφάτως ἐσημειώθη πτῶσις τοιχωμάτων κτλ. (Ἰούνιος 1969).

4. *M. Chatzidakis,* Contribution, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 211, πρβλ. *Στυλ. Πελεκανίδου,* Ἔρευναι ἐν τῇ Ἄνω Μακεδονίᾳ, Μακεδονικὰ 5 (1963), 362 - 414, σελ. 411 σημ. 3. Προφανῶς συγχέεται ὁ Ἅγιος Νικόλαος τῶν Γουρνῶν μὲ τὸν Ἅγιον Νικόλαον τῆς Μακαριωτίσσης, ὁ ὁποῖος πράγματι ἀνηγέρθη κατὰ τὸ 1571, βλ. καὶ *Ἀπ. Μ. Τζαφεροπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 57.

5. *Γεωργίου Σωτηρίου,* Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, σελ. 501.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνηγέρθη ὑπὸ ξένου κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἐπεσκευάσθη ἢ ἐπανεκτίσθη «ἐκ βάθρων» κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν.

Ὠνομάζετο Ἅγιος Νικόλαος τοῦ Γουρνιᾶ, ἢ τῶν Γουρνῶν, ἢ τῆς Γούρνας, ἀσφαλῶς λόγῳ τοῦ κοιλώδους σχήματος τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον δηλαδὴ ἐσχημάτιζε «γούρναν».

6. Ἁγίας Παρασκευῆς

Ὑπῆρχαν δύο τουλάχιστον ἐκκλησίαι ἀφιερωμέναι εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν.

Ἡ μία σώζεται καὶ σήμερα, εὑρίσκεται δὲ πλησίον τῆς Ἐλιᾶς, εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Μακαριωτίσσης, πλησίον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ μικροῦ. Ἐκ διασωθείσης ἐπιγραφῆς μανθάνομεν ὅτι ἡ σημερινὴ ἐκκλησία ἐκτίσθη τὸ 1683, ἐνῶ προηγουμένως, κατὰ τὸ 1644, ἐκτίσθη τὸ βῆμα[1], ἐκ τούτου δὲ ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ ὁ ναὸς οὗτος ἀνηγέρθη τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (διότι δὲν εἶναι δυνατὸν ἄλλως νὰ ἔγινε πρῶτα τὸ βῆμα καὶ ὕστερα ἡ ἐκκλησία), ὅπως ἄλλωστε δεικνύει καὶ ἡ εὑρεθεῖσα εἰς τοῦτον ἐπιγραφὴ τοῦ 12ου αἰ.[2].

Ἡ ἄλλη ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εὑρίσκετο εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Πλατάνων καὶ Γ. Γουδῆ, εἰς ἀπόστασιν 20 - 30 μέτρων ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν ὁδὸν τῆς πόλεως εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Παναγίας Δεξιᾶς καὶ κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Βεροίας, μετατραπεῖσα εἰς τέμενος, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο «Καζακτζῆ τζαμί»[3]. Ὁ λαὸς τὴν ἔλεγε «τῆς Ἀρκού-

---

1. *Ι. Σοκολώφ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 581, Izvestia, ἔνθ' ἀνωτ., 130 : «† ἔτος ,ζρνβ (1644) ἐν μηνὶ ἰαννουαρίου ἐκτίσθη τὸ βῆμα Κωστάσης... ἡ ἁγία Παρασκευὴ» καὶ : «† ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος τῆς ἁγίας ὁσιομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Παρασκευῆς διὰ συνδρομῆς, κόπου καὶ ἐξόδου κῦρ Μανόλη ἀρχιερατεύοντος Στάνου, ἱερέως ἐν ἔτει κατὰ τὸ 1683», πρβλ. *Γ. Σωτηρίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 501 - 502.

2. *Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου*, Βεροίας ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, Α.Δ. 2 (1916) 144 - 163, σελ. 162, ἀρ. 29. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν ἀνευρέθη καὶ ἑτέρα ἐπιγραφή, βλ. *M. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., ἀρ. 87 καὶ *Μ. Δήμιτσα*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 87 - 88, ἀρ. 109.

3. Βλ. Κώδικα ὑπ' ἀρ. 20 τῆς μητροπόλεως Βεροίας - Ναούσης, σελ. 225 - 227, σελ. 227, συνεδρίασις τῆς 2.6.1913, τῆς Διευθυνούσης Ἐπιτροπῆς καὶ τῆς Δημογεροντίας, πρβλ. *A. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 32, *Καρπολόγου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 280 - 281, *Δράκου Παπαδημητρίου*, Ὁ Βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος, Ἀθ. ἄ.ἔ., σελ. 704, ὅπου ἀντιγράφονται ὅσα γράφει ὁ Καρπολόγος, ἔνθ' ἀνωτ., ἤτοι ὅτι: «...τὸ (τέμενος) Καζακτσῆ ἢ τῆς Μελίκης ἦτο ναὸς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, τὸ Τσιάϊ - Λαΐκ ἦτο ναὸς τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων καὶ παλαιότερον βωμὸς τῶν ἀρχαίων· τὸ Χουνκιὰρ τζαμὶ ἦτο ναὸς τῆς Μητροπόλεως, τὸ δὲ Μπαμπᾶ Τεκεσὶ ναὸς τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς».

Ὁ ἡλικίας 75 ἐτῶν Βεροιεὺς κ. Νικόλαος Σκαλιάρης μοῦ εἶπεν (6.2.1969) ὅτι, ἐκεῖ ὅπου εὑρίσκεται σήμερα τὸ κατάστημα νεωτερισμῶν Χατζάκη (ὁδὸς Φιλίππου 27), πλησίον τῆς δημοτικῆς ἀγορᾶς, ὑπῆρχαν ἄλλοτε τὸ καφενεῖον καὶ τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ Λ. Βελ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δας»[1]. Κατηδαφίσθη περὶ τὸ 1920.

7. Ἁγίου Γεωργίου Μακαριωτίσσης

Ὑπῆρχαν τέσσαρες τουλάχιστον ἐκκλησίαι ἀφιερωμέναι εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἦτο μονή, αἱ δύο σώζονται ἀκόμη εἰς τὰς ἐνορίας Ἁγίου Γεωργίου καὶ Ταξιαρχῶν (ὁσίου Ἀντωνίου) καὶ ἡ τετάρτη, τοῦ μικροῦ, εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Μακαριωτίσσης, πλησίον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἡ τελευταία ἔχει τοιχογραφίας εἰς τὴν ἁψῖδα καὶ ἰδιόρρυθμον ἀρχιτεκτονικήν[2].

8. Περιβλέπτου (Παναγίας)

Εἶναι μικρὰ βασιλικὴ μὲ ξυλίνην στέγην, κειμένη εἰς πάροδον τῆς ὁδοῦ Ἥρας τῆς ἐνορίας Ἁγίων Ἀναργύρων. Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας εὑρέθη ἐπιγραφὴ καὶ ὀγκῶδες τεμάχιον μαρμάρου[3].

9. Εὐαγγελιστρίας

Εἶναι βυζαντινὸν μνημεῖον τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ἄλλοτε εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Μακαριωτίσσης, τώρα δὲ εἰς τὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

τσίδη, γαμβροῦ τοῦ Τσιράκογλου, τὰ ὁποῖα ἀνηγέρθησαν ἐπὶ οἰκοπέδου, ὅπου ἦτο ἄλλοτε ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, καεῖσα κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1864. Εἰς τὸ καφενεῖον ὑπῆρχεν εἰκόνισμα καὶ ἦτο συνεχῶς ἀνημμένη ἡ κανδήλα (1911). Σήμερα δὲν ὑπάρχει τίποτε, ἄλλωστε δέ, κατ' ἄλλους, ἐκεῖ ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, πλησίον δὲ ναὸς τῆς Παναγίας Καληπέτρας.

1. Ἐλέγετο ἔτσι κατὰ πληροφορίας τοῦ τ. δημάρχου κ. Ἀντ. Κεμιντζὲ καὶ τοῦ κ. Ἀργυρίου Δημητρακάκη, διότι ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἄγαλμα λέοντος, ὁ ὁποῖος ἐξελήφθη ὡς ἀρκούδα, ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν περιοίκων γυναικῶν διὰ τὸ «κτύπημα» τῶν ρούχων κτλ. κατὰ τὴν πλύσιν τούτων. Βλ. φωτογραφίαν τούτου (εὑρισκομένου ἤδη εἰς τὸ Μουσεῖον Βεροίας) εἰς *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία, σελ. 161.

2. Izvestia, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 130, *Ι. Σοκολώφ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 581 - 582, ὅπου δημοσιεύονται αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαὶ διὰ δύο ἐκκλησίας Ἁγίου Γεωργίου: «† ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνιστορήθη ὁ ἅρθιξ οὗτος τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος, τροπαιοφόρου καὶ θαυματουργοῦ Γεωργίου, διὰ συνδρομῆς δὲ καὶ ἐξόδων τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος κῦρ Δημητρίου τοῦ Γραμματικοῦ ἐπὶ ἔτους ≠ ζκζ» (1519) καὶ «† ἀνιστορήθη [ὁ] θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τοῦ ἁγίου... μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, διὰ συνδρομῆς κυρίου Γεωργίου Πορκάστη ἱερεὺς ψάλων παπακόστη, ἔτους ζρια» (1603). Ἡ πρώτη ἐπιγραφὴ εἶναι τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς ἐνορίας τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, πρώην Ταξιαρχῶν, ἡ ὁποία χρονολογεῖται εἰς τὸν 10ον αἰ., ὅπως θὰ ἴδωμεν, προφανῶς λόγῳ παραναγνώσεως. Εἰς τὴν Izvestia γράφεται «ἐκ βάτρων», πρβλ. B.Z. 10 (1901) σελ. 369.

3. *M. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48, *Μ. Δήμιτσα*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 86 - 87, Izvestia, ἔνθ' ἀνωτ., 129, *Ι. Σοκολώφ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 581 καὶ *Γ. Σωτηρίου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 501 - 502.

Ὁ ἀποθανὼν δημοδιδάσκαλος Κωνσταντῖνος Βαφείδης μοῦ εἶπε (3.1.1960) ὅτι εἰς τὴν Περίβλεπτον ὑπῆρχαν τρία μετόχια μονῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

10. Ἁγίου Νικολάου Μακαριωτίσσης

Εἶναι μικρὰ ἐκκλησία, κειμένη πλησίον τοῦ Ἁγίου Κηρύκου, εἰς τὴν ὁδὸν Κοντογεωργάκη. Ἀνῆκεν εἰς τὴν ἄλλοτε συνοικίαν τῆς Μακαριωτίσσης καὶ τώρα εἰς τὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ἐπεσκευάσθη πρὸ εἰκοσαετίας περίπου ἡ στέγη καὶ ἐστερεώθησαν αἱ τοιχογραφίαι ἀλλὰ ἡ ὅλη κατάστασίς της δὲν εἶναι καλή [1].

Ἡ σημερινὴ ἐκκλησία ἀνιστορήθη κατὰ τὸ 1571, ὁπότε ἐγένοντο καὶ αἱ τοιχογραφίαι, ἀλλὰ προφανῶς ἡ πρώτη ἀνέγερσίς της ἀνάγεται εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

11. Παναγίας Παλαιοφορίτσης

Εἶναι βυζαντινὸν μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν εἰς τὴν ἄλλοτε συνοικίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ σήμερα εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς μητροπόλεως. Εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λαδομύλων, ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ Ἐλιᾶς - Φράγματος Ἀλιάκμονος, πλησίον τοῦ σημείου ὅπου εἰσεπράττετο ἡ δεκάτη ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν πόλιν προϊόντων εἰς τὴν θέσιν «Παλαιόφορος», ἐκ τούτου δὲ ἔλαβε καὶ τὴν ὀνομασίαν Παλαιοφορίτ(ισ)σα, Παλιο(φο)ρίτισσα. Λέγεται καὶ Παντάνασσα (Παναγία) [2].

12. Παντοκράτορος

Εἶναι ξυλόστεγος βασιλικὴ κειμένη εἰς τὴν ὁδὸν Μητροπόλεως, ἀρ. 40, μετὰ τῆς ὁποίας συνορεύει ὁ βόρειος τοῖχος της. Πλησίον ταύτης ἔκειντο ἐπὶ τουρκοκρατίας τὰ δημόσια λουτρὰ καὶ ἡ συνοικία τοῦ Σινὰν βέη. Ἀνήκει εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς μητροπόλεως.

3. ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΜΟΝΑΙ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΤΑΣΤΡΑΦΕΙΣΑΙ ΚΥΡΙΩΣ ΕΚ ΠΥΡΚΑΪΩΝ

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω βυζαντινῶν μνημείων ὑπῆρχαν καὶ ἄλλαι βυζαντιναὶ μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι, τὰς ὁποίας ἀναφέρουν περιηγηταί, ἔγγραφα καὶ ἐπι-

---

1. *Α. Μ. Τζαφεροπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 57 - 58, πρβλ. *Χ. Μακαρόνα*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 631, παράγρ. 74.

2. *Μ. Δήμιτσα*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 73, ἀρ. 64. Ὁ *Ἀν. Χριστοδούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 30, γράφει: «Παλαιοφορίτσα (Κοιμήσεως)». Ὁπωσδήποτε πρόκειται διὰ ἐκκλησίαν ἀφιερωμένην εἰς τὴν Παναγίαν, βλ. καὶ *Μιχ. Μαρμαρᾶ*, ἔνθ' ἀνωτ. Εἰς τὸν «Παλαιόφορον», ὡς γνωστόν, εὑρέθη ὁ «γυμνασιαρχικὸς νόμος». Ἐκεῖ κατέληγεν ἡ νοτιοανατολικὴ πλευρὰ τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἦτο δὲ εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο καὶ τὸ ἀρχαῖον γυμναστήριον τῆς πόλεως καὶ πλησίον εὑρίσκετο τὸ ἓν νεκροταφεῖον τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, βλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία, σελ. 225, *Μ. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 50.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραφαί, πλὴν ὅμως δὲν ὑπάρχουν σήμερα, διότι κατεστράφησαν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ ἀπὸ σεισμούς, κυρίως δὲ ἐκ πυρκαϊῶν.

1. Ἁγίου Νικολάου

Ἦτο μνημεῖον ἐξαιρέτου ἀρχιτεκτονικῆς ἀξίας, ὡραῖον δεῖγμα ἐπιτυχῶν κεραμοπλαστικῶν διακοσμήσεων [1].

Ἐπρόκειτο μᾶλλον περὶ μοναστηρίου καὶ ἐνδεχομένως διὰ τὴν μονὴν τοῦ πάππου τοῦ Γεωργίου Σφραντζῆ (Φραντζῆ), τὴν ὁποίαν οὗτος ὀνομάζει «καλλίστην» [2].

Κατηδαφίσθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνος, διότι ἦτο ἤδη ἠρειπωμένη, προκειμένου νὰ κτισθῇ τὸ Δημόσιον Γυμνάσιον Βεροίας (νῦν γυμνάσιον θηλέων) [3]. Σήμερα ὑφίσταται παρεκκλήσιον (κουβούκλιον) ἐντὸς τοῦ αὐλογύρου τοῦ Γυμνασίου.

2. Ἁγίου Γεωργίου

Ἦτο ἀξιόλογον μοναστήρι, οἱ δὲ τοῖχοι τῆς ἐκκλησίας του ἦσαν ἐπενδυμένοι μὲ μαρμάρινα ἀνάγλυφα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώζοντο κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου

---

1. *Γ. Λαμπάκη,* Μουσεῖον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, Δ.Χ.Α.Ε. 4 (1901) 79 - 80. Φωτογραφίαν βλ. εἰς *G. Lampakis,* Memoire sur les antiquités Chretiennes de la Grèce, Ἀθ. 1902, σελ. 34 σημ. 9 καὶ σελ. 52, πρβλ. Δ.Χ.Α.Ε. 9 (1910) 11, ἀρ. 3151 - 3152, *Ι. Παπαδημητρίου,* ἄρθρον Βέροια (ἀρχαιολογ.), Μ.Ε.Ε., τόμ. 7, σελ. 134, στήλη α.

2. *Γ. Σφραντζῆ,* ἔκδ. V. Grecu, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 122, παράγρ. 13: «Εὑρόντος δὲ καμοῦ, πλευσίμου ἀπαγομένου ἐκεῖσε, ἐμβὰς τῇ ιαπ Ἰουλίου διὰ τὸ ἐπιγενέσθαι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ θανατικοῦ ἐν τῇ Μεθώνῃ, τῇ βᾳ τοῦ Αὐγούστου ἀπεσώθημεν, ἔχοντός μου τὸν σκοπόν, ἵνα εἰς τὴν Κρήτην ἀπέλθω ἢ εἰς τὴν περὶ Θεσσαλονίκην Βέρροιαν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐκεῖ καλλίστην μονὴν εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἥνπερ τῆς μητρός μου ὁ πατὴρ ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων». Πρβλ. καὶ σελ. 546.

Ὁ *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 211, γράφει ὅτι τὰ πιὸ γνωστὰ μοναστήρια τῆς Βεροίας ἦσαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μὲ τὰ μαρμάρινά του ἀνάγλυφα, τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, κτισμένον ἀπὸ τὸν πάππον τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ (Σφραντζῆ), τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ, ὁ ὁποῖος διετέλεσε διαδοχικῶς θαλαμηπόλος τοῦ Μανουὴλ Β' καὶ μέγας λογοθέτης (Γ. Φραντζῆ, IV, 9) καὶ τέλος τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἀκόμη καὶ σήμερα. Ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ Delacoulonche προκύπτει ὅτι καὶ πρὸ τοῦ 1858 (ὅταν ἐπέρασεν ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ τὴν Βέροιαν) δὲν ὑπῆρχε τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ἦτο ἁπλὸς ναός, πρβλ. καὶ *Μ. Δήμιτσα,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 89. Τὸ μοναστήρι ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ.

3. *Μανώλη Σμυρλῆ,* Διατί γράφεται ἡ λέξις Βέροια μ' ἕνα ρ, (Μακεδονικὰ Χρονικά), Βέροια, Δεκέμβριος 1939, σελ. 20 (ἀριθμήσεώς μου, διότι δὲν φέρει ἐνδείξεις σελίδων): «Ἡ τῶν Βεροιαίων μητρόπολις καὶ δὶς νεωκόρος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εὑρίσκεται καὶ νῦν εἰς τὸν αὐλόγυρον τοῦ Γυμνασίου πλησίον τοῦ ναϊδρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἔνθα καὶ πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νῦν Γυμνασίου Βεροίας ἦτο συνοικία ὁλόκληρος μετὰ ναοῦ βυζαντινοῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αἱ. μόνον τρία τεμάχια, ἐκ τούτων δὲ τὰ δύο ἔφεραν ἐπιγραφάς[1]. Κατεστράφη ἀπὸ πυρκαϊάν[2].

3. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος

Ἦτο ἐκκλησία ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὴν ὁδὸν Ἀριστοτέλους, ἔναντι καὶ νοτίως τοῦ Μελετείου Παρθεναγωγείου (σήμερα 2ου δημοτικοῦ σχολείου), ὄπισθεν τῆς πολυκατοικίας Καραντουμάνη. Κατεστράφη κατὰ πυρκαϊάν, πιθανὸν τὸ 1772. Κατὰ τὸ 1873 ἐσώζετο παρεκκλήσιον, παρεχωρήθη δὲ ἡ ἔναντι ἔκτασις εἰς τὸν Βεροιέα μοναχὸν Μελέτιον Κωνσταμονίτην διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ὁμωνύμου Παρθεναγωγείου[3].

4. Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης

Ἦτο ἐκκλησία ἡ ὁποία ἔκειτο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βικέλα, εἰς οἰκόπεδον τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται παραπλεύρως τῆς οἰκίας τῶν κληρονόμων Ἰωάν. Ἰωακειμίδη. Σήμερα σώζεται ὁμώνυμον παρεκκλήσιον (κουβούκλιον).

5. Ἁγίου Δημητρίου

Ἐκτὸς τοῦ καὶ σήμερα ὑπάρχοντος Ἁγίου Δημητρίου, «τοῦ τρανοῦ», κειμένου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λαδομύλων, ὑπῆρχε καὶ ἄλλος ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὁ ὁποῖος — κατὰ μίαν ἀμφίβολον ἄποψιν — εὑρίσκετο εἰς τὴν ὁδὸν Φιλίππου 27, ὅπου τὸ κατάστημα νεωτερισμῶν Χατζάκη. Ὁ ναὸς κατεστράφη κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1864 ἢ καὶ παλαιότερα[4].

---

1. *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 209 - 211, ἀρ. 91α - 91β, *Μ. Δήμιτσα,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 88 - 89, ἀρ. 113 - 115.

2. *M. Delacoulonche,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 209 καὶ ἀρ. 64 τοῦ καταλόγου τοῦ παραρτήματος τοῦ Κανονισμοῦ.

Μεγάλαι πυρκαϊαὶ εἰς τὴν Βέροιαν κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἐγένοντο πολλαί, τοῦτο δὲ ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι αἱ οἰκίαι ἦσαν συνεχόμεναι καὶ διότι ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὴν κατασκευὴν εὔφλεκτα ὑλικά, ἐνῶ τὰ μέσα καταστολῆς τῶν πυρκαϊῶν ἦσαν ἀνύπαρκτα. Εἶναι γνωσταὶ κυρίως αἱ πυρκαϊαὶ τοῦ 1772, τοῦ 1864 καὶ τοῦ 1873, ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὸν τρίτον τόμον τῆς «Ἱστορίας τῆς Βεροίας». Ἐφ' ὅσον ὁ Delacoulonche ἦλθεν εἰς τὴν Βέροιαν πρὸ τοῦ 1864, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου θὰ ἐκάη τὸ ἀργότερον κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τῆς 19ης Ἰουλίου 1772. Περὶ ταύτης βλ. *Γεωργίου Χ. Χιονίδη,* Ἱστορία, σελ. 189, *τοῦ ἰδίου,* Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ πρώτου «Μελετείου» παρθεναγωγείου τῆς Βεροίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1966, σελ. 153 - 155, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, ἔνθ' ἀνωτ., ὅπου καταχωροῦνται τὰ σχετικὰ ἔγγραφα, καὶ ἀρ. 55 καὶ 61 τοῦ καταλόγου τοῦ παραρτήματος. Περὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῆς συνοικίας βλ. *Χαρ. Ἀραπίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. 137 σελ. 65, ἔγγρ. 221 σελ. 91, ἔγγρ. 395 σελ. 201, ἔγγρ. 477 σελ. 243 κτλ.

4. *Ἀν. Ἐμμ. Χριστοδούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 31 καὶ ἀρ. 57 τοῦ πίνακος. Ὁ κ. Μπινιόλας μοῦ εἶπεν ὅτι δὲν γνωρίζει ποία ἐκκλησία προϋπῆρχεν ἐκεῖ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

6. Θεολόγου

Ἦτο ναὸς ὁ ὁποῖος κατεστράφη κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1772 ἢ τοῦ 1864 καὶ εὑρίσκετο παραπλεύρως τοῦ ἐπιπλοποιείου Ἀχιλ. Γιοβανοπούλου (Ἐλευθ. Βενιζέλου 23). Μέχρι πρὸ 15 - 20 ἐτῶν ὑπῆρχεν ὁμώνυμον παρεκκλήσιον ὄπισθεν «τοῦ φούρνου τοῦ Νάκου», ἐντὸς τοῦ δυτικοῦ τοίχου (κάτωθι ὑψηλοῦ δένδρου «κακκαβιᾶς») εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Βενιζέλου - Μ. Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς πρώτης κατηδαφίσθη ὁ φοῦρνος καὶ τὸ παρεκκλήσιον καὶ ἐκόπη τὸ δένδρον, αἱ δὲ εἰκόνες μετεφέρθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν (νοτίως τοῦ παραπήγματος τῶν κληρονόμων τοῦ Χαρ. Ἀνδρειανίδη) ὑπάρχουν ἀκόμη μαρμάρινα μέλη, προφανῶς ἐκ τοῦ ναοῦ.

7. Ἁγίας Ἱερουσαλὴμ

Ὑπῆρχε ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ εἰς τὸ οἰκόπεδον Θ. Σμυρλῆ (Ἱπποκράτους 31). Κατεστράφη τὸ ἐνωρίτερον κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1772, διότι κατὰ τὸ 1671 ὑφίστατο ἀκόμη, πιθανὸν δὲ νὰ ἀνῆκεν εἰς γυναικείαν μονήν[1].

8. Πανυμνήτου (Παναγίας)

Ἦτο ἐκκλησία ἡ ὁποία ὑπῆρχε πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου. Ἐσώζετο μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ., διότι τὴν μνημονεύει ὁ Delacoulonche, καὶ συνεπῶς θὰ κατεστράφη κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1864 ἢ τοῦ 1873. Πλησίον της εὑρίσκετο καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Μουκίου[2].

9. Ἁγίου Μουκίου

Ἔκειτο βορείως καὶ βορειοανατολικῶς τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου εἰς ἀπόστασιν 20 - 30 μέτρων ἀπὸ ταύτης, ἐντὸς τοῦ σημερινοῦ κήπου, ἀνῆκε δὲ εἰς τὴν συνοικίαν (ἐνορίαν) τῶν Ταξιαρχῶν (βλ. δημοσιευόμενον σκαρίφημα εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου).

Κατὰ τὸ 1858 ἐσώζετο ἡ ἐκκλησία[3] ἀλλὰ μετ' ὀλίγον (βλ. σκαρίφημα) ὑπῆρχαν μόνον ὀλίγα ἐρείπιά της. Θὰ κατεστράφη κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1864 ἢ τοῦ 1873.

---

1. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία, σελ. 185 - 189, ἀρ. 68 τοῦ πίνακος.

2. *Μ. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 47, πρβλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σημ. 20 σελ. 21 - 22.

3. *Μ. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 47, ὅπου γράφει περὶ εὑρεθέντων ὑπολειμμάτων ἀρχαίων ἱερῶν, πρβλ. *Α. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 42.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

10. Ταξιαρχῶν

Ἦκειτο βορειοανατολικῶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μουκίου καὶ νοτιοδυτικῶς τοῦ καὶ σήμερα ὑπάρχοντος ναοῦ τοῦ Ἰωάννου (Μεγάλου) Θεολόγου, ἐφαπτομένως τῆς ὁδοῦ Βερμίου καὶ τῆς λεωφόρου (ὁδοῦ) Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. ἐσώζοντο μόνον ἐρείπια τούτου (βλ. σκαρίφημα).

Ἀπετέλει ἐνοριακὸν ναόν, ὑπήγοντο δὲ εἰς τὴν συνοικίαν του οἱ ναοὶ τοῦ Ἁγίου Μουκίου, Ἁγίου Γεωργίου, Ἁγίου Νικολάου, Παναγίας Χαυγιαρᾶς, Ἁγίου Προκοπίου καὶ τῆς Ἔξω Παναγιᾶς[1]. Ἐκεῖ ἔκειτο κατὰ μίαν ἄποψιν τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους[2].

11. Ἁγίας Τριάδος

Εὑρίσκετο δυτικῶς τῆς ἐκκλησίας τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου, εἰς ἀπόστασιν 100 - 120 μέτρων ἐκ ταύτης, εἰς πάροδον τῆς σημερινῆς Κεντρικῆς ὁδοῦ περὶ τὸν ἀριθμὸν 190, ὄπισθεν τῶν ψυγείων Παπαδοπούλου καὶ τοῦ καταστήματος Πάσχου. Ἦτο ἐνοριακὸς καὶ συνοικιακὸς ναός, ὁ ὁποῖος κατεστράφη κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1864 ἢ 1873, διότι καὶ πρὸ τῆς ἐπελθούσης ὕστερα (1892 - 1894) «ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν», δηλαδὴ τῆς συμπτύξεως τῶν ἐνοριῶν, δὲν ἀπετέλει πλέον ἰδιαιτέραν ἐνορίαν[3].

12. Ἁγίου Νικολάου Ἀκαταμαχήτου

Ἦτο ἐκκλησία ἡ ὁποία κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς, ἔκειτο δὲ εἰς τὴν ὁδὸν Ἀκαταμαχήτου, ἡ ὁποία εἶναι παράλληλος τῆς πλατείας ὁσίου Ἀντωνίου, κειμένη δυτικῶς ταύτης. Πλησίον της εὑρίσκετο ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος.

13. Ἁγίων Ἀποστόλων

Κατὰ τὴν γραπτὴν ἤδη παράδοσιν, εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ τεμένους, τὸ ὁποῖον κεῖται νοτίως τοῦ 3ου - 4ου δημοτικοῦ σχολείου Βεροίας, εἰς ἀπόστασιν 60 - 80 μέτρων ἐκ τῆς πλατείας Δικαστηρίων - Ὡρολογίου, ὑπῆρχε προχριστιανικὸς βωμὸς καὶ ἐν συνεχείᾳ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Παύλου καὶ Πέτρου, ἢ Παύλου[4], ὁ ὁποῖος μετετράπη

---

1. Βλ. πίνακα, ἀρ. 49 - 53.

2. *A. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 42.

3. Βλ. πίνακα, ἀρ. 66. Περὶ τῆς ἑνώσεως (συμπτύξεως) τῶν ἐνοριῶν - συνοικιῶν τῆς Βεροίας βλ. εἰς τὸν 3ον τόμον τῆς «Ἱστορίας τῆς Βεροίας» (ὑπὸ ἔκδοσιν), ὅπου λεπτομέρειαι. Ὁ *A. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 42, γράφει ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Τριάδος ἦτο κτισμένη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἀρχαίων οἰκοδομημάτων. Περὶ τῆς συνοικίας καὶ τοῦ ναοῦ βλ. καὶ *Χαρ. Ἀραπίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. 12 σελ. 7, ἔγγρ. 87 σελ. 44, ἔγγρ. 100 σελ. 52, ἔγγρ. 259 σελ. 133, ἔγγρ. 414, σελ. 210 κτλ.

4. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία, σελ. 117 - 119, *Καρπολόγου*, ἔνθ' ἀνωτ., *Δράκου Παπαδημητρίου*, ἔνθ' ἀνωτ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τέμενος ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὀνομασθὲν «Τσιάϊ - Λάϊκ» καὶ ἦτο μενδρεσές.

14. Θεοτόκου, τῆς Ἐλεούσης

Εἰς ἔγγραφα τοῦ 13ου αἰ. ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχε ναὸς «...εἰς ὄνομα τῆς ὑπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης τιμώμενος...», ἰδιοκτησίας κατ' ἀρχὴν τοῦ ἄρχοντος τῆς Βεροίας Γεωργίου Πακουριάνου, ἐν συνεχείᾳ δὲ τοῦ Βεροιέως Νικηφόρου Κουνάλη, ὁ ὁποῖος τὸν ἔλαβεν ὡς προῖκα. Ὁ ναὸς κατεστράφη ἐκ σεισμοῦ τοῦ 13ου αἰ. καὶ ἀνηγέρθη ἐκ νέου ὑπὸ τούτου, ὁπότε ἐτοποθετήθη εἰς αὐτὸν ἱερομόναχος διὰ νὰ λειτουργῇ τακτικῶς· τελικῶς μετετράπη εἰς ἀνδρικὸν μοναστήρι[1].

15. Προδρόμου

Ἦτο μονὴ ἐντὸς τῆς Βεροίας, ἡ ὁποία ἔκειτο εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Σκωρονύχου, ὅπου ἐκτίσθη πρὸ 35 ἐτῶν τὸ ΣΤ' δημοτικὸν σχολεῖον, εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Ἔξω Παναγιᾶς.

Ἀνηγέρθη ἀπὸ τὸν Θεόδωρον Σαραντηνόν, κατ' ἀρχὴν ὁ ναὸς καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ μονή. Διὰ σιγιλλίου τοῦ πατριάρχου Ἡσαΐα καὶ χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου ἀνεγνωρίσθη ἡ μονὴ ὡς πατριαρχικὴ καὶ σταυροπηγιακή, ἀνεξάρτητος ἐκ τῆς μητροπόλεως Βεροίας καὶ ἀπηλλαγμένη φόρων ὡς καὶ τὰ κτήματά της, τὰ ὁποῖα τῆς ἀφιέρωσεν ὁ Σαραντηνός, δηλαδὴ τὰ ἀγροκτήματα τοῦ Κομανίτζη, Μακροχωρίου, Σκοτεινοῦ κτλ. Ἡγούμενος τῆς μονῆς ἐτοποθετήθη ὁ ἀδελφὸς τοῦ Σαραντηνοῦ Γεράσιμος. Εἰς τὴν μονὴν ἐμόναζε καὶ ὁ Θεόδωρος, ὅπου ἀπέθανε καὶ ἐτάφη.

Τὸ μοναστήρι ἔγινεν ὕστερα μετόχι τῆς μονῆς Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους[2], ἦτο δὲ τοιοῦτο καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σερβοκρατίας[3]. Ἀργότερα (1375) προέκυψαν διενέξεις μεταξὺ τῶν κληρονόμων τοῦ Σαραντηνοῦ καὶ τῆς μονῆς Βατοπεδίου ἀλλὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐδικαίωσε τὴν μονὴν Βατοπεδίου.

Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ὁ μοναχὸς Νικόδημος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μονὴν ἀμπελῶνα καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (1376), ὁ μὲν Ἀλέξιος Τζαμπλάκων εἶχε δι-

---

1. *Δ. Χωματιανοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΜΗ', στῆλαι 215 - 222.

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Μία διαθήκη, ἔνθ' ἀνωτ., *W. Regel*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. ΙΙΙ σελ. 10 - 13 καὶ IV σελ. 14 - 19, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*, Οἱ Τζαμπλάκωνες, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 125 - 183, *F. Dölger*, Regesten, ἔνθ' ἀνωτ., *Ι. Μουντζούρη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 278 - 279 καὶ 294.

Ἡ μονὴ ἐλέγετο τῆς Πέτρας, ὡς καὶ ἄλλα μοναστήρια τοῦ Τιμίου Ἰωάννου Προδρόμου.

3. *A. Solovjev - V. Mošin*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. XI (1346) σελ. 76 - 83, σελ. 80 στίχ. 62 καὶ ἔγγρ. XVIII (1348) σελ. 138 - 147, σελ. 144 στίχ. 99.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καστικὸν ἀγῶνα μετὰ ταύτης, ἡ δὲ Θεοδώρα Σουλτανῖνα ἡ Μονομαχῖνα ἀφιέρωσεν εἰς ταύτην ἀκίνητον[1].

Ἡ μονὴ ἦτο πλουσία καὶ ὁ ναός της, σχήματος σταυροῦ, ἦτο πολυτελῶς τοιχογραφημένος, ὑπῆρχαν δὲ καὶ 17 φορηταὶ εἰκόνες διαφόρων ἁγίων, μερικαὶ τῶν ὁποίων ἦσαν ἀξιόλογοι.

Δὲν γνωρίζομεν πότε ἐξέλιπεν ἡ ἐκκλησία της. Πάντως εἰς τὴν Βέροιαν ὑπῆρχε καὶ ἄλλη ἐκκλησία (εἰς τὴν σημερινὴν δημοτικὴν ἀγοράν, ὅπου σώζεται παρεκκλήσιον), ἀφιερωμένη εἰς τὸν Πρόδρομον, ἀλλὰ πιθανὸν νὰ ἦτο μετόχι τῆς μονῆς Προδρόμου τοῦ Ἁλιάκμονος.

16. Θηριομάχου

Ἦτο μοναστήρι, δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἐὰν εὑρίσκετο ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς Βεροίας, πιθανώτερον ὅμως εἶναι τὸ πρῶτον. Εἶχε κτήματα τὰ ὁποῖα συνώρευαν μὲ τὴν ἰδιοκτησίαν τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ[2].

17. Προδρόμου, Ἀσπιέτου

Ἦτο ἄλλη μονὴ τῆς Βεροίας πλησίον τοῦ Βασιλικοῦ ποταμοῦ (Τριποτάμου)[3].

18. Ἀνώνυμοι γυναικεῖαι μοναὶ

Ἡ Ἁγία Ἱερουσαλὴμ ἐμόναζεν ἐντὸς τῆς Βεροίας, ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν γυναικεία μονὴ ἀπὸ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.

Ἐκ βατοπεδινῶν ἐγγράφων περὶ τῆς μονῆς Προδρόμου πληροφορούμεθα ὅτι ὑπῆρχαν εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας πολλαὶ γυναικεῖαι μοναί, ἀφοῦ γνωρίζομεν

---

1. *Σωφρονίου Εὐστρατιάδου,* Ἁγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα. Β'. Ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς Βατοπεδίου, Γρηγόριος Παλαμᾶς 2 (1918), σελ. 84 κέ., σελ. 85, ἀρ. 30 καὶ 31 καὶ Γρηγόριος Παλαμᾶς 3 (1919), σελ. 217, *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Τζαμπλάκωνες, ἔνθ' ἀνωτ., *τοῦ ἰδίου,* Μία διαθήκη, σελ. 9 σημ. 1, *Ἐλισ. Ζαχαριάδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 66 ἀρ. 2 σημ. 5.

Ὁ κ. Γ. Ι. Θεοχαρίδης εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ δανείσῃ τὴν φωτογραφίαν τοῦ ἀφιερωτηρίου τῆς Μονομαχίνας («Βατοπ. 3,30»). Πρόκειται περὶ μονοστίχου κειμένου ἐκ τοῦ ὁποίου τὸ ἥμισυ περίπου εἶναι ἀδύνατον νὰ διαβασθῇ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων διαβάζονται τὰ ἑξῆς: Στίχ. 7: «...καὶ π(ατ)ρ(ό)ς μου παλαιολόγου ἐκείνου τοῦ σουλτάνου», στίχ. 8: «...τῆς μονῆς, ὡς ἡμεῖς αὐτοί, μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον», στίχ. 15: «...σουλτάνου ἐκείνου κυροῦ δημητρίου καί...», στίχ. 16: «....συμπεφώνητο, ἵνα τὸ ἐκείνου ὄνομα καὶ ἡ μετὰ τῶν ὁμοζύγων», στίχ. 18: «...ἐκείνου εὑρισκομένου ἐν τῷ Τιμίῳ προδρόμου» καὶ στίχ. 19: «... τῇ μνήμῃ... ἡμῶν ἀφιερώθη τῇ μονῇ...».

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 33 στίχ. 51 - 52 (Ε3): «...καὶ τὰ δίκαια τῆς μονῆς τοῦ Θηριομάχου», στίχ. 55 - 56: «...τὰ τοῦ Θηριομάχου δίκαια».

3. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 34 στίχ. 84 (Ε3): «...καὶ τὰ δίκαια τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου τοῦ Ἀσπιέτου καὶ ἀνέρχεται μέχρι τοῦ βασιλικοῦ ποταμοῦ...».

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ ἄρχοντα τούτων[1], μερικαὶ δὲ ἐξ αὐτῶν ἦσαν πτωχαί, διὰ τοῦτο ἡ Εὐδοκία Ἀγγελῖνα Κομνηνή, σύζυγος τοῦ Θεοδώρου Σαραντηνοῦ, συνήθιζε νὰ χορηγῇ εἰς ταύτας σῖτον καὶ οἶνον[2].

Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρός του καὶ ἔφερε μαζύ του τὰς ἀδελφάς του, τὰς ὁποίας εἰσήγαγεν εἰς γυναικεῖον ἡσυχαστήριον τῆς Βεροίας[3].

19. Μακαριωτίσσης

Ξεύρομεν ὅτι ὑπῆρχεν ἄλλοτε εἰς τὴν Βέροιαν ναὸς τῆς Μακαριωτίσσης («Μακαριότης») εἰς τὴν περιοχὴν Ἐλιᾶς, ἦτο δὲ ἐνοριακός.

Καὶ σήμερα ἀκόμη ἡ συνοικία λέγεται «μαχαλὰς τῆς Μακαριώτισσας». Εἰς τὸ 155^{v} φύλλ. τοῦ ὑπ' ἀρ. 16 χειρογράφου κώδικος τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης Βεροίας καταχωρεῖται βιβλιογραφικὸν σημείωμα τοῦ 1358 ἢ 1359, ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει ὅτι ὁ κῶδιξ ἀνῆκεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ ἐκκλησία κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς.

4. ΑΛΛΑΙ ΣΩΖΟΜΕΝΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΚΑΙ ΜΟΝΑΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Ἐκτὸς τῶν χαρακτηρισθέντων ἀρχικῶς δώδεκα (12) βυζαντινῶν μνημείων καὶ τῶν καταστραφεισῶν μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν ἐκ πυρκαϊῶν κτλ., διεσώθησαν καὶ ἄλλαι ἀξιόλογοι, αἱ ὁποῖαι εἶναι βυζαντιναὶ ἢ καὶ μεταβυζαντιναὶ ἀλλὰ κτισμέναι ὁπωσδήποτε ἐπὶ τῶν θεμελίων βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἢ καὶ προχριστιανικῶν ἱερῶν.

1. Ὁσίου Ἀντωνίου

Πρόκειται περὶ μεγάλης βασιλικῆς μετὰ τρούλλου, ἡ ὁποία, συμφώνως πρὸς ἐπιγραφὴν τοῦ 1860 ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὸν νάρθηκα, ἐκτίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1000, πλὴν ὅμως τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανόν. Προφανῶς ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιοτέρας ἐκκλησίας τῆς Καμαριωτίσσης, ἦτο δὲ παλαιότερα μοναστήρι[4].

---

1. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* Μία διαθήκη, σελ. 27 στίχ. 195 - 196 (Ε2): «...ἐκ προτροπῆς τοῦ θεοφιλεστάτου χαρτοφύλακος τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Βεροίας καὶ ἄρχοντος τῶν γυναικείων μονῶν κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Ἱερακαρίου...».

2. *Γ. Ι. Θεοχαρίδου,* ἔνθ ἀνωτ., σελ. 24 - 25 στίχ. 137 - 143 (Ε2).

3. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορικὰ προβλήματα, σελ. 284 ἢ 8, *τοῦ ἰδίου,* Σύντομη, σελ. 41 - 42 καὶ 45.

4. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σελ. 18, 19, 20 - 22, 48, 50, 61 κέ., σελ. 63 - 70, *τοῦ ἰδίου,* Σύντομη, σελ. 37 - 38 καὶ 66 - 67.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Παναγίας Χαβιαρᾶ

Εἶναι ναὸς τοῦ 15ου αἰ. καὶ εὑρίσκεται βορειοδυτικῶς καὶ πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, εἰς ἀπόστασιν 150 μέτρων περίπου. Ἀνῆκεν ἄλλοτε εἰς τὴν συνοικίαν - ἐνορίαν τῶν Ταξιαρχῶν, τώρα δὲ ὑπάγεται εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου. Πρὸ ὀκταετίας ἐκινδύνευσε νὰ κατεδαφισθῇ ἀλλὰ τελικῶς διεσώθη χαρακτηρισθεὶς ὡς διατηρητέον ἱστορικὸν μνημεῖον, ὅπως καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου[1]. Ἡ ἐκκλησία λέγεται καὶ τῆς Χαυγιαρᾶς (Παναγίας).

Ἡ ὀνομασία τοῦ ναοῦ ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὸν κτίτορα τούτου[2], ἤ, κατὰ τὸν Λαμπάκην, ἐκλήθη ἔτσι «... οὐχὶ ἐξ οἰκογενείας Χαβιαρᾶ, ἀλλὰ διότι εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐπώλουν χαβιάρι..., ἔξω (δὲ) τοῦ νάρθηκος αὐτοῦ εἰκονίζεται λαμπρῶς ἡ Β' παρουσία, γραφεῖσα ἔν ἔτει ,ζς' (7000 = 1498), ἤτοι 45 μόλις ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς βασιλευούσης...»[3].

3. Ἁγίου Νικολάου (ἐνορίας ὁσίου Ἀντωνίου)

Εἶναι τρίκλιτος βασιλική, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 10 μέτρων περίπου ἀπὸ τὴν Παναγίαν Χαβιαρᾶ. Ἀπὸ κτιτορικὰς ἐπιγραφάς της μανθάνομεν ὅτι ὁ ναὸς ἀνηγέρθη κατὰ τὸ 1565 καὶ τὸ προπύλαιον κατὰ τὸ 1570 μὲ ἔξοδα τοῦ μοναχοῦ Ἀνθίμου[4], ἐκ τούτου δὲ συμπεραίνεται ὅτι ἐπρόκειτο ἀρχικῶς περὶ μονῆς. Τελευταίως ἐκρίθη ὡς διατηρητέον ἱστορικὸν μνημεῖον καὶ ἐγένοντο ἐργασίαι συντηρήσεώς του[5].

---

1. Φ.Ε.Κ. 369/19.10.1962, τεῦχ. Β', ἀπόφασις ὑπ' ἀρ. 8787/24.9.1962 Ὑπουργοῦ Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως, *Φ. Δροσογιάννη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 251, ἡ ὁποία γράφει ὅτι πρόκειται διὰ ἐκκλησίαν τοῦ 17ου αἰ., σημειώνει ὅμως ὅτι ἡ ἐκ μαρμάρου Ἁγία Τράπεζα καὶ μία τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου φέρουν ἀρχαίας ἐπιγραφάς, πρβλ. *Ἀπ. Τζαφεροπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 56 καὶ *Μιχ. Μαρμαρᾶν*, ἔνθ' ἀνωτ.

2. Περὶ τῶν Χαβιαράδων βλ. *Ἰωάννου Μ. Χατζηφώτη*, Ἡ ἐν Σύμῃ οἰκογένεια τῶν Χαβιαράδων, Μνημοσύνη 1 (1967) 123 - 132. Τὸ αὐγοτάραχον ἐλέγετο καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν χαβιάριον, βλ. *Ν. Ἀνδριώτη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 418.

3. *Γ. Λαμπάκη*, Αἱ ἐκκλησίαι μας καὶ οἱ Ρουμάνοι, ἐφημ. «Ἀθῆναι» (Γ. Πώπ), τῆς 5.2.1906, σελ. 1η, στήλη 6η, ὅπου ἀναγράφεται ὅτι αἱ εἰκόνες «εἶναι ἀρχαιόταται, φέρουσαι τὰ ἐπίθετα, ἡ μὲν ΙΣ.ΧΣ Ο ΣΩΤΗΡ, ἡ δὲ Θεοτόκος ΜΗΤ. ΘΕΟΥ Η ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΟΥΣΑ... Ἡμεῖς τὸ πρῶτον τοὐλάχιστον ἀπηντήσαμεν τὸ ἐπίθετον τοῦτο τῆς Θεοτόκου», ἐν συνεχείᾳ δὲ προσπαθεῖ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸ ἐπίθετον τοῦτο («Ὀρφανοτροφοῦσα»).

4. Izvestia, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 130 - 131, *Ι. Σοκολώφ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 582: «† ἀνηγέρθη ἐκ βάθρου καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεράρχου καὶ θαυματουργοῦ Νικολάου, διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου κόπου τε καὶ μόχθου τοῦ ὁσιωτάτου κυρίου Ἀνθίμου. ἔτους ,ζογ (1565) ἐν μηνὶ Ἰουνίου εἰς τὰς ιγ' ἡμέρᾳ α'» καὶ «† ἀνιστορήθη τὸ παρὸν προπύλαιον τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου κόπου τε καὶ μόχθου κῦρ Ἀνθίμου μοναχοῦ... ,ζοη» (1570), πρβλ. ὅμως *Φ. Δροσογιάννη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 250 - 251, σελ. 251 καὶ *Ἀπ. Μ. Τζαφεροπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 55, ὅπου δίδονται αἱ χρονολογίαι 1575 καὶ 1590.

5. *Φ. Α. Δροσογιάννη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 250 - 251.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Ἰωάννου τοῦ (Μεγάλου) Θεολόγου

Πρόκειται περὶ βυζαντινῆς ἐκκλησίας μὲ ἐξαιρέτους τοιχογραφίας τῆς παλαιολογείου ἐποχῆς, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο ὑπὸ συνεργείου καλλιτεχνῶν καὶ συντάσσονται πρὸς τὰς ὁμοιαζούσας τοιχογραφίας τῆς Καστοριᾶς, τῆς Ἀχρίδος κτλ. Ὁ σημερινὸς ναὸς εἶναι μικρότερος τοῦ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν σωζομένου κατερειπωμένου τοιούτου, ὁ ὁποῖος ἐπεσκευάσθη καὶ ἐκαθαρίσθησαν αἱ τοιχογραφίαι[1]. Οἱ Βεροιεῖς ὠνόμαζαν τὸν ναὸν «ὁ μέγας Θεολόγος» πρὸς διάκρισιν προφανῶς ἀπὸ τὸν ἄλλον ναόν, ὁ ὁποῖος κατεστράφη ἀπὸ πυρκαϊάν, ὅπως εἴδαμεν.

5. Ἁγίου Προκοπίου

Ὁ σημερινὸς ναὸς ἀνηγέρθη κατὰ τὸ ἔτος 1607 μὲ ἔξοδα τοῦ Μανιοῦ Μπογιατζῆ, ἱερατεύοντος τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου, τελευταίως δὲ ἐγένοντο εἰς τοῦτον ἐπισκευαί[2].

6. Ἔξω Παναγιᾶς (Ὑπαπαντῆς)

Ἦτο μοναστήρι κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὅπως πληροφορούμεθα ἀπὸ βιβλιογραφικὸν σημείωμα (1328) χειρογράφου Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον ἔγραψεν ὁ μοναχὸς Ἰλαρίων, καταφυγὼν εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὄρους λόγῳ τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν[3].

---

1. *Μύρ. Μιχαηλίδου,* Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας καὶ Θράκης, Α.Δ. 20 (1965), μέρος Βον, τεῦχ. 3ον, (χρονικά), σελ. 473 - 476, σελ. 474 καὶ Α.Δ. 21 (1966) μέρος Βον, τεῦχ. 2ον, (χρονικά), σελ. 369 - 371, σελ. 369, *Μ. Χατζηδάκη,* Α.Δ. 21 (1966), μέρος Βον, τεῦχ. 1ον, (χρονικά), σελ. 29 - 30 καὶ Α.Δ. 22 (1967), μέρος Βον, τεῦχ. 1ον, (χρονικά), σελ. 28, καὶ *Α. Μ. Τζαφεροπούλου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 49 - 50. Ὁ κ. Μ. Μιχαηλίδης πρόκειται νὰ δημοσιεύσῃ μελέτην διὰ τὸ μνημεῖον καὶ διὰ λοιπὰς ἐκκλησίας τῆς Βεροίας.

2. *Μ. Μιχαηλίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., Α.Δ. 20 (1965), μέρος Βον, (χρονικά), τεῦχ. 3ον, 473 - 476, σελ. 474, ὅπου ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται κατὰ τὸ 1608. (Ὁ νάρθηξ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀποθήκη).

Ὁ *Γ. Λαμπάκης,* ἔνθ' ἀνωτ., γράφει: «Ὁ Ἅγιος Προκόπιος ἔχει πολυτίμους ἁγιογραφίας, εἰς δὲ τὸ ὑπέρθυρον τούτου ἀναγινώσκομεν καὶ τὸ ἔτος τῆς ἱστορήσεως τούτου καὶ ὅτι αὗται ἐγένοντο διὰ συνδρομῆς κόπου τε καὶ ἐξόδου «κὺρ Μανιοῦ μπογιατζῆ, ἱερατεύοντος παπᾶ Κωνσταντίνου ἐπὶ ἔτους ,ϛρις' (7166 = 1507) μηνὶ Σεπτεμβρίου ιβ. Ἐπὶ τῶν εἰκονοστασίων δὲ φέρονται αἱ ἱεραὶ εἰκόνες ὑπὸ τὸν τίτλον ΙΣ. ΧΣ ὁ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙ ΜΗΡ. ΘΕΟΥ (ἁπλῶς)». Ὁ Λαμπάκης ἐσφαλμένως γράφει ,ϛρις' ἀντὶ ,ζρις' καὶ μετατρέπει τὸ ἔτος 7166 ἀπὸ κτίσεως εἰς τὸ ἔτος 1507 ἀπὸ γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ τοῦ διδομένου μηνὸς Σεπτεμβρίου προκύπτει ὅτι ἡ ἀντιστοιχία εἶναι (7116 — 5509) = 1607.

Εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 16 (1892 - 1923) χειρόγραφον κώδικα τῆς μητροπόλεως Βεροίας, σελ. 277, ἀναγράφεται ὅτι ἐνεκρίθη (1911) πίστωσις διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν ἑτοιμορρόπων ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, Ἁγίου Νικολάου, Ἁγίου Προκοπίου, Χαβιαρᾶ καὶ Ἁγίου Γεωργίου, τῆς ἐνορίας τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου.

3. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Ἱστορικὰ προβλήματα, σελ. 282 - 283 ἢ 6 - 7, ὅπου καὶ βιβλιογραφία (σημ. 13). Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ ὁ ναὸς τῆς Παναγούδας (τῆς Κυριωτίσσης) λέγεται καὶ τῆς Ὑπαπαντῆς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀνῆκεν ἄλλοτε εἰς τὴν ἐνορίαν τῶν Ταξιαρχῶν, σήμερα δὲ εἰς τὴν τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου καὶ λειτουργεῖ ἑκάστην Δευτέραν. Φαίνεται ὅτι παλαιότερα ἦτο ἐνοριακὸς ναός, διότι ἡ γύρω περιοχὴ λέγεται ἀνέκαθεν «Ἔξω Παναγιά». Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰ. (1906) ἔγινε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος καὶ τῶν ρουμανιζόντων[1].

7. Ἁγίου Γεωργίου (ὁσίου Ἀντωνίου)

Ἀνῆκεν ἄλλοτε εἰς τὴν ἐνορίαν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τώρα εἰς τὴν τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου. Περὶ τοῦ χρόνου ἀνεγέρσεώς της ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, διότι κατ' ἄλλους[2] ἐκτίσθη κατὰ τὸ ἔτος 900 καὶ κατὰ τὴν γνώμην ἑτέρων κατὰ τὸν 10ον αἰ.[3].

Πρόκειται προφανῶς περὶ παραναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς, ἡ δὲ παράδοσις ὁμιλεῖ διὰ τὴν ἀρχικὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ, ἀποδεικνυομένης ἀληθοῦς τῆς διατυπωθείσης ἀνωτέρω γνώμης, ὅτι οἱ σημερινοὶ μεταβυζαντινοὶ ναοὶ τῆς Βεροίας (ὅπως καὶ τῶν ἄλλων πόλεων) εἶναι κτισμένοι ἐπὶ τῶν θεμελίων παλαιοτέρων ναῶν τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἢ προχριστιανικῶν ἱερῶν.

8. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος

Δὲν γνωρίζομεν πότε ἐκτίσθη ἀλλὰ ὑπῆρχεν ὁπωσδήποτε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας εὑρέθη ἐπιγραφὴ τοῦ 491 μ.Χ., ἡ ὁποία διέσωσε τὰ ὀνόματα τοῦ κόμητος τῆς Βεροίας Φαταλίου, τῆς συζύγου του Καλε-

---

1. *Γ. Λαμπάκη*, Ἡ Ἔξω Παναγιὰ τῆς Βεροίας, ἐφημ. «Ἀθῆναι», τῆς 3.2.1906, σελ. 1, στήλη 6η καὶ σελ. 2, στήλη 1: «Ὑπὸ ἔποψιν τεχνικῆς οὐδὲν ἀπολύτως λόγου ἄξιον παρουσιάζει. Ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ φέρει τὸν τίτλον «Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Παντοκράτωρ», ἡ δὲ τῆς Θεοτόκου «Μήτηρ Θεοῦ (ἁπλῶς)». Ἐν συνεχείᾳ ἀπαριθμεῖ τὰς ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1901, καὶ καταλήγει: «Πάσας τὰς ἀνωτέρω ἐκκλησίας ἐπεσκέφθημεν καὶ λεπτομερῶς τὰς ἐν αὐταῖς ἁγίας εἰκόνας, ἐπιγραφάς, ἱερὰ σκεύη καὶ εἴ τι ἕτερον περιεγράψαμεν καὶ ἐφωτογραφήσαμεν. Ἑτοίμην δὲ ἔχομεν πρὸς ἔκδοσιν ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας τὴν Χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν τῆς Ἑλληνικωτάτης καὶ ἀποστολικῆς πόλεως, τῆς ὡραίας Βεροίας».

Διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν ρουμανιζόντων γράφονται λεπτομέρειαι εἰς τὸν 3ον τόμον τῆς «Ἱστορίας τῆς Βεροίας» (ὑπὸ ἔκδοσιν).

2. Βλ. ὑπ' ἀρ. 16 χειρόγραφον κώδικα τῆς μητροπόλεως Βεροίας - Ναούσης, ἔγγρ. 26/19.1.1893 (τοῦ μητροπολίτου Βεροίας πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχην), σελ. 43 - 46, σελ. 45 - 46: «...τοῦ δὲ Ἁγίου Γεωργίου, ὡς ἔκ τινος ἐπιγραφῆς, ἐπὶ μαρμάρου, ἄνωθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου, εὑρισκομένου κατεδείχθη [ὅτι ἐκτίσθη] ὑπό τινος ἄρχοντος Κωνσταντίνου τοῦ Γραμματικοῦ τὸ ἐννεακοσιοστὸν ἔτος μετὰ Χριστοῦ».

3. *Μ. Ι. Γεδεών*, Βεροίας ἐπιγραφὴ χριστιανική, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 173: «Τίς ἐστι δ' ὁ γραμματικὸς καὶ ἄρχων Κωνσταντῖνος τοῦ ἁγίου Γεωργίου κατὰ τὴν συνοικίαν Ταξιαρχῶν; Ἐξεταστέον ἀκριβῶς, διότι παράδοσις ἐπιχωρία, μᾶλλον δ' ἀνάγνωσις κακή, τίθησι τὴν πιθανὴν ἀκμὴν τούτου κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα». Ὡς ἐσημειώθη, πρόκειται περὶ ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 1519.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρίνης καὶ τοῦ ἐγγονοῦ των Σιλβανοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐτάφησαν εἰς τὴν Βέροιαν ἐπὶ ὑπατείας τοῦ ὕστερα αὐτοκράτορος Ἀναστασίου Α'[1].

Ὁ ναὸς ἦτο ἀνέκαθεν ἐνοριακὸς - συνοικιακός.

9. Ἁγίου Νικολάου τοῦ Καλοκρατᾶ (Ἁγίου Γεωργίου)

Ὁ ὑπάρχων ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς ἐνορίας Ἁγίου Γεωργίου ἀνηγέρθη κατὰ τὸ ἔτος 1566 μὲ ἔξοδα τοῦ γνωστοῦ Καλοκρατᾶ Κομνηνοῦ, ὅταν ἦτο μητροπολίτης ὁ Θεοφάνης Μαλάκης[2], προφανῶς ἐπὶ τῶν θεμελίων παλαιοτέρου.

10. Προφήτου Ἠλία (Ἠλιοῦ)

Δὲν γνωρίζομεν πότε ἐκτίσθη ἡ σημερινὴ ἐκκλησία τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ (κατὰ τὴν τοπικὴν προφοράν), πάντως ἦτο παλαιότερα (1892 - 1894) ἐνοριακὸς ναός. Ἐντὸς τούτου ὑπάρχει φορητὴ εἰκὼν τοῦ προφήτου τοῦ 15ου αἰ. καὶ μία ἀμφιπρόσωπος εἰκὼν τῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας (13ου - 14ου καὶ 16ου αἰ.), ἡ ὁποία ὑπέστη βλάβην ἀπὸ πυρκαϊάν, πιθανὸν τοῦ 1864. Πρόκειται περὶ εἰκονογραφήσεως ἐξαιρέτου τέχνης[3].

11. Ἁγίου Βλασίου

Εἶναι βυζαντινὸς ναὸς εὑρισκόμενος πλησίον τῆς (νέας) Μητροπόλεως, ἔχων τοιχογραφίας δύο ἐποχῶν, ἤτοι εἰς τὸ ἱερὸν φέρει παράστασιν συλλειτουργούντων ἱεραρχῶν πολὺ καλῆς τέχνης τοῦ 13ου αἰ., ἐνῶ αἱ λοιπαὶ εἶναι τοῦ 17ου αἰ. Τελευταίως ἐγένετο μερικὴ ἐπισκευὴ τῆς στέγης καὶ καθαρισμὸς τῶν εἰκόνων του[4].

12. Μητροπόλεως (τῆς νέας)

Δὲν ξεύρομεν πότε ἐκτίσθη τὸ πρῶτον ὁ ἀρχαῖος ὁπωσδήποτε ναός, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον. Πάντως

---

1. *Μ. Ι. Γεδεών*, ἔνθ' ἀνωτ., *Μ. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., ἀρ. 86, *Μ. Δήμιτσα*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 1ος, σελ. 86, ἀρ. 108.

Ὁ ναὸς ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὰ ἔτη 1915 - 1916, ὡς κατάλυμα στρατιωτῶν, βλ. *Γερ. Καφάλη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 466. Ἐνδιαφέρων εἶναι καὶ ὁ παραπλεύρως κείμενος ναὸς τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ὁ ὁποῖος ἀνεκαινίσθη τελευταίως.

2. Βλ. ἀνωτέρω βιβλιογραφίαν διὰ τὸν Καλοκρατᾶν καὶ τὸν Θεοφάνην Μαλάκην.

3. *Μ. Χατζηδάκη*, ἔνθ' ἀνωτ., Α.Δ. 20 (1965), μέρος Β', (Χρονικά), τεῦχ. 1, σελ. 11 - 15, σελ. 13, ὅπου καὶ βιβλιογραφία (πίνακες 11α - β καὶ 12α - β).

4. *Μ. Χατζηδάκη*, ἔνθ' ἀνωτ., Α.Δ. 21 (1966), μέρος Βον, (Χρονικά), τεῦχ. 1, σελ. 29 - 30, σελ. 20 (πίνακες 36α - β), *Μ. Μιχαηλίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., Α.Δ. 20 (1965), μέρος Βον, (Χρονικά), τεῦχ. 3ον, σελ. 473 - 476, σελ. 474, *Μ. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., ἀρ. 82 καὶ *Μ. Δήμιτσα*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 86, ἀρ. 110 καὶ *Α. Μ. Τζαφεροπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 50 - 51: «Μ[ν]ημόριον Εὐγενίου πρεσβυτέρου».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρέπει νὰ ἀνηγέρθη τὸ ἀργότερον κατὰ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰ. ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰ., ὅταν ἡ μέχρι τότε (Παλαιὰ) ὁμώνυμος Μητρόπολις μετετράπη εἰς τέμενος. Ἐκ δημοσιευθέντων τουρκικῶν ἐγγράφων μανθάνομεν ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀνεκαινίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1667 ἢ κατὰ τὸ 1668[1], ἐκ δὲ τῶν σωζομένων καὶ σήμερα ἐπιγραφῶν τοῦ ναοῦ καὶ ἐκ σημειώσεων εἰς εἰκόνας καὶ εἰς σταυρὸν πληροφορούμεθα ὅτι εἶχεν ὑποστῆ ζημίας ἀπὸ πυρκαϊάς[2]. Τελευταίως ὁ ναὸς ἀνεκαινίσθη ριζικῶς.

13. Κυριωτίσσης (Παναγίας)

Ὑπάρχουν δύο ναοὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτό. Ὁ εἷς εὑρίσκεται πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων εἰς τὴν λεωφόρον Ἀνοίξεως (Περιφερειακὴν ὁδόν), παραπλεύρως τοῦ νοτίως κειμένου ξενῶνος τῶν ἀξιωματικῶν. Ἐχρησιμοποιεῖτο μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὡς πρόχειρον ὑπαίθριον μουσεῖον[3]. Ὁ ἄλλος ναὸς εἶναι ἐνοριακὸς καὶ συνοικιακός· εὑρίσκεται εἰς τὸ νότιον τμῆμα τῆς παλαιᾶς πόλεως, πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς μητροπόλεως καὶ λέγεται ὡσαύτως τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἦτο παλαιότερα (1628) μοναστήρι, γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα τῆς Κοιμήσεως (τῆς Θεοτόκου)[4], ὅπως προφανῶς καὶ ἡ προηγουμένη ὁμώνυμος ἐκκλησία, ἀμφότεραι δὲ ἀσφαλῶς ἐκτίσθησαν τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὀφείλουσαι τὴν ὀνομασίαν των εἰς τὴν ὁμώνυμον ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως[5]. Συνεπῶς οἱ κτίτορές των προήρχοντο ἐκ τῆς πρωτευούσης καὶ ἀνήγειραν τοὺς ναοὺς - μοναστήρια, τὰ ὁποῖα ἐκτίσθησαν ἐπὶ

---

1. Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', ἀρ. 54, σελ. 45 καὶ ἀρ. 113, σελ. 91.

2. *Σωφρονίου Σταμούλη*, Συμβολή, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 52 - 55 καὶ εἰς Βεροιακὰ σημειώματα, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν 5 (1912) σελ. 242 - 243 καὶ 6 (1913) σελ. 136 - 140.

3. *Χ. Ι. Μακαρόνα*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 626, παράγρ. 59 καὶ σελ. 631, παράγρ. 73, *Μαν. Ἀνδρονίκου*, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Βεροίας, Θεσσαλονίκη 1950, σελ. 8. Διὰ ἐπιγραφὰς ἀνευρεθείσας εἰς ναὸν τῆς Κυριωτίσσης βλ. *Μ. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., ἀρ. 72, *Μ. Δήμιτσα*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 81 - 82, *Α. Ὀρλάνδου*, ἔνθ' ἀνωτ., ἀρ. 8 - 9 σελ. 153 - 154.

4. Βλ. Ἀρχ. *Ἰακώβου Βατοπεδινοῦ*, Τὸ ἐν Μόσχᾳ συνοδικὸν σκευοφυλάκιον, Ε.Α. 19 (1899) σελ. 28 - 29, σημείωσις. Ἴσως ὅμως νὰ ἀναφέρεται τὸ ἔγγραφον εἰς τὴν μονὴν Δοβρᾶς, ἡ ὁποία ἦτο ἐπίσης ἀφιερωμένη εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου.

5. *Κ. Ἀμάντου*, Κυριώτισσα, Ἑλληνικὰ 9 (1936) 206, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Περὶ τῆς ὁμωνύνου ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως βλ. *R. Janin*, Les églises et les monastères de Constantinople, Paris 1953, σελ. 201 - 203 καὶ 303 - 304.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι τὰ ἐπίθετα τῆς Παναγίας, τὰ ὁποῖα σήμερα ἔχουν κατάληξιν -ισσα (Κυριώτισσα, Μακαριώτισσα κτλ.) παλαιότερα ἐμφανίζονται μὲ κατάληξιν -ιότης ἀντὶ -ιῶτις ἢ -ισσα π.χ. Κυριότης, Μακαριότης, Σκητιότης, περὶ ὧν βλ. καὶ *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σελ. 20 - 22, 48 - 50 καὶ 64, ὅπου (σημ. 20 σελ. 21 - 22) ἐκ παραδρομῆς ἐγράφη ὅτι σώζεται καὶ σήμερα ἡ ἐκκλησία τῆς Μακαριωτίσσης, ἐνῶ ὑπάρχει πλέον μόνον ἡ συνοικία (ἐνορία) ταύτης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν θεμελίων ἀρχαίων βωμῶν[1]. Ὁ δεύτερος ναὸς ἐπεσκευάσθη κατὸ τὸ 1671 κατόπιν ἀδείας τοῦ τουρκικοῦ ἱεροδικείου[2].

5. ΜΟΝΑΙ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Εἶναι βέβαιον ὅτι τὰ περισσότερα σημερινὰ χωρία τῆς περιοχῆς Βεροίας ὑπῆρχαν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν διασωθέντων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ τῶν ἀποκαλυπτομένων ἐρειπίων ναῶν. Τοῦτο ἄλλωστε εἶναι φυσικόν, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔμειναν ἀκατοίκητοι τοιαῦται εὔφοροι ἐκτάσεις. Ἐσημειώθη ἤδη ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐπέτρεπαν τὴν ἀνέγερσιν νέων ναῶν καὶ ἐπομένως οἱ μεταβυζαντινοὶ ναοί, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρχαν καὶ εἰς τὰ χωρία κατὰ τὴν λῆξιν τῆς τουρκοκρατίας, εἶναι κτισμένοι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἢ τῶν θεμελίων προβυζαντινῶν ἢ βυζαντινῶν ναῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρχαν π.χ. εἰς τὰ προαναφερθέντα ἀγροκτήματα.

1. Μονὴ τῆς Δοβρᾶς (Παναγίας)

Ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὅπως δεικνύει τὸ ξενικὸν ὄνομά της, τὸ ὁποῖον σχετίζεται μὲ τὸ χωρίον τῶν βυζαντινῶν χρόνων Δοβροχουβίστα. Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν μονὴν εὑρέθη (1915 - 1916) εἰλητάριον τοῦ 12ου αἰ., τὸ ὁποῖον μετεφέρθη εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν[3]. Οἱ Βε-

---

1. *A. Struck*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 42, *G. Millet*, L'école grecque dans l'architecture byzantine, Paris 1916, σελ. 283 κέ., *C. Diehl*, Manuel d'art byzantine, τόμ. 2ος, Paris 1926, σελ. 755, *Ι. Παπαδημητρίου*, ἔνθ' ἀνωτ., καὶ *Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου*, Ἑλληνικοὶ ὁρίζοντες, Ἀθ. 1940, σελ. 63. Διὰ εἰκόνας τούτων βλ. *Φ. Πέτσα*, Α.Δ. 20 (1965), μέρος Β', (Χρονικά), σελ. 423 - 440, πίναξ 473α, μετὰ τὴν σελ. 440, *Γ. Λαμπάκη*, Δ.Χ. Α.Ε. 9 (1910) σελ. 11, ἀρ. 3149 - 3150.

2. Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', ἀρ. 74 σελ. 59 - 60, πρβλ. καὶ *Χαρ. Ἀραπίδου*, ἔνθ' ἀνωτ., ἔγγρ. 279, σελ. 143. Εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν ἀνῆκε καὶ ἡ χειρόγραφος φυλλάς, ἡ ὁποία περιεῖχε τὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλὴμ (1666).

3. Βλ. Ν.Ε. 13 (1916) 268 - 272 (Εἰδήσεις) σελ. 270: «...Τὸ δὲ τρίτον [εἰλητάριον τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης] προσετέθη ἐπ' ἐσχάτων ἐκ Μακεδονίας προερχόμενον, ἐκ τῆς ἀπὸ μακροῦ χρόνου κατεστραμμένης ἱερᾶς μονῆς Δοβρᾶς παρὰ τὴν Βέροιαν. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ κάλλιστον καὶ ἀρχαιότατον τῶν εἰληταρίων τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης, γραφὲν τὸν 12ον αἰῶνα καὶ περιέχον τὰς εὐχὰς τῆς λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Καὶ τὸ μὲν μῆκος αὐτοῦ εἶναι 5,37 μ., τὸ δὲ πλάτος 0,24 - 25. Κοσμεῖται δ' ἐν ἀρχῇ ὑπὸ ὡραίας εἰκόνος πεντατρούλλου ναοῦ καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ γεγραμμένου μέρους ὑπὸ καλλιτεχνικωτάτης πλουσίας χρυσοποικίλτου καὶ πολυχρώμου. Αἱ ἐκφωνήσεις εἶναι χρυσαῖ, τὰ δὲ ἀρχικὰ γράμματα τῶν εὐχῶν ἀποτελοῦνται ἐξ εἰκόνων». Περὶ τῶν κωδίκων τῆς μονῆς βλ. *Ἀντωνίου Σιγάλα*, Ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθῆκαι Δυτικῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1939, σελ. 149, περὶ δὲ τῆς μονῆς, *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη, σελ. 56 - 58, *τοῦ ἰδίου*, Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης - Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822, προβλήματα κατὰ τὴν χρονολόγησίν των, Μακεδονικὰ 8 (1968) 211 - 220, σελ. 215 - 216. Ἐκ τοῦ χωρίου Δοβρᾶ κατήγετο ὁ γέρο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ροιεῖς ἐτίμων ἰδιαιτέρως τὴν «Δοβρὰν (Καλὴν) Παναγιάν», κυρίως κατὰ τὴν 15ην Αὐγούστου, ὅτε ἐπανηγύριζε.

2. Μονὴ Προφήτου Ἠλία

Εὑρίσκεται πλησίον τοῦ Ἁλιάκμονος καὶ σήμερα σώζεται μόνον ὁ ναός, ὁ ὁποῖος εἶναι μονόκλιτος ξυλόστεγος βασιλική, ἀναγερθεῖσα, κατὰ μίαν ἄποψιν, περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰ.[1].

3. Μονὴ Καληπέτρας

Κεῖται πλησίον τοῦ Ἁλιάκμονος, εἶναι δὲ ἀφιερωμένη εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου ἢ εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους[2]. Σήμερα εἶναι ἐρειπωμένη ἐκ πυρκαϊᾶς. Ὁπωσδήποτε ὑπῆρχε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὅπως καὶ ἡ ὁμώνυμος ἐκκλησία ἡ ὁποία εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς Βεροίας, καταστραφεῖσα ἐκ πυρκαϊᾶς καὶ ἡ ὁποία ἀσφαλῶς ἦτο μετόχι τῆς μονῆς[3].

4. Μονὴ Ἁγίων Ἀναργύρων Νησίου

Κατὰ τὴν προφορικὴν παράδοσιν τῶν κατοίκων, τὸ χωρίον Νησὶ (τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὅπως εἴδαμεν) ὠνομάσθη ἔτσι, διότι εἰς νησῖδα παραποτάμου τοῦ Ἁλιάκμονος εὑρέθησαν τὰ λείψανα τῶν Ἁγίων

Καρατάσος περὶ τοῦ ὁποίου βλ. μελέτην μου εἰς τὸν (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) 9ον τόμον (1969 - 1970) τοῦ περιοδικοῦ «Μακεδονικά».

1. *Γιάννη Καραμπεΐδη - Σάββα Τενεκετζίδη,* Τὸ Μοναστήρι τοῦ Προφήτου Ἠλία, ἐφημ. «Φρουρὸς τῆς Ἡμαθίας», τῆς 25.8.1958.

2. Βλ. ὑπ' ἀρ. 16 χειρόγραφον κώδικα τῆς μητροπόλεως Βεροίας - Ναούσης, ἔγγρ. 31/28.7.1892, σελ. 6 - 7, ἤτοι: «Εὐχετική, πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ προκρίτους καὶ Χριστιανοὺς διὰ τὴν συνδρομὴν καὶ βοήθειαν πρὸς τὸν Παπᾶ Σταῦρον, ἡγούμενον τῆς Καλῆς Πέτρας, διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῆς καταρρευσάσης Μονῆς». Ὁ ἡγούμενος θὰ περιήρχετο τὴν ἐπαρχίαν «...μετὰ τῶν λειψάνων τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ἐπ' ὀνόματι τῶν ὁποίων κέκτισται καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Μονῆς».

3. *Γ. Χ. Χιονίδη,* Σύντομη, σελ. 55 - 56. Τὰς περὶ τῆς μονῆς πληροφορίας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὀφείλω εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ράχης κ.κ. Ἀθανάσιον Ντουμανόπουλον καὶ Εὐάγγελον Στεφανόπουλον, τοὺς ὁποίους καὶ εὐχαριστῶ. (Ἐσφαλμένως ὑπέθεσα εἰς τὸ βιβλίον μου, Σύντομη, σελ. 50 καὶ 55, ὅτι τὸ ὄνομα Κοσίνιτζα ἀνῆκεν ἐνδεχομένως εἰς τὴν Καληπέτραν, ἐνῶ οὕτως ἐλέγετο ἡ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης τῆς Δράμας). Περὶ τῆς μονῆς Καληπέτρας βλ. καὶ *Σωφρονίου Σταμούλη,* Βεροιακὰ σημειώματα, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 140, ἀρ. Ι'.

Ὁ *Εὐλόγιος Κουρίλας,* Ὁ κατάλογος τῶν ἐπισήμων ἀθωνικῶν ἐγγράφων τοῦ Οὐσπένσκι, Ε.Ε.Β.Σ. 8 (1931) 66 - 105, σελ. 81 γράφει (ἀναφερόμενος εἰς τὴν σελίδα 63 τῆς μελέτης τοῦ Οὐσπένσκι): «227/1230 - 1237. Χρυσόβουλλον Κράλου Στεφάνου Βλαδισλαύου, υἱοῦ τοῦ πρωτοστέπτου Κράλου Στεφάνου, δοθὲν τῇ μονῇ (1230 - 1237) τῆς Θεοτόκου ἐπὶ τῆς Μπήτριτσας». Μπήστριτζα, Βίστριτσα ἐλέγετο σλαβιστὶ ὁ Ἁλιάκμων καὶ ἐνδεχομένως νὰ ἐπρόκειτο περὶ αὐτῆς τῆς μονῆς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, ὅπου καὶ ἐκτίσθη τὸ χωρίον καὶ ἡ ὁμώνυμος μονή[1].

5. Μονὴ Προδρόμου τοῦ Ἁλιάκμονος

Κατὰ τὴν σωζομένην, ἤδη γραπτήν, παράδοσιν εἰς τὴν περιοχὴν ἐκτίσθη κατ' ἀρχὴν τὸν 9ον αἰ. τὸ μοναστήρι τοῦ Λαζάρου, τὸ ὁποῖον κατεστράφη κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822, σήμερα δὲ σώζονται μόνον ἐρείπια (λίθοι)[2].

Κατὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς μονῆς Προδρόμου (30.3.1822) ἀπὸ τοὺς Τούρκους[3] ἐκάησαν τὰ σχετικὰ ἔγγραφα (χρυσόβουλλα, σιγίλλια κτλ.) καὶ οἱ χειρόγραφοι κώδικες καὶ ἔτσι ἀπωλέσθησαν πλέον αἱ ὑπάρχουσαι, ἀσφαλῶς, πηγαὶ τῶν πληροφοριῶν διὰ τὴν ἵδρυσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν μοναστηριῶν τῆς περιοχῆς.

Ὁ παραφραστὴς τοῦ βίου τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ γράφει ὅτι ὅταν ὁ Παλαμᾶς ἔφθασεν εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας ἐκτίζετο καὶ ἡ σκήτη τῆς Βεροίας[4], ἐκεῖ δὲ ἔκτισεν ὁ Γρηγόριος φροντιστήριον κατὰ τὸν Καντακουζηνόν[5].

---

1. *Ἀπ. Μ. Τζαφεροπούλου*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 131 - 132.

2. Βλ. ἔκθεσιν (1854) τοῦ ἐξάρχου, πρώην μητροπολίτου Τρίκκης Ἰωσήφ, εἰς τὸν Κώδικα Λογαριασμῶν Μονῆς Προδρόμου Βεροίας (βλ. περὶ τούτου, *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορία, σελ. 42), φύλλ. 33β - 34α, φύλλ. 33β : «Ἐν τέταρτον τῆς ὥρας ἄνωθεν τοῦ Μοναστηρίου [τοῦ Προδρόμου] ὑπῆρχεν ἀρχαῖον Μοναστήριον, σεμνυνόμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου τετραημέρου (;) λαζάρου (κατεστράφη καὶ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀνωμαλιῶν, τὰ ἐρείπιά του σώζονται ἤδη, προικιζόμενον ὂν μὲ προνόμια σταυροπηγιακῆς προστασίας) περιοριζόμενον ἀπὸ δάσους, περιέχον καὶ ἱκανοὺς πατέρας...»· πρβλ. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη, σελ. 47 - 55, 48 καὶ 52, *τοῦ ἰδίου*, Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, σελ. 22 - 23, 26, 39, 46 καὶ 59, ὅπου (σελ. 23) φωτογραφία τῶν ἐρειπίων. Εἰς τὸ Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (Μ. Ι. Γεδεών), τόμ. 1ος (1911) ἀγγέλλεται ὅτι εἰς τὸν 2ον τόμον (μὴ κυκλοφορήσαντα) θὰ κατεχωροῦντο ἔγγραφα διὰ τὸ μοναστήρι τοῦ Προδρόμου Βεροίας, δὲν διευκρινίζεται ὅμως διὰ ποῖον ἐκ τῶν δύο.

3. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Τὰ γεγονότα, σελ. 217 - 219, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ ἐνθύμησις.

4. Βλ. Ὁ Παλαμᾶς ἐκεῖνος, ἤτοι Βίος ἀξιοθαύμαστος τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ θαυματουργοῦ τοὐπίκλην Παλαμᾶ, συγγραφεὶς μὲν ὑπὸ τοῦ ἁγιωτάτου Πατριάρχου Κυρίου *Φιλοθέου* τοῦ Θεσσαλονικέως, μεταφρασθεὶς δὲ παρὰ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστου *Ἀθανασίου* τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ἀναξίως σχολαρχοῦντος... Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1784, σελ. 60 κέ., 86: «Ἐπειδὴ μετὰ τὴν χειροτονίαν, ἀφ' οὗ ὑπὸ τῆς θείας ἐκείνης ὀπτασίας ἐμποδίσθησαν ἀπὸ τοῦ δρόμου τῆς Ἱερουσαλήμ, εὐγῆκαν ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἀπελθόντες εἰς τὴν Βέρροιαν, ἐμβῆκαν εἰς τὴν σκήτην τῶν μοναχῶν, ἡ ὁποία τότε νεωστὶ ἐκεῖ ἐγένετο, εἰς τὸ ἐκεῖ πλησιόχωρον Ὄρος».

5. *Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ*, ἔνθ' ἀνωτ., Ι, 545 - 546: «Γρηγορίῳ δὲ καὶ ἀδελφῷ ἐκ πατρὸς παραληφθεῖσιν ὀρφανοῖς οὐκ ἐδόκει δεῖν ἔτι πιστεύειν τῇ ἡλικίᾳ, ἀλλ' ἑτέρῳ φέροντες ὑπέταξαν πατρὶ πνευματικῷ, ὑφ' ᾧ ὑπὲρ ὀκτὼ τελέσαντες ἔτη, ἐπεὶ κἀκεῖνος τῶν τῇδε ἀπηλλάττετο, πρὸς τῇ κατὰ Βέρροιαν Σκήτῃ φροντιστήριον οἰκοδομήσας ὁ Γρηγόριος». Πρβλ. *M. Delacoulonche*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 210 καὶ *Γ. Χ. Χιονίδη*, Ἱστορικὰ προβλήματα, ἔνθ' ἀνωτ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ γίνεται σύγχυσις μὲ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς μονῆς Προδρόμου, ἡ ὁποία ἐκτίζετο τότε ἐντὸς τῆς πόλεως.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ μοναστικὴ ζωὴ ἐνεφανίσθη πολὺ ἐνωρὶς εἰς τὴν περιοχὴν Πιερίων - Ὀλύμπου, κατὰ μίαν δὲ ἄποψιν πρὶν ἱδρυθοῦν αἱ μοναὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους[1], ὅπως δεικνύουν καὶ τὰ ἀποκαλυφθέντα (1962 - 1967) εὑρήματα εἰς τὴν κορυφὴν «Ἅγιος Ἀντώνιος» τοῦ Ὀλύμπου[2].

Πάντως κατὰ τὸν 16ον αἰ., κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ, ὑπῆρχαν εἰς τὴν σκήτην τῆς Βεροίας 200 μοναχοί[3].

Τὰ σημερινὰ κτίσματα ἐγένοντο μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ 1822 μὲ μόνην ἐξαίρεσιν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Μεταμορφώσεως, ἡ ὁποία διεσώθη μέχρι σήμερα καὶ ἔχει ἐξαιρέτους βυζαντινὰς τοιχογραφίας.

Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν αἱ ἄλλαι μοναὶ τῆς περιοχῆς Βεροίας, ὅπως τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Σφηνίτσης, τῆς Μουτσάλης Πολυδενδρίου, τῆς Ἁγίας Κυριακῆς Λουτροῦ, τῶν Ἁγίων Πάντων Πιερίων, τῆς Παναγίας τῆς Δόλιανης κτλ., ἀνιδρύθησαν κατ' ἀρχὴν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ πιθανόν, διότι ἀσφαλῶς εἶναι κτισμέναι ἐπὶ τῶν θεμελίων παλαιοτέρων κτισμάτων, πλὴν ὅμως δὲν ἔχομεν σχετικὰς εἰδήσεις[4].

Διὰ τὴν μοναστικὴν ζωὴν εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης δὲν ἔχομεν συγκεκριμένας πληροφορίας διὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἡ γνώμη ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου Ναούσης ἐκτίσθη κατὰ τὸν 7ον αἰ. μένει ἀναπόδεικτος[5].

6. Ἁγίου Νικολάου Χαριέσσης

Εἰς ἔγγραφον τοῦ ὑπ' ἀρ. 16 κώδικος τῆς μητροπόλεως Βεροίας - Ναούσης[6] ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου πρὸς τὸν πατριάρχην : «Παρὰ τὸ τσιφλίκιον Ἄνω Κοπανὸς τῆς ταπεινῆς μου παροικίας, εἴκοσι λεπτὰ περίπου πρὸς βορρᾶν, κεῖται ἀρχαία ἐκκλησία καὶ ἁγίασμα τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἥτις [ἐκκλησία], ἀνήκουσα εἰς ἐξαφανισθὲν διὰ τοῦ χρόνου Μοναστήριον, κατερειπωθεῖσα, κατηδαφίσθη». Ἐν συνεχείᾳ, ἀφοῦ ζητεῖται ἡ ἔκδοσις τῆς σχετικῆς ἀδείας διὰ νὰ κτισθῇ νέος ναός, μὲ διαστάσεις 12 μ. μῆκος, 8 μ. πλάτος

---

1. Βλ. *Γ. Λαμπάκην*, εἰς Δ.Χ.Α.Ε. 4 (1904) 84, σημ. 1.

2. *Β. Κυριαζοπούλου - Γ. Λιβαδᾶ*, Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα ἐπὶ τῆς κορυφῆς Ὀλύμπου Ἅγιος Ἀντώνιος, Α.Δ. 20 (1967), μέρος Αον, (Μελέται), 6 - 14, πίνακες 5 - 15, σχέδ. 1.

3. *Κ. Ι. Δυοβουνιώτου*, Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς, Θεολογία 1 (1923) 18 - 40 καὶ 141 - 166, σελ. 159 (ἡ ἀρίθμησις τῶν σελίδων ἀπὸ σελ. 155 - 166 γίνεται ἐσφαλμένως ὡς 257 - 266, σελ. 259): «Ἐν Βερροίᾳ μοναστήριά τινα σκήτη λεγόμενα 200».

4. *Γ. Χ. Χιονίδη*, Σύντομη, σελ. 47 - 55.

5. *Δημ. Πλαταρίδου - Εὐστ. Στουγιαννάκη*, Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης, Ἔδεσσα 1924, σελ. 29.

6. Βλ. σελ. 100, ἔγγρ. 264/18.10.1893.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ 8 μ. ὕψος, καὶ δίδεται ἡ πληροφορία ὅτι τὸ χωρίον ἦτο τσιφλίκι, γνωστὸν μὲ τὴν ὀνομασίαν «Γιοκαρὶ Κοπάνοβα», γράφεται ὅτι: «...εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον τόπον κατ' ἔτος τελεῖται πανήγυρις καὶ συρρέουσιν ἐκ τῶν πέριξ πολλοὶ χριστιανοί». Προφανῶς ἐπρόκειτο περὶ κτίσματος τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ἄλλωστε ἡ περιοχὴ κατῳκεῖτο καὶ προγενεστέρως, κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὅπως δεικνύουν οἱ πλησίον τοῦ χωρίου κείμενοι μακεδονικοὶ τάφοι καὶ τὰ λοιπὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα[1].

7. Ἁγίου Δημητρίου Ριζωμάτων - Σφηκιᾶς

Εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν χωρίων Σφηκιὰ καὶ Ριζώματα, εἶναι δὲ ξυλόστεγος βασιλική, κτισμένη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου σώζεται ἀνέπαφος καὶ σήμερα ἀκόμη ἡ κόγχη, ὁ βόρειος στυλοβάτης καὶ τὸ κρηπίδωμα. Ὑπάρχουν ἐπίσης πολλὰ παλαιὰ κεραμίδια καὶ τεμάχια ἐκ μαρμάρου[2].

Αἱ τοιχογραφίαι τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας ἐγένοντο «...ἐπὶ ἔτους ,ζρλδ' (7133 = 1624 ἢ 1625) ἀπὸ Δημιουργίας», ὁπότε «ἀνηγέρθη καὶ ἱστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τοῦ Δημητρίου τοῦ μυροβλήτου διὰ συνδρομῶν, κόπῳ καὶ μόχθῳ τε καὶ ἐξόδων τῶν εὐλαβεστάτων καὶ χρησιμωτάτων (;) κυροῦ Σταμάτου ἱερέως καὶ τὰ τέκνα (sic) αὐτοῦ Γεωργίου ἱερέως»[3].

8. Ἁγίου Γεωργίου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου Σφηκιᾶς

Εἶναι μονόκλιτοι ξυλόστεγοι βασιλικαὶ μὲ εἰκονογράφησιν τοῦ 17ου αἰ., ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀνηγέρθησαν ἐνωρίτερα, κυρίως ἡ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου[4].

---

1. *Φωτίου Πέτσα,* Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθ. 1966, σελ. 1 - 3 σημ. 2, σελ. 15, *τοῦ ἰδίου,* Ἀνασκαφαὶ Ναούσης, Π.Α.Ε. 1965, σελ. 36 - 46.

Τὸ χωρίον μνημονεύεται εἰς τὰ δημοσιευθέντα ἔγγραφα τοῦ τουρκικοῦ ἱστορικοῦ ἀρχείου κατὰ τὸ 1671, βλ. Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', ἔγγρ. 72 σελ. 58 - 59.

Περὶ τοῦ τοπωνυμίου βλ. *D. Georgakas, Beiträge,* B.Z. 41 (1941) 351 - 381, 366 - 367. Διὰ τὴν γεωργικὴν παραγωγήν του βλ. *Π. Α. Δεκάζου,* Ἡ Νάουσα τῆς Μακεδονίας, οἰκονομολογικὴ μελέτη, Ἀθ. 1913, σελ. 26 - 27 (= Γεωργικὸν Δελτίον Ὑπουργείου Γεωργίας, ἔτος 3ον, Αὔγουστος κτλ., τεῦχ. 6ον, Ἀθ. 1913, σελ. 568 - 638, σελ. 601 - 602).

2. *Στυλ. Πελεκανίδου,* Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας, Α.Δ. 16 (1960), μέρος Βον, (Χρονικά), σελ. 222 κέ., 225 - 226, πίναξ 198β.

3. Τὴν κτιτορικὴν ἐπιγραφὴν εὗρῆκα εἰς τὸ 3ον παράφυλλον τοῦ βιβλίου τοῦ *Μ. Ι. Γεδεών,* Κανονικαὶ διατάξεις, Κωνσταντινούπολις 1888, τοῦ ἀντιτύπου τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς Προδρόμου Βεροίας, ἐγράφη δὲ πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ ἄλλοτε ἡγουμένου ταύτης Ἰωαννικίου (Ἰωάννου) Μηλιοπούλου, ὁ ὁποῖος κάμνει εἰς τὸ παράφυλλον καὶ διαφόρους ὑπολογισμοὺς διὰ τὰ ἔτη τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου Βεροίας.

4. *Σ. Πελεκανίδου,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 225.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ, ΙΔΙΩΣ ΤΙΤΛΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

Α.Β.Μ.Ε.	Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος.
Α.Δ.	Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον.
Α.Ε.	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.
Α.Ε.Ι.	Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας.
Α.Ι.Δ.	Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου.
Α.Θ.Λ.Γ.Θ.	Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ.
Α.Π.	Ἀρχεῖον Πόντου.
B.Z.	Byzantinische Zeitschrift.
B.N.J.	Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher.
B.S.O.A.S.	Bulletin of the School of Oriental and African Studies.
B.S.	Balkan Studies.
Δ.Ε.Ν.Α.	Διεθνὴς Ἐφημερὶς τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας.
Δ.Χ.Α.Ε.	Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας.
D.H.G.E.	Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques.
Δ.Ι.Ε.Ε.	Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας.
D.O.P.	Dumbarton Oaks Papers.
Δ.Σ.Β.	Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας (ἔκδοσις τοῦ σλαβικοῦ τμήματος τοῦ Ι.Μ.Χ.Α., τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν).
Η.Χ.	Ἠπειρωτικὰ Χρονικά.
Η.Ε.	Ἠπειρωτικὴ Ἑστία
Ε.Α.	Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια.
Ε.Α.Α.C.O.	Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale.
Ε.Ε.Β.Σ.	Ἐπετηρὶς Ἑταιρίας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.
Ε.Ε.Θ.Σ.Π.Α.	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Ε.Ε.Θ.Σ.Π.Θ.	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
Ε.Ε.Κ.Σ.	Ἐπετηρὶς Ἑταιρίας Κρητικῶν Σπουδῶν.
Ε.Ε.Σ.Ν.Ο.Ε.Π.Θ.	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α.	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ.	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
Ε.Λ.Α.Α.Α.	Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
Ε.Μ.Α.	Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου (τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν).
Ε.Ο.	Échos d'Orient.
Ε.Τ.	Ἐπιθεώρηση Τέχνης.
J.G.R.	Jus Graecoromanum (ἔκδ. Zachariae von Lingenthal, Lipsiae, τόμ. 1 - 6, 1856 - 1870 καὶ Ἰωάννου καὶ Παναγιώτου Ζέπου, τόμ. 1 - 8, Ἀθῆναι 1931).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μ.Χ.	Μικρασιατικὰ Χρονικά.
Μ.Ε.Ε.	Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία («Πυρσοῦ», Δρανδάκη).
Ν.Ε.	Νέος Ἑλληνομνήμων.
Ν. Ἑστ.	Νέα Ἑστία.
Ν.Σ.	Νέα Σιών.
Π.Α.Α.	Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
Π.Α.Ε.	Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας.
Π.Ε.	Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις.
P.G.	Patrologia Graeca, ἔκδ. Migne.
P.L.	Patrologia Latina, ἔκδ. Migne.
R.E.	Real Encyclopädie (ἔκδ. τοῦ Pauly καὶ τῶν Pauly - Wissowa - Kroll).
R.E.B.	Revue des Études Byzantines.
Θ.Χ.Ε.	Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία.
Θ.Η.Ε.	Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία.
V.I.	Voprosit Istorii.
Viz. Vrem.	Vizantijskij Vremennik.
Z.R.V.I.	Zbornik Radova Vizantološkog Instituta.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

Ι. ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΠΗΓΑΙ

Ἀραπίδου Χαραλάμπους, Μετάφρασις (ἐν περιλήψει) τῶν κωδίκων τοῦ τουρκικοῦ ἱστορικοῦ ἀρχείου τοῦ (τουρκικοῦ) ἱεροδικείου Βεροίας, τόμων ἀραβικῶν ἐτῶν 1049 - 1050 (δακτυλογραφημένον).

Κῶδιξ λογαριασμῶν τῆς Μονῆς Προδρόμου Βεροίας (1825 - 1921). Εὑρίσκεται εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Μητροπόλεως Βεροίας - Ναούσης.

Κῶδιξ 83ος τῆς μονῆς Φιλοθέου τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Κῶδιξ ὑπ' ἀριθμ. 16 τῆς μητροπόλεως Βεροίας - Ναούσης (1892 - 1911).

Κῶδιξ ὑπ' ἀριθμ. 20 τῆς μητροπόλεως Βεροίας - Ναούσης (1898 - 1903).

Κῶδιξ ὑπ' ἀριθμ. 16/2500/1960 (Β4) τῆς Δημοσίας Βιβλιοθήκης Βεροίας.

Κῶδιξ 2059/1960 τῆς Δημοσίας Βιβλιοθήκης Βεροίας.

Μηλιοπούλου Ἰωαννικίου (Ἰωάννου), Ἱστορία τῆς Βεροίας, τετράδια 2ον καὶ 4ον. (Εἰς τὸ ἀρχεῖον μου).

Παπαδοπούλου Νικολάου, Καψόχωρα, χειρόγραφον σημείωμα. (Εἰς τὸ ἀρχεῖον μου).

Πετρὼφ Ἰωάννου, χειρόγραφα φυλασσόμενα εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων (294 Β), ὑπ' ἀριθμ. 47, τετράδια 2 καὶ 3.

Τοκατλίδη Γερασίμου, Καψόχωρα - Καψοχώριον, χειρόγραφον σημείωμα. (Εἰς τὸ ἀρχεῖον μου).

ΙΙ. ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΑΙ ΠΗΓΑΙ

(Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἔγγραφα, περιηγηταὶ)

Actes de Dionysiou, ἔκδ. Nicolas Oikonomidés, Paris 1968.

Actes de Chilandar, ἔκδ. L. Petit - B. Korablev, 1ον παράρτημα τοῦ 17ου τόμου (1911) Viz. Vrem., 1ης σειρᾶς.

Actes d'Esphigmenou, ἔκδ. L. Petit - W. Regel, 1ον παράρτημα τοῦ 12ου τόμου (1906) Viz. Vrem., 1ης σειρᾶς.

Actes de Kutlumus, ἔκδ. P. Lemerle, Paris 1945.

Actes de Lavra, τόμ. 1ος (897 - 1178), ἔκδ. G. Rouillard - P. Collomp, Paris 1937.

Actes de Philothée, ἔκδ. W. Regel - E. Kurtz - B. Korablev, παράρτημα τοῦ 20οῦ τόμου (1913) Viz. Vrem., 1ης σειρᾶς.

Actes de Xénophon, ἔκδ. L. Petit, παράρτημα τοῦ 10ου τόμου (1903) Viz. Vrem., 1ης σειρᾶς.

Actes de Zographou, ἔκδ. W. Regel - E. Kurtz - B. Korablev, 1ον παράρτημα τοῦ 13ου τόμου (1907) Viz. Vrem., 1ης σειρᾶς.

---

* Πρβλ. καὶ τὸν 1ον τόμον, σελ. 13 - 43.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

'Ακολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν 'Αθανασίου τοῦ ἐν Μετεώρῳ ἀσκήσαντος, ψαλλομένη τῇ Κ. 'Απριλλίου, Παρὰ τοῦ Λογιωτάτου Κυρίου 'Ιωάννου τοῦ Δεκαδύο. Νῦν δὲ τύποις ἐκδοθεῖσα πρῶτον δι' ἐξόδων καὶ φιλοτίμου δαπάνης τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος Κυρίου κὺρ Δημάκη, υἱοῦ Χατζηαναγνώστου τοῦ Οἰκονόμου, ἐκ κώμης Μαβρήλου. 'Ενετίησιν 1788.

'Ακολουθία καὶ βίος τῆς ἁγίας ὁσιομάρτυρος 'Ιερουσαλὴμ καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς Σεκένδου, Σεκενδίκου καὶ Κηγόρου τῶν ἐν Βερροίᾳ τῇ πόλει ἐπὶ Πρόβου αὐτοκράτορος Ρώμης μαρτυρησάντων. 'Εκδίδονται μερίμνῃ καὶ δαπάνῃ τοῦ Σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Βερροίας καὶ Ναούσης κυρίου Πολυκάρπου, 'Αθῆναι 1935.

'Ακολουθία... Κλήμεντος συντεθεῖσα παρὰ... Δημητρίου Χωματηνοῦ, 'Ενετίησιν 1784 (παράφρασις 'Αθανασίου Παρίου).

'Ακολουθία τῆς ἁγίας ἐνδόξου νεομάρτυρος Παρθένας τῆς 'Εδεσσαίας, 'Αθῆναι 1958, ὑπὸ Διονυσίου, μητροπολίτου 'Εδέσσης καὶ Πέλλης.

'Ακομινάτου Μιχαὴλ τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σωζόμενα, ἔκδ. Σπ. Λάμπρου, τόμ. 2ος, 'Αθῆναι 1880.

'Ακροπολίτου Γεωργίου, Χρονικὴ συγγραφή, ἔκδ. Heisenberg, Λειψία 1903.

'Ανωνύμου *(Θεοδώρου Σκουταριώτου),* Σύνοψις Χρονική, εἰς *Κ. Σάθα,* Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, τόμ. 7ος, Βενετία - Παρίσι 1894.

Aschik Pacha Zade, Vom Hirtenzelt zur Hohen pforte... übersetzt von R. F. Kreutel, Wien - Graz 1959.

'Ατταλειάτου Μιχαήλ, 'Ιστορία, ἔκδ. Βόννης, 1853.

Βάσσου Κασσιανοῦ, μετ. Ε. Μαλαίνου, «Τὰ Γεωπονικά», ἔκδ. Ὑπουργείου Γεωργίας (Γεωργικὸν Δελτίον, τεῦχος Βον, 'Αθῆναι 1930).

Boissonade J., Anecdota Graeca, Paris, τόμ. 1 - 5, 1829 - 1833.

Βρανούση Λεάνδρου, Χρονικὰ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατουμένης 'Ηπείρου, Α', ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα, 'Ιωάννινα 1962.

Βρανούση Λεάνδρου, Τὸ Χρονικὸν τῶν 'Ιωαννίνων κατ' ἀνέκδοτον δημώδη ἐπιτομήν, Ε.Μ.Α. 12 (1962) 57 - 115.

Βρανούση Λεάνδρου, 'Ιστορικὰ καὶ τοπογραφικὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου τῶν 'Ιωαννίνων, Χαριστήριον εἰς Α. Κ. 'Ορλάνδον, τόμ. Δ, σελ. 439 - 515 καὶ ἀνάτυπον, 'Αθῆναι 1968.

Βρυεννίου Νικηφόρου, 'Ιστορίαι, ἔκδ. Βόννης, 1836.

Cammelli G., Démétrius Cydonès, Correspondance, τόμ. 1ος, Paris 1930.

Χαλκοκονδύλη Λαονίκου, 'Αποδείξεις ἱστοριῶν δέκα, ἔκδ. Βόννης 1843, ἔκδ. E. Darkó, τόμ. 1 - 2, Budapest 1922 - 1923.

Χιονίδη Γεωργίου, 'Ανέκδοτα ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ πρώτου «Μελετείου» παρθεναγωγείου τῆς Βεροίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Μακεδονικὸν 'Ημερολόγιον 1966, 153 - 155.

Χωματιανοῦ Δημητρίου, ἔκδ. J. B. Pitra, Analecta sacra et classica spicilegio solesmensi parata, τόμ. VI, Parisiis - Romae 1891.

Χωνιάτου Νικήτα, Χρονικὴ διήγησις, ἔκδ. Βόννης, 1835.

Collection de chroniques nationales françaises écrites en langue vulgaire du XIIIe au XVIe siècle, ἔκδ. Buchon, τόμ. 3ος, Paris 1828.

Cousinéry E., Voyage dans la Macédoine, τόμ. 1ος, Paris 1831.

Crusius Martinus, Turcograecia, Basileae 1584.

Danilo Arhiepiskop, Žhivoti Kraljeva i arhiepiskopa srpskih, ἔκδ. L. Mirković, Beograd 1935.

Δεστούνη Γαβριήλ, 'Ιστορικὸν Κομνηνοῦ μοναχοῦ καὶ Πρόκλου, Περὶ διαφόρων δεσποτῶν τῆς 'Ηπείρου, Πετρούπολις 1858 (μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν ρωσσικήν).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Dmitrievskij A., Τυπικά, τόμ. 1ος, Κιεβον 1895.
Δούκα, Ἱστορία Βυζαντινή, ἔκδ. Βόννης, 1834.
Ellissen A., Analekten der mittel- und neugriechischen Litteratur, τόμ. 3 - 4, Leipzig 1857 καὶ 1860.
Ἐπηραιμίου (Ἐφραίμ), μοναχοῦ, ἔκδ. Βόννης, 1840.
Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, Συγγραφὴ τῆς εἴθε ὑστέρας κατ' αὐτὴν ἁλώσεως, ἔκδ. Σ. Π. Κυριακίδου, Palermo 1961 καὶ Βόννης, 1842.
Γραμματικοῦ Λέοντος, Χρονογραφία, ἔκδ. Βόννης, 1842.
Γρηγορᾶ Νικηφόρου, Ρωμαϊκὴ ἱστορία, ἔκδ. Βόννης, τόμ. 1 - 2, 1829 - 1830.
Guilland R., Correspondance de Nicéphore Grégoras, Paris 1927.
Hadschi Chalfa Mustafa Ben Abdalle, Rumeli und Bosna, ἔκδ. Hammer, Wien 1812.
Ἠπειρωτικά, ἔκδ. Bekker, Βόννη 1849.
Ἱεροκλέους, Συνέκδημος, ἔκδ. A. Burckhardt, Λειψία 1893.
Ἰννοκεντίου Γ', πάπα Ρώμης, Ἐπιστολαί, ἔκδ. Baluz, Migne P.L., τόμ. 216.
Iordanis, Romana et Getica, εἰς *Th. Mommsen*, Monumenta Germaniae historica, Berolini 1872.
Ἱστορία πολιτικὴ καὶ πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως, ἔκδ. Βόννης, 1849.
Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β'. Ἀρχεῖον Βεροίας - Ναούσης (1598 - 1886), ἐπιμέλεια Ἰωάννου Κ. Βασδραβέλλη, Θεσσαλονίκη 1954.
Ἱστορικὰ ἀρχεῖα τῆς Μακεδονίας, Γ'. Ἀρχεῖον Μονῆς Βλαττάδων (1466 - 1839), ἐπιμέλεια Ἰωάννου Κ. Βασδραβέλλη, Θεσσαλονίκη 1955.
Καμενιάτου Ἰωάννου, Εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς Θεοφάνους Συνεχισταί, ἔκδ. Βόννης, 1838.
Καντακουζηνοῦ Ἰωάννου, Ἱστορίαι, ἔκδ. Βόννης, τόμ. I - III, 1828 - 1832.
Κεδρηνοῦ Γεωργίου, Σύνοψις ἱστοριῶν, ἔκδ. Βόννης (μετὰ τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη), τόμ. I - II, 1838 - 1839.
Κομνηνῆς Ἄννης, Ἀλεξιάς, ἔκδ. Βόννης, 1839.
Kurtz E., Des Klerikers Gregorios Bericht über Leben, Wunderthaten und Translation des Hl. Theodora von Thessalonich nebst der Metaphrase des Joannes Stavrakios..., St. Pétersburg 1902.
Λάμπρου Σπ., Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, τόμ. 1ος, τεῦχ. Αον, Βραχέα Χρονικά, ἐπιμέλεια Κ. Ι. Ἀμάντου, Ἀθῆναι 1932.
Λαούρδα Βασιλείου, Ἰσιδώρου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Ὁμιλίαι εἰς τὰς ἑορτὰς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη 1954, 5ον παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ «Ἑλληνικά».
Leake W., Travels in Northern Greece, τόμ. 3ος, London 1835.
Λεξικὸν τῶν Δήμων, κοινοτήτων καὶ τῶν συνοικισμῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἔτους 1920, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ τυπογραφείου, 1923.
Lingenthal Zachariae, Jus Graecoromanum, τόμ. 1ος, Lipsiae 1856.
Loenertz R., Démétrius Cydonès, Correspondance, τόμ. 1 - 2, Città del Vaticano 1956, 1960.
Μαντζαρίδου Γεωργίου - Ματσούκα Ν. καὶ *Ψευτογκᾶ Β.*, Γρηγορίου Παλαμᾶ, Συγγράμματα, τόμ. 2ος, Θεσσαλονίκη 1966.
Mansi J., Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, ἔκδ. Παρισίων 1901 κέ.
Ματθαίου Βίκτωρος, Ὁ Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, τόμ. 4ος, Κερατέα Ἀττικῆς.
Μέρτζιου Κωνσταντίνου, Μνημεῖα μακεδονικῆς ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Meyer Ph., Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894.
Miklosich F. - Müller J., Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, τόμ. 1 - 6, Wien 1860 - 1890.
Μοναχοῦ Γεωργίου, Χρονικόν, ἔκδ. C. de Boor, τόμ. 1 - 2, Λειψία 1904.
Μουστοξύδου Ἀνδρέου, Ἑλληνομνήμων ἢ Σύμμεικτα ἑλληνικά, Ἀθῆναι 1843.
Νικηφόρου, ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Χρονογραφικὸν σύντομον, ἔκδ. C. de Boor, Λειψία 1880.
Νικοδήμου, Συναξαριστής, τόμ. 2ος, Βενετία 1829.
Ὁ Παλαμᾶς ἐκεῖνος, ἤτοι Βίος ἀξιοθαύμαστος τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ θαυματουργοῦ τοὐπίκλην Παλαμᾶ, συγγραφεὶς μὲν ὑπὸ τοῦ ἁγιωτάτου Πατριάρχου Κυρίου Φιλοθέου τοῦ Θεσσαλονικέως, μεταφρασθεὶς δὲ παρὰ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστου Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ἀναξίως σχολαρχοῦντος, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1784.
Παχυμέρη Γεωργίου, Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος, ἔκδ. Βόννης, τόμ. 1 - 2, 1835.
Παπαδοπούλου - Κεραμέως Α., Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, τόμ. 2ος, Πετρούπολις 1894.
Philae Manuelis, ἔκδ. E. Miller, Carmina, Parisiis MDCCCLXII, τόμ. 1 - 2.
Φιλοθέου (Κοκκίνου), Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ἐγκώμιον εἰς Γρηγόριον Παλαμᾶν, P.G. Migne, τόμ. 151, στῆλαι 650 - 652.
Πίναξ μετονομασθεισῶν κοινοτήτων καὶ συνοικισμῶν τοῦ Κράτους, ἔκδ. τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, Ἀθῆναι 1929.
Pouqueville F., Voyage de la Grèce, τόμ. 1 - 6, Paris 1826 - 1827².
Ράλλη Γ. - Ποτλῆ Μ., Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. 1 - 6, Ἀθῆναι 1852 - 1859.
Recueil des historiques des Croisades, τόμ. 1ος, Paris MDCCCLXXV.
Regel W., Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω Ἱερᾶς καὶ Σεβασμίας Μεγίστης Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, Πετρούπολις 1898.
Rossi Taibbi G., Vitta di Sant' Elia il Giovane, Palermo 1962.
Σάθα Κωνσταντίνου, Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας, τόμ. 4ος, Παρίσι 1883.
Solovjev A. - V. Mošin, Grčke Povelje srpskih vladara, Beograd 1936.
Σφραντζῆ (Φραντζῆ) Γεωργίου, ἔκδ. V. Grecu καὶ Βόννης, 1838.
Στοιχεῖα συστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν Δήμων καὶ κοινοτήτων. 15. Νομὸς Ἡμαθίας, ἔκδ. Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, Ἀθῆναι 1962.
Θεοχαρίδου Γεωργίου, Μία διαθήκη καὶ μία δίκη βυζαντινή. Ἀνέκδοτα βατοπεδινὰ ἔγγραφα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος περὶ τῆς μονῆς Προδρόμου Βεροίας, Θεσσαλονίκη 1962.
Θεοφάνους, Χρονογραφία, ἔκδ. Βόννης, τόμ. I - II, 1839 - 1841.
Tafel Th. - Thomas G., Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedik. I (814 - 1205), Vienna 1856.
Ville-Hardouin G., La conquête de Constantinople, ἔκδ. M. N. Wailly, Paris 1872.
Wittek P., Yazijioghlu 'Alī on the Christian Turks of the Dobruja, B.S.O.A.S., t. 14/3 (1952) 639 - 668.
Ζέπου Ἰωάννου καὶ Παναγιώτου, Jus Graecoromanum, τόμ. 7ος, Ἀθῆναι 1931.
Ζωναρᾶ Ἰωάννου, Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν, ἔκδ. Λειψίας, τόμ. 1 - 6, 1868 - 1875.
Ζώρα Γεωργίου, Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων (κατὰ τὸν βαρβερινὸν ἑλληνικὸν κώδικα 111), Ἀθῆναι 1958.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΙΙΙ. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. Αὐτοτελῆ ἔργα

Abel O., μετ. Μαργ. Δήμιτσα, Ἀρχαία ἱστορία τῆς Μακεδονίας, Λειψία 1860.
Adontz N., Samuel l'Armenien, roi des Bulgares, Bruxelles 1938.
Ἀγγελοπούλου Ἀθανασίου, Ἡ Σερβικὴ Ὀρθόδοξος ἐκκλησία (Ὁ κόσμος τῆς Ὀρθοδοξίας), Θεσσαλονίκη 1968.
Ἀμάντου Κωνσταντίνου, Οἱ Βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1923.
Ἀμάντου Κωνσταντίνου, Ἱστορικαὶ σχέσεις Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων, Ἀθῆναι 1949.
Ἀμάντου Κωνσταντίνου, Μικρὰ μελετήματα, Ἀθῆναι 1940.
Ἀμάντου Κωνσταντίνου, Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1955.
Ἀμάντου Κωνσταντίνου, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τόμ. 1 - 2, Ἀθῆναι 1953, 1957².
Ἀνδρεάδου Ἀνδρέου, Ἔργα, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1938.
Ἀνδριώτη Νικολάου, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967².
Ἀνδρονίκου Μανόλη, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Βεροίας, Θεσσαλονίκη 1950.
Ἀνδρονίκου Μανόλη, Βεργίνα, τόμ. 1ος, Νεκροταφεῖο τῶν Τύμβων, Ἀθῆναι 1969.
Ἀντωνόβσκι Χρ., Αἰγιακὴ Μακεδονία, Σκόπια 1956, ἑλληνικὴ δακτυλογραφημένη μετάφρασις Ι.Μ.Χ.Α.
Ἀποστολίδου Κ. Μ., Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία, ἐπιμέλεια Γ. Α. Μέγα, Ἀθῆναι 1959.
Ἀποστόλου Ἰωάννου, Ἱστορία τῆς Σιατίστης, Ἀθῆναι 1929.
Ἀραβαντινοῦ Π., Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1856.
Ἀρβανίτου Ἀνδρέου, Ἡ Μακεδονία εἰκονογραφημένη, Ἀθῆναι 1909.
Ἀθανασίου Θ., Περὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ἐν Ρουμανίᾳ, Ἀθῆναι 1898.
Babinger Fr., Beiträge zur frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14 - 15 Jahrhundert), Wien/München 1944.
Βακαλοπούλου Ἀποστόλου, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1947.
Vacalopoulos A. E., A history of Thessaloniki, μετ. T. E. Carney, Thessaloniki 1963.
Βακαλοπούλου Ἀποστόλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. 1ος, Θεσσαλονίκη 1961.
Βακαλοπούλου Ἀποστόλου, Ἡ πορεία τοῦ γένους, Ἀθῆναι 1966.
Βακαλοπούλου Ἀποστόλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας (1354 - 1833), Θεσσαλονίκη 1969.
Βαπορίδου Ἀβρ., Ἐπίτομος βιογραφικὴ ἱστορία τῶν Σουλτάνων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τεῦχ. 1ον, Κωνσταντινούπολις 1887².
Βαρδάκα Παρθενίου, ἐπισκόπου Κίτρους, Περιγραφὴ κυρίως ἐννέα ἐτῶν Τουρκοκρατίας τῆς περιφερείας Ἐπισκοπῆς Κίτρους, ἀπὸ τοῦ 1903 - 1912, τοπογραφικὴ καὶ ἠθικοθρησκευτικὴ μετὰ ἱστορικογεωγραφικῶν παρατηρήσεων, Ἀθῆναι 1918.
Βασδραβέλλη Ἰωάννου, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1939.
Βασδραβέλλη Ἰωάννου, Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Βεροίας (ἐκλογαί). Θεσσαλονίκη 1942.
Βασδραβέλλη Ἰωάννου, Ἰωάννης Κωττούνιος, ὁ ἐκ Βεροίας σοφός, Θεσσαλονίκη 1943.
Βασδραβέλλη Ἰωάννου, Ἔδεσσα, Θεσσαλονίκη 1952.
Βασδραβέλλη Ἰωάννου, Οἱ Μακεδόνες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, Θεσσαλονίκη 1967².
Βέη Νίκου, Ἔκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ τεχνικῶν ἐρευνῶν ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Μετεώρων κατὰ τὰ ἔτη 1908 - 1909, Ἀθῆναι 1910.
Βέη Νίκου, Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων, ἐκδιδόμενος ἐκ τῶν καταλοίπων Νίκου Α. Βέη, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1967. Μονὴ Μεταμορφώσεως, ἔκδ. Κέν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τρου ἐρεύνης τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, Εἰσαγωγὴ Λεάνδρου Βρανούση.

Βλάχωφ Δημ., Μακεδονία, στιγμιότυπα ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, Σκόπια 1950, ἑλληνικὴ δακτυλογραφημένη μετάφρασις I.X.M.A.

Βλάχου Κοσμᾶ, διακόνου, Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Βόλος 1903.

Bousquet G., Histoire du peuple bulgare, Paris 1909.

Brèhier L., Le monde Byzantin. Vie et mort de Byzance, Paris 1947.

Chalandon F., Les Comnènes, Jean II Comnène (1118 - 1143) et Manuel I Comnène (1143 - 1180), τόμ. 2ος, Paris 1912.

Chalandon F., Essai sur le règne d'Alexis 1er Comnène, Paris 1900.

Χαβελλᾶ Θ., Ἱστορία τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας, Ἀθῆναι 1909.

Χάμμερ Ι., μετ. Κ. Σ. Κροκιδᾶ, Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1870.

Χασιώτη Ἰωάννου, Μακάριος, Θεόδωρος καὶ Νικηφόρος οἱ Μελισσηνοὶ (Μελισσουργοί), Θεσσαλονίκη 1966.

Χατζηγεωργίου Θέμ., Τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου (1204 - 1448), Ἀθῆναι 1962.

Χατζῆ Ἰωάννου Μιχαήλ, Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, ἤτοι τοπογραφικὴ περιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1881.

Χατζηκυριακοῦ Γεωργίου, Δύο μελέται φυσιογνωστικαὶ τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1929.

Χέρτσβεργ Γ., μετ. Π. Καρολίδου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου μέχρι σήμερον, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1906.

Χιονίδη Γεωργίου, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμ. 1ος, Βέροια 1960.

Χιονίδη Γεωργίου, Σύντομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ Βεροίας, Βέροια 1961.

Χιονίδη Γεωργίου, Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος ὁ νέος, ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965.

Χόπφ Καρόλου, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, ἑλλ. μετ. Φ. Ζαμβάλδη, Βενετία 1872.

Χρυσάνθου, μητροπολίτου Τραπεζοῦντος, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, Ἀθῆναι 1933 (ἀνατύπωσις ἐκ τῶν τόμ. 4 καὶ 5 τοῦ Α.Π.).

Χρυσάνθου, Συνταγμάτιον, Ἐνετία 1778.

Χριστοδούλου Ἀναστ., Ἱστορία τῆς Βεροίας, Βέροια 1960.

Daney Colin, Metrophanes Kritopoulos, Pioneer for Unity, Θεολογία 38 (1967) 459 - 486 καὶ εἰς ἀνάτυπον, Ἀθῆναι 1967.

Δανιηλίδη Δημ., Ἡ Νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία, Ἀθῆναι 1934.

Δεκάζου Π., Ἡ Νάουσα τῆς Μακεδονίας, οἰκονομολογικὴ μελέτη, Ἀθῆναι 1913 (Γεωργικὸν Δελτίον Ὑπουργείου Γεωργίας, ἔτος 3ον, Αὔγουστος, τεῦχ. 6ον, Ἀθῆναι 1913, 568 - 638).

Delacoulonche M., Missions scientifiques et littéraires, Mémoire adresse... Le berceau de la puissance Macédonienne, Paris 1858.

Dennis G., The reign of Manuel II Palaelogus in Thessalonica, 1382 - 1387, Romae 1960.

Desdevises Th. - du Dezert, Geographie ancienne de la Macédoine, Paris 1862.

Δήμιτσα Μαργαρίτου, Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, μέρος πρῶτον καὶ δεύτερον, τοπογραφία, Ἀθῆναι 1870, 1874.

Δήμιτσα Μαργαρίτου, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1896.

Diehl C., Histoire de l'empire byzantin, Paris 1920.

Diehl C., Manuel d'art byzantin, τόμ. 2ος, Paris 1926².

Diehl C. et *Marçais G.*, Histoire du Moyen Age, τόμ. III, Paris 1936.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Diehl C., Figures byzantines, 1er série, 13ème édition, 2ème serie, dixième éd., vol. 2, Paris 1948.

Διαμαντοπούλου Ἀδαμ., Ἡ Ἀγχίαλος, Ἀθῆναι 1954.

Διομήδη Ἀλεξ., Βυζαντιναὶ μελέται, Α'. Ἀθῆναι 1942.

Διομήδη Ἀλεξ., Βυζαντιναὶ μελέται, Β'. Αἱ σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι 1946.

Διομήδη Ἀλεξ., Βυζαντιναὶ μελέται, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1951².

Dölger Franz, Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts, Leipzig - Berlin 1927.

Dölger Franz, Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden, München 1931.

Dölger Franz, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948.

Dölger Franz, Ein Fall slavischer Einsiedlung im Hinterland von Thessalonike im 10. Jahrhundert, München 1952.

Dölger Franz, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565 - 1453, Teil 1 - 5, München 1924 - 1964.

Δωροθέου (Ψευδο-) Μονεμβασίας, Βιβλίον ἱστορικόν, περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας... Ἐνετίησιν 1750, 1805, 1818.

Δραγούμη Ν., Ἱστορία Γεωργίου Καστριώτου, τοῦ ἐπιλεγομένου Σκεντέρμπεη, ἐπεξεργασθεῖσα κατὰ Παγανὲλ ὑπὸ Ν. Δραγούμη, Ἀθῆναι 1861 (Παράρτημα τόμ. Η - ΙΔ «Πανδώρας»).

Driault E., μετ. Χ. Ἀννίνου, Ἱστορία τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, Ἀθῆναι 1900.

Dvornik Fr., Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle, Paris 1926.

Dvornik Fr., La vie de Saint Grégoire le Décapolite et les Slaves Macédoniens au IXe siècle, Paris 1926.

Du Cange C., Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, τόμ. 1ος, Lyon 1688.

Du Cange C., Familiae Augustae byzantinae, Paris 1630.

Du Cange C., Histoire de l'Empire de Constantinople sous les Empereurs Français, τόμ. 1ος, Paris 1657.

Emmanuel J., Histoire de l'industrie des tissus des Israélites de Salonique, Lausanne 1935.

Estopañan Cirak, Bizancio y España, τόμ. 1ος, Barcelona 1943.

Εὐαγγελίδου Τρύφωνος, Νέα Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1913.

Fallmerayer Phil. - Jac., Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters, τόμ. 1ος, Stuttgart - Tübingen 1830.

Ferjančić B., Οἱ δεσπόται εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἰς τὰς Νοτιοσλαβικὰς χώρας, Βελιγράδι 1960 (σερβιστί).

Finlay G., History of Greece, ἔκδ. Tozer H., London 1877.

Gardner A., The Lascarids of Nicaea. The story of an Empire in exile, London 1922.

Γεδεὼν Μανουήλ, Ὁ Ἄθως. Ἀναμνήσεις - ἔγγραφα - σημειώσεις, Κωνσταντινούπολις 1885.

Γεδεὼν Μανουήλ, Πατριαρχικοὶ πίνακες, Κωνσταντινούπολις 1891.

Γεδεὼν Μανουήλ, Ἑορτολόγιον Κωνσταντινουπολίτου προσκυνητοῦ (ἱερῶν πανηγύρεων ὁδηγός), τόμ. 1ος, Κωνσταντινούπολις 1904.

Γεδεὼν Μανουήλ, Νέα βιβλιοθήκη ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἰδία τῶν καθ' ἡμᾶς, τόμ. 1ος, τεῦχος Αον, Κωνσταντινούπολις 1903.

Gelzer H., Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte, Texte der Notitiae episcopatuum, ἔκδ. Abhandlungen der k.b. Akademie der Wissenschaften, I Classe, München 1900, XXI, 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γενναδίου Ἡλιουπόλεως, Μία ἐνθύμησις ἑνὸς χειρογράφου φυλασσομένου εἰς τὴν γυναικείαν μονὴν Ζωοδόχου Πηγῆς Πάτμου, Ὀρθοδοξία 30 (1955) 172 - 174.

Γερομιχαλοῦ Ἀθανασίου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1961 (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΜΔ (1961) τόμου τοῦ «Γρηγορίου Παλαμᾶ»).

Γιαννακοπούλου Κωνσταντίνου, μετ. Χ. Γ. Πατρινέλη, Ἕλληνες λόγιοι εἰς τὴν Βενετίαν, Ἀθῆναι 1965.

Γιαννοπούλου Νικολάου, Τὰ Μετέωρα, Βόλος 1926.

Gibbon E., The history of the Decline and Fall of the Roman Empire, ἔκδ. J. B. Bury, τόμ. 1 - 7, London 1897 - 1902.

Γκίνη Δημητρίου, Νομικὸν... Θεοφίλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, παράρτημα Ε.Ε.Σ.Ν.Ο.Ε.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1960.

Grousset R., Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jérusalem, τόμ. 1ος, Paris 1934.

Heuzey Leon, Le monte Olympe et l'Acarnanie, Paris 1860.

Iorga N., Geschichte des Osmanischen Reiches, τόμ. 1ος, Gotha 1908.

Iorga N., Histoire des États Balcaniques jusqu'a 1921, Paris 1925.

Iorga N., Histoire de la vie byzantine. Empire et civilisation, τόμ. 2ος, Bucarest 1934.

Ivanov J., Bălgarete v Makedonija, Sofia 1915.

Ivanof I., Balgarski starini ij Makedonia, Sofia 1931.

Janin R., Les églises et les monastères de Constantinople, Paris 1953.

Jirecek C., Geschichte der Bulgaren, Prag 1876.

Jirecek C., Geschichte der Serben, τόμ. 1ος, Gotha 1911.

Jireček K. καὶ *Radonić J.,* Istorija Srba, τόμ. 1 - 2, Beograd 1952.

Καλλιγᾶ Π., Μελέται βυζαντινῆς ἱστορίας (1205 - 1453), Ἀθῆναι 1894.

Καλοκύρη Κωνσταντίνου, Αἱ βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1967.

Κανατσούλη Δημητρίου, Ὁ Ἀρχέλαος καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις του ἐν Μακεδονίᾳ, Θεσσαλονίκη 1948.

Κανατσούλη Δημητρίου, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελάου. Ι. Ἐξωτερικὴ πολιτική, Θεσσαλονίκη 1964.

Κανατσούλη Δημητρίου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, Θεσσαλονίκη 1964.

Κανέλλη Μαν., Οἱ Βούλγαροι, ἱστορία μιᾶς ὀρδῆς, Ἀθῆναι 1948[3].

Καρμίρη Ἰωάννου, Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος καὶ ἡ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1937.

Καρολίδου Παύλου, Ἐγχειρίδιον βυζαντινῆς ἱστορίας, Ἀθῆναι 1906.

Κασομούλη Νικολάου, Ἐνθυμήματα στρατιωτικά, ἐπιμέλεια Ι. Βλαχογιάννη, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1939.

Κατσουγιάννη Τηλ., Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, Α', Θεσσαλονίκη 1964.

Κεραμοπούλου Ἀντωνίου, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες, Ἀθῆναι 1945.

Κοκκώνη Νικ., Ἱστορία τῶν Βουλγάρων, Ἀθῆναι 1877.

Κόλια Γεωργίου, Κεφάλαια ἱστορίας τῶν μέσων χρόνων, Ἀθῆναι 1958.

Κολοκοτρώνη Βασιλείου, Μελέτη περὶ ἐξελληνισμοῦ τῶν ξένων τοπωνυμίων τῆς Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1925.

Κομνηνοῦ Ἰωάννου, Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοῦ Ἄθωνος, Βενετία 1864[2].

Κονιδάρη Γερ., Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, Ἀθῆναι 1948.

Κονιδάρη Γερ., Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος (49/50 - 1951), τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1954 - 1960.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κονιδάρη Γερ., Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς γενέσεως τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν καὶ τῆς Notitiae No 3 παρὰ Parthey, ἀνατύπωσις, Ἀθῆναι 1968.

Κόντογλου Φωτίου, Ἔκφρασις τῆς Ὀρθοδόξου εἰκονογραφίας, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1960.

Κορδάτου Γιάν., Ἱστορία τῆς ἐπαρχίας Βόλου καὶ Ἁγιᾶς, Ἀθῆναι 1960.

Κορυζῆ Χ., Μακεδονία, γῆ ἑλληνική. Ἀθῆναι 1950.

Κούκκου Ἑλένης, Ἡ ὀρθόδοξος μονὴ Εὐγενῶν Ἑλληνίδων Βενετίας (1599 - 1829), Ἀθῆναι 1965.

Κουρίλα Εὐλογίου, Πανεπιστημιακά. Τὸ κράτος τῆς ἀληθείας... Σλαῦοι καὶ Ἀλβανοὶ ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1944.

Κραντονέλλη Ἀλεξάνδρας, Ἡ κατὰ τῶν Λατίνων ἑλληνοβουλγαρικὴ σύμπραξις ἐν Θράκῃ (1204 - 1206), Ἀθῆναι 1964.

Κρέμου Γεωργίου, Φωκικά, Προσκυνητάριον τῆς ἐν Φωκίδι μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, τοὐπίκλην Στειριώτου, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1874.

Κρουμβάχερ Κ., μετ. Γ. Σωτηριάδου, Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς Λογοτεχνίας, τόμ. 3ος, Ἀθῆναι 1900.

Κυριαζοπούλου Βασ., Τὸ κλῖμα τῆς ἑλληνικῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1939.

Κυριακίδου Στίλ., Βυζαντιναὶ μελέται, IV. Βολερόν, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ. 3 (1939), τεῦχ. 3ον, 291 - 586.

Κυριακίδου Στίλ., Θεσσαλονίκια μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1939.

Κυριακίδου Στίλ., Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1946.

Κυριακίδου Στίλ., Βούλγαροι καὶ Σλάβοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, Θεσσαλονίκη 1946.

Λαδᾶ Γεωργίου - Χατζηδήμου Ἀθανασίου, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. Συμβολὴ στὸ δέκατο ὄγδοο αἰώνα, Ἀθήνα 1964.

Lampakis G., Memoire sur les antiquités chrétiennes de la Grèce, Ἀθῆναι 1902.

Λαμπρίδου Ἰωάννου, Ἠπειρωτικὰ μελετήματα, τεῦχ. 1ον, Ἀθῆναι 1887.

Λάμπρου Σπυρίδωνος, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, ἔκδ. Ἀθηνῶν, τόμ. 1ος, μέρος Αον, Ἀθῆναι 1888.

Λάμπρου Σπυρίδωνος, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμ. 1 - 2, Κανταβριγία 1895, 1900.

Λάμπρου Σπυρίδωνος, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 3ος, Ἀθῆναι 1889.

Λαζάρεφ Β., Θεοφάνης ὁ Ἕλλην καὶ ἡ σχολή του (ρωσσιστί), Μόσχα 1961.

Langlois Victor, Le mont Athos et ses monastères, Paris 1867.

Lascaris M., Salonique à la fin du XVIIIe siècle, Athènes 1939.

Laurent V., Le corpus des Sceaux de l'empire byzantin, vol. V. L'église. 1er partie. I. L'Eglise de Constantinople. A. La Hiérarchie, Paris 1963.

Lebeau C., Histoire du Bas - Empire, ἔκδ. S. Martin καὶ M. Brosset, τόμ. 1 - 21, Paris 1824 - 1836.

Legrand Emile, Bibliographie Hellénique XVIII siècle, vol. 2, Paris 1928.

Le Quien M., Oriens Christianus, τόμ. II, Parisiis 1740.

Λεξικὸν ἱστορίας καὶ γεωγραφίας, τῶν Σ. Βουτυρᾶ, Ι. Βρετοῦ καὶ Γ. Βαφείδου, τόμ. 1ος, Κωνσταντινούπολις 1869.

Lemerle P., Philippes et la Macédoine Orientale à l'époque chrétienne et byzantine, texte, Paris 1945.

Lemerle P., L'émirat d'Aydin, Byzance et l'Occident, Paris 1957.

Λιάκου Σωκρ., Τὰ 150 ὀνόματα τῶν οἰκισμῶν τῆς Λύγκου..., Θεσσαλονίκη 1961.

Λιάκου Σωκρ., Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, Θεσσαλονίκη 1965.

Λιούφη Παναγιώτου, Ἱστορία τῆς Κοζάνης, Ἀθῆναι 1924.

Lipšic E., Byzanz und die Slaven, Weimar 1951.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Lluch A. R., μετ. μετὰ προσθηκῶν Γ. Ν. Μαυράκη, Περὶ Καταλανικῶν φρουρίων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1912.
Λωρέντη Νικ., Λεξικόν, Βιέννη 1837.
Μαμώνη Κυρ., Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, Βίος καὶ ἔργον, Ἀθῆναι 1954.
Miklosich F., Lexicon Palaeo - Slovenico - Graeco - Latinum, Vindoboniae 1862 - 1865.
Milev A., Οἱ Ἑλληνικοὶ βίοι τοῦ Κλήμεντος Ἀχρίδος (βουλγαριστί), Σόφια 1966.
Μηλιαράκη Ἀντ., Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου (1204 - 1261), Ἀθῆναι 1898.
Miller W., μετ. Σπ. Λάμπρου, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, τόμ. 1 - 2, Ἀθῆναι 1909 - 1910 καὶ μετ. Ἀγγ. Φουριώτη, Ἀθῆναι 1960.
Miller W., μετ. Λ. Μ. Καλβοκορέση, Ἱστορία τῆς Βουλγαρίας, Ἀθῆναι 1920.
Millet Gabriel, Recherches sur l'iconographie de l'Evangile, Paris 1916.
Millet Gabriel, L'Ecole grecque dans l'architecture byzantine, Paris 1916.
Μπίρη Κώστα, Ἀρβανίτες, οἱ Δωριεῖς τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ (Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων Ἀρβανιτῶν), Ἀθῆναι 1960.
Μπόνη Κωνσταντίνου, Εὐθυμίου τοῦ Μαλάκη τὰ σωζόμενα, τεύχη Α - Β, Ἀθῆναι 1937, 1949.
Moravcsik G., Byzantinoturcica, τόμ. 2ος, Budapest 1943.
Μοσχοπούλου Νικηφ., Ἱστορία τῆς Βουλγαρίας (ἀνάτυπον ἐκ τῆς M.E.E.), Ἀθῆναι 1929.
Mostras G., Dictionnaire géographique de l'empire othoman, Πετρούπολις 1873.
Μουτσοπούλου Νικολάου, Πίνακες κεραμοπλαστικῶν διακοσμήσεων. Α'. Τῶν ναῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Τεχνικῶν Χρονικῶν», τόμ. 1, Ἀθῆναι 1962.
Μουτσοπούλου Νικολάου, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας, Ἀθῆναι 1967.
Muralt E. de, Essai de chronographie byzantine,... St. Pétersburg, τόμ. 1ος 1855, τόμ. 2ος 1871 - 1873.
Nehama Jos., Histoire des Israélites de Salonique, Salonique - Paris, τόμ. 1 - 5, 1935 - 1959.
Νέλλα Παναγιώτου, Προλεγόμενα εἰς τὴν μελέτην τοῦ Νικολάου Καβάσιλα, Ἀθῆναι 1968. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ 12ου τόμου τῆς Θ.Η.Ε. (συμπλήρωμα).
Nicol D., The despotate of Epiros, Oxford 1957.
Nicol D., Meteora, the rock Monasteries of Thessalie, London 1963.
Nicol D., The byzantine family Kantakouzenos (Cantacuzenos), Ca 1100 - 1460. A, Genealogical and Prosopographical study, Washington 1968.
Nicolaidy B., Les Turcs et la Turquie contemporaine, τόμ. 1ος, Paris 1859.
Nicolaidy C., La Macédoine, Berlin 1899.
Νικολαΐδου Κ., Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ κέντρον καὶ βάσιν τὴν Μακεδονίαν, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1923.
Νεοφύτου, δεσπότου Οὐγγροβλαχίας, Δοχειαρίου Προσκυνητάριον, Βουκουρέστι 1843.
Ὁδηγὸς Μουσείου Μπενάκη, Ἀθῆναι 1935.
Ostrogorskij G., Pour l'histoire de la féodalité byzantine, Bruxelles 1954.
Ostrogorskij G., Histoire de l'état byzantin, Paris 1956 καὶ ἀγγλικὴ ἔκδ., Oxford 1956.
Οὐσπένσκι Πορφυρίου, Ἀποδημία εἰς τὰς Μονὰς τῶν Μετεώρων τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ 1859, Πετρούπολις 1896 (ρωσσιστί).
C. Paganel, Histoire de Scanderbeg ou Turcs et chrétiens au XVe siècle, Paris 1855.
Παναγιωτοπούλου Ἰωάννου, Ἑλληνικοὶ ὁρίζοντες, Ἀθῆναι 1940.
Παπαδάκη Ι., Αἱ πλουτοπαραγωγικαὶ δυνάμεις τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1920.
Παπαδημητρίου Δράκου, Ὁ Βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος, Ἀθῆναι, ἄ.ἔ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῇ 1900ῇ ἐπετείῳ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (50 - 1951), ἐπιμελείᾳ Γρηγ. Παπαμιχαήλ, Ἀθῆναι 1954².

Παπαδοπούλου Ἰωάννου, Θεόδωρος Β' ὁ Λάσκαρις, Ἀθῆναι 1909.

Παπαδοπούλου Ἰωάννου, Ἡ Κρήτη ὑπὸ τοὺς Σαρακηνούς, Ἀθῆναι 1948.

Παπαθανασίου Θ., Τὸ μεσαιωνικὸν φρούριον τῶν Σερβίων, Θεσσαλονίκη 1939.

Παπαρρηγοπούλου Κωνσταντίνου, Περὶ τῆς ἐποικίσεως σλαβικῶν τινων φυλῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον, Ἀθῆναι 1843.

Παπαρρηγοπούλου Κωνσταντίνου, Ἱστορικαὶ πραγματεῖαι, μέρος 1ον, Ἀθῆναι 1858.

Παπαρρηγοπούλου Κωνσταντίνου, Βιογραφίαι (1400 - 1800), Ἀθῆναι 1926 (: Ἑστία 1876).

Παπαρρηγοπούλου Κωνσταντίνου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (συμπλήρωσις Π. Καρολίδου), τόμοι 1 - 8, Ἀθῆναι 1930⁶.

Parthey G., Hieroclis Synecdemus et Notiae graecae episcopatum, Berolini 1866.

Πελεκανίδου Στυλιανοῦ, Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας, Θεσσαλονίκη 1960.

Πέννα Πέτρου, Ἱστορία τῶν Σερρῶν, Ἀθῆναι 1966².

Pertusi A., Constantino VII Porfirogenito, De Thematibus. Città del Vaticano 1952.

Πέτσα Φωτίου, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966.

Φιλαρέτου Γεωργίου - Βασιλειάδου Δ., Ἐθνικὸς ὁδηγὸς τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1919.

Φοροπούλου Ι., Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, αὐτοκράτειρα Ρωμαίων, Leipzig 1887.

Πίστη Διονυσίου, πρ. Ξάνθης, Περιγραφικὴ ἱστορία τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Θεσσαλονίκη 1870.

Πλαταρίδου Δημητρίου - Στουγιαννάκη Εὐστ., Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης, Α', Ἔδεσσα 1924.

Πολίτου Νικολάου, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1904.

Πολίτου Νικολάου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1966⁶.

Πολίτη Λίνου, Ὁδηγὸς καταλόγου χειρογράφου, Ἀθῆναι 1961.

Ράλλη Κωνσταντίνου, Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1907.

Rambaud A., Études sur l'histoire byzantine, Paris 1912.

Runciman S., A history of the first Bulgarian Empire, London 1930.

Runciman S., μετ. Δ. Δετζώρτζη, Βυζαντινὸς πολιτισμός, ἔκδ. «Γαλαξία», Ἀθῆναι 1969.

Rizoff D., Les Bulgares dans leurs frontières historiques, ethnographiques et politiques, Berlin 1917.

Ρωμανοῦ Ἰωάννου, Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, Κέρκυρα 1895.

Σακελλαριάδου Σπ., Πόλεις καὶ θέσμια Θράκης καὶ Ἰωνίας ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1929.

Σακκελίωνος Ἀλκιβιάδου - Ἰωάννου, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1892.

Σάλτη Γερ., Ναξίου, Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Καρυαὶ 1923.

Σαμοθράκη Ἀχιλλ., Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης, Ἀθῆναι 1963².

Σάθα Κωνσταντίνου, Νεοελληνικὴ φιλολογία, Ἀθῆναι 1867.

Σχινᾶ Νικ., Ὁδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας, Ἠπείρου, νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ Θεσσαλίας, Ἀθῆναι 1887.

Schirò G., Τὸ Χρονικὸν τῶν Τόκκων, Ἰωάννινα 1965.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Schlumberger G., μετ. Σ. Ι. Βουτυρᾶ, Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιία, μέρος 2ον, Βασίλειος Βουλγαροκτόνος, νεανικὰ ἔτη, Ἀθῆναι 1905.
Schlumberger G., μετ. Ι. Λαμπρίδου, Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιία κατὰ τὰ τέλη τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος, Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, τεῦχ. 1ον, Ἀθῆναι 1906.
Schlumberger G., Expédition des «Almugavares» ou routiers Catalans en Orient de l' an 1302 à l'an 1311, Paris 1924.
Schlumberger G., μετ. Ἐμμ. Πρωτοψάλτου, Ἡ Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθῆναι 1954.
Schreiner P., Studien zu den Βραχέα Χρονικά, Miscellanea Byzantina Monacensia 6, München 1967 (πολυγραφημένον).
Σίδερι Α., Ἱστορία τοῦ Οἰκονομικοῦ βίου, Ἀθῆναι 1950².
Σιγάλα Ἀντωνίου, Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας. Α. Ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθῆκαι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1939.
Σκουβαρᾶ Εὐαγγέλου, Ὀλυμπιώτισσα, Ἀθῆναι 1967 (1969).
Σμυρλῆ Μανώλη, Διατί γράφεται ἡ λέξις Βέροια μ' ἕνα ρ (Μακεδονικὰ Χρονικά), Βέροια, Δεκέμβριος 1939.
Slatarsky W., Geschichte der Bulgaren, I (679 - 1396), Leipzig 1918.
Σμυρνάκη Γερ., Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθῆναι 1903.
Soden Herm., Die Schrieften de Neuen Testaments, τόμ. I, 1, Göttingen 1911².
Songeon G., Histoire de la Bulgarie, Philippopoli 1914.
Σωτηρίου Γεωργίου, Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1942.
Στεφανίδου Βασιλείου, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, Ἀθῆναι 1948 καὶ 1959².
Σταματιάδου Ἐπ., Ἱστορία τῆς ἁλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τῆς αὐτόθι ἐξουσίας αὐτῶν (1204 - 1261), Ἀθῆναι 1865.
Στουγιαννάκη Εὐσταθίου, Ἔδεσσα, ἡ μακεδονικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, Θεσσαλονίκη 1932.
Στράτου Νικολάου, Τὸ Βυζάντιο στὸν Ζ' αἰῶνα, τόμ. 2ος, Ἀθῆναι 1966.
Struck Ad., Makedonische fahrten. II. Die Makedonischen Niederlande, Sarajevo 1908.
Snegarov Iv., Ἱστορία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τοῦ Πατριαρχείου Ἀχρίδος. Ἀπὸ τὴν ὑποταγήν της εἰς τοὺς Τούρκους ἕως τὴν κατάργησίν της (1394 - 1767). Σόφια 1932 (βουλγαριστί).
Tafel Th., De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica, Berolini 1839.
Tafel Th., De Via militari Romanorum Egnatia qua Illyricum, Macedonia et Thracia iungebantur. Dissertatio Geographica, Tübingen 1842.
Tafrali O., Topographie de Thessalonique, Paris 1913.
Tafrali O., Thessalonique au quatorzième siècle, Paris 1913.
Tafrali O., Thessalonique des origines au XIVe siècle, Paris 1919.
Temperley H., History of Serbia, London 1919.
Thierry A., Ἱστορία τοῦ Ἀττίλα καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐγκαταστάσεως τῶν Οὔγγρων, ἑλλ. μετ. Σ. Ι. Βουτυρᾶ, Ἀθῆναι 1903.
Θεοχαρίδου Γεωργίου, Κατεπανίκια τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1954.
Θεοχαρίδου Γεωργίου, Σύντομη ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἕως τὴν Τουρκοκρατία, Θεσσαλονίκη 1965.
Θεοφίλου Νικίου, Ἀλέξανδρος Δηλανᾶς, Ἀθῆναι 1953.
Τζαφεροπούλου Ἀποστόλου, Ἠμαθία, τουριστικὸς ὁδηγός, Θεσσαλονίκη 1969.
Τωμαδάκη Νικολάου, Κλεὶς τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας, ἤτοι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν φιλολογίαν, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1965².
Tougard A., De l'histoire profane dans les actes grecs des Bollandistes, Paris 1874.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τσαμίση Παναγιώτου, Ἡ Καστορία καὶ τὰ μνημεῖα της, Ἀθῆναι 1949.
Τσούλκα Κωνσταντίνου, Συμβολαὶ εἰς τὴν διγλωσσίαν τῶν Μακεδόνων ἐκ συγκρίσεως τῆς σλαβοφανοῦς μακεδονικῆς γλώσσης πρὸς τὴν ἑλληνικήν, τεῦχ. 1ον, Ἀθῆναι 1907.
Τσοποτοῦ Δημ., Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ἐπὶ τῇ βάσει ἱστορικῶν πηγῶν, Βόλος 1912.
Vasiliev A., Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἑλλ. μετ. Δημ. Σαβράμη, Ἀθῆναι 1954.
Vasmer Max, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941.
Vogel M. - Gardthausen V., Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance, Λειψία 1909.
Ξαναλάτου Διογ., Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1944.
Ξαναλάτου Διογ., Τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Βαλκανικήν, Ἀθῆναι 1945.
Ξηροποταμηνοῦ Εὐδοκίμου, τοῦ Κρητός, Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθωνος μονὴ Ξηροποτάμου, Θεσσαλονίκη 1926.
Xyngopoulos A., Thessaloniki et la peinture Macédonienne, Athènes 1955.
Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου, Ἡ ψηφιδωτὴ διακόσμησις τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1953.
Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου, Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, Ἀθῆναι 1957.
Ζαβίρα Γεωργίου, ἔκδ. Γ. Π. Κρέμου, Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον, Ἀθῆναι 1872.
Ζαχαριάδου Ἐλισάβετ, Τὸ Χρονικὸ τῶν Τούρκων Σουλτάνων (τοῦ βαρβερινοῦ ἑλληνικοῦ κώδικα 111) καὶ τὸ ἰταλικό του πρότυπο. 14ον παράρτημα περιοδικοῦ «Ἑλληνικά», Θεσσαλονίκη 1960.
Ζακυθηνοῦ Διον., Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, Ἀθῆναι 1945.
Ζακυθηνοῦ Διον., Βυζάντιον. Κράτος καὶ κοινωνία. Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις, Ἀθῆναι 1951.
Zakythinos D., Le Despotat grec de Morée, vol. 1 - 2, Paris 1932, Athènes 1953.
Ζακυθηνοῦ Διον., Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις), τόμ. 1 - 2, Ἀθῆναι 1953 καὶ 1956.
Ζακυθηνοῦ Διον., Ἡ Βυζαντινὴ Ἑλλὰς (392 - 1204), ἀνατύπωσις, Ἀθῆναι 1965.
Ζημίαι τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς, ἔκδ. Ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας (Δ/νσις ἀρχαιολ. ἱστορ. μνημείων), Ἀθῆναι 1946.
Ζησίου Κωνσταντίνου, Μακεδονικὰ χριστιανικὰ μνημεῖα, Ἀθῆναι 1914.
Ζησίου Κωνσταντίνου, Ἔρευναι καὶ μελέται τῶν ἐν Μακεδονίᾳ χριστιανικῶν μνημείων, ἀνάτυπον ἐκ τῶν Π.Α.Ε., τόμ. 1913, 119 - 251.
Zinkeisen J., Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, τόμ. 1ος, Hamburg - Gotha 1840.
Zlatarski V., Istorija na Bulgarskata Drzhava, vol. I/2 Sofia 1927, III 1940.
Ζώρα Γεωργίου, Βυζαντινὴ ποίησις (Βασικὴ Βιβλιοθήκη «Ἀετοῦ», ἀριθμ. 1), Ἀθῆναι 1956.
Ζώρα Γεωργίου, Περὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθῆναι 1959.
Ζώτου Β. Μολοσσοῦ, Ἠπειρωτικαὶ καὶ Μακεδονικαὶ μελέται, τόμ. Δ, τεῦχ. Γ', Ἀθῆναι 1887.

2. *Εἰδικὰ ἄρθρα*

Actes du XIIe congrès international d'études byzantines d'Ochride, 10 - 16 Septembre 1961, τόμ. 1ος, Beograd 1963.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀμάντου Κωνσταντίνου, Παρατηρήσεις τινὲς εἰς τὴν μεσαιωνικὴν γεωγραφίαν, Ε.Ε.Β.Σ. 1 (1924) 41 - 54.

Ἀμάντου Κωνσταντίνου, Τὰ ἐθνολογικὰ ὀνόματα εἰς τοὺς Βυζαντινούς συγγραφεῖς, Ἑλληνικὰ 2 (1929) 97 - 104.

Ἀμάντου Κωνσταντίνου, Κυριώτισσα, Ἑλληνικὰ 9 (1936) 206.

Ἀμάντου Κωνσταντίνου, Ἡ οἰκογένεια Βατάτζη, Ε.Ε.Β.Σ. 21 (1951) 174 - 178.

Ἀμάντου Κωνσταντίνου, Νεομάρτυρες, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α., περίοδος 2α, 4 (1953 - 1954) 161 - 167.

Ἀναστασίου Ἰωάννου, Ὁ θρυλούμενος διωγμὸς τῶν Ἁγιορειτῶν ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ Ἰωάννου Βέκκου. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἀθωνικῆς πολιτείας, ἐπὶ τῇ χιλιετηρίδι τοῦ Ἁγίου Ὄρους», Θεσσαλονίκη 1963.

Ἀνδρεάδου Ἀνδρέου, Περὶ τοῦ νομίσματος καὶ τῆς κτητικῆς δυνάμεως τῶν πολυτίμων μετάλλων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, Δ.Ι.Ε.Ε., 1ης σειρᾶς, 13 (1916 - 1917) 219 - 253 (:Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, Ἀθῆναι 1918, σελ. 404 κέ.).

Ἀνδρειωμένου Ἀγγελικῆς, Ἀνασκαφὴ παρὰ τὸ Νησὶ Ἀλεξανδρείας κατὰ τὸ ἔτος 1966, Π.Α.Ε. 1966, σελ. 24 - 29.

Ἀνδριώτη Νικολάου, Τὰ Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ ἐπώνυμα, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1965, 162 - 166.

Ἀνδρονίκου Μανόλη, Κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Παλατίτσας, Μακεδονικὰ 1 (1940) 190 - 194.

Angelov D., Certains aspects de la conquête des peuples balkaniques par les Turcs, Byzantinoslavica 17 (1956) 220 - 275.

Ἀλεξούδη Ἀνθίμου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι... ΙΖ. Βερροίας καὶ Ναούσης, Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως, 13.2.1891 (βλ. καὶ ἀναδημοσίευσιν - συμπλήρωσιν ὑπὸ Μανουὴλ Γεδεών, εἰς *Ι. Χατζηϊωάννου,* Πανελλήνιον λεύκωμα, τόμ. 4ος, Ἀθῆναι 1927, σελ. 215).

Ἀρβανιτοπούλου Α., Περὶ τοῦ χρυσοῦ τῆς Μακεδονίας, Πολέμων, τόμ. 5ος, τεῦχ. Γον, Ἀθῆναι 1954, σελ. 83 - 119.

Βακαλοπούλου Ἀποστόλου, Τὸ Κάστρο τοῦ Πλαταμώνα, Μακεδονικὰ 1 (1940) 58 - 76.

Vakalopoulos A. E., Zur Datierung zweier griechischer volkslieder, Zeitschrift für Balkanologie 3 (1965) 4 - 11.

Βακαλοπούλου Ἀποστόλου, Ἡ καταγωγὴ καὶ ἡ πνευματικὴ συνέχεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ., 10 (1968) 107 - 133.

Vakalopoulos A. E., Zur Frage der zweiten Einnahme Thessalonikis durch die Türken 1391 - 1394, B.Z. 61 (1968) 285 - 290.

Vakalopoulos A. E., A Revolt in Western Macedonia : 1444 - 1449, B.S. 9,2 (1968) 375 - 380.

Βαρνάβα, Μητροπολίτου Κίτρους, Ἐκκλησιαστικαὶ σελίδες διὰ τὴν Πιερίαν καὶ τὴν Κατερίνην, Λεύκωμα Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κίτρους, ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κατερίνης, ἄ.ἔ. (=1952) 51 - 64.

Βέη Νίκου, Ἀνέκδοτα βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα, Δ.Ε.Ν.Α. 9 (1906) 49 κέ.

Βέη Νίκου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων, Βυζαντὶς 1 (1909) 191 - 332.

Βέη Νίκου, Ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁριστικὴ κατάληψις τῆς Βερροίας καὶ ὁ ὑπ' ἀριθμ. 555 Πραξαπόστολος τῶν Μετεώρων, Εἰκονογραφημένη, ἔτος 6ον, τεῦχ. 69, Ἰούλιος 1910, σελ. 131.

Βέη Νίκου, Μετεώρων πίναξ ἀφιερωθεὶς ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Παλαιολογίνας, Α.Ε. 37 (1911) 177 κέ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Bees N., Kunstgeschichtliche Untersuchungen über die Eulalios - frage und den Mosaikschmuck der Apostelkirche zu Konstantinopel, Repertorium für Kunstwissenschaft, XXXIX und XL, Berlin 1917, σελ. 11 κέ.

Bees N., Geschichtliche Forschungsresultate und Mönchs und Volkssagen über die Gründer der Meteorenklöster, B.N.J. 3 (1922) 364 - 403.

Bees N., Die Inschriftenaufzeichnung der Kodex Sinaiticus Graecus 508 (976) und die Maria - Spiläotissa - Klösterkirche bei sille (Lykaonien), Texte B.N.J., Berlin 1922.

Βέη Νίκου, Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸν Τζάρον Συμεὼν καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ Ἀρέθα Καισαρείας, Ἑλληνικὰ 1 (1928) 337 - 370.

Benešević B., Monumenta Vaticana ad ius Canonicium pertinentia. Publicationi dell' «Istituto per l'Europa oriental», Studi Bizantini, τόμ. 2ος, 127 - 191.

Βογιατζίδου Ἰωάννου, Τὸ Χρονικὸν τῶν Μετεώρων, Ε.Ε.Β.Σ. 1 (1924) 138 - 175, 2 (1925) 149 - 182.

Βογιατζίδου Ἰωάννου, Ἱστορικαὶ Μελέται, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ. 2 (1932) 97 -152.

Charanis P., Les Βραχέα Χρονικὰ comme source historique. An important short chronicle of the fourteenth century, Byzantion 13 (1938) 335 - 362.

Charanis P., Ethnic changes in the byzantine empire in the seventh century, D.O.P. 13 (1959) 25- 44.

Chatzidakis M., Contribution à l'étude de la peinture post - byzantine, Hellénisme Contemporain, ἀναμνηστικὸς τόμος 1453 - 1953, Ἀθῆναι 1953, 193 - 216.

Χατζιδάκη Μ., Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο, Α.Δ. 20 (1965), μέρος Β', (Χρονικά), 11 - 15, Α.Δ. 21 (1966), μέρος Β' (Χρονικά), τεῦχ. 1ον, 29 - 30, Α.Δ. 22 (1967), μέρος Β' (Χρονικά), τεῦχ. 1ον, 28.

Χ[ατζίκου] Ν[ικολάου], Ἀρχαιολογικά, ἐφημ. «Ἀστὴρ» Βεροίας, 24.12.1930.

Χατζηφώτη Ἰωάννου, Ἡ ἐν Σύμῃ οἰκογένεια τῶν Χαβιαράδων, Μνημοσύνη 1 (1967) 123-132.

Χιονίδη Γεωργίου, Διατί ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐλέγετο ὁ «Γιδᾶς», ἢ τὸ «Γιδᾶ», ἐφημ. «Ἀλεξάνδρεια», 10.9.1961.

Χιονίδη Γεωργίου, Ἡ ἐτυμολογία καὶ ὁ χρόνος κτίσεως τῶν Γενιτζῶν (Γιαννιτσῶν), περιοδ. «Σήμερα», τεῦχ. 52 (1.11.1962), σελ. 14 καὶ ἐφημ. «Ἐθνικὴ Πνοὴ» Γιαννιτσῶν, 24.11.1962.

Χιονίδη Γεωργίου, Σχεδίασμα διὰ τὴν ἐτυμολογίαν καὶ ἱστορίαν τοῦ ποταμοῦ Ἀλιάκμονος, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1965, 145 - 147.

Χιονίδη Γεωργίου, Ἡ ἐκ Βεροίας καταγομένη οἰκογένεια Βικέλα, Μακεδονικὰ 7 (1966) 210 - 217.

Χιονίδη Γεωργίου, Ἱστορικὰ προβλήματα καὶ μνημεῖα ἐκ τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, Γρηγόριος Παλαμᾶς Ν (1967) 279 - 291 καὶ ἀνάτυπον, Θεσσαλονίκη 1967.

Χιονίδη Γεωργίου, Πέντε πόλεις καὶ χωρία μὲ τὸ ὄνομα Βέροια, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1968, 105 - 107.

Χιονίδη Γεωργίου, Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης - Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Προβλήματα κατὰ τὴν χρονολόγησίν των, Μακεδονικὰ 8 (1968) 211 - 220.

Χιονίδη Γεωργίου, Ὁ Ὅσιος Θεοφάνης ὁ νέος (Ὁ ἐξ Ἰωαννίνων πολιοῦχος τῆς μακεδονικῆς Ναούσης, ἡ ἵδρυσις τῆς πόλεως καὶ ἡ καταγωγὴ τῶν κατοίκων), Μακεδονικὰ 8 (1968) 223 - 238.

Χριστοφιλοπούλου Αἰκατερίνης, Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἀναδείξεως τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α., περίοδος 2α, 12 (1961 - 1962) 458 κέ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Χρυσανθοπούλου Ἐπαμ., Τὰ βιβλία τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, τὸ Χρονικὸν τῆς Μονεμβασίας καὶ αἱ σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, Θεολογία 24 - 28 (1953-1957) καὶ εἰς ἀνάτυπον, Ἀθῆναι 1958.

Darrouzès J., Les manuscrits du monastère Saint - Anastasie Pharmacolytria de Chalcidique, R.E.B. 12 (1954) 45 - 57.

Darrouzès J., Notes sur Euthyme Tornikés, Euthyme Malakés et George Tornikés, R.E.B. 23 (1965) 142 - 167.

Darrouzès J., Les discours d'Euthyme Tornikés (1200 - 1205), R.E.B. 26 (1968) 49 - 121.

Δένδια Μιχαήλ, Ἑλένη Ἀγγελῖνα Δούκαινα, Βασίλισσα Σικελίας καὶ Νεαπόλεως, Η.Χ. 1 (1926) 219 - 294.

Δημητριάδου Καλλιόπης, Ἡ Βασιλοπούλα τῆς Βεροίας, μία ὡραία παράδοσις, ἐφημ. «Ἔδεσσα», 1.9.1919.

Διαμαντοπούλου Α., Σίλβεστρος Συρόπουλος καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου, Ν.Σ. 18 (1923) 241 κέ. καὶ ἀνάτυπον, Ἱεροσόλυμα 1923.

Dinić M., Za hronologiju Dušanovog osvajanja grčkih gradova, Z.R.V.I. 4 (1956) 1 - 10 (σερβιστί) καὶ σελ. 10 - 11 (περίληψις γαλλιστί).

Διονυσιάτου Εὐθυμίου - Κυριακίδου Στίλπωνος, Ἔγγραφα τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ἀφορῶντα εἰς ἀγνώστους ναοὺς τῆς Θεσσαλονίκης, Μακεδονικὰ 3 (1953 - 1955) 362 - 376.

Drinov M., Περί τινων συγγραμμάτων τοῦ Χωματιανοῦ ἐξ ἱστορικῆς ἀπόψεως (ρωσσιστί), Viz. Vrem. 1 (1894), 1ης σειρᾶς, 319 - 340 καὶ 2 (1895) 1 - 133.

Δροσογιάννη Φανῆς, Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι ἐντὸς λαξευτοῦ τάφου ἐν Βεροίᾳ, Χαριστήριον εἰς Ἀναστ. Ὀρλάνδον, τόμ. 2ος, Ἀθῆναι 1966, 392 - 420.

Δροσογιάννη Φανῆς, Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας, Α.Δ. 18 (1963), τεῦχ. Β', (Χρονικά), 235 - 254.

Δυοβουνιώτου Κωνσταντίνου, Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς, Θεολογία 1 (1923) 18 - 40 καὶ 141 - 166.

Δυοβουνιώτου Κωνσταντίνου, Ἀλέξιος Σπανός, Η.Χ. 1 (1926) 20 - 218.

Djurić V., Fresques médievales à Chilandar, ἀνάτυπον ἐκ τῶν Πρακτικῶν τοῦ XII Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τόμ. III, Beograd 1964, 59 - 98.

Dujčev I., Dragvista - Dragovitia, R.E.B. 22 (1964) 215 - 221.

Εὐστρατιάδου Σωφρονίου, Ἁγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα, Γρηγόριος Παλαμᾶς 1 (1917) 374 κέ., 2 (1918) 84 κέ.

Εὐστρατιάδου Σωφρονίου, Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Καμπανίας Θεοφίλου, Η.Χ. 2 (1927) 245 - 268.

Εὐστρατιάδου Σωφρονίου, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἄθω, Ἑλληνικὰ 2 (1929) 342 - 384.

Gautier P., Theophylacte Héphaistos de Bulgarie, R.E.B. 21 (1963) 159 - 178.

Gautier P., Clément d'Ohrid évêque de Dragvista, R.E.B. 22 (1964) 199 - 214.

Γεδεὼν Μανουήλ, Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ ναοῦ, Ε.Α. 4 (1883 - 1884) 531 - 539.

Γεδεὼν Μανουήλ, Βεροίας ἐπιγραφὴ χριστιανική, Ε.Α. 19 (1899) 173 - 174.

Γεδεὼν Μανουήλ, Σχολεῖα μέσου αἰῶνος, ἰδιαίτατα δὲ τὰ βυζαντινά, Ε.Α. 22 (1902) 188 - 190, 201 - 203, 288 - 292, 297 - 301 καὶ 312 - 313.

Γεδεὼν Μανουήλ, Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν μητροπόλεων καὶ τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, Ε.Α. (1905) 405.

Gelzer H., Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche, B.Z. 2 (1893) 22 - 72.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Georgakas D., Place and other names in Greece of various Balcan origins, Zeitschrift für Balkanologie 4 (1966) 22 - 56.

Georgakas D., Beiträge zur Deutung als slavisch erklärter Ortsnamen, B.Z. 41 (1941) 351 - 381.

Γεωργιάδου Ἀθανασίου, Χρυσεῖα, ἀργυρεῖα... μεταλλεῖα ἐν Μακεδονίᾳ, Ἠπείρῳ καὶ ἐν ταῖς νήσοις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκμεταλλευθέντα, Α.Ε. 1915, 88 - 94.

Γκίνη Δημητρίου, Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Θεοφίλου Καμπανίας. (Ὁ πνευματικὸς κόσμος ἑνὸς φιλελευθέρου Δεσπότη), Ἐρανιστὴς 1 (1963) 33 - 40.

Γούδα Μιχαήλ, Βυζαντιακὰ ἔγγραφα τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς μονῆς Βατοπεδίου, Ε.Ε.Β.Σ. 4 (1927) 234 - 237.

Γριτσοπούλου Τάσου, ἄρθρον Βέροια, εἰς Θ.Η.Ε., τόμ. 3, Ἀθῆναι 1963, στῆλαι 823 - 826.

Γριτσοπούλου Τάσου, Ἄρθρον Νήφων Α', εἰς Θ.Η.Ε., τόμ. 9, Ἀθῆναι 1966, στήλη 453.

Grumel V., La date d'avénement du Patriarche de Constantinople Niphon 1er, R.E.B. 13 (1955) 138 - 139.

Guilland R., Sur quelques grands dignitaires Byzantin du XIVe siècle, τόμος Ἀρμενοπούλου (Ε.Ε.Σ.Ν.Ο.Ε.Π.Θ., τόμ. 6ος, Θεσσαλονίκη 1952) 179 - 190.

Guilland R., Byzance et les Balkans sous le règne d'Isaac II Ange (1185 - 1191), Actes du XIIe congrés international d'études Byzantines d'Ochride, 10 - 16 Septembre 1961, τόμ. 2ος, Beograd 1964, 125 - 137.

Guilland R., Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin. L'Orphanotrophe, R.E.B. 23 (1965) 205 - 221.

Guilland R., Études sur l'histoire administrative de l'Empire Byzantin. Titles et offices du Bas - Empire Byzantin. Le Grand interpréte, ὁ μέγας διερμηνευτής, E.E.B.Σ. 36 (1968) 17 - 25.

Hagenmoyer H., Der Brief des Kaisers Alexis I. Komnenos an den Grafen Robert I. von Flandern, B.Z. 6 (1897) 1 - 32.

Heuzey Leon, Discours historique, Annuaire de l'Association pour l'encouragement des Études Grecques en France 9 (1875) 232 - 251.

Hohlweg A., Zur frage der Pronoia in Byzanz, B.Z. 60 (1967) 288 - 308.

Honigmann E., The original list of the Fathers of Nicaea, Byzantion 16 (1942/1943) 20 - 80.

Honigmann E., Die Unterschriften des Tomos de Jahres 1351, B.Z. 47 (1954) 104 - 115.

Ἡλιάδου Δ., Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ Σλάβοι, Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τόμ. 3ος, Ἀθ. 1958, σελ. 128 - 140.

Janin R., Les Juifs dans l'empire byzantine, E.O. 15 (1912) 126 κἑ.

Janin R., Turcs Vardariotes, E.O. 29 (1930) 437 - 449.

Janin R., Ἄρθρον Βέροια εἰς D.H.G.E., τόμ. 8ος, Paris 1935, στῆλαι 885 - 887.

Janin R., L'église latine à Thessalonique de 1204 à la conquête Turque, R.E.B. 16 (1958) 206 - 216.

Janin R., Le monachisme byzantin au Moyen Age. Commende et typica (Xe - XIVe siècle), R.E.B. 22 (1964) 5 - 44.

Jetrov P., Διὰ τοὺς τίτλους Σεβαστὸς καὶ Πρωτοσεβαστὸς (ρωσσιστί), Viz. Vrem. 16 (1959), 2ας σειρᾶς, 52 - 64.

Καλλέρη Ἰωάννου, Αἱ πρῶται ὕλαι τῆς ὑφαντουργίας εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν Αἴγυπτον, Ε.Α.Α. Α.Α. 6 (1950 - 1951) 78 - 230.

Καλλιπολίτου Βασιλείου, Στήλη μετ' ἀναγραφῆς δωρεᾶς καὶ καταλόγου ἐφήβων ἐκ Βεροίας, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου, Ἀθῆναι 1953, σελ. 303 - 309.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καλοκύρη Κωνσταντίνου, Παλαιολόγειος Ζωγραφική, ἄρθρον εἰς Θ.Η.Ε., τόμ. 9ος, Ἀθῆναι 1966, στήλη 1075 κέ.

Καρμίτση Χαρ., Μακεδονικά, Χρυσαλλὶς 4 (1866) 476.

Καραμπεΐδη Γιάννη - Τενεκετζίδη Σάββα, Τὸ Μοναστήρι τοῦ Προφήτου Ἠλία, ἐφημ. «Φρουρὸς τῆς Ἡμαθίας», 25.8.1958.

Καψάλη Γερασίμου, Λαογραφικὰ ἐκ Μακεδονίας, Λαογραφία 6 (1917) 452 - 537.

Καρπολόγου, Σημειώσεις περὶ Βεροίας, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν 4 (1911) 278 - 284.

Κεραμοπούλλου Ἀντωνίου, Ἰλλυριοὶ - Ἀλβανοὶ καὶ Ἀρβανῖται, Πεπραγμένα Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τόμ. 2ος, Ἀθῆναι 1956, σελ. 470 - 485.

Κεραμοπούλλου Ἀντωνίου, Ἀλβανοὶ καὶ Ἀρβανῖται, Π.Α.Α. 28 (1953) 160 - 162.

Κονιδάρη Γερ., Ἐπίτομος Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Ἀνάτυπον ἀπὸ Θ.Χ.Ε., Ἀθῆναι 1938.

Κονιδάρη Γερ., Περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν μητροπόλεων Βορ. Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος κατὰ τὸν Θ', Ι' καὶ ΙΑ' αἰῶνα. α. Μακεδονία. 1) Ἡ πρώτη μνεία τῆς ἐπισκοπῆς «Βαρβαριωτῶν Τούρκων», Θεολογία 23 (1952) 87 - 94 καὶ 236 - 237.

Κονιδάρη Γερ., Περὶ τὴν πρώτην μνείαν τῶν Ἀλβανῶν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς πηγαῖς καὶ τὰ ὅρια τῆς χώρας των ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, Ε.Ε.Β.Σ. 23 (1953) 395 - 414.

Κονιδάρη Γερ., Πότε παρήκμασε καὶ ἐξέλιπε καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἡ Νικόπολις καὶ ἀνεδείχθη ἡ Ναύπακτος, Πεπραγμένα Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τόμ. 2ος, Ἀθῆναι 1956, σελ. 150 - 205.

Κωνσταντοπούλου Κωνσταντίνου, Ἄγνωστος λοιμὸς ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, Ἁρμονία 1 (1895) 110 κέ.

Κωνσταντοπούλου Κωνσταντίνου, Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα ἐν τῷ Ἐθνικῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν, συμπληρωματικὸς κατάλογος, Δ.Ε.Ν.Α. 9 (1906) 61 κέ.

Κουγέα Σωκράτους, Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Βεροίας, Ἑλληνικὰ 7 (1934) 104.

Κουγέα Σωκράτους, Ἡ ἐκ Βεροίας Βυζαντινὴ ἐπιγραφή, Ἑλληνικὰ 9 (1936) 167 - 170.

Κουκουλὲ Φ., Περὶ τῆς ὑποκοριστικῆς καταλήξεως ιτσα, Ἑλληνικὰ 4 (1931) 361 - 375.

Κουκουλὲ Φ., Αἱ ἐμπορικαὶ πανηγύρεις κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, Π.Ε., 2α περίοδος, 2 (1946) 509 - 518.

Κουρίλα Εὐλογίου, Ὁ κατάλογος τῶν ἐπισήμων ἀθωνικῶν ἐγγράφων τοῦ Οὐσπένσκι, Ε. Ε.Β.Σ. 8 (1931) 66 - 105.

Κουρίλα Εὐλογίου, Βιογραφικὸς κατάλογος μητροπολιτῶν Ἡρακλείας, Θρακικὰ 28 (1958) σελ. 3 κέ.

Kramers J., Ἄρθρον Βέροια (Καραφέρεια), εἰς Encyclopédie de l'Islam, τόμ. 2ος, Λειψία 1927, στήλη 783.

Κριαρᾶ Ἐμμανουήλ, Ἡ παιδεία στὸ Βυζάντιο, Παιδεία 5 (1951) 259 - 268 καὶ 335 - 343.

Κυριαζοπούλου Β. - Λιβαδᾶ Γ., Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου Ἅγιος Ἀντώνιος, Α.Δ. 20 (1967), μέρος Αον (Μελέται), 6 - 14.

Κυριακίδου Στίλπωνος, Τὰ χρυσόβουλλα τῆς παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Προδρόμου. Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου, Ἀθῆναι 1935, σελ. 529 - 544.

Κυριακίδου Στίλπωνος, Σισίνιος, στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος, Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσούντα, ἐπίμετρον τοῦ 6ου τόμου τοῦ Α.Θ.Α.Γ.Θ., σελ. 680 - 683.

Λαμέρα Κ., Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας δημογερόντων, Μ.Χ. 3 (1940) 7 - 8.

Λαμπάκη Γεωργίου, Μουσεῖον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, Δ.Χ.Α.Ε. 4 (1901) 79 - 80.

Λαμπάκη Γεωργίου, Αἱ ἐκκλησίαι μας καὶ οἱ Ρουμάνοι, ἐφημ. «Ἀθῆναι» (Γ. Πώπ), 5.2.1906.

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Λαμπάκη Γεωργίου, Ἡ Ἔξω Παναγιὰ τῆς Βεροίας, ἐφημ. «Ἀθῆναι», 3.2.1906.
Λάμπρου Σπυρίδωνος, Ἕλληνες ζωγράφοι πρὸ τῆς ἁλώσεως, Ν.Ε. 5 (1908) 279.
Λάμπρου Σπυρίδωνος, Οἱ Κώδικες τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Τεργέστῃ ἑλληνικῆς κ
τος, Ν.Ε. 6 (1909) 71.
Λαμψίδου Ὀδ., Μιχαὴλ τοῦ Παναρέτου, περὶ τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, Α.Π. 22
5 - 128.
Λαμψίδου Ὀδ., Ἡ Χρονικὴ σύνοψις τοῦ Μανασῆ καὶ τὸ ἄσμα τοῦ Γαβρᾶ, Α.Π. 22
199 - 219.
Λαούρδα Βασιλείου, Ὁ Συμβουλευτικὸς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς τοῦ Μανουὴλ Πα
γου, Μακεδονικὰ 3 (1953 - 1955) 280 - 307.
Lascaris M., Actes Serbes de Vatopédi, Byzantinoslavica 6 (1935 - 1936) 16
Lascaris M., Survivances dans la toponymie de la Macédoine des «Francs» d
et après la IV Croisade, Byzantion 23 (1953) 5 - 10.
Λάσκαρι Μ., Ναοὶ καὶ Μοναὶ τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1405 εἰς τὸ ὁδοιπορικὸν τοῦ ἐ
λένσκ Ἰγνατίου, τόμος Ἀρμενοπούλου, 315 - 344.
Λαυριώτου Ἀλεξάνδρου, Περὶ τῆς χιακῆς οἰκογενείας Καλοθέτου, Ἑβδομαδιαία
ρησις Νεολόγου Κωνσταντινουπόλεως, 2 (1893) 401 - 403.
Λαυριώτου Σ., Ἀναγραφαὶ ἐγγράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασ
Ἄθω, Β.Ν.J. 7 (1928 - 1929) 388 - 428.
Laurent V., Les signataires du second synode des Blachernes, E.O. 16 (1927)
Laurent V., Σφραντζῆς et non Φραντζῆς, R.E.B. 9 (1951) 170 κέ. καὶ B.Z. 44
374 - 376.
Laurent V., A propos des mémoires du grand ecclésiarque Sylvestre Syropou
E.B. 23 (1965) 140 - 147.
Laurent V., Note additionnelle. La liste de présence de la lettre aux Hag
R.E.B. 6 (1948) 187 - 190.
Lemerle P., Recherches sur les institutions judiciaires à l'époque de Paléo
Παγκάρπεια, Mélanges H. Grégoire, Annuaire de l'Institut de Philo
d'Histoire orientale et slave 9 (1949), Bruxelles 1949, σελ. 369 - 3
Lluch A. R., γαλλ. μετ. M. C. P. Cicellis, La compagnie Catalane sous le com
ment de Thibaut de Chepoy. Campagnes de Macédoine et de Thessalie
1310), L'Hellénisme Contemporain, 2ème série, 8 (1954) 395 - 406
521 καὶ 9 (1955) 43 - 65.
Loenertz R., Manuel Paléologue et Démétrius Cydonès, Remarques sur leur
spondance, E.O. 36 (1937) 271 - 287, 474 - 487 καὶ 37 (1938) 107 -
Loenertz R., Isidore Glabas métropolite de Thessalonique (1380 - 1396), R.
(1948) 181 - 187.
Loenertz R., Note sur une lettre de Démétrius Cydonès à Jean Cantacuzène,
(1951) 405 - 408.
Loenertz R., Notes sur le règne de Manuel II au Thessalonique 1381/1382 - 138
50 (1957) 390 - 396.
Μακαρόνα Χαραλάμπους, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, Μακεδονικὰ 1 (1940) 463 - 49
(1941 - 1952) 590 - 672.
Μαρμαρᾶ Μιχαήλ, Ἀπειλοῦνται μὲ ἀφανισμὸν τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Βεροία
«Ἑλληνικὸς Βορρᾶς», 6.5.1962.
Μάτση Νικολάου, Περὶ τὴν παράφρασιν τοῦ Συντάγματος τοῦ Ματθαίου Βλάστ
τοῦ Κουνάλη Κριτοπούλου, Ε.Ε.Β.Σ. 34 (1965) 175 - 201.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μάτση Νικολάου, Τὸ Νομοκριτήριον ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2764 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Ε.Ε.Β.Σ. 35 (1966 - 1967) 202 - 209.

Μέρτζιου Κωνσταντίνου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ξενικῶν ἠπειρωτικῶν τοπωνυμιῶν, Η.Χ. 9 (1934) 182 κέ.

Metcalf D., Ἡ ἱστορικὴ τοποθέτησις βυζαντινῶν νομισμάτων Θεσσαλονίκης (829 - 1204), Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1964, 258 - 260.

Μιχαηλίδου Μύρωνος, Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας καὶ Θράκης, Α.Δ. 20 (1965), μέρος Β', (Χρονικά), τεῦχ. 3ον, 473 - 476, Α.Δ. 21 (1966), μέρος Β', (Χρονικά), τεῦχ. 2ον, 369 - 371.

Milson N. - Darrouzès J., Restes du cartulaire de Hièra - Xerochoraphion, R.E.B. 26 (1968) 5 - 47.

Μουντζούρη Ἰωάννου, Τὰ χαριστικὰ καὶ ἐλεύθερα μοναστήρια, Θεολογία 25 (1964) 87 - 123.

Μουτσοπούλου Νικολάου, Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου στὴ Μικρὴ Πρέσπα, Δ.Χ.Α.Ε., περίοδος Δ, 4 (1964) 163 - 203.

Μυστακίδου Βασιλείου, Διάφορα περὶ Θεσσαλονίκης σημειώματα, Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, ΚΖ (1898 - 1899) 369 - 388.

Μυστακίδου Βασιλείου, Θρακικὰ ὅρια, Θρακικὰ 1 (1927) 43 - 47.

Nasljedova R., Τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9ου καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10ου αἰ., κατὰ τὸν Ἰωάννην Καμενιάτην (ρωσσιστί), Viz. Vrem., 2α σειρά, 8 (1956) 61 - 84.

Năsturel P., Sur quelques Boyards Roumains d'origine Grecque aux XIVe et XVe siècles, R.E.B. 25/II (1967) 107 - 111.

Νερούτσου Τάσου, Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, Δ.Ι.Ε.Ε., 1η σειρά, 4 (1892) 51 κέ.

Nersessian S., Remarks on the date of the Menologium and the psalter written for Basil, Byzantion 15 (1940 - 1941) 104 - 145.

Νυσταζοπούλου Μαρίας, Ὁ ἐπὶ τοῦ Κανικλείου καὶ ἡ Ἐφορεία τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς, Σύμμεικτα 1 (1966) 76 - 96.

Oikonomidès N., Contribution à l'étude de la pronoia au XIIIe siècle, R.E.B. 22 (1964) 158 - 175.

Οἰκονομίδη Ν., Ὁ βίος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Κυθήρων (10ος αἰών), Πρακτικὰ Γ' πανιονίου συνεδρίου, Ἀθῆναι 1967, σελ. 264 - 291.

Oberhummer E., ἄρθρον Beroia ἐν Pauly - Wissowa - Kroll, R.E., τόμ. 3ος, στῆλαι 304 - 305.

Ὀρλάνδου Ἀναστασίου, Βεροίας ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, Α.Δ. 2 (1916) 144 - 163.

Ostrogorskij G., La pronoia, Byzantion 22 (1952) 437 κέ.

Ostrogorskij G., Byzantine cities in the early middle Ages, D.O.P. 13 (1959) 47 κέ.

Πάλλα Δ., Αἱ αἰσθητικαὶ ἰδέαι τῶν Βυζαντινῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως, Ε.Ε.Β.Σ. 34 (1965) 313 - 331.

Παναγιωτάκη Νικολάου, Ἱστορία τοῦ Ἄθωνος, ἄρθρον εἰς Θ.Η.Ε., τόμ. 1ος, Ἀθῆναι 1962, στῆλαι 859 κέ.

Παναγιωτάκη Νικολάου, Λέων ὁ Διάκονος, Ε.Ε.Β.Σ. 34 (1965) 1 - 138.

Παναγιωτάκη Νικολάου, Ἔρευναι ἐν Βενετίᾳ, Θησαυρίσματα 5 (1968) 45 - 118.

Παπαδοπούλου Στεφάνου, Μακεδονικὰ σύμμεικτα, Μακεδονικὰ 6 (1964 - 5) 152 - 172.

Παπαγεωργίου Κωνσταντίνου, Οἱ δύο τουρκικὲς κατακτήσεις τοῦ γιαννιώτικου κάστρου, Η.Ε. 4 (1955) 419 - 426.

Παπαγεωργίου Πέτρου, Ἐκδρομὴ εἰς τὴν βασιλικὴν καὶ πατριαρχικὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, τῆς Φαρμακολυτρίας ἐν τῇ Χαλκιδικῇ, Β.Ζ. 7 (1898) 57 - 82.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Παπαγεωργίου Πέτρου, Θεσσαλονίκης βυζαντινοὶ ναοὶ καὶ ἐπιγράμματα αὐτῶν, Β.Ζ. 10 (1901) 23 - 39.

Παπαδημητρίου Ἰωάννου, ἄρθρον Βέροια (ἀρχαιολογ.), Μ.Ε.Ε. 7, σελ. 134, στήλη α.

Patinot J., ἄρθρον Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης, Θ.Η.Ε.. τόμ. 12 (συμπλήρωμα), Ἀθῆναι 1968, στῆλαι 782 - 783.

Πατρινέλη Χρήστου, Ἕλληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως, Ε.Μ.Α. 8/9 (1958 - 1959) 63 - 124.

Πατρινέλη Χρήστου, Βατοπεδίονος μονή, ἄρθρον εἰς Θ.Η.Ε., τόμ. 3ος, Ἀθῆναι 1963, στῆλαι 762 - 764.

Πελεκανίδου Στυλιανοῦ, Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας, Α.Δ. 16 (1960), μέρος Β', (Χρονικά), 222 κέ., 17 (1961 - 1962), μέρος Β', (Χρονικά), 252 - 258.

Pelekanides S., Byzantine monuments in Greek Macedonia, Research work and Restoration, 1912 - 1962, B.S. 3, B (1962) 459 - 468.

Πελεκανίδου Στυλιανοῦ, Ἔρευναι ἐν τῇ Ἄνω Μακεδονίᾳ, Μακεδονικὰ 5 (1961 - 1963) 362 - 414.

Πέτσα Φωτίου, Ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, Α.Δ. 17 (1961 - 1962), μέρος Β' (Χρονικά), 218 - 219, 18 (1963) 212 - 213, 19 (1964) 350 - 366, 20 (1965) 423 - 440.

Πέτσα Φωτίου, Ἀνασκαφαὶ Ναούσης, Π.Α.Ε. 1965, 36 - 46.

Πέτσα Φωτίου, Ἄρθρον Βέροια εἰς Ε.Α.Α.Ε.Ο., τόμ. 7ος, Roma 1966, σ. 1135 - 1136.

Πέτσα Φωτίου, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, Μακεδονικὰ 7 (1966 - 1967) 277 - 369.

Φοροπούλου Νικολάου, Καλόθετος Ἰωσήφ, ἄρθρον εἰς Θ.Η.Ε., τόμ. 7, Ἀθῆναι 1965, στήλη 116.

Φουρίκη Π., Πόθεν τὸ ἐθνικὸν Ἀρβανίτης, Ἀθηνᾶ ΜΓ (1931) 3 κέ.

Πολάκη Παρ., Ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τοῦ πρωτείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Θεολογία 24 (1953) 374 κέ.

Πολίτου Λίνου, Σημείωμα περὶ τοῦ βιβλιογράφου Ἰωάννου Δούκα τοῦ Νεοκαισαρείτου, Εἰς μνήμην Σπυρ. Λάμπρου, Ἀθῆναι 1935, 587 - 595.

Πούλου Ἰωάννου, Ἡ ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν εἰς Κορινθίαν, Ε.Μ.Α. 3 (1950) 30 - 105.

Ρωμαίου Κωνσταντίνου, Τὸ ἀνάκτορον τῆς Παλατίτσας, Α.Ε., εἰς μνήμην Γ. Οἰκονόμου, τόμ. 1ος, 1955, 141 - 150.

Ράλλη Κωνσταντίνου, Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐξάρχων, Π.Α.Α. 11 (1936) 146 κέ.

Ράλλη Κωνσταντίνου, Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τίτλων τῶν ὑπερτίμων καὶ ἐξάρχων, Π. Α.Α. 13 (1938) 155 κέ.

Σαββίδη Γεωργίου, Προσεγγίσεις στὸν W. M. Leake, Ἐποχές, τεῦχ. 43 (Νοέμβριος 1966), 480 - 500 καὶ εἰς ἀνάτυπον.

Sakazov Iv., Documents récemment découverts, datant de la fin du XIVe siècle et concernant les Bulgares de la Macédoine, Revue Macédonienne, VI (1932), fasc. 2 et 3, 1 - 62.

Σακελλαροπούλου Πολυκάρπου, ἄρθρον Βέροια, Μ.Ε.Ε. 7, 130 - 132.

Σακελλαριάδου Σπήλιου, Περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου, Α.Ι.Δ. 12 (1940) 191 - 212.

Σάκκου Στεργίου, Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος τοῦ 1170, Θεολογικὸν Συμπόσιον, Χαριστήριον εἰς τὸν καθηγητὴν Παναγιώτην Κ. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1967 καὶ εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος μὲ τίτλον, Ὁ πατήρ μου μείζων μου ἔστιν. Β', Ἔριδες καὶ σύνοδοι κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1968.

Senkevist G., Σκενδέρβεης Γεώργιος, ὁ ἡγέτης τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα (ρωσσιστί), V.I. 3 (1968) 71 - 82.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σμυρλῆ Ἀντωνίου, Τοπογραφικὰ Βεροίας. «Παληόφορος». Μακεδονικὰ Χρονικά, Θεσσαλονίκη 1934, σελ. 4.

Σμυρλῆ Λώλη, Ἡ πυρκαϊὰ τῆς Βεροίας στὴ λαϊκὴ παράδοση, Μακεδονικὰ 1 (1940) 518 - 519 (Σύμμεικτα).

Soloviev A., Autour des Bogomiles, Byzantion 22 (1952) 81 κέ.

Σοκολὼφ Ι., Ἐργασίαι τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσσικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, Viz. Vrem., 1ης σειρᾶς, 7 (1900) 574 - 588 (ρωσσιστί).

Σωτηριάδου Γεωργ., Τὸ μακεδονικὸν Δῖον καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Γότθων παρὰ τὸν Ὄλυμπον, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τόμ. 1932, σελ. 445 - 471.

Σωτηρίου Γεωργίου, Βυζαντιναὶ βασιλικαὶ Μακεδονίας καὶ Παλαιᾶς Ἑλλάδος, B.Z. 30 (1929 - 1930) 568 - 569.

Σωτηρίου Γεωργίου, Ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀχιλλείου τῆς Πρέσπας καὶ αἱ βουλγαρικαὶ περὶ τῆς ἱδρύσεως τούτου ἀπόψεις, Π.Α.Α. 20 (1945) 8 - 14.

Σωτηρίου Γεωργίου, Ἡ ἀναγέννησις τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων καὶ ἡ ὑστάτη φάσις αὐτῆς εἰς τὸν Μυστρᾶν, Π.Α.Α. 28 (1953) 234 - 237.

Σούλη Γεωργίου, Ἡ πρώτη περίοδος τῆς Σερβοκρατορίας ἐν Θεσσαλίᾳ (1348 - 1356), Ε.Ε.Β.Σ. 20 (1950) 56 - 74.

Σούλη Γεωργίου, Αἱ νεώτεραι ἔρευναι περὶ τοῦ Γεωργίου Καστριώτου Σκενδέρμπεη, Ε. Ε.Β.Σ. 28 (1958) 446 - 457.

Σπυριδάκη Γεωργίου, Βυζαντιναὶ παραδόσεις, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α., περιοδ. 2α, 5 (1954 - 1955) 358 - 369.

Σπυριδάκη Γεωργίου, Τὸ δημῶδες ἆσμα τοῦ κάστρου τῆς Ὡριᾶς, Ε.Λ.Α.Α.Α., 13 - 14 (1960 - 1961) 3 - 34.

Σταθοπούλου - Ἀσδραχᾶ Καίτης, Οἱ τουρκικὲς καταλήψεις τῆς Βεροίας (14ος, 15ος αἰ.) καὶ τὰ προνόμια μιᾶς χριστιανικῆς οἰκογένειας, Ε.Τ., τεῦχ. 122 - 123 (Φεβρουάριος - Μάρτιος 1965) 152 - 157.

Σταμούλη Μιλτ., Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, Θρακικὰ 14 (1940) 7 - 230.

Σταμούλη Σωφρονίου, Δοκίμιον μακεδονικοῦ ἁγιολογίου, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν 5 (1912) 19 - 29.

Σταμούλη Σωφρονίου, Βεροιακὰ σημειώματα, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν 6 (1913) 136 - 140.

Σταμούλη Σωφρονίου, Βεροιακός, ἐφημ. «Βέροια», 3.4.1927.

Σταμούλη Σωφρονίου, Συμβολὴ εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐπισκόπων Βεροίας καὶ Ναούσης, Ε. Μ.Α. 12 (1962) 45 - 56.

Στεργέλλη Ἀριστείδου, Νέα βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο, Θησαυρίσματα 5 (1968) 249 - 254.

Στεργιοπούλου Κωνσταντίνου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων, Η. Χ. 8 (1932) 99 κέ.

Stiernon L., Notes de titulature et de prosopographie byzantines, R.E.B. 21 (1963) 179 - 198.

Stiernon L., Notes de titulature et de prosopographie byzantines. Sebaste et gambros, R.E.B. 23 (1965) 222 - 243.

Stoikov R., μετ. Γ. Σαμαρᾶ, Ἡ πρώτη περὶ Ἀλβανῶν πληροφορία εἰς τὰς ἱστορικὰς πηγάς, Δ.Σ.Β. 18 (1968) 44 - 48.

Taeschner F. - Wittek P., Die Vezirfamilie der Čandarlyzâde (14/15 Jhdt.) und ihre Denkmäler, Der Islam 18 (1929) 60 - 115.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Tafel Th., ἄρθρον Beroea, εἰς R.E. τοῦ Pauly (α' ἔκδοσις), τόμ. 1ος, στῆλαι 1099 - 1101.

Θεοχαρίδου Γεωργίου, Ὁ ζωγράφος Γεώργιος Καλλιέργης, Μακεδονικὰ 4 (1957) 541 - 543 (Σύμμεικτα).

Θεοχαρίδου Γεωργίου, Οἱ ἱδρυταὶ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ μονῆς τῶν Βλατταίων, Τιμητικὸς (πανηγυρικὸς) τόμος Γρηγορίου Παλαμᾶ, Θεσσαλονίκη 1959, 49 - 70.

Θεοχαρίδου Γεωργίου, Δημήτριος Δούκας Καβάσιλας καὶ ἄλλα προσωπογραφικὰ ἐξ ἀνεκδότου χρυσοβούλλου τοῦ Καντακουζηνοῦ, Ἑλληνικὰ 17 (1962) 1 - 23.

Θεοχαρίδου Γεωργίου, Ἄγνωστα τοπογραφικὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἐξ ἀνεκδότων ἐγγράφων τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς Διονυσίου, Μακεδονικὰ 5 (1961 - 1963) 1 - 14.

Θεοχαρίδου Γεωργίου, Οἱ Τζαμπλάκωνες. Συμβολὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν μακεδονικὴν προσωπογραφίαν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, Μακεδονικὰ 5 (1961 - 1963) 125 - 183.

Τζιράκη Νικολάου, Παντελεήμονος μονή, ἄρθρον εἰς Θ.Η.Ε., τόμ. 9ος, Ἀθῆναι 1966, στήλη 1128.

Τόζη Γιάννη, Σιατιστινά, Μακεδονικὰ 2 (1941 - 1952) 311 - 331.

Τωμαδάκη Νικολάου, Αἱ περὶ Μακεδόνων σκλάβων ἐν Κρήτῃ εἰδήσεις Ἰωσὴφ Βρυεννίου (1401), Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου, Ἀθῆναι 1953, σελ. 105 - 111.

Voznou M., (περίληψις Θ. Βλαχοπούλου), Μεταβολαὶ εἰς τὰς βουλγαροβυζαντινὰς σχέσεις, ἐπὶ τσάρου Συμεών, Δ.Σ.Β., τεῦχος 15, ἔκδ. Ι.Μ.Χ.Α. τῆς Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 22 - 24.

Wittek P., La descendance chrétienne de le dynastie Seldjouk en Macédoine, E.O. 33 (1934) 409 - 412.

Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου, Τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης, Α.Ε. 1932, 133 κέ.

Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου, Ἡ Παλαιολόγειος παράδοσις εἰς τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν ζωγραφικήν, Δ.Χ.Α.Ε., περίοδος Δη, 2 (1960 - 1961) σελ. 8.

Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου, Βυζαντινὴ ζωγραφική, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1951, 49 - 55.

Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου, Τὸ ἱστορημένον Εὐαγγέλιον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, Θησαυρίσματα 1 (1962) 63 - 88.

Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου, Οἱ Φράγκοι στὴ Θεσσαλονίκη, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1965, σελ. 37 - 40.

Ζακυθηνοῦ Διονυσίου, Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, Ἑλληνικὰ 5 (1932) 199 - 204.

Ζακυθηνοῦ Διονυσίου, Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει, Ε.Ε.Β.Σ. 17 (1941) 209 - 274, 18 (1948) 42 - 62, 21 (1951) 179 - 209.

Ζακυθηνοῦ Διονυσίου, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι καὶ αἱ σλαβικαὶ τοπωνυμίαι, Ν. Ἑστ. 35 (1944) 485 - 490 καὶ 536-542.

Zlatarsky V., Οἱ Κυβερνῆται καὶ διοικηταὶ τῆς Βουλγαρίας ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, Byzantinoslavica 4 (1932) 139 - 158 καὶ 370 - 396 (βουλγαριστί, μετὰ περιλήψεως, σελ. 396 - 398, εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν).

Ζάγκλη Δημ., Ἱστορικὰ Σημειώματα. Αἱ δύο Μακεδονίαι, Α.Θ.Λ.Γ.Θ. 22 (1957) 333 - 342.

Ζάγκλη Δημ., Τρία θέματα βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ βουλγαρικὲς ψευδολογίες, Α.Θ.Λ.Γ.Θ. 33 (1967) 1 -82.

Ζαχαριάδου Ἐλισάβετ, Οἱ Χριστιανοὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἰζζεδδὶν Καϊκαοὺς Β' στὴ Βέροια, Μακεδονικὰ 6 (1964) 62 - 74.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

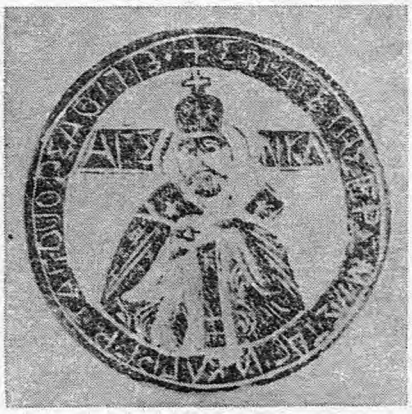

Ἡ σφραγὶς τῆς μονῆς (νῦν ναοῦ) τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῆς ἐνορίας τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου (1713), ἡ ὁποία εἶναι κεχαραγμένη ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς στρογγύλης σφραγῖδος, φυλασσομένης εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Βεροίας. (Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, εἰκ. 50, σελ. 81 καὶ εἰκ. 1, ἐξωφύλλου).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ*

'Ααρών, 112.
"Αβαρες, 18, 143.
'Αβαροσλάβοι, 9.
"Αβελ, 'Αρμένιος, 78.
'Αβρὲτ Χισὰρ (Γυναικόκαστρον), 59.
'Αβύδου κατεπανίκιον, 79.
'Αγαρηνοί, βλ. καὶ Τοῦρκοι, 61.
"Αγγελος 'Αλέξιος, κυρίαρχος τῆς Θεσσαλίας, 55.
'Αγγέλου -'Ασὰν Εἰρήνη, 33.
"Αγγελος Δημήτριος, δεσπότης τῆς 'Ηπείρου, 34.
"Αγγελος Θεόδωρος, δεσπότης τῆς 'Ηπείρου, 31, 33, 34, 155.
"Αγγελος Θεόδωρος, υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Β', 36.
"Αγγελος 'Ιωάννης, δεσπότης τῆς 'Ηπείρου, 34.
"Αγγελος 'Ιωάννης Δούκας, 36.
"Αγγελος 'Ιωάννης, ἀνεψιὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἄρχων τῆς Θεσσαλίας, 41, 43, 45, 80.
"Αγγελος Μανουήλ, δεσπότης τῆς 'Ηπείρου, 33, 34.
"Αγγελος Μιχαὴλ Β', δεσπότης τῆς 'Ηπείρου, 34, 35, 36.
'Αγγέλου Μαρία, σύζυγος Νικηφόρου Λασκάρεως, 35.
'Αγγελοχώριον, χωρίον, 159 (βλ. καὶ Βέτιστα).
'Αγία:
'Ιερουσαλήμ, 169, 189.
Παρασκευή, 169.
Σολομονή, 169.
Τριάς, τοποθεσία τῆς Μελίκης, 103.
"Αγιον "Ορος ("Αθωνος) 3, 4, 63, 97, 144, 166, 170, 171, 192, 199.
"Αγιος:
'Αντώνιος, κορυφὴ τοῦ 'Ολύμπου, 199.
Γεώργιος, χωρίον (βλ. καὶ Γιάντσιστα), 159.
Γεωργίου, Βάλτος, 93.
Δημήτριος Θεσσαλονίκης, 10, 12, 128.
Κλήμης, ἀρχιεπίσκοπος 'Αχρίδος, 155, 169, 170.
Νικόλαος, τοποθεσία Μελίκης, 103.
Παῦλος (βλ. καὶ Κουτσούφλιανη), χωρίον, 159.
'Αγκαθιὰ (βλ. Γκριτζάλη καὶ Κριτζίστα), χωρίον, 12, 95, 96, 104, 161, 162.
'Αγχίαλος, 14, 16, 17, 18.
'Αδριανούπολις, 7, 18, 28, 29, 45, 58, 146, 157.
'Αζίνης, 69.
'Αζμοῦτζι, τοποθεσία, 95, 119, 138.
'Αθανάσιος, οἰκουμενικὸς πατριάρχης, 130.
'Αθῆναι, 'Αθηναῖοι, 96, 101, 115, 140.
'Αθηνόδωρος, ἀναγνώστης, 117.
'Αθίγγανοι (Γύφτοι), 113.
"Αθως (βλ. καὶ "Αγιον "Ορος))130.
Αἰγαῖον, 20.
Αἰγίνιον, βλ. Λιμπάνοβον.
'Αϊδίνιον, 44.
Αἶνος, 54.
Αἰτωλία, 34.
'Ακάκιος, ἀρχιερεὺς τῆς Βεροίας τῆς Συρίας, 164.
'Ακαρνανία, 52.
'Ακίνδυνος, ἀντησυχαστής, 135, 166.
'Ακροπολίτης Γεώργιος, πραίτωρ, 35, 36, 120.
'Αλάμπορον, χωρίον, 12, 161.
'Αλάριχος, ἀρχηγὸς τῶν Γότθων, 7.
'Αλβανοί, 9, 55-57, 58, 69, 113.

* Δὲν μνημονεύονται οἱ συγγραφεῖς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

'Αλδουίνος, ἀρχηγὸς Νορμανδῶν, 26 (βλ. «Παροράματα»).
'Αλεξάνδρεια (Αἰγύπτου), 127.
'Αλεξάνδρεια ('Ημαθίας), βλ. καὶ Γηδᾶς καὶ Γιδᾶς, 96, 100-101, 161.
'Αλεξανδρείας Βάλτος, 93.
'Αλέξανδρος Δ', πάπας τῆς Ρώμης, 35.
'Αλιάκμων, ποταμός, 12, 49, 96, 110, 145, 197.
'Αλληλούϊας, Βεροιεύς, 40, 90-91, 117.
'Αλμωπία, 12.
'Αλουσιᾶνος, τοξότης, 44.
'Αλωποφόνου Μαρία, 118.
'Αναστάσιος, ὕπατος καὶ αὐτοκράτωρ, 9, 83, 143, 194.
'Ανατολικὴ Μακεδονία, 15, 27, 28, 29.
'Ανδριανὴ Εὐδοκία, 118, 119.
"Ανθιμος, μοναχός, 191.
"Αννα Καπουσῆ, πύλη τῆς Βεροίας, 116, 144, 145.
'Αντώνιος, ἐπίσκοπος τῆς Βεροίας (;), 162.
"Ανω 'Αλβανία, 49.
"Ανω Λοζίτσα, βλ. Λοζίτσα.
'Αξιός, ποταμός, 42, 43, 51, 81.
'Αξιούπολις, 8.
"Αουσβιτς, 110, 111.
'Απόκαυκος 'Αλέξιος, μέγας δούξ, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46.
'Απόκαυκος 'Ιωάννης, 46.
'Απόστολος Παῦλος, 110, 111, 160, 162, 194.
'Αραβαντηνός, Βεροιεύς, 118.
"Αραβες, βλ. Σαρακηνοί.
'Αρβανίτες, 49.
'Αργαῖος Α', βασιλεὺς Μακεδονίας, 141.
'Αρδαμερίου ἐπίσκοπος, 30.
'Αρδέα, 8, 82.
"Αρειος, 163.
'Αριάνης, 97.
'Αριανίτης, 121.
'Αριανίτισσα, ἀρχόντισσα τῆς Βεροίας, 60.
'Αριανίτου δίκαια, 95.
'Αρκαδιόπολις, 27.
'Αρκουδοχῶρι, ('Αρκοχώρι), χωρίον, 109.
'Αρμενόπουλος, Βεροιεύς, 118.
'Αρμενόπουλος Κωνσταντῖνος, νομοφύλαξ καὶ κριτὴς τῆς Θεσσαλονίκης, 118, 119.
"Αρμπενος, ἐκ Χλερηνῶν (Φλωρίνης), 40, 90.
"Αρνισσα, βλ. "Οστροβος.
"Αρσεν (νῦν 'Αρσένιον), χωρίον, 159.
'Αρσένιον, χωρίον, 159.
'Αρσένιος, ἱερομάρτυς, μητροπολίτης τῆς Βεροίας, 73, 167, 168.
'Αρσλὰν Ρουκνεδδὶν Κιλίτς, σουλτάνος τοῦ 'Ικονίου, 115.
'Αρτινὴ Μαρία, 119, 135.
'Αρχέλαος Α', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 141.
'Αρὼν ('Ααρών), Βεροιεύς, 112.
'Ασὰν Α', ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, 27.
'Ασὰν Β', 'Ιωάννης, ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, 29, 33.
'Ασὰν Μιχαὴλ Α', ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, 29.
'Ασημούτζι, βλ. 'Αζμοῦτζι.
'Ασία, 7.
'Αστραπύρης ἢ 'Αστραπήρης [Μελίκης], Βεροιεύς, 40, 90, 96, 103, 116.
'Αταλιώτης Μιχαήλ, 118, 119.
'Ατταλειάτης Μιχαήλ, 118, 119.
'Ατταλειάτης Συμεών, 119.
'Αττική, 37.
'Αττίλας (βλ. καὶ Οὖννοι) 7, 8.
Αὐγότσι, χωρίον, 109.
Αὐσονάρχης, διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βεροίας, 80, 87.
Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος, βλ. Τραπεζοῦς.
'Αχαΐα, 10.
'Αχελός, βλ. 'Αγχίαλος.
'Αχουμάτης ἢ 'Αχμάτης, σουλτάνος τῶν Τούρκων, 62.
'Αχρὶς, (βλ. καὶ 'Οχρίς), 10, 11, 20, 23, 86, 118, 121, 146, 154, 155, 156, 157, 159, 169, 170, 192.
'Αχυραΐτη Μαρία, 119.
'Αχυραΐτης 'Ιωαννάκος, 119.
'Αχυραΐτης Κωνσταντῖνος, 119.
'Αχυραΐτης Λέων, 119.
'Αχυραΐτης Νικήτας, 119.

Βαγιαζὶτ Α', σουλτάνος τῶν Τούρκων, 63, 64, 65, 67, 68, 128.
Βαιουνῆται, 10.
Βαλκανικὴ Χερσόνησος - Βαλκάνια, 7, 56, 66.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βαλμάδα, χωρίον, 161, 162.
Βάλος Εὐριπιώτης, 87 (βλ. «Παροράματα»), 91.
Βάλος Τζαμᾶς, 79, 86 - 87.
Βανίανες, ζευγηλατεῖον, 94, 133.
Βαρβάρες, χωρίον, 161.
Βαρδάριος (βλ. καὶ Ἀξιός), 81.
Βαρδαρίου θέμα, 30, 82.
Βαρδαριῶται Τοῦρκοι, 113, 114.
Βαρλαάμ, μοναχός, 166.
Βασίλειον τῆς Νικαίας, 34-36.
Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, αὐτοκράτωρ, 17, 20, 22, 23, 24, 78, 114, 154.
Βασίλειος, ἐπίσκοπος, 164, 165.
Βασιλικὴ πόρτα (βλ. καὶ βασιλικὴ πύλη), 144-145.
Βασιλικὴ πύλη, τῆς Βεροίας, 50, 138, 139, 144-145.
Βασιλικὸς ποταμὸς (βλ. καὶ Τριπόταμος), 99, 138, 140, 144, 149, 189.
Βασιλικιώτικος ποταμὸς (βλ. καὶ Βασιλικὸς ποταμός), 139.
Βάτα, τοποθεσία, 138.
Βατάτζης Ἰωάννης, αὐτοκράτωρ, 34, 35,36.
Βατικανόν, 146.
Βέκκος, οἰκουμενικὸς πατριάρχης, 165.
Βελεγεζῆται, 10.
Βενετία - Βενετοί, 61, 66, 68.
Βεργῖνα, μυθικὴ βασίλισσα τῆς Βεροίας, βλ. Βιργινία.
Βεργῖνα, χωρίον, 104.
Βεργοία (= Βέροια), 69.
Βερζῆται, 10.
Βέρμιον, ὄρος, 12, 57, 107, 109, 139, 161.
Βερόη Θράκης (βλ. καὶ Εἰρηνούπολις), 14, 15, 16, 17, 18, 25, 27, 30, 59, 162, 163, 164.
Βέροια, πολλαχοῦ.
Βέροια Συρίας (βλ. καὶ Χαλέπι) 18, 164.
Βεροίας Βάλτος, 93.
Βέρρης ἢ Βερροιώτης Ἰωάννης, 120.
Βερροιώτης Γεώργιος, 119.
Βερροιώτης, μέγας διερμηνευτὴς (=Γεώργιος Τσιμισκῆς), 120.
Βερροιώτης Μιχαήλ, 120.
Βέστιτσα (νῦν Πολυπλάτανος), χωρίον, 159.
Βέτιστα (νῦν Ἀγγελοχώρι), χωρίον, 159.
Βῆμα Ἀποστόλου Παύλου, ἐν Βεροίᾳ, 67, 142, 148.
Βησσαρίων, 126.
Βήσσοβον, χωρίον, 105.
Βιβλιοθήκη:
Βουλῆς, 2, 109.
Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, 2.
Γεννάδειος, 2.
Δημοσία Βεροίας, 2, 117, 123, 127.
Δημοτικὴ Θεσσαλονίκης, 2.
Δημοτικὴ Κοζάνης, 2.
Ἐθνικὴ Ἀθηνῶν, 2, 60, 119, 196.
Ἐθνικὴ Παρισίων, 100.
Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 2.
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 2.
Βικέλα λόφος, 150.
Βιργινία ἢ Βεργῖνα, μυθικὴ βασίλισσα τῆς Βεροίας, 70-72, 147.
Βιτώλια (Μοναστήρι), 60.
Βλάσταρις Ματθαῖος, 125.
Βλαχία, Μ., 54.
Βλαχοβούλγαροι, 27.
Βλάχοι, 27, 49, 137.
Βοδενὰ (βλ. καὶ Ἔδεσσα), 26.
Βοημοῦνδος, ἀρχηγὸς τῶν Νορμανδῶν, 26.
Βολερόν, 29, 79.
Βολεροῦ θέμα, 85.
Βόρειος Γαλλία, 25.
Βόρειος Ἤπειρος, 49.
Βοσόγραδα, 23.
Βόσσοβα (=Σφηκιά), χωρίον, 105.
Βοτανειάτης Μανουήλ, 100.
Βουλγαρία - Βούλγαροι, 7, 9, 11, 13, 14, 18, 20, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 78, 84, 85, 113, 114, 137, 144, 154, 155, 160.
Βουλκάσιν Μάρκος, 55.
Βούρλα, πόλις, 59.
Βρίγες (Φρύγες), 140.
Βρυσάκι, χωρίον (βλ. καὶ Ρέσιανη), 96, 99, 104, 159, 161.
Βρυσακίου Βάλτος, 93.
Βυζάντιον, βυζαντινὸν κράτος, πολλαχοῦ.

Γαβρᾶ, βυζαντινὴ οἰκογένεια, 101, 121.
Γαβρᾶς Ἴχυς, 120.
Γαβρᾶς Ἰωάννης, 11.
Γαβρᾶς Μιχαήλ, 121.
Γαβριήλ, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, 63, 166.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γαλάται, 12, 142.
Γαλλικός, ποταμός, 39, 41.
Γαύροβον, κωμόπολις πλησίον τοῦ 'Αξιοῦ, 43.
Γερμανοί, μισθοφόροι, 41, 42, 47, 50, 51, 145, 149.
Γερμανός, προπατριαρχεύσας, 120.
Γερόντιος, ἐπίσκοπος Βεροίας, 162-163.
Γέται, 9.
Γεωργιανοί, χωρίον Βεροίας, 24.
Γεωργιανὸς (Ρῶσσος), 85.
Γηδᾶς (βλ. καὶ Γιδᾶς καὶ 'Αλεξάνδρεια), 101.
Γηροκομείου λόφος, 150.
Γιαννακοχώριον ἢ Γιαννάκοβον, χωρίον, 159, 160.
Γιαννιτσά, 12, 69.
Γιάντσιστα (νῦν "Αγιος Γεώργιος), χωρίον, 159.
Γιδᾶ ἢ Γιδᾶς (βλ. καὶ 'Αλεξάνδρεια καὶ Γηδᾶς), 100-101.
Γίδοι, βυζαντινὴ οἰκογένεια, 100-101.
Γίδος 'Αλέξιος, δομέστικος τῆς Δύσεως, 100.
Γίδος 'Ανδρόνικος, αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος, 100.
Γίδος ἢ Γίδας, Νορμανδός, 100.
Γίδος Σπίνουλας, ἀποκρισσάριος, 100.
Γιολὰ Γκελντί, συνοικία τῆς Βεροίας, 70, 146.
Γκέγκηδες, 48.
Γκολέμα Ρέκα (νῦν Ροδοχώρι, Μέγα ρεῦμα), χωρίον 159.
Γκολέσιανη (νῦν Λευκάδια), χωρίον, 159.
Γκράτς, Αὐστρίας, 110-111.
Γκριτζάλη, ἢ Γριτζάλη, χωρίον (βλ. καὶ Κριτζίστα καὶ 'Αγκαθιά), 95, 96.
Γκριτζάλοβον, βλ. Γκριτζάλη, 'Αγκαθιά.
Γότθοι (βλ. καὶ 'Οστρογότθοι), 7, 8, 143.
Γουαρῖνος Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐπίσκοπος τῆς Βεροίας, 30, 31, 155, 165.
Γουναρόπουλος Μιχαήλ, 85, 121.
Γραμματικὸς Δημήτριος, ἄρχων, 193.
Γρεβενά, 33.
Γρηγόριος Γ', πάπας, 120, 165.
Γυισκάρδος Ροβέρτος, ἀρχηγὸς τῶν Νορμανδῶν, 26.
Γύμνοβο, τοποθεσία, 160.
Γυναικόκαστρον, 39, 52, 59.
Γυροκωμίου θέμα, 30.
Γύφτικο, ποταμὸς (βλ. καὶ Τριπόταμος), 138, 146.

Δακία, 18.
Δαμάσιον Θεσσαλίας, 55.
Δανιὴλ Β', ἀρχιεπίσκοπος τῆς Σερβίας, 37, 38.
Δανιήλ, μητροπολίτης τῆς Βεροίας, 63, 166.
Δανούβιος, βλ. Δούναβις.
Δεβελτός, πόλις, 18.
Δελεάνος Πέτρος, ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, 24.
Δελικάνης Καλλίνικος, μητροπολίτης, 72 - 73.
Δεμότειχον (βλ. καὶ Διδυμότειχον), 69.
Δεσποτᾶτον τῆς 'Ηπείρου, 33-34, 85, 86, 155.
Δημήτρια Θεσσαλονίκης, 110.
Δημητριὰς Θεσσαλίας, 20, 34.
Δημόσιον Γυμνάσιον τῆς Βεροίας, 184.
Δημοτικὸν Σχολεῖον Γον καὶ Δον Βεροίας, 67, 148, 187.
Δημοτικὸν Σχολεῖον Εον Βεροίας, 97, 98.
Δημοτικὸν Σχολεῖον ΣΤον Βεροίας, 98, 188.
Δημόφιλος, ἀρχιερεὺς τῆς Βερόης, 163.
Διαβατός, χωρίον, 93, 105, 161.
Διαβατοῦ Βάλτος, 93.
Διαβόρνιτσα (νῦν Τρίλοφος), χωρίον, 159.
Διδυμότειχον (βλ. καὶ Δεμότειχον), 29, 39, 41, 157.
Διοκλητιανός, αὐτοκράτωρ, 77.
Δῖον Πιερίας, 8, 143.
Διονύσιος, μητροπολίτης, 166.
Διπλοβατάτζης, διοικητὴς τῆς Βεροίας, 52, 80, 89-90.
Διπλοβατάτζης 'Αλέξιος, 90.
Διπλοβατάτζης 'Ανδρόνικος, 90.
Διπλοβατάτζης Θωμᾶς, 90.
Διπλοβατάτζης Μανουήλ, 90.
Δνείστερος, ποταμός, 7.
Δοβρά, χωρίον (βλ. καὶ Δοβροχουβίστα), 81, 82, 98.
Δοβρομήρ, Βούλγαρος διοικητὴς τῆς Βεροίας, 22, 23.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δοβροχουβίστα, χαρτολουρᾶτον, χωρίον (βλ. καὶ Δοβρά), 30, 79, 81-82, 94, 196.
Δομοκός, 55.
Δούκας Μανουήλ, 85.
Δούναβις, ἡ Δανούβιος, 7, 14, 28.
Δουσὰν Ἑλένη, σύζυγος τοῦ κράλη Στεφάνου, 40-41.
Δουσὰν Στέφανος, κράλης τῶν Σέρβων, 40-43, 46, 47-53, 80, 88, 90, 91, 114, 117, 128, 134, 144, 145, 147, 148.
Δουσὰν Συμεών, 54, 55, 85-86.
Δραγουβῖται ἢ Δρογουβῖται ἢ Δρουγουβῖται, 9, 10, 11, 12, 13, 113, 143, 159.
Δρακοσπήλαιον, τοποθεσία, 119.
Δράμα, 60, 67.
Δρογουβιτίας, ἢ Δρουγουβιτίας, ἢ Δουργουβιτίου ἢ Δουργουβιτίας ἢ Δρουγουβιτίων ἢ Δρουγουβιτείων ἐπισκοπή, 10, 11, 12, 82, 153, 158, 159-160, 161.
Δροζίλοβον (νῦν Μεταμόρφωσις), χωρίον, 159.
Δυρράχιον, 9, 26, 35.

Ἑβραῖοι (βλ. καὶ Ἰουδαῖοι), 108, 109-112, 113, 137.
Ἐβρενὸς μπέης, 59, 67, 69.
Ἔβρος ποταμός, 59, 60.
Ἔδεσσα (βλ. καὶ Βοδενά), 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 52, 66, 71, 114, 128, 141.
Ἐδεσσηνός, ὀρφανοτρόφος, ἀπογραφεύς, 79.
Ἑζεροῦ χαρτολουρᾶτον, 82.
Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, αὐτοκράτειρα, 14, 15, 16, 143.
Εἰρηνούπολις (βλ. καὶ Βερόη), 13, 14, 15, 16, 18, 143.
Ἐλιὰ ἢ Ἐληά, τοποθεσία, 109, 137-138, 174, 175, 180, 183.
Ἑλικὼν ποταμὸς (βλ. καὶ Ποτόκι - Πότοκος), 139.
Ἑλλάς, 10, 17, 30, 144.
Ἐλμπασάν, 36.
Ἑξηνταβελώνης, 122.
Ἔξω Παναγιά, συνοικία, 97, 98, 137, 188.
Ἐπισκοπὴ Βεροίας, χωρίον, 93, 158, 159, 160, 161.
Ἐπισκοπὴ Ναούσης, χωρίον, 158, 159.
Ἐπισκοπῆς Βεροίας Βάλτος, 93.
Ἐργοχώρι, χωρίον, 95, 98.
Ἔρουλοι, 7.
Ἑρρῖκος, αὐτοκράτωρ τῶν Φράγκων, 28, 31.
Εὔβοια, 45.
Εὔρωπος, πόλις, 8, 82, 83, 159.
Εὐστάθιος, μητροπολίτης, 167-168.
Εὐτζάπολις, 83.
Ἔφεσος, 163.

Ζαγαροχώρι (βλ. καὶ Ταγαροχώρι), 97.
Ζάδος Γεώργιος, ἀναγνώστης, 118.
Ζενεμπίσας, Ἀλβανὸς ἡγέτης, 69.
Ζερβοχωρίου Βάλτος, 93.
Ζῆδρος, ἀγωνιστής, 134.
Ζηλωταί, 39, 42, 45, 46, 88, 101.
Ζήνων, αὐτοκράτωρ, 8, 9.
Ζίχνα, 59, 67, 110 (βλ. «Παροράματα»), 115, 128.

Ἡμαθία, 106, 140.
Ἤπειρος, 10, 25, 33, 35, 56.
Ἡρακλείας μητρόπολις, 157.
Ἡράκλειος, αὐτοκράτωρ, 11.
Ἡρακλέους ἱερόν, 187.
Ἡσαΐας, οἰκουμενικὸς πατριάρχης, 122.

Θεοδομίρ, ἀρχηγὸς τῶν Γότθων, 8.
Θεοδόσιος Α', ὁ μέγας, αὐτοκράτωρ, 7, 143.
Θεόδωρος βεστιάρχης, δοὺξ καὶ διοικητὴς τῆς Βεροίας, 79, 87.
Θεόκτιστος, ἐπίσκοπος Βεροίας τῆς Συρίας, 164.
Θεοφάνης, ἀρχιερεὺς τῆς Νικαίας, 120.
Θεοφάνης, μητροπολίτης Ἡρακλείας, 63, 167.
Θεόφιλος, ἐπίσκοπος Καμπανίας, 96, 160, 177.
Θεοφύλακτος, ἀρχιεπίσκοπος τῆς Βουλγαρίας, 78, 83.
Θερίζης ἢ Φερούζ, Τοῦρκος ὕπαρχος τῆς Βεροίας, 66, 69, 80.
Θερμαϊκὸς κόλπος, 45.
Θέρμη, 64, 69.
Θερμοπύλαι, 8.
Θεσσαλία (βλ. καὶ Θετταλία), 10, 11, 17, 25, 34, 37, 38, 45, 52, 54, 55, 63, 158.
Θεσσαλονίκη, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

20, 25, 26, 31, 33, 34, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 52, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 88, 89, 91, 101, 106, 107, 108, 109, 119, 124, 127, 129, 137, 142, 144, 145, 146, 153, 154, 156, 157, 158, 165, 170, 188,
Θετταλία (βλ. καὶ Θεσσαλία), 17, 64, 80, 88, 158, 167, 178.
Θευδέριχος ὁ νεώτερος, ἀρχηγὸς τῶν Γότθων, 8.
Θευδέριχος, ὁ Στράβων, ἀρχηγὸς τῶν Γότθων, 8.
Θράκη, 7, 8, 9, 11, 14, 16, 17, 19, 24, 27, 28, 37, 38, 39, 52, 58, 63, 143, 158, 164, 167.
Θρακομυσοί, 12.

Ἰαγατικὸς Ἰωάννης, 121, 131.
Ἰάκωβος, ἀρχιερεὺς τῶν Σερβίων, 171.
Ἰγνάτιος, ἡγούμενος τῆς μονῆς Φιλοκάλλους Θεσσαλονίκης, 64, 167.
Ἱερακάριος Ἰωάννης, χαρτοφύλαξ, 97, 190.
Ἱερακοχῶρι (βλ. καὶ Ταγαροχώρι), 97.
Ἱερισσοῦ ἐπίσκοπος, 30.
Ἰκόνιον, 115.
Ἴλαρίων, μοναχός, 192.
Ἴλαρίων, πατρίκιος - διοικητὴς τοῦ Ἰλλυρικοῦ, 8.
Ἰλλυρικόν, 3, 7, 8, 9, 10, 77, 163.
Ἰλλυριοί, 56, 141.
Ἰννοκέντιος Γος, πάπας τῆς Ρώμης, 30.
Ἰορδάνης, ποταμὸς (βλ. καὶ Τριπόταμος), 138.
Ἰουδαῖοι (βλ. καὶ Ἑβραῖοι), 142.
Ἰουστινιανός, αὐτοκράτωρ, 7, 77, 143.
Ἰουστῖνος, Α', αὐτοκράτωρ, 9.
Ἰσαάκ, Ἀρμένιος ἡγεμών, 78.
Ἴσα, υἱὸς τοῦ Βαγιαζὶτ Α', 64.
Ἰσαὴμ ἢ Ἰσαΐμ, Ἀλβανός (;), 56.
Ἰσβόρια, τοποθεσία τῆς Ναούσης, 60.
Ἰσκέτη, πόλις, 59.
Ἰσραήλ, 112.
Ἱσπανία, 108, 112.
Ἱσπανοὶ (βλ. καὶ Καταλάνοι), 37.
Ἰταλία, 8, 26, 90.
Ἰωαννάκος, ποταμός, 96.
Ἰωάννης, μητροπολίτης, 167, 168.
Ἰωάννης μητροπολίτης Γοτθίας, 168.
Ἰωάννινα, 11, 56, 66, 68, 178.
Ἰωαννίτζης ἢ Καλογιάννης ἢ Σκυλογιάννης, ταάρος τῶν Βουλγάρων, 24, 27-28, 30.
Ἰωάσαφ, μοναχός, 52, 61, 62.
Ἰωσήφ, ἐπίσκοπος, 164.
Ἰωσήφ, μοναχός, 81.
Ἰωσήφ, πρώην μητροπολίτης Τρίκης, 198.

Καβάλα, 38, 52, 59, 60, 67.
Καβάσιλα, χωρίον καὶ ζευγηλατεῖον, 93, 101.
Καβάσιλας Κανίσκης Δημήτριος, 121.
Καβάσιλας Νικόλαος, 46, 101.
Καβασίλων Βάλτος, 93.
Καζακτζῆ τζαμὶ (=ναὸς Ἁγίας Παρασκευῆς), 68, 181.
Καζάνα, θέσις τοῦ ποταμοῦ Τριποτάμου, 72.
Καϊκαοὺς Ἄννα, 72, 116, 145.
Καϊκαοὺς Β' Ἰζζεδδίν, Σελτζοῦκος, 94, 98, 99, 103, 115-116, 127, 133, 145.
Καλαμάτα, 97.
Καλή, Βεροιώτισσα, 68.
Καλλιέργης Γεώργιος, ζωγράφος, 17, 178, 179.
Καλλίμαχος ἢ Καλλίνικος, ὑποτιθέμενος μητροπολίτης τῆς Βεροίας, 70-73, 167.
Καλλίνικος, μητροπολίτης, βλ. Δελικάνης Καλλίνικος.
Καλλίπολις, 37, 58.
Καλλοβελώνης Κωνσταντῖνος, ἱερεύς, 122, 125.
Καλογιάννης, βλ. Ἰωαννίτζης.
Καλογνώμων Βασίλειος, 122.
Καλόθετος Ἀνδρέας, 122, 178.
Καλόθετος Ἰγνάτιος, 122, 178.
Καλόθετος Ἰωσήφ, 122, 178.
Καλόθετος Μανουήλ, 122.
Καλοκρατᾶς Κομνηνός, ἄρχων τῆς Βεροίας, 122-123.
Καμπανίας, ἢ Καμπανείας, ἢ Καμπανείων, ἤτοι Καστρίου ἐπισκοπή, 12, 30, 153, 156, 158, 160, 161.
Καμπίτη Μαρία, 123.
Καμπίτης ἢ Καμπέτης Δημήτριος Βενετικός, 123, 126.
Καμπίτης ἱερεύς, 123.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καμποχώρι, χωρίον (βλ. καὶ Τριχοβίστα), 12, 93, 159, 161.
Καμποχωρίου Βάλτος, 93.
Κανδίδης Λέων, Ραδομηρός, 123.
Κανδίδου Βολεσλάβα, 123.
Καντακουζηνὸς Ἰωάννης, αὐτοκράτωρ, 3, 39, 40-53, 80, 116, 118, 134, 135.
Καντακουζηνὸς Μανουήλ, 43, 45, 46, 47, 80, 87-89, 91, 101.
Καντακουζηνὸς Ματθαῖος, 88.
Καπανδρίτης Γεώργιος, Θεόδωρος καὶ Νίκων, 124.
Καππαδόκης ἢ Καππάδοκας Λέων, Στέφανος, Μανουὴλ καὶ Ἀλέξιος, 124.
Καραβᾶς, Βεροιεύς, 108, 120.
Καραγκιοζοπούλου μύλος, 103.
Καρατάσος (Γέρω), 81, 196-197.
Καρατζόγλου χάνι, 146.
Καραφέροια (=Μαύρη Βέροια), 72.
Καραχμὲτ (βλ. καὶ Τριπόταμος), 138.
Καρδάμ, ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, 13.
Κάρπος, ἐπίσκοπος τῆς Βερόης, 162.
Καρσὶ μαχαλᾶς, 149.
Καρσινὸς Βασίλειος, 119.
Κασσάνδρεια Χαλκιδικῆς, 30, 37.
Κασσανδρείας ἐπίσκοπος, 10, 30.
Καστανιὰ Βεροίας, χωρίον, 108.
Καστοριά, 24, 26, 33, 39, 42, 47, 52, 56, 62, 69, 71, 128, 172, 192.
Καστριώτης Γεώργιος, βλ. Σκενδέρμπεης.
Καταλάνοι ἢ Καταλανοὶ ἢ Καταλώνιοι ἢ Καταλωνικὴ ἑταιρία, 37, 113, 144, 171.
Καταλώνια, χωρίον τῆς Πιερίας, 38.
Καταψιχὸς Γεώργιος, 124.
Κατάψυχος Μιχαήλ, 124.
Κατερίνη, 79, 139, 161, 162.
Κάτω Λοζίτσα, βλ. Λοζίτσα.
Κάτω Μοισία (βλ. καὶ Βουλγαρία - Βούλγαροι), 7.
Κάτω Τριπόταμος, χωρίον Βεροίας, 24.
Καψόχωρα, χωρίον καὶ ἕδρα ἐπισκοπῆς, 159-161.
Κὲλ - Πέτρος, 71.
Κεντροδυτικὴ Μακεδονία, 37.
Κέρκυρα, 90, 109.
Κεφαλοχώρι (βλ. καὶ Ποζαρίτες), 159, 161.
Κιλκίς, 40.
Κίσσαβος, ὄρος, 37.
Κίτρος (Πιερίας), 31, 81.
Κίτρους ἐπίσκοπος -ή, 10, 12, 30, 156, 158, 161, 162.
Κίτρους κατεπανίκιον, 79, 82.
Κλειδί, χωρίον, 105.
Κλωπᾶς, λιμὴν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, 45.
Κοζάνη, 69, 81, 145.
Κολάνιτζα, ζευγηλατεῖον, 94, 133.
Κολοσσαεῖς, 162.
Κομανίτζη, ζευγηλατεῖον, 94, 95, 98, 123, 127, 132, 133, 188.
Κόμητος ἢ Κουκούμη Ἄννα, 124.
Κομνήνειον, χωρίον, 94, 95, 98.
Κομνηνὸς Ἀλέξιος Α', αὐτοκράτωρ, 24, 25, 26, 78.
Κομνηνὸς Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος, αὐτοκράτωρ, 79, 82.
Κομνηνὸς Ἀλέξιος, δομέστικος τῆς Δύσεως, 84-85.
Κομνηνὸς Ἀνδρόνικος, σεβαστοκράτωρ, 118, 121.
Κομνηνὸς Ἀνδρόνικος, ὁ Παλαιολόγος, μέγας δομέστικος, διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης - Βεροίας, 35.
Κομνηνὸς Ἰωάννης, αὐτοκράτωρ, 25, 118.
Κομνηνὸς Κωνσταντῖνος, δοὺξ τῆς Βεροίας, 78, 83-84, 123.
Κομνηνὸς Μανουήλ, αὐτοκράτωρ, 29, 81, 85.
Κομνηνοῦ Μαρία, θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ, σύζυγος τοῦ Ρενιὲ Μομφερράτου, 29.
Κοπανός, χωρίον, 105, 159, 199-200.
Κοπανοῦ, Βάλτος, 92.
Κόρετς, ἀρχιρραβῖνος, 111.
Κορυφηνός, 102, 125.
Κοστομίρης Κωνσταντῖνος, 125.
Κουκούμης Ἰωάννης, 124.
Κουλακιά, 159, 160.
Κουλούρα, χωρίον, 105, 161.
Κουμανίτσι, νῦν Κομνήνειον, χωρίον τῆς Βεροίας, 24, 94, 95.
Κουμάνοι ἢ Κομάνοι, 24, 25, 29, 94, 95, 113.
Κουνάλης Γεώργιος, Συμεών, Ἰωάννης, 125-126.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κουνάλης, ὁ Κριτόπουλος, 125.
Κουνάλης Κωνσταντῖνος, ὁ ἀπογραφεύς, 125.
Κουνάλης Νικηφόρος, 84, 188.
Κουνάλης Συμεὼν τοῦ Νικηφόρου, 125.
Κουτίχας, ποταμός, 160.
Κουτσούφλιανη (νῦν Ἅγιος Παῦλος), χωρίον, 159.
Κρεβατᾶ, χωρίον, 95, 98, 101, 161.
Κρήτη - Κρῆτες - Κρητικός, 7, 20, 126, 178-179.
Κρητικὸς Κωνσταντῖνος, 126.
Κριμαία, 115.
Κριτζάλη, βλ. Γκριτζάλη.
Κριτζιανά, Χαλκιδικῆς, 97.
Κριτζιανίτης Δημήτριος, 95-96.
Κριτζίστα, ζευγηλατεῖον, 95-96, 98.
Κριτόβουλος Μιχαήλ, ὁ Ἴμβριος, 127.
Κριτόπουλος Δανιὴλ ἢ Ἄνθιμος, 126.
Κριτόπουλος Θεόδωρος, Ἰωάννης, 126.
Κριτόπουλος Κουνάλης Νικόλαος, 125.
Κριτόπουλος Μανουήλ, 126.
Κριτόπουλος Μητροφάνης, 126-127.
Κριτόπουλος Χατζῆ Ἀντώνιος, 126.
Κριτσίστα, βλ. Κριτζίστα.
Κροῦμος, ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, 13, 16, 18, 19.
Κυδώνης Δημήτριος, 88, 89, 135.
Κυδώνης Πρόχωρος, 135.
Κυδωνοχώρι, 95.
Κύζικος, 130.
Κυκλάδες νῆσοι, 10.
Κύπρος, 20.
Κυριακή, Βεροιώτισσα, 68.
Κύρρος, πόλις, 8, 12.
Κῶδιξ Ἰουστινιανοῦ, 3.
Κωμανίτζης Μανουήλ, 127.
Κωνσταντῖνος ΣΤ', αὐτοκράτωρ, 14.
Κωνσταντινούπολις, πολλαχοῦ.
Κωνσταμονίτης Μελέτιος, μοναχός, 185.
Κωστάσης, κτίτωρ τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, 181.
Κωττούνιος Θεοδόσιος, 169.
Κωττούνιος Ἰωάννης, 126.

Λαζοχώρι, χωρίον, 95, 98, 161.
Λαλὰ Σαχίν, Τοῦρκος στρατηγός, 67.
Λάρισα, 8, 30, 31, 34, 64, 97, 167.
Λάσκαρις Θεόδωρος Β', αὐτοκράτωρ, 35, 36.
Λάσκαρις Ἰωάννης Δ', διάδοχος τῆς Νικαίας, 36.
Λάσκαρις Μιχαήλ, δοὺξ τῆς Θεσσαλονίκης, 35, 36.
Λάσκαρις Νικηφόρος, 35.
Λατῖνοι (βλ. καὶ Φράγκοι), 113.
Λατῖνοι μισθοφόροι, 41, 42.
Λεβούνιον Θράκης, 25.
Λευκάδια (βλ. καὶ Γκολέσιανη), χωρίον, 159.
Λέων μητροπολίτης(;), 156, 165.
Λιανοβέργι, χωρίον, 161.
Λιανοβρόχι (Λινοβρόχι), τοποθεσία, 108, 138.
Λίμνη Γιαννιτσῶν, 12, 106, 110, 159.
Λίμνη Περραιβῶν, 69.
Λιμπάνοβον (νῦν Αἰγίνιον), 12.
Λοζίτζα ἢ Λοζίτσα ἢ Λουζίτσι ἢ Λοζίτσι, χωρίον τῆς Βεροίας, 102, 125, 128, 136.
Λοζίτσα Κατερίνης, 102.
Λοζίτσα Λαρίσης, 102.
Λομβαρδοί, 31.
Λουδίας, ποταμός, 96.
Λουκᾶς, ἐπίσκοπος τῆς Βερόης, 163.
Λουκᾶς, ἐπίσκοπος τῆς Βεροίας, 163.
Λουκοβιτζίστα ἢ Λυκοβιτζίστα ἢ Λυκοβίστα (βλ. καὶ Παλαιὰ Λυκογιάννη), χωρίον, 102-103, 159.
Λουτρός, χωρίον, 161.
Λυδία, 44.
Λυζικὸς ἢ Λυζακὸς Γεώργιος, Βεροιεὺς στρατηγός, 38, 63, 102, 116, 127-128.
Λυζικὸς ἢ Σουλτάνος Μιχαήλ, Δημήτριος, 102, 116, 128.
Λυκογιάννη, χωρίον, 102-103, 157, 159.
Λυκογιάννης Βάλτος, 93.

Μαγκλαβίτου κτῆμα, 104.
Μακάριος, ἐπίσκοπος ἢ μητροπολίτης (Βεροίας;), 168, 177.
Μακεδονία, πολλαχοῦ.
Μακεδονία Πρώτη, 77.
Μακρογένης Ἀλέξιος, 128, 129.
Μακροχώρι, χωρίον καὶ ζευγηλατεῖον, 93, 97-98, 123, 161, 188.
Μακροχωρίου Βάλτος, 93.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μαλάκης Ἀντώνιος, Εὐθύμιος καὶ Θεοφάνης, 123, 129, 156, 165, 194.
Μαλέας, ἀκρωτήριον, 120.
Μανόλης, κτίτωρ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, τῆς Μακαριωτίσσης, 181.
Μάξιμος, μητροπολίτης, 166.
Μαρμαρᾶς, Βεροιεύς, 108.
Μαρτζελᾶτος, ἀρχιτσέλιγκας, 48, 49, 106.
Μαρτζέλος, Βεροιεύς, 48.
Μαρτζέλων ἢ Μαρτζελαίων πατριά, 48.
Μαρούλα, πόλις, 59.
Ματθαῖος, βιβλιογράφος, 130.
Μαύρη Θάλασσα, 167.
Μαυροδένδρι, χωρίον, 95, 98.
Μεγάλη Αἰκατερίνη τῆς Ρωσσίας, 155.
Μεθώνη Πελοποννήσου, 184.
Μεθώνη Πιερίας, 8.
Μελεκήλ, Καταλάνος ἀρχηγός, 38.
Μελένικον, 79.
Μελέτειον Παρθεναγωγεῖον, 145, 185.
Μελέτιος, μοναχός, 130, 185.
Μελὴκ ἢ Μελίκης Κωνσταντῖνος, 103, 116.
Μελίκη, χωρίον, 103, 161.
Μεσόγειος, 20.
Μεταμόρφωσις, χωρίον (βλ. καὶ Δροζίλοβον), 159.
Μετέωρα, 60, 61, 169, 170.
Μικρὰ Ἀσία, 34, 37, 69.
Μικρευρώπη, 49.
Μικρογκούζι [βλ. καὶ Μακροχώρι), 97.
Μιχαὴλ Α', αὐτοκράτωρ, 18.
Μιχαὴλ Β', δεσπότης τῆς Ἠπείρου, βλ. Ἄγγελος Μιχαὴλ Β'.
Μιχαὴλ Δ', ὁ Παφλαγών, αὐτοκράτωρ, 24.
Μιχαήλ, θύτης, μητροπολίτης τῆς Βεροίας(;), 168.
Μογλενά, 24 25, 26, 131.
Μογλένων (καὶ Μολύσκου) θέμα, 30, 78.
Μογοβάροι (=Καταλάνοι), 38.
Μόδια, τοποθεσία, 110, 138.
Μολισκός, 23.
Μολύσκου καὶ Μογλένων θέμα, 30.
Μομφερρατικὸς Βονιφάτιος, βασιλεὺς τοῦ φραγκικοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, 29, 30, 31.
Μομφερράτος Ρενιέ, 29.
Μοναστήρι, 8, 60.
Μονή:
Ἁγίου Ἀθανασίου Σφηνίτσης, 96, 199.
Ἁγίων Ἀναργύρων Νησίου, 197-198.
Ἁγίου Γεωργίου, 184-185.
Ἁγίας Κυριακῆς Λουτροῦ, 199.
Ἁγίου Λαζάρου, 198.
Ἁγίου Ναούμ, 155.
Ἁγίου Νικολάου, Ἄνω Κοπανοῦ (Χαριέσσης), 199-200.
Ἁγίου Νικολάου Βεροίας (Σφραντζῆ), 184.
Ἁγίων Πάντων, Πιερίων, 199.
Βατοπεδίου, Ἁγίου Ὄρους, 48, 60, 99, 121, 132, 135, 188.
Βερροιώτου, Ἁγίου Ὄρους, 120.
Βλαττάδων, 124, 129.
Γρηγορίου, τοῦ Ἁγίου Ὄρους, 166-167.
Δοβρᾶς (Παναγίας), 196-197.
Διονυσίου, τοῦ Ἁγίου Ὄρους, 95, 96.
Εἰκοσιφοινίσσης Δράμας, 197.
Θεοτόκου τῆς Μπήτριτσας (Βίστριτσας), 197.
Θηριομάχου, 189.
Ἰβήρων, Ἁγίου Ὄρους, 79.
Καλῆς Παναγιᾶς, βλ. Μονὴ Δοβρᾶς (Παναγίας).
Καληπέτρας, 197.
(Ἁγίου) Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης, βλ. Ναὸς Ἁγίου Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης.
(Τῆς) Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, βλ. Ναὸς τῆς Κυριωτίσσης Μητροπόλεως.
Κοσινίτζης (=Εἰκοσιφοινίσσης), 197.
Λέμβων, 105.
Μεγίστης Λαύρας, Ἁγίου Ὄρους, 101, 122, 128, 130, 168, 179.
Μεταμορφώσεως Μετεώρων, 60.
Μουτσάλης, Πολυδενδρίου, 199.
Ὁσίου Ἀντωνίου (βλ. καὶ Ναὸς ὁσίου Ἀντωνίου), 184.
Παναγίας, τῆς Δόλιανης, 199.
Παντοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως, 100.
Πετριτζίου (Μπιτσκόβου), Βουλγαρίας, 85.
Προδρόμου, Ἀλιάκμονος, 155, 170, 177, 198-199, 200.
Προδρόμου, Ἀσπιέτου, 189.
Προδρόμου, ἐντὸς τῆς Βεροίας, 39, 60,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

94, 97, 98, 99, 121, 132, 135, 137, 148, 188-189.
Προδρόμου, Ναούσης, 199.
Προφήτου Ἠλία, Ἁλιάκμονος, 197.
Ὑπαπαντῆς, 192.
Φιλοθέου, Ἁγίου Ὄρους, 117.
Φιλοκάλλους Θεσσαλονίκης, 64, 167.
Χριστοῦ (Καλοθέτου), βλ. Ναὸς Χριστοῦ.
Μονομάχος Μιχαήλ, διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης, 42, 44.
Μονοσπίτων Βάλτος, 93.
Μοσυνόπολις, 22.
Μουρὰτ Α', σουλτάνος τῶν Τούρκων, 59, 68, 167.
Μουρὰτ Β', σουλτάνος τῶν Τούρκων, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 128.
Μουσᾶ, υἱὸς τοῦ Βαγιαζὶτ Α', 64.
Μουσταλῆ (Κυδωνοχώρι), χωρίον, 95, 97.
Μπαλτανέτο, τοποθεσία Ναούσης, 160.
Μπαρμπούτα, ὀνομασία τοῦ Τριποτάμου, 70, 138.
Μπερκέ, χὰν τῶν Μογγόλων, 115.
Μπογιατζῆς Μανιός, 192.
Μποζίκης, Σέρβος στρατιωτικός, 43.
Μπρανιάτα (Νέα Νικομήδεια), 140.
Μυλοβόν, χωρίον, 12.
Μυσιῶν διοίκησις, 77.
Μυσοί, 21.
Μυτιλήνης μητρόπολις, 157.
Μωάμεθ Α', ἢ Μεχμέτ, σουλτάνος τῶν Τούρκων, 64, 65.
Μωάμεθ Β', σουλτάνος τῶν Τούρκων, 69, 70.

Ναΐσσὸς (Μοναστήρι), 8.
Ν α ό ς :
Ἁγίου Ἀθανασίου, τῆς Θεσσαλονίκης, 129.
Ἁγίου Ἀθανασίου, Λοζιτσίου, 102.
Ἁγίου Ἀθανασίου, Παλατιτσίων, 104.
Ἁγίου Ἀθανασίου, Σφηκιᾶς, 200.
Ἁγίων Ἀναργύρων, 98, 172, 182, 195.
Ἁγίων Ἀναργύρων, τῶν μικρῶν, 172.
Ἁγίου Ἀνδρέου, ἐνορίας ἁγίου Γεωργίου, 172.
Ἁγίου Ἀνδρέου, ἐνορίας Κυριωτίσσης, 172.
Ἁγίας Ἄννης, Ἁγίων Ἀναργύρων, 172.
Ἁγίας Ἄννης, ἐνορίας Μητροπόλεως, 172.
Ἁγίας Ἄννης, Προφήτου Ἠλιοῦ, 172.
Ἁγίων Ἀποστόλων, προχριστιανικός, 172, 182-188.
Ἁγίων Ἀποστόλων, Θεσσαλονίκης, 131.
Ἁγίου Βασιλείου Ἁγίων Ἀναργύρων, 172.
Ἁγίου Βασιλείου, Ὁσίου Ἀντωνίου, 172, 175, 192.
Ἁγίας Βαρβάρας, 172.
Ἁγίου Βλασίου, 172, 194.
Ἁγίου Γεωργίου, ἐνορίας Ἁγίου Γεωργίου, 172, 182.
Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ μικροῦ, τῆς Μακαριωτίσσης, 172, 175, 181, 182.
Ἁγίου Γεωργίου, Σφηκιᾶς, 200.
Ἁγίου Γεωργίου, Ταξιαρχῶν (Ἀντωνίου), 172, 182, 187, 192, 193.
Ἁγίου Δημητρίου, ἐνορίας Ἁγίου Δημητρίου, 172, 183.
Ἁγίου Δημητρίου, Βεροίας, καταστραφείς, 172, 185.
Ἁγίου Δημητρίου, Ριζωμάτων - Σφηκιᾶς, 200.
Ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκης, 31.
Ἁγίου Δημητρίου, Καβασίλων, 101.
Ἁγίου Δημητρίου, Καψοχώρας, 160-161.
Ἁγίου Δημητρίου, Παλατιτσίων, 104.
Ἁγίας Θέκλας, 149.
Ἁγίων Θεοδώρων, ἐνορίας Ἁγίου Δημητρίου, 172.
Ἁγίας Ἱερουσαλήμ, 172, 186.
Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, 172, 182, 183, 193-194.
Ἁγίας Καλλιπέτρας, καταστραφείς, 172.
Ἁγίου Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης, 70, 168, 172, 173, 175, 176-177, 183.
Ἁγίας Κυριακῆς, 149.
Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, 172, 185.
Ἁγίου Μουκίου, 172, 186, 187.
Ἁγίου Νικολάου, Ἀκαταμαχήτου (Ἁγ. Γεωργίου), 123, 129, 172, 173, 187.
Ἁγίου Νικολάου, τῆς Γούρνας, 172, 173, 175, 180-181.
Ἁγίου Νικολάου, Δεξιᾶς, 172, 173.
Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Καλοκρατᾶ, 172, 173, 194.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἁγίου Νικολάου, Λοζιτσίου, 102.
Ἁγίου Νικολάου, Μακαριωτίσσης, 172, 173, 175, 180, 183.
Ἁγίου Νικολάου, Ξυλοτραφτοῦ, 172, 173.
Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Ὀρφανοῦ, Θεσσαλονίκης, 124.
Ἁγίου Νικολάου, Ὁσίου Ἀντωνίου, 172, 173, 191, 192.
Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Σφραντζῆ (Γυμνασίου) Βεροίας, 136, 172, 173.
Ἁγίου Νικολάου, τῶν Ταξιαρχῶν, 172, 173, 187.
Ἁγίου Νικολάου, Χαριέσσης, 199-200.
Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Ψαρρᾶ, 172, 173.
Ἁγίας Παρασκευῆς, 68, 172, 181, 182.
Ἁγίας Παρασκευῆς, Μακαριωτίσσης, 172, 175, 181, 182.
Ἁγίας Παρασκευῆς, Παλατιτσίων, 104.
Ἁγίου Παταπίου, 172.
Ἁγίου Προκοπίου, 172, 187, 192.
Ἁγίου Σπυρίδωνος, Ἁγ. Γεωργίου, 172.
Ἁγίου Σπυρίδωνος, καταστραφείς, 172.
Ἁγίου Στεφάνου, 172, 181, 182.
Ἁγίου Σωτῆρος, 172.
Ἁγίου Σωτῆρος, καταστραφείς, 172.
Ἁγίας Τριάδος, 172, 187.
Ἁγίας Τριάδος, Παλατιτσίων, 104.
Ἁγίας Φωτεινῆς (Φωτίδας), 172, 175, 180.
Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, βλ. Ναὸς τοῦ Χριστοῦ.
(τοῦ) Ἀντιφωνητοῦ, 172.
Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἢ Παλαιὰ Μητρόπολις ἢ Χουνκιὰρ-Οὐνκιάρ τζαμί, 67, 172, 175-176, 195.
(τῶν δώδεκα) Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης, 131.
Βαλτεσινῆς (Παναγίας), 172.
Γοργοεπηκόου (Παναγίας), Κυριωτίσσης, 172.
Δεξιᾶς (Παναγίας), 172, 181.
Δεξιᾶς (Παναγίας), καταστραφείς, 172.
Ἔξω Παναγιᾶς, 172, 187, 192-193.
Εὐαγγελιστρίας (Παναγίας) 172, 175, 182.
Θεολόγου τοῦ Μεγάλου, 172, 174, 175, 187, 192.
Θεολόγου (μικροῦ), 172, 186.
Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης, 84, 85, 125, 188.
(τῆς τοῦ) Θεοῦ Σοφίας, Θεσσαλονίκης, 31.
Καμαριωτίσσης, 190.
Καληπέτρας, 172, 182.
Κυριωτίσσης (Παναγίας), ἐνορίας Ἁγίων Ἀναργύρων, 172, 195-196.
Κυριωτίσσης, τῆς Μητροπόλεως, 172, 195-196.
Μακαριωτίσσης (Παναγίας), 117, 182, 190, 195.
Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, 172, 185.
Μεταμορφώσεως τῆς μονῆς Προδρόμου, 199.
(νέας) Μητροπόλεως, Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, 172, 194-195.
Ὁσίου Ἀντωνίου, 172, 173, 186, 187, 190, 191.
Παλαιᾶς μητροπόλεως, βλ. Ναὸς Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.
Παναγίας Παληοφοριτίσσης ἢ Παλαιοφορίτσης, 172, 175, 183.
Παναγίας τῆς Παντανάσσης, βλ. καὶ Ναός.
Παναγίας Παλαιοφοριτίσσης, 172, 183.
Παναγίας Χαβιαρᾶ ἢ Χαυγιαρᾶς, 172, 187, 191, 192.
Παναγούδας Κυριωτίσσης, 172, 192.
Παντοκράτορος, 172, 175, 183.
Πανυμνήτου, Παναγίας, 186.
Περιβλέπτου, 172, 175, 178, 182.
(ἐξωκκλήσιον) Προφήτου Ἠλία, 149.
Προφήτου Ἠλιοῦ (Ἠλία), 172, 194.
Ταξιαρχῶν, 172, 186, 187, 191.
Ὑπαπαντῆς, βλ. Ναὸς Ἔξω Παναγιᾶς.
Φανερωμένης (Παναγίας), 172.
Φανερωμένης (Παναγίας), καταστραφείς, 172.
(τοῦ) Χριστοῦ, 17, 39, 70, 97, 122, 131, 158, 172, 173, 175, 177-179, 180, 189.
Χρυσοβενετικίσσης, 172.
Χρυσοπολιτίσσης, 172.
Νάουσα, 69, 123, 144, 145, 148, 158, 159, 160, 161.
Νέα Νικομήδεια (πρώην Μπρανιάτα), χωρίον, 93, 140.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Νέας Νικομηδείας Βάλτος, 93.
Νέαι Πάτραι (Ὑπάτη), 129.
Νεμέλτζιστα, 94, 133.
Νεόκαστρον, χωρίον, 102, 105, 161.
Νεοχώρι, ζευγηλατεῖον, 98.
Νεοχώρι, χωρίον, 161.
Νεοχωρίου Βάλτος, 93.
Νευελών, Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης, 30.
Νησέλι, χωρίον, 161.
Νησί, χωρίον, πρόνοια, 99, 133, 161.
Νησίου Βάλτος, 93.
Νίκαια, 34, 36, 145.
Νικηφόρος Α', αὐτοκράτωρ, 18.
Νικόδημος, μοναχός, 188.
Νίφων ἢ Νήφων Α', οἰκουμενικὸς πατριάρχης, 130-131, 178.
Νορμανδοὶ ἢ Νορμαννοί, 25-26.
Νοταρᾶς Λουκᾶς, 32.
Ντεφλὼρ Ρογῆρος, ἀρχηγὸς τῶν Καταλάνων, 37.
Ντουφοπούλου μύλος, 138, 145.

Ξεχασμένη, χωρίον, 93, 105.
Ξεχασμένης Βάλτος, 93.
Ξηρὸς Θωμᾶς, χαρτοφύλαξ τῆς ἐπισκοπῆς Τρικάλων, 61.

Ὀγοῦζοι ἢ Οὐγοῦζοι ἢ Οὔζοι, 24.
Ὀθωμανοὶ (βλ. καὶ Τοῦρκοι, Πέρσαι, Σελτζοῦκοι), 51.
Ὄλυμπος, ὄρος Μακεδονίας - Θεσσαλίας, 8, 37, 199.
Ὁμούρ, σατράπης τοῦ Ἀϊδινίου, 44, 45.
Ὀνήσιμος, ἐπίσκοπος, 162.
Ὀξυβάφης, Βεροιεύς, 108.
Ὀρσίνη, Δούκαινα Θωμαΐς, 54.
Ὀρσίνης Ἰωάννης Β', δεσπότης, 54.
Ὀρσίνης Νικηφόρος Β', δεσπότης τοῦ Αἴνου, 54.
Ὀρυξειάτου Ζωή, 121, 131.
Ὀρυξειάτου ἢ Ἰαγατικοῦ Ἀρετή, 121.
Ὀρυξειάτης Μανουήλ, δομέστικος τῆς ἐπισκοπῆς Βεροίας, 121, 131.
Ὀρχάν, ἐγγονὸς τοῦ Βαγιαζίτ Α', 64.
Ὁσία Θεοδώρα, Θεσσαλονίκης 77, 169-170.
Ὅσιος Ἀθανάσιος, ὁ νέος, τῶν Μετεώρων, 169, 170-171.
Ὅσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ἐκ Βεροίας, 105, 117, 127, 168, 169, 170, 200.
Ὄστροβος (Ἄρνισσα), 23, 34, 36.
Ὀστρογόθθοι (βλ. καὶ Γότθοι), 8.
Οὐαλεντιανὸς Β', αὐτοκράτωρ, 3.
Οὐάλης, αὐτοκράτωρ, 7.
Οὐγγαρία, 8.
Οὐγγροβλαχία, 126.
Οὖννοι (βλ. καὶ Ἀττίλας), 7, 8, 9.
Οὐρός, κράλης τῶν Σέρβων, 38, 39.
Ὄχρις (βλ. καὶ Ἀχρίς), 118, 154, 155.
Ὀψικίου θέμα, 145.
Ὀψψικιανὴ πύλη, τῆς Βεροίας, 50, 144, 145.

Παδοκομήτης Βασίλειος, 131.
Πάδουα, 90.
Πάϊκον, ὄρος, 12.
Παίονες, 43.
Πακουριάνος Γεώργιος, ἄρχων τῆς Βεροίας, 84-85, 125, 188.
Πακουριάνος Γρηγόριος, 84-85.
Πακουριάνου, Κουνάλη Ἑλένη, 84.
Παλαιὰ Λυκογιάννη, 103-104, 157.
Παλαιόκαστρον Γιαννιτσῶν, 12.
Παλαιολογῖνα Ἄννα, βασίλισσα, 39.
Παλαιολόγος Ἀνδρέας, γαιοκτήμων, 101.
Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος Β', αὐτοκράτωρ, 37, 38, 39, 97, 112, 122, 128, 131, 156, 171, 173, 178, 188.
Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος Γ', αὐτοκράτωρ, 38, 39, 128.
Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος Κομνηνός, μέγας δομέστικος, 87.
Παλαιολόγος Ἰωάννης Ε', αὐτοκράτωρ, 39, 46, 52, 60, 99, 101.
Παλαιολόγος Ἰωάννης σεβαστοκράτωρ, 36.
Παλαιολόγος Μανουὴλ Β', βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης, 60, 62, 63, 64, 166.
Παλαιολόγος Μιχαὴλ Η', στρατηγὸς καὶ αὐτοκράτωρ, 36, 37, 115, 116, 120.
Παλαιολόγος Μιχαὴλ Θ', αὐτοκράτωρ, 38.
Παλαιὸν Σκυλίτσι, βλ. Σκυλίτση.
Παλαιόφορος, τοποθεσία, 109, 146, 183.
Παλαιοχώρι, χωρίον, 161.
Παλαιοχωρίου Βάλτος, 93.
Παλαμᾶς Γρηγόριος, 135, 169, 170, 190, 198.
Παλάτι τῆς Βιργινίας, 147-148.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Παλατίτσια ἢ Παλατίτζια, χωρίον, 70, 72, 104, 108, 109.
Πανάρετος, κληρικός, 120.
Παννονία (Οὐγγαρία), 8.
Παντέσης, Νορμανδὸς στρατηγός, 26.
Παραδείσιον, ζευγηλατεῖον, 98.
Παράδεισος, τοποθεσία, 98.
Παρθένος, Ἐδεσσαία μάρτυς, 71.
Πατζινάκαι ἢ Πατσινάκαι, 25, 85, 113.
Παυλοπουλίνα Μαρία, 131, 133.
Παῦλος, Ἀπόστολος, 142.
Πεδιαδίτης Γεώργιος, 87.
Πελαγονία, 29.
Πέλλα, 8, 81, 82, 94, 108.
Πελοπόννησος, 7, 63, 89.
Πεπαγωμένος Ἰωάννης, 94, 131, 132.
Περδικάρη, οἰκογένεια, 126.
Πέρσαι (=Τοῦρκοι), 44.
Περσθλάβα, μεγάλη καὶ μικρά, 22.
Πετζῆς Θεόδωρος, 132.
Πέτρα, πόλις, 41.
Πέτρος, ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, 27.
Πηγονίτης Κωνσταντῖνος, δουξ - διοικητὴς τῆς Βεροίας, 33, 85-86, 121.
Πηγονίτης Νικήτας, Ἀλέξιος, 85.
Πιέρια, ὄρος, 12, 57, 109, 134, 145, 161, 199.
Πιερίας, νομός, 8, 105, 139, 143, 145, 160.
Πλαταμών, 34, 41.
Πλαταμῶνος ἐπίσκεψις, 30.
Πλαταμῶνος κάστρον, 31.
Πλατύ, τοποθεσία καὶ χωρίον, 104, 105, 161.
Πλίσκοβα, 22.
Πλοχώρι, τοποθεσία Νεοκάστρου, 103.
Πλοῦτος ἢ Πλυτὸς Ἰωάννης, δουξ - διοικητὴς τῆς Βεροίας, 79, 86, 87, 91.
Ποζαρίτες (νῦν Κεφαλοχώρι), χωρίον, 159.
Πολιορκητὴς Δημήτριος, 141.
Πολυπλάτανος (βλ. καὶ Βέστιτσα), χωρίον, 159.
Πόντιοι, 95, 121.
Πορφυρογέννητος Κωνσταντῖνος, αὐτοκράτωρ, 77.
Πότοκος, Ποτόκι (Ἑλικῶν) ποταμός, 105, 139.
Πουζούχιοι τόποι, Βεροίας καὶ Μογλενῶν, 100.
Πρελοῦμπος ἢ Πρεάλιμπος Γρηγόριος, Σέρβος ἄρχων τῆς Θεσσαλίας, 54.
Πρελοῦμπος Θωμᾶς, 54.
Πρελούμπου Εἰρήνη, σύζυγος Γρηγορίου Πρελούμπου καὶ Ροδοσλάβου Χλαπένου, 54.
Πρελούμπου Μαρία, σύζυγος Θωμᾶ Πρελούμπου, θυγάτηρ Συμεὼν Δουσάν, 54.
Πρέσπα, 20.
Πρίγγυψ, Βεροιεὺς (ναυτικός), 44, 45 (βλ. «Παροράματα»).
Πρίλαπος, 29, 36.
Προβατιανή, τοποθεσία (βλ. καὶ Γιδᾶς), 101.
Πρόδρομος, χωρίον, 161.
Προκοπῆς Δημήτριος, 132.
Προμηθέως συνοικία, 149.
Προφήτης Ἠλίας, τοποθεσία Μελίκης, 103.
Πρόχορος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος, 154.
Πρωτόγηρως Νικόλαος, 91.
Πρωτοζευγῆς Μιχαήλ, 91.
Πτολεμαΐς, 24.
Πύδνα (Πιερίας), 8, 44.
Πύργος Μακροχωρίου, τοποθεσία, 97.
Πύρρος, βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου, 141.
Πυρρὸς Ἰωάννης, 131.

Ραδιπόροι Ἄγγελοι, 39.
Ραδοβίστιον, 82.
Ράχη, χωρίον, 95, 119, 138.
Ραψωμανίκι ἢ Ραψωμανίκη, χωρίον, 161.
Ρεάχοβα Χαλκιδικῆς, 102.
Ρεντίνα, Χαλκιδικῆς, 39, 102.
Ρέσιανη ἢ Ρέσαινη, (βλ. καὶ Βρυσάκι), χωρίον, πρόνοια, 96, 99, 104, 159.
Ριζώματα, χωρίον, 105, 134, 200.
Ριχάρδος, ἀρχηγὸς τῶν Νορμανδῶν, 26.
Ροδοχώρι (βλ. καὶ Γκολέμα Ρέκα), 159.
Ρολόγι ἢ ὥρα, 147-148.
Ροκαφόρτε, ἀρχηγὸς τῶν Καταλάνων, 37.
Ρουμανίζοντες, 193.
Ροῦφος, 83.
Ρώμη, 126.
Ρῶσσοι, 111.

Σαγουδᾶτοι, 10, 12, 13.
Σαμουήλ, ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, 20-22, 29.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σαούλ ('Απόστολος Παῦλος), 111.
Σαρακηνοί, πειραταί, 20, 114.
Σαραντηνὴ Εὐδοκία 'Αγγελῖνα Κομνηνή, 190.
Σαραντηνὸς Κομνηνοφυὴς 'Αγγελώνυμος Δούκας (= Θεόδωρος;), 133.
Σαραντηνὸς "Αγγελος Δούκας (= Θεόδωρος;), 132.
Σαραντηνὸς Γεράσιμος, μοναχός, 188.
Σαραντηνὸς Θεόδωρος, 104, 105, 116, 120, 121, 124, 132, 137, 188.
Σαραντόβρυσες, τοποθεσία, 108.
Σαρδική, 22, 162, 166.
Σαφᾶς, 114, 131.
Σβηνίλος Κανστρίσιος Λέων, διάκονος, Μανουήλ, 133.
Σβηνίλος Θεόδωρος (βλ. «Παροράματα»), 133.
Σεβαστιανός, ἐπίσκοπος, 163-164.
Σελτζοῦκοι (Τοῦρκοι), 24, 25.
Σεπόϊγ, Γάλλος ναύαρχος, ἀρχηγὸς τῶν Καταλάνων, 37.
Σέρβια, 10, 26, 35, 41, 42, 52, 54, 69, 71, 81, 114, 154, 155, 171.
Σέρβοι, Σερβία (βλ. καὶ Τριβαλλοί), 40-55, 58, 60, 80, 106, 107, 113, 114, 137, 147, 149, 157.
Σέρραι, 8, 26, 28, 29, 30, 38, 48, 59, 60, 61, 67, 69, 71, 79, 145, 146, 157.
Σθλανίτζης ἢ Σθλανίτσης ἢ Σλανίτζης ἢ Σλανίτσης χαρτολουρᾶτον, 30, 79, 81, 82, 94.
Σιάτιστα, 69.
Σικελία, 20.
Σιλβανὸς (Φατάλιος;), 83, 194.
Σιλιγνᾶ Καλή, 133, 134.
Σινὰν βέη, συνοικία, 68, 183.
Σινὰν βέη, τέμενος, 68.
Σκαρλάτος Γεώργιος, ἐκ Βρυσακίου, 99.
Σκάρδον, ὄρος, 48.
Σκενδέρμπεης Γεώργιος ἢ Καστριώτης, 56-57.
Σκήτη Βεροίας, 155, 170, 171, 198, 199.
Σκήτη Σταγῶν, 170, 171.
Σκλαβινῶν ἔθνος, 10, 14.
Σκλαβίτζα, βλ. Σθλανίτζης χαρτολουρᾶτον.
Σκόπαι, 69.
Σκόπια, 69, 84.
Σκοτεινόν, ζευγηλατεῖον, 98-99, 118, 120, 188.
Σκοτίνα, χωρίον, 99.
Σκουταριώτης 'Ανδρόνικος 87 (βλ. «Παροράματα»), 91.
Σκουταριώτης Γεώργιος, 119.
Σκυθῶν ἔθνος, 10.
Σκυλίτζης, 105.
Σκυλίτση ἢ Σκυλίτσι, χωρίον καὶ ζευγηλατεῖον, 93, 105, 161.
Σκυλιτσίου Βάλτος, 93.
Σκυλογιάννης, βλ. 'Ιωαννίτζης.
Σκωρονύχου συνοικία, 98, 135, 137, 188.
Σλάβοι, 7, 9, 10, 11, 14, 56, 113, 143.
Σλάνιτζα, 81, 82.
Σλανίτζης χαρτολουρᾶτον, βλ. Σθλανίτζης χαρτολουρᾶτον.
Σλάτινα, 82-83.
Σμύρνη, 45, 134.
Σουλτανῖνα Θεοδώρα, ἡ Μονομαχῖνα, 189.
Σουλτανῖνα Ξένη, 99, 133.
Σουλτάνος 'Αθανάσιος, 116, 132, 133.
Σουλτάνος 'Αλέξιος, 99, 116.
Σουλτάνος Δημήτριος, 116.
Σταγοί, 154, 170.
Σταμάτης, ἱερεύς, 200.
Στάνος, ἱερεύς, 181.
Στάρα Ζαγόρα (βλ. καὶ Βερόη), 143.
Σταρίδολα, πόλις, 34, 41.
Σταυράκιος, πατρίκιος, 14.
Σταυρός, χωρίον, 93, 105, 160, 161, 162.
Σταυροῦ Βάλτος, 93.
Σταυροφόροι (βλ. καὶ Φράγκοι), 25.
Στερεὰ 'Ελλάς, 7, 38.
Στέφανος, Σέρβος στρατιωτικός, 43.
Στήκων, ποταμός, 96.
Στιλίχων, στρατηγός, 7.
Στλάνιστα, ζευγηλατεῖον, 94.
Στουσεγάκης - Καστουσειτάκης, κτίτωρ τοῦ ναοῦ τοῦ 'Αγίου Κηρύκου, 176-177.
Στρατώνων λόφος, 150.
Στρόβος, βλ. "Οστροβος.
Στρυμών, ποταμὸς - θέμα, 15, 79, 85.
Συμεών, τσάρος τῶν Βουλγάρων, 19.
Συναδηνὸς Θεόδωρος, 43.
Συρία, 18, 20.
Συρόπουλος ἢ Σύρος Θεόδωρος, Μιχαήλ, 'Ιωάννης, Γεώργιος, Σίλβεστρος, Φραγ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κῖσκος, 94, 131, 133, 134, 136.
Σύρος, Βεροιεύς, κληρικός, 40, 91, 134.
Σφηκιά, χωρίον, 105, 200.
Σφήνιτσα, χωρίον, 161.
Σφραντζῆς (ἢ Φραντζῆς) Γεώργιος, 136, 184.
Σχοινᾶ Βάλτος, 93.
Σχολάριος Γεννάδιος, 70.
Σωσκός, πόλις, 26, 41.
Σωφρόνιος (Σταμούλης), μητροπολίτης, 72-73.

Ταγαροχώρι, χωρίον (βλ. καὶ Ἱερακοχώρι), 95, 97, 98.
Ταγαροχωρίου Βάλτος, 93.
Ταμερλάνος, 64.
Ταντούρης Ἰωάννης, Μιχαήλ, 133, 134.
Ταραμόνι (βλ. καὶ Ταγαροχώρι), 97.
Ταρωνίτης Γρηγόριος, 78.
Ταρωνίτης Ἰωάννης, διοικητὴς τῆς Βουλγαρίας, 84.
Τάταροι, 34.
Ταυροσκῦθαι, 21.
Τέλεριχ, ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, 13.
Τέμενος Σουλτὰν Μουράτ, 67, 68.
Τέμπη, 29, 37.
Τζακᾶς, 87.
Τζαμπλάκων Καβαλλάριος Ἀλέξιος, Μιχαήλ, Ἀρσένιος, 135, 137, 188-189.
Τζαχᾶς, 87.
Τζελεμπῆ Μαχουμὰτ Ἀχμὰτ ἢ Ἀχμέτ, καδῆς τῆς Βεροίας, 70.
Τζιμισχῆς, 135, 170.
Τζιμπῖνος Κωνσταντῖνος, 119, 135.
Τζυμισκῆς ἢ Τζυμισχῆς, 135, 170.
Τζύμπη, Θράκης, 58.
Τιμόθεος, μητροπολίτης (;), 153, 164.
Τιμουρτὰς μπέης, 59.
Τουραχάν, Τοῦρκος διοικητὴς τῆς Ἐδέσσης, 66.
Τοῦρκοι (βλ. καὶ Σελτζοῦκοι καὶ Πέρσαι), 3, 24, 32, 37, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 58-73, 80, 95, 102, 107, 113, 114, 133, 154, 173, 174, 175, 181, 198.
Τουρκοχωρίου Βάλτος, 93.
Τραϊνουπόλεως μητρόπολις, 157.
Τραπεζοῦς, 100, 101, 121.
Τριβαλλοὶ (= Σέρβοι), 46, 54, 88, 90.
Τρίκαλα Θεσσαλίας, 11, 61, 86.
Τριλοφιὰ (βλ. καὶ Τρίχλοφον), 12.
Τρίλοφος (βλ. καὶ Διαβόρνιτσα), 159.
Τριπολίτης Λέων, 20.
Τριπόταμος, ποταμὸς (βλ. καὶ Βασιλικός), 70, 99, 108, 138, 140, 144, 149, 189.
Τριπόταμος, χωρίον, 102, 128.
Τρίχλοφον (νῦν Τριλοφιά), χωρίον, 12.
Τριχοβίστα (βλ. καὶ Καμποχώρι), 12, 159.
Τσεντερελὴ ἢ Τσανταρλὴ Καρὰ Χαλὴλ πασᾶς ἢ Χαϊρεδδίν, 59, 67.
Τσιάϊ - Λάϊκ τζαμί, 188.

Ὑπάτη (= Νέαι Πάτραι), 129.

Φαρμάκης Γεώργιος, 46.
Φάρσαλα, 34, 55.
Φατάλιος, κόμης τῆς Βεροίας, 83, 193.
Φαταλίου Κελερῖνα, 83, 193-194.
Φεραί, 91, 116.
Φερούζ, βλ. Θερίζης.
Φιλήμων, 162.
Φιλῆς Θεόδωρος, διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης - Βεροίας, 35, 87.
Φιλῆς Ἰωάννης, 121.
Φιλῆς Μανουήλ, ποιητής, 35, 124, 130, 132, 135.
Φιλιππούπολις, 11, 14, 16, 18.
Φιλίππων μητρόπολις, 157.
Φλωρεντία, 134, 146.
Φλώρινα, 40.
Φλωρίνης νομός, 83.
Φράγκοι - Φραγκοκρατία, (βλ. καὶ Σταυροφόροι), 3, 24-25, 28, 29-32, 33, 36, 37, 38, 79, 84, 113, 114.
Φραντζῆς Γεώργιος, βλ. Σφραντζῆς.
Φροῦζοι (= Καταλάνοι), 38.
Φρύγες, 140.
Φυλλουριᾶς δάσος, 103.
Φώτιος, οἰκουμενικὸς πατριάρχης, 13, 158, 164.

Χαβιαράδες, 191.
Χαϊρεδδὶν πασᾶς, βλ. Τσεντερελὴ πασᾶς.
Χαλάστρα, βλ. Κουλακιά.
Χαλέπι (βλ. καὶ Βέροια Συρίας), 18, 164.
Χαλήκ, ἀρχηγὸς Καταλάνων, 38.
Χαλκηδών, 164.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Χαλκίς, Εὐβοίας, 20.
Χαλκωματᾶς Νικηφόρος, 108, 136.
Χάνδαξ, νῦν Ἡράκλειον Κρήτης, 20.
Χανδρηνός, Βυζαντινὸς στρατηγός, 37.
Χανοὺμ Ζαριφέ, 67.
Χαριέσσης Βάλτος, 93.
Χαριτόπουλοι, Βεροιεῖς, συνεργάται τῶν Τούρκων, 66, 72.
Χατζηκατβίας, προδότης, (βλ. καὶ Χαριτόπουλοι), 70-72.
Χὲζ Ἀπδουλάχ, 68.
Χερσών, πόλις, 21.
Χίος, 122, 126.
Χλάπεν Ραδοσλάβα Μαρία, θυγάτηρ τοῦ Ραδοσλάβου Χλάπεν, 55.
Χλάπεν ἢ Χλάπενος ἢ Χλάπαινος Ροδοσλάβος, Σέρβος ἡγεμὼν τῆς Βεροίας, 53-55, 57, 80.
Χλαπηνὸς Δούκας Στέφανος, 55.
Χλερηνός, νῦν Φλώρινα, 40.
Χοῦμνος Νικηφόρος, 130.
Χριστόπολις, 38.
Χρυσῆ (Σλάτινα), χωρίον Πέλλης, 82, 83
Χρυσῆ (Σλάτινα), χωρίον Φλωρίνης, 82-83
Χρυσοβαλαντίτου Ἄννα, 133, 136.
Χρυσοκέφαλος, 128.
Χωματιανὸς Δημήτριος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος, 33, 79, 86, 102, 155-156.

Ψαλιδᾶς, 173, 178.

Ὡριᾶς κάστρον, 71.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	3,	σημ.	1,	στίχ.	2	ἀντὶ	*Βυζαντινὸν* γράψε *Βυζάντιον*
»	11,	»	3,	»	1	»	*P. Gautier, ἔνθ' ἀνωτ.* γράψε *I. Dujčev, Dragvista - Dragovitia, R.E.B. 22 (1964) 215 - 221*
»	16,	»	2,	»	3	ἀντὶ	*a* γράψε *à*
»	18,	»	4,	»	10	»	*Ramband* γράψε *Rambaud*
»	20,	»	2,	»	1	»	*V. Vasiliev* » *A. Vasiliev*
»	26,	στίχ.	14			ἀντὶ	*'Αλδονίνου* γράψε *'Αλδουίνου*
»	34,	σημ.	1,	στίχ.	12	ἀντὶ	*Γ. Ι. Θεοχαρίδου, ἔνθ' ἀνωτέρω* γράψε *Γ. Ι. Θεοχαρίδου, Σύντομη ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἕως τὴν Τουρκοκρατία, Θεσσαλονίκη 1965*
»	38,	»	2				(ἐκ σελ. 37), στίχ. 17 ἀντὶ *G. Schlumberger, ἔνθ' ἀνωτ.* γράψε *G. Schlumberger, Expédition des «Almugavares» ou routiers Catalans en Orient de l'an 1302 à l'an 1311, Paris 1924*
»	44,	στίχ.	1				ἐκ τῶν κάτω, καὶ σελ. 45, στίχ. 3, ἐκ τῶν ἄνω, ἀντὶ *Πρίγκυπα* καὶ *Πρίγκυψ* γράψε *Πρίγγυπα* καὶ *Πρίγγυψ*
»	46,	»	1			ἀντὶ	*ἐπεξέτεινεν* γράψε *ἐπεξέτεινε*
»	48,	σημ.	2,	στίχ.	3	ἀντὶ	*Schazkammern* γράψε *Schatzkammern*
»	48,	»	4,	»	5	»	*Servia* γράψε *Serbia*
»	54,	»	3,	»	9-10	»	*J. Zinkeisen, ἔνθ' ἀνωτ.* γράψε *J. Zinkeisen, Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, τόμ. 1ος, Hamburg - Gotha 1840*
»	58,	»	3,	»	1	ἀντὶ	*Βακαλαοπούλου* γράψε *Βακαλοπούλου*
»	59,	»	3,	»	3		εἰς τὴν παραπομπὴν εἰς τὸ βιβλίον τοῦ *Hadschi Calfa* πρόσθεσε τὸν τίτλον τοῦ βιβλίου: *Rumeli und Bosna*
»	58,	σημ.	3,	στίχ.	5,		σελ. 59, σημ. 3, στίχ. 1 καὶ σελ. 63, σημ. 3, στίχ. 2 ἀντὶ *Zinkeizen* γράψε *Zinkeisen*
»	68,	»	5				(ἐκ σελ. 67), στίχ. 9 ἀντὶ *πασᾶ* γράψε *πασᾶν*
»	69,	»	3,	στίχ.	1	ἀντὶ	*Elissen* γράψε *Ellissen*
»	80,	»	6				(ἐκ σελ. 79), στίχ. 1 ἀντὶ *L'Orphanotrofe* γράψε *L'Orphanotrophe*
»	87,	»	6				(ἐκ σελ. 86), στίχ. 3-4 μετὰ τὴν λέξιν *Σκουταριώτης* πρόσθεσε τὰς λέξεις: *κυρὸς 'Ανδρόνικος καὶ ὁ Εὐριπιώτης*
»	101,	»	2,	στίχ.	5	ἀντὶ	*Ι. Θεοχαρίδου* γράψε *Γ. Ι. Θεοχαρίδου*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ. 109, σημ. 1, στίχ. 9 ἀντὶ *τεῦχ. 5ον* γράψε *τεῦχ. 3ον*
» 110, στίχ. 11, ἀντὶ *Zίχναν* γράψε *Zίχνην*
» 119, » 21, » *Χαριέσσης* γράψε *Κοπανοῦ*
» 125, σημ. 8, στιχ. 1 ἀντὶ *I. Müller* γράψε *J. Müller*
» 126, στιχ. 1, » *Στεργελλῆ* » *Στεργέλλη*
» 127, σημ. 4, » 1-2 » *La desscendance* γράψε *La descendance*
» 129, » 2, » 3 » *καὶ 1937* γράψε *καὶ 1949*
» 133, » 1, » 2 » *Σφηνίλος* » *Σβηνίλος*
» 153, » 1, » 2 » *êvêque* » *évêque*
» 154, στίχ. 16, » *φειτιφὰς* » *φετφᾶς*
» 169, σημ. 1, » 10 » *Στεργελλῆ* » *Στεργέλλη*
» 177, » ἐκ σελ. 176, στίχ. 2 ἀντὶ *Hellenisme* γράφε *Hellénisme*
» 197, στίχ. 5, ἀντὶ *ἀναγερθεῖσα* γράφε *ἀνεγερθεῖσα*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

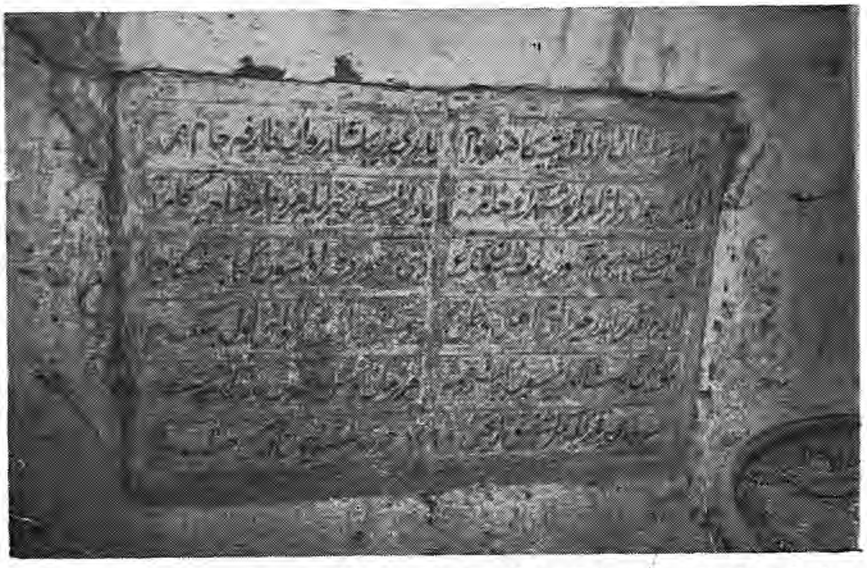

Εἰκ. 1. Ἡ λανθάνουσα τουρκικὴ ἐπιγραφὴ τῆς παλαιᾶς βρύσεως, παρὰ τὴν παλαιὰν μητρόπολιν τῆς Βεροίας. (Βλ. σελ. 67-68 καὶ κυρίως σημ. 5 σελ. 67-68).

Εἰκ. 2. Γενικὴ ἄποψις τῆς Βεροίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰ. Διακρίνονται οἱ δύο βυζαντινοὶ πύργοι. (Βλ. σελ. 147-148).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

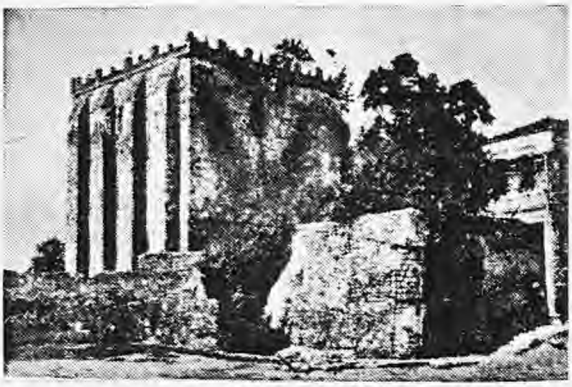

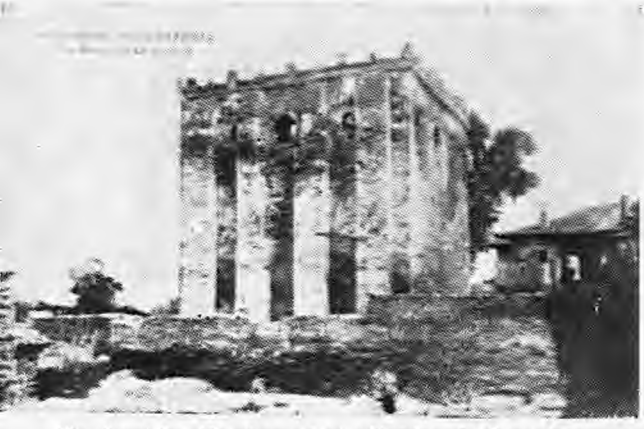

Εἰκ. 3 καὶ 3α. Ὁ πύργος ἢ τὸ «Παλάτι τῆς Βιργινίας», κατὰ τὴν παράδοσιν. (Βλ. σελ. 147-148).

Εἰκ. 3β. Τὰ ὑπολείμματα τῆς βάσεως τοῦ ἰδίου πύργου, ὅπως φαίνονται ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς του. (Βλ. σελ. 148).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

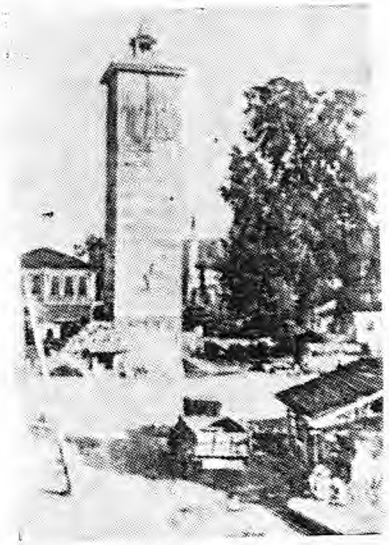

Εἰκ. 4 καὶ 4α. Τὸ «Ρολόγι» ἢ «Ἡ Ὥρα». (Βλ. σελ. 147-148).

Εἰκ. 5. Τὰ «Ἑβραίικα μνήματα», ἄνωθεν τῶν ὁποίων εὑρίσκετο ἡ μεγάλη ἀκρόπολις τῆς Βεροίας. (Βλ. σελ. 149).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

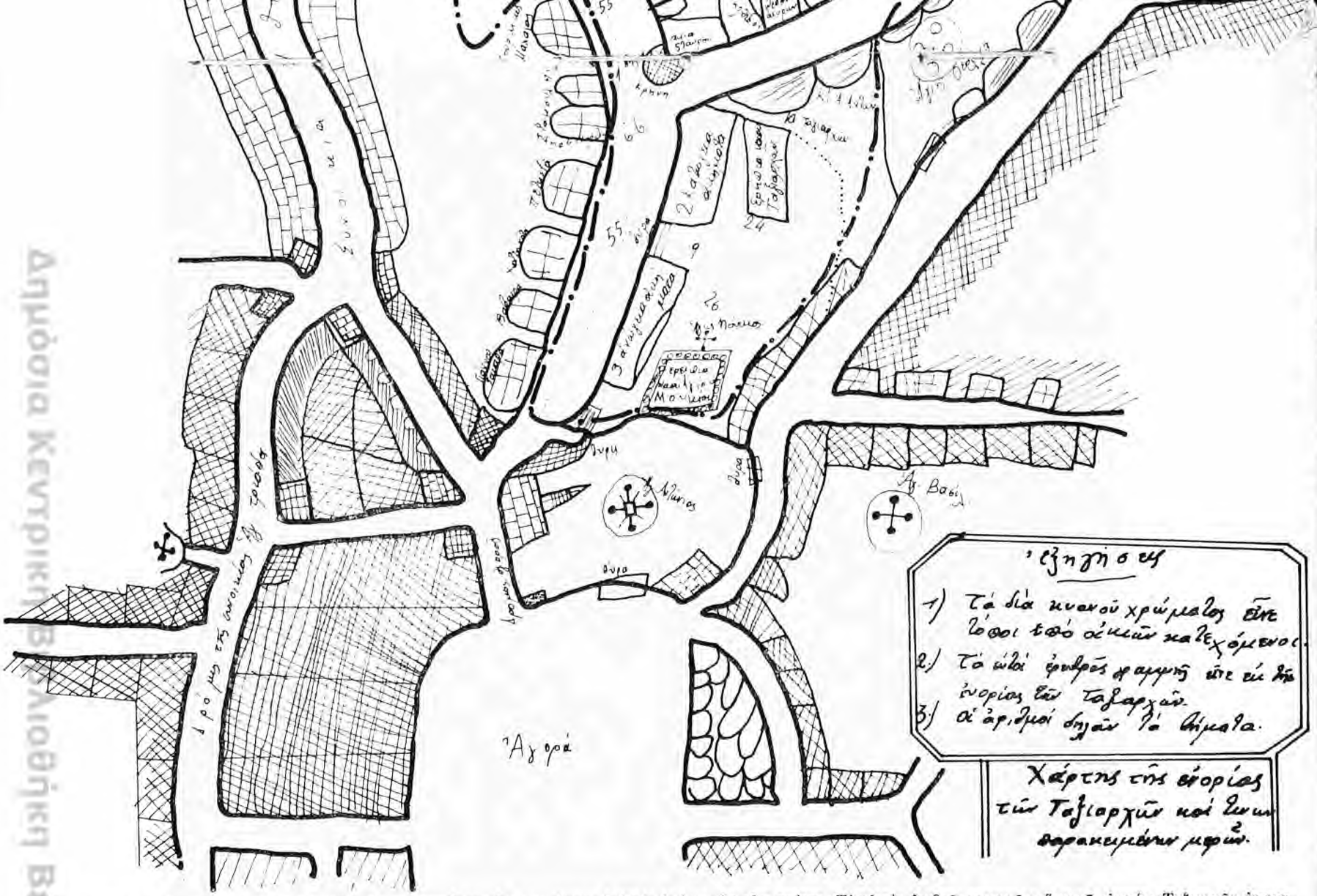

Τὸ σκαρίφημα τοῦτο εἶναι νεώτερον, τῆς 1.9.1893, ὡς συμπεραίνεται ἐκ σημειώσεως ἡ ὁποία ὑπάρχει ὄπισθεν τούτου. Τὰ «ἐντὸς ἐρυθρᾶς γραμμῆς» ὅρια τῆς ἐνορίας Ταξιαρχῶν ἀντικατεστάθησαν κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν (γενομένην ὑπὸ τῆς σχεδιαστρίας δ. Θάλειας Τσιρογιάννη) διὰ διακεκομμένων γραμμῶν, τὰ δὲ κυανοῦ χρώματος ἀπεδόθησαν διὰ συνεχοῦς γραμμῆς.

Δημόσια Κεντρική Αλιθόνια Βέροια

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

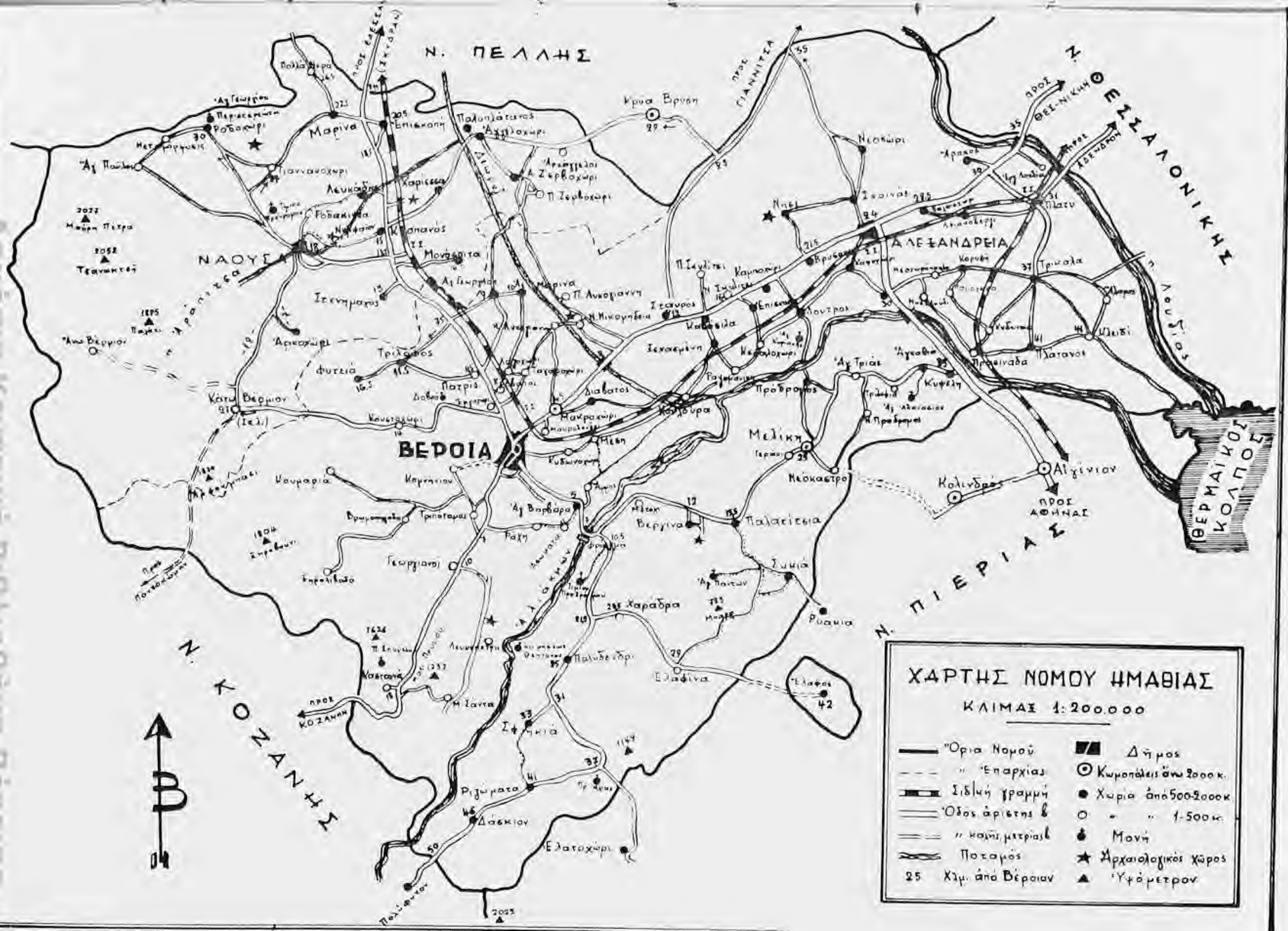
Ν. ΠΕΛΛΗΣ
Ν. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ν. ΚΟΖΑΝΗΣ
Ν. ΠΙΕΡΙΑΣ
ΒΕΡΟΙΑ
ΝΑΟΥΣΑ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ
ΘΕΡΜΑΪΚΟΣ ΚΟΛΠΟΣ
Μαρίνα
Πλατανός
Μελίκη
Παλατίτσια
Σφηκιά
Ριζώματα
Δασκίων
Ελαταχώρι
Ελαφίνα
Χαραδρα
Ρυάκια
Σμίλα
Κολινδρός
Νεόκαστρο
Αλιγίνιον
Λευκάδια
Χαρίεσσα
Ροδοκηπιά
Μονάδιτα
Ιτεόκαμπος
Αρκοχώρι
Τριλόφος
Φυτιά
Πατρίς
Κάτω Βέρμιον
Άνω Βέρμιον
Νυμφαία
Γεωργιανοί
Σκοπευτήριο
Μακροχώρι
Μέση
Κυβιστόκρη
Διαβατός
Κουμούρα
Προβρόμος
Ραχή
Άγ. Βαρβάρα
Βεργίνα
Λευκόπηγη
Παλαιοβόρι
Ελαφίνα
Νεοχώρι
Σκύδρα
Πλατανιά
Άγ. Τριάς
Κυψέλη
Πρωτοχώρι
Μελίκη
Κρύα Βρύση
Πολυπλάτανος
Άγ. Γεώργιος
Άγ. Μαρίνα
Π. Ανωγιάννη
Ν. Νικομηδεία
Σταυρός
Καστανιά
Ν. Τσιγγίτσι
Καμπούρι
Βρυσοχώρι
Κορυφή
Τρίπολα
Ψιλοδί
Πλατανιά
Σταυρός
Ν. Μαρούλα
Ν. Σαμπατά
Ν. Μαδύτος
Ν. Σκοπιά
Ν. Ηλιόπετρα
Ν. Αγ. Παντες
Ν. Αγ. Θεόδωροι
Ν. Αγ. Γεώργιος
Ν. Αγ. Παρασκευή
Ν. Ροδοκηπιά
Ν. Λευκάδια
Ν. Χαρίεσσα
Ν. Μονάδιτα
Ν. Ιτεόκαμπος
Ν. Αρκοχώρι
Ν. Τριλόφος
Ν. Φυτιά
Ν. Πατρίς
Ν. Κάτω Βέρμιον
Ν. Άνω Βέρμιον
Ν. Νυμφαία
Ν. Γεωργιανοί
Ν. Σκοπευτήριο
Ν. Μακροχώρι
Ν. Μέση
Ν. Κυβιστόκρη
Ν. Διαβατός
Ν. Κουμούρα
Ν. Προβρόμος
Ν. Ραχή
Ν. Άγ. Βαρβάρα
Ν. Βεργίνα
Ν. Λευκόπηγη
Ν. Παλαιοβόρι
Ν. Ελαφίνα
Ν. Νεοχώρι
Ν. Σκύδρα
Ν. Πλατανιά
Ν. Άγ. Τριάς
Ν. Κυψέλη
Ν. Πρωτοχώρι
Ν. Μελίκη
Ν. Κρύα Βρύση
Ν. Πολυπλάτανος
Ν. Άγ. Γεώργιος
Ν. Άγ. Μαρίνα
Ν. Π. Ανωγιάννη
Ν. Ν. Νικομηδεία
Ν. Σταυρός
Ν. Καστανιά
Ν. Ν. Τσιγγίτσι
Ν. Καμπούρι
Ν. Βρυσοχώρι
Ν. Κορυφή
Ν. Τρίπολα
Ν. Ψιλοδί
Ν. Πλατανιά
Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Μαρούλα
Ν. Ν. Σαμπατά
Ν. Ν. Μαδύτος
Ν. Ν. Σκοπιά
Ν. Ν. Ηλιόπετρα
Ν. Ν. Αγ. Παντες
Ν. Ν. Αγ. Θεόδωροι
Ν. Ν. Αγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Αγ. Παρασκευή
Ν. Ν. Ροδοκηπιά
Ν. Ν. Λευκάδια
Ν. Ν. Χαρίεσσα
Ν. Ν. Μονάδιτα
Ν. Ν. Ιτεόκαμπος
Ν. Ν. Αρκοχώρι
Ν. Ν. Τριλόφος
Ν. Ν. Φυτιά
Ν. Ν. Πατρίς
Ν. Ν. Κάτω Βέρμιον
Ν. Ν. Άνω Βέρμιον
Ν. Ν. Νυμφαία
Ν. Ν. Γεωργιανοί
Ν. Ν. Σκοπευτήριο
Ν. Ν. Μακροχώρι
Ν. Ν. Μέση
Ν. Ν. Κυβιστόκρη
Ν. Ν. Διαβατός
Ν. Ν. Κουμούρα
Ν. Ν. Προβρόμος
Ν. Ν. Ραχή
Ν. Ν. Άγ. Βαρβάρα
Ν. Ν. Βεργίνα
Ν. Ν. Λευκόπηγη
Ν. Ν. Παλαιοβόρι
Ν. Ν. Ελαφίνα
Ν. Ν. Νεοχώρι
Ν. Ν. Σκύδρα
Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Άγ. Τριάς
Ν. Ν. Κυψέλη
Ν. Ν. Πρωτοχώρι
Ν. Ν. Μελίκη
Ν. Ν. Κρύα Βρύση
Ν. Ν. Πολυπλάτανος
Ν. Ν. Άγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Άγ. Μαρίνα
Ν. Ν. Π. Ανωγιάννη
Ν. Ν. Ν. Νικομηδεία
Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Καστανιά
Ν. Ν. Ν. Τσιγγίτσι
Ν. Ν. Καμπούρι
Ν. Ν. Βρυσοχώρι
Ν. Ν. Κορυφή
Ν. Ν. Τρίπολα
Ν. Ν. Ψιλοδί
Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Μαρούλα
Ν. Ν. Ν. Σαμπατά
Ν. Ν. Ν. Μαδύτος
Ν. Ν. Ν. Σκοπιά
Ν. Ν. Ν. Ηλιόπετρα
Ν. Ν. Ν. Αγ. Παντες
Ν. Ν. Ν. Αγ. Θεόδωροι
Ν. Ν. Ν. Αγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Αγ. Παρασκευή
Ν. Ν. Ν. Ροδοκηπιά
Ν. Ν. Ν. Λευκάδια
Ν. Ν. Ν. Χαρίεσσα
Ν. Ν. Ν. Μονάδιτα
Ν. Ν. Ν. Ιτεόκαμπος
Ν. Ν. Ν. Αρκοχώρι
Ν. Ν. Ν. Τριλόφος
Ν. Ν. Ν. Φυτιά
Ν. Ν. Ν. Πατρίς
Ν. Ν. Ν. Κάτω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Άνω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Νυμφαία
Ν. Ν. Ν. Γεωργιανοί
Ν. Ν. Ν. Σκοπευτήριο
Ν. Ν. Ν. Μακροχώρι
Ν. Ν. Ν. Μέση
Ν. Ν. Ν. Κυβιστόκρη
Ν. Ν. Ν. Διαβατός
Ν. Ν. Ν. Κουμούρα
Ν. Ν. Ν. Προβρόμος
Ν. Ν. Ν. Ραχή
Ν. Ν. Ν. Άγ. Βαρβάρα
Ν. Ν. Ν. Βεργίνα
Ν. Ν. Ν. Λευκόπηγη
Ν. Ν. Ν. Παλαιοβόρι
Ν. Ν. Ν. Ελαφίνα
Ν. Ν. Ν. Νεοχώρι
Ν. Ν. Ν. Σκύδρα
Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Άγ. Τριάς
Ν. Ν. Ν. Κυψέλη
Ν. Ν. Ν. Πρωτοχώρι
Ν. Ν. Ν. Μελίκη
Ν. Ν. Ν. Κρύα Βρύση
Ν. Ν. Ν. Πολυπλάτανος
Ν. Ν. Ν. Άγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Άγ. Μαρίνα
Ν. Ν. Ν. Π. Ανωγιάννη
Ν. Ν. Ν. Ν. Νικομηδεία
Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Καστανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Τσιγγίτσι
Ν. Ν. Ν. Καμπούρι
Ν. Ν. Ν. Βρυσοχώρι
Ν. Ν. Ν. Κορυφή
Ν. Ν. Ν. Τρίπολα
Ν. Ν. Ν. Ψιλοδί
Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Μαρούλα
Ν. Ν. Ν. Ν. Σαμπατά
Ν. Ν. Ν. Ν. Μαδύτος
Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ηλιόπετρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παντες
Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Θεόδωροι
Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παρασκευή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ροδοκηπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκάδια
Ν. Ν. Ν. Ν. Χαρίεσσα
Ν. Ν. Ν. Ν. Μονάδιτα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ιτεόκαμπος
Ν. Ν. Ν. Ν. Αρκοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Τριλόφος
Ν. Ν. Ν. Ν. Φυτιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Πατρίς
Ν. Ν. Ν. Ν. Κάτω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Άνω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Νυμφαία
Ν. Ν. Ν. Ν. Γεωργιανοί
Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπευτήριο
Ν. Ν. Ν. Ν. Μακροχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Μέση
Ν. Ν. Ν. Ν. Κυβιστόκρη
Ν. Ν. Ν. Ν. Διαβατός
Ν. Ν. Ν. Ν. Κουμούρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Προβρόμος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ραχή
Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Βαρβάρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Βεργίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκόπηγη
Ν. Ν. Ν. Ν. Παλαιοβόρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ελαφίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Νεοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Σκύδρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Τριάς
Ν. Ν. Ν. Ν. Κυψέλη
Ν. Ν. Ν. Ν. Πρωτοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Μελίκη
Ν. Ν. Ν. Ν. Κρύα Βρύση
Ν. Ν. Ν. Ν. Πολυπλάτανος
Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Μαρίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Π. Ανωγιάννη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νικομηδεία
Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Καστανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τσιγγίτσι
Ν. Ν. Ν. Ν. Καμπούρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Βρυσοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Κορυφή
Ν. Ν. Ν. Ν. Τρίπολα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ψιλοδί
Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μαρούλα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σαμπατά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μαδύτος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ηλιόπετρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παντες
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Θεόδωροι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παρασκευή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ροδοκηπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκάδια
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Χαρίεσσα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μονάδιτα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ιτεόκαμπος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αρκοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τριλόφος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Φυτιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πατρίς
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κάτω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άνω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νυμφαία
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Γεωργιανοί
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπευτήριο
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μακροχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μέση
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κυβιστόκρη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Διαβατός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κουμούρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Προβρόμος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ραχή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Βαρβάρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Βεργίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκόπηγη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Παλαιοβόρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ελαφίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νεοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκύδρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Τριάς
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κυψέλη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πρωτοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μελίκη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κρύα Βρύση
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πολυπλάτανος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Μαρίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Π. Ανωγιάννη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νικομηδεία
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Καστανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τσιγγίτσι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Καμπούρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Βρυσοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κορυφή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τρίπολα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ψιλοδί
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μαρούλα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σαμπατά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μαδύτος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ηλιόπετρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παντες
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Θεόδωροι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παρασκευή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ροδοκηπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκάδια
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Χαρίεσσα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μονάδιτα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ιτεόκαμπος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αρκοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τριλόφος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Φυτιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πατρίς
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κάτω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άνω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νυμφαία
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Γεωργιανοί
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπευτήριο
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μακροχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μέση
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κυβιστόκρη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Διαβατός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κουμούρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Προβρόμος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ραχή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Βαρβάρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Βεργίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκόπηγη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Παλαιοβόρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ελαφίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νεοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκύδρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Τριάς
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κυψέλη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πρωτοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μελίκη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κρύα Βρύση
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πολυπλάτανος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Μαρίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Π. Ανωγιάννη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νικομηδεία
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Καστανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τσιγγίτσι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Καμπούρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Βρυσοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κορυφή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τρίπολα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ψιλοδί
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μαρούλα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σαμπατά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μαδύτος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ηλιόπετρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παντες
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Θεόδωροι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παρασκευή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ροδοκηπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκάδια
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Χαρίεσσα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μονάδιτα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ιτεόκαμπος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αρκοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τριλόφος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Φυτιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πατρίς
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κάτω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άνω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νυμφαία
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Γεωργιανοί
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπευτήριο
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μακροχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μέση
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κυβιστόκρη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Διαβατός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κουμούρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Προβρόμος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ραχή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Βαρβάρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Βεργίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκόπηγη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Παλαιοβόρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ελαφίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νεοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκύδρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Τριάς
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κυψέλη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πρωτοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μελίκη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κρύα Βρύση
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πολυπλάτανος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Μαρίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Π. Ανωγιάννη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νικομηδεία
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Καστανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τσιγγίτσι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Καμπούρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Βρυσοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κορυφή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τρίπολα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ψιλοδί
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μαρούλα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σαμπατά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μαδύτος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ηλιόπετρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παντες
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Θεόδωροι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παρασκευή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ροδοκηπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκάδια
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Χαρίεσσα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μονάδιτα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ιτεόκαμπος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αρκοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τριλόφος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Φυτιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πατρίς
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κάτω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άνω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νυμφαία
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Γεωργιανοί
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπευτήριο
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μακροχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μέση
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κυβιστόκρη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Διαβατός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κουμούρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Προβρόμος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ραχή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Βαρβάρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Βεργίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκόπηγη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Παλαιοβόρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ελαφίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νεοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκύδρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Τριάς
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κυψέλη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πρωτοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μελίκη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κρύα Βρύση
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πολυπλάτανος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Μαρίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Π. Ανωγιάννη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νικομηδεία
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Καστανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τσιγγίτσι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Καμπούρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Βρυσοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κορυφή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τρίπολα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ψιλοδί
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μαρούλα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σαμπατά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μαδύτος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ηλιόπετρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παντες
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Θεόδωροι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αγ. Παρασκευή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ροδοκηπιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκάδια
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Χαρίεσσα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μονάδιτα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ιτεόκαμπος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Αρκοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τριλόφος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Φυτιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πατρίς
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κάτω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άνω Βέρμιον
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νυμφαία
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Γεωργιανοί
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκοπευτήριο
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μακροχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μέση
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κυβιστόκρη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Διαβατός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κουμούρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Προβρόμος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ραχή
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Βαρβάρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Βεργίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Λευκόπηγη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Παλαιοβόρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ελαφίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νεοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σκύδρα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πλατανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Τριάς
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κυψέλη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πρωτοχώρι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Μελίκη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Κρύα Βρύση
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Πολυπλάτανος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Γεώργιος
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Άγ. Μαρίνα
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Π. Ανωγιάννη
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Νικομηδεία
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Σταυρός
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Καστανιά
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Τσιγγίτσι
Ν. Ν. Ν. Ν. Ν. Ν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Ι. ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

1. Ἱστορία τῆς Βεροίας, τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς. Τόμος 1ος. Ι. Εἰσαγωγικαὶ ἔννοιαι. ΙΙ. Ἡ Βέροια ἐπὶ Μακεδόνων. ΙΙΙ. Ἡ Βέροια ἐπὶ Ρωμαίων, Βέροια 1960.

2. Σύντομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Βεροίας, Ι. Ἐπίσκοποι καὶ μητροπολίτες, ΙΙ. Ἅγιοι καὶ ξακουστοὶ κληρικοί, ΙΙΙ. Μοναστήρια, IV. Ἐκκλησίες, Βέροια 1961.

3. Πότε ἐκτίσθη ἡ Νάουσα, ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ναούσης», 23.4.1961.

4. Πότε ἐκτίσθη ἡ Νάουσα, ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ναούσης», 14.5.1961.

5. Δὲν ὑπῆρξεν ἀρχαῖος συνοικισμὸς ἡ Νάουσα, ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ναούσης», 4.6.1961.

6. Ὑπῆρχεν ἡ Νάουσα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους; Ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ναούσης», 29.4.1962.

7. Ὁ ἱστορικὸς Ἰωάννης Κορδάτος καὶ τὸ συγγραφικὸν ἔργον του. «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», 10 (1961) 472 - 473.

8. Διατί ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐλέγετο ὁ «Γιδᾶς» ἢ τὸ «Γιδᾶ», ἐφημ. «Ἀλεξάνδρεια» (Ἡμαθίας), 10.9.1961.

9. Πῶς προῆλθεν ἡ ὀνομασία τῆς περιοχῆς «Ρουμλούκι», ἐφημ. «Ἀλεξάνδρεια», 17. 9.1961.

10. (Ἕνα ἄγνωστον πρακτικόν). Τὰ σχολεῖα τῆς Βεροίας μετὰ τὸ 1821, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1962, 103 - 106.

11. Οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες τῶν Ναουσαίων κατὰ τὰ τέλη τῆς τουρκοκρατίας, ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ναούσης», 11.2.1962 ἕως 8.4.1962.

12. Ἡ ἐτυμολογία καὶ ὁ χρόνος κτίσεως τῶν Γενιτζῶν (Γιαννιτσῶν), περιοδικὸν «Σήμερα» Ἀθηνῶν, τεῦχ. 52 (1.11.1962) σελ. 14, καὶ ἐφημ. «Ἐθνικὴ Πνοὴ» Γιαννιτσῶν, 24.11.1962.

13. (Συμφώνως μὲ ἀνέκδοτον ἔγγραφον). Τὰ σχολεῖα Βεροίας - Ναούσης κατὰ τὸ 1898, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1963, 139 - 142.

14. (Βάσει ἀνεκδότου ἐγγράφου). Αἱ διενέξεις τῶν Ναουσαίων - Βεροιαίων ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἐφημ. «Ἐφημερὶς τοῦ Βερμίου», 6.1.1963 ἕως 3.2.1963.

15. Ἀνωμαλίαι εἰς τὴν κοινότητα τῆς Βεροίας κατὰ τὰ τέλη τῆς τουρκοκρατίας, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1964, 333 - 335.

16 Σχεδίασμα διὰ τὴν ἐτυμολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ποταμοῦ Ἀλιάκμονος, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1965, 145 - 147.

17. Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος ὁ νέος, ὁ ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965.

18. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ πρώτου «Μελετείου» Παρθεναγωγείου Βεροίας ἐπὶ τουρκοκρατίας, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1966, 153 - 155.

19. Ἡ ἐκ Βεροίας καταγομένη οἰκογένεια Βικέλα, «Μακεδονικά», 7 (1966) 210 - 217.

20. Γνωριμία μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Βεροίας, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1967, 220 - 224.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

21. Τὰ ὄργανα τῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Βεροίας ἐπὶ τουρκοκρατίας, «Μακεδονικὴ ζωή», τεῦχ. 8 (Ἰανουάριος 1967) 44 - 45.

22. Ἡ συμμετοχὴ τῆς περιοχῆς Βεροίας εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1878, «Μακεδονικὴ ζωή», τεῦχ. 9 (Φεβρουάριος 1967) 46.

23. (Μακεδόνες λόγιοι). Ἡ καταγωγὴ καὶ ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Δ. Βικέλα, «Μακεδονικὴ ζωή», τεῦχ. 14 (Ἰούλιος 1967) 16.

24. Ἱστορικὰ προβλήματα καὶ μνημεῖα ἐκ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, «Γρηγόριος Παλαμᾶς», Ν (1967) 279 - 291 καὶ εἰς ἀνάτυπον, Θεσσαλονίκη 1967.

25. Πέντε πόλεις καὶ χωρία μὲ τὸ ὄνομα Βέροια, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1968, 105 - 107.

26. (Μακεδόνες μεγάλοι εὐεργέτες). Δημήτριος Ρακτιβάν, (Ὁ φιλόπατρις Βεροιεύς), «Μακεδονικὴ ζωή», τεῦχ. 20 (Ἰανουάριος 1968) 22 - 23.

27. Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης - Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Προβλήματα κατὰ τὴν χρονολόγησίν των, «Μακεδονικὰ» 8 (1968) 211 - 221.

28. Ὁ ὅσιος Θεοφάνης ὁ νέος (Ὁ ἐξ Ἰωαννίνων πολιοῦχος τῆς μακεδονικῆς Ναούσης, ἡ ἵδρυσις τῆς πόλεως καὶ ἡ καταγωγὴ τῶν κατοίκων), «Μακεδονικὰ» 223 - 238.

29. (Τὰ οἰκογενειακὰ ἤθη κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα). Μία αὐτοκτονία ἰατροῦ κατὰ τὸ 1887 εἰς τὴν Βέροιαν, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1969, 241 - 243.

30. Ἡ καταγωγὴ τῶν Νεοελλήνων καὶ οἱ Σλάβοι, Βέροια 1969.

31. Σχεδίασμα περὶ τοῦ Γέρο - Καρατάσου καὶ τῆς οἰκογενείας του, «Μακεδονικά», τόμ. 9 (ἐκτυποῦται).

ΙΙ. ΝΟΜΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

1. Τινὰ περὶ τῆς μηνιαίας προθεσμίας τοῦ ἄρθρου 910 Πολ. Δικ., ΝοΒ 15 (1967) 720.

2. Ἡ ἄνευ δικηγόρου παράστασις ἐπὶ δικαστηρίου κατὰ τὴν Νέαν Πολιτικὴν Δικονομίαν, Νο Β 15 (1967) 935-936.

3. Ἡ ἀντιποίησις τῆς δικηγορίας, ΝοΒ 16 (1968) 211-213.

4. Ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἀδείας ἱκανότητος ὁδηγοῦ ὑπὸ τῆς Ἀστυνομίας καὶ τὰ δημιουργούμενα νομικὰ ζητήματα, Ποιν. Χρον. ΙΗ (1968) 381-382 καὶ (μετὰ προσθηκῶν) Ἁρμεν. 22 (1968) 462-465.

5. Ἡ διαδικασία τῆς ἐπικυρώσεως τῶν ἀνωμάλων δικαιοπραξιῶν τοῦ ἀγροτικοῦ κώδικος μετὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ Κ. Πολ. Δικονομίας, ΝοΒ 16 (1968) 1243-1244.

6. Ἡ παραγραφὴ τῶν ἐρήμην ἀποφάσεων τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου Δοσιλόγων, Ποιν. Χρον. ΙΗ (1968) 638-639.

7. Ἡ ἐπίδοσις δικογράφων εἰς τὸν Εἰσαγγελέα διὰ τοὺς διαμένοντας εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Ἀπαιτουμένη ἢ μὴ μετάφρασις, ΝοΒ 17 (1969) 889.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΜΟΣ ΤΗΣ "ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ" ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ ΕΞΕΤΥΠΩΘΗ ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΝ ΤΟΥ 1969 ΕΙΣ ΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΜΕ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΝ ΤΟΥ ΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΝΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΒΕΡΟΙΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας